

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Molnár Gábor:

Területvédelmi koncepciók
– területvédelmi elméletek és rendszerek –

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető

Dr. habil. Lakatos László ny. okl. mk. vezérőrnagy, PhD.,
egyetemi docens, c. egyetemi tanár

„A tartalék hadsereg. Az újabb időkben az országon kívül, az ellenséges ország megtámadására is használták, és tagadhatatlan, hogy néhány államban (...) olyan jellegű, hogy úgyszólván az állandó hadsereg egyik részének tekintik, tehát nem egyedül a védelmet szolgálja. Mindazonáltal ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy erőteljes alkalmazása (...) védelmi háborúból ered (...) a tökéletlen szervezés szükségképpen inkább a védelemre, mint támadásra teszi alkalmassá. Ezenkívül a tartalék sereg fogalmában mindig benne rejlik az egész nép háborúban való rendkívüli, többé-kevésbé önkéntes közreműködésének gondolata is, annak minden fizikai erejével, gazdaságával és érületével együtt. Minél inkább eltávolodik ettől a szervezés, annál inkább válik (más név alatt) állandó hadsereggé az, amit felállít. Rendelkezni fog annak minden előnyével, de nélkülözni fogja a tulajdonképpeni tartalék sereg előnyeit, vagyis egy olyan mértékű erőt, amely sokkal kiterjedtebb, sokkal kevésbé korlátozott, a szellem és érület erejével pedig sokkal könnyebben fokozható. Ezekben rejlik a tartalék sereg lényege. Szervezetének keretében kell teret adni az egész nép közreműködésének, máskülönben hiú ábránd volna valami rendkívülit várni a tartalék seregtől.” – Clausewitz a tartalékos erőkről.

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	6
1.1. A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA ÉS A KUTATÁSI CÉLOK MEGHATÁROZÁSA	6
1.2. HIPOTÉZISEK ÉS AZ ALKALMAZOTT KUATÁSI MÓDSZEREK	7
1.3. A MÉRVADÓ SZAKIRODALOM ISMERTETÉSE	8
1.3.1. A KÜLFÖLDI SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE	8
1.3.2. A HAZAI SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE.....	15
2. A TERÜLETVÉDELEM ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEI.....	21
2.1. A KÜLFÖLDI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE.....	25
2.2. A HAZAI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE	41
2.3. AZ ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉRTÉKELÉSE A SZAKIRODALOMBAN	48
2.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	55
3. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK ELMÉLETI ALAPJAI.....	58
3.1. A TERÜLETVÉDELEM A STRATÉGIAI ELMÉLETEKBEN	59
3.2. A TERÜLETVÉDELEM A HADMŰVELETI ELMÉLETEKBEN.....	72
3.3. A HADERŐSZERVEZÉS ELMÉLETE	88
3.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	98
4. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK CSOPORTOSÍTÁSA.....	101
4.1. ÁTFOGÓ TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK	101
4.1.1. NEM KONVENCIONÁLIS TERÜLETVÉDELEM.....	101
4.1.2. RUGALMAS TERÜLETVÉDELEM.....	108
4.1.3. ERŐDRENDSZEREKRE TÁMASZKODÓ TERÜLEVÉDELEM	115
4.1.4. STRUKTÚRA ALAPÚ TERÜLETVÉDELEM.....	121
4.2. PARTIKULÁRIS TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK	128
4.2.1. A HÁTORSZÁG- ÉS MÖGÖTTES TERÜLETEK VÉDELMÉRE SZERVEZETT TERÜLETVÉDELEM	128
4.2.2. ELŐRETOLT VÉDELME TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM	134
4.2.4. ELŐRETOLT ÉS MÉLYSÉGI VÉDELME KOMBINÁLÓ TERÜLETVÉDELEM	150
4.3. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	157
5. A TERÜLETVÉDELEM KÉRDÉSE A NATO-BAN	159
5.1. A NÉMET ÚJRAFEGYVERKEZÉS IDŐSZAKA	160
5.2. A TÖMEGES MEGTORLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM.....	170
5.3. A RUGALMAS REAGÁLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM	179
5.4. A NEM PROVOKATÍV VÉDELMI JAVASLATOK	188

5.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	196
6. A TERÜLETVÉDELEM MAGYARORSZÁGON.....	199
6.1. A TERÜLETVÉDELEM A HABSURG BIRODALOM KORÁBAN	199
6.2. TERÜLETVÉDELEM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	208
6.3. A TERÜLETVÉDELEM A HIDEGHÁBORÚ KORÁBAN	217
6.4. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KORSZAK	226
6.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK	240
7. ÖSSZEGZÉS.....	242
7.1. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK	242
7.2. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	245
7.3. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA.....	246
MELLÉKLET: AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM ÁTALAKÍTÁSA AZ OROSZ- UKRÁN KONFLIKTUS SORÁN	248
HIVATALOS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	262
HIVATKOZOTT IRODALOM.....	265
BIBLIOGRÁFIA.....	334
PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE.....	337

1. BEVEZETÉS

A területvédelemmel kapcsolatos kutatások mindig is sajátos helyet foglaltak el a hadtudományon belül. Tekintettel arra, hogy a területvédelemnek nem létezik egyezményes terminológia meghatározása¹, ezért az egyes országok és régiók szintjén az eltérő jelentéssel bír. Mindez eltérő megközelítések kialakítását eredményezte, ami miatt a területvédelem kérdéskörét a hadtudomány számos területén vizsgálták/vizsgálják. Elsősorban a stratégiai tanulmányok, a biztonságpolitika, a hadviselés és a hadművészet kontextusában, ugyanakkor a területvédelmi erők sajátos szervezeti kereteiből következően egyéb szakterületeken is találkozhatunk a területvédelemhez kapcsolódó munkákkal. Ennek oka, hogy függetlenül attól, hogy egy ország területvédelmi erői a fegyveres erők haderőnemi struktúrájába integráltak, vagy a fegyveres erőkön belül, önálló szervezeti elemként vannak jelen, megalakításuk, kiegészítésük és fenntartásának módja, jellemzően a fegyveres erők többi komponensétől eltérő módon valósul meg. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a területvédelem, mint kutatási terület rendkívül komplexnek tekinthető. Ebből a komplexitásából következik ugyanakkor, hogy a különböző területvédelmi megközelítéseket és rendszereket közös, vagy éppen eltérő jellemzőik alapján lehetséges rendszerezni. Doktori értekezésemben ennek szellemében, azontúl, hogy törekedtem a kutatási terület szempontjából megkerülhetetlen területvédelmi elméletek és rendszerek bemutatására és elemzésére, megkísértem ezeknek „*területvédelmi koncepcióknak*”² a főbb jellemzőik alapján történő csoportosítását is.

1.1. A TUDOMÁNYOS PROBLÉMA ÉS A KUTATÁSI CÉLOK MEGHATÁROZÁSA

A területvédelemmel kapcsolatos kutatások alapvető problémáját – amint azt fentebb már jeleztük – az képezi, hogy a területvédelemnek nincsen általánosan elfogadott meghatározása. Ebből következően, amikor a szakirodalom a területvédelemről értekezik, akkor azt sokszor a

¹ A területvédelem nem szerepel az AAP-06 jelzésű *NATO Kifejezések és Meghatározások Szójegyzékében*. vö. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), 2021. Ettől függetlenül bizonyos NATO dokumentumokban a területvédelem kifejezés ugyanakkor előfordult. Viszonylag egységes meghatározása a területvédelemnek csak a VSZ országokban volt. A terminológiai kérdésekről részletesebben lásd a következő 2. fejezetet.

² A területvédelmi koncepció kifejezést ebben a kontextusban és értekezésem további részében is értelemszerűen nem, mint dokumentumot, hanem a szó eredeti jelentése szerint, mint „*elképzelést*”, „*elgondolást*” alkalmazom. Ezek a koncepciók megjelenhetnek pusztán hadelméleti tételekként, de különböző hivatalos dokumentumokban (stratégiai dokumentumok, doktrínák, koncepciók) egyaránt.

hadtudomány legkülönbözőbb területein vizsgálja, értelmezi. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a területvédelem definiálásával kapcsolatos ellentmondások nem egyszerű terminológiai problémát vetnek fel. A különböző meghatározások mögött valójában eltérő megközelítések húzódnak meg, ami alapján lehetőségünk van azokat összehasonlítani, rendszerezni. A tudományos probléma másik fontos kérdése, hogy korunk biztonságpolitikai környezetében a területvédelem és a területvédelmi erők milyen szerepet játszanak, illetve játszhatnak? Ezen tényezők figyelembevételével értekezésemben az alábbi kutatási célokat tűztem ki:

1. a területvédelemmel kapcsolatos elméletek bemutatása és rendszerezése az eltérő megközelítések és az azok alapját képező hadelméleti tételek ismertetésével;
2. a különböző területvédelmi koncepcióknak, illetve rendszereknek bemutatása és értékelése az egyes nemzetek, illetve katonai szövetségek szintjén, különös tekintettel a NATO országokra;
3. a területvédelmi képességek kialakításával, valamint a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatos folyamatok vizsgálata és értékelése.

1.2. HIPOTÉZISEK ÉS AZ ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

Értekezésemben az alábbi hipotézisekből indultam ki:

1. a területvédelemmel kapcsolatos ellentmondások az eltérő megközelítésekből fakadnak, amelyek csak az egyes területvédelmi rendszerek, illetve azok létrehozásának mögöttes folyamatai és hadelméleti hátterének ismeretében oldhatók fel;
2. a különböző területvédelmi megközelítéseknek és rendszereknek két jól elhatárolható típusa határozható meg, melyeken belül további altípusok különböztethetők meg, és ez alapján lehetséges az egyes területvédelmi koncepciók modellezése és csoportosítása;
3. a területvédelmi tartalékos katonai szervezetek hasznos kiegészítő haderőstruktúra elemei lehetnek a fegyveres erőknek, illetve egyes nemzetek vonatkozásában reálisan inkább ezek képezhetik az önkéntes tartalékos rendszerek bázisát, ugyanakkor ez csak és kizárólag egy hosszú távú fejlesztési stratégia kidolgozásával lehetséges.

A meghatározott célok megvalósításához, és a megfogalmazott hipotézisek igazoláshoz alapvetően a *kvalitatív összehasonlítás* és a *folyamatkövetés módszerét* alkalmaztam. Előbbi

vonatkozásában részben a különböző hivatalos stratégiai dokumentumokra és doktrínákra, továbbá az azok alapját képező hadelméleti munkákra, mint primer forrásokra, részben pedig az azokat feldolgozó kutatók szakmai-tudományos eredményeire, mint szekunder forrásokra támaszkodtam. Ezek képezték kutatásaim kiindulópontját, amelyek összehasonlítása és vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy a témáról egy valóban átfogó képet alkossunk. A folyamatkövetés módszerének alkalmazása pedig a tekintetben volt megkerülhetetlen, hogy a területvédelmi koncepciók, noha az alapelvek, melyek alapján azokat kidolgozzák szilárd alapot képeznek, nem statikus konstrukciók, hanem az aktuális geostratégiai és geopolitikai helyzetre, illetve biztonságpolitikai kihívásokra és fenyegetésekre reagálnak.

1.3. A MÉRVADÓ SZAKIRODALOM ISMERTETÉSE

A területvédelem témakörében számos tanulmány lelhető fel mind a külföldi, mind pedig a hazai szakirodalomban. Mivel ezekre értekezésem vonatkozó fejezeteinek lábjegyzeteiben hivatkozom, ezért itt csak és kizárólag azokat a munkákat ismertetem, amelyek a kérdést valóban átfogó szempontok alapján vizsgálták, és nem korlátozódtak csupán egy-egy ország területvédelmi rendszerének, illetve a területvédelemhez kapcsolódó egyes kérdéskörök vizsgálatára. Mivel a külföldi és a hazai szakirodalom között általában véve igen jelentős szemléletbeli különbségek mutatkoznak meg, ezért az alábbiakban azokat külön-külön ismertetem.

1.3.1. A KÜLFÖLDI SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A külföldi szakirodalomban az első olyan munka, amely a területvédelmet átfogó szempontok alapján elemezte, **Horst Mendershausen** német származású közgazdász és politológus 1973-ban, a *RAND Corporation*³ által közreadott, *Területvédelem a NATO és nem-NATO Európában*⁴ című tanulmánya volt. A szerző ebben a területvédelmet a hadtudomány különböző területein vizsgálta, így a haderőstruktúra, a hadkiegészítés és finanszírozás területén, de foglalkozott a területvédelmi erők hadműveleti és polgári védelmi feladatok

³ Santa Monica székhelyű független kutatóintézet, amelyet az USA Védelmi Minisztérium és egyéb szövetségi intézetek szakemberei, munkatársai támogatásával hoztak létre 1948-ban.

⁴ Mendershausen, Horst: Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe. RAND Corporation. R-1184-ISA, February 1973.

ellátásában, támogatásában történő alkalmazásának kérdésével is. Röviden bemutatta továbbá öt országot (NSZK, Norvégia, Franciaország, Svájc, Jugoszlávia) területvédelmi rendszerét, illetve vizsgálta azok egyes elemei NATO adaptálásának lehetőségét. Ezzel összefüggésben ismertette azokat a korábban született szakmai munkákat is, amelyek a NATO kollektív védelmén belül a területvédelem, illetve a területvédelmi erők fejlesztésére tettek javaslatokat. Három évvel később, 1976-ban jelent meg **Sir Adam Roberts** oxfordi professzor, nemzetközi kapcsolatok és biztonságpolitikai szakértő *„Felfegyverzett nemzetek – a területvédelem elmélete és gyakorlata”* című monográfiája.⁵ **Roberts** a területvédelem kutatásába már biztonságpolitikai, hadelméleti, hadtörténeti és hadügy-szociológiai szempontokat is beemelt, illetve részletesen értekezett a területvédelemmel kapcsolatos értelmezések ellentmondásairól is. Munkája a mai napig a szakterület legmeghatározóbb alapművének számít, miután ő volt az első, aki a területvédelmet stratégiai koncepcióként, egészen pontosan a *nem provokatív védelem*⁶ egyik fajtájaként értelmezte.⁷ Itt kell megjegyeznünk, hogy ezen a ponton jelentős különbség mutatkozik meg a külföldi és a hazai szakirodalom között. Amíg **Roberts** megközelítése a külföldi szakirodalomban ugyanis tételesen elfogadott, addig hazánkban a területvédelem ilyesfajta értelmezése – eltekintve néhány szerzőtől – alig ismert, és a hazai katonai gondolkodástól meglehetősen idegen.⁸

Sir Roberts monográfiájával egy időben, 1976-ban jelent meg Németországban a *Védelem csata nélkül*⁹ című kiadvány, amely az *Osztrák Honvédelmi Akadémia* akkori parancsnoka,

⁵ Roberts, Adam: Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Second (Revised and Enlarged) Edition. Studies in International Security: 18. An International Institute for Strategic Studies book. Macmillan in association with International Institute for Strategic Studies, Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1986.

⁶ A szakirodalomban számos egyéb hasonló, de nem teljesen azonos jelentéssel bíró szakkifejezés is fellelhető; pl. *defenzív védelem*, *nem offenzív védelem*, *strukturális támadóképtelenség* stb. A nyugati szakirodalomban leginkább az angolszász országokban használatos *nem provokatív védelem*, míg hazánkban a német nyelvtérletről átvett *defenzív védelem* kifejezés használatos. A fogalom az 1995-ös *Hadtudományi Lexikonban* még szerepelt: „a csapatok olyan mennyisége, fegyverzete, felszereltsége és képessége, amely elegendő a kielégítő védelemhez, de kevés a támadótevékenység megszervezéséhez és végrehajtásához. A ~ során a csapatok a saját terület visszafoglalása és ellenségtől való megtisztítása után nem lépik át az államhatárt, s készen állnak esetleges további támadások elhárítására.” vö. Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. I-II. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. I. kötet p. 199. A *nem provokatív védelemmel* kapcsolatos terminológiai meghatározásokra összefoglalóan lásd Albrecht, Ulrich–Volger, Helmut: *Lexikon der Internationalen Politik*. R. Oldenbourg Verlag, München – Wien, 1997. pp. 101–102.

⁷ **Barry Buzan**, az egyik legismertebb biztonságpolitikai szakértő szerint **Adam Roberts** „*területvédelmi stratégia*” megközelítése egyenesen „*úttörője*” volt a *nem provokatív védelmi elméleteknek*. vö. Buzan, Barry: *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology & International Relations*. Palgrave Macmillan Press, 1987. pp. 276–277.

⁸ Ennek okát és az ebből fakadó problémákat az alábbiakban még részletesen tárgyaljuk.

⁹ Spannocchi, Emil – Brossollet, Guy: *Verteidigung ohne Schlacht*. 2nd Edition. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG. 1 Jan. 1977. A **Guy Brossollet** itt közreadott írása lényegében az egy évvel korábban, francia nyelven megjelentett „*Essai sur la non-bataille*” című tanulmánya német nyelvű megjelentetése volt.

Emil Spannocchi osztrák, valamint **Guy Brossollet** francia tábornok korábbi, hazájuk számára kidolgozott területvédelmi koncepcióit mutatta be. Szakmai elismertségüknek köszönhetően, illetve azáltal, hogy az 1970-es években kialakított osztrák honvédelmi rendszer lényegében **Spannocchi** területvédelmi elgondolásán alapult, tehát az egy gyakorlatban is megvalósult koncepció volt, munkájuk utóbb rendkívül meghatározónak bizonyult a területvédelmi kutatások területén. Különösen az 1970-es évek végétől, amikor is egyre inkább kibontakozott a nukleáris képességeken alapuló védelem mellett, illetve nem egy megközelítés esetében helyett, a konvencionális védelmi képességek fejlesztésének kérdése. Már magát a kiadványt is kifejezetten ezzel összefüggésben jelentették meg, annak előszavát ugyanis az a **Carl Friedrich von Weizsäcker** német fizikus, békekutató írta, aki a NATO nukleáris képességein alapuló védelem fenntarthatóságát megkérdőjelezve, jelentős szerepet játszott ezeknek a vitának az elindításában.¹⁰ Ezek során számos civil stratégia és katonai szakértő dolgozott ki különböző, ún. „*alternatív védelmi*”¹¹ javaslatot a NATO nukleáris képességein alapuló védelmével szemben, melyek jelentős része a semleges államok területvédelmi rendszereit vette alapul. E tekintetben a legnagyobb hatású és egyben a legmegosztóbb, **Horst Afheldt**, német fizikus munkássága volt¹², aki rokonával, **Eckart Afheldt**, a *Bundeswehr* nyugállományú tábornoka közreműködésével egy meglehetősen sajátos védelmi koncepciót is kidolgozott. Ez a szakirodalomba utóbb „*defenzív védelemként*” vált ismertté.¹³ A kezdetben leginkább nyugatnémet civil és katonai szakértőket foglalkoztató *alternatív védelem* kérdésével összefüggésben jelentették meg a védelmi szektorból az 1950-es évek közepén szabályszerűen

¹⁰ **Weizsäcker** már a második világháború idején részt vett a német nukleáris fegyverfejlesztési programban, majd amerikai hadifogságba kerülését követően az NSZK *Max Planck Társaság* fizikai kutatóintézetében folytatta kutatásait. Köréje szerveződve alakult meg egy atomfizikusokból álló csoport, amely megtagadta, hogy a jövőben nukleárisfegyver-fejlesztésekben vegyen részt. A csoport különböző platformokon vizsgálta a nukleáris képességeken alapuló védelem alternatíváit, felvetve a semleges államok területvédelmi koncepcióinak NSZK-ban, illetve azon keresztül, közvetett módon a NATO-ban történő adaptálásának kérdését. vö. Brauch, Hans Günter: *Debate on Alternative Conventional Military Forces Structure Designs for Defense of Central Europe in the Federal Republic of Germany*. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): *Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3*. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1993. (pp. 3–34) pp. 10–11.

¹¹ A szakirodalomban a hivatalos NATO stratégiától eltérő védelmi koncepciók összefoglaló, informális jellegű megnevezése. Ezek egy része a fennálló NATO védelem többnyire konvencionális képességekkel történő kiegészítését és megerősítését célozta, míg egyesek teljesen más haderőstruktúra, képességek, illetve hadművelési doktrína kialakítását javasolták. Jelentős részük a semleges államok területvédelméhez hasonló védelmi koncepció volt. A meghatározásra lásd Albrecht–Volger i.m. pp. 31–32.

¹² A témával kapcsolatos fontosabb munkái: Afheldt, Horst: *Verteidigung und Frieden. Politik mit militärischen Mitteln*. Hanser Verlag, 1976., Afheldt, Horst: *The End of The Tank Battle. Atomic War or Area Defense*. In: *Bulletin of Peace Proposals*, Vol. 8. No. 1977/4. pp. 328–331., Afheldt, Horst: *Defensive Verteidigung*. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983., Afheldt, Horst: *New policies, old fears*. In: *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 44, 1988/7. pp. 24–28.

¹³ Ennek oka, hogy a témában korábban megjelent írásait 1983-ban, *Defenzív védelem* címmel megjelent munkája összegezte. Ez tartalmazta **Eckart Afheldt** kiegészítéseit is.

„száműzött” **Bogislaw von Bonin**, egykori *Wehrmacht* vezérkari tiszt, utóbb pedig a *Szövetségi Védelmi Minisztérium* elődszervezete, az ún. *Blank Hivatal*¹⁴ haderőszervezésért felelős főnöksége vezetőjének egy korábbi nézeteit összegző írását, *Szembenállás Adenauer biztonságpolitikájával* címmel.¹⁵ Ennek aktualitását az adta, hogy **Bonin** már két évtizeddel korábban nemcsak hogy megfogalmazta azokat az alapelveket, amelyekre az 1970-es évek *defenzív védelmi* javaslatain belül megjelenő területvédelmi koncepciók jelentős része támaszkodott, hanem ki is dolgozott egy – végül nem megvalósult – tervezetet.¹⁶ **Bonin** koncepciója iránt az 1970-es években igen nagy érdeklődést mutattak, és azzal kapcsolatban számos elemző munka született, elsősorban a nyugatnémet biztonságpolitikai szakértő, **Heinz Brill** tollából, aki többek-között doktori disszertációját is ebben a témában jegyezte.¹⁷

Miután az 1970-es évek közepétől egyre több területvédelmi alternatívát dolgoztak ki a különböző civil és katonai szakértők, ezért ettől az időszaktól a területvédelemmel kapcsolatos kutatások már alapvetően azok alkalmazhatóságának kérdését vizsgálták. Ezzel összefüggésben adta közre 1980-ban a *RAND Corporation* **Horst Mendershausen** második területvédelmi tanulmányát, *Megjegyzések a területvédelemről*¹⁸ címmel. A következő évben az *Egyesült Államok Nemzetvédelmi Egyeteme* is kiadott egy átfogó tanulmányt a *NATO Középső régió előretolt védelme*¹⁹ címmel. Ebben elsősorban az angolszász országok katonai szakértői által javasolt területvédelmi alternatívák, illetve azok egyes elemeinek a NATO középső frontján történő alkalmazhatósága lehetőségét elemezték. Szerzője **Waldo D. Freeman Jr.** volt, az *Egyesült Államok Hadseregének* későbbi tábornoka. A lényegesebb alternatív – így köztük a

¹⁴ A szervezet vezetőjéről, **Theodor Blank**ról kapta nevét. Ez a hivatal felelt a német újrafegyverkezés és az új szövetségi haderő, a későbbi *Bundeswehr* szervezeti kereteinek a kialakításért. Utóbb ennek bázisán alakult meg a *Szövetségi Védelmi Minisztérium*. vö. Corum, James S.: Adenauer, Amt Blank, and the Founding of the Bundeswehr 1950–1956. In: Corum, James S. (ed.): *Rearming Germany. History of Warfare*, Volume 64. Koninklijke Brill, Leiden, The Netherlands, 2011. pp. 29–54.

¹⁵ Bonin, Bogislaw von: *Opposition gegen Adenauers Sicherheitspolitik. Eine Dokumentation*. Verlag Neue Politik, Hamburg, 1976.

¹⁶ **Bogislaw von Bonin** koncepcióját alább, az 5.1. alfejezetben részletesen ismertetjük.

¹⁷ Doktori disszertációja: Brill, Heinz: *Das Problem einer Wehrpolitischen Alternative für Deutschland. Die Auseinandersetzungen um die wehrpolitischen Alternativvorschläge des Obersten Bogislaw von Bonin (1952–1955). Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr*. Göttingen, 1977. A témában további írásai: Brill, Heinz: Bogislaw von Bonin im Spannungsfeld zwischen Wiederbewaffnung – Westintegration – Wiedervereinigung. Erster Band. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, 1952–1955. Bd. 49. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1987., Zweiter Band. Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, Dokumente und Materialien. Bd. 53. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1989.

¹⁸ Mendershausen, Horst: *Reflections on Territorial Defense. A RAND Note prepared for the United States Air Force*. RAND Corporation. N-1265-AF. January 1980.

¹⁹ Freeman, Waldo D. Jr.: *NATO Central Region Forward Defense: Correcting the Strategy/Force Mismatch*. National Security Affairs Issue Paper, No. 81-3. National Defense University, Research Directorate. Washington D.C. 1981.

területvédelmi – védelmi javaslatokat összegezte 1982-ben a *RAND Corporation* egy újabb, négyeszerzős tanulmánya.²⁰ Ezt követte 1983-ban az Egyesült Királyságban megjelent, **John Baylis** brit stratégiai elemző szerkesztette *Alternatív megközelítések a brit védelmi politikához*²¹ című tanulmánykötet. 1985-ben **Keith A. Dunn** amerikai stratégiai elemző, valamint **William O. Staudenmaier**, az USA *Hadi Kollégium*²² kutatója, *Alternatív Katonai Stratégiák a jövőre* címmel megjelent közös munkájukban szintén behatóan értekeztek az akkori *alternatív védelmi koncepciók* között a területvédelem kérdéséről.²³ A rákövetkező évben jelent meg **Frank Barnaby** brit biztonságpolitikai szakértő, valamint **Marlise ter Borg**, holland filozófus szerkesztésében *Fejlődő technológiák és a katonai doktrína – Politikai értékelés* címmel egy tanulmánykötet, amelyben szintén több, az akkori területvédelmi koncepciókat elemző publikációt közöltek.²⁴ Nagy terjedelemben foglalkoztak a területvédelemmel az imént említett **Frank Barnaby**, valamint **P. Terrence Hopmann** amerikai biztonságpolitikai szakértő szerkesztette, *A nukleáris fegyverek dilemmájának újragondolása Európában* című, 1988-ban megjelent tanulmánykötetben is.²⁵ A *hidegháború* időszakából az utolsó olyan nagyobb volumenű munka, amely a területvédelemről részletesebben értekezett, **Ken Booth** és **John Baylis** brit stratégiai elemzők közös, *Britannia, NATO és a nukleáris fegyverek*²⁶ címmel, 1989-ben napvilágot látott kötete volt. A kisebb terjedelmű, de átfogó, vagy éppen újszerű megközelítéseket alkalmazó tanulmányokat közlő szerzők közül ugyanebből az időszakból még

²⁰ Levine, Robert A. – Connors T.T. – Weiner Milton G. – Wide Richard: A Survey of NATO Defence Concepts. RAND Corporation. N-1871-AF. June 1982.

²¹ Baylis, John: *Alternative Approaches to British Defence Policy*. Macmillan Press, London, 1983. Mivel a témában alkotók között általában többséget alkottak a civil stratégiák, legalábbis Európában, amely sokszor egyfajta civil-katonai szakmai szembenálláshoz vezetett, ezért a műnek nagyban növelte az értékét, hogy abba a brit fegyveres erők vezetői beosztású szakemberei is publikáltak, köztük **Lord Carver** tábornagy, a *Brit Hadsereg* vezérkari főnöke, **Lord Cameron**, a *Királyi Légierő* légimarsallja és **Lord Hill-Norton**, a *Királyi Haditengerészet* flottaparancsnoka.

²² *US Army War College (USAWC)*. Az *Egyesült Államok Hadseregének* 10-87 jelzésű szabályzata szerint a stratégiai szintű vezetői képzésért felelős katonai oktatási intézmény. vö. Army Regulation 10-87. Organization and Functions. Army Commands, Army Service Component Commands, and Direct Reporting Units. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 11 December 2017. p. 29.

²³ Dunn, Keith A. – Staudenmaier, William O.: *Alternative Military Strategies for the Future*. Westview Press, 1985. **Staudenmaier** már korábban is foglalkozott a területvédelem kérdésével. Lásd Staudenmaier, William O.: *Territorial Defense: An Ace in the Hole for NATO*. In: *Army*, February 1978. pp. 35–38.

²⁴ Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): *Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment*. Palgrave Macmillan. 1986. Itt érdekességgéppen érdemes megjegyezni, hogy a szerzők között ott találjuk **Valki László** hazai nemzetközi jogászt, biztonságpolitikai szakértőt is.

²⁵ Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. Macmillan. 1988.

²⁶ Booth, Ken – Baylis, John: *Britain, NATO and Nuclear Weapons. Alternative Defence versus Alliance Reform*. Macmillan, 1989.

Steven L. Canby, amerikai doktrínakutató, az *USA Hadsereg Tartalék*²⁷ egykori főtitkárja, a svéd történész és a svéd haderőnél különböző szakértői pozíciókat betöltő **Wilhelm Agrell**, továbbá a szintén történész végzettségű amerikai katonai szakértő, **David Gates** nevét érdemes megemlítenünk.²⁸

Mivel a *kétpólusú világ* megszűnését követően a hagyományos, illetve totális háborúk veszélye jelentősen csökkent, ezért a hagyományos katonai védelemmel, így a területvédelemmel kapcsolatos kérdések is, a korábbi időszakhoz képest sokat veszítettek jelentőségükből. Ez természetesen visszatükröződött a szakirodalomban is, bár a 90-es években még született néhány olyan összefoglaló munka, amely az 1970-es és 80-as évek területvédelmi koncepcióit taglalta. Ilyen volt a fentebb említett **David Gates** *Nem-offenzív védelem: Alternatív stratégia a NATO számára?*²⁹ című, 1991-ben kiadott monográfiája, valamint a *Helsinki Katonai Kollégium Hadtudományi Intézet Stratégiai Tanulmányok Hivatala* akkori főnöke, **Arto Nokkala** *Nem-offenzív védelem*³⁰ című, ugyanebben az évben megjelent tanulmánya. A témával kapcsolatos legrészletesebb összefoglaló munka ebből az időszakból azonban minden kétséget kizáróan a **Hans Günter Brauch** német biztonságpolitikai szakértő és **Robert F. Kennedy Jr.**, amerikai jogász szerkesztette, *Alternatív konvencionális védelmi megközelítések az európai hadszíntéren*³¹ című tanulmánykötet volt.³² Az 1990-es évek második felétől egészen a közelmúltig már csak elvétve lehetett találni olyan munkákat, amelyek a területvédelmet átfogó szempontrendszer alapján tárgyalták. Az ekkoriban született

²⁷ Az *USA Hadsereg* fő tartalékos komponense, amely a *Nemzeti Gárdával* ellentétben, amely alapesetben állami, jogszabályokban meghatározott keretek között pedig szövetségi, a *Hadsereg Tartalék* egységei és állománya mindenkori szövetségi alárendeltségbe tartoznak. vö. Tripp, Robert E.: Reserve Forces of the NATO Armies. Study Project. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, March 1991. pp. 91–92.

²⁸ Leglényegesebb munkáik: Canby, Steven L.: The Alliance and Europe: Part IV. Military Doctrine and Technology. Adelphi Papers, No. 109, The International Institute for Strategic Studies, 18 Adam Street, London WC2n 6AL, 1975., Canby, Steven L.: Reassessing the Conventional Wisdoms. In: Survival, Vol. 19. No. 1977/4. pp. 164–168., Canby, Steven L.: Territorial Defense in Central Europe. In: Armed forces & Society, 1980/1. pp. 51–67., Canby, Steven L.: Military Reform and the Art of War. In: Survival, Vol. 25. No. 1983/3. pp. 120–127., Agrell, Wilhelm: Small but not Beautiful. In: Journal of Peace Research, Vol. 21. No. 1984/2. Special Issue on Alternative Defense. pp. 157–167., Agrell, Wilhelm: Offensive versus Defensive: Military Strategy and Alternative Defence. In: Journal of Peace Research, Vol. 24. No. 1987/1. pp. 75–85., Gates, David: Area Defence Concepts: The West German Debate. In: Global Politics and Strategy, Volume 29, No. 1987/4. pp. 301–317.

²⁹ Gates, David: Non-offensive Defence. An Alternative Strategy for NATO? St. Martin's Press, New York, 1991.

³⁰ Nokkala, Arto: Non-Offensive Defence. A Criteria Model of Military Credibility. Finnish Defence Studies 3. War College, Helsinki, 1991.

³¹ Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1993.

³² A szerzők között ott találjuk **Steven L. Canby**t, **Horst Afheldt**et, illetve az eddig még nem említett, de a hidegháborús időszakban a területvédelem teoretikusainak az elméleteire jelentős hatást kifejtő **Franz Uhle-Wettlert**, a *Bundeswehr* altábornagyát is, aki az 1980-as években a római *NATO Védelmi Kollégium* parancsnoki beosztását is betöltötte.

publikációk inkább már csak egy-egy ország területvédelmi rendszerének vizsgálatára szorítkoztak, és azt a fajta komplex szemléletet, amely a szakirodalmat korábban jellemezte, már nem tükrözték. Kivételként talán **Lutz Unterseher** német biztonságpolitikai szakértő *Védelem alternatívák nélkül*³³, illetve **Geoffrey Wiseman** *Nem-provokatív védelmi koncepciók*³⁴ című monográfiái említhetők meg; előbbi 1999-ben, utóbbi 2002-ben jelent meg.

A *krími válság*ot követően a területvédelmi erők újjászervezése következtében a téma újra aktuálissá vált, ami természetesen a területvédelemmel kapcsolatos publikációk számának növekedésében is megmutatkozott. Érthető módon, leginkább a NATO északkeleti szárnyát alkotó nemzetek kutatóit kezdte el (újra) foglalkoztatni a kérdés. Közülük is elsősorban az észt **Viljar Veebel**, a *Balti Védelmi Kollégium* kutatója, **Piotr Szymański** és **Krzysztof Zaleski** lengyel szakértők, valamint a litván **Vytautas Jokubauskas**, egyetemi kutató munkái emelhetők ki.³⁵ A 2014 óta eltelt időszakban a területvédelemmel kapcsolatban született legnagyobb összefoglaló munka a lengyelországi *Üzleti és Vállalkozási Egyetem Nemzetbiztonsági Karának* 2016-ban megjelent, *A területvédelem és szerepe a modern biztonsági rendszerekben*³⁶ című tanulmánykötete tekinthető. Végezetül, érdemes még megemlítenünk a varsói *Stratpoints* alapítvány kutató intézetének egy 2018-ban közreadott tanulmányát is, amely a területvédelmi struktúrák és képességek fejlesztésével kapcsolatos addigi folyamatokról nyújtott egy rövidebb, de kellően részletes áttekintést.³⁷

³³ Unterseher, Lutz: *Defensive ohne Alternative. Kategorischer Imperativ und militärische Macht*. Deutscher Universitäts-Verlag GmbH, Wiesbaden, 1999.

³⁴ Wiseman, Geoffrey: *Concepts of Non-Provovative Defence. Ideas and Practices in International Security*. Palgrave, Houndmills – Basingstoke – Hampshire RG21 6XS and 175 Fifth Avenue, New York, N. Y., 2002.

³⁵ Szymański, Piotr – Gotkowska, Justyna: *The Baltic state's Territorial Defence Forces in the face of hybrid threats*. In: OSW Centre for Eastern Studies, Number 165, 19.03.2015.: https://www.files.ethz.ch/isn/191351/commentary_165.pdf (Letöltés ideje: 2016.02.08.), Veebel, Viljar – Ploom, Illimar – Vihmand, Liia – Zaleski, Krzysztof: *Territorial Defence, Comprehensive Defence and Total Defence: Meanings and Differencies in the Estonian Defence Forces*. In: *Journal on Baltic Security*, 2020/6. pp. 17–29, Jokubauskas, Vytautas: *Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience)*. In: *Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol. 16. No. 2018/1. pp. 331–371, Zaleski, Krystof – Śliwa, Zdzislaw – Veebel, Viljar: *Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO*. In: *Journal of International Studies*, 2020/4. pp. 184–196.

³⁶ Obrona Terytorialna i jej rola we współczesnych systemach bezpieczeństwa. Ante Portas, Studia nad Bezpieczeństwem. 2016/2.: https://anteportas.pl/wp-content/uploads/2018/08/AP.VII_.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.09.)

³⁷ Różański, Mirosław – Duda, Adam – Rajchel, Jan – Drewniak, Tomasz – Strózyk, Jarosław: *Territorial Defense Troops. Present State Forward Direction Changes. Report, Realized for the Buerau of Research*. Stratpoints Publications, Warszawa, February 2018.: https://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2018/03/WOT-Raport_ENG.pdf (Letöltés ideje: 2020.03.27.)

1.3.2. A HAZAI SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉSE

A hazai szakirodalomban a területvédelem témakörével komplexen foglalkozó munkák száma meglehetősen alacsony, noha számszerűleg sok területvédelmet tárgyló publikáció lelhető fel. A téma kutatásának kezdete hazánkban is az 1970-es évekre tehető, amely azzal függ össze, hogy ekkor alakult meg a *Magyar Néphadsereg (MN) Hátországvédelmi Parancsnoksága*³⁸, melynek alárendeltségében területvédelmi alegységeket is létrehozta.³⁹ Ebből következik, hogy hazánkban a területvédelemről alapvetően a hátországvédelemmel összefüggésben értekeztek. Az első nagyobb volumenű munkának **Berki Mihály** 1974-es, *A korszerű hátországvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban*⁴⁰ című kandidátusi értekezése tekinthető. Ez a kor viszonyaiból következően természetesen a szovjet megközelítést tükrözte, és összességében nem is mutatott túl azon, bár röviden kitért néhány nyugati állam területvédelmi szervezetének ismertetésére is. **Berki Mihály** munkájának jelentőségét leginkább az adja, hogy az értekezésében megjelenő megközelítés volt az, amely a legrészletesebben kifejtette azt a szemléletet, amely a *hidegháborús* időszak hazai gondolkodást jellemezte a területvédelemmel kapcsolatban. Jellemzően az ő értekezésén alapultak a témában született későbbi publikációk, illetve egyetemi oktatói anyagok is.⁴¹

A *hidegháború* idején hadtudományi szakirodalmunkban a hazaitól eltérő területvédelmi megközelítésekkel csupán egyes országok védelmi rendszereinek ismertetése kapcsán lehetett találkozni. Maga **Berki Mihály** is közölt szakcikket pl. az NSZK hátországvédelmi rendszeréről⁴², amelyben szó esett a területvédelemről is, ugyanakkor a nyugatnémet rendszer iránti érdeklődés is inkább abból következett, hogy az alapelveit, rendeltetését és feladatrendszerét tekintve, sok hasonlóságot mutatott a hazaival, mivel az is a hátországvédelemmel függött össze. Ettől eltérő területvédelmi megközelítésekkel hazánkban

³⁸ A szervezet hivatalosan 1972-ben még *Hátországvédelmi Alakulatok Parancsnoksága* néven jött létre, amit 1976-ban átneveztek *Hátországvédelmi Parancsnoksággá*, 1987-ben pedig, a hátországi rendeltetésű katonai és polgári védelmi szervezeteket integrálásával, *Hátországi és Polgári Védelmi Parancsnoksággá*. Ezekre a folyamatokra lásd Kiss Dávid: A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között. VERITAS Könyvek 14. VERITAS Történetkutató Intézet, 2018. pp. 31–33.

³⁹ Kiss (2018) i.m. p. 32.

⁴⁰ Berki Mihály: A korszerű hátországvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban. Kandidátusi értekezés. Magyar Néphadsereg Hátországvédelmi Parancsnokság, 1974.

⁴¹ **Berki Mihály** többek-között szerzője volt egy, a témával kapcsolatban az akkori hazai katonai felsőoktatásban használt oktatási szakanyagnak is, amely természetesen szintén az említett kandidátusi értekezésében foglaltakon alapult. Lásd Berki Mihály: Hátországvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975. Ezt követte a két évvel később kiadott hátországvédelmi oktatási anyag is. vö. Sándor István – Lendér László: Hátországvédelem (Jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Hadművelési-hadászati tanszék, 1977.

⁴² Berki Mihály: A hátország hadseregéről. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/8. sz. pp. 24–30.

sokáig csak a különböző katonai szakfolyóiratok hírvivataiban⁴³ lehetett találkozni, illetve külföldi szerzők magyar fordításban közölt publikációiban.⁴⁴ Ezek döntően az osztrák területvédelmi rendszerrel kapcsolatos híradások és szakcikk voltak, amelyek érthetően nem csupán a szomszédság folytán, hanem a VSZ műveleti terveivel összefüggésben is nagy érdeklődést váltottak ki hazánkban, hiszen az akkori elgondolás szerint az MN hadműveleti besorolású csapatait fel kellett készíteni többek-között az Ausztria elleni támadó hadműveletek végrehajtására is.⁴⁵ Ennek megfelelően ezek a munkák és híradások inkább az osztrák területvédelmi rendszer hadműveleti-harcászati vonatkozásaival foglalkoztak, és nem tudományos jellegűek voltak.⁴⁶ Magyar szerző tollából is ezért az első olyan publikáció, amely a szovjet típusú, és a VSZ országokban elfogadott területvédelmi megközelítéstől eltérő koncepciót vizsgált, az osztrák rendszert mutatta be. Ez **Szirtes J. János** 1980-ban „*Ausztria katonapolitikája*” címmel megjelent szakcikke volt, amelynek forrásai között egyébként már ott találjuk **Emil Spannocchi** említett tanulmányát is.⁴⁷

Az 1980-as évek első felében a hazai katonai szakfolyóiratokban a magyar megközelítéstől eltérő területvédelmi rendszerekről érkező szakcikk, tanulmányok még mindig leginkább csak Ausztria kapcsán jelentek meg. A külföldi eseményekről beszámoló hírvivatokban ugyan szórványosan előfordult, hogy az *alternatív védelmi* javaslatokkal összefüggésben született területvédelmi koncepciók megjelentek, ezek azonban jellemzően nagyon rövid és felületes

⁴³ Elsősorban a *Honvédelem* folyóirat „*Hírek, események, adatok*” megnevezésű rovatában. vö. Az osztrák haderő hadászati védelmi koncepciója. In: *Honvédelem*, XXXVI. évf. 1975/3. sz. pp. 121–123, Osztrák területiális haderő szervezése. In: *Honvédelem*, XXVI. évf. 1975/11. sz. pp. 124, Nyugatnémet kétségek a „rugalmas reagálás” doktrínájával szemben (atomháború helyett területvédelem). In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 110–111, A francia Területiális Védelmi Erő (DOT). In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 111–112, A norvég területiális védelem. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 112–113, Az osztrák haderő őszi hadgyakorlata. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/1. sz. pp. 125–128, A nyugatnémet területvédelmi koncepció ellentmondásai. In: *Honvédelem*, XXIX. évf. 1978/5. sz. pp. 126–127, Az osztrák katonai doktrína néhány új vonása. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1978/11. sz. pp. 126–127.

⁴⁴ Lásd Schneeberger, Josef: A vadászcsapatok fejlesztésének várható irányai – a 80-as években. In: *Honvédelem*, XXIX. évf. 1978/9. sz. pp. 56–62, Marolz, Josef: A gépesített és gyalogos erők harctevékenységeinek lehetőségei Ausztria területén. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 46–53, Yvon Bourges: A tartalékosok szerepe a francia haderőreformban. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 65–71, Hochauer, Günther: Osztrák területvédelem és területiális (Landwehr) elgondolás. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/9. sz. pp. 33–42, Schoeller, Karl: Harc a kulcsfontosságú övezetben. In: *Honvédelem*, XXX. évf. 1979/12. sz. pp. 27–41, Wiener, Friedrich: Osztrák nézetek a páncéllhárításról. In: *Honvédelem*, XXXI. évf. 1980/4. sz. pp. 34–39, Felber, A. E.: Gépesített erők ellenlökése kulcsfontosságú övezetekben. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/3. sz. pp. 64–71.

⁴⁵ Erről részletesen lásd Horváth Miklós–Kovács Vilmos: Magyarország az atomháború árnyékában. Zrínyi Kiadó, 2016. pp. 58–87.

⁴⁶ vö. Csuka Imre: Leküzdés, vagy áttörés? In: *Honvédelem*, XXXII. évf. 1981/10. sz. pp. 14–26. Hasonló szempontból tartott érdeklődésre számot a Honvédségi Szemle „*Idegen hadseregekről*” c. rovatának néhány beszámolója is. vö. Az osztrák alegységek harctevékenysége erdős-hegyes terepen. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/8. sz. pp. 85–89., Az osztrák erőrendszer. In: Honvédségi Szemle, XXXVI. évf. 1982/7. sz. pp. 93–96.

⁴⁷ Szirtes J. János: Ausztria katonapolitikája. In: Honvédségi Szemle, XXXIV. évf. 1980/12. sz. pp. 100–107.

híradások voltak.⁴⁸ Ezeknek egyfelől nem is volt célja, hogy azokról érdemben értekezzenek, másfelől pedig, a hazai szakirodalomban sosem alakult ki olyan „iskola”, amely határozottan területvédelemként azonosította volna az akkori *alternatív védelmi koncepciók* bármelyikét is.⁴⁹ Az *alternatív védelemmel* kapcsolatban született publikációk azonban ettől függetlenül is nagyon fontosak, mivel ezek voltak az elsők, amelyek a nyugaton elfogadott területvédelmi megközelítésekről érdemben beszámoltak.⁵⁰ E tekintetben elsősorban **Valki László** 1985-ben, *A defenzív védelem koncepciója*⁵¹, valamint 1988-ban, *Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról*⁵², továbbá **Szántó Imre** 1989-ben, *A defenzív védelemről*⁵³ címmel megjelent tanulmányait érdemes megemlítenünk. Nagyon fontos munkának tekinthető ebből az időszakból **Szabó János** *Fegyveres semlegesség*⁵⁴ című, 1985-ben megjelent monográfiája. Ennek kifejezett célja ugyan nem a területvédelmi rendszerek bemutatása volt, ugyanakkor azáltal, hogy a szerző részletesen ismertette az európai semleges országok

⁴⁸ Ezeket szintén a *Honvédelem* folyóirat „Hírek, események, adatok” rovatában közzétették. vö. Vita a nyugatnémet haderő harcképességéről. In: *Honvédelem*, XXXII. évf. 1981/2. sz. pp. 129–131, A dán ellenzék „védelmi terve” és a NATO. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/7. sz. pp. 116–117, Az „előretolt védelem” és a „hagyományos fegyvereken nyugvó elrettentés” In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/11. sz. pp. 118–119. Érdemes megemlíteni, hogy 1980-as évek első felében a NATO-ban a területvédelem lehetséges szerepével kapcsolatban kibontakozó viták egyik központi alakja, a külföldi szakirodalomnál említett **Horst Afheldt** egyik tanulmánya 1984-ben hazánkban magyar nyelven is megjelent. vö. Afheldt, Horst: Egy nem nukleáris fegyverek elsőkénti alkalmazására épülő politika szükségessége, előfeltételei és következménye. In: Konfliktus és Együttműködés. MTA Intézetközi Békakutató Központ. Budapest, 1984. 163–176. o. Az említett vitákról rövid, de tartalmas összefoglalót nyújtott továbbá **Maurice Faivre** egy 1984-ben megjelent és a *Honvédelem* folyóiratban a következő évben magyar fordításban közölt cikke is. vö. Faivre, Maurice: Védelmi alternatívák. In: *Honvédelem*, XXXVI. évf. 1985/6. sz. pp. 3–10.

⁴⁹ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy Magyarországon teljesen ismeretlen lett volna ez a megközelítés, így például **Maurice Faivre** előző jegyzetben szereplő tanulmánya is egyértelműen megfogalmazta ezt. vö. Faivre i.m. p. 4. A területvédelem ilyesfajta megközelítésére közvetett utalások találhatók továbbá: Az amerikai hadászat új vonásai. In: *Honvédelem*, XXVIII. évf. 1977/12. pp. 96–97, A dán ellenzék védelmi terve nyugtalanítja a NATO-t. In: *Honvédelem*, XXXVII. évf. 1986/12. p. 101–102, Sz. P.: Védelmi kezdeményezések. In: Néphadsereg. A Honvédelmi Minisztérium Központi Politikai Hetilapja, XL. évf. 1987. szeptember 5. p. 5.

⁵⁰ Magáról az *alternatív védelmi koncepciókról* az akkori ún. „békemozgalommal” összefüggésben az első átfogóbb tanulmány **Kiss J. László** tollából jelent meg, 1982-ben, ami azonban csak a biztonságpolitikai vetületet vizsgálta. vö. Kiss J. László: Alternatív biztonság – új békemozgalom. In: Világosság, XXIII. évf. 1982/11. pp. 725–731. 1984-ben a *Valóság* folyóiratban **Bródy András** közölt recenziót **Horst Afheldt** *Defenzív védelem* című könyvéről. Lásd Bródy András: Horst Afheldt: Defenzív védelem. In: *Valóság*, XXVII. évf. 1984/5. sz. pp. 108–109. Biztonságpolitikai szempontból az akkori nyugatnémet vitákról – amelyek kapcsán több területvédelmi koncepciót is kidolgoztak –, részletes áttekintést nyújt, kitérve a **Horst Afheldt** által képviselt irányzatra is Nógrádi György: Nyugatnémet biztonságpolitikai elképzelések a 80-as években. In: *Honvédelem*, XXXIX. évf. 1988/6. sz. pp. 3–11.

⁵¹ Valki László: A defenzív védelem koncepciója. In: *Külpolitika*, 12. évf. 1985/1. sz. pp. 99–112. Tanulmánya lényegében **Horst Afheldt** koncepcióját, illetve annak módosított variánsait ismertette. Tanulmánya közvetlen előzményének tekinthető az *Élet és Irodalom* hasábjain 1984-ben megjelent *Defenzív védelem?* című rövid cikke. Lásd Valki László: Defenzív védelem? In: *Élet és Irodalom*. Irodalmi és Politikai Hetilap, 1984. április 20. XXVIII. évf. 16. sz. p. 3.

⁵² Valki László: Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról. In: *Külpolitika*, 15. évf. 1988/2. sz. pp. 68–85.

⁵³ Szántó Imre: A defenzív védelemről. In: *Honvédelem*, 1989/1. sz. pp. 54–62.

⁵⁴ Szabó János: Fegyveres semlegesség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985.

(Ausztria, Finnország, Svájc, Svédország) védelmi rendszereit, amelyek mindegyike a területvédelmen alapult, ezért ezen országok tekintetében igen részletes, és értékes ismeretanyaggal gazdagította a hazai szakirodalmat.

Jelentős fordulatnak tekinthető a területvédelemmel kapcsolatos kutatások terén a rendszerváltás időszaka. Ennek oka, hogy a VSZ megszűnésével Magyarország nemcsak, hogy *de facto* is független, de az 1999-es NATO csatlakozásig, *de iure* semleges állam lett. Ezzel összefüggésben vált aktuális kérdéssé Magyarország katonai védelmének önerőből történő megvalósítása. A politikai és katonai vezetés ezért igen nagy érdeklődést mutatott akkoriban a semleges európai államok védelmi rendszereinek megismerésére, hogy megvizsgálja, azokból mely elemek adaptálhatók esetlegesen.⁵⁵ Miután ezeknek a semleges országoknak a védelme egyöntetűen a területvédelmen alapult, ezért igen jelentős szakirodalom bontakozott ki a témával kapcsolatban. Ezt az időszakot akár a hazai területvédelmi kutatások „*aranykorának*” is nevezhetnénk. Bár az ekkor született munkák nagy része kifejezetten gyakorlati jellegű⁵⁶ volt, és elsősorban a hazai területvédelmi rendszer kialakításának, illetve a területvédelmi erők hadműveleti alkalmazásának lehetőségeit vizsgálta, azonban akadtak köztük olyanok is, amelyek ezen túlmutatva már hadelméleti szempontokat is tekintetbe vettek, és ezzel párhuzamosan rámutattak azokra az ellentmondásokra is, amelyek az addigi területvédelemmel kapcsolatos hazai szakirodalmat jellemezték. E tekintetben elsősorban **Fülöp Imre, Bíró Béla, Császár József, Horváth István, Móricz Lajos és Vágner Béla** publikációit érdemes

⁵⁵ Lényegesebb publikációk ebben a vonatkozásban a 1990-es évek elejéről: Kiss Zoltán: Illúzió, vagy realitás? Gondolatok Magyarország semlegességéről. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/2. sz. pp. 37–42, Varga Mihály: A svájci fegyveres erők. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/6. sz. pp. 108–110, Héjja István: A területvédelem nemzetközi gyakorlata, helye az országvédelemben. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/6. sz. pp. 38–40, Kállai László: A területvédelem új lehetséges szervezetéről. In: Hadtudomány, I. évf. 1990/1. sz. pp. 63–67, Héjja István – Pohl Árpád: Ausztria biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/1. sz. pp. 8–17, Nagy László: Gondolatok Finnország biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/11. sz. pp. 38–45. Még ha csak tömören is, de ugyancsak érdekes támpontot szolgáltatott a területvédelem eltérő megközelítéseiről a *Hadtudomány* folyóiratban 1992-ben három részben közölt beszámoló egy akkoriban, Bécsben megtartott katonai doktrinális szemináriummal kapcsolatban. vö. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 20–31, A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (II. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 41–48. o, A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/3-4. sz. pp. 41–48.

⁵⁶ Ezek közül a lényegesebbek: Kuti György: A védelmi jellegű katonai doktrína és a haderőstruktúra. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. sz. pp. 13–17, Kurta Gábor: A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 49–62, Kurta Gábor: Az állami létet veszélyeztető nagy erejű támadás elhárítása a „hierarchikus” körzetvédelem keretében. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/3. sz. pp. 1–20, Fülöp Imre: A honvédelmi dandárok alkalmazásáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/9. sz. pp. 51–56, Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregtest védelmi hadműveletében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/1. sz. pp. 43–51, Vojnits Pál: A honvédelmi dandár harci lehetőségei a tábori hadsereg biztosítási övében. In: Új Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/4. sz. pp. 11–24, Pohl Árpád: Ausztria katonaföldrajzi adottságai és katonai doktrínája közötti összhang (jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1994.

kiemelnünk.⁵⁷ Fontos továbbá megemlítenünk a *Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja (BHKK)* 1992-ben, *Területvédelmi rendszer*⁵⁸, valamint az *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások* 1996-ban megjelent, *A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél*⁵⁹ című tanulmányát.

A következő olyan munka amelyben viszonylag részletesen foglalkoztak a területvédelem kérdésével, legalábbis a hátszágvédelem kapcsán, a *HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztálya* 2001-ben megjelent, *A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai* című tanulmánykötete volt.⁶⁰ Mint a címe is mutatja, a kötetben megjelölt kutatási terület ugyan nem maga a területvédelem volt, de miután az abban tárgyalt, esetlegesen létrehozandó *Nemzetőrség* – amely egy akkoriban elfogadott országgyűlési határozat értelmében vált aktuális kérdéssé⁶¹ – feladatrendszerét alapvetően a területvédelemmel összefüggésben képzelték el, ezért több szerző is érintette a kérdést. A *Nemzetőrség* kapcsán a különböző katonai szakfolyóiratokban is több publikáció megjelent⁶², amelyek szintén ebben a kontextusban – elsősorban a struktúrák és a feladatrendszer vonatkozásában – vizsgálták a területvédelmet. Ilyen szempontok alapján jelent meg a területvédelem **Hautzinger Gyula** 2002-es doktori értekezésében is.⁶³ Miután a *Nemzetőrség* felállítására végül nem került sor, és az ezredfordulót

⁵⁷ Fülöp Imre: A Magyar Köztársaság katonai védelméről. In: *Hadtudomány*, I. évf. 1991/1. sz. pp. 17–25, Fülöp Imre: Néhány európai semleges ország és a Magyar Köztársaság katonai védelmi rendszerei. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLV. évf. 1991/7. sz. pp. 11–22, Mórocz Lajos – Bognár Károly: A kis országok védelmének dilemmái. In: *Honvédségi Szemle*, XLV. évf. 1991/5. sz. pp. 17–26, Bíró Béla – Császár József: Területvédelmi csapatok és honvédelem. In: *Hadtudomány*, II. évf. 1992/2. sz. pp. 76–83, Horváth István: A védelem néhány aktuális kérdése. In: *Hadtudomány*, V. évf. 1995/3. sz. pp. 49–58, Móricz Lajos: A megváltozott hadászati nézetek és a területvédelem. In: *Hadtudomány*, VI. évf. 1996/3. sz. pp. 59–67, Vágner Béla: Területvédelem és honvédelem. In: *Új Honvédségi Szemle*, 51. évf. 1997/1. sz. pp. 20–29, Csabai Károly – Kiss Jenő – Móricz Lajos: A területvédelemről. In: *Új Honvédségi Szemle*, 50. évf. 1996/2. sz. pp. 91–95.

⁵⁸ *Területvédelmi Rendszer* (tanulmány). *Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja*. 1992.

⁵⁹ *A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél*. *Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások*. 1996.

⁶⁰ Szombath Csaba (szerk.): *A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai*. *HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály*. 2001.

⁶¹ 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a *Nemzetőrség létrehozásáról*. A *Nemzetőrség* létrehozására az akkoriban tervezett haderőreform keretén belül került volna sor, amely részben a sorkötelezettség akkor már tervezett felfüggesztésével és így az ezzel párhuzamosan jelentkező, a tartalékos állomány jövőbeni biztosításával állt összefüggésben, mint egy lehetséges alternatíva. A határozat végrehajtására végül nem került sor, a törvényhozás a 17/2003. (III. 7.) OGY határozattal hatályon kívül helyezte.

⁶² Ezzel kapcsolatban a lényegesebb munkák közül lásd Homoki János: Gondolatok a jövőbeni magyar nemzetőrség létrehozásáról. In: *Új Honvédségi Szemle*, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 6–13, Simicskó István: Kérdések a nemzetőrségről. In: *Új Honvédségi Szemle*, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 14–19, Fodor Lajos: Önkéntes kötelezettségvállalás a honért. In: *Új Honvédségi Szemle*, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 20–23, Szigeti Lajos: Mi a baj a nemzetőrséggel? In: *Új Honvédségi Szemle*, 56. évf. 2002/3. sz. pp. 102–107, Hautzinger Gyula: Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. In: *Hadtudomány*, XII. évf. 2002/3. sz. pp. 52–62, Hautzinger Gyula: Nemzetőrségről másképpen. In: *Új Honvédségi Szemle*, 56. évf. 2002/2. sz. pp. 113–118.

⁶³ Hautzinger Gyula: Az átalakuló honvédelem koncepciójának aspektusai különös tekintettel a nemzetőrség megalakításának lehetőségére. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2002.

követő időszakban a területvédelem kérdése a megváltozott biztonságpolitikai környezetre, valamint NATO tagságunkra való tekintettel már nem tartott számot nagyobb érdeklődésre, ezért a témával kapcsolatos publikációk száma is jelentősen csökkent. A *Nemzetőrség-kezdemenyezés* és az *Önkéntes Területvédelmi Tartalékos* (ÖTT) szolgálati forma létrehozása között eltelt mintegy 15 év során csupán elvétve találkozni olyan szakmai-tudományos publikációkkal, amelyek érdemben foglalkoztak volna a szakterülettel, illetve az addigi ismereteket lényegesebb információkkal egészítették volna ki. Ebből az időszakból leginkább **Nagy Péter** azon szacikkeit⁶⁴ lehet kiemelni, amelyek a hazánkban addig nem igazán kutatott balti országok biztonság- és védelempolitikája kapcsán érintették a területvédelem kérdését, valamint **Pohl Árpád** publikációit⁶⁵, amelyek doktori értekezése⁶⁶ kapcsán ismét Ausztria vonatkozásában tették mindezt.

Az ÖTT 2017-es létrehozását követően ugyan jelentősen megnőtt az érdeklődés a területvédelem irányába, amelyet a partnerországokkal ezen a területen fennálló együttműködési platformok, illetve programok is jól mutatnak, ugyanakkor a szakmai-tudományos publikációk tekintetében egyelőre még nem lehet igazán nagy „*áttörést*” tapasztalni.⁶⁷

⁶⁴ Nagy Péter: Észtország és az integráció. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/3. sz. pp. 35–45, Nagy Péter: Lettország biztonság- és védelempolitikája. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/1. pp. sz. 40–51, Nagy Péter: Litvánia biztonságpolitikai helyzetéről. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/7. sz. pp. 36–48.

⁶⁵ Pohl Árpád: Az új osztrák biztonsági és védelmi doktrína. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/2. sz. pp. 27–35, Pohl Árpád: Az osztrák biztonságpolitika és a hadsereg alkalmazási elveinek változásai a második köztársaság megalakulásától napjainkig. In: 10. évf. Katonai Logisztika, 2002/4. sz. pp. 16–39, Pohl Árpád: Az Osztrák Szövetségi Hadsereg és a Magyar Honvédség szervezeteinek átalakulása a 90-es évektől napjainkig. In: Katonai Logisztika, 13. évf. 2005/3. sz. pp. 52–75.

⁶⁶ Pohl Árpád: A Magyar Honvédség és az Osztrák Szövetségi Haderő logisztikai rendszerének összehasonlítása. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2008.

⁶⁷ Az utóbbi években megjelent fontosabb publikációk: Kiss Álmós Péter–Takács Attila Géza: Territorial Defence Forces: a key element of Hungary's resilience in postmodern war. In: Peter A. Kiss (ed.): Proceedings of the Conference on National Resilience. Opportunities and Challenges in a Changing Security Environment. HDF General Staff Scientific Research Centre, May 9-10 2018, Budapest, Hungary, Horváth Zoltán: Hátszörédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljok a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében. In: Katonai Logisztika, 37. évf. 2019/3. sz. pp. 24–62, Hegedűs János: A Magyar Honvédség tartalékerejének helyzete. In: Honvédségi Szemle, 147. évf. 2019/3. sz. pp. 46–60, Csóka Attila: Az önkéntes területvédelmi tartalékos alegységek ABV-védelmi feladatai. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. sz. pp. 58–66.

2. A TERÜLETVÉDELEM ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEI

Hogy a területvédelemmel kapcsolatban számos eltérő megközelítés alakult ki a szakirodalomban az jelentős részben abból fakad, hogy a területvédelemnek sohasem alakult ki olyan, az egyetemes hadtudomány által elfogadott viszonylag egységes meghatározása, amely lehetővé tette volna annak legalább egy rugalmas keretek között történő értelmezését. Maga a területvédelem *terminus technicus* ugyan a 18. századtól már bizonyíthatóan megjelent katonai szöveggörnyezetben, de általában csak informális jelleggel, pontosabb meghatározás nélkül. Ezzel kapcsolatban csupán annyit lehet megállapítani, hogy a területvédelem kifejezéssel általában egy meghatározott ország, tartomány, vagy egyéb területi-adminisztratív egység védelmére utaltak, amelyet azonban nem társítottak semmiféle specifikus haderőstruktúrával, konkrét feladatrendszerrel, vagy tevékenységgel.⁶⁸ Ilyen értelemben jelent meg a területvédelem kifejezést például az 1793-as (második) francia alkotmányban is, amely alatt az ország területének katonai védelmét értették.⁶⁹ A brit szakzsargonban a 19. századtól kezdtek el egyre gyakrabban használni a kifejezést, amikor a *Brit Birodalom* közigazgatási reformja kapcsán a birodalmat alkotó államalakulatok katonai védelmét a helyi autonóm kormányzatok hatáskörébe utalták. Itt a területvédelem kifejezést általában ezekre a helyi védelmi feladatokra történő utalással alkalmazták.⁷⁰

Az ilyen és ehhez hasonló, a területvédelmet informális jelleggel alkalmazó munkákkal tehát már évszázadok óta találkozni. Miként azt **Berki Mihály** 1974-es kandidátusi értekezésében megfogalmazta – bár ő ezt kora területvédelmi fogalmai kapcsán tette –, ezekben csupán annyi közös volt, hogy: „*A »territoriális védelem« (...) mindenütt valamely meghatározott területhez való kötöttséget fejez ki (...).*”⁷¹ Ehhez a „*területi kötöttséghez*” kapcsolódóan jelent meg a területvédelemnek egy olyan értelmezése is, amely a területvédelmet, mint feladatrendszert, a

⁶⁸ Egy 1787-es francia katonai enciklopédiában pl. az ókori Athén mozgósítási rendszere kapcsán a hadkötelezettség alapján katonai szolgálatra behívott polgárok alapvető feladatát nevezték területvédelemnek (*défense du territoire*), tehát az alatt a városállam általános katonai védelmét értették. vö. Panckoucke, Charles-Joseph: *Encyclopédie Méthodique. Art Militaire. Tome Troisième.* A Paris, Chez Panckoucke, Libraire, hôtel de Thou, rue des Poitevins; A Liège, Chez Plomteux, Imprimeur des Etats. M. DCC. LXXXVII. Avec Approbation et Privilège du Roi. p. 163: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6216786r.texteImage> (Letöltés ideje: 2021.09.12.)

⁶⁹ Constitution du 24 juin 1793. Article 55.: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-24-juin-1793> (Letöltés ideje: 2022.01.18.)

⁷⁰ vö. Colomb, John Charles Ready: *The Defence of Great Britain. Sketches of its Naval Military and Political Aspects. Annotated with extracts from discussions they have called forth in the press of Greater Britain.* London, 1880. pp. 93–157: <https://archive.org/details/defenceofgreatgr00colouoft> (Letöltés ideje: 2021.09.12.). Magáról a folyamatnak a katonai vonatkozásáról röviden lásd French, David: *Military Identities. The Regimental system, the British Army & the British People c. 1870–2000.* Oxford University Press, 2005. pp. 13–16.

⁷¹ Berki (1974) i.m. p. 68.

fegyveres erők egy specifikus haderőstruktúra-elemének, a *miliciarendszerű* erőknek a feladataival azonosította.⁷² Bár magát a feladatrendszert általában ezek sem határozták meg tételesen, a kor embere számára azonban ez viszonylag egyértelmű volt. A 18. századtól ugyanis már szinte minden európai országban léteztek ilyen jellegű erők, általában hasonló feladatrendszerrel. Ezeknek a miliciarendszerű csapatoknak a fő szervezési elve az ún. *területi-elv*⁷³ volt, amely azt jelentette, hogy az egységek és alegység állományát ugyanazon katonai igazgatási, illetve hadkiegészítési körleten belül lakó polgárokból töltötték fel, és alapesetben ez a területi-adminisztratív egység azonos volt az adott egység, illetve alegység felelősségi, és így alkalmazási területével is. Itt általában ör- és objektumvédelmi szolgálatokat láttak el, de gyakorta alkalmazták őket rendvédelmi (karhatalmi) és különböző fegyveres biztosítási (pl. katonai szállítások biztosítása), illetve az országot ért támadás esetén helyi harc-, harcbiztosító és harctámogató feladatokban is.⁷⁴ Ezek képezték a legtöbb országban a 20. századra kialakult területvédelmi tartalékos erők jogelődsszervezeteit.⁷⁵

A 19-20. század fordulójára a területvédelemnek tehát lényegében egy egymással szorosan összefüggő kettős értelmezése alakult ki; az egyik meghatározott területen belül végrehajtott, de tételesen nem részletezett tevékenységeket takart, míg a másik, ugyanezt a „*területi kööttséget*” összekapcsolta a fegyveres erők sajátos haderőszervezési elvek alapján létrehozott komponensének, a területvédelmi erőknek a feladatrendszerével. Általánosságban megállapítható, hogy ez a kettősség kimutatható a legtöbb modernkori, azaz a *második világháborút* követően kialakult területvédelmi meghatározásban is, bár ettől jelentősen eltérő terminológiai magyarázatokkal is találkozhatunk. Ez alapvetően annak tudható be, hogy a

⁷² vö. Nouveau Dictionnaire Militaire. Comité d'Officiers de Toutes Armes. Nabu Press, 2012.p. 40. Az itt hivatkozott katonai szótár egy eredetileg 1892-ben megjelent hivatalos terminológiai szótár modernkori kiadása, tehát tartalmát tekintve az eredeti kiadás idején aktuális meghatározásokat tartalmazza.

⁷³ A *területi-elvre* lásd Szovjet Katonai Enciklopédia. Nyolcadik kötet 3. MNVK Tudományos Osztály. MNVK Szabályzatszerkesztő és Koordinációs Osztály. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. pp. 259–266. Továbbá Héjja i.m. p. 38.

⁷⁴ A miliciarendszerű erőkre részletesen lásd Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az előltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. pp. 127–156.

⁷⁵ Az Egyesült Királyság hadrendjében pl. több olyan tartalékos alegység is működik, amelyek ilyen, több évszázada működő miliciacsapatokból alakultak meg. A két legrégebbi az ún. *Tiszteletreméltó Tüzérszázad* (*Honourable Artillery Company – HAC*) és a *Jersey-szigeteki Királyi Milícia*. Előbbi 1537 óta működik jogfolytonosan, elődszervezete ugyanakkor 11. századi alapítású. Utóbbit a 12. században állították fel, és a 14. századtól napjainkig, mindössze négy évtizedik nem működött. Ezen kívül azonban még számos, a 15-16. század óta, hosszabb-rövidebb megszakítással működő egykori milícia alegység megtalálható a brit fegyveres erők hadrendjében. A brit miliciarendszer kezdeti időszakára vonatkozólag lásd Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: Hadtudományi Szemle, XI. évf. 2018/3. sz. (pp. 118–129) pp. 121–124.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

különböző meghatározások mögött valójában különböző megközelítések állnak, így a kérdés jócskán túlmutat azon, hogy azt egyszerű terminológiai diszharmóniának tekintsük. A fogalmak és megközelítések közötti ellentmondásokra ugyan már **Horst Mendershausen** is utalt 1973-as területvédelmi tanulmányában⁷⁶, ugyanakkor az ezzel kapcsolatos ambivalenciákat elsőként **Adam Roberts** fogalmazta meg 1976-ban: *„a nemzet felfegyverzése és a területvédelem elképzelése világszerte ismert. Ezen fogalmak értelmezése ugyanakkor országonként eltérő lehet. Mindenütt más emlékeket ébresztenek, más politikai, szervezeti és stratégiai jelentéssel bírnak. (...) a kifejezést megkülönböztetés nélkül olykor három teljesen különböző dolog megjelölésére használják: a védelempolitika egy meghatározott típusára; egy hadszervezeti formára; harcmódra.”*⁷⁷ **Adam Roberts** megállapítása több szempontból is lényeges. Egyfelől azért, mert a területvédelmet egy másik fogalommal, a hadtudományi szakirodalomban elsősorban **Clausewitz** munkája révén elterjedt *felfegyverzett néppel/nemzettel*, azaz a *népfelkeléssel*⁷⁸ társítja, másfelől pedig azért, mert arra a megállapításra jutott, hogy a szakirodalomban legalább három egymástól lényegesen eltérő megközelítés alapján határozzák meg a területvédelmet. Jóllehet, az 1980-as évek elejére a nyugati szakirodalomban kialakult területvédelemnek egy viszonylag konszenzusos értelmezése, amely egyébként nagyvonalakban éppen **Roberts** alább ismertetendő meghatározáson alapult, az egyes nemzetek szintjén azonban ez legfeljebb a hadelméleti szakirodalomban érvényesült, a hivatalos terminológiában nem. E tekintetben azóta sem történt változás, így legutóbb 2020-ban, lengyel és észt szerzők egy, a NATO országok területvédelmi rendszereivel és erőivel kapcsolatban írt tanulmányukban gyakorlatilag ugyanarra a megállapításra jutottak, mint **Adam Roberts** közel négy évtizeddel korábban: *„a területvédelmi erők és képességek fejlesztésének koncepciója különbözik az Észak-atlanti Szerződés szervezetén (NATO) belül és szorosan kapcsolódik az adott nemzet sajátos jellegzetességeihez. Összefügg továbbá a történelmi körülményekkel, kultúrával, a társadalom összetételével és egyéb sajátos körülményekkel.”*⁷⁹

Hasonló megállapításokra jutunk a hazai szakirodalmat illetően is, noha itt jóval később, csupán az 1990-es években fogalmazódott meg ugyanez a probléma. A magyar katonai

⁷⁶ Lásd Mendershausen (1973) i.m.

⁷⁷ Roberts i.m. p. 34.

⁷⁸ Magát a kifejezést ugyan nem **Clausewitz** használta először, de alapvetően az ő nagy hatású műve volt az, amely az egyetemes hadtudományba azt beemelte. A témáról *A háborúról (Vom Krieg)* című munkája, 6. könyv 25. és 26., *visszavonulás az ország belsejébe (Rückzug in das Innere des Landes)* és a *népfelkelés (Volksbewaffnung)* című fejezetekben értekezett részletesen. vö. Clauswitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, 2013. pp. 511–527.

⁷⁹ Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. 184. o. Itt megjegyzésként megemlítendő, hogy a szerzők maguk is többször hivatkoztak **Adam Roberts** munkájára, így talán nem meglepő, hogy hasonló szempontok alapján fogalmazták meg véleményüket.

terminológiában ugyan szerepelt a területvédelem szakkifejezés, azonban amikor a rendszerváltást követően jelentős szakirodalom bontakozott ki a témával kapcsolatban, nyilvánvalóvá vált, hogy valójában számos eltérő területvédelmi megközelítés van jelen egyszerre, és ezek a legtöbb esetben alig függenek össze a szakterminológiai meghatározásokkal. Ezekre az ellentmondásokra **Fülöp Imre** már 1990-ben utalt, a kifejezetten terminológiai jellegű problémákkal azonban inkább csak **Bíró Béla** és **Császár József** egy 1992-ben készült tanulmánya hatására kezdtek el foglalkozni, amelyben a szerzők megállapították, hogy „*a területvédelemnek eddig még nincs jól alkalmazható meghatározása (...)*”.⁸⁰ Erre a tanulmányra történő hivatkozással, ugyanebben az esztendőben a BHKK területvédelmi tanulmányának szerzői is hasonló megállapításra jutottak: „*a területvédelem fogalma és a területvédelmi erők létrehozása nem ismeretlen az országok haderőinek felépítésében, működésében. Korántsem arról van szó azonban, hogy általánosan elterjedt és alkalmazott fogalommal, illetve rendszerrel lenne dolgunk. Mind a területvédelmet, mind a területvédelmi erőket az egyes országokban más-más értelemben fogják fel, alakítják ki szervezeteit, és eltérő az erők rendeltetése, feladata, működése is.*”⁸¹ Néhány évvel később, az OKTK említett tanulmányában pedig már egyenesen úgy fogalmaztak a kutatók, hogy területvédelem fogalmi meghatározásai kapcsán „*nem ritka a szélsőséges vélemények hangoztatása.*”⁸² **Vágner Béla** egy 1997-es tanulmányában még szintén szükségesnek érezte kihangsúlyozni, hogy „*nem általánosan elterjedt és alkalmazott fogalommal, illetve rendszerrel van dolgunk. Akár a területvédelmet, akár a területvédelmi csapatokat vizsgáljuk, egyes országokban különböző módon értelmezik.*”⁸³

A területvédelem értelmezésével kapcsolatos problémák tehát nem újkeletűek, illetve még napjainkban is adódtak. Ez minden bizonnyal így is marad, mivel a területvédelem a hadtudományon belül egy olyan területnek számít, ahol teljességgel a nemzeti sajátosságok dominálnak. Érdekességgépp itt érdemes megjegyeznünk, hogy terminológiai szempontból a területvédelem ráadásul éppen azokban az országokban a legkevésbé szabályozott, amelyekről a szakirodalom úgy tartja, hogy a területvédelem, illetve a területvédelmi erők meghatározóak védelmi rendszerükben. Ennek oka, amint azt majd a következő alfejezetben ismertetjük, hogy ezekben az országokban a területvédelem nem feladatrendszerként jelenik meg, hanem a **Roberts** féle megállapításnak megfelelően, egy sajátos katonai stratégiai koncepcióként, ami

⁸⁰ Bíró–Császár i.m. p. 77.

⁸¹ BHKK i.m. pp. 10–11.

⁸² OKTK i.m. p. 5.

⁸³ Vágner i.m. p. 21.

az ország katonai védelmének egészére utal. Mivel ezek a terminológiai ellentmondások abból fakadnak, hogy a fogalom mögött valójában eltérő megközelítések húzódnak meg, ezért az alábbiakban azt ismertetjük, hogy melyek voltak azok a háttér folyamatok, melyek következtében ez az állapot kialakult.

2.1. A KÜLFÖLDI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE

A 20. század közepétől megalkotott területvédelmi fogalmak, tekintettel arra, hogy Európa legtöbb országa valamelyik szövetséghez tartozott, alapvetően a NATO, illetve a VSZ által meghatározott terminológiai keretek között alakultak ki. A két szövetségi rendszerben a területvédelemre vonatkozó szabályozások tekintetében azonban igen jelentős különbségek mutathatóak ki, amely a NATO és a VSZ eltérő szellemiségéből, illetve jellegéből következett. Amíg ugyanis a NATO *de facto* is szuverén nemzetek szövetségéből állt, addig a VSZ országok csak *de iure* voltak szuverén államok. Ez a területvédelem nemzeti szintű terminológiai szabályozása vonatkozásában azt eredményezte, hogy amíg a NATO csupán „*terminológiai kereteket*” határozott meg, addig a VSZ-n belül a tagországok – a szovjet hadelméleti tételekhez és doktrínához hasonlóan – mintegy „*oktrojáltan*” adaptálták a szovjet terminológiát, minimális nemzeti sajátosságokat megőrizve.

A NATO-ban a területvédelem műszó terminológiai kiadványban ugyan nem volt szabályozva, maga a szakkifejezés ugyanakkor már a legelső szövetségi dokumentumokban is feltűnt, ami alapján rekonstruálható, hogy azt miként is értelmezték szövetségi szinten. Ez a NATO vezetési-irányítási és haderőstruktúrájából, illetve ezekkel összefüggésben, a *szövetségi és a nemzeti felelősség megosztásából (division of responsibility)* vezethető le.⁸⁴ Ez alapján a területvédelem, illetve a területvédelmi tevékenységek színterének adott tagország azon részét tekintették, amelyre nem terjedt ki a szövetséges erők parancsnokainak felelőssége. Ezek a

⁸⁴ Néhány ezzel kapcsolatos korai, 1951-ből származó dokumentum a NATO archívumából: SG 134/1 Report by the International Working Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Comamnders. 15 May 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113241/SG_134_1_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.), SGM 1257-51 North Atlantic Military Committee Standing Group. 7 august 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/2/120455/SGM-1257-51_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.), SG 134/2 Report by the International Planning Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Commanders. 15 August 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113249/SG_134_2_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)

területek az ún. *nemzeti területi parancsnokok (national territorial commanders)*⁸⁵ *felelősségi területét (area of responsibility – AOR)*⁸⁶ képezik. Ezzel összefüggésben a területvédelmi erők alatt azokat a katonai szervezeteket értették, amelyek az említett *nemzeti területi parancsnokoknak* voltak alárendelve. Ezekbe beletartoztak a szövetségi parancsnokságoknak nem alárendelt aktív erők is, tehát nemcsak a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos szervezetek, noha a legtöbb NATO országban azok döntően utóbbi kategóriába tartoztak.⁸⁷ Miután a szövetségi szintű értelmezésben a területvédelem így a *nemzeti felelősség (national responsibility)*⁸⁸ hatáskörébe tartozott, ezért arra vonatkozóan, hogy annak keretén belül a területvédelmi csapatok pontosan milyen képességekkel és struktúrákkal rendelkezzenek, illetve hogyan alkalmazzák őket a szövetséges hadműveletekben, és azok során milyen feladatokat lássanak el, csupán alapelveket fektettek le. Ezek meghatározása a nemzetek feladata volt.

Alapvetően a VSZ-en belül is hasonló megközelítés jelent meg a területvédelemmel kapcsolatban. A területvédelmi erők itt is a tagországok nemzeti alárendeltségű erőit jelentették, ugyanakkor itt a területvédelem terminológiai szempontból, illetve annak feladatrendszerére egyértelműen megvolt határozva. Az adaptált szovjet meghatározás szerint a területvédelem „*a honvédelem része, a honi terület mélységében található fontos politikai, gazdasági és katonai létesítményeinek biztosítása. Ezen feladatok végrehajtását a szárazföldi csapatok egy része, a rendőri erők és milíciacsapatok látják el.*”⁸⁹ Mint látható, a területvédelem itt alapvetően a hátszágvédelem katonai feladatait jelentette. Ide elsősorban az objektumvédelmi feladatokat, valamint a kisebb ellenséges felderítő-, légideszant-, és átszivárgó erőkkel, valamint diverzáns

⁸⁵ „*Nemzeti területi parancsnok az, aki kizárólag a nemzeti feladatok végrehajtásért felel egy meghatározott földrajzi területen. Nemzeti parancsnok marad abban az esetben is, ha valamely szövetséges státuszi kijelölést kap.*” vö. AAP-06 (2021) p. 88. *A Katonai Terminológiai Értelmező Szótárban* „nemzeti területvédelmi parancsnokként” szerepel. vö. Berkáné Danesch Marianne: *Katonai. Zrínyi Kiadó, 2015. p. 474.* (továbbiakban: KTÉSZ).

⁸⁶ „*Meghatározott szintű parancs, egy parancsnok számára kijelölt terület a műveletek tervezésére és végrehajtására.*” vö. AAP-06 (2021) p. 13. Ettől eltérő meghatározást közöl a *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár*. vö. KTÉSZ p. 149.

⁸⁷ Erre vonatkozóan részletesen lásd Tripp i.m.

⁸⁸ A nemzeti felelősség önálló műszóként nem szerepel a jelenlegi NATO szakterminológiai kiadványban, ugyanakkor széles körben alkalmazzák a kezdetek óta. Lásd például SG 70/3 Note by the Secretaries to the Standing Group on Definition of Missions and Responsibilities of the Supreme Commander Atlantic Powers Europe. 18 October 1950. p. 5.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/111678/SG_070_3_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.) A 2019-es NATO Enciklopédia a nemzeti felelősségbe sorol például minden, 3. cikkelyből fakadó feladatot (ami itt a *rezilienciaként*, vagy ahogy hazánkban elterjedt, *nemzeti ellenálló képességként*) szerepel. vö. NATO Encyclopedia 2019. NATO Public Diplomacy Division, NATO Headquarters, Brussels, Belgium, 2019. pp. 604–606.: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)

⁸⁹ Német fordításban a szovjet meghatározást idézi: Heitman, Clemens: *Schützen und Helfen? Luftschutz und Zivilverteidigung in der DDR 1955 bis 1989/90.* Ch. Links Verlag, Berlin. 2006. p. 61.

csoportokkal szembeni harctevékenységeket sorolták.⁹⁰ Ezt a meghatározást adaptálta a többi VSZ ország is, amelynek hatása egyébként még napjainkban is kimutatható egyes volt tagországokban. A háterszágvédelem katonai feladataival azonosítja a területvédelmet a mai orosz⁹¹ és hazai terminológia is⁹², illetve így jelent meg az *ukrán védelmi törvény* 2022 januárjában történt módosításáig Ukrajnában is.⁹³ Ez a szovjet hadelméletből és a *hidegháború* kori hadműveleti doktrínából következett. Ez azon az elgondoláson alapult, hogy a szovjet és VSZ fegyveres erők akkora erőfölénnyel rendelkeznek, ami lehetővé teszi, hogy már a konfliktus kezdetén magukhoz ragadják a hadászati kezdeményezést, és mélyen behatolva az ellenség területére azt védelemre kényszerítsék, így saját területüket leginkább csak kisebb átszivárgó erők, illetve a légtérből fenyegethetik.⁹⁴

A két nagy szövetségi rendszer közül tehát csak a VSZ-ben alakult ki viszonylag egységes területvédelmi meghatározás, míg a NATO-ban az egyes nemzetek szintjén jelentős különbségek mutathatóak ki, illetve a területvédelmet nem minden esetben ezzel a műszóval jelölik. Erre példa az angolszász országok esete. A szakirodalom ugyan a ma már *Tartalék Hadsereg*re (*Army Reserve – AR*) átkeresztelt egykori brit *Területi Hadsereg*re (*Territorial Army – TA*)⁹⁵, és az USA *Nemzeti Gárdájára* (*National Guard – NG*)⁹⁶ sokszor úgy tekint, mint a területvédelmi erők tipikus példájára⁹⁷, amely feltételezné, hogy emiatt a területvédelem az említett, egyébként is meglehetősen gazdag terminológiai és doktrinális irodalommal

⁹⁰ vö. FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984. pp. 14-1–14-3.

⁹¹ vö. Darczewska, Jolanta: Rosgvardiya. A Special-Purpose Force. OSW. Point of View, Number 78, Warsaw May, 2020. p. 30.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.). Továbbá Kardash, I.L.: Ways to Improve Territorial Defense. In: Military Thought. A Russian Journal of Military Theory and Strategy, Vol. 23. No. 2014/1. (pp. 1–9.) pp. 3–4

⁹² Lásd a következő alfejezetben.

⁹³ vö. Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentyn: The Security Sector Legislation of Ukraine. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017. p. 70.: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés ideje: 2021. 08.22.). A területvédelemre vonatkozó cikkelyt a 2022. január 27-én elfogadott, a *nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény* módosította: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Letöltés ideje: 2022.02.02.)

⁹⁴ A szovjet támadó (front) hadműveleti doktrínára lásd FM 100-2-1. The Soviet Army: Operations and Tactics. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984. pp. 2-6–2-7, 4-1–4-8.

⁹⁵ A brit Területi Hadsereg fejlődésére lásd French i.m. pp. 203–231, 293–306. Rövid összefoglalást nyújt továbbá a Területi Hadseregéről, valamint a további brit tartalékos erők történetéről a brit Védelmi Minisztérium következő brossurája: A History of Our Reserves. Ministry of Defence, Fast Stream Project, 2014.: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283812/a-history-our-Reserves-Epub-v2.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.03.)

⁹⁶ USA Nemzeti Gárdájának fejlődésére lásd Bradford, James C.: The Citizen Soldier in America: Militia, National Guard, and Reserves. In: Bradford, James C. (ed.): A Companion to American Military History. Vol. I. Wiley-Blackwell, 2010. pp. 472–496.

⁹⁷ Ez a megállapítás nézetünk szerint ebben a formában nem helytálló. Erre vonatkozólag lásd a 3.3. és a 4.2.3. alfejezeteket.

rendelkező két országban egyértelműen meghatározott fogalomként van jelen, a helyzet azonban ennek éppen az ellenkezője. A területvédelem mindkét országban inkább csak informális kifejezésként használatos, noha kutatóik, teoretikusaik számtalan esetben területvédelemként írják le az említett erők feladatrendszerét. Mint említettük, a brit szakirodalomban egy 19. századi közigazgatási reformot követően terjedt el a területvédelem kifejezés, amelyet a *Brit Birodalmat* alkotó autonóm területek helyi védelmi feladataival azonosítottak. Ezt a helyi védelmet határozottan megkülönböztették az ún. „*birodalmi védelemtől*” (*Defence of the Empire, Imperial Defence*), amely magába foglalta a brit fennhatóság alá tartozó valamennyi terület (Brit-szigetek, domíniumok, gyarmatok, bázisok stb.), továbbá a területi vizek védelmét is. Erre a helyi védelemre ugyanakkor alkalmazták a *honvédelem*, vagy *katonai honvédelem* (*Home Defence, Military Home Defence – MHD*) kifejezést is.⁹⁸ Később utóbbi vált inkább használatossá, így a *hidegháború* éveiben kiadott *Fehér Könyvek*⁹⁹ is az MHD-t nevesítették a *Területi Hadsereg* elsődleges feladatánaként.¹⁰⁰ A két kifejezés a mai napig nem választható el egyértelműen. Ezt bizonyítják a JDP 0-20 *Szárazföldi uralom összhaderőnemi doktrína* és a *Brit Hadsereg ADP Szárazföldi hadműveletek* doktrínájának a szárazföldi csapatok „*funkcióit*” ismertető részei. Itt az elsőszámú funkcionál, a „*harcnál*” (*fight*), a szárazföldi csapatok hadműveleteinek két fajtáját különböztetik meg; az „*intervenciós*” (*intervention*), azaz *expedíciós*, tehát a brit területeken kívüli, valamint a *területvédelmi* (*territorial defence*), azaz a honi területen végrehajtott műveleteket.¹⁰¹ Másutt ezekre a tevékenységekre viszont már MHD-ként utalnak, míg az Egyesült Királyság JDP 0-01 *védelmi doktrínájában* (alapidoktrína) „*Nemzeti (vagy Állami) önvédelemként*”, amelyet itt az *ENSZ Alapokmányának* 51. cikkelye szerint határoznak meg.¹⁰²

⁹⁸ vö. Amery L.S.: *The Problem of the Army*. London, 1903. pp. 9-10, 92-93, Killingray, David: *Imperial Defence*. In: Winks, Robin W. (ed.): *The Oxford History of the British Empire. Historiography*. Oxford University Press, 1999. (pp. 342–354) p. 342, Raugh, Harold E.: *The Victorians at War, 1815–1914: An Encyclopedia of British Military History*. ABC-CLIO, 2004. p. 167.

⁹⁹ A 38/2012 (III. 12.) Korm. rendelet a kormányzati stratégiai irányításáról meghatározása szerint: „*A fehér könyv egy szakpolitikai területről készített átfogó, más stratégiai tervdokumentum megalapozását szolgáló rövid- vagy középtávú tervdokumentum (...)*.”

¹⁰⁰ vö. C. (57) 84. Statement on Defence, 1957. Note by the Secretary of the Cabinet. 1st April, 1957. pp. 10–11., C (66) 33. Defence Review: The Statement on the Defence Estimates 1966, Part I. Memorandum by the Secretary for Defence. 11th February, 1966. p. 22., C (75) 21. Statement on the Defence Estimates 1975. Memorandum by the Secretary of State for Defence. 25 February 1975. pp. II-23–II-24, Strategic Defence Review. Presented to Parliament by the Secretary of State for Defence by Command of Her Majesty. July, 1998. pp. 7/7b.

¹⁰¹ vö. JDP 0-20 UK Land Power. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. June 2017. p. 46, ADP Land Operations. Army, Headquarters Field Army, Waterloo Lines, Land Warfare Development Centre, Imber Road, Warminster, Wiltshire, 2017. p. 1-8.

¹⁰² vö. JDP 0-01 UK Defence Doctrine. Fifth Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. p. 54., Charter of the United Nations and the Statue of the International Court of Justice. San Francisco,

A területvédelem és az MHD kifejezés tehát a brit terminológiában gyakorlatilag azonos jelentéssel bír, ugyanakkor a szakterminológiai kiadványokban csak utóbbi szerepel önálló műszóként. Ez alatt azokat a katonai tevékenységeket értik, melyek „*válság és háború idején szükségesek a kormányzati funkciók fenntartásához és a létfontosságú nemzeti infrastruktúrák védelméhez.*”¹⁰³ Ennek fontos kapcsolódó feladatrendszereként jelenik meg továbbá a *polgári hatóságok katonai támogatása (Military Aid to the Civil Authorities – MACA)*.¹⁰⁴ Nagyvonalakban hasonló megállapításokra juthatunk az USA esetében is. A területvédelmet hiába nevesíti a szakirodalom a *Nemzeti Gárda* elsődleges feladatrendszereként, a területvédelem kifejezés az USA terminológiában még olyan szinten sem jelenik meg, mint az Egyesült Királyságban.¹⁰⁵ A honi területen végrehajtott védelmi feladatok megjelölésére itt is a *honvédelem (Homeland Defense – HD)* műszót alkalmazzák, ez azonban csak a *szeptember 11-i terrortámadást* követően vált hivatalos szakkifejezéssé.¹⁰⁶ A meghatározás szerint a HD az Egyesült Államok „*szuverenitásának, területének, lakosságának és kritikus infrastruktúráinak*

1945. Article 51. pp. 10–11. Magyar nyelven lásd 1956. évi törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. VII. fejezet, 51. cikk.

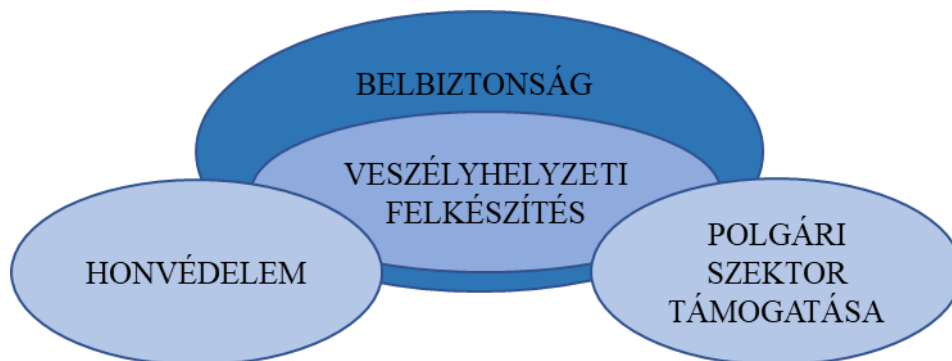
¹⁰³ JDP 02 Operations in the UK: The Defence Contribution to Resilience. 2nd Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2007. p. Lexicon-10.

¹⁰⁴ JDP 02 (2007). p. v, 2-1–2-12. A hivatkozott doktrína hatályos változata már csak a MACA feladatrendszert tárgyalja. vö. JDP 02 UK Operations: the Defence Contribution to Resilience. 4th Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2021.

¹⁰⁵ vö. Stein, George J.: Home Guard Forces in NATO. In: Military Review, Vol. LXX. No. 1990/2. (továbbiakban Stein 1990/a.) pp. 27–36, O’Day, Alan: War on Terrorism. The International Library of Essays in Terrorism, Routledge, 2017. pp. 42–43, 46, Tussing, Bert B.: Likelihood versus Consequence: The Application of the Land Component in Homeland Defense. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to Support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. (pp. 99–122) p. 100, Viotti, Paul R. – Opheim, Michael A. – Bowen, Nicholas: Terrorism and Homeland Security. Thinking Strategically About Policy. CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton – London – New York, 2008. p. 83. Itt kell megjegyeznünk, hogy az USA terminológiában, miután elsősorban az ellenséges légierő csapásaival számoltak, a területvédelem kifejezés sok esetben fordult elő a légvédelem vonatkozásában is. Ez részben annak is betudható, hogy már **Douhet** is alkalmazta ilyen értelemben a területvédelem kifejezést, ezért ez nemcsak USA sajátosság, így például a hazai szakirodalomban is előfordul. vö. The Report of the Congressional Aviation Policy Board. In: Air Force. The Official Journal of the Air Force Association, 1948/2. pp. (12–15) p. 13., McClendon, R. Earl (reviewed): Air Power and Unification, by Louis A. Sigard (Military Science Publishing Company, \$2.50), pp. 119. In: Air University Quarterly Review, 1950/4. (pp. 70–72) p. 71. A területvédelemnek ilyen kontextusban történő értelmezése hazánkban sem volt ismeretlen. Lásd Szentnémedy Ferenc: Vélemények és eszmék Douhet „Az 19.. évi háború” című tanulmánya kapcsán. In: Légügyi Közlemények, 1931/3. (pp. 102–117) pp. 111, 113.

¹⁰⁶ A hivatalos terminológiában 2003 óta használják a kifejezést. 2005-ben adta ki a *Védelmi Minisztérium* az ezzel kapcsolatos első stratégiai dokumentumot, a *Honvédelem és Polgári Támogatás Stratégiát*, két évvel később pedig ennek *Összhaderőnemi Műveleti Koncepcióját*, és a JP 3-27 jelzésű *Honvédelem* összhaderőnemi doktrínát. A stratégiát 2013-ben újították meg, a JP 3-27 jelenleg hatályos változata 2018-as. Lásd Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., June 2005., Homeland Defense and Civil Support. Joint Operating Concept. Department of Defense, Version 2.0. 01 October 2007. (továbbiakban: DOD HD and CS JOC), Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., February 2013., JP 3-27 Homeland Defense. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication 10 April 2018. A téma részletes feldolgozására lásd Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military’s Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015.

a védelme külső fenyegetésekkel és agresszióval, vagy egyéb fenyegetésekkel szemben, az elnök utasításai szerint.”¹⁰⁷ A brit példához hasonlóan, ehhez az USA-ban is szorosan kapcsolódik a polgári hatóságok védelmi támogatása (*Defense Support of Civil Authorities – DSCA*) és a belbiztonság (*Homeland Security – HS*) feladatrendszere.¹⁰⁸

1. sz. ábra: A honvédelem (területvédelem) az USA Honvédelmi és Polgári Támogatás Összhaderőnemi Műveleti Konceptiójában¹⁰⁹

Az angolszász országokban tehát a területvédelem megjelölésére a honvédelem kifejezést alkalmazzák, amely alatt a honi területen végrehajtott katonai tevékenységeket értik. Ez az ismertetett feladatrendszer alapján leginkább a hátszágvédelemmel azonosítható, amelyet az érintett országok hadszíntér területi-adminisztratív felosztását tárgyaló doktrínái is igazolnak. Így pl. a brit terminológiában sosem alkottak önálló szakkifejezést a hátszagra, és arra mindig csupán a hon, haza szavakkal utaltak.¹¹⁰ Az USA-ban ugyan az 1970-es évekig volt önálló műszó a hátszagra, azonban azt fokozatosan elhagyták, és később már itt is csak a hon, haza, illetve a *Kontinentális Egyesült Államok (Continental United States – CONUS)* kifejezéseket használták.¹¹¹ Az angolszász országokban a haza és hon szavak ezért hátszág jelentéssel is

¹⁰⁷ JP 3-27 (2018) p. I-3.

¹⁰⁸ A belbiztonságot, mint önálló feladatrendszer, valamint a Belbiztonsági Minisztériumot (*US Department of Homeland Security*) 2002-ben, a belbiztonsági törvény (*Homeland Security Act*) elfogadásával hozták létre a szeptember 11-i terroristámadás következményeként. 2002-ben kiadták az első Belbiztonsági Stratégiát, illetve későbbiekben a belbiztonsággal kapcsolatban számos egyéb doktrínát alkottak. A DSCA feladatrendszerét a JP 3-28 jelzésű összhaderőnemi doktrínák szabályozzák. Az ezzel kapcsolatos folyamatokra összefoglalóan lásd Carafano, James Jay: *Homeland Defense and Homeland Security. Distinctions and Difference*. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): *Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military's Role to support and Defend*. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. i.m. 1–15.

¹⁰⁹ DOD HD and CS JOC p. 5.

¹¹⁰ vö. Field Service Regulations. Vol. I. Organizations and Administration, War Office, 1923. p. 15, Field Service Regulations. Vol. III. Operations – Higher Formations. The War Office, 1935. p. 11. A második világháború után alapvetően a NATO és az USA terminológiát követték, az USA hátszág műszavát azonban nem vették át, és ma sincs hátszágvédelemben vett brit szakkifejezés.

¹¹¹ Eredetileg a francia terminológiából átvett *belső terület (zone de l'intérieur)* kifejezést használták hátszág értelemben (*zone of interior*). vö. Organization of the Services of Supply. p. 13. Szűkebb értelemben ez alatt a

bírnak, így a *honvédelem* esetükben hátszágvédelmet jelent, melynek katonai feladatrendszere informálisan a területvédelem. Ez a megközelítés az érintett nemzetek sajátos geostratégiai és katonaföldrajzi adottságaiból következik. Szigetország, vagy szigetország jellegű pozíciójuk, valamint katonai erőik döntően expedíciós műveletekben történő alkalmazása miatt nemzeti területük könnyen elválasztható a hadműveleti területtől, amellyel nincsenek szárazföldi összeköttetésben, így honi területük a háborús műveletek során is megőrzi hátszág jellegét. Bár az említett brit *szárazföldi hadműveleti doktrína* és az USA JP 3-27 *Összhaderőnemi Honvédelmi Doktrína* ugyan utal arra, hogy a *honvédelem* magába foglalja a honi területen végrehajtott szárazföldi harcoló védelmi hadműveleteket is, ami a honi terület hátszág jellegének megszűnését jelentené, azonban ez csak az említés szintjén történik, ennek lehetőségét lényegében kizárják.¹¹²

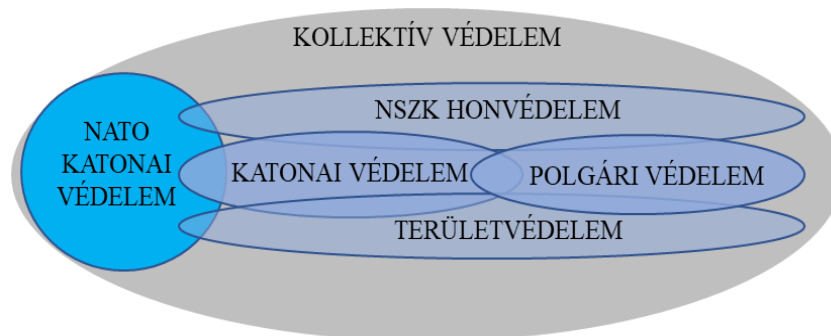
A területvédelem hátszágvédelemmel történő azonosítása volt jellemző az NSZK-ra is. A kifejezés először az újrafegyverkezés időszakában jelent meg, és szorosan kapcsolódott az akkor felállított *Bundeswehr* kétpilléres struktúrájához. Ebben első pillért a NATO haderőstruktúrába integrált aktív, a másodikat pedig a *nemzeti alárendeltségű*, tartalékos erők képezték. A területvédelem kifejezés az utóbbi komponens kialakításának előkészítő- és szervezői feladatai ellátására 1957-ben létrehozott *Területvédelemért felelős ügyosztályt (Ämt für Territoriale Verteidigung)* elnevezésében jelent meg először. Utóbb ennek bázisán alakult meg a *Területvédelmi Parancsnokság (Kommando Territoriale Verteidigung)* mint magasabb szintű parancsnokság, melyet később *Területi Parancsnoksággá (Territorialkommando)* nevezték át. Alárendelt, döntően tartalékos katonai szervezeteiből hozták létre a *Területi Hadsereget (Territorialheer – TerrH)*¹¹³, és a területvédelmet (*Territorialverteidigung, Territoriale Verteidigung*) ennek a szervezetnek a feladatrendszereként határozták meg. A hivatalos meghatározás szerint a területvédelem: „a katonai védelem *Területi Hadsereg által végrehajtott feladatai. Ez elsősorban a NATO erők műveleti szabadságának, valamint a német*

hadszíntéren (theatre) belül a *hadműveleti színtérnek (theatre of operations)* nem részét képező honi területet értették, míg tágabb értelemben a szövetséges, illetve megszállt területeket is ide sorolták. vö. TM 20-205 Dictionary of the United States Army Terms. War Department, 18 January 1944. p. 304, Troop Topics. Mission and Organization of the Army. Department of the Army Pamphlet, No. 355-1. Department of the Army. January 1955. p. 16. Az 1970-es évektől a műveleti doktrínákban már a CONUS-t használják, bár egyes doktrínák mellékleteiben még említik a *belső területet*. vö. FM 100-10 Field Service Regulations. Administration. Department of the Army. July 1963. pp. 8–10, FM 100-10 Combat Service Support. Department of the Army. October 1968. p. 2-1, FM 100-5 Operations. Department of the Army, Washington D.C., 20 August 1982. 5-4, Glossary-3.

¹¹² vö. ADP (2017) p. 48, JP 3-27 (2018) pp. III-4–III-8.

¹¹³ Wenzke, Rüdiger – Zündorf, Irmgard: »Ein Eiserner Vorhang ist niedergangen.« - Militärgeschichte im Kalten Krieg 1945–1968/70. In: Neugebauer, Karl-Volker: Die Zeit nach 1945. Armeen im Wandel. Grundkurs deutsche Militärgeschichte, Band 3. (pp. 1–151) p. 110.

haderő személyi és anyagi szükségleteinek biztosítására irányul. Ezzel összefüggésben jelentős szerepe van a civil-katonai együttműködésben is.”¹¹⁴ Látható, hogy ez a meghatározás nemcsak, hogy teljességgel a fentebb ismertetett NATO értelmezést követte, de még a *nemzeti felelősség* keretén belül végrehajtott területvédelmi feladatokat is a szövetséges hadműveletekkel összefüggésben nevesítette.

1. sz. ábra: A területvédelem helye a nyugatnémet védelemben¹¹⁵

Az akkori terminológia az ezzel kapcsolatos részfeladatokat a szövetséges műveletek sikeres végrehajtásához szükséges közlekedési infrastruktúrák és egyéb létesítmények védelmével, biztosításával, valamint az erők logisztikai támogatásával azonosította. Alapvetően ezek a feladatok jelentkeztek a *Bundeswehr* aktív komponensének támogatásával összefüggésben is, kiegészülve a mozgósítás biztosításához, valamint a polgári szektor forrásainak igénybeviteléhez kötődő egyéb rendszabályok végrehajtásával. Ezeket a *Területi Hadsereg* főszabály szerint a rendőrség, a határőrség és a polgári védelmi szervezetekkel együttműködve hajtotta végre.¹¹⁶ Ez a nyugatnémet megközelítés a NATO *előretolt védelmi* koncepciójából következett, amelynek célja az volt, hogy egy esetleges VSZ támadás esetén az ellenséges szárazföldi csapatokat már a tagországok külső határainak övezetében megállítsák. A nyugatnémet vezetés ezért abból indult ki, hogy területének nagyobb részére nem terjednek majd ki a szárazföldi harcoló hadműveletek, ugyanakkor az ország „*frontország*” jellege miatt a TerrH nemcsak a hátsóország védelmét lesz kénytelen ellátni, hanem a szövetséges erők műveleteinek közvetlen támogatását és biztosítását is. Németország természetesen ma már nem *frontországgént*, hanem *tranzit-, illetve befogadó nemzeti* területként határozza meg

¹¹⁴ Weißbuch 1971/72. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Im Auftrage der Bundesregierung herausgegeben vom Bundesminister der Verteidigung. 1971. p. 221.

¹¹⁵ Az ábra az 1971-es nyugatnémet *Fehér Könyv* terminológiai jegyzéke alapján készült. vö. Weißbuch (1971). p. 221.

¹¹⁶ Weißbuch (1971). pp. 31, 216.

geostratégiai helyzetét a szövetséges műveletek vonatkozásában, ugyanakkor hozzátéve, hogy adott esetben „*mögöttes műveleti területté*” (*Rückwärtiges Einsatzgebiet*) válhat.¹¹⁷ Miután a *mögöttes műveleti terület* mind a NATO, mind pedig a nemzeti terminológiában alapvetően a *harci kiszolgáló támogató* (*combat service support – CSS*) tevékenységek színtere, ezért a jelenleg kialakítás alatt álló német területvédelmi rendszerben a *nemzeti felelősség* keretén belül továbbra is elsődlegesen a szövetséges erők hadműveletei támogatásával és biztosításával, illetve a *belbiztonsághoz* (*Heimatschutz*)¹¹⁸ kapcsolódó feladatokkal számolnak. Ezek képezik a *hidegháború* után felszámolt, de az elmúlt években az újjászervezés első szakaszába lépett területvédelmi erők feladatrendszerét is, amit jelenleg nemzeti területvédelemként (*Nationale Territoriale Verteidigung – NatTerrVg*) definiálnak.¹¹⁹ Ezen feladatok végrehajtására az ún. *feszült- (Spannungsfall)* és *védelmi helyzet (Verteidigungsfall)* különleges jogrendi kategóriák¹²⁰ kihirdetését követően kerülhet sor.¹²¹

A *hidegháború* időszakában a NATO-n belüli másik meghatározó területvédelmi megközelítés a francia volt, amely jelentős mértékben különbözött a nyugatnémettől. Ez abból következett, hogy az ország 1966-ban kivonta erőit a NATO haderőstruktúrából, és bár formálisan a szövetség tagja maradt, de mintegy 40 évig csak kétoldalú egyezmények alapján vett részt a szövetség tevékenységében.¹²² Ebből következően a francia védelemben jóval

¹¹⁷ vö. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018. p. 22, K-10/5 Strategie der Reserve. Bundesministerium der Verteidigung. 18 October 2019. p. 5, Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, Berlin, 2016. p. 137.

¹¹⁸ A német terminológiában a *belbiztonság* alatt egy olyan „*összkormányzati biztonsági megközelítést*” értenek, amelynek során a *Bundeswehr feszültségi és védelmi helyzetben* az ország és az ország területén élő lakosság védelme érdekében kerül alkalmazásra honi területen. vö. K-10/5 (2019) p. 35. A belbiztonság és a védelem összefüggéseiről bővebben lásd: Schöne, Florian: Heimatschutz und Verteidigung. militärische Dimension einer gesamtgesellschaftlichen Aufgabe. Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. Forschungsgruppe Sicherheitspolitik, Ap Nr. 02, November 2021.: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Heimatschutz_und_Verteidigung.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.12.)

¹¹⁹ Németország 2018-ban „*pilot-projektként*” állította fel, valójában szervezte újjá a korábban felszámolt *Bajor Tartományi Ezredet (Landesregiment Bayern)*, amely egy, a *területi-elv* alapján működő önkéntes területvédelmi tartalékos alegység. A projekt folyamatára, állomásaira, eddigi eredményeire lásd: <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/die-reserve-der-bundeswehr/reservist-werden-in-der-bundeswehr-reserve-der-streitkraeftebasis-/landesregiment-bayern> (Letöltés ideje: 2022.04.20.)

¹²⁰ A német különleges jogrendi kategóriákra lásd Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályozása. MTA Law Working Papers, 2014/49. p. 7.: http://real.mtak.hu/121264/1/2014_49_Lakatos.pdf (Letöltés ideje: 2019.06.04.)

¹²¹ vö. Key Elements of the Bundeswehr of the Future. Federal Ministry of Defence, Berlin, 18 May 2021. p. 13, Weisung für die Reservistenarbeit in den Jahren 2020 – 2022. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 9. Oktober 2020. pp. 10–11, K-10/5 (2019) p. 2.

¹²² A francia *Mediterrán Flottát* már 1959-ben kivonták a NATO integrált katonai struktúrájából. Ezt követte 1963-ban a teljes francia haditengerészet, majd 1966-ban a légielő és a szárazföldi haderő nemzeti alárendeltségbe helyezése. Erről bővebben lásd Trachtenberg, Marc: France and NATO, 1949–1991. In: Journal of Transatlantic Studies, 2011/3. pp. 184–194, Türke András István: De Gaulle-től Sarkozyig: Franciaország és a NATO viszonya (1966–2009). In: Külügyi Szemle, 2009/2. pp. 65–87.

nagyobb hangsúly helyeződött az önvédelmi képességekre, és ezért a területvédelem kérdése is sokkal fontosabb szerepet játszott. A területvédelem (*défense du territoire*) a francia terminológiában kétféleképpen jelent meg. Volt egy általános értelmezése, amelyet a már említett, 1793-as francia alkotmány óta használtak, és amely a tekintetben hasonló volt az angolszász országok honvédelmi/területvédelmi megközelítéséhez, hogy az csupán a szűkebb értelemben vett Franciaország (*France métropolitaine*) védelmére utalt, tehát nem foglalta magába a tengerentúli területek védelmét. A tényleges területvédelmet azonban nem ez, hanem az ún. *hadműveleti területvédelem* (*défense opérationnelle du territoire - DOT*) jelentette.¹²³ Ez az 1960-as években megfogalmazott, a fegyveres erőknek a stratégiai célok megvalósításához szükséges *képességekvetelmény* (*Les capacités demandées aux forces armées*) koncepciójából következett. Ebben a koncepcióban négy képességet különböztettek meg:

1. nukleáris elrettentési képesség (*La capacité nucléaire de dissuasion*);
2. területvédelem (*La défense du territoire*);
3. európai hadműveletek (*La manœuvre en Europe*);
4. Európán kívüli tevékenységek (*L'action hors d'Europe*).¹²⁴

A képességek között említett „*területvédelem*” feladatrendszerét további négy területre tagolták:

1. Nukleáris Hadászati Erők védelme (*La protection de la Force Nucléaire Stratégique*);
2. területi védelem (*La protection territoriale*);
3. légvédelem (*La défense aérienne*);
4. partvédelem (*La défense des eaux côtières*).¹²⁵

Ezek közül a „*területi védelmen*” belül jelent meg a tényleges területvédelem, azaz a DOT, amelyet a következőképp határoztak meg: „*a katonai védelem egyik fajtája, a különböző katonai és polgári védelmi erők együttes tevékenysége, amely a kormányzat cselekvőképességének biztosítása és a nemzetvédelem szempontjából létfontosságú rendszerelemek védelmére irányul.*”¹²⁶ Bár ez a megfogalmazás sok hasonlóságot mutat az eddig ismertett területvédelmi meghatározásokkal, hiszen elsősorban a különböző támogató

¹²³ vö. Bizard, Alain: La Défense opérationnelle du Territoire (DOT). In: Pouvoirs, revue française d'études constitutionnelles et politiques, n°38, - L'armée (pp. 87–97.), pp. 87–89.

¹²⁴ Livre Blanc sur la Défense Nationale. Tome I. Ministère de la défense. Paris, 1972. pp. 11–25.

¹²⁵ Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–19.

¹²⁶ Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense operationnelledu territoire. A dekrétum szövegét közli: Bizard i.m. p. 88.

és biztosítási feladatokra utal, amiből elsősorban a háterszágvédelemre lehetne következtetni, azonban a DOT valójában sokkal komplexebb megközelítést takart, ami az akkori francia *stratégiai elrettentés (La dissuasion stratégique)* elméletéből vezethető le. Ebben az *elrettentés* két elemét különböztették meg; a *nukleáris elrettentést (La dissuasion nucléaire)*, valamint, az ún. „*népi elrettentést*” (*La dissuasion populaire*). Utóbbi bázisát képezte a DOT, amely részben egy rendszer, részben pedig, amint azt az elnevezése is mutatja, egy (hadászati) védelmi hadműveleti koncepció volt. Utóbbi során a DOT rendeltetését három nagyobb feladatrendszer képezte:

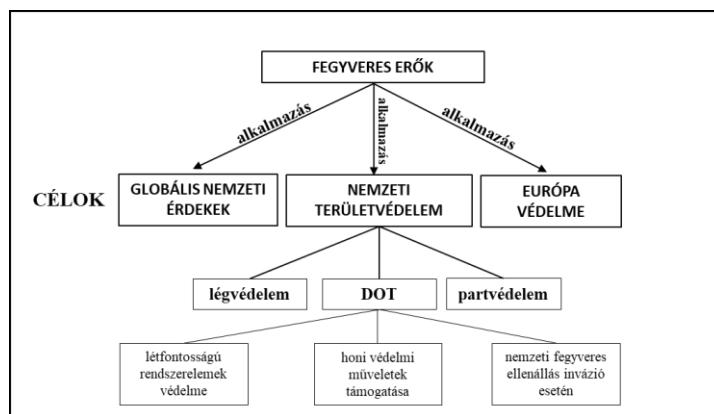
1. a létfontosságú polgári és katonai létesítmények – utóbbin belül kiemelten a nukleáris csapásmérő eszközök és háttér infrastruktúrájuk – védelme;
2. a honi területen tevékenykedő ellenséges erőkkel szemben a saját harcoló erők manőverszabadságának, illetve harctevékenységének biztosítása és támogatása;
3. nagy erejű támadás (invázió) esetén fegyveres ellenállás, illetve annak szervezése.¹²⁷

A felsoroltak közül az első az angolszász, míg az első és a második együttesen a nyugatnémet területvédelmi feladatrendszert tükrözte. Ellenben a harmadik, az invázióval szembeni fegyveres ellenállás és annak szervezése már egy teljesen más megközelítésre vezethető vissza. Ez ugyanis arra utalt, hogy amennyiben a manőver csapatok nem tudnak megfelelő ellenállást kifejteni, akkor a DOT strukturális bázisán, illetve keretén belül egy általános nemzeti fegyveres ellenállás bontakozik ki, amely ellehetetleníti, hogy az ellenség tényleges ellenőrzést gyakoroljon az ország megszállt területei felett, ezzel megvalósítva az említett *népi elrettentést*.¹²⁸ Ez a megközelítés tehát jelentősen eltért az eddig ismertektől, mivel abban a támogató és biztosítási feladatok mellett jóval nagyobb hangsúly helyeződött a harctevékenységekre, amelyek a koncepció szerint végső esetben a gerilla jellegű *fegyveres ellenállást* is magukba foglalják.¹²⁹

¹²⁷ vö. Bizard i.m. p. 89, Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense opérationnelle du territoire, Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–17, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

¹²⁸ vö. Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 16–17, Mendershausen (1973) i.m. pp. 72–73.

¹²⁹ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 70–72.

3. sz. ábra: a francia fegyveres erők alkalmazása és a területvédelem (DOT) napjainkban¹³⁰

Noha a DOT egykori struktúráját az 1980-as évektől fokozatosan felszámolták, és ma már csak az adminisztratív keretei adottak, a francia területvédelmi megközelítés lényegében nem változott. Abban továbbra is jelen van a szűkebb értelemben vett Franciaország átfogó védelmére utaló, informális, illetve azon belül, a tényleges területvédelem, a DOT. A hatályos francia *védelmi törvény* gyakorlatilag még ma is változatlan formában sorolja fel a DOT egykori hármas feladatrendszerét¹³¹, míg a DC-004 hivatalos francia katonai terminológiai kiadvány, továbbá a *DFT 3.2 (FT-03) szárazföldi csapatok összhaderőnemi műveleti alkalmazásának doktrínája* ezeket kiegészíti még a polgári szektor támogatásának feladatrendszerével is.¹³²

A kontinentális NATO nemzetek általában az itt ismertetett nyugatnémet, vagy francia területvédelemhez hasonló megközelítéseket követték, és alakították ki területvédelmi erők hadműveletei alkalmazásának alapelveit. Különös kivételnek tekinthető a NATO-n belül ugyanakkor Dánia és Norvégia, azok ugyanis a semleges államok területvédelmi megközelítését adaptálták. Ennek oka, hogy mindkét ország azzal a kikötéssel csatlakozott a szövetséghez, hogy békeidőszakban a NATO nem állomásoztathat csapatokat a területükön, nem létesíthet bázisokat, illetve nem telepíthet nukleáris fegyverrendszereket. Ebből következően pedig egy olyan védelmi rendszer kialakítására törekedtek, amely legalábbis

¹³⁰ Az ábra készült a *francia védelmi törvény*, valamint a DC-004 francia terminológiai kiadványban közölt meghatározások alapján. vö. Code de la défense, Article R*1421-1, Chapitre Ier, DC-004 (2013) i.m. pp. 32, 53–55.

¹³¹ vö. Code de la défense, Article R*1421-1.: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071307/LEGISCTA000006151858/2020-11-16/#LEGISCTA000006151858 (Letöltés ideje: 2022.01.30.)

¹³² vö. DC-004 Glossaire interarmées de terminologie opérationnelle. N° 212/DEF/CICDE/NP du 16 décembre 2013. Amendée le 1er juin 2015. Centre interarmées de concepts, de doctrines et d'expérimentations. pp. 32, 55, DFT 3.2 Tome 1 (FT-03) L'emploi des forces terrestres dans les opérations interarmées. Édition 2015. Amendé le 1er juillet 2015. Armée de Terre, Ministère de la Défense. p. 74, Livre le Blanc sur la Défense. Ministère de la Défense, 1994. p. 152.

elvben lehetővé teszi számukra, hogy eredményes ellenállást tudjanak kifejtteni az egyébként egyértelmű katonai erőfölénnyel rendelkező potenciális ellenséggel, azaz a Szovjetunióval szemben, legalább addig, amíg a szövetséges erők reagálnak.¹³³ Ennek szellemében fogadták el a semleges országok – esetükben konkrétan a svéd – ún. „*totális védelem*” koncepcióját.

A *totális védelem* koncepcióinak közös alapelve, hogy a honvédelem a társadalom egészének koordinált tevékenységét követeli meg.¹³⁴ Ez elsöre ugyan nem tűnne specifikusnak, hiszen általában minden nemzet ezt az alapelvet deklarálta: gondol a honvédelemre, a különbség inkább abból fakad, hogy a semleges államok, illetve Dánia és Norvégia ezt meg is valósították, tehát az nemcsak egy jogszabályban, vagy stratégiai dokumentumban, doktrínában lefektetett elv volt. A *totális védelmi* megközelítések és a területvédelem pedig olyan módon kapcsolódnak egymáshoz, hogy azokban a katonai védelem minden esetben a területvédelemre támaszkodik, illetve azzal azonos. Ennek okán a szakirodalom gyakran tett egyenlőségjelet a *totális védelem* és a területvédelem közé.¹³⁵ A kettő közötti szoros kapcsolat azzal magyarázható, hogy ezek a koncepciók mind abból az alapesetből indulnak ki, hogy az adott ország nem rendelkezik azokkal az erőforrásokkal és képességekkel, hogy a potenciális agresszor támadását már a határövezetben megakasszák. Fegyveres erőiket, a közigazgatást és a lakosságot ezért már békeidőben arra készítik fel, hogy azok képesek legyenek ellenállást tanúsítani még abban az esetben is, ha az ország teljes területe hadműveleti területté válna. Ezekben a *totális védelmi* koncepciókban a területvédelem magát az ország katonai védelmét jelenti, ellentétben az eddig ismertetett megközelítésekkel, amelyekben az csupán annak egyik eleme. Ez a magyarázata annak a jelenségnek, amire fentebb már utaltunk, hogy éppen azok a nemzetek nem definiálták tételesen a területvédelmet, amelyek a leginkább a területvédelmi erőkre támaszkodtak, mivel esetükben az azonos az ország katonai védelmével, nem pedig egy meghatározható

¹³³ Ez alól kivételt mindössze a Dániához tartozó Grönland jelentett, amely azonban nem képezte a dán magterület részét. A dán és a norvég csatlakozásra, és az azzal kapcsolatos összefüggésekre lásd Böhn, Leif: Meet the Minutemen On NATO's Northern Flank. In: Military Review, Vol. XL. No. 1960/6. pp. 43–49, Konradsen, Henrik B.: Denmark Key to the Baltic Gate. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1966/6. pp. 47–54.

¹³⁴ Lásd az előző jegyzetben, továbbá Haugan, Arne: The Defense of Norway. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/1. pp. 17–23, Roberts i.m. pp. 72–73.

¹³⁵ Ez a szakirodalomban jellemzően kétféleképpen jelenik meg. A területvédelmet vagy magával a *totális védelemmel* azonosítják, vagy a területvédelemre úgy utalnak, hogy az képezi a *totális védelem* alapját, tehát anélkül a *totális védelem* nem megvalósítható. vö. Andžāns, Māris–Veebel, Viljar: Deterrence Dilemma in Latvia and Estonia. In: Journal on Baltic Security, 2017/3. (pp. 29–41) p. 30, Berzina, Ieva: From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. In: Journal on Baltic Security, 2020/6. (pp. 7–15) p. 8, Davis, Milton Paul: Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-first Century. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2014/1. pp. 164–193, Edström, Håkan–Gyllensporre–Westberg, Jacob: Military Strategy of Small States. Responding to External Shocks of the 21st Century. Routledge, London and New York, 2019. pp. 63, 90, 107, Zaleski–Śliwa–Veebel i.m. p. 187.

feladatrendszer takar. Erre utal pl. a hatályos norvég *összhaderőnemi műveleti doktrína* is, amikor a *hidegháborús* és az azt követő nemzetbiztonság kérdését tárgyalja: „*A nemzetbiztonság hagyományosan elsősorban a területvédelemhez kapcsolódott (invázióval szembeni, vagy a területi integritás védelme), de magába foglalja az állami szervek politikai szuverenitását is.*”¹³⁶ A doktrína a *hidegháború* időszakának területvédelmét tehát alapvetően az ellenség nagy erejű támadásával szembeni átfogó katonai védelemmel azonosítja, hiszen az említett időszakban ezt a fenyegetést tartották a legvalószínűbbnek. Ezért is kapcsolták össze a területvédelmet a „*nemzetbiztonsággal*”, amely hagyományosan a katonai védelem keretein egyébként jócskán túlmutat.¹³⁷ Ez a területvédelem a norvég megközelítésben a területvédelmi erők struktúráján alapult, amit egyértelműen nevesített az említett doktrína korábbi, 2007-es kiadása is.¹³⁸

Hasonló megközelítésekkel találkozhatunk a többi *totális védelmi koncepciót* követő országban is, ahol a területvédelemre, mint „*klasszikus*”, „*konvencionális*”, vagy „*invázióval szembeni területvédelem*” utalnak.¹³⁹ Ebből következően ezekben az országokban a katonai védelem egészét jelentő területvédelem egyben az ellenség nagy erejű támadásával szembeni, a nemzeti szuverenitás megóvását célzó *hadászati védelem*¹⁴⁰, mint védelmi hadműveleti koncepció megnevezése is használatos. Finn szerzőknél lehet találkozni a „*hadászati*

¹³⁶ vö. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2019. p. 67. Ugyanígy szerepel a területvédelem a hivatkozott doktrína korábbi kiadásában, illetve a norvég Védelmi Minisztérium, valamint az Igazságügyi és Közbiztonsági Minisztérium által kiadott, a norvég totális védelmet ismertető brossurában is. vö. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2014. p. 62, Support and Cooperation. A description of the total defence in Norway. Norwegian Ministry of Defence – Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2019. p. 13.: <https://www.regjeringen.no/contentassets/5a9bd774183b4d548e33da101e7f7d43/support-and-cooperation.pdf> (Letöltés ideje: 2021.01.18.)

¹³⁷ „*Valamely állam megfelelő katonai védettségéből, külkapcsolatainak, valamint bel- és gazdaságpolitikájának helyes kialakításából eredő biztonsági helyzete (...).*” vö. KTÉSZ p. 471.

¹³⁸ vö. Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine. 1st Edition. The Defence Staff, Oslo, 2007. p. 16. Hogy miért a területvédelmi erők struktúráját nevesítették az elsődleges nemzetbiztonsági fenyegetés, az invázióval szembeni védelem alapjának, arra részletesen lásd a 4.1.4. alfejezet.

¹³⁹ vö. Fremtidens forsvar. Beretning fra Forsvarkommissionen af 1997. p. 66.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarkommissionen-af-1997-beretning-.pdf> (2022.04.03.), Military Power Revue der Schweizer Armee/de l' Armée Suisse/of the Swiss Armed Forces. Chef der Armee, Nr. 2/2018. p. 24.: <https://www.vtg.admin.ch/en/media/publikationen/military-power-revue.detail.publication.html/vtg-internet/en/publications/verwaltung/organisation/astab/mp/ 80 024 MPR 2-18 KOMPLETT.pdf.html> (Letöltés ideje: 2022.04.03.)

¹⁴⁰ Az 1995-ös *Hadtudományi Lexikon* meghatározása szerint a „*(...) fegyveres erők haditevékenységének fajtája; célja az ellenség hadászati csoportosításai támadásának visszaverése minél nagyobb veszteségek okozásával, a saját állam területén a létfontosságú körzetek megtartása, a nemzeti függetlenség és szuverenitás megőrzése (...).*” *Hadtudományi Lexikon* (1995/I.) p. 443. Az új *Hadtudományi Lexikon*ban már nem szerepel önálló szócikként, a KTÉSZ-ben szereplő meghatározás pedig csupán a szövetségi (koalíciós) szintű műveletekkel összefüggésben közöl meghatározást, ami a kisebb nemzetek számára nem mérvadó. vö. KTÉSZ pp. 200–201.

területvédelem” kifejezéssel is¹⁴¹, míg ennek osztrák megfelelője az ún. *körletvédelem* (*Raumverteidigung*) hadászati hadműveleti koncepció volt, amelyet a területvédelem szinonimájaként is alkalmaztak.¹⁴² Svédország hatályos, MSD 16 jelzésű *katonai stratégiai doktrínája* a *totális védelem* katonai komponensét – azaz a területvédelmet – szintén az invázióval szembeni védelemmel azonosítja.¹⁴³ Maga a területvédelem (*Territorialförsvar*) fogalma ugyan ebben a formában nem tűnik fel a szövegben, de a 2020-ban kiadott DGO 20 svéd *összhaderőnemi műveleti doktrínában* szereplő, invázióval szembeni (hadászati) védelmi hadműveletet (*Försvarsoperationer*) a *Svéd Királyi Hadtudományi Akadémia* a doktrína kiadásához fűzött kommentárjában ugyancsak területvédelemnek nevezi, mivel ez az egykori *hidegháborús* területvédelmi alapelvből következik.¹⁴⁴ Jugoszláviában emellett a területvédelem *partizánháború* jelentéssel is bírt is, mivel a jugoszláv hadászati védelmi hadműveleti koncepcióban a területvédelem végső formáját ez jelentette, és a partizáncsapatokat a területvédelmi erők bázisán tervezték megalakítani.¹⁴⁵

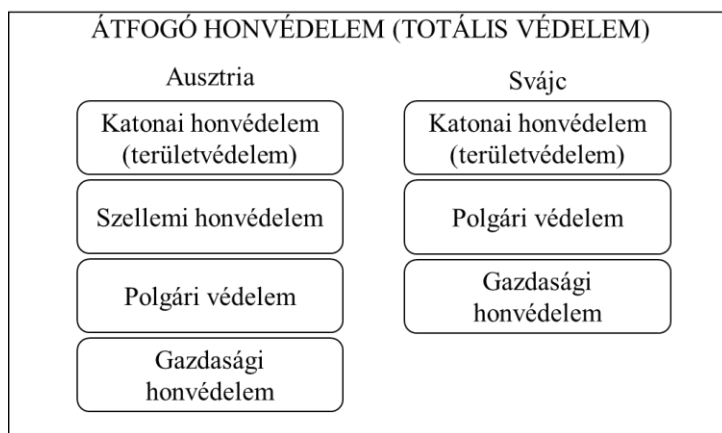
¹⁴¹ vö. Niska, Juhani A.: Finland's Security and Defense Policy; Origins and Current Developments. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1986. p. 23., Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980. p. 615. Ennek alapelveit a hazai szakirodalom elsőként idehaza **Jan Klenberg** admirális, a finn fegyveres erők vezérkari főnökének a *második bécsi doktrinális szemináriumon* tartott előadásából ismerhette meg, a *Hadtudomány* folyóirat tudósításának köszönhetően. vö. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész) pp. 46–48.

¹⁴² Ez volt az ún. *Spannocchi-doktrína*. Ennek elméleti alapjaira lásd magának **Spannocchinnak** a munkáját: Spannocchi – Brossollet i.m. pp. 17–91. Magyarul részletesen ismerteti Szabó (1985) i.m. pp. 42–53, Pohl (1994) i.m., Pohl (2002/b.) i.m. 23–26.

¹⁴³ MSD-16 Militärstrategisk doktrin. Försvarsmarkten, 2016. p. 53.

¹⁴⁴ vö. DGO 20 Doktrin för Gemensamma operationer. Försvarsmarkten, Stockholm, 2020. p. 25. Az említett kommentár: Hirdman, Sven: Tröskelförsvarets strategi och taktik – oklara skrivningar om militärt stöd.: <https://kkrva.se/troskelforsvarets-strategi-och-taktik-oklara-skrivningar-om-militart-stod/> (Letöltés ideje: 2022.04.03.)

¹⁴⁵ vö. Dulić, Tomislav – Kostić, Roland: Yugoslavs in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. In: Europe-Asia Studies, 2010/7. pp. (1051–1072) pp. 1059–1060, Rusinow, Dennison I.: The Yugoslav concept of „All-National Defense”. A Deterrence to Great Powers. Southeast Europe Series, Flagstaff Reports, 1970/1. pp. (1–10.) pp. 1–2.

4. sz. ábra: az osztrák és a svájci totális védelem koncepciójának komponensei¹⁴⁶

Az 1990-es évek elején a Szovjetuniótól függetlenségüket visszanyerő balti államok, illetve az utóbbi években, részben Lengyelország is ezt a *totális védelem* elvéből következő területvédelmi megközelítést adaptálta. Ezekben az országokban a területvédelem így szintén részben a nemzeti szinten megvalósuló katonai védelem egészére, részben pedig az invázióval szembeni hadászati védelmi hadműveletek megnevezésére utal. Az észti terminológiában a területvédelem pl. a következőképp jelenik meg: „*a katonai védelem olyan formája, amelyben az ország teljes területét, az összes rendelkezésre álló katonai erővel védelmezik.*”¹⁴⁷ Litvániában szintén a „*védelem egyik formájaként*” értelmezik, és lényegében az ország hadászati védelmi hadműveletének alapelveit értik alatta, amelyet a következőképp írnak le: „*az ellenség megsemmisítése, harcműveletek végrehajtása az ellenség hátában a terep adta előnyök kihasználásával, kedvező terepszakaszon az ellenség feltartóztatása, illetve megakadályozása abban, hogy az ország területe és létfontosságú létesítményei felett ellenőrzést gyakoroljon.*”¹⁴⁸ Ennek kapcsán Litvániában is igen hangsúlyosan jelennek meg a partizán jellegű műveletek. A hatályos litván *Fehér Könyv*, a D-LK-1 *katonai (alap)doktrína*, továbbá a *nemzetvédelmi törvény* is egyértelműen nevesíti, hogy a litván területvédelmi erők, kiegészülve a paramilitáris *Litván Lövészegységgel (Lietuvos šaulių sąjunga)*, valamint különböző „*polgári fegyveres ellenálló (partizán)*” csoportokkal, a megszálló erőkkel szemben

¹⁴⁶ Az ábra készült Szabó János Ausztria és Svájc honvédelmi koncepciójának ismertetése alapján. vö. Szabó (1985) i.m. pp. 41–59, 160–164.

¹⁴⁷ A hivatalos észti meghatározást közli tanulmányában Veebel et al. i.m. p. 20.

¹⁴⁸ Litván Egyetemes Enciklopédia: <https://www.vle.lt/straipsnis/teritorine-gynyba/> (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

partizánműveleteket kell, hogy végrehajtsanak.¹⁴⁹ A lengyel megközelítésben is tágabb kontextusban vélekednek a területvédelemről. A 2017-ben felállított *Területvédelmi Erők* (*Wojska Obrony Terytorialnej* – WOT) műveleti alkalmazásával kapcsolatban a rákövetkező évben kiadott, DD-3.40 jelzésű doktrínában a következőket olvashatjuk: „szükséges egy új szemléletű nemzetvédelmi rendszer, amely állandó és hiteles elrettentést biztosít (...) egy szervezet, amely a potenciális ellenséggel szemben minden tekintetben kihasználja a természetes hadászati előnyök nyújtotta lehetőségeket a honi terület védelmében. Ennek alapvető eleme a területvédelem és annak katonai komponense.”¹⁵⁰ A területvédelem tehát a lengyel megközelítésben is részben egy hadászati védelmi hadműveletre, részben egy struktúrára utal, amely nemzeti szinten az *elrettentés* egyik elemét képezi.

2.2. A HAZAI MEGKÖZELÍTÉSEK ISMERTETÉSE

Akárcsak külföldön, a területvédelem hazánkban is elsőként csupán egy általános értelemben vett, informális jelleggel alkalmazott kifejezés volt, amelyet az *első világháború* végétől kezdtek el használni, akkor még propaganda célzattal.¹⁵¹ A katonai szakzsargonban az 1920-as évek végén jelent meg, de meglehetősen eltérő jelentéstartammal. Ami közös volt ezekben, hogy a területvédelmet valamilyen harctevékenység, illetve harcrend megjelölésére használták. **Mayer-Csejkovits Károly** egy 1927-ben megjelent tanulmányában a területvédelmet az *első világháborúban* tapasztalt *állásvédelemmel* azonosította. Egészen pontosan annak a háború végére kialakult, „továbbfejlesztett” változatával, mélységében tagolt harcrenden alapuló változatával, ahol már nem az első lépcsőbe összpontosították az erőket, hanem szórtan elhelyezve, a második lépcsőbe. Ezt ő maga „modern területvédelemnek” nevezte.¹⁵² Két évvel később **Julier Ferenc**, korábbi vezérkari főnök egy rövid újságcikkben a

¹⁴⁹ vö. White Paper – Lithuanian Defence Policy. Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2017. p. 34, D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina. Lietuvos Kariuomenė. Vilnius, 2016. pp. 5-6, 7-1, 1998 No VIII-723 Republic of Lithuania Law on the Organization of the National Defence System and Military Service <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?jfwid=32wf7zg4> (Letöltés ideje: 2021.01.03.)

¹⁵⁰ DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. Ministerstwo Obrony Narodowej, Dowództwo Wojsk Obrony Terytorialnej. Warszawa, 2018. p. 1-1.

¹⁵¹ Ez alatt az ország területi integritásának megőrzését értették, reagálva a szomszédos államok által megfogalmazott területi követelésekre. Mindenekelőtt az akkoriban megalakult *Területvédő Liga* propaganda tevékenységének köszönhetően vált ismertté, amely 1920-ban az augusztus 20-i nemzeti ünnepet egyben a „területvédelem napjává” is nyilvánította. Erre vonatkozólag vö. Egyetértés, II. évf. 177. sz. p. 3, II. évf. 187. sz. p. 1, II. évf. 191. sz. p. 3.

¹⁵² Mayer-Csejkovits Károly: A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1927, XXVIII. kötet (pp. 152–187.) p. 177.

területvédelmet az arcvonal mögött elterülő országrész védelmével azonosította. Ez alatt azonban nem a háterszágbán végrehajtandó védelmi tevékenységeket értette, hanem azt, hogy az egyébként általa is a „*hadviselés elposványosodásaként*” titulált „*állasháborúk*”, melyeket „*hosszú és vékony frontok*” jellemeznek, azáltal valósítják meg a területvédelmet, hogy megakadályozzák az ellenség tevékenységét a háterszágbán, így biztosítva a nemzeti erőforrások zavartalan felhasználását.¹⁵³ Ettől jelentősen eltért **Gyertyánfy Kornél** egy 1934-ben megjelent tanulmányában közölt területvédelmi meghatározás, amely azt már a *mozgó háború* követelményei alapján egy „*védelmi hadműveletként*” írta le, szemben az addigi, *állásvédelemmel* összefüggő megközelítésekkel: „*a nagyarányú területvédelem (...), mely eljárást az ellentámadások, a mozgás teszik jellegzetessé. Ennek a területvédelemnek a lényege, hogy nem az elhárításban és a kivédésben jut kifejezésre, hanem az ellentámadásokban és a megvédendő terület nagy mélységében. (...) alaptétele, hogy az – még ha átmenetileg is – de területfeladással jár (...).*”¹⁵⁴ Általában ezek a megközelítések tűntek fel szórványosan a hadelméleti szakirodalomban, és a területvédelem mind a statikusabb, lineáris jellegű, mind pedig a mélységében tagolt, *mélyen lépcsőzött védelem*¹⁵⁵ vonatkozásában alkalmazott fogalom volt, tehát e tekintetben nem alakult ki konszenzus.¹⁵⁶ Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy a területvédelem *terminus technicus* csak az elméleti szakirodalom alkalmazta, a hivatalos terminológiában a két világháború között, illetve a *második világháború* alatt kiadott szabályzatokban egyáltalán nem szerepelt.¹⁵⁷ Ezt követően mintegy másfél évtizedig már az elméleti szakirodalomban sem jelent meg, 1960-as évekbeli újbóli említése pedig már az addigiaktól teljesen eltérően, két különböző jelentéstartammal történt. Az egyik az USA akkori harcsabályzatainak ismertetése kapcsán jelent meg, ami alapján a területvédelmet a „*védelem egyik formájaként*” írták le. Az egyik közlés szerint „*területvédelemben egy adott terület megtartására helyezik a hangsúlyt, s a védelmi harc során alkalmazott támadó és védelmi*

¹⁵³ Julier Ferenc: Seeckt vezérezredes. In: Magyarország, X. évfolyam, 122. (2485.) szám, 1929. június 2. I. sz. „Vasárnap” melléklet.

¹⁵⁴ Gyertyánfy Kornél: Kis erő, nagy tér. In: Magyar Katonai Szemle, IV. évf. 1934/2. (pp. 5–20.) pp. 12–14.

¹⁵⁵ A hivatalos NATO terminológiában: „*Egymást kölcsönösen támogató védőállások létrehozása azzal a céllal, hogy megtörjék és fokozatosan gyengítsék a támadást, megakadályozzák az ellenséget a teljes állás megfigyelésében és lehetővé tegyék a parancsnok számára a tartalékkal történő manőver végrehajtását.*” Lásd AAP-06 (2021) p. 39. Magyar fordításban közli: KTÉSZ, p. 440.

¹⁵⁶ vö. Rakolczai László: Védelem az új francia harcászati szabályzatban. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/2. (pp. 17–27.) p. 27, Markovits Árpád: A védelem technikájának megerősödéséről. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/3. (pp. 57–64.) p. 61, Pálhiday Béla: A tüzérségi tűzvezetés fejlődése. In: Magyar Katonai Szemle, XI. évf. 1941/2. (pp. 139–146.) p. 140, Jakab Barnabás: A szovjet erődök. In: Magyar Katonai Szemle, XII. évf. 1942/1. (pp. 363–370.) p. 363.

¹⁵⁷ vö. E-1 Harcászati Szabályzat. A m. kir. honvédelmi minisztérium 43.000/el. szab. szerk. 1939. sz. körrendeletéhez. A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Kiadványa. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Nyomdája, 1939.

tevékenységek egyaránt az ellenség megállítására irányulnak – lehetőleg még a védelemben történő betörés előtt.”¹⁵⁸ Ehhez hasonló meghatározásokkal a későbbiekben is lehetett találkozni mind tudományos publikációkban, mind pedig katonai szakterminológiai kiadványokban.¹⁵⁹ Ezek azonban a lingvisztikai problémákra visszavezethető (félre)értelmezésen alapultak. Itt ugyanis az USA harcszabályzataiban „*area defense*” megnevezéssel feltűnő védelmi formát fordították területvédelemre – amely a *mozgóvédelem* azaz a „*mobile defense*” mellett a másik alapvető védelmi forma¹⁶⁰ –, és amely a hazai terminológiában valójában már jóval korábban is jelenlévő *állóvédelem* megfelelője volt. A hazai szakirodalom tehát ugyanarra a védelmi formára párhuzamosan alkalmazta az *állóvédelem* és területvédelem szakkifejezéseket.¹⁶¹ A területvédelem másik, az 1960-as és 70-es években rendszeresen előforduló értelmezése a *polgári védelem* területén tűnt fel. Ilyen vonatkozású egyik meghatározása szerint a területvédelem alatt a „*polgári védelem szervezeti rendszerében létrehozott szakszolgálatoknak és szakszolgálati alakulatoknak azt a tevékenységét kell érteni, amely egy államigazgatási terület (megye, város, járás, község) védelmének megszervezésére illetőleg mentésére és mentesítésére irányul.*”¹⁶² Hogy a

¹⁵⁸ Az amerikai harckocsialegységek szervezése és harcászati elvei (II. rész). In: Honvédségi Szemle, XIX. évf. 1965/1. (pp. 130–134.) p. 133. A cikk az „*Idegen Hadseregekről*” c. rovatban jelent meg, ahol nem közölték a szerző(k) nevét.

¹⁵⁹ A teljesség igénye nélkül vö. Az amerikai puskás raj, szakasz, század védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXVIII. évf. 1974/2. (pp. 86–93.), Az amerikai gépesített és harckocsizó alegységek szervezése és harci lehetőségei. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1974/9. pp. 92–98, Helységvédelem elvei az amerikai haderőben. In: Honvédségi Szemle, XXIX. évf. 1975/8. pp. 82–90. Ezek szintén az „*Idegen hadseregekről*” c. rovatban jelentek meg. Lásd még: Tóth Lajos – Kovács József – Mórincz Lajos – Kovács Jenő – Bokor Imre (szerk.): Katonai értelmező szótár. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1972. p. 315.

¹⁶⁰ Az *állóvédelmet* az USA-ban először az 1962-es FM 100-5 rögzítette, mint a *mozgóvédelem* mellett a védelem másik alapvető formáját. vö. FM 100-5 Field Service Regulations – Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington D.C., February 1962. p. 75. A korábbi FM 100-5 szabályzatok ma már FM 3-0 jelzéssel jelennek meg. A jelenleg hatályos, 2017-es FM 3-0 az *állóvédelmet* és a *mozgóvédelmet* ma már a „*hadsereg hadműveleti koncepcióján*” (*Army’s operational concept*) belül, mint „*védelmi feladatokat*” (*defensive tasks*) határozza meg, tehát nem a védelem egyik formájaként tünteti fel, mint korábban. Ugyancsak módosult, hogy ezek mellett harmadikként megjelent az ú.n. „*retrográd feladatok*” (*retrograde tasks*), amelynek három formája a késleltetés (*delaying*), a kivonás (*retirement*) és a visszavonulás (*withdrawal*). vö. FM 3-0 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 6 December 2017. pp. 1-16–1-17, 6-1, 6-26, 6-42–6-43. A „*hadsereg műveleti koncepción*” belül megjelenő „*védelmi feladatokat*” a hadsereg jelenlegi, 2019-es ADP 3-90 *Támadás és Védelem* doktrínája a „*védelmi műveletek típusaként*” (*types of defensive operations*) említi. vö. ADP 3-90 Offense and Defense. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 31 July 2019. p. 4-3.

¹⁶¹ Erre az ellentmondásra egyébként Kovács Jenő és Poór László is felhívta a figyelmet a 70-es évek második felében, bár nem tulajdonítottak neki különösebb jelentőséget. vö. Kovács Jenő: Az ellenség előkészített védelmének áttörése. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/2. (pp. 11–20.) p. 13., Poór László: Áttörés, vagy az „ellenség védelmének leküzdése”. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/8. (pp. 23–28.) p. 28. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Kovács Jenő tanulmányában az *állóvédelmet* körletvédelemként, míg a *mozgóvédelmet* a rugalmas védelemként említette.

¹⁶² Kevés István: Az önvédelem helye és szerepe a polgári védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXIII. évf. 1969/5. (pp. 87–94.) p. 88., Kevés István: A polgári védelem önvédelmi szervezeteinek feladatairól. In: Polgári Védelem, XII. évf. 1970/3. pp. 10–11. Ilyen értelemben utalt a területvédelemre a polgári védelem vonatkozásában

területvédelem ilyen kontextusban is megjelent a hazai terminológiában, azzal magyarázható, hogy a Szovjetunió példáját követve az 1960-as években kezdetét vette a VSZ országokban és így hazánkban is, a nukleáris háborúra történő felkészülés keretén belül a hátszágvédelem szervezetének kialakítása. Ennek gerincét az akkoriban szervezett megyei „M” területvédelmi alakulatok képezték, amelyek az eredetileg a *Belügyminisztérium Polgári Védelmi Országos Parancsnokság (BM PVOP)* alárendeltségébe tartozó, polgári védelmi szervezetek voltak. Ezek 1970-ben az akkor megalakult, és közvetlenül a *Hadügyminisztériumnak (HM)* alárendelt *Hátszágvédelmi Parancsnokság (HÁVP)* alárendeltségébe kerültek, majd katonai szervezetté alakultak.¹⁶³ Hazánkban tehát teljesen sajátos módon, a területvédelmi tartalékos erők egy polgári védelmi struktúra bázisán alakultak meg.

A HÁVP létrehozása fordulópontot jelentett a területvédelem hazai értelmezése tekintetében, hiszen annak alárendelten a magyar történelemben először kerültek létrehozásra olyan katonai szervezetek, melyek megnevezése is „területvédelmi” volt.¹⁶⁴ Ezzel összefüggésben vált aktuálissá a területvédelem kérdésének szakmai-tudományos vizsgálata is. Ezen a szinten elsőként **Berki Mihály** foglalkozott a kérdéssel, aki természetesen a VSZ-ben általánosan elfogadott megközelítést képviselte, azonban még ha csak rövid terjedelemben is, de értekezett a „nyugati”, hasonló jellegű katonai szervezetekről is.¹⁶⁵ Mivel hazánkban a területvédelmi erők szervezetét a hátszágvédelmi rendszer keretén belül alakították ki, ezért az akkori megközelítés megértéséhez elengedhetetlen a hátszágvédelemről alkotott akkori nézetek megismerése is. Ez évtizedekig – sőt, még napjainkban is részben – **Berki Mihály** kandidátusi értekezésében foglaltakon alapult, ezért érdemes az ott közölt meghatározást

továbbá Szalai László: A tűzoltó alakulatok tevékenysége a kárterületen. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1971/2. pp. (91–94.) p. 91.

¹⁶³ vö. Berki Imre: A magyar polgári védelem történeti áttekintése. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Histoiiae Praesidii Ordinis), XXIV. évf. (2014) pp. (15–24.): http://real.mtak.hu/118564/1/RTF_35-36-37-38_0410_BERKI.pdf (Letöltés ideje: 2021.03.02.), Germuska Pál – Horváth Miklós: A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. pp. 114–121.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15213/Germuska_Pal-Horvath_Miklos_A_magyar_honvedelmi_igazgatas_tortenete_1945-1990.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2021.01.12.)

¹⁶⁴ Természetesen a magyar haderőstruktúrában a történelem során már korábban is léteztek a *területi-elv* alapján létrehozott katonai szervezetek, amelyek feladatrendszere – az adott kor igényeihez igazodva – hasonló volt az ekkor alakult területvédelmi erőkéhez, fordulópontnak inkább ez az aktus azért tekinthető, mivel először nevesítették az ilyen erők területvédelmi erőként, és ebből következően feladatrendszerüket területvédelemként.

¹⁶⁵ vö. Berki (1974) i.m. pp. 68–74. **Berki Mihály** ugyanakkor a szovjet típusú hazai megközelítést követve, az általa tárgyalt nyugati területvédelmi rendszereket mindvégig hátszágvédelemként tárgyalta. Ez az esetek többségében részben helytálló volt, de az általa ismertetett országok között szerepeltek a skandináv országok és Franciaország is, melyek esetében a területvédelem nem azonos a hátszágvédelemmel. Hátszágvédelmi feladatok ugyan megjelennek a területvédelmen belül, hiszen a skandináv megközelítésben a katonai védelem a területvédelmet jelenti, azonban a szovjet típusú hazai megközelítése ennek éppen az ellenkezője; a területvédelem a hátszágvédelem részét képezte.

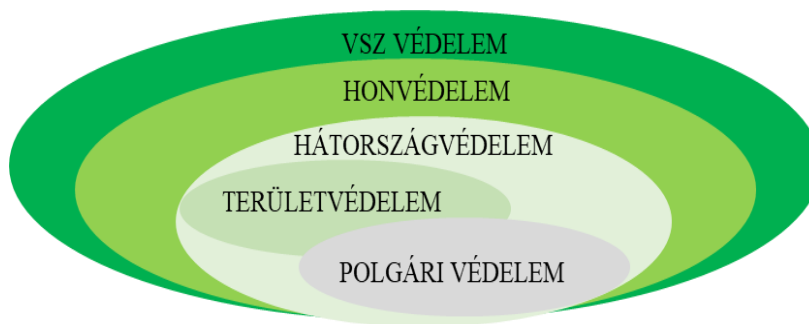
ismertetnünk. Eszerint a „*A háterszágvédelem alatt azon rendszabályok /politikai, katonai, gazdasági, polgárivédelmi [sic!], igazgatási, stb./ összességét kell érteni, amelyek az ellenség fegyveres erőinek az ország lakossága, javai és területe ellen irányuló bármely tevékenységét hivatott akadályozni, illetve hatását csökkenteni. A szóbanforgó [sic!] rendszabályok az ellenséges csapások következményeinek csökkentésére, azoknak a lehetőségek szerinti felszámolására, a lakosság életének, az ország és a lakosság javainak megóvására irányulnak, abból a célból, hogy elősegítsék a háború sikerét, a győzelem elérését.*”¹⁶⁶ A háterszágvédelem komplex feladatrendszerén belül a szakirodalom – röviden összefoglalva – az alábbi feladatokat sorolta fel:

- kiemelt jelentőségű politikai, katonai, ipari és gazdasági objektumok, létesítmények, valamint a közlekedési infrastruktúrák őrzés-védelme, rendeltetésszerű működésük biztosítása;
- az államhatárok őrzés-védelme;
- a saját és szövetséges csapatok mozgás- és manőverszabadságának biztosítása;
- ellenséges légideszant-, felderítő- és diverziós erőinek felderítése és megsemmisítése;
- tömegpusztító fegyverek elleni védelem;
- katonai rendészeti, rendvédelmi és karhatalmi feladatok;
- csapást szenvedett területeken helyreállítási, mentesítési és mentési feladatok.¹⁶⁷

Mindezek alapján a területvédelmet hazánkban úgy határozták meg, hogy az a felsorolt tevékenységek helyi szintű, a megyei területvédelmi erők által végrehajtott feladatrendszere.

¹⁶⁶ Berki (1974) i.m. pp. 33–34. Hasonló meghatározásokkal találkozni több publikációban és korabeli katonai oktatási szakanyagban is. vö. Gál Péter (szerk.): A háterszágvédelmi alakulatok (szervek) elvonuló csapatokkal való együttműködésének területei, formái és sajátosságai (tanulmány). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1974. p. 7, Berki (1975/a) i.m. p. 28, Sándor – Lendér i.m. pp. 23–24, Report József – Pataky Iván – Kovács Sándor: Háterszág és honvédelem. Hadtudományi Füzetek. Budapest, 1983. p. 29. Minimális eltérésekkel, de tartalmilag lényegében azonos meghatározást közölt a *Háterszágvédelmi Parancsnokság* egykori parancsnoka, **Darányi Miklós** is. vö. Darányi Miklós: 15 éves a háterszágvédelem. In: Honvédségi Szemle, XL. évf. 1986/4. sz. (pp. 1–4.) p. 2.

¹⁶⁷ vö. Berki (1974) i.m. pp. 38 – 39, Berki (1975/a) i.m. pp. 46–47, Sándor – Lendér i.m. pp. 27–28, Report i.m. pp. 28–29.

5. sz. ábra: A területvédelem helye a Magyar Népköztársaság védelmi rendszerében¹⁶⁸

A hazai megközelítésben a területvédelmet tehát a hátszágvédelmen belül, az MN haderőstruktúrájának egy sajátos komponense, a területvédelmi erők feladatrendszereként határozták meg.¹⁶⁹ A területvédelminek tekintett erők feladatrendszeréből levezett területvédelmi értelmezés érvényesült a rendszerváltást követő első években is. Ezt mutatja, hogy amikor a hazai haderőfejlesztés keretén belül elhatározták, hogy a tervezetten továbbra is hátszágvédelmi feladatokat ellátó megyei területvédelmi erők mellett felállítják a szintén *területi-elv* alapján szervezett, de harcoló *honvédelmi dandárok* az ország határrégióiban, akkor a szakirodalom a területvédelem „új fajtájáról”, a „határ menti területvédelemről” kezdett el értekezni.¹⁷⁰ Mivel ez a koncepció végül nem valósult meg, a *határ menti területvédelem* is gyorsan feledésbe merült, és a hazai terminológiában végül a korábbi, hátszágvédelmi megközelítés maradt meg olyan módon, hogy a hátszágvédelem kikerült a hivatalos terminológiai kiadványokból, és azt lényegében a későbbiekben már területvédelemként ismertették. Ez az 1995-ös *Hadtudományi Lexikonban* a következőképp jelent meg: „*hadászati kategória, tartalma általánosan az ország valamely körzetében lévő fontosabb katonai és polgári objektumok őrzésvédelme és az ott lévők élet- és munkafeltételeinek biztosítása. E feladatokat már az I. és a II. vh. alatt a mozgósítás keretében külön erre a célra létesített területvédelmi csapatok látták el, amikor a reguláris erők elhagyták békebeli körleteiket (...).*”¹⁷¹ A teljes meghatározás ismertetésétől itt eltekintünk, az ugyanis lényegében megegyezik a fentebb ismertetett feladatok felsorolásával.

¹⁶⁸ Az ábra készítéséhez a következő szakirodalmat vettem alapul: Berki (1974) i.m. pp. 33–34, Berki (1975/a) i.m. p. 28, Gál i.m. p. 7, Sándor – Lendér i.m. pp. 23–24, Report – Pataky – Kovács i.m. p. 29., Darányi i.m. p. 2.

¹⁶⁹ vö. Berki (1974) i.m. pp. 141–149, Berki (1975/a.) i.m. pp. 55–65, Bíró – Császár i.m. p. 76–77, Sándor – Lendér i.m. pp. 36–42.

¹⁷⁰ vö. Bíró – Császár i.m. p. 76–80, Fülöp (1992) i.m. 51, Vágner (1997) i.m. p. 26, Vojnits (1993/1) i.m. pp. 46–48.

¹⁷¹ vö. *Hadtudományi Lexikon* (1995) p. 1325.

Ezzel szemben a 2015-ben kiadott *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár* a területvédelem alatt valójában az *állóvédelmet* ismerteti¹⁷², míg a korábbi „*standard*” hazai megközelítést – a NATO megközelítésnél ismertetett szempontokkal mintegy kompatibilissé téve – a „*territoriális védelem*” fogalma alatt közli: „*Az állam területének (a hátszágának) védelmére szolgáló rendszabályok, amelyeket a területi haderő s a nemzeti alárendeltségű fegyveres erők valósítanak meg. Megj.: alapvető feladatai: az állam belső rendjének és biztonságának, az ország védelmi képességének fenntartása; a nemzeti erőforrások kihasználása a hadviselés folytatása érdekében; a NATO-erők cselekvési szabadságának biztosítása az ország területén; az ország lakossága számára a túléléshez szükséges feltételek megteremtése; a lakosság ellenálló erejének megszilárdítása. E feladatok jelentős része a katonai szervezetekre hárul, s alapvetően fegyveres harc.*”¹⁷³ A legutóbbi, 2019-ben megjelent *Hadtudományi Lexikon* is két meghatározást közöl, az egyik az 1995-ös lexikon definícióját követi, a másik pedig ismételten az *állóvédelmet* azonosítja a területvédelemmel.¹⁷⁴ Az *állóvédelem* és a területvédelem azonos jelentéstartamú, kettős alkalmazása egyébként hatályos harcszabályzatainkban a mai napig jelen van.¹⁷⁵

Eltételezve a lingvisztikai okokra visszavezethető, a területvédelmet az *állóvédelemmel* azonosító problémától, megállapítható, hogy hazánkban a területvédelem elsősorban a hátszágvédelem katonai feladataihoz kapcsolódott, illetve kapcsolódik még napjainkban is. Ezt a terminológiai kiadványokon túl megerősíti a legutóbbi, 2021-es *Nemzeti Katonai Stratégia (NKS)* is. Ebben a *Honvédség* kialakítandó képességeinél a „*Honvédelmi kiegészítő és hátszágvédelmi képesség*” alatt kerülnek felsorolásra azok a tevékenységek, amelyek végrehajtása döntően az *önkéntes tartalékos (ÖT)* állomány feladata. Bár az NKS nem nevesíti specifikusan az *önkéntes területvédelmi tartalékos (ÖTT)* erőket, azonban *területi-elv* alapján szervezett jellegükből következően a hátszágban¹⁷⁶ értelemszerűen elsősorban velük lehet

¹⁷² vö. KTÉSZ p. 643.

¹⁷³ KTÉSZ p. 641.

¹⁷⁴ vö. *Hadtudományi Lexikon* (1995) p. 1325 és Krajnc Zoltán (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. Új kötet. Dialóg Camus, Budapest, 2019. p. 1085.

¹⁷⁵ Az *állóvédelem* és a területvédelem azonosítása harcszabályzatainkban szakasz és raj szinten jelenik meg. Az ennél nagyobb kötetek esetén csak az *állóvédelmet* említik, míg a területvédelmet az aktív légvédelem egyik típusaként nevesítik. vö. Ált/54 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnének Harcszabályzata. II. rész. Zászlóalj. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014. pp. IV-4, VII-45, Ált/55 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnének Harcszabályzata. III. rész. Század. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014. pp. IV-1, VII-50, Ált/59 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnének Harcszabályzata. IV. rész. Szakasz, raj, kezelőszemélyzet, honvéd. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2013. pp. 4-2–4-3.

¹⁷⁶ A hátszág a hazai terminológiában az általános nemzetközi gyakorlattól eltérően jelent meg, mivel azt a hadművelleti terület mögött elhelyezkedő, polgári közigazgatás alatt álló területként határozták meg: „*»Hátszág«* alatt a hadművelleti terület mögött levő területrészt kell érteni. A hadművelleti terület hátsó határát a fővezér (a

számolni. Az itt felsorolt feladatok egyébként nagyvonalakban lefedik azt, amelyet a *Katonai Terminológiai Értelmező Szótár* a *territoriális védelem* meghatározásánál ismertet. A hagyományos őrzésvédelmi és a polgári szektor támogatásával összefüggő feladatok mellett ugyanis említésre kerülnek a *Befogadó Nemzeti Támogatással (Host Nation Support – HNS)* összefüggő feladatok is.¹⁷⁷

Bár erről a későbbiekben még részletesen értekezünk, de szükséges itt is megemlítenünk, hogy az 1990-es évek első felében, amikor még nem realizálódott biztosan jövődöbeli NATO tagságunk, ha csak rövid időre is, de azért, hogy hazánk, *de facto* semleges állammá vált, megfogalmazódtak a semleges államok *totális védelmi* koncepcióiban megtalálható irányelvek is. Az 1993-ban elfogadott, a *Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről* szóló országgyűlési határozatban ugyanis több olyan elem is megtalálható volt, amely az említett országok területvédelmi koncepcióit jellemezte.¹⁷⁸ Ez a megközelítés azonban csak egy papíron lefektetett elv volt, az ott kitűzött célokból semmi sem valósult meg, az ország NATO csatlakozásának realizálódásával a területvédelem kérdése pedig aktualitását veszítette.

2.3. AZ ELTÉRŐ MEGKÖZELÍTÉSEK ÉRTÉKELÉSE A SZAKIRODALOMBAN

Amint az az eddigiekből látható, a hivatalos terminológiában rendkívül sok és eltérő területvédelmi meghatározás lelhető fel, amelyek között igen komoly eltérések mutathatók ki. Ezért törekedtünk a pusztá fogalmak ismertetésén túl az azok kialakulását befolyásoló mögöttes folyamatok bemutatására is, enélkül ugyanis a területvédelemmel kapcsolatos ellentmondások feloldása nem lehetséges. Már az első, **Horst Mendershausen** által készített komplex területvédelmi tanulmány is a különböző nemzetek stratégiai, haderőstruktúrákkal összefüggő, továbbá a területvédelmi erők hadművelleti alkalmazásával kapcsolatos alapelveinek összehasonlításával törekedett a kérdést vizsgálni. Ebben a nyugatnémet, a francia, a norvég, a svájci és a jugoszláv területvédelmi rendszereket hasonlította össze. Egyértelműen rámutatott

fővezér jogkörét gyakorló parancsnok) határozza meg.” vö. E-1 Harcászati Szabályzat, II. rész, 1. sz. melléklet p. 11. Lényegében hasonló meghatározásra lehet következtetni a 2021-es *Nemzeti Katonai Stratégiából* is, amely a hátszakra „Magyarország műveletekbe nem bevont területei” megfogalmazásban utal. vö. NKS 2021 5.1.5. A Katonai Terminológiai Értelmező Szótár ezzel szemben egy jóval informálisabb meghatározást közöl: „A hadviselő ország területének az a része, amely kívül esett a fegyveres erők (haderő) hadi/harcvékenységének körzetén, s ahol a polgári lakosság viszonylag békés életvékenységét csupán légitámadások veszélyeztették (zavarták). (...)” vö. KTÉSZ p. 257.

¹⁷⁷ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 5.1.5.

¹⁷⁸ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről.

arra, hogy utóbbi három jelentősen különbözik a nyugatnémettől, mivel esetükben a területvédelem egy sokkal átfogóbb megközelítést takar, nem csupán egy feladatrendszert, illetve az nem korlátozódik a területvédelmi erők hátsószámban, illetve opcionálisan a szövetséges erők mögöttes, vagy hadtápterületén¹⁷⁹ végrehajtott tevékenységeire. Ezen túlmenően a területvédelmet élesen szembeállította a NATO *előretolt védelmi koncepciójával* is. Megkülönböztetése alapját az képezte, hogy a NATO *előretolt védelme* az NSZK keleti határának védelmére irányul, és a szövetség nem rendelkezik sem olyan hadművelleti koncepciókkal, sem erőkkel, amelyek lehetővé tennék, hogy az *előretolt védelmi zóna* sikertelen védelme esetén a mögöttes területeken, illetve a mélységben védelmi harcokat tudjanak folytatni. Ezzel szemben az általa vizsgált többi országban a területvédelem legfőbb jellegzetessége éppen az volt, hogy a védelmet az ország területének teljes mélységében megvalósítják.¹⁸⁰ Utalt arra is, hogy ezeket a területvédelmi megközelítéseket stratégiai szinten is lehet vizsgálni, ugyanis azok, ha más eszközökkel is, illetve más struktúrákra és hadművelleti alapelvekre támaszkodva, de ugyanúgy a stratégiai *elrettetés* megvalósítását célozzák, mint ahogy a NATO nukleáris fegyverrendszereken alapuló stratégiája.¹⁸¹ Ezt a vezérfonalat követte **Adam Roberts** is, aki a területvédelmet már *expressis verbis* (katonai) stratégiai koncepcióként határozta meg, legalábbis ami a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmet illeti. Ezt a fajta megközelítést 1976-os területvédelemről írt monográfiájában a következőképpen írta le: „*mélységi védelmi rendszer; egy állam területének kormányzati szinten szervezett védelme, amelyet saját területén valósít meg. Célja, hogy olyan körülményeket teremtsen, amelyben a támadó, még ha időlegesen az ország egy részét, vagy akár egészét birtokába is veszi, állandó jelleggel és minden irányból támadásnak, zaklatásnak legyen kitéve. A védelmi stratégia egyik fajtája, amelynek fontos szervezeti vonatkozási vannak, és jelentős mértékben támaszkodik az állampolgárok haderejére, beleértve a milícia típusú helyi erőket. A területvédelem jellemzően olyan fegyverrendszereken, hadászati elveken és eljárásokon alapul, melyek inkább a*

¹⁷⁹ A hadtápterület kifejezés a 19. században, német közvetítéssel (*Etappengebiet*) került át a francia nyelvből (*étape*) a magyar katonai szakterminológiába. Az angolszász és a NATO terminológiában a hadtápterület az egyes hadműveletek területi-adminisztratív felosztása függvényében a *mögöttes területtel* (*rear area*), vagy *utánpótlási övezettel* (*zone of communications*) is azonosítható. A nyugatnémet *Területi Hadseregnek* a hadtápterületén történő alkalmazásának lehetősége azért volt csupán opcionális, mert a hadtápterület a szövetséges hadműveletek vonatkozásában már a NATO parancsnokok *felelősségi területébe* tartozott, míg a *Területi Hadsereg* alakulatai – néhány kivételtől eltekintve – elsődlegesen a *nemzeti felelősségi területen* kerültek alkalmazásra. A hadtápterület és a kapcsolódó terminológiai problémákra lásd Magyar Róbert – Molnár Gábor: A hátsószámban a hadművelési munkákban és a szakterminológiában. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152. A *Területi Hadseregnek* a szövetséges hadműveletek hadtápterületén történő alkalmazására lásd Seybold, Calvin C.: But Who is Guarding the Rear? In: Military Review, Vol. LIX. No. 1979/1. pp. 23–28.

¹⁸⁰ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 12–14., 64–91.

¹⁸¹ vö. Mendershausen (1973). i.m. pp. 27–28.

védelemre teszik alkalmassá, semmint az ország határain kívüli nagyobb katonai tevékenységek végrehajtására.”¹⁸² Négy évvel később, **Horst Menderhausen** második területvédelmi tanulmányában már maga is egyértelműen az **Adam Roberts** féle szemléletet követve állította fel az ilyen típusú területvédelmi megközelítések általános jellemzőit. Ezeket – röviden összefoglalva – az alábbi pontokban határozta meg:

1. A területvédelem egy olyan védelmi rendszer, amely alapvetően az országhatáron belüli védelmi műveletekkel számol, ezért nem jelent fenyegetést más országokra, ugyanakkor elrettentően hat egy esetleges agresszorral szemben;
2. A területvédelem szervezeti szempontból elsődlegesen a milíciarendszerű tartalékos erőkre támaszkodik, és az állampolgárok lehető legszélesebb rétegét veszi igénybe a katonai és a polgári védelmi feladatok végrehajtására, ezért a fegyveres erők és a polgári társadalom közötti legszorosabb kapcsolat kiépítésére törekszik;
3. A területvédelmen alapuló védelemben könnyű- és kis hatótávolságú fegyvereket rendszeresítenek, amelyek csak harcászati szintű támadótevékenységek végrehajtását teszik lehetővé, hadászati támadó hadműveletek végrehajtására nem alkalmasak;
4. A katonai erőforrások és a társadalom kapcsolatát úgy alakítják ki, hogy az kifejezetten a honi terület és intézményeinek védelmét valósítsa meg, kizárva, vagy legalábbis jelentősen korlátozva annak a lehetőségét, hogy az ország nemzetközi katonai szövetségben vegyen részt, különösen, ha a szövetség megköveteli a tagországok haderejének magasabb fokú integrálását.¹⁸³

Roberts és **Mendershausen** szempontjai tehát a *totális védelemből* következő területvédelmi megközelítések vonatkozásában alapvetően megegyeztek, ugyanakkor jelentős különbség mutatkozott meg kettejük között a tekintetben, hogy miként vélekednek az egyéb megközelítésekről. **Roberts** ugyanis csak azokat a megközelítéseket tekintette területvédelemnek, amelyek nagyvonalakban megfeleltek az általa megfogalmazott szempontrendszernek, és ami alapján a svéd és a jugoszláv területvédelmet tekintette a legjobb példának. Általában ugyan elismerte, hogy a többi semleges állam is hasonló megközelítést követ¹⁸⁴, sőt még azt is, hogy egyes NATO országokban – melyek közül Dániát, Norvégiát és Franciaországot említette –, ha jóval korlátozottabb keretek között is, de még beazonosíthatóak

¹⁸² Roberts i.m. p. 34.

¹⁸³ Mendershausen (1980) i.m. pp. 2–13.

¹⁸⁴ vö. Roberts i.m. pp. 38–46.

a területvédelem bizonyos jellegzetes elemei¹⁸⁵, azonban az NSZK-t és az Egyesült Királyságot kifejezetten olyan országoknak minősítette, amelyek csupán a *terület-elv* alapján szervezett erőkkel rendelkeznek, de területvédelmi koncepcióval nem.¹⁸⁶ **Roberts** tehát azt a megközelítést, amely a területvédelmet a háterszág, illetve a hadműveleti erők mögöttes területeinek a biztosításával és védelmével azonosította – így végső soron a NATO-ban és a VSZ-ben általánosan elfogadott területvédelmi megközelítést –, nem tekintette területvédelemnek.¹⁸⁷ **Mendershausen** rugalmasabb álláspontot képviselt, ő ugyanis azon a véleményen volt, hogy a területvédelem kétféleképpen jelenhet meg egy ország védelmi rendszerében. Egyfelől úgy, ahogy azt **Roberts** értelmezte, azaz egy átfogó védelmi, vagy stratégiai koncepcióként, másfelől pedig korlátozott formában olyan módon, hogy adott ország védelmi rendszerén belül létrehozásra kerülnek bizonyos területvédelmi struktúrák és képességek, de a területvédelem csak egy részelemét, nem pedig az alapját képezi a védelmi rendszernek.¹⁸⁸ Mindezek alapján ezért ő olyan országok esetében is elfogadhatónak tartotta, hogy területvédelemről lehessen beszélni, amelyekkel kapcsolatban **Roberts** ezt kifejezetten elvetette. Így például **Mendershausen** az egyes nemzetek területvédelmi rendszerének osztályozásánál a nyugatnémet területvédelmet a „*meghatározó vagy mérsékelt*” kategóriába sorolta. **Roberts** és **Menderhausen** tehát e tekintetben eltérő álláspontot képviseltek, ugyanakkor ettől függetlenül is kijelenthető, hogy a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi megközelítésről alkotott nézeteiket nemcsak egy szűk kutatói kör fogadta el, hanem azon országok kutatói is, szakmabeli képviselői, akiknek hazája ilyen elvek alapján szervezte meg védelmét, tehát akik a leginkább „*kompetensek*” ennek megítélésében.¹⁸⁹ Ebből

¹⁸⁵ Roberts i.m. pp. 267–269.

¹⁸⁶ Roberts i.m. pp. 34–35, 269–270.

¹⁸⁷ *Expressis verbis* ezt ebben a formában ugyan nem jelentette, illetve jelenthette ki, mivel – amint azt már jeleztük –, a háterszág és háterszágvédelem fogalmak megjelölésére nem voltak nemzetközi egyezményes meghatározások. Ez a különbségtétel nála úgy jelent meg, hogy a nyugatnémet *Területi Hadsereg* kapcsán megjegyezte, hogy az csupán „*egy kisegítő, mögöttes területi erő, nem több*”. vö. Roberts i.m. pp. 269–270.

¹⁸⁸ Mendershausen (1980) i.m. p. 3.

¹⁸⁹ Ezt azért is tartom fontosnak kihangsúlyozni, mert többször szembesültem azzal, hogy a hazai szakmai körök kifejezetten elutasítóan viszonyultak ahhoz, hogy a területvédelem mint stratégiai létezik. Itt csupán a lényegesebb munkákra korlátozva, **Roberts**, illetve **Mendershausen** nézetei jelennek meg többek-közt a következő szerzőknél: Buzan i.m. 267–277, Canby (1991) i.m., Davis, i.m., Dulić–Kostić, i.m., Forster, Anthony–Edmunds, Timothy–Cotter, Andrew: The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe. Building Professional Armed Forces. Palgrave Macmillan, 2002., Horncastle, Jamie: A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. In: Macedonian Historical Review, 2011/2. pp. 285–302, Maisaia, Vakhtang: Territorial Defence Forces Operations in Actions. Georgian and Ossetian Territorial Defence Forces Combat Strategies Analyses in Russia-Georgia 2008 August War: Comparative Study. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 249–269, Penttilä, Risto E. J.: Finland's Search for Security through Defence, 1944–89. Palgrave Macmillan, 1991., Plăviu, Dan: Territorial Defence as Part of the Romanian National Defence System. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 216–227, Rickli, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from

következően, amikor az 1970-es években a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi megközelítések alapján kidolgozott *defenzív*, vagy *nem provokatív védelmi* koncepciók körüli viták okán egy rendkívül gazdag szakirodalom bontakozott ki nyugaton a témával kapcsolatban, azok is mind eszerint vizsgálták a kérdést.

Ország	Méret	Katonai szövetség tagja	Területvédelem szerepe	
			meghatározó/mérsékelt	nem meghatározó
Svájc	kicsi	nem	X	
Jugoszlávia	kicsi/közepes	nem	X	
Svédország	kicsi/közepes	nem	X	
Norvégia	kicsi	NATO	X	
Románia	kicsi	VSZ (?)	X	
Belgium	kicsi	NATO		X
Hollandia	kicsi	NATO		X
Izrael	kicsi	nem		X
Franciaország	közepes/nagy	NATO (?)	X	
NSZK	közepes/nagy	NATO	X	

6. sz. ábra. A területvédelem szerepének osztályozás az egyes nemzetek tekintetében (Horst Mendershausen)¹⁹⁰

Ezekben a munkákban a területvédelmet nem feladatrendszernek, vagy tevékenységnek tekintették, hanem (katonai) stratégiai koncepciónak. Mivel ennek a megközelítésnek a legfőbb ismérve az volt, hogy a védelem az ország „teljes mélységében”, és a közigazgatás legsó szintjén is meg kell, hogy valósuljon, ezért a szakirodalom a **Roberts** által közölt területvédelmi meghatározás hadműveleti dimenzióját „mélységi védelemként” (*defence in depth*) nevezte el.¹⁹¹ Hazánkban sem volt ugyan teljesen ismeretlen ez a megközelítés, azonban az, mint

territorial to niche strategies. In: Cambridge Review of International Affairs, 2008/3. pp. 307–325, Staudenmaier i.m., Stromseth, Jane E.: The Origins of Flexible Response. NATO's Debate over Strategy in the 1960's. Macmillan Press, 1988., Vreebel et al. i.m., Wiseman i.m., Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. Illetve itt érdemes még megemlíteni, hogy az Észtország egykori védelmi minisztere, **Ants Laaneots** által készített területvédelem szócikk az észt online enciklopédiában azontúl, hogy szintén stratégiaként kezeli a területvédelmet, de annak ismertetésénél, lényegében a **Roberts** által közölt meghatározás tartalmi elemeit írja le. vö. http://stage.estonica.ee/en/National_defence_system/Territorial_defence/ (Letöltés ideje: 2021.08.02.)

¹⁹⁰ Mendershausen (1980) i.m. p. 14. Az országok méretével kapcsolatban megjegyzésként hozzáfűzte, hogy inkább a népességet tekintette alapul, míg a területvédelem fontosságát illetően a területvédelmi erőknél az arányát a fegyveres erőkhöz viszonyította. A Románia és Franciaország szövetségi tagsága mellett szerepeltetett kérdőjellel a szerző értelemeszerűen arra utalt, hogy formálisan ugyan Románia és Franciaország is tagja volt egy katonai szövetségnek, azonban státusuk e tekintetben nem volt teljesen egyértelmű.

¹⁹¹ Nem azonos a NATO terminológiában megtalálható *mélyen lépcsőzött védelemmel*, amely a védelem hadműveleti felépítésére vonatkozik. *Mélységi védelem* alatt a szerzők az ország teljes mélységében kialakított helyi katonai szervezetek struktúrájára, vezetési-irányítási rendszerére, az ország teljes területére kiterjedő védelmi hadműveleteire, és a helyi védelmi tevékenységek előre, békeidőszakban kidolgozott és az állománnyal begyakoroltatott komplex rendszerére utalnak. A NATO terminológiától eltérő jelentéstartammal egyébként

említettük, jobbára Ausztria kapcsán jelent meg. Az 1980-as évek *defenzív védelmi* koncepcióinak és a területvédelemnek az összefüggéseire a hazai szakirodalomban egyetlen közvetlen utalást sem találni.¹⁹² Ettől függetlenül azonban vizsgálták ezeknek a koncepcióknak a stratégiával, a haderőstruktúrákkal, képességekkel és hadműveleti alapelvekkel kapcsolatos kérdéseit, tehát ugyanazokat szempontokat, amit a nyugati kutatók, csupán a *defenzív védelmi* stratégiai koncepciókat nem nevezték területvédelemnek. Ez természetesen annak is betudható, hogy a hazai szakirodalom „mozgásterét” ekkor még a szovjet hadtudomány keretei határozták meg. Csupán a *rendszerátalakítást* követően, a nyugati kutatókhoz képest mintegy negyedévszázados késéssel kezdett el a hazai szakirodalom a területvédelem kapcsán megjelenő azon ellentmondásokkal foglalkozni, amelyeket nyugaton már rég feloldottak. Ekkor már vezérkari szinten is igen komoly szakmai viták folytak a területvédelemmel kapcsolatban, nyilvános tudományos-szakmai viták azonban leginkább **Fülöp Imre** 1991-ben megjelent két tanulmánya¹⁹³ után bontakoztak ki. Nála már egyértelműen felmerült a területvédelem és a stratégia kapcsolata, az 1990-ben készült, már említett *A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei* OGY határozat alapjául szolgáló HM tervezet¹⁹⁴ egyik tételét ugyanis a következőképp kommentálta: „Az az elgondolás, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy »a támadónak a remélt hadászati eredménynél aránytalanul nagyobb személyi, anyagi és idővesztéssel kell számolnia«, az össznépi ellenállásra épülő területvédelem lényegét fejezi ki.”¹⁹⁵ Kitért a területvédelem alapját képező hadászati hadműveleti elképzelésekre is, és a nyugati elemzőkhöz hasonlóan megkülönböztette az ország teljes mélységében szervezett területvédelmi, valamint az *előretolt védelmi* műveleti koncepciókat: „az állami lét felszámolását célzó agresszió esetén megoldandó feladataira, azok végrehajtásának módját a NATO-tagállamok és a Szovjetunió hadászata az előretolt védelemben, az európai semleges és el nem kötelezett kisországok védelmi elgondolásai pedig a területvédelem valamely változatában határozzák meg.”¹⁹⁶ Az ennek kapcsán általa itt ismertetett területvédelmi hadászati védelmi műveleti elképzelés ugyanakkor lényegében még mindig a hazánkban addig

máshol is megjelenik a fogalom, így pl. az USA-ban a magterület védelmének alapelveként említik, ami a globális jelenlétre utal, ami így biztosítja a magterület védelmének „mélységét”. vö. JP 3-27 (2018) pp. I-4, I-9, I-15.

¹⁹² vö. Bródy i.m., Gyarmati István: Egy lehetséges honvédelmi koncepció vázlata. In: Társadalmi Szemle, XLV. évf. 1990/3. pp. 46–52, Szántó i.m., Valki (1984) i.m., Valki (1985) i.m., Valki (1988) i.m.

¹⁹³ Fülöp (1991/a.) i.m., Fülöp (1991/b.) i.m.

¹⁹⁴ A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei és követelményrendszere. HM Biztonságpolitikai és Nemzetközi Főosztály, 1990. december 2.

¹⁹⁵ Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 19–20.

¹⁹⁶ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

egyedülként részletesen feldolgozott – és alább ismertetendő – osztrák elgondolást tükrözte.¹⁹⁷ Ha csak említést szintjén, de kitért a területvédelem haderőstruktúrával kapcsolatos összefüggéseire is, tehát tanulmányában már fellelhető volt az a komplex szemlélet, amely nyugaton kialakult. Ez a szemlélet jellemezte a még ugyanebben az évben megjelent, Ausztria, Svájc és Finnország területvédelmét röviden bemutató tanulmányát is.¹⁹⁸

A *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi koncepciókat követő országok tanulmányozása kapcsán fogalmazódott meg hazánkban azok, és a hazai szovjet típusú megközelítés közötti ellentmondások feloldásának problematikája is. E tekintetben a korábbi gyakorlatot tükrözte, hogy a szakirodalom nagyrésze a területvédelmet még mindig a területvédelmi erők megléte, vagy azok feladatrendszere alapján határozta meg. E tekintetben beszédes a BHKK említett, 1992-es tanulmánya, amelyre azért is érdemes kitérni, mert megállapításaira a szakirodalom a későbbiekben is rendszeresen hivatkozott.¹⁹⁹ A tanulmány szerzői *a területvédelmi csapatok és a területvédelem fogalma általában* című alfejezetében²⁰⁰, noha a területvédelem fogalmának tisztázását tűzték ki célul, valójában egyetlen definíciót sem közöltek, csupán felsoroltak három olyan tényezőt, ami alapján véleményük szerint egyes országok területvédelmi erőket hoznak létre. Ezek az alábbiak voltak:

1. „*olyan országokban, ahol a haderő tevékenységét a támadó hadviselésre való felkészülés jellemzi*”;
2. „*olyan országokban, amelyek szövetségi állami berendezkedésben működnek és a védelem felelőssége – részben vagy egészben – a szövetségi államokra hárul (s egyben ki is fejezi azok viszonylagos függetlenségét is)*”;
3. „*olyan országokban, amelyek politikája (katonai doktrínája) kifejezetten védelmi jellegű, illetve nagy kiterjedésű területtel rendelkezik.*”²⁰¹

Az itt ismertetett tényezőket aligha lehet vitatni, ugyanakkor a második pont, bármennyire is helytálló, nem alkothat önálló szempontot, az ugyanis megjelenhet mind az első, mind a harmadik esetben.²⁰² A hazai kutatók az első és harmadik pont közti különbséget általában a

¹⁹⁷ vö. Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

¹⁹⁸ vö. Fülöp (1991/b.) i.m.

¹⁹⁹ A következő munkákban például egyértelműen kimutatható a BHKK tanulmány ide vonatkozó része: Horváth István i.m. pp. 53–54, Vágner i.m. p. 21, Vojnits (1993/a.) i.m. 43–44.

²⁰⁰ BHKK pp. 11–14

²⁰¹ BHKK. p. 13. o.

²⁰² A területvédelmi struktúrák a *területi-elv* alapján törvényszerűen támaszkodnak adott ország közigazgatási rendszerére. Amennyiben annak államformája szövetségi állam (*föderáció*), úgy az értelemszerűen megjelenik a

területvédelmi erők képességei és feladatrendszere kapcsán igyekeztek feloldani. Véleményük szerint előbbi esetben a területvédelmi erőket elsősorban a hátszágban végrehajtandó biztosító és támogató, utóbbi esetben pedig harcoló erőként hozzák létre.²⁰³ Ez bizonyos szinten akár igaz is lehetne, de amint azt alább majd láthatjuk, annak ellenére, hogy a *totális védelemmel* összefüggő területvédelmi rendszerekben a területvédelmi erők harcoló erőként jelennek meg, a hátszágvédelemre szervezett területvédelmi rendszerek területvédelmi erői általában sokkal jobb harcképességekkel rendelkeztek. Hogy a szakirodalom számára ez nem vált egyértelművé, az csak azzal magyarázható, hogy a hazai szovjet típusú területvédelmi megközelítést ugyan összevetették a semleges államokéval, az azok között meghúzódó bonyolult összefüggésekre, és azok tételes kidolgozására azonban már nem került sor. Egyes publikációk ugyan kétségkívül tartalmazták azokat a vizsgálati szempontokat, amelyek a nyugati szakirodalmat is jellemezték, illetve amelyek **Fülöp Imrénél** is megjelentek, a téma kutatása azonban a 90-es évek közepére, ahogy hazánk jövőbeli NATO tagságának lehetősége kirajzolódott, és ezzel párhuzamosan az önvédelmi képességek fejlesztése prioritását veszítette, egyre inkább érdektelenné vált, megannyi kérdést megválaszolatlanul hagyva.

2.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy az egyes nemzetek szintjén a területvédelemről alkotott nézetek, miként arra jelen fejezet bevezetőjében utaltunk, meglehetősen eltérőek. A területvédelem fogalmának használata ugyan általánosan elterjedt, de hogy pontosan az miként is jelenik meg egy adott ország honvédelmi rendszerében, mi a célja, milyen tevékenységeket takar, és hogyan alakítják ki a területvédelmi erők struktúráját, feladatrendszerét, az korántsem egységes. Az egymástól jelentős mértékben eltérő megközelítések alapján a nemzetek eltérő

szövetségi államok szintjén is. Svájc, Jugoszlávia, Ausztria, az USA, illetve az Egyesült Királyságot alkotó királyságok és hercegségek – továbbá amikor még léteztek, a *domíniumok* – egyaránt rendelkeztek a maguk *területi-elv* alapján kiegészített területvédelmi erőivel. Ebből azonban nem következik semmilyen specifikus, illetve sajátos területvédelmi megközelítés, csupán a területvédelem struktúrái igazodnak a közigazgatási rendszeréhez. A felsorolt országok esetében ez annyit tesz, hogy a helyi, vagy alsó, továbbá a középső szintű közigazgatás szintje mellett létezik egy magasabb, szövetségi állami szint is.

²⁰³ vö. BHKK pp. 11–14, Horváth István i.m. pp. 53–54, Vágner i.m. p. 21, Vojnits (1993/a.) i.m. 43–44. Ez a szemlélet ebben a formában ugyanakkor nem helytálló. Valóban kimutatható egy ilyen kettéválasztás, a területvédelmet a hátszágvédelemmel, illetve annak bizonyos feladataival és a területvédelmet stratégiaként értelmező megközelítések közti különbségtétel, azonban egyes országok esetében, mint pl. az Egyesült Királyság, az NSZK, Olaszország stb., jóllehet a területvédelmet a hátszágvédelmi feladatokkal azonosították, azonban területvédelmi erők összességében jobb harcképességekkel rendelkeztek, mint pl. a területvédelmi erőket kifejezetten harcoló erőként létrehozó országok területvédelmi erői. Erről részletesen lásd a 4.2. fejezetet.

területvédelmi rendszereket hoztak létre, amelyet az adott régió, illetve ország katonai hagyományai határoztak meg. Mint láhattuk, azok, akik behatóbban foglalkoztak a kérdéssel, még ha csak az utalás szintjén is, de a területvédelmi megközelítéseknek alapvetően két típusát különböztették meg. Az elsőbe azok a megközelítések sorolhatóak, melyek a területvédelmet az ország katonai védelmének csupán egyik elemének tekintik, míg a másikba azok, amelyek azt magával a katonai védelemmel azonosítják és stratégiai koncepcióként értékelik. A két megközelítésben a közös alapot csupán az képezi, hogy azokban valamilyen módon megjelenik a védelmi tervezésnek egy olyan eleme, amely azzal számol, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén fel kell készülni a honi területen végrehajtandó katonai védelmi műveletekre. E műveletek szintje, szerepe és célja, azonban már eltérő. Az első típus esetében nem számolnak a honi területen folytatott magas intenzitású védelmi harcokkal, ezért ezekben a területvédelem alapvetően – de nem kizárólagosan – a hátszág védelmét, illetve a manőver csapatok honi mögöttes területeinek a biztosítását valósítja meg. Az ilyen területvédelmi megközelítések kialakulását jellemzően két tényezőre vezethetjük vissza:

1. számottevő katonai képességek: olyan expedíciós, illetve erőketitési képességek megléte, melyek biztosítják a hadászati kezdeményezés lehetőségét, ezért adott ország, vagy szövetség egy esetleges fegyveres konfliktus során már annak kezdeti szakaszában képes az ellenség területén támadó műveleteket végrehajtani (kezdeményezőként, vagy a kezdeti védelemből a kezdeményezést magához ragadni);
2. kedvező geostratégiai, geopolitikai, illetve katonaföldrajzi környezet: adott ország, vagy szövetség számára olyan körülményeket biztosít, amelyek kizárják, vagy jelentősen csökkentik annak a lehetőségét, hogy a honi területet az ellenség támadó hadműveletei fenyegezzék (legalábbis a szárazföldi műveletek tekintetében).²⁰⁴

A második típusba sorolható megközelítések ezzel szemben a területvédelmet átfogó katonai védelemként, katonai stratégiai szinten értékelik, mivel esetükben a területvédelem a katonai védelem teljes spektrumát lefedi. Ennek oka, hogy ezek a megközelítések éppen abból az alapesetből indulnak ki, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus során az ország a harcot a saját területén fogja megvívni, és adott esetben akár az ország teljes területe hadműveleti területté válhat. Ezek a területvédelmi megközelítések ezért teljesen más tényezők hatására alakultak ki, amelyeket a következő pontokban foglalhatunk össze:

²⁰⁴ Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/5. sz. (pp. 35–46) pp. 36–38.

1. korlátozott katonai képességek: adott ország nem képes egy esetleges fegyveres konfliktus során kezdeményezni, illetve támadó hadműveleteket végrehajtani az ellenség területén;
2. kedvezőtlen geostratégiai, geopolitikai környezet: a potenciális ellenség/ellenségek egyértelmű katonai erőfölénnyel rendelkezik/rendelkeznek, illetve fennáll a többfrontos háború lehetősége;
3. semleges státus: a nemzetközi normák a katonai erő alkalmazását a védelemre korlátozzák.²⁰⁵

Véleményünk szerint az eltérő megközelítések közötti különbségtétel ezek alapján azonosítható, tehát, hogy a területvédelem hol és miként jelenik meg egy ország védelmi rendszerében. Úgy véljük, hogy ez alapján indokolt előbbit *partikuláris*, utóbbit pedig *átfogó területvédelmi megközelítésnek* neveznünk. A következő fejezetben azt mutatjuk be, hogy melyek voltak azok a hadtudomány különböző területein megjelenő elméletek és alapelvek, amelyek ezeknek a megközelítéseknek a kialakulását meghatározták, illetve azokat jellemzik.

²⁰⁵ Molnár (2020) i.m. pp. 38–39.

3. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK ELMÉLETI ALAPJAI

Az előző fejezetben ismertetett hivatalos megközelítések és kutatói álláspontok alapján láthattuk, hogy a területvédelemnek igen eltérő megközelítései vannak. A hazai katonai gondolkodástól leginkább azok az *átfogó területvédelmi megközelítések „idegenek”*, melyek a területvédelmet stratégiai szinten vizsgálják, illetve azt katonai stratégiai koncepcióként értékelik. Ezt azért is lényeges kihangsúlyoznunk, mert bármennyire is áll távol ez a megközelítés a hazánkban elfogadott nézetektől, a nyugati szakirodalom az *átfogó területvédelmet* már a 70-es évektől így kezelte, ezért arról a legtöbb esetben a *stratégiai tanulmányok*²⁰⁶ területén értekeztek. A területvédelmet a nemzeti stratégiai (*átfogó stratégia*) célok megvalósításának katonai eszközrendszerének egészét meghatározó koncepcióként értékelték, tehát katonai stratégiaként (*ágazati stratégia*).²⁰⁷ Ebből vezették le a katonai erő alkalmazásával kapcsolatos sajátos alapelveiket, hadművelési koncepcióikat, valamint a fegyveres erők szintén sajátos struktúráját, amelyek együttesen egy meghatározott stratégiai cél megvalósítását voltak hivatottak biztosítani.²⁰⁸ A területvédelemről alkotott hazai nézetek ezzel szemben a *partikuláris megközelítéseket* követték, miután a *hidegháború* idején létrehozott ún. „*integrált hátszázgyvédelem*”²⁰⁹ keretén belül kialakított magyar területvédelem is ezek közé tartozott. Bár ez a megközelítés szovjet hadelméleti alapelveken nyugodott, ezek az alapelvek azonban – eltekintve azok *marxista* ideológiához kapcsolt tételeitől – főbb vonásaikat tekintve, lényegében a többi katonai nagyhatalom által is képviselt nézeteket tükrözték. Lényeges, hogy bár a *partikuláris megközelítések* képviselői nem tekintették stratégiai koncepciónak a

²⁰⁶ A stratégiai tanulmányok (*strategic studies*) az 1950-es években vált önálló tudományos területté. Egységesen alkalmazott meghatározása nincs. Az eltérő meghatározásokat véleményünk szerint a legjobban **Isabelle Duyvesteyn** és **James E. Worrall** foglalta össze: „*interdiszciplináris tudományterület, amely elsősorban azt vizsgálja, hogy a katonai erő és egyéb kényszerítő eszközök milyen módon használhatóak fel a politikai célok eléréséhez (legalább) két egymással versengő akarat dinamikus kölcsönhatása során.*” vö. Duyvesteyn, Isabelle – Worrall: *Global strategic studies: a manifesto*. In: *Journal of Strategic Studies*, No. 2017/3. (pp. 347–357) p. 347.

²⁰⁷ A stratégiával kapcsolatos nézetekre a hazai szakirodalomból lásd Szendy István: *Hadügy és hadviselés*. Studia Universitatis Communa. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. pp. 171–181.

²⁰⁸ E tekintetben ezek teljességgel megfelelnek a legújabb *Hadtudományi Lexikonban* közölt 1. sz. katonai stratégia meghatározásnak is, amely szerint az alatt „*egy adott történelmi korszakban és viszonyrendszerben létező társadalmi közösségnek, továbbá a közösség által működtetett államnak egy esetlegesen bekövetkező fegyveres küzdelem társadalmi, politikai és katonai jellegére, a fegyveres küzdelemben, a háborúban, a fegyveres erők, a haderő elé kitűzött célokra és feladatokra, valamint a hadviselés módjára vonatkozó, hivatalosan elfogadott nézeteit értjük (...).*” vö. *Hadtudományi Lexikon* (2019) pp. 558–560. Az *átfogó területvédelmi megközelítések* pedig – amint azt látni fogjuk – pontosan ezekre keresték a válaszokat.

²⁰⁹ Az *integrált hátszázgyvédelem* kifejezéssel arra utaltak, hogy a hátszázgyvédelem megvalósításában nemcsak a katonai, hanem valamennyi szektor részt vett. Lásd 6.3. alfejezet.

területvédelmet, azonban annak rendeltetését és feladatrendszerét még ők is úgy értékelték, hogy az olyannyira szorosan kapcsolódik a stratégiai célok megvalósításához, hogy annak szerepét elsősorban ezen a szinten lehet vizsgálni. Az alábbiakban azt mutatjuk be, hogy miként jelent meg a területvédelem a különböző stratégiai elméletekben, és hogy ezekből az elméletekből milyen általános érvényű, a területvédelemmel kapcsolatos olyan hadművelleti és haderőszervezési elvek alakultak ki, melyek utóbb a különböző területvédelmi koncepciók létrehozását meghatározták.

3.1. A TERÜLETVÉDELEM A STRATÉGIAI ELMÉLETEKBEN

Hogy a területvédelem miért, és hogyan vált a *hidegháborús* stratégiai gondolkodás egyik kiemelt területévé, illetve az *átfogó területvédelmet* miért tekintette a kutatók jelentős része stratégiai koncepciónak, az szorosan összefügg a *stratégiai tanulmányok*, mint interdiszciplináris tudomány kutatási területének kiszélesedésével. Ennek megértéséhez szükséges röviden áttekintenünk a stratégiai gondolkodás *hidegháborús* időszakának átalakulását, és a *katonai erő stratégiai alkalmazásának* (katonai stratégia) akkoriban kidolgozott modelljét.

A stratégiai gondolkodás a *hidegháború* előtt még kifejezetten a háborúkkal kapcsolatos folyamatokra fókuszált, és alapvetően arra kereste a választ, hogy milyen haderő szükséges, illetve azt hogyan kell alkalmaznia a háborúk során ahhoz, hogy adott állam meg tudja valósítani a kitűzött politikai célját.²¹⁰ A stratégia gondolkodás középpontjában tehát az állt, hogy „*hogyan viszonyul a katonai erő a háború céljaihoz.*”²¹¹ Ez a nukleáris fegyverek megjelenését követően változott meg. Egyfelől a stratégiai gondolkodás kiegészült a nem katonai eszközök alkalmazásának kérdésével, másfelől pedig azáltal, hogy a nukleáris fegyverrendszerek hadrendbeállításával megszületett a *kölcsönösen biztosított megsemmisítés* (*mutual assured destruction – MAD*)²¹² elve, már nem a háborúk sikeres megvívása, hanem

²¹⁰ A stratégia tárgyáról és a stratégia megváltozott értelmezésére részletesen lásd Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy. U.S. Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012. (továbbiakban: Theory of War and Strategy), Baylis, John – Wirtz, James J.: Bevezetés. In: Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 9–26., valamint Mező András: A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019. pp. 18–69.

²¹¹ Baylis – Wirtz i.m. p. 12.

²¹² A MAD alaptétele, hogy ha két atomhatalom között *totális háború* tör ki, és az első nukleáris csapást követően a védekező fél megőrzi a *második csapásmérő képességét*, akkor a háború eszkalációja következtében egyik sem

azok elkerülése vált elsődleges szemponttá. Miként azt a korszak egyik legmeghatározóbb stratégiája, **Bernard Brodie**²¹³ írta: „Eddig a katonai rendszerünk fő célja a háborúk megnyerése volt. Mostantól a fő cél az elkerülésük kell hogy legyen. Szinte semmi más célja nem lehet.”²¹⁴ Ezzel kialakult egy olyan szemlélet, hogy a stratégiának „létezik béke idején érvényes és háborús alkalmazása is”, így az már „többet foglal magában, mint pusztán a háborúk és hadjáratok tanulmányozását.”²¹⁵ Ennek szellemében alkotta meg az 1960-as években **Thomas Schelling**²¹⁶ amerikai civil stratégia a katonai erő stratégiai, azaz politikai célok megvalósítása érdekében történő alkalmazásának azt a modelljét²¹⁷, amely ha kisebb módosításokkal is, de a mai napig mérvadónak tekinthető a stratégiai tanulmányok területén.²¹⁸ Ebben a katonai erő alkalmazásának két alapvető formáját nevesítette; a *nyers erőt (brute force)* és a *kényszerítést (coercion)*. A kettő közti különbséget úgy határozta meg, hogy amíg a *nyers erő* közvetlenül, a politikai célok katonai erő alkalmazásával történő megvalósítására irányul, addig a *kényszerítés* közvetetten, a katonai erő alkalmazásának kilátásba helyezésével, a másik fél szándékának befolyásolására, magatartásának módosítására.²¹⁹ A katonai erő *kényszerítő* stratégiai alkalmazását **Schelling** további két formára osztotta; *készítésre (compellence)* és *elrettentésre (deterrence)*. Itt a különbséget úgy írta le, hogy amíg a *készítés* egy már bekövetkezett aktusra reagálva helyezi kilátásba a katonai erő alkalmazását, addig az *elrettentés* ezt preventív jelleggel teszi, tehát célja a nem kívánt aktus megelőzése.²²⁰ A katonai erő stratégiai alkalmazásának ez a fajta modellje jól mutatja a kor szellemiségét, hiszen abban

fogja tudni megvalósítani politikai célját, miután a kölcsönösen végrehajtott nukleáris csapások következtében a felek olyan mértékű veszteségeket szenvednek. Erről részletesen lásd Sokolski, Henry D. (ed.): *Getting MAD: A nuclear mutual assured destruction, its origins and practice*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2004.

²¹³ A *hidegháború* kezdeti szakaszának egyik legmeghatározóbb gondolkodója volt. A *nukleáris elrettentés* elméletek jelentős része az ő alaptéziseiből táplálkozott. Elismertségét jelzi, hogy gyakran emlegetik „*amerikai Clausewitzként*” is.

²¹⁴ Idézi: Payne, Keith B. – Watson, Dale C.: *Elrettentés a hidegháború utáni világban*. In: Baylis et al. i.m. (pp. 205–232) p. 210.

²¹⁵ vö. Baylis – Wirtz i.m. p. 12. A stratégiai tanulmányok kutatási területének kiszélesedésére lásd Uo. pp. 12–15.

²¹⁶ Eredeti végzettségét tekintve közgazdász (2005-ben megosztva gazdasági Nobel díjban részesült). Részt vett a *Marshall-terv* kidolgozásában is, az 1960-as években pedig a *játékelméletek* alkalmazásával bővítette a modern stratégiai gondolkodást.

²¹⁷ **Schelling** nézeteinek alapját 1960-ban megjelent *A konfliktus stratégiája* című műve képezte, amelyet 1966-ban, *Fegyverek és befolyás* című monográfiájában fejlesztett tovább, és alkotta meg abban az említett modellt. Lásd Schelling, Thomas: *The Strategy of Conflict*. Harvard University Press, 2010., Schelling, Thomas: *Arms and Influence*. With a New Preface and Afterword. Yale University Press, New Heaven and London, 2008.

²¹⁸ Így pl. minimális eltérésekkel, de ez jelenik meg az USA JDP 2-19 jelzésű, *Stratégia* című „*pre-doktrinális*” kiadványában is. Lásd JDN 2-19 Strategy. Joint Chief of Staff, 10 December, 2019. A JDN jelzésű kiadványok tartalmát a doktrínaalkotás folyamatában általában iránymutatásként használják fel, és elfogadásuk esetén azokat vagy adaptálják a már meglévő doktrínákba, vagy azok alapján egy új doktrínát alkotnak. Ebből kifolyólag nevezik azokat „*pre-doktrinális*” kiadványoknak.

²¹⁹ vö. Schelling i.m. pp. 2–11.

²²⁰ vö. Schelling i.m. pp. 69–78.

egyedül a *nyers erő* mutat összefüggést azzal a klasszikus megközelítéssel, amely a háború eszközével törekedett a politikai célt megvalósítani. A katonai erő stratégiai alkalmazásának többi formája a MAD miatt már a háborúk megelőzését célozta, illetve a folyó konfliktusok mielőbbi lezárását, így elkerülve az eskaláció lehetőségét.²²¹ A kor stratégiai utóbbiak közül leginkább az *elrettentést* preferálták, mivel annak deklarált célja a prevenció volt, ezért elvben ez mutatkozott a legalkalmasabbnak arra, hogy a MAD helyzete kialakulhasson. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg **John F. Troxell**²²², hogy az *elrettentés* olyannyira prioritást élvezett a *hidegháború* stratégiai gondolkodásában, hogy az „szinte a stratégia szinonimája lett (...)”.²²³ Az ekkor született *elrettentés elméletek* és a katonai erő stratégiai alkalmazásának modelljére vezethető vissza, hogy miként is vált a területvédelem az akkori stratégiai gondolkodás egyik sajátos területévé.

Az *elrettentés elméletek* gyökerei ugyan az írott történelem kezdetéig visszanyúlnak, tételes kidolgozásukra és csoportosításukra azonban csak a *hidegháború* idején került sor.²²⁴ E tekintetben **Glenn H. Snyder**²²⁵ nevét kell megemlítenünk, mivel alapvetően az ő munkásságának köszönhetően alakult ki a katonai erő *elrettentő* stratégiai alkalmazásának *büntetésen (deterrence by punishment)* és *megtagadáson alapuló elrettentésre (deterrence by*

²²¹ **Schelling** tézisére lásd még Beene Eric A.: *An Enduring Framework for Assessing the Contribution of Force Structure to a Coercive Strategy*. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2002., Troxell, John F.: *Military Power and the Use of Force*. In: *Theory of War and Strategy*. pp. 217–246. Az említett JDN 2-19-ben a *katonai erő stratégiai alkalmazásai (Strategic Uses of Military Force)* című fejezetben jelenik meg a **Schelling** féle modell. Attól csupán annyiban tér el, hogy a *nyers erő* abban *erőszakos fellépésként (forcible action)* szerepel, illetve kiegészül a *biztosítással (assurance)*, amely az USA fegyveres erőinek a szövetséges és partnerországok biztonsága és védelme iránti elköteleződésére irányul (pl. együttműködés, *előretolt jelenlét* stb.). vö. JDN 2-19 pp. II-4–II-5. A hazai szakirodalomban elsősorban a légierő *kényszerítő* alkalmazása kapcsán említették, illetve vizsgálták a *Schelling* modellt. vö. Gönczi Gabriella: A légierő kényszerítő alkalmazásának teóriái. In: *Repüléstudományi Közlemények*, XXIV. évf. 2012/2. pp. 844–853.: http://real.mtak.hu/9118/1/69_Gonczi_Gabriella.pdf (2022.05.24.), Krajnc Zoltán: A légtér igénybevételeinek specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően. Dialóg Campus, Budapest, 2020. pp. 23–34.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15778/848_legter.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2022.05.24.). A légierő *kényszerítő* alkalmazásának „*alpművének*” egyébként **Robert Pape** amerikai biztonságpolitikai szakértő egy 1996-ban megjelent munkája tekinthető. Lásd Pape, Robert: *Bombing to Win: Air Power and Coercion in War*. Cornell University Press, Ithaca and London, 1996.

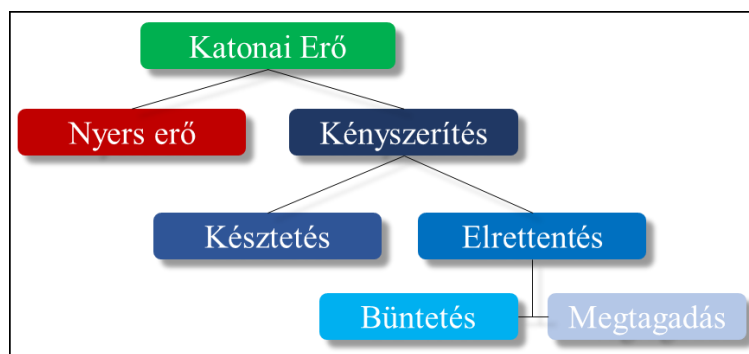
²²² **John F. Troxell** az *USA Hadsereg Hadikollégium Stratégiai Tanulmányok Intézete* korábbi professzora.

²²³ Troxell i.m. p. 220.

²²⁴ Payne–Watson i.m. p. 209. Az *elrettentés elméletek* történeti fejlődéséről röviden lásd Cioffi–Revilla, Claudio: *Origins and Age of Deterrence: Comparative Research on Old World and New World Systems*. In: *Cross-Cultural Research*, No. 1999/3. pp. 227–238. Érdekes, szintén történeti kontextusban, ókori görög és római munkák alapján tárgyalta a korai *elrettentés* elméletét Bulloch, Vern L.: *The Roman Empire vs. Persia, 363-502: a study of successful deterrence*. In: *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7. No. 1963/1. pp. 55–68, valamint Lebow, Richard Ned: *Thucydides and Deterrence*. In: *Security Studies*, Vol. 16. No. 2007/2. pp. 163–188.

²²⁵ **Glenn H. Snyder** professzor, több egyetemen végzett kutató és oktató tevékenységet, köztük a *Columbia Egyetem Háború és Béke Tanulmányok Intézetében*.

denial) történő felosztása.²²⁶ A kettő közötti eltérés igen jelentős. A *büntetés* ugyanis azáltal törekszik megvalósítani az *elrettentést*, hogy a másik fél nem kívánt aktusa esetén (katonai agresszió) annak valamely „*nagyra értékelt tulajdona*” – jellemzően hátszaga iparának, népségének – elpusztítását helyezi válaszlépésként kilátásba. A *megtagadás* stratégiája ennél jóval korlátozottabb célok megvalósítására törekszik. A fenyegetés nem a másik fél „*tulajdona*” ellen, annak elpusztítására irányul, hanem olyan körülmények megteremtésére, hogy az a kitűzött célját ne tudja megvalósítani, illetve, hogy az az elérendő célhoz képest aránytalanul nagy veszteségekkel járjon.²²⁷ Ez a *büntetés* és *megtagadás* közötti eltérés a *hidegháború* idején gyakorta jelent meg a *nukleáris* és a *konvencionális elrettentés* szembeállításaként is, mivel akkoriban a *büntetés* elsődleges eszközének a nukleáris fegyverrendszereket tekintették, jóllehet, a *büntetés* konvencionális eszközökkel is megvalósítható.²²⁸ A területvédelem a stratégiai elméletekben minden esetben a *megtagadással* összefüggésben jelent meg, ugyanakkor az *átfogó* és a *partikuláris megközelítéseket* vizsgálva, ez teljesen eltérő módon történt.

7. sz. ábra: A katonai erő stratégiai alkalmazásának modellje²²⁹

Az *átfogó területvédelmi megközelítésekre* a stratégiai elméletekben, mint stratégiai koncepcióra, a konvencionális eszközökkel megvalósított, *megtagadáson alapuló elrettentés* egyik fajtájára tekintenek. Ez a *totális védelem* szellemében létrehozott, valamennyi nemzeti erőforrást felhasználó átfogó védelem elvén nyugszik, amelynek katonai komponensét, az ország katonai védelmét megvalósító területvédelem képezi. Az elgondolás elméleti gyökerei

²²⁶ vö. Snyder, Glenn H.: Deterrence by Denial and Punishment. Research Monograph No. 1. Woodrow Wilson School of Public and International Studies, Princeton University, January 2, 1959.

²²⁷ Payne–Watson i.m. 205–206.

²²⁸ vö. Mueller, Karl P.: Conventional Deterrence Redux: Avoiding Great Power Conflict in the 21st Century. In: Strategic Studies Quarterly, Vol. 12. 2017/4. pp. 76–93.

²²⁹ Készült Eric A. Beene ábrája alapján, kiegészítve Glenn H. Snyder felosztásával. Lásd Beene i.m. p. 19, Snyder i.m. pp. 3–7.

a francia forradalmi és a napóleoni háborúk (1792–1815) idején a francia megszálló erőkkal szembeni *nemzeti (védelmi) háborúkra* és az azokkal szorosan összefüggő *felfegyverzett nép/nemzet*, azaz a *népfelkelés* intézményére nyúlnak vissza. Miként azt **Steven Canby** megfogalmazta, „a klasszikus területvédelem a felfegyverzett nép erejének elképzelésén nyugszik.”²³⁰ Ezzel magyarázható az is, hogy miért tett **Adam Roberts** is lényegében egyenlőségjelet a *népfelkelés* és a területvédelem közé. Magának a *népfelkelésnek* az elve szintén évezredes múltra tekint vissza, a hadelméleti szakirodalomra azonban csak a 18-19. század fordulóját követően gyakorolt nagyobb hatást. A *népfelkelés* elve azt a célt szolgálta, hogy háborúk során lehetővé tegye a társadalom minél nagyobb arányú részvételét a harcokban, különösen olyan védelmi háborúk során, amikor az aktív erők vélelmezhetően önmagukban nem képesek a sikeres védelem megvalósítására.²³¹ A néptömegek védelmi háborúkban történő alkalmazásának és az *elrettentésnek* a kapcsolatára ekkoriban már számos teoretikus utalt. **August Neithardt Gneisenau** porosz tábornok pl. a következőket jegyezte le: „Semmitől sem félnek jobban ellenségeink, mint a népfelkeléstől, de nem is hozza ilyen hihetetlen módon semmi más egy nemzet erőit a felszínre.”²³² A *népfelkelés* és az *elrettentés* kapcsolatát a legegységelműbben azonban **Jomini** fogalmazta meg²³³, a „nemzeti háborúkról” írt jellemzésében: „A nemzeti háborúk (...) a legfélelmetesebbek. (...) következményei annyira rettenetesek, hogy az emberiség érdekében inkább azt kívánja az ember, hogy soha ne lehessen tanúja. (...) nehéz megtalálni a megfelelő eszközöket ahhoz, hogy ilyen háborút megnyerhessünk. (...) Vannak elmélkedő szellemek, akik számba véve a hallatlan nehézségeket (...) azt gondolják (...), hogy miután a hódítás ennyire megnehezedett, elvesztette vonzerejét,

²³⁰ Canby (1980) i.m. pp. 51–52. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a „klasszikus” nem a régi, 18-19. századi területvédelmi koncepciókra történő utalás, hanem az általunk itt átfogó területvédelemként nevezett megközelítésekre.

²³¹ A *népfelkelés* intézménye a francia forradalmi és napóleoni háborúk hatására terjedt el. Clausewitz megfogalmazása szerint: „A népfelkelés a XIX. század jelensége a művelt Európában.” Clausewitz i.m. p. 522. A *népfelkelés*, a védelmi háborúk és a fegyveres ellenálló mozgalmak kapcsolatára és intézményi hátterére részletes információkat adnak a következő tematikus tanulmánykötetek: Esdaile, Charles J. (ed.): *Popular Resistance in the Franch Wars. Patriots, Partisans and Land Pirates*. Palgrave Macmillan, 2005., Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): *Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs?* Routledge, 2009. A hazai szakirodalomból ezek történeti és szervezeti áttekintésére lásd Turcsányi et al. pp. 127–156. Más szempontok alapján, a *népfelkelés* és a *gerilla hadviselés* összefüggése vonatkozásában továbbá Forgács Balázs: *Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai*. Zrínyi Kiadó, 2020.

²³² Gneisenau: August Wilhelm Anton Neithardt von: A népfelkelés eszméjéről. In: Gottreich László et al.: Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. (továbbiakban: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.) (pp. 524–529) p. 526.

²³³ Clausewitz is részletesen foglalkozott a *népfelkelés* kérdésével, azonban a *népfelkelés* és az *elrettentés* között nem vont közvetlen párhuzamot. A *népfelkeléssel* kapcsolatos tételei inkább az átfogó területvédelmi rendszerek műveleti elgondolására volt hatással.

(...) így maguk a háborúk is ritkábbakká válnak.”²³⁴ A szövegből egyértelműen kiolvasható a *népfelkelés* és a *megtagadás* párhuzamba állítása, amely előbbinek a támadó számára a siker elérését hátrányosan befolyásoló hatásából fakad. A *népfelkelés* elrettentő hatására utal az utolsó mondat is, miszerint **Jomini** kortársai között már elterjedt nézet volt, hogy a *népfelkelésre* támaszkodó védelem olyan nehézségeket képes támasztani a támadóval szemben, hogy az végső soron a háborúk számának csökkenését idézi majd elő.²³⁵ A 19. sz. első felében tehát már egyértelműen megfogalmazódott az az elv, hogy az össznemzeti ellenállás, a *totális védelem* képes lehet csupán a „szűkebb értelemben vett védelemmel”²³⁶ olyan mértékű, *megtagadáson alapuló elrettentést* megvalósítani, hogy az akár a nemzetközi békét is biztosíthatja, ugyanúgy, mint a *hidegháború* idején a nukleáris fegyverekkel a támadásra/ellentámadásra támaszkodó, *büntetésen alapuló elrettentés* a MAD viszonylatában.

A *népfelkelés* és *megtagadás* összefüggése a területvédelem vonatkozásában elsőként Svájcban fogalmazódott meg, mint stratégiai alapelv, ahol ezt „magas belépési árként” nevesítették.²³⁷ Kialakulása a 19. sz. második fele és a 20. sz. közepe közé tehető, habár az alapját képező haderőstruktúra, a milíciarendszer már korábban adott volt, az ugyanis a svájci állammal egyidős.²³⁸ A koncepció alapelveinek lefektetése elsősorban **Franz von Erlach** svájci vezérkari tiszt munkásságához köthető, akinek 1866-ban jelent meg beszámolója az 1863-64-es *lengyel felkelésről*²³⁹, majd a következő évben *A kis népek szabadságharcai nagy hadseregekkel szemben*²⁴⁰ című könyve. Utóbbiban történelmi példákból vezette le, hogy a kis

²³⁴ Jomini, Antoine Henri: A hadművészet meghatározása. In: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai (pp. 565–622) pp. 586–591.

²³⁵ vö. **Jomini** ugyanakkor szkeptikus volt ezzel kapcsolatban. A *népfelkelés* és az *elrettentés* kapcsolatát elismerte, de úgy vélte, hogy ez nem feltétlenül fog a háborúk számának csökkenéséhez vezetni, mivel nem minden védelmi háború vezet majd törvényszerűen *népfelkeléshez*. vö. Jomini i.m. 591.

²³⁶ A *hidegháború* idején számos stratégia mutatott rá arra, hogy a védelem kifejezést valójában eredeti jelentésétől eltérően alkalmazzák, és a nemzeti érdekérvényesítés során – legalábbis a katonai nagyhatalmak esetében – a legtöbb esetben, noha a védelemre hivatkoznak, de magatartásuk valójában kifejezetten offenzív. **Thomas Schelling** ezzel kapcsolatban jegyezte meg, hogy „a »védelmet« elkezdjük (...) eufémizmusként használni, van Védelmi Minisztériumunk, védelmi költségvetésünk, védelmi programunk és védelmi rendszerünk; ha azonban szükségünk lenne egy másik kifejezésre, akkor az angol nyelv ezt könnyedén megadja számunkra. Ez a »támadás«.” Schelling i.m. p. 71.

²³⁷ Defence without the Bomb. The Report of the Alternative Defence Commission. Taylor & Francis Ltd. London and New York, 1983. p. 114., Hungerbühler, Werner: Haderőreform '95. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/8. sz. (pp. 70–83.) p. 70.

²³⁸ Svájc korai katonai rendszerére és a milíciarendszeren alapuló *népfelkelés* összefüggéseire lásd Bühlmann, Christian: Defense Through Insurrection: A Simple Model of Swiss Concepts (1815–1989) In: Vautravers, Alexandre – Goulding, Matwe (ed.): Counterinsurgency Security Forum 2011. Webster University, Genava, 2012. (pp. 54–75) pp. 58–61, Bonard, Claude: The Cornerstones of the Swiss Security Policy. In: Ante Portas, 2016/2. (pp. 187–200) pp. 187–191.

²³⁹ Erlach, Franz von: Die Kriegführung der Polen im Jahr 1863. Nach eigenen Beobachtungen von März bis August an Ort und Stelle gesammelt. Darmstadt & Leipzig, 1866.

²⁴⁰ Erlach, Franz von: Die Freiheitskriege kleiner Völker gegen große Heere. Bern, 1867.

nemzetek védelme az erősebb támadóval szemben kizárólag a *népfelkelésre* támaszkodhat. Miután ez a megállapítás könnyen összeegyeztethető volt a milíciarendszeren alapuló svájci védelmi rendszerrel, nézetét elfogadták, és az a svájci stratégiai gondolkodás alappillérvé vált.²⁴¹ A *második világháború* idején **Henri Guisan**²⁴², a svájci fegyveres erők főparancsnoka révén a svájci *elrettetés* további két elemmel egészült ki; a *polgári ellenállással* és a *stratégiai rombolás* elvével. **Guisan** számolva a német fenyegetéssel, nyilvánosan deklarálta, hogy amennyiben a németek megtámadják Svájcot, akkor egy elhúzódó háborúra fogja kényszeríteni őket; csapatait visszavonja az Alpokba, ahonnan gerilla jellegű harcot fognak folytatni, a lakosságot fegyvertelen ellenállásra hívja fel, valamint elpusztít minden olyan, a német és az olasz területek közötti összeköttetésre felhasználható infrastruktúrát, amely miatt magát az offenzívát megindítanák.²⁴³ **Guisan** elgondolása a *megtagadás* „iskolapéldájának” tekinthető. Az ellenség az *idő-* és a *költségtényezők* tekintetében elhúzódó ellenállással, és feltételezhetően nagyobb veszteségekkel, lekötött erőkkel kell, hogy számoljon, a *stratégiai rombolás* miatt pedig háborús célját, mivel azt fizikailag megsemmisítik, nem tudja megvalósítani, ezáltal a támadás logikai értelmét veszti, tehát „*irracionálissá*”²⁴⁴ válik. Mivel Svájc a *porosz-francia háború*, továbbá az *első* és *második világháború* idején is sikeresen őrizte meg semlegességét – noha hadműveleti szempontból a hadviselő felek számára előnyös lett volna, ha az ország területén keresztül összeköttetési vonalakat létesíthetnek, illetve manővereket tudnak végrehajtani –, ezért számos teoretikus vélekedett úgy, hogy a svájci típusú *megtagadás* stratégiájának sikere a gyakorlatban is igazolható. A 19. sz. végétől ezért egyre több pártolója akadt a svájci koncepciónak, főleg a *francia republikánusok*²⁴⁵ körében; **Auguste Blanqui**²⁴⁶,

²⁴¹ Bonard i.m. 188–189.

²⁴² **Henri Guisan** 1939-ben nevezték ki a svájci haderő főparancsnokának. A Németországgal szembeni, *ad hoc* jelleggel deklarált *megtagadáson alapuló elrettetés* a világháború után az ő érdemei alapján vált Svájc hivatalos stratégiai koncepciójává.

²⁴³ Bonard i.m. 191–192., Roberts i.m. 51–52.

²⁴⁴ Az *elrettetés* elméletek lényeges elemét képezi a *racionalitás* kérdése, amely azt feltételezi, hogy a szembenálló felek vezetői racionálisan, tetteik valószínűsíthető következményeit mérlegelve cselekednek. Ugyanakkor ez volt az elméletek egyik „*gyengepontja*” is, ez a racionalitás ugyanis nem minden vezetőnél áll(t) fenn. Erre vonatkozólag lásd Payne – Watson i.m. pp. 221–228.

²⁴⁵ Nem azonos az amerikai *republikánus* politikai irányzattal. Alatta általánosan a francia történelemben a monarchikus államformával szemben a köztársasági államformát pártoló politikai-ideológiai irányzatokat értették.

²⁴⁶ **Louis Auguste Blanqui** francia forradalmár, politikus, újságíró. Aktívan részt vett a *porosz-francia* háború idején Párizsban szerveződő mozgalmakban. Egyik fő pártolója volt, hogy a poroszokkal szemben egy szervezett milíciarendszerre támaszkodva szervezzenek fegyveres ellenállást. Ezzel kapcsolatos nézeteinek egy része magyar nyelven is megjelent. vö. Auguste Blanqui válogatott művei. Gondolat, Budapest, 1968. pp. 213–284. A *népfelkelés* támogatásával kapcsolatos nézeteit mutatja, hogy alapítója volt a *La patrie en danger* (*Veszélyben a haza*) című lapnak. A *francia forradalom* idején a „*veszélyben a haza*” deklarációja alapozta meg a *népfelkelés* (*levée en mass*) elrendelését, és a későbbi francia, majd az egyetemes szakirodalomban is gyakran ezzel utaltak a *népfelkelés* elve alapján szervezett nemzeti fegyveres ellenálló mozgalmakra.

Gaston Moch²⁴⁷ és **Jean Jaurès**²⁴⁸ is a svájci stratégiai alapelvek pártolói közé tartoztak. Különösen **Jaurès** tézisében jelent meg markánsan a *népfelkelés* és a *megtagadás* kapcsolata. Az *új hadsereg* című értekezésében, amelyben egy svájci típusú védelmi rendszer létrehozását javasolta, annak indoklását, a rendszer célját illetően, a következőképp fogalmazta meg: „biztosítani a békét, bátran, egy olyan védelmi szervezet létrehozásával, amely olyannyira elrettentő, hogy még a legmohóbbak és legvadabbak is minden erőszakos gondolatuktól elállnak (...).”²⁴⁹ Még a két világháború közötti időszakban a hagyományosan offenzív elveket valló – az *első világháború* következtében azonban ideiglenesen meggyengült és ezért átmenetileg defenzívebb szemléletet követő – Németországban sem volt teljesen idegen ez a nézet. Olyan magas beosztású személyek vetették fel, illetve pártolták egy svájcihoz hasonló rendszer létrehozását, mint **Walter Reinhardt**²⁵⁰, **Hans von Seeckt**²⁵¹, **Joachim von Stülpnagel**²⁵², vagy éppen **Erich von dem Bussche-Ippenburg**²⁵³. Koncepcióik a német hadelméleti irodalomba „*hadászati védelem*” (*Strategische Defensive*) és „*népi háború*” (*Volkskrieg*) elnevezésekkel kerültek be.²⁵⁴ A legtöbb országban a svájci típusú védelem azonban többnyire csak az elméletek szintjén jelent meg. A *hidegháborút* megelőzően a semleges államok is még inkább a diplomáciába vetették bizalmukat, és nem rendelkeztek az

²⁴⁷ Francia tüzértiszt, nyelvész, több katonai szakcikk és szakmai kötet szerzője. Ezzel kapcsolatos fő műve: Moch, Gaston: *L'Armée d'Une Démocratie*. Editions de la Revue Blanche, Paris, 1900.

²⁴⁸ Francia politikus. Gondolkodását jelentősen meghatározta a *francia forradalom* – és azzal összefüggésben a *népfelkelés* – eszmeisége. A forradalmi eszméket és a svájci miliciarendszert ötvöző nézeteit, valamint ezzel kapcsolatban kidolgozott haderőreform javaslatát „*Az új hadsereg*” (*L'Armée Nouvelle*) c. munkájában foglalta össze. Értekezésében ennek egy **George Gordon Coulton** által közreadott angol nyelvű, rövidített és kommentárokkal ellátott változatát használtam fel. Lásd Coulton, George Gordon.: *Democracy & Military Service*. An abbreviated translation of the „Armée Nouvelle” of Jean Jaurès. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Limited, London, 1916. **Coulton** egyébként részletesen kutatta ezt a kérdést, így ezzel összefüggésben jelent meg egy részletes tanulmánya, amely a svájci és a brit miliciarendszert vizsgálta. Lásd Coulton, George Gordon: *A Strong Army in a Free State. A Study of the Old English and Modern Swiss Militias*. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. Stationers Hall Court, London, 1941.

²⁴⁹ Coulton i.m. p. 2.

²⁵⁰ Német vezérkari tiszt, porosz hadügyminiszter.

²⁵¹ Német vezérkari tiszt, a *Weimari Köztársaság* idején rövid ideig a német vezérkar „*fedőszervezetének*” (*Truppenamt*) vezetője, kvázi vezérkari főnök.

²⁵² Német vezérkari tiszt, a *Weimari Köztársaság* Hadügyminisztériumában töltött be különböző személyügyi beosztásokat, majd a *Berlini III. katonai kerület*, utóbb pedig a *Tartalék Hadsereg* parancsnokaként teljesített szolgálatot.

²⁵³ Német tábornok, vezérkari tiszt.

²⁵⁴ Erre és a felsorolt személyek munkásságára vonatkozólag lásd Bald, Detlef: Zur ‚strategischen Defensive’ – ein Rückblick auf ein Verteidigungskonzept in der Reichswehr. In: *S+F Sicherheit und Frieden/Security and Peace*, 1986/4, pp. 138–142, Bald, Detlef: Traditions in Military-Strategic Thought in Germany and the Problem of Deterrence. SOWI-Arbeitspapier Nr. 18. Paper presented to 30th Annual Convention International Studies Association, London, March, 28 - April, 1, 1989. pp. 5–7.: <https://opus4.kobv.de/opus4-zmsbw/files/391/12005541.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.23.), Schäfer, Karen: Die Militärstrategie Seeckts. Frank & Timme GmbH. Berlin, 2016., Strohn, Matthias: Hans von Seeckt and His Vision of a 'Modern Army'. In: *War in History*, No. 2005/3. pp. 319–337, Vardi, Gil-li: Joachim von Stülpnagel's Military Thought and Planning. In: *War in History*, 2010/2, pp. 193–216.

elrettentést megvalósítani képes katonai erővel, így bele is sodródta a *világháborúkba*. Az egyedüli kivételt Svájc mellett Svédország jelentette²⁵⁵, amely a diplomácia, a katonai erő és a *stratégiai rombolás* fenyegetésének együttes alkalmazásával végül is meg tudta valósítani a *megtagadást*.²⁵⁶ A svájcihoz, vagy a svédhez hasonló, a *megtagadás stratégiáján* alapuló védelmi rendszerek csak a *hidegháború* időszakában, a 60-as évek második felétől alakultak ki, elsősorban a semleges államokban, miután azok kénytelenek voltak felismerni, hogy a nemzetközi egyezmények nem nyújtanak kellő garanciát semlegességük megőrzéséhez, és ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetniük önvédelmi képességeikre.

ORSZÁG	DEKLARÁLT (KATONAI) STRATÉGIAI CÉL
Ausztria	„(...) a támadás elhárítása annak nyomatékosságával, hogy az agresszor által elérhető esetleges előnyök nem érik meg a vállalt, aránytalanul magas kockázatot.”
Finnország	„(...) az ország elleni támadás a megszerzendő előnyökhöz képest aránytalanul nagy veszteségekkel és késedelemmel járjon.”
Jugoszlávia	„A Totális Nemzeti Védelem rendszerének alapvető rendeltetése, hogy elrettentse és legyőzze az agresszort (...).”
Svájc	„(...) elrettenteni a szembenálló felet attól, hogy támadást intézzon ellenünk, világossá téve számára, hogy Svájcot csak akkora erőfelfejtés árán lehet leigázni, amely aránytalan a megszerezhető előnyökhöz képest.”
Svédország	„(...) egy Svédország elleni támadás akkora erőforrásokat és áldozatokat, illetve olyan hosszú időt igényeljen, amely a megszerezhető előnyökhöz képest racionálisan nem elfogadható.”

8. sz. ábra: A megtagadáson alapuló elrettentés megfogalmazása a semleges államok doktrínáiban²⁵⁷

Lényeges elemét képezte ezeknek a megközelítéseknek, hogy a katonai erő alkalmazása kizárólag a *megtagadásra* irányult és csak az agresszor támadó erőire jelentett fenyegetést, magára az agresszorra (az agresszor hátszágára, érdekeltségeire) nem.²⁵⁸ Ez azon a stratégiai

²⁵⁵ Spanyolország semlegessége a diplomácia és kedvező földrajzi helyzete miatt nem sérült. Ugyanez igaz Portugáliára is, amely 1944-ben önként vált végül hadviselő félle. Erre vonatkozólag lásd Bowen, Wayne H.: The Spanish Military During World War II. In: Bowen, Wayne H. – Alvarez, José (ed.): A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 110–121.

²⁵⁶ A szakirodalom álláspontja szerint ugyanakkor a három tényező közül a katonai játszotta a legkisebb szerepet. Svédország ugyan rendelkezett olyan, a svájcihoz hasonló struktúrákkal, amelyek elvben lehetővé tették számára a nemzeti ellenállást, ugyanakkor a rendszer ekkor még nem volt kiforrott. Ellenben a svéd nyersanyag kitermelés stratégiai tényezőnek bizonyult, és annak egy támadás esetén történő leállása, illetve szándékos leállítás – ugyanúgy, mint a svájci infrastruktúrák megsemmisítésére tett fenyegetés esetén – a potenciális támadó elrettentésére alkalmas volt. vö. Defence without the Bomb p. 113, Roberts i.m. 63–67, Szabó (1985) i.m. pp. 194–197.

²⁵⁷ A doktrínák vonatkozó részeit közli: Wiberg, Håkan: The Security of Small Nations: Challenges and Defences. In: Journal of Peace, Vol. 24. No. 1987/4, (pp. 339–363) p. 349.

²⁵⁸ Defence without the Bomb pp. 22–23.

logikán alapult, hogy a másik fél egy általa biztonsági fenyegetésnek tekinthető képesség, fegyverrendszer hadrendbeállítása miatt ne hajtson végre megelőző csapást, támadást.²⁵⁹ A katonai erő alkalmazása ezért kizárólag a *szűkebb értelemben vett védelemre* irányult, és olyan katonai képességek kialakítására, amelyek a támadó tevékenységet harcászati-hadműveleti szintre korlátozzák, és nem teszik lehetővé a hadászati támadást. A nyugati szakértők emiatt sorolták az 1970-es évektől az *átfogó területvédelmet* a *nem provokatív*, vagy *defenzív védelmi* stratégiák közé.²⁶⁰ Bár ez alapvetően a semleges államok jellemzője volt, meg kell azonban jegyeznünk, hogy ugyanezen logika mentén nem járult hozzá Dánia és Norvégia a területükre történő NATO erők, bázisok és nukleáris fegyverrendszerek telepítéséhez. Nemzeti szintű deklarált stratégiai koncepciójuk is a semleges államokét követte. Hasonlóan járt el Spanyolország is, amikor a francia DOT-on alapuló *népi elrettentés* elvét adaptálta.²⁶¹ Fontos azonban kihangsúlyoznunk, hogy a NATO nemzetek esetében ez mindig csak a nemzeti szintű stratégiákra vonatkoztatható, hiszen hiába követik az *átfogó területvédelmet* jellemző *megtagadás* elvét, szövetségi tagságukból következően maguk mögött tudhatják a NATO nukleáris képességein nyugvó, *büntetést* megvalósító *elrettentését* is.

A közel azonos alapelveken nyugvó *átfogó megközelítésekkel* szemben a *partikuláris területvédelem* sokkal változatosabban jelent meg a stratégiai elméletekben. Alapvetően ezek is a *megtagadáshoz* kapcsolódtak, ugyanakkor ez az egyes nemzetek szintjén más-más módon és céllal jelent meg. E tekintetben a francia stratégia pl. egyfajta átmenetnek tekinthető. Olyan

²⁵⁹ A semleges államok területvédelmi koncepcióiban megjelenő *nem provokatív védelmi* alapelvekre vonatkozóan lásd Roberts i.m. pp. 53, 169, 234–235, 258–259, Visuri, Pekka: *Evolution of the Finnish Military Doctrine*. Finnish Defence Studies 1. War College, Helsinki, 1990. p. 88., Wiseman i.m. pp. 56–61, 121–131.

²⁶⁰ vö. Barnaby, Frank–Boeker, Egbert: *Non-Nuclear, Non-Provocative Defence for Europe*. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. The Macmillan Press, 1988. (pp. 135–145) pp. 144–145, Booth–Baylis i.m. pp. 284–286, Buzan i.m. pp. 276–277, Laqueur, Walter–Sloss, Leon: *European Security in the 1990s. Deterrence and Defense after the INF Treaty*. Springer Science+Business Media, LLC. 1990. pp. 55–61, Stromseth i.m. pp. 211–212, Wiseman i.m. pp. 2–3.

²⁶¹ Megjegyzendő, hogy a francia *népi elrettentés* megnevezés is az ismertetett, a *napóleoni háborúk* kapcsán Jomini által leírt *népfelkelés* és *elrettentés* összefüggéseire történő közvetlen utalásként értelmezendő. Spanyolországgal kapcsolatban már a korai, a DOT létrehozását és a NATO csatlakozást megelőző egyes szövetségi dokumentumok is megjegyezték, hogy egy keleti támadással szemben a Pireneusokra támaszkodó védelem bizonyos szinten önmagában is megvalósíthatja az *elrettentést*. vö. DC 13 Report from the Military to the North Atlantic Defense Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. NATO Military Committee, 29 March 1950. pp. 32–33.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/9/99197/DC_013_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

neves stratégák, mint **Raymond Aron**²⁶², **André Beaufre**²⁶³, és **Guy Brossollet**, a semleges államok stratégiai elveit pártolták, ugyanakkor a francia nemzeti érdekek és az ország globális jelenléte kizárta annak lehetőségét, hogy Franciaország védelme kizárólag a *szűkebb értelemben vett védelemre* és a *megtagadásra* korlátozódjon. A francia stratégiai koncepcióba ezért ez, miként arra már utaltunk, úgy integrálódott, hogy az ország egy két komponensű stratégia elvet fogadott el, amelyben az első (fő) komponens a *nukleáris*, azaz a *büntetésen*, míg a második a *népfelkelés* elvét követő, és a DOT-on alapuló *népi*, azaz a *megtagadáson alapuló elrettentés* volt.²⁶⁴ Ettől merőben eltérő szemlélet érvényesült azokban az országokban, amelyek az angolszász országok által meghatározott NATO, vagy a szovjet típusú elveket követték, hiszen ezekben a területvédelem elsősorban a hátországvédelemhez kapcsolódott, nem pedig a honi területen folytatott fegyveres ellenállásra. A stratégiai elméletekben ugyanakkor, mivel azok a hátország védelmét is stratégiai szintű kérdésnek tekintették, a hátországvédelem révén ezek a fajta területvédelmi megközelítések is jelen voltak. Az ezzel kapcsolatos stratégiai elméletek a hátország háborús szerepéből vezethetők le, amellyel tételesen legelőször a szovjet hadelmélet foglalkozott. Az ezzel kapcsolatos alapelveket, a *lenini* és *marxi* tételek szintézisével, **Mihail Vasziljevics Frunze**²⁶⁵ fektette le, aki a hátország háborús szerepét illetően már úgy fogalmazott, hogy „*az arcvonal életét és munkáját minden pillanatban a hátország munkája és állapota határozza meg, és ebben az értelemben a hadviselés súlypontja az arcvonaltól hátrafelé, a hátország irányába tolódik el.*”²⁶⁶ Ez a tétel, miszerint a háborúk sikeres megvívásában a hátország akár még fontosabb szerepet is játszhat, mint maguk a harcoló erők, tükröződött vissza a *sztálini*, ún. „*állandó műveleti tényezők doktrínájában*” is. A doktrína az egy-egy hadművelet eredményét befolyásolni képes *átmeneti*, és a háború végső kimenetelét eldönteni képes *állandó műveleti tényezők* között tett különbséget. Előbbibe sorolta pl. a *meglepést*, míg utóbbiba tételesen a hátország stabilitását, a

²⁶² Francia politológus, történész, filozófus és újságíró. A második világháborúban a légierőnél szolgált, a francia vereséget követően csatlakozott a francia emigrációhoz és a francia ellenállást szervező *Szabad Francia Erőkhöz* (*Forces françaises libres*). Stratégiai nézeteit – beleértve az *elrettentést* és a *népfelkelés* kérdését is – több munkájában kifejtette. Ezek közül a legmeghatározóbb az 1962-ben megjelent „*Háború és béke a nemzetek között*” (*Paix et guerre entre nations*). c. monográfiája volt. Az értekezésben felhasznált, angol nyelvű kiadása: Aron, Raymond: *Peace & War. A Theory of International Relations*. Routledge, London and New York, 2003.

²⁶³ Francia tábornok. A *szuezi válság* idején a francia expedíciós erők parancsnoka, később a szárazföldi erők legmagasabb, *hadsereg tábornoki* (*Général d'armée*) beosztását is betöltötte. Nézeteit jelentősen befolyásolta a *francia forradalmi háború* és a *népfelkelés* eszmeisége. Több stratégiai elméleti munkát is írt, az értekezésben ezek közül felhasználtak: Beaufre, André: *Deterrence and Strategy*. Faber and Faber, 24 Russel Square, London, 1965., Beaufre, Andre: *Strategy for Tomorrow*. Crane, Russak & Company, Inc., New York, 1974.

²⁶⁴ vö. *Livre le Blanc sur de la Défense* (1972) pp. pp. 12–13, 16–17.

²⁶⁵ Szovjet tábornok, a polgárháború idején a *Déli Hadseregcsoport*, majd a *Katonai Akadémia* parancsnoka, utóbb a *Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke*, katonai és tengerészeti népbiztos.

²⁶⁶ Frunze, M. V.: *Válogatott művei*. I-II. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959. II. kötet pp. 172–173.

hadsereg és a háterszág morálját, a csapatok mennyiségi és minőségi mutatóit, valamint a parancsnoki állomány felkészültségét.²⁶⁷ A doktrínában a háterszág védelme nemcsak a felsorolás sorrendje miatt élvezett prioritást, hanem azért is, mert a többi tényező forrása is maga a háterszág volt.²⁶⁸ Hasonló elméletek jellemezték a nyugati gondolkodást is, amely főleg a német teoretikusok – különösen **Erich Ludendorff**²⁶⁹ – munkásságára vezethető vissza, akik a *tengelyhatalmak első világháborúban* elszenvedett katonai vereségét nem a katonai műveletek, hanem háterszáguk összeomlásának tulajdonították.²⁷⁰ Ez a megállapítás mindenekelőtt a *légi uralom* elméletének képviselőire volt nagy hatással. **Douhet**²⁷¹ már úgy vélte, hogy a háborús célokat a háterszagra mért csapásokkal is lehet elérni: „*az ellenséget támpontjain, mögöttes területén, termelési központjaiban stb. kell megsemmisíteni, tehát hadászati, harcászati és gazdasági háterszágában.*”²⁷² A *légi uralom* angolszász teoretikusai is osztották ezt a nézetet, bár náluk jóval nagyobb hangsúly helyeződött a háterszág moráljának megtörésére. A *Királyi Légierő (Royal Air Force – RAF)* „*atyjaként*” számontartott **Hugh Trenchard**²⁷³ egyenesen úgy vélekedett, hogy az ellenség háterszágára mért légicsapások hatása a morális és az anyagi dimenziót vizsgálva 20:1 arányban jelentkezik.²⁷⁴ Korai munkáiban még **Liddel Hart**²⁷⁵ is úgy tartotta, hogy a háterszág morális pusztítása győzelemre vezethet, ezzel kapcsolatos nézeteit azonban később revideálta.²⁷⁶

A *második világháború* idejére tehát, más-más megközelítés alapján, de a szovjet és a nyugati stratégiai gondolkodásban is tételesen megjelent, hogy a háterszág pusztításával a

²⁶⁷ Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nijhoff, The Hague, 1969. p. 99., Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985. pp. 28-30.

²⁶⁸ Bathurst, Robert B.: Soviet Military Doctrine: Form and Content. In: Frank Willard C., Jr. – Gillette, Philips S. (ed.): Soviet Military Doctrine from Lenin to Gorbachev 1915-1991. Greenwood Press, Westport, Connecticut–London, 1992. (pp. 21–40) p. 21.

²⁶⁹ Német tábornok, politikus. Hadelméleti tételeit alapvetően háborús visszaemlékezéseiben fogalmazta meg. Lásd Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I-II. Huthinson, 1919.

²⁷⁰ Magyar – Molnár i.m. p. 142.

²⁷¹ **Giulio Douhet**, olasz tábornok, a légi uralom elméletének egyik korai teoretikusa.

²⁷² Douhet, Giulio: A légi uralom. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 577–626) p. 588. (Továbbiakban: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból).

²⁷³ A brit légierő első marsallja. Szervezőtevékenysége folytán kapta „*RAF atyja*” nevet.

²⁷⁴ Buckley, John: Air Power in the Age of Total War. UCL Press, 1999. pp. 61, 78.

²⁷⁵ **Sir Basil Henry Liddel Hart**, első világháborús veterán, a 20. sz. legnagyobb hatású brit teoretikusa.

²⁷⁶ **Liddel Hart** az *első világháborús* tapasztalatok alapján két olyan „*fegyvert*” nevezett meg, amelyek alkalmazásával sikerült a német háterszág morális összeomlását megvalósítani; a légierőt, mint „*lélektani fegyvert*”, amely ezt a háterszagra mért csapásokkal közvetlenül is elő tudta idézni, valamint a tengeralattjárókat, mint „*gazdasági fegyvert*”, amelyek a *blokád* fenntartásával, közvetetten fejtették ki hasonló, morálromboló hatásukat. vö. Liddel Hart Basil Henry: History of the First World War. Pan Books Ltd., London, 1973. pp. 308–313, 360, 378, 381. Azon nézetét, miszerint a háterszág összeomlása lett volna az elsődleges oka a németek vereségének, utóbb *Stratégia* című munkájában módosította. vö. Liddel Hart, Basil Henry: Strategy. The Classic Book on Military Strategy. Second Revised Edition. A Meridian Book, 1991. pp. 351–352.

fegyveres konfliktusok végkimenetele jelentősen befolyásolható, vagy akár el is dönthető. Az elméletek közötti kölcsönhatást jól érzékelteti, hogy a NATO első főtitkára, **Lord Ismay**²⁷⁷ egy 1954-ben megjelent munkájában a háterszág stratégiai jelentőségét szinte szóról-szóra a szovjet *állandó műveleti tényezők* felsorolásával írta le: „*A parancsnokok felkészültsége, a csapatok bátorsága, felszerelésük kiválósága mit sem ér, ha a háterszág összeomlik.*”²⁷⁸ Az ilyesfajta nézetek a nukleáris fegyverek megjelenésével tovább erősödtek. A stratégiák úgy vélték, hogy a fegyveres erők kialakításának és fenntartásának anyagi- és humánbázisát jelentő háterszág stabilitása és védelme lesz majd az, amely a jövő *világháborújának* végkimenetelét eldönti; a szembenálló felek először a háterszagra fognak csapásokat mérni, és a konfliktus végkimenetelét az fogja eldönteni, hogy melyik fél képes ezek hatásait jobban csökkenteni, a károkat helyreállítani, és ezzel magához ragadni a kezdeményezést.²⁷⁹ Ebből következett a háterszágvédelem és az *elrettetés* kapcsolata. Az ellenség első csapásának ellenállni képes háterszágvédelemre, melynek része a *másodikcsapás-mérő képességek* és a társadalmi morál védelme is, úgy tekintettek, amely a *megtagadást*, míg maga a *másodikcsapás-mérő képesség* a *büntetést* valósítja meg. Ez esetben tehát ugyanúgy két komponensű *elrettetésről* beszélhetünk, mint a francia típusú stratégiai koncepcióban, ez esetben azonban a *megtagadás* nem az invázióval szembeni *népfelkelésre* támaszkodó *totális védelem*, hanem a háterszág stabilitásának és a *második csapásmérő képesség* ellenséges csapásokkal, átszivárgó erőkkel, illetve légideszant csapatokkal szembeni védelmi képessége által valósul meg. Ez jelent meg a *büntetésen* alapuló *tömeges megtorlás (massive retaliation)* stratégiáját deklaráló, 1957-es NATO stratégiai koncepcióban is. A stratégia egyik előkészítő dokumentuma az észak-amerikai régió területvédelmének feladatáként a NATO védelem legfontosabb eleme, az „*elrettető erő*”, azaz a *Hadászati Légierő Parancsnokság (Strategic Air Command)* képességeinek védelmét határozta meg. Mindemellett kihangsúlyozta, hogy valamennyi NATO nemzet feladata, hogy a háterszágot, illetve a háterszág rendjét (morálját) biztosítsa.²⁸⁰ Itt kell megjegyeznünk, hogy a háterszág rendjének biztosításához sorolták a rendvédelmet és a polgári védelmet is. Utóbbi ekkoriban még sokkal jobban kapcsolódott a katonai szektorhoz, mint

²⁷⁷ **Hasting Lionel Ismay**, a *Brit Indiai Hadsereg (British Indian Army)* tábornoka volt, a *második világháború* idején pedig **Winston Churchill** személyes katonai tanácsadója.

²⁷⁸ Ismay, H.L.: NATO – The First Five Years, 1949–1954. North Atlantic Treaty Organization, 1954. p. 142.

²⁷⁹ vö. Brodie, Bernard: Strategy in the Missile Age. RR-335, January 15, 1959. pp. 160–162, Szokolovszkij, V.D.: Hadászat. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964. pp. 285–195.

²⁸⁰ MC 14/2 A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 14 October 1956. pp 12, 24.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/0/104687/MC_0014_2_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.09.07.)

napjainkban. **E. J. Kingston-McCloughry**²⁸¹, a RAF légi vicemarsallja egy 1958-ban megjelent monográfiájában egyenesen úgy fogalmazott, hogy a „*polgári védelem olyannyira lényeges ma már, hogy a negyedik haderőnemmé vált (...)*.”²⁸² **Horst Mendershausen** pedig a hátszágvédelemmel azonosított területvédelem kapcsán jegyezte meg, hogy „*bizonyos értelemben a területvédelem a fő harcoló erők és a polgári védelem rendszere között helyezkedik el.*”²⁸³ Témánk szempontjából ez annyiban lényeges, hogy a hidegháború idején a hátszágvédelem polgári védelmi elemére már önmagában is úgy tekintettek, amely bizonyos fokú „*elrettetés*” megvalósítására képes.²⁸⁴ Ezt támasztja alá a NATO egyik *Polgári Veszélyhelyzeti Tervezést (Civil Emergency Planning – CEP)* tárgyaló kiadványában közölt megállapítás is: „*a jól szervezett hátszágvédelmet erőteljes elrettetésnek kell tekintenünk az agresszióval szemben, mivel a potenciális ellenség számára sokkal nagyobb a kísértés a támadásra, ha tudja, hogy a Szövetség valamely tagja felkészületlen a főbb központjai elleni légi támadásokra.*”²⁸⁵

3.2. A TERÜLETVÉDELEM A HADMŰVELETI ELMÉLETEKBEN

Az előző alfejezetben megismerhettük, hogy a területvédelemmel kapcsolatban milyen alapelvek jelentek meg a stratégiai gondolkodásban. Jelen alfejezetben a területvédelem és a különböző hadműveleti elméletek kapcsolatát vizsgáljuk, azaz, hogy milyen hadműveleti elméletek határozták meg a területvédelmi rendszerek kialakítását, és hogy azok alapján milyen irányelvek mentén, milyen feladatokra, és milyen céllal alkalmazták az erőket. Ezen szempontok a stratégiai célok megvalósítását célzó (hadászati szintű) hadműveleti koncepciókban öltönek testet, amelyeket a katonai teoretikusok munkáinak és a hadtörténelem műveleti tapasztalatainak a szintézise alapján dolgoznak ki.²⁸⁶ A katonai erő stratégiai célok

²⁸¹ **Edgar James Kingston-McCloughry**, kitüntettet *első világháborús* pilóta, a RAF egykori vicemarsallja.

²⁸² McCloughry, E. J. Kingston: *The Direction of War. A Critique of the Political Direction and High Command in War.* Frederick A. Praeger, New York, 1958. p. 236.

²⁸³ Mendershausen (1973) i.m. p. 2.

²⁸⁴ Grossman, Andrew: *Neither Dead nor Red. Civilian Defense and American Political Development During the Early Cold War.* Routledge, London – New York, 2001. pp. 43–44.

²⁸⁵ Aspects of NATO. The Importance of Civil Emergency Planning. NATO Information Service, Paris, 1963. pp. 1–2. A kiadványt nem látták el oldalszámokkal, az itt jelölt oldalszámok a tartalmi rész oldalszámait mutatják.

²⁸⁶ A hadműveleti koncepciókról részletesen lásd Pikner, Ivo – Zuna, Pavel – Spisak, Jan – Galatik, Vlastimil: *Military Operating Concepts Development.* SHOPMYBOOK, Peleman Industries, NV, Rijksweg 7, 2870 Puurs, Belgium, USA, 2012.: <https://www.unob.cz/fvl/struktura/k105/Lists/PUBLIKACE/Attachments/4/Military%20Operating%20Concept%20Development.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.15.)

elérése érdekében történő műveleti alkalmazása, és így a hadműveleti koncepciók tágabb keretei a *hadászat*²⁸⁷, a *háborús stratégia (strategy in war)*²⁸⁸, vagy újabb megnevezés szerint, a *győzelmi mechanizmusok*²⁸⁹ elméletéből vezethetők le. Ezek határozzák meg, hogy hogyan és milyen irányelvek mentén kell a katonai erőt alkalmazni a háborús célok eléréséhez. A 19. századra kialakult általános hadelméletben ezzel kapcsolatban két alapvető mechanizmust különböztettek meg; a *megsemmisítést* és a *kifárasztást*. **Clausewitz** a *háborús cél és eszközök* vonatkozásában előbbit tekintette elsődlegesnek, mivel meghatározása szerint a háború célja, hogy „*az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük*”²⁹⁰, amelynek eszköze, hogy az ellenséges haderőt „*meg kell semmisítenünk, azaz olyan helyzetbe kell hoznunk, hogy a harcot ne tudja folytatni többé.*”²⁹¹ A *kifárasztást* ezzel szemben úgy írta le, hogy az a „*fizikai erőknél és az akaratnak a cselekmény időtartama alatti fokozatos kimerítése*”²⁹², amelynek célja, hogy az ellenség „*felhagyjon szándékával.*”²⁹³ Ez a különbségtétel, mint a *megsemmisítés* és a *kifárasztás* „*stratégiája*” (*Ermattungs- und Niederwerfungsstrategie*), utóbb főleg **Hans Delbrück**²⁹⁴ révén vált ismertté. Erre visszavezethető a **Liddell Hart** által megalkotott *direkt és indirekt (hadászat) megközelítés* is.²⁹⁵ A kettő közti különbség a célok és a megvalósítás közti eltérésből fakad. A *megsemmisítés* az ellenség ellenállásra képtelenné tételével a saját akarat érvényesítésére, míg a *kifárasztás* veszteségokozással az ellenség akaratának megtörésére, módosítására irányul. Az ezzel kapcsolatos tételek, jóllehet még mindig az említett teoretikusok elméletein alapulnak, napjainkra módosultak, és sokkal kevésbé egységesek, mint egykoron. Az alábbiakban a területvédelem szerepét a hadműveleti elméletekkel kapcsolatban a véleményünk szerint leginkább relevánsnak tekinthető, az USA JP 5 jelzésű *Összhaderőnemi (műveleti) tervezés doktrínájában* szereplő *győzelmi mechanizmusok*

²⁸⁷ A hadászat és stratégiai kapcsolatára lásd Szendy i.m. pp. 171–185.

²⁸⁸ Az *USA Fegyveres Erők* alapkörnyezetében szereplő kifejezés, hivatalos terminológiai meghatározás nélkül. Elnevezése ugyanakkor az előző fejezetben említett „*klasszikus*” stratégiára utal. Lásd JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 March 2013 Incorporating Change 12 July 2017. p. I-4.

²⁸⁹ „*A baráti erők által harcoló műveletekben alkalmazott eljárások. Az ellenség legyőzése olyan körülmények megteremtését jelenti, amellyel megvalósítható a kívánt stratégiai eredmény az ellenséggel és az ellenség azon szándékával szemben, hogy ennek az eredménynek ellenszegüljön, ellenálljon.*” Lásd JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 December 2020. pp. IV-41.

²⁹⁰ Clausewitz i.m. p. 39.

²⁹¹ Clausewitz i.m. p. 57.

²⁹² Clausewitz i.m. p. 61.

²⁹³ Clausewitz i.m. p. 62.

²⁹⁴ Német politikus, hadtörténész, harcolt a porosz-francia háborúban.

²⁹⁵ vö. Liddell Hart (1991) i.m. pp. 3–6, 371–381.

modellje alapján vizsgáljuk. Ez hazánkban leginkább a *hadviselés*²⁹⁶, illetve a *hadviselési módok*²⁹⁷ modelljével mutat hasonlóságot, de azzal nem azonos.²⁹⁸ A JP 5 három alapmechanizmust különböztet meg; a *megsemmisítést (destruction)*²⁹⁹, a *felőrlést (attrition)* és a *kifárasztást (exhaustion)*. Az első a *clausewitzi megközelítést* tükrözi, annak célját ugyanis az ellenség haderejének megsemmisítésével, illetve erőinek további ellenállásra képtelenné tételével azonosítja. A *felőrléssel* kapcsolatban a doktrína már úgy fogalmaz, hogy az az ellenség katonai erejének, vagy háttérinfrastruktúráinak fokozatos pusztításával valósítja meg a „*hadműveleti, vagy hadászati*” célt. Végezetül, a *kifárasztást* úgy írja le, amelynek során az egyik fél a másikat olyan mértékű „*költségekkel*” szembesíti, hogy meg tudja törni „*akarátát*”, olyan körülményeket teremtve, hogy az a korábban elért „*harcászati, vagy hadműveleti*” szintű sikerei ellenére is beszünteti a harcot.³⁰⁰ A területvédelem hadműveleti szerepét az itt ismertetett mechanizmusokkal összefüggésben, a *megsemmisítés-felőrlés*, valamint a *kifárasztás-felőrlés* viszonyrendszerében tekintjük át, a *felőrlés* ugyanis egyfajta átmeneti mechanizmust képez, amelyben megjelenhet a *megsemmisítés* direkt és a *kifárasztás* indirekt jellege is.³⁰¹ A *partikuláris területvédelmi megközelítések* az előbbi, az *átfogó megközelítések* pedig az utóbbi elgondolásokkal társíthatók.

²⁹⁶ „A szemben álló felek fegyveres erejének háborús katonai műveletei, továbbá háborús küszöb körüli válságreakáló katonai műveletei alkalmazása a hadtudomány elméletének és gyakorlatának elvei szerint (...)” Lásd Hadtudományi Lexikon (2019) p. 387.

²⁹⁷ „A háborús, illetve háborús küszöb körüli válságreakáló katonai műveletek katonai-technikai jellemzője, a hadtudomány elméletének és gyakorlatának meghatározó fejezete, a fegyveres erő alkalmazási formáinak és módszereinek összessége. (...)” Lásd Hadtudományi Lexikon (2019) p. 388–389. Hazánkban a *hadviselési módok* lényegében a *hadászati/hadikultúrák* rendszerezéséből következnek. Lásd Szendy i.m. pp. 191–207.

²⁹⁸ A *hadviselés* hazai megközelítése, illetve annak kidolgozott modellje, tekintettel arra, hogy az erről alkotott nézetek nem egységesek, az egyes nemzetek szintjén eltérőek. Az *USA Fegyverese Erőinek alapidoktrínájában* a *hadviselés (warfare)* pl. a hadművészet helyett használt fogalomként jelenik meg. Az ugyanitt közölt *hadviselési formák (forms of warfare)* pedig alig mutatnak összefüggést a hazai modellel. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2017) pp. I-4–I-8. A hazai modellre lásd Szendy i.m. p. 192.

²⁹⁹ A *megsemmisítésre* az angol nyelvű szakirodalom ettől eltérően általában az „*annihilation*” kifejezéssel utal. Ez szerepel a JP 1 alapidoktrínában is. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013) p. I-4. A JP 5 már korábban is eltérő *terminus technicus*t alkalmazott a *megsemmisítésre*. 2017-es kiadásában még „*disruption*” szerepelt. vö. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 16 June 2017. pp. IV-31. Az eltérő kifejezések ellenére azonban ezek mind egységesen írják le a *megsemmisítést*, ellenben a másik két alapvető *győzelmi mechanizmussal*. Ezekre, illetve a hazai *hadviselési módokkal* kapcsolatos hasonlóságaikra és eltéréseikre a lábjegyzetekben utalunk még.

³⁰⁰ JP 5 (2020) p. IV-41.

³⁰¹ vö. Bartholomees, Boone J.: A Survey of the Theory of Strategy. In: Theory of War and Strategy. (pp. 13–44) pp. 17–18. Itt kell megjegyeznünk, hogy a hivatkozott cikkben a szerző *kifárasztást* eltérő értelemben használja, ami alatt az ellenséges háterszág légicsapásokkal, vagy tengeri blokáddal történő kimerítését érti. Ezt a JP 5 a *felőrlés* indirekt eszközének tekinti. A doktrínának megfelelő *kifárasztás* megközelítést, mint a gyengébb felek stratégiáját (*underdog strategies*) vizsgálja, idesorolva a gerillaelméleteket is. A **Bartholomees** fele nézet tükröződik vissza a hazai szakirodalomban is, amely azt az *anyagcentrikus hadikultúrával*, vagy *hadviselési móddal* azonosítja és ugyanúgy a *kifárasztásnak* nevezi, amitől megkülönbözteti a gerilla típusú *kifárasztást*, mint *hadviselési módot*, vagy *hadikultúrát*. Erről részletesen lásd Forgács Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai

A megsemmisítés hagyományosan a jelentős katonai képességekkel rendelkező országok műveleti elgondolásaira jellemző, mivel azok az *elődleges clausewitzi háborús cél*, a saját akarat ellenségre történő rékényszerítésére törekednek. Ezen országok esetében ugyanakkor a *felőrlés* is ezt a célt szolgálja. A kettő közti legnagyobb különbséget az időtényező és a fizikai-pszichológiai (haderő-morál) faktor kölcsönhatása jelenti. A megsemmisítés célja a szembenálló fél katonai erejének gyors megsemmisítése, míg a *felőrlés* ugyanezt fokozatosan, elhúzódó harcokkal valósítja meg, amely kiegészülhet az ellenség háterszágának pusztításával is. A *felőrlés* ezáltal a fizikai és a pszichikai síkon is kifejti hatását, és adott esetben úgy is sikerhez vezethet, hogy az ellenség fizikai megsemmisítése nem következik be, de pszichológiailag annyira megtörik, hogy nem tud további ellenállást kifejteni.³⁰² Mivel azonban a *felőrlés* nagyobb erőfeszítéseket igényel – és ezért feltételezhetően nagyobb veszteségeket is követel –, illetve hatását lassabban fejti ki, ezért a kettő közül a megsemmisítés preferált. A két mechanizmus kölcsönhatását a JP 5 a következőképp fogalmazza meg: „a hagyományos hadviselés a megsemmisítést részesíti előnyben. Előnytelen helyzetből (...) a felőrlés megfelelő mechanizmus lehet (...) a kezdeményezés megragadásához.”³⁰³ A *felőrlés* tehát itt lényegében kényszerűen, a megsemmisítéshez szükséges körülményeket előkészítő mechanizmusként jelenik meg. A folyamat természetesen fordítottan is működhet; az ellenség megsemmisítését célzó műveletek is vezethetnek *felőrlés*hez.³⁰⁴ Ami mindkét mechanizmus tekintetében közös, hogy azokból támadószellemű műveleti elgondolások következnek. A területvédelmet ez esetben tehát a támadó hadműveletek viszonyrendszerében kell vizsgálnunk. Ez elsőre ugyan oximoronnak tűnhet, hiszen a területvédelem mindig a honi területen végrehajtott védelmi tevékenységekre utal, azonban a kettő közötti szoros összefüggést már a korai teoretikusok is kihangsúlyozták, és a háterszág biztosítását a támadó hadműveletek előfeltételének tekintették.

Az I. században alkotó római **Frontinus**³⁰⁵, aki történeti példákkal szemléltette a katonai műveletek főbb jellemzőit, egy diverziós művelet ismertetésével utalt arra, hogy a sikeres támadó hadműveletek előfeltétele a háterszág biztosítása: „*M. Curius a szabinok ellen, kik*

gondolkodás története és a hadikultúrák. Studia Universitatis Communia, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017., valamint Szendy i.m. pp. 191–195.

³⁰² Bartholomees, Boone: J.: The Issue of Attrition. In: The US Army War College Quarterly? Parameters, Vol. 40, No. 2010/1. (pp. 1–19) pp. 9–16.

³⁰³ JP 5 (2020) p. IV-41.

³⁰⁴ Előbbire tipikus példa a *második világháború*, ahol a szövetségesek a német csapatokat és háterszágát éveken át folyamatosan pusztítva ragadták magukhoz a hadászati kezdeményezést, és semmisítették meg a még ellenálló erőket. Utóbbira pedig az *első világháború*, ahol a hadviselő felek a hadműveleteket az ellenség megsemmisítésének céljával kezdték meg, azonban a kialakult állóháború a *felőrlés* mechanizmusához vezetett.

³⁰⁵ Teljes nevén **Sextus Julius Frontinus**, római katona, szenátor, mérnök. Két fő műve a Róma vízellátásáról írt *De aquaeductu* és az alább hivatkozott hadelméleti munkája, a *Strategemata*.

hatalmas sereget gyűjtöttek és elhagyták országukat, hogy a miénket meghódítsák, egy különítményt küldött, amely elpusztította földjeiket, falvaikat és különböző helységeiket felgyújtotta. Hogy elhárítsák országuk pusztulását, a szabinok visszavonultak. De Curius sikerrel járt, földjeiket elpusztította, míg az védtelen volt, seregüket pedig harc nélkül viasszaszorította, majd szétszórta és levágta.”³⁰⁶ Egy VI. században keletkezett bizánci katonai szabályzatban³⁰⁷ pedig, melynek ide vonatkozó passzusát az USA mögöttes terület műveleti doktrínájának³⁰⁸ egy korábbi kiadásában annak bevezetőjéül is felhasználtak, a következőket jegyezték le: „A hadászat az a módszer, amellyel egy parancsnok védelmezi földjeit és legyőzi ellenségeit. (...) aki biztonságban akar hadat viselni az ellenséggel szemben, először is meg kell, hogy bizonyosodjon arról, hogy saját földjei is biztonságban vannak. Biztonság alatt pedig nemcsak a hadsereg, hanem a városok és az egész ország biztonságát értem, hogy az emberek, akik ott élnek, egyáltalán ne szenvedjenek bántalmat az ellenségtől.”³⁰⁹ A reneszánsz kor talán legmeghatározóbb hadelméleti munkájában, a **Niccolò Machiavelli**³¹⁰ által jegyzett *A háború művészetében* is találunk utalást a támadó hadműveletek és a honi terület védelmének viszonyára: „Egyes hadvezérek, amikor megtámadták őket, nem akartak az ellenséggel megmérkőzni, hanem országára támadtak rá, és kényszerítették, hogy térjen vissza otthona védelmére (...) aki ehhez (...) folyamadt, sokszor járt jó eredménnyel.”³¹¹ A 17. században **Raimondo Montecuccoli**³¹² már a modern a hadműveleti koncepciókhoz és doktrínákhoz hasonlóan, tételesen is felsorolta azokat az alapelveket, és követelményeket amelyek a hadműveletek sikeres végrehajtását befolyásolják. A „támadó háborúk” (hadműveletek) vonatkozásában pedig ezek közé sorolta a honi terület védelmét is, mint követelményt:

³⁰⁶ Frontinus: The Stratagems and the Aqueducts of Rome. With English Translation by Charles E. Bennett. William Heieman, G.P. Putnam’s Sons, London – New York, MCMXXV. pp. 58–59.

³⁰⁷ A forrást őrző kézirat borítólapja elveszett, ezért a munka pontos címét és annak szerzőjét nem ismerjük. Tartalma alapján a szakirodalom *A hadászatról (Περὶ Στρατηγίας)* címmel tartja számon, szerzőjére pedig **Bizánci Névtelenként** utal. A forrást közreadja és ismerteti Dennis, George T.: Three Byzantine Military Treatises. Dumberton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C. 1985. A forrás címe és szerzőjére vonatkozóan: Uo. pp. 1–7.

³⁰⁸ vö. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 28 May 1996. I-1. A JP 3-10 2006-tól már az *Összhaderőnemi biztonsági műveletek a hadszíntéren* címet viseli. Lásd JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 August 2006. Jelenleg hatályos változata: JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 July 2019. validated on 6 august 2021.

³⁰⁹ Dennis i. m. pp. 21–22.

³¹⁰ Firenzei államférfi, a firenzei milícia felállításának főszervezője.

³¹¹ Machiavelli, Niccolò: A háború művészete. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2022. p. 168.

³¹² A *Habsburg Birodalomban* szolgált itáliai származású hadvezér, a *Bécsi Udvari Haditanács* – de facto hadügyminisztérium – elnöke.

„fedezzük hátunkat, ezért otthon és a határnál nyugodt és rendezett állapotokat hagyjunk hátra.”³¹³

A 18. sz. végétől a hátszázgvédelem már szinte minden jelentősebb teoretikus támadó hadműveletekkel kapcsolatos elméletében megjelent. Ez az *állandó hadseregek* felállításával³¹⁴ és a *napóleoni háborúk* műveleti tapasztalatival függött össze. A hadműveletek logisztikai támogatásának követelményei jelentősen megnöttek, a támadó erők szükségletinek döntő részét pedig csak a honi területről lehetett biztosítani. Erre utalt **Clausewitz**, amikor azt írta, hogy „a *hadsereg mögött elterülő országrész mindenkor a hadműveleti alap szükségszerű alkotórészének tekintendő.*”³¹⁵ A támadó hadműveletek sikeres végrehajtása tekintetében ezért létfontosságúvá vált, hogy az elsődleges utánpótlási bázist jelentő hátszáz, illetve a hátszáz és a hadműveleti terület közötti összeköttetés (hadtápterület) biztosított legyen. Ezzel függött össze, hogy ez az időszak nemcsak az *állandó hadseregek*, hanem a modern területvédelmi erők jogelődsszervezeteinek tekinthető, középkori eredetű milícia csapatok „*regularizálásának*” időszaka is volt egyben. A támadó hadműveletek során ezek a csapatok vették át az aktív erők hátszázai feladatait; a határvédelmet, a katonai létesítmények, közlekedési infrastruktúrák védelmét, de kisebb arányban a honi területen kívül is alkalmazták őket, többnyire hadtáp- és erődcsoportokként.³¹⁶ Ezek a műveleti feladatok a *napóleoni időkben*, amely a *megsemmisítés* mechanizmusának első nagy „*aranykorát*” is jelentette, pedig csak még inkább felértékelődtek. **Napoleon** műveleti elgondolásának központi elemét az ellenség minél gyorsabb, számára előnytelen helyzetben történő döntő csatá(k)ra kényszerítése képezte.³¹⁷ Ennek hatására definiálta a hadászatot **Clausewitz** is úgy, hogy az nem más, mint „*az ütközet alkalmazása annak érdekében, hogy a háború végső célját elérjük.*”³¹⁸ Ez a szemlélet a legmarkánsabban a porosz-német hadműveleti elméletekben élt tovább, és ennek szellemében

³¹³ Montecuccoli, Raimondo: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. p. 106.

³¹⁴ Az ezzel kapcsolatos folyamatokra összefoglalóan lásd Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). In: Hadtudományi Szemle, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.un-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.).

³¹⁵ Clausewitz i.m. p. 361.

³¹⁶ vö. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/3. sz. (pp. 78–106) pp. 99–104.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

³¹⁷ vö. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A napóleoni haderő manőverező hadviselése. In: Katonai Logisztika, 2010/1. sz. (pp. 179–199.) pp. 181–185.

³¹⁸ Clausewitz i.m. p. 165.

fogalmazta meg **Helmuth Karl von Moltke**³¹⁹ a támadás és a védelem vonatkozásában, hogy „a hadászati támadás a hatásosabb és egyedül ez vezet célhoz.”³²⁰ A gyors döntést kikényszerítő megsemmisítés mechanizmusa érvényesült az Ausztriával és Franciaországgal szemben elért porosz sikerekben is. **Moltke** visszaemlékezései pedig tanúsítják, hogy az akkori porosz hadművelleti koncepcióban a területvédelem, illetve a területvédelmi erők (*Landwehr*) nagyon fontos szerepet játszottak: „A legutóbbi hadjárat ismét megmutatta a hadászati támadás előnyeit (...) törekedni fogunk rá, hogy tábori seregünk a lehető legerősebb legyen. (...) megmutatkozott, hogy a hadműveletek során a *Landwehr* egy része nagyon hasznos a reguláris hadsereg teljes erejének fenntartásában. A helyőrségi egységekből szervezett tartalék hadtest biztosította a hadsereg hadművelleti hadtápterületét Szászországban, Csehország és Bajorország egy részében.”³²¹ Számításai szerint a határ-, a hátszáz- és a hadtápterület védelmére rendelt *Landwehr* mintegy 150 000 fő aktív erőt tudott tehermentesíteni ezen feladatok alól, és ezáltal közvetetten megerősíteni a hadművelleti csapatokat. Hogy a kortársak is nagy jelentőséget tulajdonítottak a *Landwehr*nek a porosz sikerek kapcsán, bizonyítja, hogy a kontinens legtöbb állama nemcsak a porosz megsemmisítésre törekvő, hadászati támadó művelleti elgondolást adaptálta ekkor, hanem azzal együtt a *Landwehr* – vagy ahhoz hasonló – struktúrát is.³²² A porosz hadművelleti elméletek adaptációja a magyarázata annak is, hogy az első világháború előestéjén a hadviselő felek miért számoltak egy gyors lefolyású háborúval, ami végül egy elhúzódó, a felőrlés mechanizmusa szerinti küzdelemmé vált, jelentősen módosítva ezzel az addigi elméletek alaptételeit és ezzel a területvédelemnek a támadó hadműveltekkel összefüggő szerepét is.

A Nagy Háború legfőbb konzekvenciája az volt, hogy ha nem sikerül az ellenség gyors megsemmisítése, akkor olyan intenzitású felőrlő harcok alakulhatnak ki, melyek párhuzamosan fejtik ki pusztító hatásukat a katonai erőre és a hátszázra is. Mivel a hátszáz háborús szerepének vizsgálata először a szovjet hadelméletben jelent meg, így a megsemmisítés-felőrlés paritását is itt vizsgálták először részletesen. Az első világháborús tapasztalatok alapján **Frunze** már a megsemmisítés mechanizmusával kapcsolatos szkepticizmusának és a hátszázgvédelem felértékelődésének adott hangot: „még az ellenség hadseregeinek (...) leverése sem jelent végső győzelmet, ha a szétvert egységek mögött gazdaságilag és erkölcsileg erős hátszáz áll. (...)

³¹⁹ Porosz vezérkari főnök. Vezetése alatt aratott Poroszország győzelmet Dánia (1864), Ausztria (1866) és Franciaország (1871) felett.

³²⁰ Moltke, Helmuth Karl: Hadtudományi írások. In: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. (pp. 331–381) p. 377.

³²¹ Hughes, Daniel J.: Moltke On the Art of War. Selected Writings. Presidio Press, 1993. pp. 101–102.

³²² vö. Molnár (2017) i.m. pp. 79–80.

Hadászati nyelven ez azt jelenti, hogy a villám-stratégiáról, a döntő csapások stratégiájáról a kifárasztás stratégiájára térnek át.”³²³ **Tuhacsevszkij**³²⁴ a hadműveleti környezet értékelésével jutott arra a következtetésre, hogy a honi terület védelme a jövő háborúi során meghatározó lesz: „*a korszerű hadszínterek mélysége jelentősen megnőtt (...) erősen kifejlődtek a diverziós szabotázs-cselekmények, amelyek számos további katonai terhet rónak az országra.*”³²⁵ Az ehhez hasonló elvek mentén alakult ki a szovjet hadműveleti elméletekben az a tétel, hogy a háterszág biztosításával a területvédelem közvetlenül hozzájárul a stratégiai célok megvalósításához, ezért az hadászati szintű tevékenység (művelet). Ez a magyarázata annak is, hogy a hazai terminológiában a még mindig szovjet meghatározást tükröző területvédelem *terminus technicus* miért szerepel „*hadászati kategóriaként*”.³²⁶

Alapvetően a nyugati szakirodalom is hasonló megállapításokra jutott a *megsemmisítés-felörlés* paritását vizsgálva, kifejezetten a területvédelem vonatkozásában azonban a szovjettel ellentétben itt nagyobb hangsúlyt helyeződött a szárazföldi műveletek során végrehajtandó harcfeleladatokra. E tekintetben elsősorban **John Frederick Charles Fuller**³²⁷ gépesített műveletekkel kapcsolatos – és a vele e tekintetben akkor még lényegében azonos elveket valló **Liddel Hart**³²⁸ – elméletei voltak meghatározók. **Fuller** úgy vélte, hogy „*elhúzódó (halogató) védelemről beszélni a gépesített hadviselésben talán anakronisztikusnak hangzik, de (...) a mozgóháború szükségszerűen állásháborúhoz fog vezetni.*”³²⁹ Itt állásháború alatt nem az összefüggő arcvonalon folytatott, statikus *felörlő* harcot, hanem egy korlátozott manőverező hadviselést értett, melyek során a csapatok szórtan telepített „*megegyezett körzetekre*” támaszkodnak majd. Elgondolása szerint ezeken a támpontokon, és a hézagokban, valamint a csapatok hadtápterületén páncélelhárító „*motorizált gerilla*” csapatok tevékenykednek majd, amelyeket a honi területeken a területvédelmi erőkből állítanak fel.³³⁰ A második világháború

³²³ Frunze (II. kötet) i.m. pp. 171–172. Az itt említett *kifárasztás* a JP 5 terminológiája szerint a *felörléssel* azonos.

³²⁴ **Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij**, a Szovjetunió marsallja, a *Forradalmi Katonai Tanács* elnökhelyettese.

³²⁵ Tuhacsevszkij, M. Ny.: A háború mint a fegyveres küzdelem problémája. In: Kocsis (szerk.): Válogatás szovjet hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. (továbbiakban: Válogatás szovjet hadtudományi írásokból) p.337.

³²⁶ vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) p. 1325, Hadtudományi Lexikon (2019) p. 1085.

³²⁷ Brit tábornok, vezérkari tiszt, a korai páncélos hadviselés elméletek egyik legjelentősebb képviselője.

³²⁸ Ide vonatkozó nézeteire lásd Liddell Hart, Basil: Emlékiratok. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 521–573) pp. 557–561.

³²⁹ Fuller, John Frederic Charles: A gépesített háború. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. (pp. 449–518) p. 512.

³³⁰ vö. Fuller i.m. pp. 459–461, 509–510, 512–518. A hivatkozott szövegrészekben csak következtetni lehet arra, hogy ezeket a csapatokat javarészt területvédelmi erőkből állítaná fel, azonban harctéri tapasztalatai és egyéb publikációi alapján ez alátámasztható. **Fuller** első harctapasztalatait a területi milíciákat alkalmazó *búrok* elleni hadműveletek során szerezte. Utóbb ő maga is szolgált a brit területvédelmi erőknél, és a területvédelmi csapatok

műveletei részben igazolták az kor teoretikusait. Az ellenség gyors *megsemmisítését* célzó német *villámháborús* műveletek csak részsikerek elérését tette lehetővé. A *megsemmisítés* végül a szövetségesek részéről érvényesült, de csak hosszú *felőrlést* követően, ami az *első világháborúval* ellentétben már nem egy *állásháború*, hanem egy változó intenzitású mozgóháború formájában jelentkezett, és a *felőrlés* fontos elemét képezte az ellenség hátszágának pusztítása is. A háború tapasztalatai, a hadászati légierő és az atomfegyverek megjelenése folytán a *hidegháború* kezdetére a hadműveleti elméletek már a harmadik műveleti dimenzióra, a légtérre helyezték a hangsúlyt. Ugyanebből kifolyólag pedig a területvédelem műveleti feladatai a határok, a honi hadtápterület és a létfontosságú infrastruktúrák védelme mellett rendvédelmi és polgári védelmi feladatokkal bővültek, megalapozva ezzel a modern hátszágvédelmi rendszerek kialakulását. Összegezve a *megsemmisítés* és a *felőrlés* szellemében született műveleti koncepciókat, megállapíthatjuk, hogy a területvédelem már a legkorábbi elméletekben integráns részét képezte a támadó műveleti elgondolásoknak. Műveleti feladatait a stratégiai célt megvalósító, műveleti rendeltetésű csapatok sikeres tevékenységéhez szükséges biztosító és támogató feladatok képezték. Hogy ezek a feladatok ma már nem játszanak annyira hangsúlyos szerepet a támadó hadműveletekkel kapcsolatos elméletekben, az csupán az 1990-es években kialakult, a korábbiakhoz képest a katonai fenyegetések terén sokkal kedvezőbb biztonságpolitikai helyzettel magyarázható.

Égészen más hadműveleti elvek formálták az *átfogó területvédelmi megközelítésekre* jellemző hadműveleti koncepciókat. Amíg ugyanis a *megsemmisítés-felőrlés* kontextusában született elgondolások tipikusan a nagyhatalmakra jellemző, melyek a *clauswitzi háborús cél*, a saját akarat ellenségre történő rákényszerítésére irányulnak, addig az *átfogó területvédelmi megközelítések a kis államokban*³³¹ alakultak ki, amelyek viszont nem rendelkeznek az ehhez szükséges képességekkel és erőforrásokkal. A saját és a potenciális agresszor közötti erőviszonyokat felmérve reális célként csupán a másik fél akaratának megtörését fogalmazzák meg. Műveleti elgondolásaik ezért alapvetően a *kifárasztás* mechanizmusát követik, amelyet legfeljebb a *felőrlés* korlátozott elemei egészíthetnek ki. Mielőtt ennek kettőségét kifejtjénk, szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a *kifárasztás*, illetve az azon alapuló, kis állami területvédelmi megközelítések több szempontból is ellentmondanak az általánosan elfogadott

kiképzési rendszerének módosítására tett javaslatok a *búr miliciák* által alkalmazott harcéljárásokra épült, illetve a *motorizált gerilla* elgondolására hatottak az 1920-as évek azon német *népi háború elmélete* is, amelyek a svájcihoz hasonló milíciarendszer létrehozását javasolták. vö. Reid, Brian Holden: J. F. C. Fuller: Military Thinker. St. Marin's Press, New York, 1987. pp. 22–23, 158–159.

³³¹ A kis állam meghatározásaira röviden lásd Fabian, Sándor: Irregular Warfare. The Future Military Strategy For Small States. Wrocław: Amazon Fulfillment, 2013. pp. 33–35.

nézeteknek. Ennek oka, hogy az „*egyetemesnek*” nevezett hadtudomány tételeit döntő mértékben a katonai nagyhatalmak háborús tapasztalatai és teoretikusainak munkái határozzák meg, amelyek nem összeegyeztethetők a kis államisággal. Ez a jelenség egyértelműen megjelenik a JP 5-ben is, amely ugyan kimondja, hogy a „*a sikeres harc gyakran mindhárom mechanizmust magába foglalja*”, azonban csak a *megsemmisítést* és a *felőrlést* említi a hagyományos hadviselés kontextusában, míg a *kifárasztást* az irreguláris hadviseléssel hozza összefüggésbe: „*irreguláris hadviselés során a gyengébb erő dönthet úgy, hogy kifárasztja az ellenség akaratát, mivel az ellenség fegyveres erőinek, vagy háborús képességeinek megsemmisítésével, vagy felőrlésével nem képes a győzelemre.*”³³² Az átfogó területvédelmi megközelítések hadműveleti koncepcióit, amelyek a *kifárasztás* mechanizmusán alapulnak így elvben az irreguláris hadviseléshez kellene sorolnunk. Az irreguláris hadviselés hivatalos meghatározása azonban, miszerint az a „*legitimációért és a lakosság feletti befolyás megszerzéséért állami és nem állami szereplők közötti, erőszakos küzdelem*”³³³, értelemszerűen nem elfogadható e tekintetben, hiszen az *átfogó területvédelem* állami szereplők által létrehozott, más állami szereplőkkel szembeni védelemre irányul.³³⁴ Ez az ellentmondás a fentebb említett nagyhatalmi gondolkodásból fakad. A *kifárasztást* azért kötik össze az irreguláris hadviseléssel, mert az a nagyhatalmi narratíva szerint nem alkalmas a „*hagyományos*” háborús cél megvalósítására.³³⁵ Kétségtelen ugyanakkor, hogy a katonai képesség-aszimmetriából következően, a kis államok *átfogó területvédelmi megközelítéseinek* hadműveleti elgondolásai valóban sokat merítettek az irreguláris hadviselés elméleteiből, mivel azokban jellemzően megtalálhatóak a különböző gerilla/partizán³³⁶ típusú műveleti eljárások. Svédországban **Helge Jung**, a fegyveres erők főparancsnoka pl. már 1949-ben úgy fogalmazott, hogy „*előfordulhat olyan helyzet, amikor a Svéd Hadsereg és a Honi Gárda az erdőkből gerilla*

³³² JP 5 (2020) p. IV-41.

³³³ vö. DoD Dictionary of Military and Associated Terms. November 2021. p. 116.: <https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.04.), JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States (2013) p. I-6.

³³⁴ Más megközelítésből, a hadikultúrák vonatkozásában **Forgács Balázs** is utalt rá, hogy a *Spannocchi-doktrínában*, noha a gerillaelméletek hatásai fellelhetők, nem sorolható a gerilla hadikultúrához (hadviselési módhoz), illetve, hogy több gerillaelméletben valójában megjelenik a *megsemmisítés* (itt: mozgáscentrikus hadikultúra) mechanizmusára történő törekvés. vö. Forgács (2017) i.m. pp. 79–82.

³³⁵ Ezzel magyarázható, hogy az nem szerepel az USA JP 1 alapidoktrínájában. vö. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States p. I-4. Az USA, mint katonai nagyhatalom tehát elismeri a *kifárasztás* mechanizmusának/stratégiájának létezését, azonban azt katonai képességei tükrében nem alkalmazza, illetve az irreguláris hadviseléssel azonosítja.

³³⁶ A gerilla és partizán fogalmak vonatkozásában **Forgács Balázssal** értünk egyet, miszerint az lényegében azonos jelentéstartammal bír. vö. Forgács (2020) i.m. pp. 18–22. Értekezésemben a két fogalom párhuzamos használatát mindvégig a hivatkozott munkákban szereplő kifejezés tükrében használom.

háborút fog vívni a légtérből az országba behatoló ellenséggel szemben.”³³⁷ Az 1960-as évektől a gerillaharc – „szabad harc” (*fria kriget*) megnevezéssel – pedig már az első számú, a lakosságot a *totális háborúra* felkészítő kormányzati kiadványban³³⁸ is megjelent, mint invázió esetén alkalmazandó fegyveres ellenálló tevékenység.³³⁹ Finnországban a területvédelem hadműveleti koncepciójának kidolgozásával párhuzamosan, 1957-ben hivatalos *gerilla-harcszabályzatot* is kiadtak, és a gerillaharc a későbbi szabályzatokban is rendre megjelent. **Risto E. J. Penttilä**³⁴⁰ finn kutató egyik munkájában ezzel kapcsolatban azt írta, hogy a *gerilla tevékenységek* olyannyira markánsan jelentek meg a finn műveleti elgondolásokban, hogy a „*Főparancsnokság úgy vélte, szükséges a csapatokat emlékeztetni rá, hogy a Finn Védelmi Erők a gerilla hadviselést a védelem kiegészítő, és nem alternatív formájának tekintik; a konvencionális védelem hozzáadott eszközének, nem helyettesítőjének.*”³⁴¹ Svájcban **Hans von Dach**³⁴² 1957-ben megjelent *Totális ellenállás*³⁴³ munkája fejtett ki nagy hatást. Ez tulajdonképpen egy gerilla kézikönyv volt, amely azt taglalta, hogy az ország megszállása esetén hogyan kell gerilla csapatokat szervezni, illetve alkalmazni a megszállókkal szemben. Munkája olyannyira népszerű volt katonai körökben, hogy még az is felmerült, hogy hivatalos gerilla-harcszabályzatként fogadják el.³⁴⁴ A szomszédos Ausztriára is hatással voltak a gerilla elméletek, miután **Emil Spannocchi**, az osztrák területvédelmi koncepció megalkotója számos gerilla teoretikus munkáját is felhasználta annak kidolgozásakor.³⁴⁵ Jugoszláviában pedig értelemszerűen **Tito** partizán elméletei hatottak a területvédelem megszervezésére.³⁴⁶ A *hidegháborút* követően függetlenné vált balti országok területvédelme is jelentős részben merített az egykori szovjetellenes partizánmozgalom, az ún. *Erdei Testvériség*

³³⁷ vö. Penttilä i.m. pp. 51–52.

³³⁸ Ez a *Ha eljön a háború (Om kriget kommer)* c. kormányzati kiadvány, melyet a hatóságok – a *totális védelem* szellemében – minden svéd háztartásba eljuttattak. Ezekben ismertették az állampolgárok kötelezettségeit a háborús időszakra vonatkozóan, illetve polgári védelmi rendszabályokra és az ellenállásra történő iránymutatásokat adtak. Legutóbbi kiadása 2018-as, amely hivatalos angol fordításban is elérhető. Lásd If crisis or war comes. Important information for the population of Sweden. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB), Karlstad, 2018.: <https://www.msb.se/siteassets/dokument/amnesomraden/krisberedskap-och-civilt-forsvar/stod-till-kommuner/krisberedskapsveckan/broschyren-pa-olika-sprak/if-crisis-or-war-comes.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.13.)

³³⁹ vö. Om kriget kommer. Vägledning för svergies medborgare. Stockholms slott i maj 1961. pp. 46–48.

³⁴⁰ Finn politikus, kül- és biztonságpolitikai szakértő.

³⁴¹ Penttilä i.m. p. 118. A finn műveleti és harcszabályzatokban megjelenő gerilla tevékenységekre lásd Uő. pp. 50–54, 91–92, 117–121, valamint Visuri i.m. pp. 57–63.

³⁴² Svájci teoretikus, a Védelmi Minisztérium kiképzésért felelős osztályánál teljesített szolgálatot. Őrnagyi rendfokozattal vonult nyugállományba.

³⁴³ Dach, Hans von.: Der totale Widerstand. Kleinkriegsanleitung für Jedermann. Dritte Auflage, Bern, 1966.

³⁴⁴ Bühlmann i.m. p. 63.

³⁴⁵ Spannocchi a következő személyek gerilla elméleteit használta fel: Lenin, Arábiai Lawrence, Mao Ce-Tung, Giap, Che Gueverra, valamint Tito. vö. Spannocchi i.m. pp. 41–56.

³⁴⁶ vö. Dulić – Kostić i.m. pp. 1052, 1054–1063.

tapasztalataiból.³⁴⁷ Az átfogó területvédelmi megközelítésekre tehát igazoltan nagy hatást fejtettek ki az irreguláris hadviseléssel kapcsolatos elméletek, és azok hadműveleti koncepcióik integráns részének tekinthetők.³⁴⁸ Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy hadműveleti koncepciók ezeken alapulnának. Az irreguláris hadviselést jellemző elgondolások és tevékenységek a képesség-aszimmetriából következően, kényszerűségből jelennek meg hadműveleti koncepcióikban. Azok valójában a hagyományos hadműveleti elméleteket követik, de a hagyományos, *clausewitzi háborús célra* való törekvés nélkül, mivel esetükben ez reálisan nem megvalósítható. Ebből a hagyományos és irreguláris hadműveleti gondolkodást ötvöző szellemiségből vezethető le az átfogó területvédelmet jellemző hadműveleti koncepciók *kifárasztáson* és *korlátozott felőrlésen* alapuló kettőssége.

A *kifárasztás-felőrlés* paritása ezekben a hadműveleti elgondolásokban az *időtényezőben* nyilvánul meg; mindkét mechanizmus elhúzódó harcokkal számol, míg a különbséget a műveletek intenzitása, jellege és a háborús cél jelenti. A *kifárasztás* a kisebb kötelékek által az ellenség puha, illetve egyéb könnyen pusztítható pontjai (kikülönített alegységek, szárnyak, mögöttes területek) ellen végrehajtott, korlátozott célú támadások sorozatával valósul meg, míg a *felőrlés* a főerők ellen folytatott, változó intenzitású harctevékenységekkel. A képesség-aszimmetria miatt azonban a *felőrlés* során nem használnak, illetve nem tudnak felhasználni olyan nagy humán- és anyagi erőforrásokat, mint a nagyhatalmak, illetve a képességek hiánya, valamint a *defenzív védelem* elve miatt, az ellenség hátsó részét fizikailag nem fenyegetik. Utóbbira csak pszichológiai hatást tudnak kifejteni, pl. az elhúzódó konfliktus során okozott humán- és anyagi veszteségek által, közvetetten. Hogy éppen melyik mechanizmus érvényesül jobban az az erőviszonyok és a *hadműveleti helyzet*³⁴⁹ függvénye, a cél azonban esetükben mindig a támadó akaratának megtörésére, és nem a – megvalósíthatatlan – saját akarat ellenségre történő rákényszerítése. Mivel az elfogadott terminológiában – éppen a nagyhatalmi gondolkodás hatására, melyek számára ezek nem elfogadhatóak – nem lelhető fel olyan szakkifejezés, amely egyértelműen kifejezné a *kifárasztást* és *felőrlést* kombináló elgondolások lényegét, ezért a szakirodalomban ezeket sok esetben hadtörténeti példák alapján, informálisan „*fabiusi*” – ritkábban „*periklési*”, „*szkíta*”, vagy „*parthus*” – „*stratégia*” elnevezésekkel

³⁴⁷ A szovjetellenes balti partizáncsoportok összefoglaló megnevezése.

³⁴⁸ A teljessége igénye nélkül vö. Defence without the Bomb pp. 136–138, Faivre i.m. pp. 6–7, Jokubauskas i.m. pp. 331–337, Laqueur – Sloss i.m. 56, Roberts i.m. pp. 9–12, Veebel et al. i.m. pp. 5, 10.

³⁴⁹ „Egy meghatározott időre vonatkoztatott tényezők összessége, amelyek kisebb v. nagyobb mértékben kihatnak a hadművelet előkészítésére, menetére és kimenetelére (...).” KTÉSZ pp. 214–215.

illetik.³⁵⁰ Ezek mind olyan hadtörténeti példákra utalnak, melyek során a védők saját területükön hadászati védelmet folytatva, és a kockázatos ütközeteket kerülve, sorozatos rajtaütésekkel és lesállításokkal pusztították az előnyomuló támadókat, illetve az ún. „*felperzselt föld stratégiját*” alkalmazva, ellehetetlenítették ellátásukat, amely végül visszavonulásra készítette őket. Bár ezek az elnevezések tipikusan a 20. század kutatóinak és teoretikusainak – köztük különösen **Liddell Hartnak** – a hadtörténelem egyes eseményeit szintetizáló munkássága hatására terjedtek el, melyek a *hadászati védelem* egy sajátos formájának tekintették ezeket, azonban az ilyen típusú műveletek alapelvei már a klasszikus katonai szabályzatokban is feltűntek. Ezeken követhetők végig azok a hadműveleti alapelvek, amelyek az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* megjelennek.

Ennek korai példája egy 6. századi bizánci katonai kézikönyv, amely a honi területen folytatott védelmi műveletek alapelveit a következőképp foglalta össze: „*Ha (...) ellenséges erő rohanja le országunkat, különösen az invázió kezdetén (...) ne keveredjünk nyílt ütközetbe. Ehelyett (...) üssünk rajta nappal, s éjjel, zárjuk el az utat, amin halad, előzetesen foglaljunk el támpontokat, pusztítsuk utánpótlását (...). Aki saját országában hadakozik, kevésbé hajlik a harcra; számos módon óvhatja magát és nem akar szükségtelen kockázatot vállalni. (...) A legfontosabb, hogy a sereg ép és sértetlen maradjon.*”³⁵¹ Az itt leírtak köszöntek vissza a későbbi századok teoretikusainak a hadászati védelemmel, illetve a védelmi háborúkkal kapcsolatban megállapított alapelveiben, köztük **Clausewitz** munkájában is. Amiért **Clausewitz** e tekintetben is kiemelten kezelendő, hogy ő már külön értekezett a *területi-elv* alapján szervezett *népfelkelő* csapatok alkalmazásáról is, amit – a csapatok jellege és alacsonyabb kiképzettsége szintje miatt – kifejezetten a gerilla jellegű harctevékenységekben jelölt meg: „*A népfelkelőket és a fegyveres nép csoportjait nem lehet, illetve szabad az ellenséges főerő, (...) ellen (...) alkalmazni; ők ne a magot őröljék, hanem csak a szélekre összpontosítsanak.*”³⁵²

³⁵⁰ A teljesség igénye nélkül lásd Bartholomees i.m. p. 31, Liddell Hart (1991) i.m. pp. 10–12, 26–28, Malkasian, Carter: A History of Modern Wars of Attrition. Praeger, Westport, Connecticut – London, 2002. pp. 44–45, Packard, Kyle D.: Fabian Strategy for a Twenty-First Century Hannibal. In: Military Review, Vol. 97. No. 2017/5. pp. 60–67, Palmer, Dave R.: General George Washington: Grand Strategist or Mere Fabian? In: The US Army War College: Parameters, Vol. IV. No. 1974/1. pp. 1–16.

³⁵¹ Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy. Translated by George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984. pp. 107–108.

³⁵² Clausewitz i.m. pp. 524.

Nagy Frigyes	Károly főherceg	Jomini
döntő ütközetek kerülése, csapatok mozgékonyága, fő erők tartalékolása		
kis kötelékek alkalmazása az ellenség megosztott erőivel szemben (rajtaütések, lesállítások)		
szórtan létesített erődök, támpontok, „megerősített táborok”		
ellenség utánpótlási vonalainak támadása, elvágása		
ellenlökések, ellentámadások		
hadicselek alkalmazása	kulcsterületek védelme	
	ellenség előnyomulásának késleltetése, időnyerés	
	mélységében tagolt határvédelem	terepkihasználás

10. sz. ábra: a védelmi háborúk hadműveleti alapelvei (18-19. sz.)³⁵³

Clausewitz tételei az *átfogó területvédelmet* jellemző hadműveleti koncepciókra is nagy hatással voltak, miután azok az ún. *neo-clausewitzista* irányzat képviselőinek – mindenekelőtt **Raymond Aron** és **André Beaufre** – modern, a 20. századi követelményeknek megfeltethető adaptációin alapultak. Ennek legfőbb oka, hogy **Clausewitznél** már megjelent a *kifárasztás* és a konvencionális védelem gerilla elemekkel történő kiegészítésének szintézise. A legfontosabb szempont azonban az volt, hogy amíg a védelmi háborúkkal kapcsolatban született korábbi alapelvek az említett nagyhatalmi gondolkodás szellemében a hadászati védelmet mind a hadászati támadáshoz szükséges kedvező körülmények megteremtésében határozták meg, addig **Clausewitz**, jóllehet maga is ezt tartotta célszerűnek, de legalábbis elfogadta, hogy vannak olyan országok, amelyek számára az egyébként általa megállapított elsődleges háborús cél megvalósítása a képesség-aszimmetria miatt nem lehetséges. Erről a következőket írta: „*Bár a valóságban az erősebb fél kimerülése vagy inkább kifáradása már többször is békéhez vezetett, ez azonban a háború gyakran felemás voltában gyökerezik, (...) nem tekinthető a védelem általános és végső céljának. Nem marad más hátra, mint hogy a védelem a kivárás fogalmában (...) találja meg a célját. Ez (...) csak kívülről várható. (...) nem lehet más, mint a politikai viszonyok változása; a védő vagy új szövetséget köt, vagy az ellene irányuló szövetségek felbomlanak. Ez tehát a védelem célja, ha gyengesége miatt nem gondolhat jelentős visszacsapásra.*”³⁵⁴ Ez a clausewitzi tétel azért is nagyon lényeges, mert az *átfogó*

³⁵³ Források: Jomini i.m. pp. 604–605, Johann, Karl Ludwig: A magasabb hadművészet alapelvei. In: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. (pp. 484–506) pp. 491–494, Frederick the Great on The Art of War. Edited & Translated by Jay Luvas. Da Capo Press, New York, 1999. pp. 120–122, 288–289, 327–333.

³⁵⁴ Clausewitz i.m. p. 678.

területvédelmet megvalósító nemzetek koncepciói mind számolnak azzal az esettel, hogy ha az *elrettetés* csődöt mond, és védelmi háborúra kényszerülnek, nem feltétlenül képesek önerőből a támadó akaratának megtörésére. Ez esetben a védelem célja a *fait accompli* megakadályozására irányul. Elfogadják tehát, hogy adott esetben az ország szuverenitása, területi integritása sérül, ezért a védelem elsősorban az állami kontinuitás szempontjából létfontosságú intézmények – pl. kormányzat – túlélésének biztosítására irányul. Céljuk tehát annak megakadályozása, hogy az ország, *de iure megszállt területté*³⁵⁵ váljon, és az így elhúzódó konfliktus a politikai kontinuitás megóvásával lehetővé tegye a nemzetközi közvélemény megnyerését, közbenjárását, esetleges beavatkozását. Ebben a kontextusban, tekintettel a hadműveleti célokra, ezeket a területvédelmi megközelítéseket ezért informálisan „*CNN védelemnek*”, illetve a „*túlélés stratégiájának*” is szokták nevezni.³⁵⁶

		Megsemmisítés	Felórlás	Kifárasztás
Cél	saját akarat kikényszerítése	X	X	
	másik fél akaratának módosítása		X	X
Eszköz	fizikai megsemmisítés	X	X	
	fizikai veszteségokozás		X	X
	pszichológiai nyomás		X	X
Tér	honi terület		X	X
	ellenséges terület	X	X	
Idő	gyors	X		
	lassú		X	X

9. sz. ábra: a győzelmi mechanizmusok műveleti jellemzői³⁵⁷

Az átfogó területvédelmi megközelítések hadműveleti elgondolásai tehát egyöntetűen olyan részletesen kidolgozott hadászati védelmi koncepciókon alapulnak, amelyek a képesség-aszimmetriából következően abból az alapszcenárióból indulnak ki, hogy háború esetén a

³⁵⁵ A Hágai Egyezmények szerint az a terület minősül megszállt területnek, amely felett az ellenséges erő tényleges ellenőrzést gyakorol. vö. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. Article 42.

³⁵⁶ Lásd pl. Bartholomees (2012) i.m. p. 31., Pettai, Vello A.: Estonia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996. p. 177. A *CNN védelem* kifejezés főleg a balti országok területvédelme kapcsán terjedt el, mivel esetükben olyan mértékű képesség-aszimmetria jelentkezett a potenciális agresszorral, Oroszországgal szemben, hogy eredményes védelemmel nem számolhattak. Érdekes azonban megjegyeznünk, hogy ezek nemcsak informális megnevezések voltak. **Jan Arveds Trapans**, egykori lett védelmi miniszter maga is így utalt a balti országok védelmére, míg Dánia a saját átfogó területvédelmére mint a *túlélés stratégiájára*. Lásd Trapans, Jan Arveds: The Baltic States: Defence and Geopolitics. In: European Security, Vol. 7. No. 1998/3. (pp. 92–100) p. 93., Fremtidens forsvær. Hovedbind. Beretning fra Forsvarskommissionen af 1997. p. 66. A *túlélés stratégiájának* volt egy másik, ettől eltérő jelentéstartalma is, amely a hátszárak nukleáris csapásokkal szembeni túlélésére vonatkozott. Ezt követte pl. Kanada is. Lásd 4.2.3. fejezet, illetve ezt a fogalmat közli a Katonai Terminológiai Értelmező Szótár is. vö. KTÉSZ p. 655.

³⁵⁷ Az ábra a szerző szerkesztése az alfejezetben hivatkozott szakirodalom alapján.

műveletek teljességgel a honi területre korlátozódnak. A képesség-aszimmetria és a katonai műveletek általános cél, eszköz, idő és tér tényezőinek figyelembevételével a potenciális agresszor legvalószínűbb és egyben legveszélyesebb műveleti elgondolását a *megsemmisítés* mechanizmusa alapján, a *meglepetés*en alapuló, nagy erejű hadászati támadás formájában azonosítják. A hadműveleti cél ennek megakadályozása, amelyből a fentebb ismertetett, egymással szorosan összefüggő hadműveleti alapelvek is következnek.

A legfontosabb, elsődleges alapelv az *erők megóvása*. Ebből következik, hogy a védelmi hadművelet során általában kisebb hangsúlyt fektetnek a *határvédelemre*.³⁵⁸ Ez ugyanis azt a veszélyt hordozná magában, hogy az egyértelmű erőfölényt élvező támadóval szemben már a hadművelet kezdeti fázisában olyan mértékű veszteségeket szenvedhetnek el, amellyel a további ellenállás lehetőségétől fosztják meg magukat. Az erők koncentrációját ugyanakkor a műveletek későbbi szakaszában sem preferálják, lévén, hogy a *megsemmisítés* célja a döntés kierőszakolása, így a védelemnek arra kell törekednie, hogy ezt elkerülje. A védő tehát sem a határmenti övezetben, sem az ország belsejében nem hajthat végre olyan csoportosítást, amelynek megsemmisülése a további harcokat kilátástalanná tenné. Ebből következően azzal számolnak, hogy országuk jelentős része, vagy akár egésze hadműveleti területté válik, így a védelemre az ország teljes mélységében felkészülnek. Ebből fakad a *mélyégi védelem* és a *decentralizáció* elve. A *mélyégi védelem* révén az ország teljes területét lefedő védelmi struktúrákat hoznak létre; minden közigazgatási egységnek megvan a maga hadműveleti rendeltetése, rendelkezik saját helyi védelmi tervvel, erősítésekkel, *területi-elv* alapján szervezett helyi erőkkel, illetve helyi vezető szervekkel. Ezáltal válik a rendszer *decentralizálttá* is, azzal a céllal, hogy ha az erőfölényben lévő támadó ellehetetleníti a központi vezetést, akkor a helyi parancsnokságok az előre kidolgozott védelmi tervek alapján önállóan is képesek legyenek végrehajtani meghatározott feladataikat. Tipikusan ilyen decentralizált struktúrára épül a *népfelkelés* elve alapján szervezett fegyveres ellenállás is, amely a *területi-elv* alapján szervezett erők struktúráján alakul meg azzal a céllal, hogy ha a központi vezetés, illetve az elsővonalbeli erők megsemmisülnének, vagy felbomlanának, akkor az még ne jelentsen kapitulációt.

Az itt vázolt alapelvek és eljárások természetesen nemcsak az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* jelenhetnek meg. Számos történelmi példa igazolja – különösen a *második*

³⁵⁸ Itt a hivatalos terminológiában meghatározott, katonai *határvédelemre* kell gondolnunk: „A határbiztosító csapatok és a seregtestek hadműveleti első lépcsőjében csoportosított magasabbegységek védelmi harctevékenysége, amelynek során arra törekszenek, hogy az ellenség támadását még a határok előtt megállítsák, erőit szétverjék (meggyöngítsék), s a saját erők csapásaihoz a feltételeket megteremtsék.” KTÉSZ p. 256.

világháború ellenálló mozgalmi –, hogy a védelem összeomlása esetén egy adott nemzet a túlélés céljával ilyen eszközökhöz nyúl. Jelentős különbség azonban, hogy amíg utóbbi esetekben ezek kényszerűen, *ad hoc* intézkedések és mozgalmak hatására alakulnak ki³⁵⁹, addig az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* az ilyen hadműveleti helyzetet az egyik lehetséges alapszcenáriónak tekintik. Ezért már békeidőben ilyen elvek mentén készítik fel az erőket, dolgozzák ki hadműveleti terveiket, illetve hozzák létre azokat a struktúrákat, amelyek lehetővé teszik, hogy a fegyveres ellenállást ne *ad hoc* kényszerüljenek megszervezni. Ha ez nem így lenne, akkor minden védelmi háborút területvédelemnek tekinthetnénk. Ezzel szemben az *átfogó megközelítések* sajátossága ezen elvek permanenciája. Az *átfogó megközelítésekkel* kapcsolatban úgy is fogalmazhatnánk, hogy a területvédelem minden esetben védelmi háború, de nem minden védelmi háború területvédelem.

3.3. A HADERŐSZERVEZÉS ELMÉLETE

A területvédelmi kutatásoknak harmadik fő elemét a haderőszervezéssel³⁶⁰ kapcsolatos kérdések alkotják. Miként azt **William O. Staudenmaier** megállapította, a „*területvédelem egyaránt stratégiai és haderőstruktúra koncepció*.”³⁶¹ A haderőszervezési szempontok az ismertetett stratégiai és hadműveleti elméletekben lefektetett elvekből következnek, és a területvédelmi erők megalakítása, haderőstruktúráján belüli, illetve belső strukturális szervezési elveik, valamint hadműveleti alkalmazásuk és képességeik összefüggéseit kutatják. Ezek azért is lényegesek, mert a szakirodalomban gyakorta lehet találkozni azzal a gyakorlattal, hogy az alapján ítélik meg, hogy egy adott ország rendelkezik-e területvédelmi rendszerrel, hogy haderőstruktúrájában jelen vannak-e a területvédelmi erők, vagy sem. Erre tipikus példa a hazai szakirodalomból ismertetett BHKK tanulmányban közölt területvédelem „*definíció*” esete,

³⁵⁹ A francia, a jugoszláv, a görög stb. ellenálló mozgalmak mind alulról bontakoztak ki. Nem voltak meg előzetesen kialakított szervezeti kereteik, és nem képezték a védelmi koncepció részét. De itt említhetjük meg a brit *Julius Caesar hadműveleti tervet* is, amelyben szintén megjelent az az elgondolás, hogy egy esetleges német partraszállás esetén a brit csapatok majd a *mélyégi védelem* elvei szerint folytatnak védelmi harcokat, ami azonban szintén csak a kialakult hadműveleti helyzet következménye volt. Az ország erősítése, a védelmi hadműveleti tervek kidolgozása és az állomány ilyen műveletekre történő felkészítése, a háborút megelőzően nem került sor.

³⁶⁰ A haderőszervezésnek nincs egységes meghatározása. Jelen fejezetben alapvetően a **Szigeti Lajos** által közölt tartalmi elemek alapján vizsgáljuk a területvédelem haderőszervezéssel kapcsolatos kérdéseit: „*A haderőszervezés olyan szellemi tevékenység, amely egyrészt a katonai szervezetek meghatározott feladatokra történő létrehozására, átalakítására, fejlesztésére (a korszerűsítésére) irányul; másrészt a katonai feladatok végrehajtására hivatott szervezetek működési rendje, tartalmi és formai követelményeinek összehangolására, valamint a tevékenységek és erőforrások (anyagilag javak, eszközök) egymáshoz rendelésére törekszik.*” Lásd Szigeti Lajos: A haderő szervezésének kérdései. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2004. p. 117.

³⁶¹ Staudenmaier i.m. p. 36.

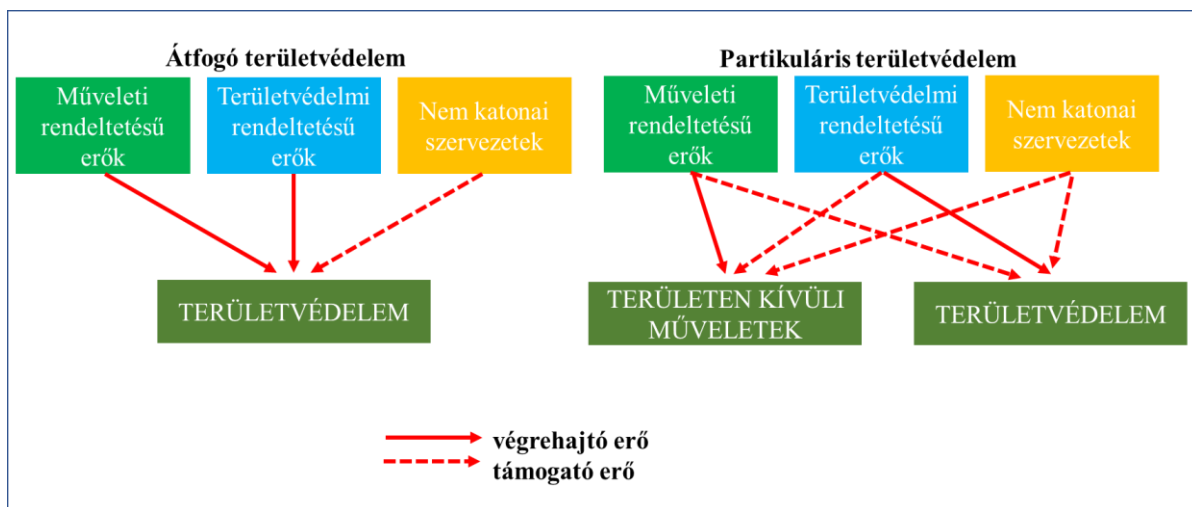
amely valójában semmilyen meghatározást nem közölt, csupán felsorolta, hogy egyes országok milyen okból kifolyólag hoznak létre ilyen erőket. A tanulmány azonban azáltal, hogy erre magyarázatként együtt említi azokat az országokat, „*ahol a haderő tevékenységét a támadó hadviselésre való felkészülés jellemzi*”, és azokat, „*amelyek politikája (katonai doktrínája) kifejezetten védelmi jellegű*”³⁶², lényegében két olyan végletet határoz meg, ami alapján gyakorlatilag minden országgal kapcsolatban elmondhatnánk, hogy rendelkezik területvédelmi rendszerrel. Amint azt láthattuk, a megállapítás a tekintetben helytálló, hogy a területvédelem valóban megjelenhet a *defenzív* és az *erőkiegészítésen* alapuló védelem esetében is, ez azonban teljesen eltérő módon történik. Ez értekezésünk lényegi eleméből, a területvédelem eltérő megközelítéseiből fakad. A haderőszervezéssel kapcsolatos kérdések tárgyalása során ezért is fontos kihangsúlyoznunk, amire már többször utaltunk, hogy a területvédelem mint tevékenység nem azonos a területvédelmi erő, mint egy sajátos haderőstruktúra elem feladatrendszerével. Az *átfogó megközelítésekben*, miután a területvédelem stratégiai koncepció, melynek rendeltetése adott állam átfogó katonai védelme, ezért a fegyveres erők egésze területvédelmi feladatokat lát el, melyet hadászati védelmi koncepciójuk végrehajtásával valósítanak meg. Ennek során a területvédelmi erőként jegyzett szervezeteknek lehetnek ugyan olyan specifikus feladataik, amelyek a többi katonai szervezetre nem jellemzők, de nem ezek a feladatok alkotják a területvédelmet.³⁶³ A területvédelmi tevékenységeknek a haderőstruktúra egy sajátos komponensének, a területvédelmi erőnek a feladatrendszerével történő azonosítása legfeljebb a *partikuláris megközelítések* esetében lehetséges.³⁶⁴ A területvédelem azonban ezekben az esetekben is nemzetenként eltérő tevékenységekre utalhat, illetve azokat nem csak és kizárólag területvédelmi erők látják el. A területvédelmi rendeltetésű erők a területvédelmi tartalékos erők mellett, aktív katonai, rendvédelmi és polgári védelmi szervezeteket is magukba foglalhatnak, továbbá a területvédelmi erők részt vehetnek területen

³⁶² BHKK. p. 13. o.

³⁶³ Az ezzel kapcsolatos ellentmondásokra elsőként szintén **Adam Roberts** hívta fel a figyelmet. vö. Roberts i.m. pp. 34–37.

³⁶⁴ Ez a magyarázata a hazai terminológiai kiadványainkban szereplő területvédelmi definícióknak is, hiszen hazánk a *hidegháború* idején a szovjet partikuláris megközelítést követte, melynek hatása a mai napig jelen van ezen a területen. De ugyanez jellemezte a NATO-n belül az NSZK típusú területvédelmi megközelítést követő országokat is. Lásd 4.2. fejezetben. Az ezzel kapcsolatos ellentmondásokra utalt **Urbán Aladár** is doktori értekezésében, amikor a hazai területvédelmi meghatározásokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy „*frazológiai szempontból problémás, mert nem meghatározó (definiáló), hanem leíró jellegű. (...) nem definiálják sem a területvédelmet, sem a területvédelmi erőket, hiszen ilyen feladatokat láthatnak el más reguláris erők is (...).*” vö. Urbán Aladár: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2010. pp. 57–58.

kívüli műveletekben is.³⁶⁵ A területvédelmi tevékenységek és a területvédelmi erők, mint haderőstruktúraelem összefüggései, illetve ellentmondásai utóbbiak történeti fejlődése során kialakult sajátos szervezőelveinek a bemutatásával lehetséges.

11. sz. ábra: A védelmi szektor szervezeteinek műveleti együttműködése

Ami az eltérő megközelítésektől függetlenül közös a területvédelmi erők szervezése kapcsán, az a *területi-elv*. A *területi-elv* alapján felállított erők a történelem kezdete óta ismertek. Minden, az államszerveződés olyan szakaszába lépett politikai közösség, ahol a társadalom funkcionális tagolódása megvalósult, a fegyveres erőin belül – legyenek azok még archaikus, törzsi-nemzetségi szervezésűek, vagy már állandó haderők – létrehozott olyan szervezeteket, amelyeket csak időszakosan, a honi terület védelmére alkalmaztak. Ezek lehetek szervezett, vagy *ad hoc* felállított erők. Előbbiek közé azok sorolhatók, melyek már rendelkeztek békeszervezettel (törzsszel, kiképzési rendszerrel, nyilvántartott és bizonyos időszakonként gyakorlatoztatott állománnyal), míg utóbbiba azok, melyek békeidőben csak „*papíron léteztek*”, és csupán az országot ért támadás esetén, a jogszabályok által biztosított keretek között alakultak meg. Ezeknek a szervezettség változó fokán álló milíciarendszerű erőknek az egységesítése (struktúrájuk, kiegészítési rendszerük, kiképzésük stb.) az *állandó hadseregek* kialakulásával párhuzamosan, a 16–19. sz. között valósult meg.³⁶⁶ Miután ezeket az erőket döntően csak az országhatárokon belül alkalmazták, így azt is mondhatjuk, hogy a tartalékos katonai szervezetek történeti fejlődése tekintetében a területvédelmi tartalékos erőket hamarabb hozták létre, mint a műveleti rendeltetésű, *területen kívüli műveletekben* is

³⁶⁵ A kérdéssel kapcsolatban lásd Defence without the Bomb pp. 132–136, Roberts i.m. pp. 34–37, Urbán i.m. pp. 57–58.

³⁶⁶ vö. Molnár (2015) i.m. pp. 111–115.

alkalmazott tartalékos szervezeteket.³⁶⁷ Utóbbiak csak a *napóleoni háborúk* következményeként, az első *tömeghadseregek* szervezésével összefüggésben alakultak ki. A haderőszervezés tekintetében ekkor vált alapelvvé a *védelem három vonalának* szervezési elve. Ez a fegyveres erők struktúrájának egy olyan hárompilléres modelljét jelentette, amelyben a csapatokat hadművelési rendeltetésük, képességeik és jellegük szerint csoportosították. Az első pillért, azaz a „*védelem első vonalát*” azok az összhaderőnemi³⁶⁸ vagy összefegyvernemi képességekkel rendelkező csapatok jelentették, melyek elsődleges rendeltetése a *területen kívüli műveletek* végrehajtása volt. Állományukat aktív és korábban aktív szolgálatot teljesítő tartalékosok képezték. A „*második vonalba*” tartozó csapatok kettős rendeltetésűek voltak; alapvető rendeltetésük a honi terület védelme volt, de olyan *interoperabilitási* – ez esetben általában összefegyvernemi – képességekkel rendelkeztek, hogy alkalmasak voltak az *első vonal* támogatására, és a *területen kívüli műveletekben* is részt venni. Ezek már döntően tartalékos szervezetek voltak, melyeket rendszerint a *területi kiegészítés* elve alapján hoztak létre, honi területen történő alkalmazásuk pedig alapesetben a *területi alkalmazás elvét* követte. Végezetül, a „*harmadik vonalba*” azokat a korlátozott képességekkel rendelkező tartalékos erőket sorolták, melyeket kifejezetten a honi terület védelmére terveztek alkalmazni.³⁶⁹ Ezek döntően könnyűgyalogos alegységek voltak³⁷⁰, melyeket általában a *másodvonalbeli erők* adminisztratív struktúráján hoztak létre. Ide tartoztak a békeszervezettel nem rendelkező, *ad hoc* felállított erők is. Utóbbiakhoz sorolhatók a *népfelkelő* csapatok is, jóllehet azok nem minden esetben voltak *ad hoc* szervezésűek.³⁷¹

³⁶⁷ Molnár (2017) i.m. pp. 101–102.

³⁶⁸ Ebben az időszakban az összhaderőnemiség értelemszerűen csak a szárazföldi és a haditengerészeti erők között valósulhatott meg. Ilyen képességekkel nem minden ország rendelkezhetett.

³⁶⁹ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 99–104.

³⁷⁰ A könnyűgyalogosság tekinthető a harmadvonalbeli alakulatok „*hagyományos csapatnemének*”. A könnyűgyalogos csapatnem fejlődésében ezek a milícia csapatok történelmi jelentőségűnek tekinthetők. Az Egyesült Királyságban pl. a könnyűgyalogos kiképzési rendszer fejlesztésének „*pilot-projektje*” a *North Riding York Milícia* szervezetén belül valósult meg. vö. Fortescue, John: *A History of the British Army*. Vol. I–XII. Macmillan and Co., London, 1899–1930. Vol. IV. p. 917. Az első, szintén *pilot-projekt*ként létrehozott reguláris brit könnyűgyalogos alegység – amelyet elsőként láttak el rejtőszínű ruházattal –, az ún. *Kísérleti Lövészalakulat* (*Experimental Corps of Riflemen*), amelynek bázisán utóbb megalakult a híres *95. Lövészszereg*, állományát szintén jelentős részben a milíciacsapatokból egészítette ki. vö. Lynch, Kevin: *Britain and Wellington's Army*. Recruitment, Society and Tradition, 1807–15. Palgrave Macmillan, 2011. pp. 71–72, 97.

³⁷¹ Lényeges kihangsúlyoznunk, hogy terminológiai szempontból ezekre a *népfelkelőkre* nem vonatkoztatható a hadijogban alkalmazott meghatározás, amely a népfelkelőket úgy határozza meg, hogy azok „*nem megszállt terület lakosai, akik az ellenség közeledtére spontán fegyvert ragadnak, hogy ellenálljanak a megszálló erőnek, anélkül, hogy idejük lenne reguláris katonai egységekbe szerveződni* (...)” vö. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Genava, 12 August 1949. Article 4 (6). A *népfelkelő* alakulatok haderőstruktúra elemet jelentettek, és ha felállításukra még *ad hoc* került sor is, de az nem spontán, alulról történő szerveződést jelentett.

Ebben a hárompilléres struktúrában tehát három különböző tartalékos szolgálati forma jelent meg; az alapvetően *területen kívüli műveletekben* alkalmazott aktív, *elsővonalbeli erők* tartalékos állománya, amelyet általában *reguláris* vagy *mobil tartalék* elnevezésekkel illettek, valamint az alapról tartalékos szervezetként működő *másod- és harmadvonalbeli erők* állománya. Utóbbi kettő esetében a legfőbb különbség az volt, hogy amíg a *másodvonalbeli erők* elsődleges feladata ugyan a honi terület védelme volt, azonban rendelkeztek az *elsővonalbeli erőkkel* történő, *területen kívüli műveleti* alkalmazáshoz szükséges képességekkel is, míg a *harmadvonalbeli erők* nem, ezért azokat alapvetően a honi területen alkalmazták. Emiatt esetükben érvényesült leginkább a *területi kiegészítés* és a *területi alkalmazás* együttes elve is. Mindezek alapján indokoltnak tekintjük, hogy az utóbbi kettő, eltérő jellegű tartalékos szervezeteket, mint *tágabb (másodvonalbeli)* és *szűkebb értelemben vett (harmadvonalbeli) területvédelmi erőket* különböztessük meg.

A *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* képezték a legtöbb NATO ország területvédelmi szervezetének gerincét. Történetileg Franciaország és Spanyolország már a 18. sz. során is ilyen kettős rendeltetésű területvédelmi erőket hozott létre³⁷², illetve ez jellemezte a porosz *Landwehr* szervezetet is³⁷³, azonban a területvédelmi erőknek a területen kívüli műveletekben történő alkalmazása mindenekelőtt az angolszász országok jellemzője volt. A *Brit Hadseregben* ez a *napóleoni háborúk* időszakától vált egyre gyakoribbá. Ez általában kétféleképpen valósult meg; vagy a területvédelmi erők állományát, mint egyes harcosokat használták fel az *expedíciós erők*³⁷⁴ feltöltésére és veszteségpótlására, vagy komplett területvédelmi alegységek kerültek átalárendeléssel azok magasabbegység szervezetébe.³⁷⁵ Az *elsővonalbeli erőkkel* történő *interoperabilitási* képességek fejlesztését célozták azok a 19. sz. végi haderőreformok is, amelyek során az Egyesült Királyságot adminisztratív dandár- és ezredkerületekre tagolták, és a kerületek aktív és valamennyi tartalékos erőit közös kerületi irányítás alá helyezték. A tartalékos erők kiképzése ezáltal az aktív csapatokhoz került, valamint

³⁷² vö. Corvisier, André: *Armies and Societies in Europe 1494 – 1789*. Indiana University Press, 1979. pp. 33–36, 54–60, Storrs, Christopher: *The Spanish Resurgence 1713–1748*. Yale University Press, New Heaven & London, 2016. pp. 34–37.

³⁷³ vö. Jany, Curt: *Geschichte der königlich Preußische Armee*. 4. Band. 1807 bis 1914. Berlin, 1933. pp. 116–117.

³⁷⁴ Az angolszász terminológiában eredetileg a magasabb intenzitású konfliktusok során felállított összhaderőnemi alkalmi kötelékek, hadműveleti magasabbegységek. Mai meghatározás szerint: „*Idegen országban elérendő cél megvalósítására szervezett fegyveres erő*.” JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 8 November 2010 (As Amended Through 15 February 2016). p. 83.

³⁷⁵ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 94–96.

rendszeresítették a kerületek aktív és tartalékos erőinek közös gyakorlatoztatását.³⁷⁶ Ezekből a kerületi adminisztratív egységekből alakították meg az expedíciós erők magasabbegységeit. Ide vezethető vissza az a mai napig élő brit gyakorlat, hogy a tartalékos csapatok az aktív erők magasabbegység szervezetébe tagolódnak.³⁷⁷ Más megvalósítással, de hasonló elgondolás alapján hozták létre az USA NG-t is. Ennek jogelődszervezeteit a különböző állami alárendeltségbe tartozó, adott állam területének védelmére szervezett milíciák képezték. Szórványosan ugyan már a 18. századtól előfordult, hogy a milícia csapatokat az államok határain kívüli műveletekben is bevetették, azonban az ehhez, illetve az expedíciós műveletekben történő alkalmazásukhoz szükséges keretek csak a 20. sz. elején alakultak ki.³⁷⁸ Az első világháború óta ugyanakkor már az NG képezte az USA expedíciós erők elsőszámú megerősítő erejét. Az NG csapatok alapesetben még napjainkban is állami (kormányzó) alárendeltségbe tartoznak, ezzel egyidejűleg azonban az USA fegyveres erőinek legfőbb tartalékát is képezik³⁷⁹, és a szövetségi jogszabályok értelmében, amennyiben szövetségi alárendeltségbe kerülnek, akkor az aktív erőkhöz hasonlóan, bárhol alkalmazhatók.³⁸⁰ Rendeltetésük kapcsán a szövetségi törvények ma már utóbbit, tehát expedíciós, és nem honi területi alkalmazásukat tekintik elsődlegesnek.³⁸¹ Az aktív erőkkal való magas szintű *interoperabilitást* jelzi, hogy az NG saját légierővel is rendelkezik.³⁸²

Az elsővonalbeli erőkkel történő *interoperabilitás* jegyében a *hidegháború* időszakában több NATO országban volt továbbá bevett gyakorlat, hogy a *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* egy része aktív, vagy annak tekinthető csapatokból állt. A portugál, a spanyol, a belga, az olasz és a görög területvédelmi erők egyaránt rendelkeztek aktív katonai szervezetekkel³⁸³, míg a nyugatnémet TerrH hat magas készenléti dandárjából előírászerűen négy az „M” létszámhoz viszonyítva 65%-os, kettő pedig 85%-os békeidőszaki feltöltöttséggel rendelkezett. Ezek a területvédelmi erők közé sorolt csapatok többnyire olyan harcoló, vagy harctámogató egységek

³⁷⁶ French i.m. pp. 10–30, Raugh i.m. pp. 82–83.

³⁷⁷ Az Egyesült Királyságban a *Brit Hadsereg* struktúrájában az aktív és a tartalékos erők békeidőszakban is összevont hadosztálystruktúrába tagolva működnek. vö. Future Soldier Guide. Army. pp. 37–98.: https://www.army.mod.uk/media/14919/adr010310-futuresoldierguide_25nov.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.17.)

³⁷⁸ Ezekre a folyamatokra lásd Bradford i.m. pp. 472–483.

³⁷⁹ A Nemzeti Gárdát státusát tekintve előrébb sorolják, mint a többi, haderőnemenként vezetett tartalékos komponens. Lásd JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms p. 465.

³⁸⁰ Ez az ún. „szövetségi szolgálat” (federal service). Alkotmányos háttérére lásd JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms p. 198.

³⁸¹ vö. U.S. Code: Title 32, Chapter 1 § 102.

³⁸² A *Nemzeti Gárda Légierő*t (*Air National Guard – ANG*) a második világháborút követően hozták létre. vö. Bradford i.m. p. 485.

³⁸³ vö. Estes, Kenneth W. – Serrano – José M.: Rejoining Europe: From Isolation to Integration. In: A Military History of Modern Spain (pp. 136–160) p. 144, Magenheimer, Heinz: Territorial Defense. In: Military Review, 1977/9. (pp. 41–43) p. 42, Tripp i.m. pp. 6, 41, 45, 65. Ezekről az országokról részletesebben lásd a 4. fejezetet.

és alegységek voltak, amelyek egy általános háború esetén opcionálisan NATO alárendeltségbe kerültek volna.³⁸⁴ A francia DOT-ban is megtalálhatóak voltak az aktív erők, illetve jelentős részét képezték a francia területvédelemnek a csendőr alakulatok is.³⁸⁵ Az ilyen típusú paramilitáris erőket általában a többi NATO nemzet is vagy a területvédelmi erőkhez sorolta (Spanyolországban, Portugália), vagy mint területvédelmi feladatokat is ellátó, támogató szervezeteket tartotta számon (NSZK, Olaszország, Belgium).³⁸⁶

A *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* általában korlátozottabb képességekkel rendelkeztek. Ezeket többnyire a területvédelmi erők „*hagyományosnak*” tekinthető csapatnemeként, könnyűgyalogságként hozták létre. Mivel a könnyűgyalogság műveleti feladatai a kis kötelékek alkalmazásán alapulnak, ezért ezeket, szemben a *másodvonalbeli erőkkel*, melyek dandár-, vagy hadosztály szintű struktúrákkal rendelkeztek, általában zászlóalj-, vagy ezredszervezetként hozták létre. A legtöbb esetben azonban ezek is inkább csak adminisztratív egységeket jelöltek, az erőket ténylegesen csak század és szakasz kötelékben alkalmazták. A *szűkebb értelemben vett területvédelmi erőket* a 18-19. sz. fordulóját követően, kettős céllal hozták létre. Egyfelől, hogy az olyan magas intenzitású, elhúzódó háborúk során, amikor is a *másodvonalbeli erőket* nagyobb arányban kell *területen kívüli műveletekben* alkalmazni, akkor is rendelkezésre álljon a hátszágban egy olyan erő, amely képes annak védelmét ellátni, másfelől pedig, hogy védelmi háború esetén ezek az alacsonyabb harcértékű csapatok korlátozott célú támadásokkal zavarják a támadókat, ezzel támogatva a saját erők tevékenységét. Mint említettük, ezeket az erőket gyakran a *másodvonalbeli csapatok* struktúrális bázisán hozták létre vagy *ad hoc* szerveződtek. Ez a gyakorlat a 19. századi porosz Landwehr struktúrára vezethető vissza. A porosz Landwehr állományát korosztályok szerint „*első felhívású*” (*erster Ban*) magas készenléti, és „*második felhívású*” (*zweiter Ban*) hosszú készenléti csapatokba osztották be. Ezek rendeltetésüket tekintve megfeleltethetők a *tágabb* és a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* szerinti csoportosításnak. Magas intenzitású háborúk esetén a Landwehr struktúráján alakultak meg a *népfelkelő (Landsturm)* csapatok is, amelyek a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők ad hoc* komponensének tekinthetők.³⁸⁷ A 19. sz. végére ezt a haderőszervezési alapelvet vette át Poroszországtól Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország, és részben az Egyesült Királyság is.³⁸⁸

³⁸⁴ Stein (1990/a.) i.m. p. 30.

³⁸⁵ vö. Mendershausen (1976) i.m. pp. 71–75.

³⁸⁶ vö. Solsten, Eric – Meditz, Sandra W.: Spain a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1988. pp. 296–297, Stein (1990/a.) i.m. p. 30, Tripp i.m. p. 10, 41, 45, 65–67.

³⁸⁷ Jany i.m. pp. 116–117.

³⁸⁸ vö. Molnár (2017) i.m. pp. 89–90, 93, 103.

A NATO országokban a *hidegháború* időszakában leginkább a nyugatnémet és a holland hadszervezetben voltak jelen a békeszervezettel is rendelkező, *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők*. Az NSZK-ban ezeket a TerrH önálló területvédelmi ezredei, századai és szakaszai képezték, melyeket csak a helyi közép- és alsószintű területvédelmi parancsnokságok felelősségi területén belül alkalmaztak. Ezek döntően gépkocsizó lövész, kommandós és biztosító alegységek voltak.³⁸⁹ Hollandiában ugyanezeket a *Nemzeti Területi Parancsnokságnak (Nationaal Territoriaal Commando)* alárendelt, a *Területi Hadsereg* szervezetén belül létrehozott, század és szakasz erejű alegységekből álló *Nemzeti Tartalékos Erők (Korps Nationale Reserve)* jelentették.³⁹⁰ Ellenben az *ad hoc* jelleggel szervezett *szűkebb értelemben vett területvédelmi erők* tipikusan az angolszász országok jellemzője volt. Ennek oka, hogy a *hidegháború* időszakáig az angolszász országok tengeri geostratégiai helyzetükből következően elsősorban a haditengerészeti képességeikre támaszkodtak, ezért a többi katonai nagyhatalommal összevetve általában kisebb létszámú szárazföldi erőt tartottak fenn. Az elhúzódó és nagyobb humánforrásokat felemésztő műveletek során ezért az expedíciós erőiket olyan mértékben voltak kénytelenek megerősíteni a *másodvonalbeli erőkkel*, hogy a hátszág védelmére utóbbiak pótlása csak újonnan szervezett csapatokkal volt biztosítható. Ezeket az *ad hoc* erőket a háborúkat követően vagy felszámolták, vagy csupán a jogszabályi keretek maradtak meg ahhoz, hogy azokat újjászervezzék. Az Egyesült Királyságban ilyen szervezet volt pl. a *napóleoni háborúk* idején felállított *Helyi Milícia (Local Militia)*³⁹¹, az *első világháborúban* szervezett különböző önkéntes csapatok (*Volunteer Training Corps, Royal Defence Corps*)³⁹², vagy a *második világháború* idején a *Honi Gárda (Home Guards)*³⁹³. Az USA először az *első világháború* idején, 1916-ban állított fel ilyen csapatokat, amikor is az NG döntő részét az expedíciós erőkbe integrálták. Ugyanez ismétlődött meg 1940-ben is.³⁹⁴ Ezeket az erőket – melyek az NG-vel ellentétben csak állami alárendeltségben alkalmazhatók – *Állami*

³⁸⁹ vö. Kanarowski, Stanley: *The German Army and NATO Strategy*. National Security Affairs Monograph Series no. 82-2. National Defense University Press, Fort Lesley, Washington DC, 1982. pp. 71–72.

³⁹⁰ vö. Vuren, A.J.: *The Royal Netherlands Army*. In: *Military Review*, 1982/4. pp. 13–28, Stein (1990/a.) i.m. pp. 34–36, Tripp i.m. pp. 51–52.

³⁹¹ vö. Molnár (2016) i.m. p. 165.

³⁹² vö. Mitchinson, K.W.: *The Territorial Force at War, 1914-1916*. Palgrave Macmillan, 2014. pp. 40, 50.

³⁹³ vö. Mackenzie, S.P.: *Citizens in Arms: The Home Guard and the Internal Security of the United Kingdom, 1940-41*. In: *Intelligence and National Security*, 1991/3. (pp. 548-572) p. 548.

³⁹⁴ vö. Stein, George J.: *State Defence Forces: The Missing Link in National Security*. In: *Military Review*, 1984/9. (pp. 2–16) pp. 3–6.

*Védelmi Erőként (State Defense Forces – SDF)*³⁹⁵ tartják számon. Jelenleg az államok közel fele rendelkezik ilyen csapatokkal.³⁹⁶

Az eddig vázoltaktól több tekintetben eltért a VSZ országok, valamint az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* követő nemzetek területvédelmi haderőstruktúrája. A szovjet mintákat követő VSZ országok esetében ezek a különbségek alapvetően két sajátos jellemzőben mutatkoztak meg. Az első, hogy a területvédelmi rendeltetésű katonai szervezetek jelentős részét aktív, de nem harcoló csapatok képezték. Ezek többnyire logisztikai- műszaki-, híradó-, közlekedési- és komendáns egységek, alegységek voltak.³⁹⁷ A VSZ országok a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos katonai szervezetekkel sok esetben nem is rendelkeztek, vagy azokat „M” alakulatokként hozták létre, amelyeknek ezért békeidőben csak adminisztratív keretei voltak adottak, illetve *ad hoc* jelleggel alakultak meg.³⁹⁸ A másik sajátos jellemzőjük a VSZ országok területvédelmi struktúráinak, hogy azokban igen nagy számban voltak jelen a különböző paramilitáris szervezetek. Ezek általában még jobb harc képességekkel is rendelkeztek, mint a katonai területvédelmi rendeltetésű szervezetek. A paramilitáris területvédelmi csapatok BM, vagy közvetlen állampárt alárendelt szervezetek voltak, és részben aktív, részben tartalékos erőkből álltak. Utóbbiakat többnyire a *területi-elv* alapján alakították meg. A VSZ országok esetében ezért a *területi-elv* inkább a paramilitáris tartalékos erők, és nem a katonai tartalékos szervezetek vonatkozásában érvényesült. Ezekhez az erökhöz tartoztak a keletnémet *Munkásosztály Harccsoportok (Kampfgruppen der Arbeiterklasse)*, a bolgár, a csehszlovák és a lengyel *Népi Milíciák (Narodnya milicija, Lidové milice, Milicja Obywatelska)*, a román *Patrióta Gárda (Gărzile Patriotice)*, valamint a magyar *Munkásőrség* is.³⁹⁹

Végezetül, az *átfogó területvédelmi* rendszerek esetében az eltérések abból következtek, hogy a katonai erő alkalmazása – legalábbis a háborús műveletek tekintetében – esetükben kizárólag a honi területre korlátozódik, ezért valamennyi katonai szervezet rendeltetése azonos,

³⁹⁵ Államonként eltérő megnevezések fordulnak elő pl. Területi Gárda, Állami Gárda, Nemzeti Gárda Tartalék stb.

³⁹⁶ vö. Evaluation of Department of Defense Interaction with State Defense Forces. Report No. DODIG-2014-065. Inspector General, Department of Defense, April 30, 2014. p. i.: <https://media.defense.gov/2014/Apr/30/2001713359/-1/-1/1/DODIG-2014-065.pdf> (Letöltés ideje: 2022.08.18.)

³⁹⁷ vö. FM 100-2-2. pp. 14-1–14-3, Turbville, Graham H. Jr.: Rear Service Support Concepts and Structures. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1988/12. pp. 71–79.

³⁹⁸ A Szovjetunióban ezek az összhaderőnemi művelti parancsnokságokká átalakuló adminisztratív katonai kerületekben felállított „M” alakulatokkal valósult volna meg. vö. FM 100-2-2. pp. 14-1–14-2. Általában ezt a mintát követte volna mozgósítás esetén a többi VSZ állam is. Az NDK védelmi törvénye még nevesítette is, hogy védelmi helyzetben, minden állampolgár helyben teljesítendő védelmi (katonai, polgári védelmi) feladatok ellátására kötelezhető. vö. Keefe, Eugene (ed.): East Germany: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1982. pp. 231–232.

³⁹⁹ vö. Andrade, John: World Police & Paramilitary Forces. Macmillan, 1985. pp. 31, 54, 76, 90, 159–160, 165.

csupán az egyes részfeladatok vonatkozásában jelentkeznek különbségek. Ezek a különbségek is azonban sokkal kevésbé egyértelműek, mivel azokat a katonai szervezetek együttesen, a hadászati védelmi műveleti koncepciójuk keretén belül hajtják végre. Ez minden esetben olyan összhaderőnemi tevékenységet jelent, amelyben az egyes részfeladatok integrált elemét képezik a műveletnek. A *védelem három vonalának* elve ezért itt másként, vagy kevésbé érvényesül. A legsajátosabbnak minden bizonnyal a svájci haderőstruktúra tekinthető, mivel ott a fegyveres erők egésze a milíciarendszerek elvei szerint épül fel. Itt a *védelem három vonalának* megfeleltethető struktúrákat az 1870-es években hozták létre, amely kisebb módosításokkal, egészen az 1995-ös haderőreformig fennmaradt. A mozgósítható lakosságot korosztályok szerint három, eltérő képességekkel rendelkező katonai szervezetek sorolták. Az elsőt a 20-32 év közötti korosztályokból kiegészített, mozgó védelemre létrehozott manőver csapatok alkották (*Élite*, vagy *Auszug*), a másodikat a 33 és 44 év közöttiekből szervezett *Honvédség* (*Landwehr*), amely döntően határőr- és erődcsapatokból állt, végezetül pedig, minden polgár 48, később 50 éves koráig a *népfelkelő* (*Landsturm*) csapatok állományába került.⁴⁰⁰ A szomszédos Ausztriában, ahol ugyancsak milíciarendszerű szervezési elvek érvényesültek, a *Spannocchi-doktrína* idején az *elsővonalbeli* aktív készenléti csapatok (*Bereitschaftstruppe*) mellett a tartalékos területvédelmi erőket (*Landwehr*) „mobil” (*Mobile Landwehr*), tehát manőver- és „helyhez kötött” (*Raumgebundene Landwehr*), félstatikus védelmi feladatokra létrehozott csapatokra tagolták. Előbbiek gépesített, az aktív erőkkel védelmi hadművelet során együttműködő alegységek voltak, míg utóbbiak könnyűgyalogság, melyeket kisebb kötelékben, alkalmaztak.⁴⁰¹ A jugoszláv területvédelmi erők szintén kettős tagolódásúak voltak. Döntő részüket a század erejű könnyűgyalogos (partizán), kisebb részüket pedig a gépkocsizó és gépesített dandár manővercsoportok képezték.⁴⁰² A skandináv országokban a *szűkebb értelemben vett területvédelmi erőknek* két típusa is volt. Egy önkéntes, nemcsak békeszervezettel, de még saját vezetési struktúrával is rendelkező komponens, a Honi Gárda, illetve a helyi rendeltetésű „M” csapatok. Végrehajtó alegységeik a *hidegháború* idején általában szakasz és század szintű kötelékek voltak, zászlóalj- és ezredszervezetük inkább csak

⁴⁰⁰ vö. Bonard i.m. p. 191, Sheehan, Regis P.: The Militia Army of Switzerland. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1979/10. (pp. 34–40.) pp. 37–38, Szabó (1985) i.m. 165.

⁴⁰¹ vö. Lampersberger, Thomas: Der Weg zur Raumverteidigung. Teil 3: Die Realisierung des Konzepts der Raumverteidigung. In: Truppendienst, Magazin des Österreichischen Bundesheeres (továbbiakban Lampersberger Teil 3): <https://www.truppendienst.com/themen/beitraege/artikel/der-weg-zur-raumverteidigung-3> (Letöltés ideje: 2022.02.04.), Solsten, Eric–McClave, David E.: Austria: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994. p. 235, Szabó (1985) i.m. pp. 65–66.

⁴⁰² vö. Horncastle i.m. pp. 291–292, Johnson, A. Ross.: Yugoslav Total National Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 15. No. 1973/2. (pp. 54–58.) pp. 56–57.

adminisztratív funkciót látott el.⁴⁰³ Finnországban csak kétpilléres struktúrát hoztak létre, ami alapján a fegyveres erőket *általános* (műveleti) és *helyi rendeltetésű* (területvédelmi) csapatokra tagolták. Mindkét komponens az ország területén kialakított regionális parancsnokságoknak volt alárendelve. A területvédelmi erők tehát nem rendelkeztek saját struktúrával, hanem a regionális parancsnokságok magasabbegység szervezetébe tagolódtak, melyeket az aktív erőkkel szorosan együttműködve terveztek alkalmazni. Alegységeik zászlóalj és század szintű könnyűgyalogos kötelékek voltak.⁴⁰⁴

3.4. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A fejezetben ismertetettek alapján megállapítható, hogy az eltérő területvédelmi megközelítések kialakulását hosszú évszázadokra visszanyúló elméletek és folyamatok határozták meg. Az eltérő megközelítések elsősorban a stratégiai gondolkodásból, azon belül is mindenekelőtt az *elrettetés* elméletek nem azonos cél és eszköz viszonyrendszerének az értékeléséből következtek. A nemzetek területvédelmi rendszereiket az ezzel kapcsolatos nézeteik szintézisének megfelelően alakították ki; más-más rendeltetéssel, feladatrendszerrel, műveleti elgondolásokkal és struktúrákkal. A *partikuláris* és *átfogó megközelítések* közös jellemzője ugyan, hogy a területvédelem a *megtagadást* hivatott biztosítani, azonban ezt eltérő módon és céllal teszik. A *partikuláris* megközelítésekben a *megtagadás* valójában a *büntetés*, illetve adott esetben a *késztetés* és a *nyers erő* lehetőségét teremti meg azáltal, hogy biztosítja a háborús célt megvalósítani képes erők és eszközök sikeres alkalmazásához szükséges körülményeket. Mint azt már említettük, ennek az egykori megközelítésnek az emlékét őrzi a hazai terminológiai, amikor a területvédelmet „*hadászati kategóriaként*” nevesíti⁴⁰⁵, tehát olyan tevékenységként, amely közvetlenül hozzájárul a stratégiai célok megvalósításához. A területvédelmi tevékenységek ez esetben olyan feladatokat takarnak, melyeket a szakirodalom a *hadászati biztosítás*⁴⁰⁶, azon belül is különösen a *hátországvédelem* és a *hadszintér-*

⁴⁰³ vö. Canby, Steven L.: Swedish Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 23. No. 1981/3. (pp. 116–123) p. 122, Mendershausen (1973) i.m. pp. 64–65, Ulriksen, Ståle: European Military Forces: Integration by Default. In: Matlary, Janne Haaland – Østerund, Øyvind (ed.): Denationalization of Defence. Convergence and Diversity. Ashgate, 2007. (pp. 47–69) p. 50, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–33, Tripp i.m. pp. 22–25, 56–61.

⁴⁰⁴ Visuri i.m. pp. 60–62, 89, 95–96.

⁴⁰⁵ vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) p. 1325, Hadtudományi Lexikon (2019) p. 1085.

⁴⁰⁶ „A fegyveres küzdelem megvívásához és a hadászati-hadműveleti feladatok megoldásához szükséges feltételek megteremtése (...).” vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) pp. 436–437.

*előkészítés*⁴⁰⁷ feladatrendszeréhez sorol. Mivel a *partikuláris* megközelítés leginkább a számottevő támadó képességekkel rendelkező országok, illetve ilyen képességekkel nem feltétlenül rendelkező, de az említett országok által vezetett szövetségekbe tömörült nemzetekre volt jellemző, ezért azokban a területvédelmi erők struktúrája és képességei is az *elsővonalbeli erők* műveleti támogatásával függött össze. Az *átfogó megközelítések* esetében a területvédelem ezzel szemben úgy hivatott megvalósítani a *megtagadást*, hogy a stratégiai célok nem is mutatnak túl azon. Ezzel magyarázható, hogy miért tekintik a témával behatóbban foglalkozó kutatók azt stratégiai koncepciónak. Esetükben a *megtagadás* azért válik abszolút céllá, mert adott nemzet a potenciális agresszorral szemben csak korlátozott erőforrásokkal és képességekkel rendelkezik, ezért azt kényszerűen, csak védelemmel van reális lehetősége megvalósítani. A fennálló képesség-aszimmetria miatt ez a védelem a klasszikus védelmi háborúk, a hadászati védelem és az irreguláris hadviselés elméleteit ötvöző hadműveleti koncepciókat eredményez. Ezzel összefüggésben alakítják ki azokat a struktúrákat is, amelyek a leginkább alkalmasnak tűnnek arra, hogy a lakosság minél nagyobb arányú aktív részvételét tegyék lehetővé a védelemben.

Összefoglalva tehát, a két megközelítés a stratégiai elméletekben egyértelműen szétválasztható egymástól; a *partikuláris megközelítések* esetében a *megtagadás* csupán egy nagyobb stratégiai koncepció kiegészítő eleme, ellenben az *átfogó megközelítések* esetében a *megtagadás* az abszolút célt jelenti. A hadműveleti elméletek vonatkozásában a *partikuláris területvédelem* a támadó hadműveletek végrehajtásához szükséges körülmények biztosításához, az *átfogó területvédelem* pedig a honi területen folytatott, az államiság túléléséért folytatott hadászati védelemhez kapcsolódik. Végezetül a haderőstruktúrák tekintetében amíg a *partikuláris területvédelem* a *másodvonalbeli*, addig az *átfogó területvédelem* a harmadvonalbeli erőkre támaszkodik. Természetesen az egyes nemzetek területvédelmi megközelítései között lehetnek átfedések, mint pl. a francia DOT esetében. Zárógondolatként jegyezzük meg, hogy a fejezetben ismertetett elméletek ugyan tipikusan a klasszikus hadelméleti tételek *hidegháború* időszakában történő szintéziséből születtek meg, melyek a *kétpólusú világ* megszűnését követően meghaladottá váltak, azonban bizonyos elemeik még napjaink stratégiai dokumentumaiban, doktrínáiban is visszatükröződnek, illetve az elmúlt évek eseményei következtében egyre többször. A gyakorlatilag háterszágvédelmi

⁴⁰⁷ „Az ország honvédelmi felkészítésének része (...) az ország egész területére kiterjedő, békében és háborúban megvalósítandó rendszabályok összessége, amelyek megteremtik a fegyveres erők sikeres alkalmazásának feltételeit. (...)” vö. Hadtudományi Lexikon (1995/II.) pp. 436–437.

doktrínának tekinthető, USA JP 3-27 honvédelmi doktrína így pl. úgy fogalmaz, hogy a honvédelmi (hátszágvédelmi) képességeknek „*elrettentő hatása van, amely képes minimalizálni egy nyílt támadás*” lehetőségét.⁴⁰⁸ Részben az egykori *hidegháborús* felfogás tükröződik vissza a 2016-ban megfogalmazott *reziliencia* képességekvetelmények és rendszerelemek kapcsán is⁴⁰⁹, amelyek így a hátszágvédelem korunk biztonságpolitikai fenyegetéseihez igazított variánsának is tekinthetők. Ennek szellemében köti össze a *rezilienciát* és a *megtagadáson alapuló elrettentést* a brit JD 02 honi műveletek doktrínája is.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ JP 3-27 (2018) p. III-4.

⁴⁰⁹ vö. Aspects of NATO. pp. 7–17, Shea, Jamie: Resilience: a core element of collective defence.: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (Letöltés ideje: 2019.04.05.)

⁴¹⁰ JDP 02 UK Operations p. V.

4. A TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK CSOPORTOSÍTÁSA

Az előzőekben tárgyaltak alapján jelen fejezetben azt ismertetjük, hogy az egyes nemzetek a különböző irányelvek alapján, milyen területvédelmi rendszereket hoztak létre. Vizsgálódásunk elsősorban a *hidegháború* időszakára helyezi a hangsúlyt, mivel leginkább ez a korszak rendelkezik relevanciával. Ebben az időszakban szinte minden ország rendelkezett valamilyen működő területvédelmi rendszerrel, míg napjainkban – néhány nemzet kivételével – jelenleg még csak a területvédelmi rendszerek újjászervezésének folyamata zajlik. Az előző fejezetben bemutatott három terület vonatkozásában ez azt jelenti, hogy nem rendelkeznek mindegyik elemmel, ezért ténylegesen, mint rendszer még nem képesek működni. A másik tényező, amely miatt a *hidegháború* korára kell helyeznünk a hangsúlyt, hogy a jelenlegi folyamatok is az akkori területvédelmi rendszerek valamelyikének kialakítását célozzák, természetesen a kor stratégiai környezetéhez igazított követelményeket megfogalmazva. Az előző fejezetek megállapításainak figyelembevételével, az alábbiakban ismertetendő területvédelmi rendszereket az *átfogó* és a *partikuláris* felosztás alapján csoportosítottuk, melyeken belül közös jellemzőik alapján, további típusokat különböztettünk meg.

4.1. ÁTFOGÓ TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK

4.1.1. NEM KONVENCIONÁLIS TERÜLETVÉDELEM

Ezekben a területvédelmi koncepciókban tükröződnek vissza leginkább a klasszikus hadelméleti munkák tételei. Közös jellemzőjük, hogy a *megtagadást* a *népfelkelés* elve alapján, a társadalom militarizálásával és a lakosság lehető legnagyobb arányú mozgósításával törekednek megvalósítani, hadművelési koncepcióik pedig jelentős mértékben támaszkodnak az irreguláris hadviseléssel kapcsolatos elméletekre. Ezzel összefüggésben pedig olyan haderőstruktúrát alakítanak ki, amely lehetővé teszi a helyi szintű, alulról szerveződő fegyveres ellenálló csoportok megalakítását is. Ebbe a típusba a *hidegháború* idejéből a jugoszláv és a román, valamint a 90-es évekből a Szovjetunióból kivált balti országok, Észtország, Lettország és Litvánia területvédelme sorolható.

A jugoszláv területvédelmi rendszert alapjait az 1968-ban elfogadott *Népi Védelem* doktrínája fektette le. Az ezt megelőző időszakban Jugoszlávia védelmi koncepciója még a

szovjet katonai gondolkodás és a *világháború* partizán mozgalmainak tapasztalatait ötvöző elgondolást követett, de még jóval nagyobb hangsúlyt helyezve előbbire. Ennek eredményeként Jugoszlávia a Balkán régió legerősebb reguláris haderejét hozta létre, jelentős gépesített képességekkel és erős légierővel.⁴¹¹ Az 50-es években elfogadott ún. „*területi háború*” hadművelleti koncepcióban ugyan már megjelent a *mélységi védelem* elve és a partizáncsapatok alkalmazásának elgondolása, azonban ez a koncepció még inkább a konvencionális hadművelleti elveket követte, a partizáncsapatok pedig valójában a hadseregbe integrált tartalékos erőket jelentettek, melyek önálló művelleti alkalmazásával csak korlátozottan számoltak.⁴¹² Az 1968-ban elfogadott *Népi Védelem* doktrínája ehhez képest radikális változást jelentett. A doktrína a *DUNA hadművelet* tapasztalataiból indult ki⁴¹³, és egy olyan védelmi rendszer kialakítását tűzte ki célul, amely a *megtagadást* a potenciális agresszor (VSZ) számára lényeges gyors siker elérésének megakadályozásával, illetve az ország megszállására tett kísérlet esetén, a területek feletti tényleges ellenőrzés gyakorlásának ellehetetlenítésével, valamint veszteségokozással valósítja meg.⁴¹⁴ A doktrína és az az alapján elfogadott új védelmi törvény értelmében a *Jugoszláv Néphadsereg*⁴¹⁵ mellett egy új, azzal „*egyenértékű*”⁴¹⁶ katonai szervezetet hoztak létre, a *Területvédelmi Erőket* (*Територијална одбрана – ТО*). A TO struktúrája az ország közigazgatási rendszerére (tagközség, kerület, város stb.) támaszkodott; ezen a szinten alakultak meg parancsnokságai és csapatai, de még a nagyobb üzemek is rendelkeztek TO alegységekkel. A tagállami szintű parancsnokságok közvetlen vezérkar alárendeltségbe tartoztak, és igen széles jogkört gyakoroltak az alegységek megalakítását, kiképzését és vezetését tekintve. Ez az alsóbb szintű parancsnokságokra is igaz volt, mivel a struktúra kialakításánál a fő cél az volt, hogy a TO invázió esetén a megszállt területeken, a főerőktől elszakadva, önállóan is képes legyen tevékenykedni. A TO szervezete a 80-as években hozzávetőlegesen 500 települési és 2000 üzemi alegységből állt.⁴¹⁷ A standard

⁴¹¹ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1058, Horncastle i.m. 286, Roberts i.m. pp. 143–151.

⁴¹² vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1058, Roberts i.m. pp. 151–156, A koncepcióra részletesen lásd Kveder, Dushan: „Territorial War” – The New Concept of Resistance. In: Foreign Affairs, Vol. 32. No. 1953/1. pp. 91–108.

⁴¹³ Horncastle i.m. p. 286, Johnson, A. Ross: Yugoslav Total National Defence. In: Military Review, Vol. LIII. No. 1973/12. (pp. 40–46) p. 41, Roberts i.m. pp. 172–173, Rusinow i.m. p. 1.

⁴¹⁴ Dulić – Kostić i.m. p. 1060.

⁴¹⁵ Jugoszlávia fegyveres erőinek elnevezése, amely valamennyi haderőnemet magába foglalt, hasonlóan a *Magyar Néphadsereghez*.

⁴¹⁶ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1059, Johnson, A. Ross: Total National Defence in Yugoslavia. National Technical Information Service, 1971. p. 4, Roberts i.m. p. 173.

⁴¹⁷ vö. Herrick, Richard Clinton: The Yugoslav People’s Army: Its Military and Political Mission (Thesis). Naval Postgraduate School, 1980. p. 44, Johnson (1971) i.m. pp. 4–5, Mendershausen (1973) i.m. pp. 86–87, Soper, Karl Wheeler: National Security. In: Curtis, Glenn E. (ed.): Yugoslavia: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1992. p. 250–252.

alegység a század volt, de a különböző közigazgatási egységek lakosaik, az üzemek pedig a foglalkoztatottak száma alapján ennél kisebb, vagy akár nagyobb kötelékeket is felállíthattak. A legmagasabb szintű szervezetek a tagországi szinten megalakított dandárok voltak. A TO-t könnyűgyalogságként hozták létre, és általában csak zászlóalj szinttől rendelkeztek gépesített képességekkel.⁴¹⁸ Az aktív állomány kb. 3000 fő volt, a parancsnokokat és a törzstiszteket a *Néphadsereg* tartalékosállományából jelölték ki. A TO elvi „M” létszáma ugyanakkor 1 és 3 millió fő közötti volt.⁴¹⁹ Ez a 2 milliós eltérés a rendszer *népfelkelés* jellegéből következett. A TO-nak volt egy nyilvántartott „M” létszáma, amelyet a *Néphadseregben* sorköteles szolgálatukat kitöltött polgárok alkottak. A gyakorlat szerint a leszerelt katonák 20%-át a *Néphadsereg* tartalékos állományába, 80%-át pedig a TO-hoz osztották be. Ez kb. 850 000 kiképzett tartalékost jelentett.⁴²⁰ A további létszámot a TO szolgálatra kötelezhető 15 és 65 év közötti korosztályokból állították ki.⁴²¹ Ez azonban nem 2 millió kiképzetlen tartalékost jelentett, a *Népi Védelem* sajátossága ugyanis az volt, hogy a TO felkészítés az oktatási rendszer részét képezte. Az elemi iskolákban már általános katonai-, felderítési- és futárszolgálati tantárgyakat oktattak, illetve a reáltantárgyak keretén belül robbanószer- és harcanyag ismereteket. A középiskolában ezt fegyverismereti, fegyverkezelési, robbanószerkészítési és ABV foglalkozások követték. A 17 és 25 év közötti korosztályok számára ezenkívül éleslövészettel egybekötött önkéntes harcászati tanfolyamokat is szerveztek.⁴²² Ezek a polgárok alkották azt a további 2 millió főt, akikből háború idején a TO decentralizált struktúrájára támaszkodva helyi partizán és szabotőr csapatokat alakítottak volna meg, amelyek aztán automatikusan a helyi TO szervezetébe integrálódnak.⁴²³

A *megtagadás* megvalósításának eszköze a néptömegek mozgósítása mellett a hadműveleti koncepció volt. Jugoszlávia alapvetően két lehetséges scenárióval számolt; korlátozott támadással és invázióval. Az első scenárió szerint valamelyik szomszédos ország, aktív nagyhatalmi katonai támogatás nélkül hajt végre támadást Jugoszlávia ellen. Ebben az esetben a 250 000 fős béke-, és 750-800 000 fős „M” létszámú *Néphadsereget*⁴²⁴ önmagában is

⁴¹⁸ vö. Hörhager, Axel: Yugoslavia's Defense: The Logic of Politics. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1977/6. (pp. 56–63) p. 59, Johnson (1971) i.m. pp. 5–6, Mendershausen (1973) i.m. p. 87, Soper (1992) i.m. p. 252.

⁴¹⁹ vö, Defence without the Bomb pp. 116–117, Herrick i.m. p. 45, Horncastle i.m. p. 291, Johnson (1971) i.m. pp. 4–5, Mendershausen (1973) i.m. p. 86, Soper (1992) i.m. p. 237, 250.

⁴²⁰ Johnson (1971) i.m. p. 8.

⁴²¹ Soper (1992) i.m. p. 250.

⁴²² Dulić–Kostić i.m. p. 1062.

⁴²³ vö. Defence without the Bomb p. 116, Herrick i.m. p. 44, Horncastle i.m. p. 292, Johnson (1971) i.m. p. 6, Rusinow p. 1.

⁴²⁴ A Népi Védelem elfogadásának időszakában a Néphadsereg szárazföldi csapatait 6 gépesített lövészadosztály, 21 önálló dandár- és 30 önálló ezredharccsoport alkotta. Lásd Herrick p. 59.

képesnek tartották arra, hogy eredményes határvédelmet folytatva, a támadást már a határövezetben elhárítsa.⁴²⁵ A második scenárió egy nagyhatalmi, vagy szövetségi keretek között (NATO, VSZ) végrehajtott nagy erejű támadásra vonatkozott, amely az ország egyes területei, vagy egésze megszállására irányul. Ebben az esetben a támadók jelentős erőfölényével, szárazföldi, és egyidejűleg az ország teljes mélységére kiterjedő légideszant műveleteivel számoltak, amely már megköveteli a TO mozgósítását is. A koncepció ebben az esetben a hadművelet első fázisában a *Néphadsereg* határövezetben folytatott, időben korlátozott védelmi hadműveletét írta elő, amely biztosítja a TO mozgósítását.⁴²⁶ Elvben az állomány fele 6, a teljes TO pedig 48 óra alatt volt mozgósítható.⁴²⁷ Ezt követően a még *halogatóharcot* folytató *Néphadsereg* csapatainak kisebb alegységekre tagoltását tervezték, amelyek kitérnek a támadók fő hadműveleti irányából, és egyesülnek a TO erőkkel. A második fázisban ezek a kisebb alegységek folyamatos csapásokat hajtottak volna végre az ellenség szárnyai, mögöttes területei és kikülönített erői ellen.⁴²⁸ Mindeközben a szárazföldi csapatok műveletei által közvetlenül nem érintett területeken a TO az ellenséges légi- és tengerideszant erőkkel szembeni védelemre készül fel. A koncepció lényeges eleme volt, hogy a hagyományos területfeladást katonai és polgári értelemben is tiltotta. Ez büntetőjogi kategóriának, „*árulásnak*” minősült, ugyanúgy, mint a támadóval való bármilyen nemű együttműködés. Utóbbi kitétel még a jugoszláv *Vörös Keresztre* és a tűzoltóságra is kiterjedt. A jugoszláv terminológia emiatt csak az ún. „*átmeneti megszállás*” fogalmát használta. Ez polgári oldalról a megszállás elismerésének tilalmát, valamint a lakosság polgári ellenállását követelte meg, katonai oldalról pedig azt jelentette, hogy a kényszerűen feladott, illetve az ellenség által birtokba vett területeken a TO *visszamaradó erőként*⁴²⁹ partizántevékenységet folytat.⁴³⁰ Maga a koncepció elfogadta azt a lehetőséget, hogy egy ilyen jellegű invázió esetén önerőből nem tudja helyreállítani a *status quot*, ezért számolt a külföldi beavatkozás lehetőségével is.⁴³¹ A hadműveleti koncepció így a *megtagadást* elhúzódó partizánháborúval, veszteségokozással,

⁴²⁵ Defence without the Bomb pp. 116–117.

⁴²⁶ vö. Defence without the bomb p. 117, Herrick i.m. p. 53, Johnson (1971) i.m. p. 4. Roberts i.m. pp. 174–175.

⁴²⁷ Johnson (1971) i.m. p. 6.

⁴²⁸ A koncepció szerint csak ebben az esetben, a *Néphadsereggel* történő harctevékenységek végrehajtása esetén került sor a TO átalárendelésére. vö. Herrick i.m. p. 53, Johnson (1971) p. 5, Johnson (1973) i.m. p. 42, Mendershausen (1973) i.m. p. 87, Soper (1992) i.m. 237.

⁴²⁹ „*Olyan erő, amely meghatározott feladat végrehajtása céljából akkor is a helyén marad, amikor a többi erő a területről visszahúzódik, vagy visszavonul.*” AAP-06 (2021) p. 122.

⁴³⁰ vö. Dulić – Kostić i.m. p. 1060–1061, Defence without the Bomb p. 117, Hörhager i.m. p. 59, Johnson (1973) i.m. pp. 41–42, Mendershausen (1973) i.m. pp. 85–86, Roberts i.m. p. 179, 210–213, Soper (1992) i.m. p. 237.

⁴³¹ vö. Mendershausen (1973) i.m. p. 85, Roberts i.m. pp. 188–194, Soper (1992) i.m. p. 235.

valamint az időtényező viszonylatában, a diplomáciai lépések megtételéhez szükséges körülmények megteremtésével valószínűsíthető volt.

Ezt a jugoszláv modellt adaptálta – szintén a *DUNA hadművelet* hatására – *Össznépi Harc*⁴³² doktrína néven Románia is.⁴³³ A két modell között alig találni eltérést; a *megtagadás* itt is a *népfelkelés* elvére, a területvédelmi rendszer pedig a decentralizációra épült, míg a hadműveleti koncepcióban ugyanúgy megjelent az *átmenetileg megszállt területek* és a *visszamaradó erők* elve, és ezáltal a partizánháború, valamint a polgári ellenállás eszköze is.⁴³⁴ A hadműveleti koncepcióban lényegi eltérést csupán az jelentett, hogy itt a hadművelet első fázisában a gépesített lövész képességekkel rendelkező határőr csapatok folytattak volna *halogatóharcot*, illetve, hogy a partizánháború, bár a *visszamaradó erők* elve alapján az ország egészére kiterjedt volna, de annak bázisaként Erdélyt jelölték ki.⁴³⁵ A területvédelmi erők, a *Patrióta Gárda* (*Gărzile Patriotice – GP*) struktúráját azonos módon, a közigazgatási egységek és az üzemek szintjén alakították ki, melyek gerincét itt is a század és szakasz kötelékek képezték, védelmi helyzetben azonban számoltak alkalmi dandár kötelékek felállításával is. A struktúrák közötti különbség csupán a vezetési tekintetében nyilvánult meg; a GP ugyanis közvetlenül az állampártnak és helyi szervezeteinek volt alárendelve.⁴³⁶ A GP kiképzett alapállománya kb. 700 000 fő volt, de valamennyi 21 és 60 év közötti férfi, valamint 21 és 55 év közötti nő GP szolgálatra volt kötelezhető.⁴³⁷ Ennek a potenciális, az alapállománynál nem nyilvántartott humánbázisnak a felkészítése is sok hasonlóságot mutatott a jugoszlávval. A katonai oktatás itt is, már az elemi iskolában, 10 éves kortól kezdetét vette, a nyári tanszünetekben pedig országos szinten kb. 250 katonai ifjúsági tábor is szerveztek a honvédelmi felkészítés céljából.⁴³⁸

Hasonló területvédelmi rendszereket hoztak létre a 90-es évek elején a Szovjetuniótól függetlenségüket visszanyert balti államok is. Korlátozott erőforrásaikra való tekintettel azonban, mivel a potenciális agresszornak tekintett Oroszországgal szemben érdemi katonai ellenállást nem tudtak volna kifejezni, ezért a *megtagadás* stratégiájában esetükben kisebb hangsúlyt helyeztek a veszteségokozásra. Céljuk a gyors kapituláció, a tényleges megszállás és

⁴³² Románul: *Lupta Întregului Popor*.

⁴³³ vö. Grecu, Dan-Florin: The Role of the Patriotic Guards within national defence of Romania (1968-1989). In: Ante Portas, 2016/2 (7) (pp. 201–2018.) pp. 202–203, Soper, Karl Wheeler: National Security In: Bachman, Ronald D. (Ed.): Romania: a country study. Federal Research Division, library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1991. p. 258, Szabó László: Románia biztonságpolitikájáról. In: Honvédségi Szemle, 1991/2. (pp. 90–97) p. 91.

⁴³⁴ vö. Grecu i.m. pp. 210–212, Soper (1991) i.m. p. 259–260, Szabó i.m. p. 91, 95.

⁴³⁵ Soper (1991) i.m. p. 261.

⁴³⁶ vö. Grecu i.m. pp. 207–208, Soper (1991) i.m. pp. 280–281.

⁴³⁷ vö. Grecu i.m. p. 205, Szabó i.m. p. 91.

⁴³⁸ Soper (1991) i.m. p. 277.

az elvesztett területek feletti ellenséges kontroll megakadályozása volt. A fegyveres és polgári ellenállás együttes alkalmazásával a nemzetközi közösség szimpátiájának megnyerését, diplomáciai és esetleges katonai támogatását kívánták elérni (*CNN védelem*), a katonai siker önerőből történő megvalósításával realisan nem számoltak.⁴³⁹ Katonai potenciáljuk és kis területük miatt hadműveleti koncepciójuk abból az alapszcenárióból indult ki, hogy országuk egésze hadműveleti területté válik, ezért a központi vezetési rendszer, valamint az erők koordinált tevékenysége már a támadás kezdeti szakaszában összeomolhat. Az erejükhöz mért maximális ellenállás ezért csak a *mélyégi védelem* elvére és olyan decentralizált struktúrákra támaszkodhatott, amely biztosítani tudja a kis kötelékek partizán jellegű tevékenységét és a lakosság polgári ellenállását. Elgondolásaikban a támadó fő erő kifejtés irányában a manőver- és területvédelmi csapatok együttesen folytattak volna *halogatóharcot*, majd utóbbiak *visszamaradó erőként* az ellenség vezetési pontjai és logisztikai erői ellen hajtottak volna végre folyamatos, korlátozott célú támadásokat, miközben a megszállt területek lakosai polgári ellenállást tanúsítanak. A hadművelet utolsó fázisának a remélt külföldi katonai beavatkozást tekintették, melynek során csapataik már a baráti erőkkel együttműködve folytatják a harcot.⁴⁴⁰

A hadműveleti koncepcióból következően a balti területvédelmi erők, az *Észt Védelmi Liga* (*Eesti Kaitseliit – EK*), a lett *Nemzetőrség* (*Zemessardze – ZS*), valamint a litván *Nemzetvédelmi Önkéntes Erők* (*Krašto apsaugos savanorių pajėgos – KASP*) szintén nagyon fontos összekötő szerepet játszottak a fegyveres erők és a lakosság között. Ezt nagyban segítették nemzeti katonai hagyományaik is. Területvédelmi erőik ugyanis azoknak az alulról szerveződő önkéntes önvédelmi erőknek voltak a jogutódszervezetei, amelyek 1918-as függetlenné válásukkor jöttek létre⁴⁴¹, és amelyek bázisán az 1940-es szovjet okkupációt követően megalakultak a megszállók ellen egészen 1953-ig partizánháborút folytató *Erdei Testvériség* fegyveres csoportjai.⁴⁴² A 90-

⁴³⁹ vö. Binnendijk, Hans – Simon, Jeffrey: *Baltic Security and NATO Enlargement*. In: *Strategic Forum*, Number 57, December, 1995. p. 3, Nordberg, Erkki: *The Baltic Republics*. Finnish Defence Studies, National Defence College, Helsinki, 1994. p. 44–46, Pettai i.m. p. 77, Trapans i.m. p. 93.

⁴⁴⁰ vö. Clemmsen, Michael H.: *Territorial Defence in Baltic Defence College*. In: *Baltic Defence Review*, No. 2000/3. pp. 83–86, Dreifelds, Juris: *Latvia*. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): *Estonia, Latvia, and Lithuania*. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996. pp. 159–162, Laaenots, Ants: *The Estonian Defence Forces – 2000*. In: *Baltic Defence Review*, No. 1999/1. pp. 1–4.: https://www.baltdefcol.org/files/files/BSDR/BDR_01.pdf (Letöltés ideje: 2018.19.17.), Öövel, Andrus: *Estonian defence policy: independence and international cooperation*. In: *NATO Review*, No. 1996/5. pp. 7–10, Nordberg i.m. pp. 43–48, 64–65, 74–80, Trapans i.m. pp. 93–96, Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. pp. 186–187.

⁴⁴¹ 1940-ben a lett és a litván önkénteseknek külön-külön is több mint 60 000 tagja volt, míg az észti önkéntesek száma a 100 000 főt is elérte. Erre vonatkozólag lásd Balkelis, Tomas: *Civilekből katonák: paramilitáris mozgalmak a Baltikumban az első világháború után*. In: Gerwath, Robert – Horne, John (szerk.): *Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után*. L'Harmattan, Budapest, 2018. pp. 157–174.

⁴⁴² vö. Jokubauskas i.m. pp. 364–369, Lesky, Vylius: *„Forest Brothers” 1945: The Culmination of the Lithuanian Partisan Movement*. In: *Baltic Security & Defence Review*, No. 2009/11. pp. 58–86, Nordberg i.m. pp. 25–26,

es évekbeli újjászervezésük is ezt a mintát követte, tehát a jugoszláv és román példától eltérően, ezeket nem az állam hozta létre, hanem alulról szerveződtek, önkéntesekből. Szervezeteiket az állam csak utólagosan integrálta a honvédelmi struktúrába. Ez azonban akkor még nem teljes integrációt jelentett. Jogilag ugyan a fegyveres erők tartalékát képezték, de szervezeteiket csak védelmi helyzetben rendelték alá a fegyveres erőknek, békeidőben egyfajta katonailag szervezett, fegyveres polgárőrséggént működtek. Mindemellett rendelkeztek olyan saját fenntartású- és társszervezetekkel, ifjúsági tagozatokkal, melyek – szintén állami jóváhagyással – ellátták az állam honvédelmi felkészítésének feladatait.⁴⁴³ A főbb alapelvek tehát a balti államokban is hasonlóak voltak, azonban esetükben a területvédelmi szervezetek az önkéntességre épültek.

Az itt vázolt területvédelmi rendszerek közül ebben a formában ma már egyik sem működik. A *délszláv háború* során a jugoszláv tagállamok a TO bázisán alapították meg reguláris erőiket, függetlenségük elnyerése után az egykori területvédelmi struktúrákat pedig vagy felszámolták, vagy már más megközelítést követnek. A hatályos szerb stratégia dokumentumokban ugyan továbbra is szerepel a *totális védelem* és azzal összefüggésben a lakosság védelmi felkészítése, mint az *elrettetés* eszköze⁴⁴⁴, azonban az ennek alapját képező egykori területvédelmi struktúrák ma már jóval korlátozottabban jelennek meg. Szerbiában ezt jelenleg az aktív és az önkéntes tartalékos állomány kiképzéséért felelős, 2007-ben felállított *Kiképzési Parancsnokság* alárendeltségébe tartozó 4 területvédelmi könnyűlövész dandár testesíti meg.⁴⁴⁵ Szlovéniában 2 tartalékos ezred működik, amelyek állományát önkéntes, ún. manőver- és területi tartalékosok alkotják. Utóbbiakat csak honi területen tervezik alkalmazni, amely értelmezhető területvédelemként, ugyanakkor ez ma már a jugoszláv időszakkal ellentétben nem az ország katonai védelmére utal, hanem annak csupán egy részfeladatrendszerére; a létfontosságú infrastruktúrák védelmére, a terrorista- és diverziós erők elleni küzdelemre, illetve hadiállapotban a közbiztonság és a rend fenntartására, valamint a HNS keretén belül a szövetséges erők támogatására, tevékenységeik biztosítására.⁴⁴⁶ A többi jugoszláv utódállam

⁴⁴³ vö. Dreifelds i.m. 160–62, Nordberg i.m. pp. 45–47, 65–66, Pettai i.m. 76–77, Zaleski–Śliwa–Veebel i.m. pp. 189–193.

⁴⁴⁴ vö. Defence Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2020. pp. 19, 27, National Security Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2021. pp. 36.

⁴⁴⁵ vö. White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2010. pp. 80–81.

⁴⁴⁶ vö. Angleško-Slovenski Vojaški Terminološki Slovar. Poveljstvo za doktrino, razoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana, 2006. p. 242, Defence White Paper of the Republic of Slovenia. Republic of Slovenia, Ministry of Defence, 2020. pp. 25–28, The Military Balance 2022. The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. Routledge, Taylor & Francis Group, 2022. p. 146.

már egyáltalán nem rendelkezik békeidőben is működő területvédelmi struktúrával. Hasonló a helyzet Romániában is, ugyanakkor itt 2016 óta folyamatos fejlesztési törekvések tapasztalhatók a tartalékos rendszer megújítására, amelynek kapcsán a területvédelmi erők felállítása is szerepel a tervekben. A struktúra tehát egyelőre nem adott, ugyanakkor a hatályos román *Nemzeti Katonai Stratégia* alapján arra lehet következtetni, hogy ezen a területen változások következhetnek be, abban ugyanis az *elrettentéssel* összefüggésben fogalmazzák meg a minél több kiképzett tartalékos mozgósításának képességigényét, a „*mélységében integrált védelmet*” és a fegyveres ellenállást is.⁴⁴⁷

A balti országok területvédelmi struktúrái ezzel szemben viszonylag keveset változtak, NATO csatlakozásuk óta azonban a területvédelmi erők fejlesztése már inkább a reguláris és a szövetséges erőkkel történő *interoperabilitás* megvalósítására irányul. Ezzel összefüggésben, szervezeteik meghagyása mellett, mint önálló haderő komponens, ma már békeidőszakban is a fegyveres erők parancsnokának, vagy a védelmi minisztériumnak alárendelten működnek. Ez az integráció azonban csak növelte a honvédelemben betöltött szerepüket, miután a lakosság honvédelmi felkészítése mellett, amely továbbra is ifjúsági tagozataik és társszervezeteik feladata, már az aktív erők tartalékos állományának kiképzésében is tevékenyen részt vesznek. Hadműveleti koncepcióikban is fellelhetőek még az egykori elgondolások, így a *visszamaradó erők elve* és a partizán jellegű tevékenységek alkalmazása is.⁴⁴⁸ Ez különösen a litván koncepcióra igaz, ahol – amint azt már említettük – a hatályos védelmi törvény, a katonai stratégia és doktrína egyaránt nevesíti, hogy az országot ért támadás esetén a területvédelem a KASP struktúrájába integrálódó, polgárokból szervezett *ad hoc* partizán csapatok felállításával számol.⁴⁴⁹

4.1.2. RUGALMAS TERÜLETVÉDELEM

Ebbe a típusba⁴⁵⁰ azok a területvédelmi rendszerek sorolhatók, amelyek rendelkeznek az *átfogó megközelítések* valamennyi jellemzőivel, így a védelem a *mélyléségi védelem* elvét követi,

⁴⁴⁷ vö. Military Strategy of Romania. Credible defensive capacity, for a safe Romania, in a world marked by new challenges. Romania Ministry of Defence, Bucharest, 2021. pp. 6, 10, 15, 25–30.

⁴⁴⁸ Zaleski – Śliwa – Veebel i.m. pp. 189–193.

⁴⁴⁹ vö. White Paper – Lithuania (2017). p. 34, D-LK-1 (2016). pp. 5-6, 7-1, 1998 No VIII-723.

⁴⁵⁰ Ennek a területvédelmi típusnak az elnevezését **Pekka Visuri**, a finn *Nemzetvédelmi Egyetem* professzorának egyik tanulmánya alapján választottam, aki ott hazája területvédelmi rendszere tekintetében a „*rugalmasságot*” nevezte meg egyik fő jellemzőjeként. Ez alatta a csapatok mobilitását, a magas intenzitású harcoló műveleteket, a

a haderőstruktúra bázisát pedig a milíciarendszer és a decentralizáció képezi, hadműveleti koncepcióikban azonban nagyobb szerepet játszanak a hagyományos, az erők mobilitásán és összhaderőnemi képességein alapuló hadműveleti elgondolások. Ezek közé a finn és a svéd területvédelem tartozik, amelyet hasonlóságuk miatt gyakran neveznek „*finn-svéd modellnek*” is.⁴⁵¹ A két ország területvédelme közötti párhuzam hasonló geostratégiai helyzetükkel és katonaföldrajzi adottságaikkal magyarázható. A hasonló geostratégiai helyzet – bár Finnországot hagyományosan a VSZ, Svédországot pedig a NATO-hoz „*közeledő*” semleges országgént jegyezték – abból következett, hogy mindkét ország úgy ítélte meg, hogy katonai agresszióval kizárólag egy közvetlen NATO-VSZ fegyveres konfliktus esetén kell számolniuk.⁴⁵² A kezdetekben még ez esetben is csak területi szuverenitásuk átmeneti és korlátozott megsértését tekintették potenciális fenyegetésnek, amely a hadviselő felek által a területükön végrehajtott manőverekre, illetve haditengerészeti és légibázisaik átmeneti birtokbavételére irányulhat. A közvetlenül ellenük irányuló, állami szuverenitásukat veszélyeztető inváziót csak a *DUNA hadműveletet* követően tekintették valós fenyegetésnek.⁴⁵³ A katonaföldrajzi adottságok hasonlósága a két ország erősen szegdelt terepadottságaiból, alacsony népsűrűségéből, valamint az északi és déli régiók közötti, a lakosság és az infrastruktúrák megoszlásában megmutatkozó, déli súlypontú aránytalanságból következett.⁴⁵⁴ Mindezek alapján a két ország hasonló stratégiai és hadműveleti koncepciót követett. Stratégiájuk a *nem provokatív védelem* és a *megtagadás* kettőségén alapult. Bár mindkét ország nagy hangsúlyt fektetett a légierőre és a tengerparti területek miatt a haditengerészetre, azonban ezek a haderőnemek is kifejezetten csak védelmi képességekkel rendelkeztek. A *megtagadás* a támadókkal szembeni szívós védelmen alapult, amely az agresszor hadműveleti céljaihoz viszonyított aránytalanul nagy idő-, anyagi és élőerővesztés okozását helyezte kilátásba. A finn és a svéd védelem ezért nagyobb hangsúlyt helyezett a veszteségokozásra, tehát a támadó

terepadottságok kihasználását és a különböző erők (haderőnemek, manőver- és statikus helyi védelmi erők) szoros együttműködését értette. vö. Visuri i.m. pp. 89–95.

⁴⁵¹ Davis i.m. p. 173.

⁴⁵² vö. Roberts i.m. pp. 77–78, Szabó (1985) i.m. pp. 101–108, 204–205. Itt kell megjegyeznünk, hogy **Szabó János** itt hivatkozott munkája még az akkor rendelkezésre álló információkat tükrözi. Így Svédország esetében valóban igazolható, hogy a *hidegháború* idején inkább a NATO-hoz közeledett, azonban ma már ismert, hogy dacára az 1948. április 6-án aláírt szovjet-finn *Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződésnek*, a finn területvédelmet is elsősorban a Szovjetunióval szemben hozták létre. vö. Michel, Leo: The American View. In: Artéus, Gunnar – Zetterberg, Kent: Cold War Views on Sweden. Medströms Bokförlag, 2018. pp. 103–145, Penttilä i.m. p. 118.

⁴⁵³ vö. Penttilä i.m. p. 117. Roberts i.m. pp. 85–91, Tartter, Jean R.: National Security. In: Solsten, Eric – Meditz, Sandra W. (ed.): Finland: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1990. pp. 300–301.

⁴⁵⁴ vö. Canby (1981) i.m. pp. 118–119, Nokkala i.m. p. 29, Tartter i.m. p. 301.

erők *felőrlésére*. A *kifárasztás* lényegi elemét jelentő, a *népfelkelés elve* alapján szervezett nemzeti ellenállás csak korlátozottan jelent meg hadműveleti koncepcióikban.⁴⁵⁵

A finn területvédelmi rendszer létrehozását a finn szakértők általában az 1966-os esztendőhöz kötik. Ekkor hozták létre a *téli háború* tapasztalatai alapján, az 1945 után módosított hadműveleti doktrínákban megjelenő műveleti követelményeknek megfelelő *decentralizált vezetési rendszert*.⁴⁵⁶ Ez alapján az országot 7 regionális katonai parancsnoksági felelősségi területre osztották, és a parancsnokságokat rendkívül széles felelősségi körrel ruházták fel. Ebbe beletartozott a kiképzés, a mozgósítás, a *hadszintér-előkészítés*, valamint a felelősségi területükön települt katonai és félkatonai (parti őrség, határőrség) szervezetek vezetése is. Háborús helyzetben szükség esetén a csapatokat a helsinki Főparancsnokságtól függetlenül is vezethették, illetve igényelhettek légi- és haditengerészeti támogatást közvetlenül a haderőnemi parancsnokságoktól. Ennek a vezetési struktúrának a célja az volt, hogy ha egy nagy erejű támadás során megszűnik az összeköttetés a központi vezetéssel, az ne okozza a további ellenállás összeomlását, és a regionális parancsnokságok lényegében összhaderőnemi képességek birtokában tudják vezetni felelősségi területükön a csapatokat.⁴⁵⁷ Hogy ez egy működő rendszerré váljon, annak előfeltétele természetesen az volt, hogy az ország terepviszonyai és létfontosságú infrastruktúrái, kulcsterületi figyelembevételével már békeidőben egyértelműen meghatározzák, hogy az egyes hadműveleti irányokban a csapatok milyen tevékenységeket folytassanak, és azt a hadműveleti koncepcióban előzetesen rögzítsék. A *decentralizált vezetés* ezeknek a központi vezetéssel történő összeköttetés megszakadása esetén, előzetesen meghatározott hadműveleti feladatoknak a végrehajtását jelentette.⁴⁵⁸ Ez alapján vált a finn hadműveleti koncepció, az ún. *hadászati területvédelem*⁴⁵⁹ alapelvévé a „*területi hadviselés*”, amely a finn meghatározás szerint „*a katonai tartományok saját felelősségi területükön végrehajtott védelmi hadviselése*.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ vö. Canby (1981) i.m. pp. 118–119, Niska i.m. pp. 23–24, Penttilä i.m. p. 118, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. pp. 43–44, 61–63.

⁴⁵⁶ Nokkala i.m. p. 50, Penttilä i.m. pp. 20, 115–116, Visuri i.m. pp. 57–58.

⁴⁵⁷ vö. Niska i.m. p. 23, Nokkala i.m. p. 50, Penttilä i.m. pp. 115–117, Visuri i.m. pp. 43–44, 57–62, 88–89.

⁴⁵⁸ vö. Penttilä i.m. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. 44–45, 57–63.

⁴⁵⁹ Finnországnak a *hidegháború* idején nem volt a mai értelemben vett írott katonai doktrínája. Azt a különböző kül- és katonapolitikai dokumentumok, állásfoglalások, valamint a hadműveleti és harcszabályzatok összessége jelentette. A hadműveleti koncepció is ezek szintéziseként jelent meg, amelyet hol *hadászati védelmi hadműveletnek*, hol *hadászati területvédelemnek* neveztek. vö. Niska i.m. p. 23., Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980. p. 615, Visuri i.m. p. 44, 71.

⁴⁶⁰ Penttilä i.m. p. 117. A *területi hadviselés* elgondolásának alapját az a *második világháború* óta zajló folyamat képezte, amelynek során a finn hadműveleti koncepciók fokozatosan egyre kisebb hangsúlyt helyeztek a határvédelemre és helyette végül a *mélyiségi védelem elvét* fogadták el. Ennek korai előzménye egy, a 40-es

A *hadászati területvédelem* a hadművelet első szakaszában az alacsony létszámú aktív erők megerősítését, a kijelölt védelmi állások elfoglalását, a kulcsterületek és a létfontosságú létesítmények biztosítását, valamint a szárazföldi- és tengeri műszaki záruk telepítését írta elő.⁴⁶¹ A mozgósítást megkönnyítette, hogy a finn haderő milíciarendszerű volt, és néhány kivételtől eltekintve (pl. légierő és a haditengerészet csapatai) a *területi kiegészítés elve* alapján épült fel. A 30-40 000 fős békelétszám mellett mintegy 700 000 fős, gyorsan mozgósítható állomány állt rendelkezésre, de egyes becslések szerint a kiképzett tartalékos állomány összlétszáma akár az 1 millió főt is elérhette, ami az akkori 5 milliós népességgel összevetve rendkívül magas szám.⁴⁶² A mozgósítást követően a regionális parancsnokságok alárendeltségében megalakult szárazföldi csapatokat gépesített *általános*-, és könnyűgyalogos *helyi rendeltetésű erők*re tagolták. Ezeket nagyszámban egészítették ki a vezetésbiztosítás, valamint a területi vizek és a légtér megfigyelése támogatásában alkalmazott polgári szolgálatok.⁴⁶³ Utóbbiak szimbolizálták a *totális védelem* polgári komponensét. A mozgósítás végrehajtását a *késleltető* első védelmi harcok biztosították. A védelmi hadművelet során a csapatok alkalmazása egységes sémára épült. Egyedül a partvédelem vonatkozásában mutatkozott különbség, ahol annak feladata az ellenséges deszantműveletek megakadályozása volt. Ennek sikertelenségét követően azonban már az általános szárazföldi hadműveleti irányelvek szerint kellett a csapatoknak tevékenykedniük.⁴⁶⁴ Ezek az irányelvek abból indultak ki, hogy az ország terepadottságai nem teszik lehetővé⁴⁶⁵, hogy a támadó széles arcvonalon szétbontakozzon, ezért több, hosszan elnyúló hadoszlopban lesz kénytelen előnyomulni. Még a hadművelet első szakaszában a csapatok a műszaki zárukra támaszkodva alacsony intenzitású *halogató*- és *vadászharcot* kellett, hogy folytassanak. Ekkor a cél még nem a veszteségokozás, csupán a szárnyakra mért folyamatos csapásokkal a támadó zavarása, előnyomulásának lassítása volt. A szárnyak támadása elsősorban a *helyi rendeltetésű erők* feladata volt, amelyeket a rejtésre alkalmas terepszakaszokra – főleg erdőkbe – visszavonva, *visszamaradó erőként* terveztek alkalmazni, hogy a későbbi hadműveleti szakaszokban az előnyomuló támadó

években született elgondolás volt, amely arra tett javaslatot, hogy a finn haderőt az ország teljes mélységében, szórtan telepítve, „*izolált harcokra*” készítsék fel. vö. Salminen, Pertti: *The Impact of Arms Technology on Military Doctrines*. Finnish Defence Studies 5. War College, Helsinki, 1992. p. 46, Visuri i.m. pp. 25–26.

⁴⁶¹ Penttilä i.m. p. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, 310, Visuri i.m. p. 89, 96.

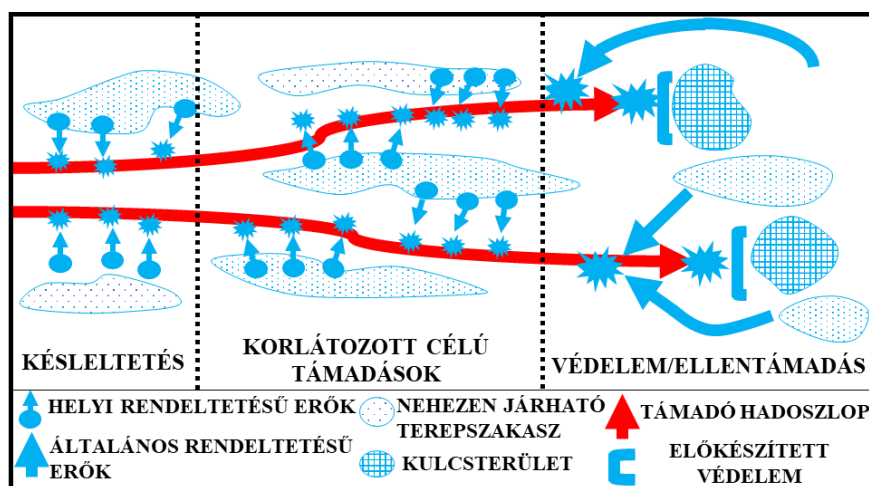
⁴⁶² vö. Juusti, Jukka – Matthews, Ron: *Finland's Defense Posture*. In: *Defense & Security Analysis*, Vol. 6. No. 1990/1. (pp. 85–89) p. 86, Niska i.m. p. 7, Nokkala i.m. p. 54, Tratter i.m. p. 308, Visuri i.m. pp. 88–89.

⁴⁶³ vö. Penttilä i.m. p. 117, Visuri i.m. p. 61.

⁴⁶⁴ vö. Penttilä i.m. p. 119, Visuri i.m. pp. 61–63.

⁴⁶⁵ Finnország területének több mint háromnegyede erdős, mocsaras, nehezen járható terep, amely a gépesített erők mozgását jelentősen korlátozza. vö. Niska i.m. pp. 3–4, Tratter i.m. p. 301.

mögöttes területe ellen hajtsanak végre gerilla jellegű műveleteket. Az általános rendeltetésű erők ezzel szemben folyamatosan, változó intenzitású harctevékenységet folytatva a saját mélységbe vonultak volna vissza, a kijelölt kulcsterületek körzetébe. A kulcsterületeken az ott települt *helyi rendeltetésű erőkkel* együttesen végrehajtott, erős tűzrendszerre támaszkodó védelmi harcok képezték a hadművelet második szakaszát. Ebben a szakaszban a cél már a minél nagyobb veszteségokozás volt. A támadó hadoszlopokkal szemben a kulcsterületek körzetében megszerzett erőfölényt kihasználva, a következő hadműveleti szakaszt a gépesített erők *ellentámadása* jelentette, amely már a támadó csoportosítás megsemmisítésére irányul. Sikertelen *ellentámadás* esetén a csapatok a mélységbe visszavonulva, az egyes műveleti szakaszokat ismételve folytatták volna a védelmi harcokat.⁴⁶⁶

12. sz. ábra: a finn hadműveleti elgondolás⁴⁶⁷

A hadműveleti koncepcióval kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy abban olyannyira meghatározó volt a *mélyégi védelem elve*, hogy az 1980-as évekig nem volt kijelölve olyan kulcsterület, amely nem volt feladható, beleértve a fővárost is, és az általános gyakorlattal szemben, az *erők megóvásának* prioritására miatt, a visszavonulásról való döntés is a regionális parancsnokok felelősségébe tartozott.⁴⁶⁸ A hadműveleti koncepció képességekvetelményeinek megfelelően a finn haderő főleg a könnyebb fegyverzetű, páncéltörő képességekkel rendelkező, mozgékony alegységekre támaszkodott. Ezt mutatja, hogy a *hidegháború* végén a szárazföldi csapatok gerincét 2 páncélos-, 14 gyalog- és 11 vadász dandár alkotta, amelyet még kb. 70 helyi

⁴⁶⁶ vö. Niska i.m. pp. 23–24, Nokkala i.m. pp. 50–51, Penttilä i.m. pp. 117–119, Tratter i.m. pp. 303–304, Visuri i.m. pp. 61–63.

⁴⁶⁷ Készült a Pekka Visuri által közölt ábrák alapján. Lásd Visuri i.m. pp. 81, 84.

⁴⁶⁸ Penttilä i.m. p. 118.

rendeltetésű, önálló (könnyűgyalogos) zászlóalj egészített ki.⁴⁶⁹ A légierő és a haditengerészet önálló műveleteivel nem számoltak, azokat a szárazföldi hadműveletekkel összefüggésben, támogató erőként tervezték alkalmazni.⁴⁷⁰

A finn rendszer nagy hatással volt a svéd területvédelemre is, főleg a 60-as évektől.⁴⁷¹ Svédországban korábban két eltérő koncepció állt egymással szemben, az említett időszakban azonban végül ezek kombinációja valósult meg. Az egyik koncepció a „*népi védelem*” volt, amely lényegében a *népfelkelésre* történő utalásként értelmezhető, és amelyhez egy finn típusú, a *mélyégi védelem elvét* követő hadműveleti koncepció társult. Ennek svéd neve „*belső védelem*” volt. Ezzel szemben állt az ún. „*csúcstechnológiájú területvédelem*”, amely elnevezés a magasabb technológiai igényeket támasztó haditengerészet és főleg a légierő meghatározó szerepére utalt. Az ehhez kapcsolódó hadműveleti koncepció a „*frontális védelem*” volt, amely a *mélyégi védelemmel* ellentétben a határvédelemre helyezte a hangsúlyt, és nem számolt az ország mélységére kiterjedő magas intenzitású védelmi harcokkal.⁴⁷² A két koncepció közül utóbbit preferálták, mivel a 60-as évekig nem tartották valós fenyegetésnek a közvetlenül Svédország ellen irányuló nagy erejű támadás lehetőségét. A *frontális védelem* sem vetette el ugyanakkor teljesen a *mélyégi védelem* elvét, ugyanis a svéd haderő struktúrája alapvetően a finnhez hasonló, *területi-elven* szervezett milíciarendszer alapján épült fel. Ennek megfelelően az ország minden egyes közigazgatási egységében létrehozták a finnhez hasonló *helyi rendeltetésű erőket*, illetve ezek közé sorolva, egy önkéntes területvédelmi szervezetet, a *Honi Gárdát (Hemvärnet – HV)* is.⁴⁷³ A *frontális védelemből* következően ugyan ezek elsődleges feladata a háterszág ellenséges légideszant erőkkel szembeni védelme, valamint a kulcsterületek és a határvédelemben alkalmazott manővercsapatok *mögöttes területeinek* biztosítása volt, de a 60-as évektől már megjelent azok gerilla jellegű műveletekben történő alkalmazásának elgondolása is.⁴⁷⁴ A HV fontos szerepet játszott a milíciarendszerű svéd haderő mozgósításbiztosításában is, miután a készenléti csapatok mellett a HV képezte a fegyveres erők leggyorsabban mozgósítható részét. Ennek oka, hogy az állomány felszerelését és

⁴⁶⁹ Tratter i.m. pp. xix–xx, Visuri i.m. p. 95.

⁴⁷⁰ vö. Nokkala i.m. p. 50, Visuri i.m. pp. 90, 96.

⁴⁷¹ vö. Åselius, Gunnar: Swedish Strategic Culture after 1945. In: Cooperation and Conflict, Vol. 40. No. 2005/1. (pp. 25–44) pp. 31–34, Roberts i.m. pp. 94–95.

⁴⁷² Agrell (1984) i.m. pp. 158–163, Åselius i.m. p. 33–35, Defence without the Bomb. p. 114, Roberts i.m. pp. 94–95.

⁴⁷³ Svédül: *Hemvärnet*.

⁴⁷⁴ Agrell (1984) i.m. p. 162, Roberts i.m. p. 97, 115–116, Romaneski, Albert Leo: Sweden and Nordic Balance. In: The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 1. No. 1971/1. (pp. 54–65) p. 64. Ez a svéd terminológiában, mint „*szabad hadviselés*” jelent meg. vö. Om kriget kommer (1961) pp. 46–48.

fegyverzetét az otthonában tárolta.⁴⁷⁵ A mozgósításbiztosítás jelenőségét mutatja, hogy amíg a fegyveres erők hadilétszáma a vizsgált időszakban volt, hogy a 800 000 főt is elérte, a békelétszám ennek még 10%-át sem tette ki (kb. 65 000 fő).⁴⁷⁶

A *mélyégi védelem* irányába történő elmozdulás végül a 60-as évek második felében következett be, amikor az azonosított katonai fenyegetések között megjelent a Szovjetunió Finnország területén keresztül végrehajtott inváziójának lehetősége. Ezzel összefüggésben került sor a finnhez hasonló decentralizált 6 regionális összhaderőnemi hadművelleti parancsnokság felállítására, és a *frontális védelem* hadművelleti koncepció módosítására is. Eszerint a hadászati védelmi hadművelet során a déli régióban továbbra is a *frontális védelem*, az északi és a keleti régióban pedig a finn *mélyégi védelem* elve alapján kellett a csapatoknak tevékenykedniük.⁴⁷⁷ Ennek megfelelően a *helyi rendeltetésű erők* a finn elgondoláshoz hasonlóan a támadókkal szemben *vadászharcot*, majd *visszamaradó erőként* gerilla jellegű műveleteket kellett, hogy végrehajtsanak, hogy a már meggyengített támadóval szemben a manőver csapatok a mélységből légitámogatással *ellenlökéseket*, majd *ellentámadást* hajtsanak végre.⁴⁷⁸ A csapatok területileg eltérő alkalmazásának megfelelően az 5 páncélos dandárból 4 a déli, 1 pedig az északi régióban települt. Az északi régióban ugyanakkor létrehoztak 5 könnyebbfegyverzetű, speciális, a sarkvidéki környezet művelési követelményeinek megfelelő képességekkel rendelkező gépesített, ún. „*Norrland*” dandárt⁴⁷⁹ is. Az ország egyéb részein további 11 gyalogdandár képezte a manőver erőket, amelyeket a döntően könnyűgyalogos *helyi rendeltetésű erők* több mint 200 önálló zászlóalja és 400 százada egészítette ki. Mindemellett a szárazföldi védelmi hadműveleteket a világ akkori negyedik legerősebb légierője támogatta.⁴⁸⁰

Ez a *hidegháborús „finn-svéd modell”* viszonylag sokat megőrzött egykori jellegéből. Bár a *kétpólusú világ* megszűnését követően a fegyveres erők létszámát itt is csökkentették, illetve nagyobb hangsúlyt helyeztek a nemzetközi válságreakáló műveletekben való részvételhez szükséges képességek fejlesztésére, azonban a *megtagadás* stratégiája nem változott, illetve a *mélyégi védelem* elve is még megjelenik hadművelleti koncepcióikban.⁴⁸¹ A területvédelmi

⁴⁷⁵ Agrell i.m. p. 162, Roberts i.m. p. 97.

⁴⁷⁶ vö. Defence without the Bomb. p. 114, Military Balance 1980-81. The International Institute for Strategic Studies, London/Melbourne: Arms and Armour Press – New York: Facts on File, Inc., 1980. p. 37.

⁴⁷⁷ Åselius i.m. p. 34, Canby (1981) i.m. pp. 117–119.

⁴⁷⁸ Canby (1981) i.m. pp. 121–122, Roberts i.m. pp. 115–116.

⁴⁷⁹ *Norrland* Svédország északi régiójának megnevezése. A *Norrland dandárok* lényegében a gyalogdandárok (könnyűlövész) északi megfelelője volt, amelyek a sarki terepviszonyokhoz igazodva, főleg kételtű gyalogsági harcjárművekkel rendelkeztek. vö. Sweden. In: Military Review, Vol. LII. No. 1972/2. (pp. 95–104) p. 100.

⁴⁸⁰ vö. Defence without the Bomb. pp. 114 – 115, Canby (1981) i.m. p. 119, Military Balance (1980) p. 37.

⁴⁸¹ vö. DGO 20 (2020) pp. 25–26, Government's Defence Report. Publications of the Finnish Government, Helsinki, 2021. pp. 19, 25, 28, 36–37. MSD 16 (2016) pp. 33–34. pp.

képességek vonatkozásában összességében pedig még további fejlesztésekkel is számolnak. Ezt jelzi, hogy Finnország a *helyi rendeltetésű erőket* 2007-ben egy önkéntes területvédelmi tartalékos szervezettel is megerősítette, és a hatályos védelmi jelentés (rövid távú stratégia) szerint kifejezetten a *mélylési védelem* elve alapján tervezik a rendszer további kiszélesítését.⁴⁸² Az utóbbi években Svédország is nagyobb hangsúlyt fektet a klasszikus területvédelmi képességei fejlesztésére. Jelenleg a HV manővercsapatokkal történő interoperabilitási képességének fejlesztése zajlik, és ezzel összefüggésben annak korszerűbb haditechnikai eszközökkel történő ellátása. A HV területvédelemben játszott szerepét mutatja, hogy a svéd szárazföldi csapatok háborús hadrendjében szereplő 4 dandár és 18 önálló zászlóalja mellett – amelyből 5 helyi rendeltetésű – 40 HV zászlóalj tervezett.⁴⁸³

4.1.3. ERŐDRENDSZEREKRE TÁMASZKODÓ TERÜLEVÉDELEM

Ebbe a típusba a két alpesi semleges ország, Svájc és Ausztria *hidegháború* kori területvédelme sorolható. A két ország stratégiája és hadműveleti koncepciója alapelveit tekintve megegyezett, ami estükben is hasonló geostratégiai helyzetükkel, katonaföldrajzi adottságaikkal, valamint milíciarendszerű haderőstruktúrájukkal magyarázható. Geostratégiai helyzetét mindkét ország úgy ítélte meg, hogy közvetlen, ellenük irányuló támadással nem kell számolniuk, közvetetten ugyanakkor egy, a NATO és a VSZ közötti általános háború esetén a hadviselő felek érdekeltek lehetnek abban, hogy szuverenitásukat megsértsék. Értékelésük alapján ez arra irányult volna, hogy a hadviselő felek a kedvezőbb hadműveleti helyzet megteremtése céljából, területükön keresztül manővereket hajtsanak végre, vagy országukat felvonulási területként használják. Tekintettel arra, hogy mindkét esetben szárazföldi támadó hadművelettel lehetett számolni, amelyek az azonosított fenyegetések célját tekintve a támadó részéről a minél gyorsabb siker megvalósítását célozzák, ezért annak legvalószínűbb formájának egy gépesített erővel végrehajtott, meglepésen alapuló hadászati támadást tartottak.⁴⁸⁴ Mivel abból az alapesetből indultak ki, hogy nem rendelkeznek megfelelő

⁴⁸² vö. Government's Defence Report (2021) pp. 36–37.

⁴⁸³ vö. Main elements of the Government bill – Totalförsvaret 2021–2025. Government Offices of Sweden, Ministry of Defence, 2020. pp. 103–104, 111–112.

⁴⁸⁴ Svájc esetében ez a fajta „*nagyhatalmak közé ékelődés*” helyzete ugyanakkor nem a *hidegháború* következménye, hanem egy több évszázada fennálló állapot volt. A két ország geostratégiai helyzetére röviden lásd Bühlmann i.m. pp. 57–56, Roberts i.m. p. 51, Stein, George J.: Total Defense: A Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria. In: Defense Analysis, Vol. 6. No. 1990/6. (pp. 17–33.) pp. 18, 27, (továbbiakban: Stein 1990/b.), Szabó (1985) i.m. pp. 37–39, 146–148.

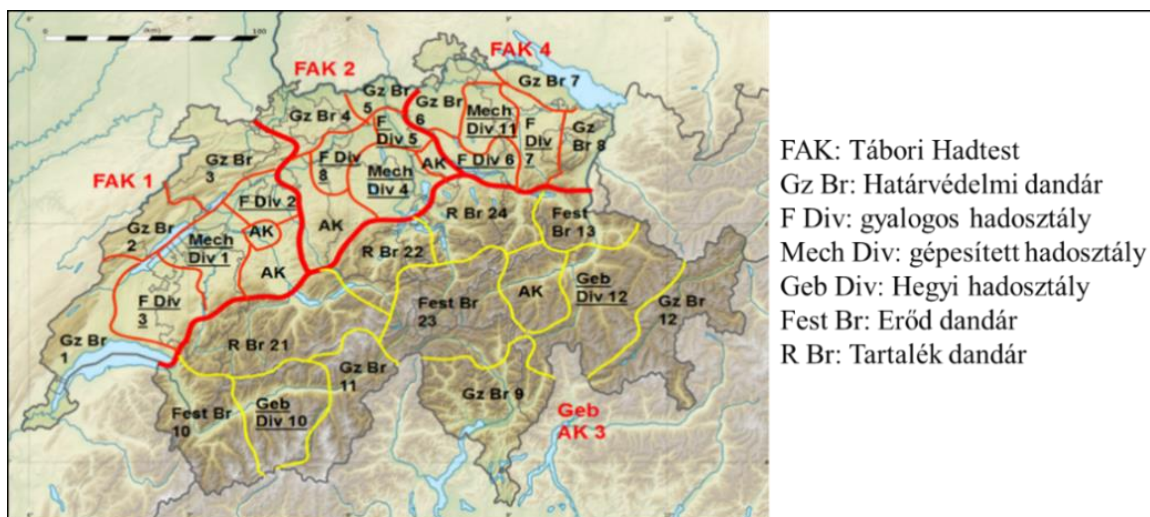
képességekkel ahhoz, hogy egy ilyen támadást már a határövezetben feltartóztassanak, ezért esetükben a *megatagadás* stratégiája a támadó számára kedvezőtlen *időtényező* megteremtését célozta, amelyet az ország teljes mélységében folytatott védelmi harcokkal törekedtek megvalósítani.⁴⁸⁵ Hadművelési koncepciójuk ebben jelentős mértékben támaszkodott katonaföldrajzi adottságaik maximális kihasználására. Hegyes-erdős terepadottságuk önmagában is jelentősen korlátozni tudta a potenciális támadó mozgás- és manőverszabadságát, de a *megtagadás* hitelességét erősítendő, országuk teljes mélységében, a domborzati viszonyokhoz alkalmazkodó erőrendszereket is létesítettek.⁴⁸⁶ Ez az erőrendszerekre támaszkodó, és az azok alapján az ország teljes területén kialakított védelmi körletek hálózata, valamint az egyes védelmi körletekben eltérő harctevékenységek végrehajtására felkészített, eltérő képességű erők alkalmazása képezte Svájc és Ausztria területvédelmének legfőbb sajátosságát.

Svájcot a katonaföldrajzi adottságok alapján a következőképp csoportosították; határvidék, egyéb területek és az „*Alpesi erő*”.⁴⁸⁷ A *hidegháború* idején a területvédelmi rendszer alapját képező 1961-es hadrend (*Armee 61*) ezeket 4 hadtest felelősségi területre tagolta. Három „*tábori hadtest*” látta el a gépesített műveletek végrehajtásához alkalmasabb terület, az ún. „*Mittelland*”, a Genfi-tó és a Boden-tó közötti, mintegy 300 km széles, és 50 km mélységű terület védelmét. A *tábori hadtesteket* 1-1 harckocsizó és 2-2 gyalogos hadosztály alkotta, de az országot ért támadás esetén a hadtestparancsnokságoknak rendelték alá a felelősségi területükön megalakuló, változó számú önálló (könnyűgyalogos) határvédelmi dandárokat is. A negyedik, „*Hegyi Hadtestet*” 3 könnyűgyalogos hadosztály alkotta, amelyek hegyivadász-, határőr- és erődcsoportokból álltak.

⁴⁸⁵ vö. Defence without the Bomb. i.m. pp. 114–115, Lampersberger (Teil 3), Mayer, Walter: Az osztrák területvédelem – Spannocchi tábornok tévútja? In: Új Honvédségi Szemle, 48. évf. 1994/1. (pp. 120–127) pp. 120–124, Mendershausen (1973) i.m. pp. 78–79, Sheehan i.m. pp. 35–36, Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. pp. 44–49.

⁴⁸⁶ vö. Az osztrák erőrendszer. pp. 93–96, Bühlmann i.m. pp. 61–62, Lampersberger (Teil 3), Mendershausen (1973) i.m. p. 79, Roberts i.m. p. 54, Stein (1990/b.) i.m. pp. 30–31.

⁴⁸⁷ vö. Mendershausen (1973) i.m. p. 79, Sheehan i.m. pp. 36–37.

13. ábra: a svájci védelmi körzetek felosztása⁴⁸⁸

Mivel a teljes svájci haderő miliciarendszerű volt, ezért békeidőszakban csak 5-6000 katona teljesített aktív szolgálatot. Ez az állomány biztosította a védelmi helyzetben megalakuló csapatok parancsnoki és törzsállományát. Ezt kiegészítették még az alap-, vagy szinten tartó kiképzésre, időszakos gyakorlatozásokra behívottak, akikkel nagyjából 25 000 főre lehet tenni a svájci fegyveres erők békelétszámát, míg mozgósítható hadereje a miliciarendszer alapján kb. 650 000 fő volt.⁴⁸⁹

A hadműveleti koncepció a hadászati védelem első hadműveleti szakaszában a határőrcsapatok békeidőszakban előkészített, kis álcázott erődökre és telepített műszaki akadályokra támaszkodó, a határövezetben végrehajtott *késleltető* műveletét írta elő. Ennek keretén belül azonban nemcsak hagyományos *halogatóharccal* számoltak, hanem a kisebb kötelékek korlátozott célú támadótevékenységével is, amely az ellenség szárnyai ellen irányul. Ez azt célozta, hogy a támadó az erőit megossza, és a szárnyak védelmére erőket különítsen ki, melyeket külön-külön képesek lehetnek megsemmisíteni. Ez már döntően a *tábori hadtestek* erőinek feladata volt, melyeket a második lépcsőben, tartalékként helyeztek el. A képesség-aszimmetria és az erők megóvása miatt a gépesített erőket több kisebb kötelékben tervezték alkalmazni, hogy elkerüljék a kockázatát annak, hogy a támadó egy nagyobb csoportosítást ütközetben vagy légicsapásokkal megsemmisítsen. A gépesített csapatok feladata ezért főleg az *ellenlökések*, illetve kedvező hadműveleti helyzet függvényében, az *ellentámadás(ok)*

⁴⁸⁸ Forrás: <https://researchcentre.army.gov.au/library/land-power-forum/swiss-military-cost-effectiveness-cold-war-insights-land-capability> (Letöltés ideje: 2021.12.08.)

⁴⁸⁹ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 78–81, Roberts i.m. p. 49, Sheehan i.m. pp. 36–37, Stein (1990/b.) pp. 21–23.

végrehajtására volt.⁴⁹⁰ A *késleltetés* során a mélységbe visszahúzódó erők a támadók folyamatos pusztítása mellett a *stratégiai rombolást*, tehát az ellenség által felhasználható katonai és polgári infrastruktúrák megsemmisítését is végre kellett, hogy hajtsák.⁴⁹¹ Amennyiben a támadó a *Mittelland*-ban elszenvedett idő-, anyagi- és élőerővesztés ellenére sem hagyott volna fel szándékával, akkor a második hadműveleti szakaszban a csapatok visszahúzódtak volna az *Alpesi erődbe*. Itt három nagy, erős tűzérsséggel rendelkező erőrendszer építettek ki. Ebben a szakaszban a tűzérsség mellett hegyivadász és egyéb könnyűgyalogos alegységek korlátozott célú támadótevékenységével számoltak. A hegyi védelmi harcok sikertelensége esetén a hadművelet harmadik, utolsó szakasza az állami kontinuitás túlélésének biztosítása volt. Ennek során a kormányzat az *Alpesi erődbe* települve, külső támogatók megnyerésével törekedett volna a *status quo* helyreállítására, miközben az ország megszállt területein polgári és gerilla típusú fegyveres ellenállás bontakozik ki. Utóbbira külön felkészítették az állományt, hogy a kis alegységek a központi vezetéssel történő kommunikáció megszakadása esetén is képesek legyenek önállóan tevékenykedni. Ezzel összefüggésben az elvben mozgósítható 650 000 fős svájci haderő számára, rejtett készleteket is felhalmoztak, fejenként 1 tonna ellátmánnyal. Ez a helyi ellenállás alapvetően az ún. *Területi Szolgálat (Territorialdienst)* struktúrájára épült, amelyet – szemben a hadosztályok mozgó erőivel – kifejezetten a helyi védelmi feladatok ellátására hoztak létre. Ezeket az erőket döntően a *népfelkelő (Landsturm)* csapatok alkották.⁴⁹²

A svájcihoz hasonló osztrák területvédelmi rendszer kialakítása a 60-as évek végén vette kezdetét, és az 1978-ban kiadott területvédelmi szabályzatot követően nyerte el végleges formáját. Itt az ország területét 10 *kulcsfontosságú*-, 19 *biztosítási*-, 1 *zárt*- és 4 *központi körzetre* tagolták.⁴⁹³ Svájchoz hasonlóan, a határövezetben a csapatok nem statikus határvédelemre, hanem késleltetésre készültek fel.⁴⁹⁴ Az osztrák haderő a svájcihoz hasonlóan

⁴⁹⁰ vö. Defence without the Bomb. i.m. p. 115, Mendershausen (1973) i.m. pp. 79–80, Roberts i.m. p. 53, Stein (1990/b.) pp. 22–23, Szabó (1985) i.m. pp. 160–162. Itt kell megjegyeznünk, hogy a legtöbb nyelvben nem alkalmaznak külön fogalmat az *ellenlökésre* és *ellentámadásra*, hanem a két tevékenységet a végrehajtó csapatok mérete, illetve a tevékenység célja alapján harcászati, hadműveleti, vagy hadászati *ellentámadásnak* nevezik, melyek közül a harcászati *ellentámadás* azonosítható a leginkább hazánkban használatos *ellenlökéssel*. vö. ADP 3-90 (2019) p. 4-3, FM 3-0 (2017) pp. 6-37–6-38. A hazai és külföldi terminológiai szakkifejezések fordítására ezzel kapcsolatban lásd KTÉSZ p. 110. A két tevékenységet hazánkban a két világháború között már eltérően határozták meg. vö. Harcászati Feladatok. 1. füzet. Alapfogalmak a harcászati vezetés terén. Budapest Honvéd Tiszti Szabályzatismertető Tanfolyam, 1934. p. 7. A témára lásd még Gyertyánfy Kornél: Az ellentámadás és ellenlökés. In: Magyar Katonai Szemle, V. évf. 1935/4. pp. 26–32, Móricz Lajos: Katonai szakkifejezések. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/12. pp. 102–104.

⁴⁹¹ Roberts i.m. p. 44.

⁴⁹² Mendershausen (1973) i.m. p. 879–81, Roberts i.m. p. 54, Stein (1990/b.) p. 24.

⁴⁹³ vö, Lampersberger (Teil 3) i.m., Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. pp. 50–51.

⁴⁹⁴ vö. Stein (1990/b.) p. 29, Szabó (1985) i.m. p. 44.

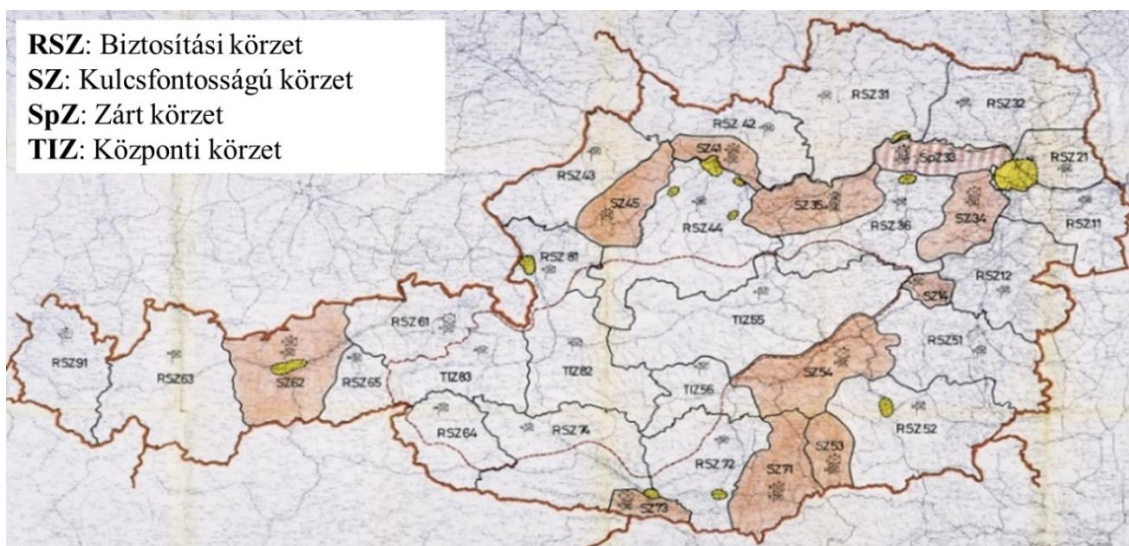
miliciarendszerű volt, ezért békeidőben itt is csak a parancsnoki és a törzsállomány, valamint egy kb. 15 000 főnyi készenléti erő teljesített aktív szolgálatot. Az osztrák haderő „M” létszáma a *hidegháború* végén 186 000 fő volt, amit akkor 300 000 főre terveztek növelni.⁴⁹⁵ A csapatok minden egyes körzet típusban eltérő, előzetesen meghatározott, és az állománnyal begyakoroltatott harctevékenységet folytattak volna. A *kulcsfontosságú körzeteket* a támadó lehetséges hadműveleti irányainak figyelembevételével olyan terepszakaszokon alakították ki, amelyek birtokbavétele a támadó számára elengedhetetlen a siker eléréséhez. Itt kisebb, döntően álcázott és tűzérővel rendelkező erősített támpontokat és védelmi állásokat létesítettek. A védelmet korlátozott gépesített, de jelentős páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogos *statikus Landwehr* csapatok látták el, amelyek a körzetekben *állóvédelmet*⁴⁹⁶ folytattak volna. A *biztosítási körzeteket* a *kulcsfontosságú körzetek* közötti terepszakaszokon alakították ki. Ezek voltak a *mobil Landwehr* erők alkalmazási körzetei. A terepviszonyok függvényében az itt meghatározott harctevékenység a gépesített erők számára az *ellenlökések* végrehajtása, illetve a gépesített erőknek nem kedvező terepszakaszokon, a könnyebb fegyverzetű csapatok részére, a *vadászharca*⁴⁹⁷ volt. A *biztosítási körzetek* hadműveleti szerepe a támadók *kulcsfontosságú körzetek* közötti manővereinek akadályozása és a veszteségokozás volt.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Stein (1990/b.) i.m. p. 30.

⁴⁹⁶ A hivatalos megnevezése „*harc a kulcsfontosságú övezetekben*” volt, amely más védelmi tevékenységeket is magába foglalt, de az erők zöme statikus, a mi fogalmaink szerint *állóvédelemként* azonosítható tevékenységet folytatott.

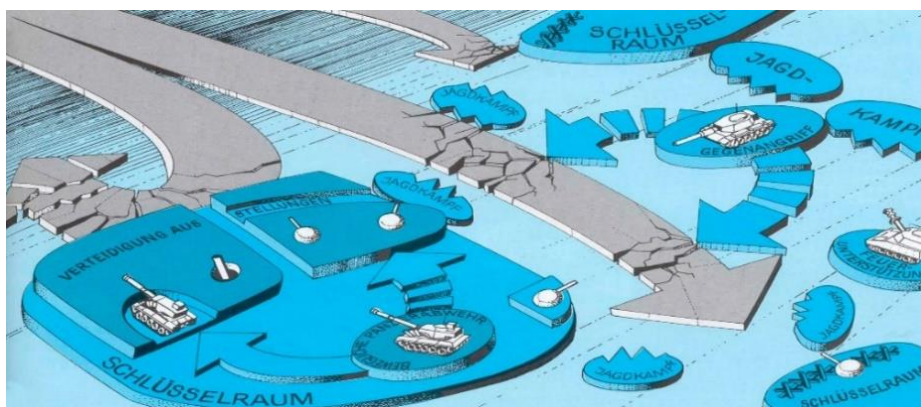
⁴⁹⁷ „*A védelmi harc megvívásának egyik módja (...) a csapatok vadászharcot elsősorban fedett és erősen átszeldelt terepen, a támadó ellenség szárnyain és hátában, a mélységben lévő objektumok, valamint a megkerülést megkísérő egységek ellen folytatnak.*” vö. KTÉSZ. p. 680.

⁴⁹⁸ vö. Az osztrák erődrendszer. pp. 93–95, Felber i.m. pp. 64–67, Lampersberger (Teil 3) i.m., Marolz i.m. pp. 46–47, Stein (1990/b.) i.m. pp. 29–30, Szabó (1985) i.m. pp. 51–52.

14. ábra: az osztrák védelmi körzetek rendszere⁴⁹⁹

Az egyetlen *zárt körzetet* a Sankt Pöltenről északra létesített 33. körzet jelentette. Ez a keleti irányból várható, az ellenséges gépesített csapatok támadása számára leginkább kedvező Duna-völgy folyosóját védte. Itt az „A” hadműveleti scenárió alapján, amely a legmagasabb veszélyeztetettségű hadműveleti helyzetet jelölte, a VSZ részéről 7 gépesített hadosztály támadásával számoltak. A *zárt körzet* védelme egy mélységében tagolt, statikus, és erős tűzérsséggel rendelkező erőrendszerre támaszkodott. Hadműveleti szerepét tekintve a legfontosabb különbséget a *kulcsfontosságú körzetekhez* képest az jelentette, hogy amíg utóbbiakat a szabályzatok szerint alacsonyabb veszélyeztetettség esetén is fel lehetett adni átmenetileg, addig a *zárt körzetet* szilárd állóvédelemmel a lehető legtovább tartani kellett.⁵⁰⁰

15. ábra: a kulcsfontosságú és biztosítási körzetekben folytatott harctevékenységek⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Forrás: Lampersberger (Teil 3) i.m.

⁵⁰⁰ vö. Lampersberger (Teil 3) i.m., Stein (1990/b.) i.m. p. 31, Szabó (1985) i.m. p. 52.

⁵⁰¹ Forrás: Lampersberger (Teil 3) i.m.

Végezetül az Alpokban kialakított 4 *központi körzet* a svájci *Alpesi erődhöz* hasonlóan az állami kontinuitás fenntartását szolgálta, ugyanakkor nem rendelkezett olyan komplex erődítésekkel. Ausztria a svájcihoz hasonló, elhúzódó gerilla műveletekre támaszkodó fegyveres ellenállással nem számolt, a védelem a körzetekre támaszkodva a megalakult reguláris erőkkel folytatta volna a harcot, amíg diplomáciai eszközökkel sikerül helyreállítani az ország szuverenitását.⁵⁰²

A *hidegháborút* követően a területvédelem kérdése Svájcban és Ausztriában is vesztett korábbi prioritásából, jóllehet semlegességükből következően továbbra is fontos részét képezi a nemzetbiztonságnak. Az erődrendszerek jelentős része ugyanakkor ma már nem funkcionál, a milíciarendszerben behívható és mozgósítható erők létszámát pedig jelentősen csökkentették. Ma már mindkét ország nagyobb hangsúlyt fektet a nemzetközi válságreagáló műveletekben való aktívabb részvételhez szükséges katonai képességekre.⁵⁰³ Miután biztonságpolitikai- és katonai stratégiai dokumentumaik az elsődleges fenyegetések között a kiber-, terrorista- és az egyéb belbiztonsági fenyegetéseket nevesítik, ezért a fegyveres erők honi területen történő alkalmazásában is már nagyobb szerepet kap a polgári szektor támogatásának feladatrendszere.⁵⁰⁴ A hagyományos katonai agresszióval szembeni *megtagadás* ugyanakkor még ma is deklarált stratégiai céljuk, és a hasonló erőforrásokkal rendelkező államokkal összevetve, önvédelmi képességeik még mindig meghatározónak tekinthetők.

4.1.4. STRUKTÚRA ALAPÚ TERÜLETVÉDELEM

Ebbe a típusba Dánia és Norvégia hidegháborús területvédelme sorolható. Bár mindkét ország NATO alapítótag, nemzeti szinten katonai stratégiájuk azonban a semleges államokat jellemző megközelítésen alapult. Ennek megfelelően a területvédelmet stratégiai szinten, a *megtagadás* eszközeként, *totális védelmi* doktrínájuk katonai komponenseként értelmezték,

⁵⁰² Stein (1990/b.) p. 31.

⁵⁰³ Ezekre a folyamatokra lásd: Bonard i.m. pp. 193–198, Hofstetter, Edwin: Fegyveres semlegesség és szolidaritás – Svájc biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/2. pp. 61–69, Hungerbühler i.m., Pleiner, Horst: Lehetséges konfliktusok és azok következménye az osztrák Szövetségi Hadseregére. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/2. pp. 66–77, Pohl (2005) i.m., Tresch, Szvircsev: The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. In: Armed Forces & Society, Vol. 37. No. 2011/2. pp. 239–260.

⁵⁰⁴ Militärstrategisches Konzept 2015. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2015. pp. 31–38, Militärstrategisches Konzept 2017. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2017. pp. 5–9.

amelyben megjelent a *nem provokatív védelem* elve is.⁵⁰⁵ Területvédelmi rendszerük sajátossága a területvédelmi struktúráknak a védelemben betöltött sajátos szerepéből fakadt, amely elsősorban a fegyveres erők mozgósításával összefüggésben jelent meg.

A dán és a norvég területvédelmi erők, a *Honi Gárdák* (dán: *Hjemmeværnet*, norvég: *Heimevernet – HV*)⁵⁰⁶, adminisztratív szempontból önálló haderőstruktúra-elemet képeztek, melyek főparancsnokságait a haderőnemi parancsnokságokhoz hasonlóan, közvetlenül a fegyveres erők főparancsnokságának/vezérkarának rendelték alá. A HV szervezete mindkét ország teljes területét lefedte, és gyakorlatilag nem létezett olyan település, amely ne rendelkezett volna legalább egy raj szintű HV kötelékkel. Dániában 35 adminisztratív törzsszel rendelkező HV kerületet, és 540 HV századkörzetet, míg Norvégiában 18 HV kerületi adminisztratív törzset, 84 HV „szektort” és 512 HV szakasz- és raj szintű körzetet hoztak létre.⁵⁰⁷ A HV a fegyveres erők haderőnemi tagolódásához hasonlóan szárazföldi, légierő és haditengerészeti komponensekből állt.⁵⁰⁸ Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a HV összhaderőnemi képességekkel rendelkező erő lett volna. Valójában még az összefegyvernemi harchoz szükséges képességekkel is csak korlátozottan rendelkeztek. A HV alegységek döntő része ugyanis, haderőnemi komponenstől függetlenül, könnyűgyalogságból állt. Kollektív fegyverzetük többnyire csak géppuskákra, kézi páncéltörő fegyverekre és aknákra korlátozódott, a csapatok mozgékonyságát pedig szinte teljes egészében polgári gépjárművek biztosították. A könnyűgyalogság mellett a Légierő HV csupán néhány földi telepítésű légvédelmi-, a Haditengerészeti HV pedig partitüzér- és parti őrség alegységgel rendelkezett.

⁵⁰⁵ vö. Konradsen i.m. p. 47, Roush, John H.: Norway's Significance From a Military Point of View. In: Military Review, Vol. XXVI. No. 1975/7. (pp. 18–27) p. 24, Stein (1990) i.m. p. 32–33, Thune, Christian: Danish Defence Problems. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 501–518) p. 502, Tripp i.m. pp. 22, 52, 56. Dánia és Norvégia többek-közt azért is adaptálta a semleges országokat jellemző területvédelmi megközelítést, mivel szkeptikusak voltak azzal kapcsolatban, hogy mellékhadszíntér jellegükből következően egy NATO elleni általános VSZ támadás esetén a szövetség időben és a szükséges mértékben tud megerősítő erőket küldeni, amennyiben a prioritást jelentő *középső front* védelme további megerősítő erőket követelne meg. Ez a szkepticizmus részben az első elfogadott NATO stratégiai koncepcióval született középtávú tervben foglaltaknak is betudható, amely egyértelműen nevesítette, hogy Dánia és Norvégia (valamint Olaszország) „elvesztése még nem lehetetlenítené el Nyugat-Európa sikeres védelmét”. vö. DC 13. North Atlantic Defense Committee Decision on D.C. 13. A Report by the Military Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. 1 April 1950. p. 43.

⁵⁰⁶ Dánul: *Hjemmeværnet*, norvégul: *Heimevernet*.

⁵⁰⁷ vö. Böhn i.m. pp. 47–48, Haugan, i.m. p. 22, Huitfeldt, Tonne: Force Mobilization in Norway. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 519–541) pp. 527, 531, Hvidt, A.N.: Denmark's New Territorial Army. In: Military Review, Vol. XXXII. No. 1952/4. (pp. 92–95) p. 93, Konradsen i.m. p. 53, O'Ballance, Edgar: Defense Problems of Denmark. In: Military Review, Vol. XLII. No. 1962/6. (pp. 24–36) pp. 28–29, Stein (1990) i.m. pp. 31–32, Thune, i.m. pp. 504–505, Tripp i.m. p. 60.

⁵⁰⁸ Böhn i.m. p. 48, Haugan i.m. p. 22, Hvidt i.m. p. 93, Konradsen i.m. p. 52, A norvég területi védelem. p. 112, O'Ballance i.m. pp. 32–33, Stein (1990) i.m. p. 32, Tripp i.m. pp. 25, 59.

Utóbbiak alapvetően szintén polgári eszközöket, többnyire páncélozott, illetve torpedónaszáddá átalakított halászhajókat használtak.⁵⁰⁹ A HV haderőnemi komponenskere történő tagolása tehát nem a HV összhaderőnemi képességeinek a kialakítását célozta, mivel az egyes komponensek legfeljebb csak az adott haderőnem tevékenységeinek támogatáshoz szükséges képességekkel rendelkeztek. A HV haderőnemi tagolásának valós rendeltetése ezzel, valamint a mozgósításbiztosítással függött össze, amely – amint azt jeleztük – ezeknek a rendszereknek a legfőbb sajátos jellemzője volt. Ennek logikája a két ország haderőstruktúrájából vezethető le.

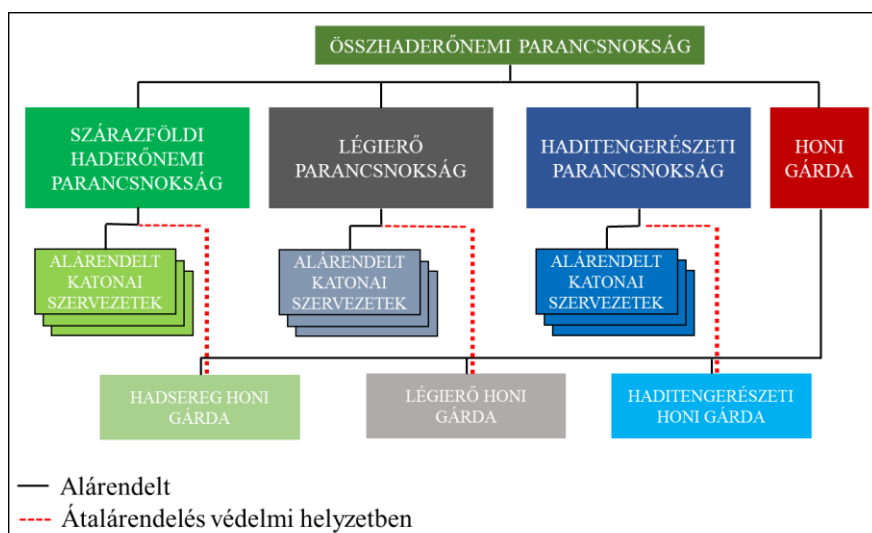
A dán és a norvég haderő szinte teljes egészében milíciarendszerű volt. Kizárólag a légierőnél és a haditengerészetnél szolgáltak nagyobb számban hivatásos, vagy szerződéses katonák. A dán szárazföldi erők békelétszáma kb. 7000 fő volt. Az állomány nagyobb része a Schleswig-Holsteinben települt, NATO alárendeltségű megerősített gépesített hadosztálynál teljesített szolgálatot. Ennek hadilétszáma kb. 20 000 fő volt, tehát még ez az „*elsővonalbeli erő*” is csak mozgósítással tudta elérni a teljes műveleti képességét. A szárazföldi erők „M” létszámát általános mozgósítással 175 000 főben határozták meg, amelyből az említett hadosztályt nem számítva, valamennyi katonai szervezet, tehát mintegy 155 000 fős állománnyal, a honi terület védelmére, azaz területvédelemre kijelölt erő volt. Ennek nagyjából a fele, időszaktól függően, mintegy 70-80 000 fő, a HV állományához tartozott.⁵¹⁰ Norvégia, miután közös határszakasza volt a Szovjetunióval, valamivel nagyobb békelétszámmal rendelkezett. A veszélyeztetett északi és keleti régiókban települt aktív erők létszáma kb. 17 000, míg a teljes haderő „M” létszáma 380 000 fő volt. Ebből a HV mintegy 80-90 000 főt biztosított, ugyanakkor Dániával ellentétben a norvég szárazföldi csapatok kizárólag területvédelemre kijelölt erők voltak.⁵¹¹ A béke- és a hadilétszámok közötti jelentős különbségből következik, hogy a mozgósítás gyors végrehajtása mindkét országban létfontosságúnak számított. Ezt nagyban megkönnyítette, hogy a keretalakulatok feltöltése, megerősítése, illetve az „M” alakulatok felállítása egyaránt a *területi kiegészítési elv*ét követte. A mozgósításbiztosításban a HV azért játszott meghatározó szerepet, mivel a veszélyeztetett régiókban települt aktív erőket nem számítva, ez a szervezet képezte a fegyveres erők elsőkénti és leggyorsabban mozgósítható részét. Ez a HV említett, országos lefedettségű struktúrájából, valamint abból következett, hogy az állomány otthonában tárolhatta egyéni felszerelését és

⁵⁰⁹ Haugan i.m. pp. 19–22, Huitfeldt i.m. p. 31, Hvidt i.m. p. 93, Konradsen i.m. p. 52–53, Mendershausn (1973) i.m. p. 65, O’Ballance i.m. pp. 32–33.

⁵¹⁰ Stein (1990) i.m. pp. 31–32, Thune i.m. pp. 503–504, Tripp i.m. pp. 22–25.

⁵¹¹ Haugan i.m. p. 19, Huitfeldt i.m. pp. 527–531, Stein (1990/a) i.m. p. 32, Tripp i.m. pp. 57–60.

fegyverzetét. Az így elsőként megalakuló HV csapatok felelőssége volt, hogy a fegyveres erők további része mozgósítását biztosítsák. Ez úgy kapcsolódott a HV haderőnemi tagolásához, hogy minden HV haderőnemi komponens az adott haderőnem mozgósításáért felelt. A folyamat végrehajtása során a békeidőszakban önálló haderőstruktúraelemként működő HV haderőnemi komponenseket, a fegyveres erők adott haderőnemi parancsnokságainak rendelték alá.⁵¹² Fontos kihangsúlyoznunk, hogy a HV mozgósításbiztosítással összefüggő feladatai alatt alapvetően nem adminisztratív tevékenységek értendők. Országos lefedettségű struktúrájuk és a két ország *területi kiegészítés elvét* követő hadkiegészítési rendszerük kontextusában elláttak ugyan adminisztratív feladatokat, a hangsúly azonban a védelmi hadművelet kezdeti szakaszában folytatott fegyveres biztosítási, és szükség esetén az első védelmi harcok megvívására helyeződött. A rendszer lényege ezért a két ország hadműveleti koncepciója alapján értékelhető.

16. sz. ábra: A Honi Gárda komponensek alárendeltsége⁵¹³

A dán és a norvég területvédelem hadműveleti koncepciója alapelveit tekintve hasonló volt, azonban a végrehajtás tekintetében, eltérő katonaföldrajzi adottságaik miatt, jelentős különbségek is megmutakoztak. Elsődleges katonai fenyegetésnek mindkét ország a VSZ NATO elleni általános támadását tekintette, amely alapvetően ugyan a NATO *középső frontja* ellen irányul, egyidejűleg azonban kiegészülhet a dán és norvég területek ellen végrehajtott tengeri- és légideszant, valamint a norvég-szovjet határon, illetve a *középső front* áttörése esetén

⁵¹² Böhn i.m. pp. 46–49, Haugan i.m. pp. 20–23, Huitfeldt i.m. p. 527, Hvidt i.m. pp. 94–94, Konradsen i.m. pp. 52–53, Mendershausen (1973) i.m. p. 65, O’Ballance i.m. pp. 29–33, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–32, Thune i.m. p. 504, Tripp i.m. p. 25, 59–60.

⁵¹³ Az ábra készült az előző lábjegyzetben hivatkozott szakirodalom alapján.

Jütlandon keresztül, szárazföldi támadó hadműveletekkel is.⁵¹⁴ A védelmi hadművelet kezdetén mindkét ország először a mozgósítást kellett, hogy végrehajtsa. Ennek első lépése a HV mozgósítása volt, amely elvben mindössze 1-3 órát igényelt. Ezt követően a HV feladata volt, hogy felelősségi területén biztosítsa a kijelölt polgári és katonai infrastruktúrákat, a lehetséges támadó irányokat aknák telepítésével elzárja, elfoglalja az előkészített támpontokat, védelmi állásokat. Már bekövetkezett támadás esetén továbbá, az aktív erőkkel, illetve szükség esetén önállóan, mint első reagálású erő, védelmi harcot folytasson. Ezeknek a védelmi harcoknak a célja csupán a haderő többi része mozgósításához szükséges idő biztosítása volt. A HV haderőnemi komponensek látták el ebben a szakaszban a még a mozgósítás folyamatában lévő adott haderőnemi infrastruktúrák biztosítását és védelmét is; a Hadsereg HV a szárazföldi csapatokét, a Légierő HV a légierő földi telepítésű, míg a Haditengerészeti HV a haditengerészet szárazföldi létesítmények védelméért felelt.⁵¹⁵ Ennek során valósult meg a HV fentebb említett haderőnemi integrációja. A mozgósítást követően a dán és a norvég haderőt *manőver-* és *helyi rendeltetésű* csapatokra tagolták. Előbbiek gépesített, utóbbiak könnyebb fegyverzetű, helyi védelmi feladatokat ellátó erők voltak. A HV csapatok utóbbiak közé tartoztak és hadműveleti alkalmazásuk a *területi alkalmazási elv* szerint valósult meg.⁵¹⁶ Ebből az elgondolásból következett a HV haderőnemi tagolódása, és ez a magyarázata annak, hogy miért a fentebb felsorolt képességeket alakították ki a HV számára.

Ami a csapatok tevékenységét illeti, már a hadműveletnek ebben a szakaszban is megjelentek bizonyos eltérések a dán és a norvég területvédelem között. A légideszant műveletek elleni védelem ugyan mindkettőben hangsúlyos volt, az első védelmi harcokat azonban más elgondolás szerint hajtották volna végre. Norvégiában az ország nagy területe, alacsony népsűrűsége és nehéz terepadottságai miatt a csapatok eredményesebben folytathattak *halogatóharcot*, melynek során nagyobb területeket is feladhattak.⁵¹⁷ Dánia földrajzi adottságai ezt nem tették lehetővé, illetve itt a hadművelet első szakaszában nagyobb jelentőségű volt a tengeri deszant műveletekkel szembeni védelem. Dánia a VSZ számára – Grönlandot nem

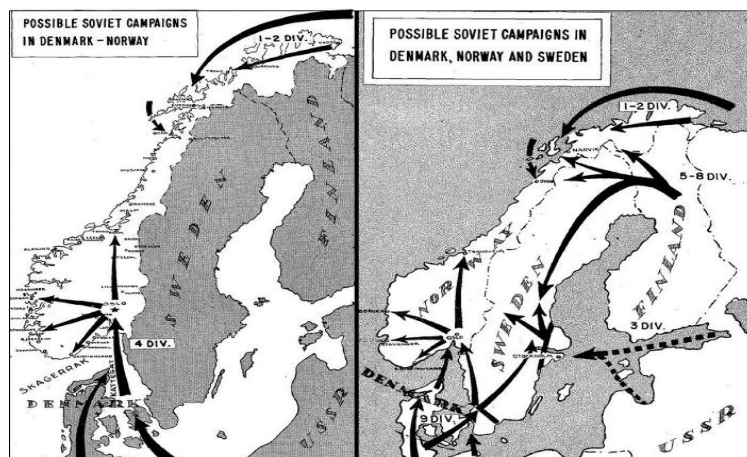
⁵¹⁴ vö. SG 161/3 (Revised Final) A report by the Standing Group Ad Hoc Intelligence Committee on the Soviet Bloc Strength and Capabilities.30 September 1953. pp. 125–132.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/115251/SG_161_3_FINAL_REV_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.02.07.)

⁵¹⁵ vö. Huitfeldt i.m. p. 527, Konradsen i.m. pp. 51–53, Stein (1990/a.) i.m. pp. 31–32, O’Ballance i.m. pp. 28–30, Thune i.m. p. 504, Tripp i.m. pp. 24–25, 59.

⁵¹⁶ Haugan i.m. p. 22, Huitfeldt i.m. p. 527, Thune i.m. p. 504.

⁵¹⁷ vö. Böhn i.m. p. 46, Haugan i.m. pp. 17–18,

számítva⁵¹⁸ – elsősorban, mint balti-tengeri kijárat volt jelentős, ezért a dán területvédelem a támadás első szakaszában a *Dán szorosok* birtokbavételére irányuló légi- és tengerideszant műveletekkel számolt.⁵¹⁹ Itt több mint félezer, tengeri deszant művelet végrehajtására alkalmas partszakasszal rendelkező sziget helyezkedett el. A védelem ezért itt elsősorban a partvédelemre, a szigeteken folytatott alacsonyabb intenzitású harcokra és a kisebb torpedónaszádokkal végrehajtott *tengerideszant-rajtaütésekre*⁵²⁰, valamint a szigeteket összekötő infrastruktúrák rombolására támaszkodott.⁵²¹

17. sz. ábra: NATO jelentés a Dánia és Norvégia elleni lehetséges támadási irányokról⁵²²

A hadművelet második szakaszának a mozgósítást követően végrehajtott védelmi harcokat tekintették. Mivel sem Dánia, sem Norvégia nem számolt azzal, hogy önvédelmi képességei elegendőek lennének a sikeres védelemhez, ezért a hadműveleti koncepció a stratégiai célt, a *megtagadást*, a területek feletti tényleges ellenőrzés megakadályozásával és időnyeréssel törekedett megvalósítani. Ennek célja az volt, hogy a szövetséges megerősítő erők még azelőtt beavatkozzanak, hogy a támadó megvalósítaná a *fait accompli*. Mivel a képesség-aszimmetria miatt nem számolhattak komolyabb *ellentámadással*, ezért Dánia és Norvégia is a *mélyiségi védelem elvét* követte. Ebben megjelent a *stratégiai rombolás* és a csapatok *visszamaradó erőként* történő alkalmazásának elve is. Ezek végrehajtása elsősorban a HV csapatok feladata

⁵¹⁸ A dán magterületől messze fekvő Grönland az Atlanti-óceán térsége, és így közvetetten az USA, nem pedig az *északi szárny* védelméhez kapcsolódott. Ez volt az egyetlen terület, ahol Dánia engedélyezte USA csapatok telepítését. vö. Konradsen i.m. p. 51.

⁵¹⁹ vö. MC 14/2 (Revised) (Final Decision) A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 23 May 1957. pp. 19–20, O’Ballance i.m. p. 25, SG 161/2 p. 125.

⁵²⁰ „Kételtű tengerihadművelet-típus, amely gyors behatolásból v. egy objektum ideiglenes birtokbavételéből, majd ezt követően tervszerű visszavonulásból áll.” vö. KTÉSZ p. 633.

⁵²¹ Haugan i.m. p. 93, Konradsen i.m. pp. 52–53, O’Ballance i.m. pp. 22–23.

⁵²² Forrás: SG 161/3. pp. 130a, 130b.

volt.⁵²³ Dániában főleg előbbi érvényesült, elsősorban a *Dán szorosokban*, a *visszamaradó erők elve* az ország katonaföldrajzi adottságai miatt csak korlátozottan jelent meg. Norvégiában ezzel szemben a *visszamaradó erők elve* még a fővárost is magába foglalta. Osloban a teljes polgári lakosság evakuálása mellett, városi helység harcra felkészített 8 HV zászlóalj és 10 önálló század *visszamaradó erőként* történő alkalmazása volt tervezett.⁵²⁴

A dán és norvég területvédelmi rendszer is jelentős változásokon ment keresztül a *hidegháborút* követő időszakban. A HV a deklarált *totális védelem*i doktrínával összefüggésben ugyan még mindig kiemelt helyet foglal el a két ország védelmi rendszerében, azonban korábbi területvédelmi megközelítésük, amely a területvédelmet az invázióval szembeni katonai védelemmel azonosította, ma már jóval kisebb jelentőséggel bír. Dánia a 90-es évek közepén kezdte meg egykori területvédelmi struktúrái felszámolását. Az ezredfordulót követő stratégiai dokumentumokban külön nevesítették is, hogy az egykori „*konvencionális területvédelem*” és a „*mozgósításon alapuló védelem*” jelentőségét veszítette, és az *expedíciós képességek* fejlesztése vált prioritássá. Ennek szellemében több területvédelmi szervezetet – HV és egyéb *helyi rendeltetésű* alegységet – is felszámoltak.⁵²⁵ Elvi szinten ugyanakkor a HV-t még mindig a *totális védelem* alapvető elemének tekintik, illetve megmaradtak korábbi haderőnemi komponensei is, feladatrendszere azonban ma már elsősorban a belbiztonsághoz, a polgári szektor támogatásához, valamint a HNS keretén belül végrehajtandó támogató és biztosító feladatokhoz kapcsolódik.⁵²⁶ Hasonló a helyzet Norvégiában is. A stratégiai dokumentumok már nem a „*klasszikus területvédelmet*” nevesítik a fegyveres erők és így a HV elsődleges feladatának. A honi területen végrehajtott tevékenységekre ma már „*területi műveletekként*” (*territorielle operasjoner*) utalnak, amelyek Dániához hasonlóan, a biztonsági szektorhoz, a polgári hatóságok támogatásához és a HNS-hez kapcsolódó feladatokat jelentenek.⁵²⁷ Az *átfogó*

⁵²³ Böhn i.m. p. 43, O’Ballance i.m. pp. 29–30, Stein (1990/a.) i.m. p. 31–32, Tripp i.m. p. 59.

⁵²⁴ vö. Haugan i.m. pp. 17–18, Mendershausen (1973) i.m. p. 66.

⁵²⁵ vö. Danish Armed Forces. International Perspectives. Ministry of Defence, 2004. pp. 6, 29, 33, Defence Agreement 2005–2009. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 10 June 2004. pp. 3, 6, 13.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-eng-forsvarsforlig-2005-2009-inkl-bilag-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.09.11.), Nyeman, Dorthe – Staun, Jørgen: From Territorial Defence to Expeditionary Forces. Mastering International Relations and Coping with Different Cultures Has Become a Strategic Necessity For Danish Officers. In: International Relations in Professional Military Education. 2016 Special Edition. (pp. 35–39). p. 35.

⁵²⁶ vö. Defence Agreement 2018–2023. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 28 January 2018. pp. 5, 7–8.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2021.09.06.), Fridberg, Torben – Latsen, Mona: Volunteers in the Danish Home Guard 2016. The Danish National Centre for Social Research. Copenhagen, 2017. pp. 21–22.

⁵²⁷ vö. Forsvarets felleoperative doktrine (2014) p. 99, Forsvarets felleoperative doktrine (2019) p. 100, Strategi for utvikling av Heimvernet mot 2030. p. 9.: <https://www.forsvaret.no/heimevernet/om->

megközelítés ugyanakkor mérsékeltebb formában, de elvi szinten még mindkét országban tovább él. Erre példa a 2018–2023-as dán *Védelmi Megállapodás (Aftale på forsvarsområdet)* és a norvég *Honi Gárda Fejlesztési Stratégiájának* egy-egy passzusa. Előbbi szerint a *totális védelmet* megtestesítő „Összvédelmi Erő” (*Totalforsvarsstyrken*) felállítása a „*Honi Gárda keretén belül valósul meg*”⁵²⁸, míg utóbbi úgy fogalmaz, hogy a „*a Honi Gárda testesíti meg azt az össznemzeti védelmi képességet, amellyel minden ellenségnek számolnia kell (...) Norvégia nemzeti területvédelmét*”.⁵²⁹

4.2. PARTIKULÁRIS TERÜLETVÉDELMI KONCEPCIÓK

4.2.1. A HÁTORSZÁG- ÉS MÖGÖTTES TERÜLETEK VÉDELMERE SZERVEZETT TERÜLETVÉDELEM

Az ide sorolható rendszerek képezték a *hidegháború* idején a leginkább NATO vagy VSZ „*kompatibilis*” területvédelmet. Ez a hátszár, mint hadszíntéri⁵³⁰ elem kettős rendeltetéséből következett. Nemzeti szinten a szövetséges harcoló műveletek által közvetlenül nem érintett honi terület ugyanis hátszágnak minősült, ezzel egyidejűleg azonban, a csapatok műveleti támogatásával összefüggésben, egyben *mögöttes terület* is volt. Mivel alapvetően mindkét szövetség úgy számolt a nemzeti alárendeltségben maradó erőkkel – olvasatukban a „*területvédelmi csapatokkal*” –, hogy azok honi területen kerülnek alkalmazásra, ezért a területvédelmi műveletek egyszerre valósították meg nemzeti szinten a hátszár-, szövetségi szinten pedig a szövetséges csapatok *mögöttes területének* védelmét is. A hátszágnak ez a kettős rendeltetése már az első NATO dokumentumok is feltűnt, az 1957-es stratégiai koncepció viszont már *expressis verbis* kimondta, hogy a hátszár védelme és rendjének

[heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf/attachment/inline/723646a4-2481-4cb1-b49b-8b706f7d292f:8c67277374f1b2de5141477781dd6aada2aa5bcb/Strategidokument_LAVOPPL.pdf](https://www.heimevernet.no/Strategidokument_LAVOPPL.pdf/attachment/inline/723646a4-2481-4cb1-b49b-8b706f7d292f:8c67277374f1b2de5141477781dd6aada2aa5bcb/Strategidokument_LAVOPPL.pdf) (Letöltés ideje: 2022.01.22.) A területvédelmen alapuló egykori norvég koncepciót érintő doktrinális változásokra lásd Slensvik, Thomas – Ydstebø, Palle: The Norwegian joint operational doctrine as a case: heritage, content, process. In: Journal of Strategic Studies, Vol. 39. No. 2016/2. pp. 297–314.

⁵²⁸ Defence Agreement 2018–2023. p. 7.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.03.)

⁵²⁹ Strategi for utvikling av Heimevernet mot 2030.: https://www.forsvaret.no/heimevernet/om-heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.03.)

⁵³⁰ „A potenciális fegyveres konfliktus olyan területe, melyen a szembenálló felek hadipotenciálja helyezkedik el. (...)” – KTÉSZ. p. 222. Terminológiai háttérre lásd Magyar – Molnár i.m. pp. 132–145.

biztosítása magába foglalja a szövetséges utánpótlási vonalak védelmét is.⁵³¹ Ezzel összefüggésben adták ki a következő évben – az utóbb többször is megújított – *mögöttes területek biztosítása (Rear Area Security – RAS)*⁵³² és *kárelhárítása (Rear Area Damage Control – RADC)*⁵³³ STANAG 2079 egyezményt, amely az ezzel kapcsolatos feladatokat és irányelveket meghatározta.⁵³⁴ Ez képezte a legtöbb műveleti doktrína RAS-ra vonatkozó fejezetének alapját⁵³⁵, melyek közül több is egyértelműen meghatározta, hogy a területvédelmi erők is a RAS végrehajtó katonai szervezetek közé tartoznak.⁵³⁶ A VSZ országok esetében a háterszágnak ez a fajta kettős rendeltetése a szovjet hadelméletből és doktrínákból következett. A szovjetek megkülönböztették a harcászati, hadműveleti és hadászati mögöttes területet, melyek közül utóbbit a háterszággal azonosították. Ez a „*koalíciós műveletek*”⁵³⁷ szintjén a Szovjetuniót jelentette, ami alapján a VSZ országok honi területe ezért – a hadműveleti helyzet függvényében – hadműveleti, vagy harcászati mögöttes területnek minősült.⁵³⁸

A hasonló megközelítésből következően a háterszágvédelem és a RAS kontextusában a területvédelmi erők meghatározott feladatrendszerre alapvetően a NATO és VSZ szövetségi szintű szabályozásában megegyezett. Ennek oka a már említett tényező, miszerint egyik szövetség sem számolt azzal, hogy szárazföldön, a saját területe mélységben, magas intenzitású védelmi harcokat kell majd folytatnia, ezért a szárazföldi hadműveletek tekintetében a háterszág elválasztható lesz a hadműveleti területtől. A NATO-ban ez az *előretolt védelem*

⁵³¹ MC 14/2 Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. p. 16.

⁵³² *Rear Area Security*. Meghatározása: „Mindazon rendszabályok, melyeket az ellenség légideszant-, szabotőr tevékenysége, átszivárgása, gerilla tevékenysége, illetve lélektani, vagy propaganda hadviselése előtt, során, vagy azt követően, azok hatásainak csökkentése érdekében hajtanak végre.” – FM 31-85 Rear Area Protection (RAP) Operations. Headquarters, Department of the Army, July 1970. Appendix-B STANAG 2079 Rear Area Security and Rear Area Damage Control. p. B-1. Párhuzamosan több meghatározása is használatos volt a NATO-n belül, jelenleg az AAP-6-ban nem szerepel a szakkifejezés önálló műszóként, az USA műveleti doktrínákban ezeket a tevékenységeket a JP 3-10 *Összhaderőnemi Biztosítási Műveletek* tárgyalja. vö. JP 3-10 (2019).

⁵³³ *Rear Area Damage Control*. Meghatározása: „Mindazon rendszabályok, melyeket katonai műveletek során, a tömegpusztító fegyverekkel végrehajtott támadás vagy természeti katasztrófa bekövetkezte előtt, alatt, vagy azt követően hajtanak végre a károk azonnali csökkentése érdekében.” Lásd FM 31-85 p. B-2. A jelenlegi AAP-6-ban szintén nem szerepel.

⁵³⁴ Moses, John W.: NATO Standardization in Action. In: Army Digest, 1964/10. (pp. 41–46.) p. 42.

⁵³⁵ A RAS-ra részletesebben lásd Owens, Elmer G.: rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review, Vol. XXXIX. No. 1959/5. pp. 9–20, Seymour i.m., Ernest A.: Does the Army Have an Effective Doctrine for the Conduct of Rear Area Security and the Protection of Support Troops? School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1996.

⁵³⁶ A teljesség igénye nélkül vö. FM 31-85. pp. 2-3, Appendix B STANAG 2079 B-2, B-5–B-6, FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 29 April 1977. p. 13-9, FM 100-5 (1982) pp. 6-9, 17-6, FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 5 May 1986. p. 168. Bár az FM 100-5 műveleti doktrínák USA szabályozók, azonban ezt adaptálták, sok esetben tükörfordítással a többi NATO országban is.

⁵³⁷ A VSZ országokban a szövetséges, összhaderőnemi front (hadseregcsoporthoz) hadműveleti magasabbegységek műveleteinek megnevezése.

⁵³⁸ vö. FM 100-2-2. pp. 12-1–12-3, Magyar–Molnár i.m. pp. 146–149.

elvéből következett. A hadműveleti doktrína⁵³⁹ szerint az *előretolt védelmi zóna* gépesített erőinek feladata az volt, hogy „*felörlő műveletekkel*”⁵⁴⁰ feltartóztassák a támadót, miközben a hadászati légierő- és a rakétacsapatok csapásokat mérnek annak hátszágára.⁵⁴¹ A VSZ doktrína ezzel szemben a *mély hadművelet*, a „*szovjet Blitzkrieg*” koncepciójára támaszkodott, amely a gépesített erők meglepésen alapuló hadászati (front) támadásán alapult.⁵⁴² Ez az elgondolás azt feltételezte, hogy a VSZ erők néhány nap alatt elérik a Rajna, és nagyjából egy hónap alatt a Pireneusok vonalát, mindvégig fenntartva a kezdeményezést, így viszonylagos biztonságban tudva mögöttes területüket és hátszágukat. Hadműveleti elgondolása miatt tehát mindkét szövetség úgy vélte, hogy saját területükön leginkább átszivárgó erőkkel, légideszant csapatokkal, illetve a harmadik dimenzióból érkező csapásokkal kell számolni. Ebből következően a hátszág- és a mögöttes területek biztosítása vonatkozásában alapvetően hasonló feladatokat határoztak meg a területvédelem számára. Ezeket az alábbi táblázat mutatja:

szárazföldi és tengeri határok védelme	mozgósítás biztosítása
létfontosságú infrastruktúrák védelme	erők megóvása
hadtápterület biztosítása	felkelés elleni műveletek
deszant csapatok elleni védelem	területi kárelhárítás
szabotőr és diverziós csoportok elleni harc	polgári védelem

18. sz. ábra: a területvédelem hátszág- és mögöttes terület védelmi feladatai⁵⁴³

A „*standard*” NATO és VSZ területvédelem közötti különbség leginkább a végrehajtó szervezetek képességei és jellege tekintetében mutatkozott. A NATO esetében az itt felsorolt feladatok egyfajta területvédelmi „*képességminimumnak*” tekinthetők, mivel a legtöbb

⁵³⁹ Ez a szárazföldi műveletek vonatkozásában valójában az USA műveleti doktrínáit, elsősorban az FM 100-5-öt jelentette. Ez határozta meg hogyan kell a NATO erőket az *előretolt védelmi zónában* alkalmazni, illetve ez képezte az NSZK műveleti doktrínájának (HDv 100/100) az alapját is. Erről részletesen lásd Mearsheimer, John J.: Maneuver, Mobile Defense, and the NATO Central Front. In: International Security, Vol. 6. No. 1981-1982/3. pp. 104–122.

⁵⁴⁰ FM 100-5. p. 5-13. A *felörlés* és a NATO védelem kapcsolatára lásd Mearsheimer i.m. 105–106.

⁵⁴¹ A 60-as évek végétől, a *rugalmas reagálás* stratégiai koncepciójának elfogadását követően már nagyobb szerepet kapott a VSZ második lépcsős erőinek konvencionális eszközökkel történő pusztítása. Lásd Blackwell, James A. JR.: In the Laps of the Gods. The Origins of NATO Forward Defense. In: Parameters, Journal of the US Army War College, Vol. 15. No. 1985/4. pp. 64–75. Lásd továbbá Varga Gergely: Stratégiai koncepciók a kezdetektől Lisszabonig. In: Nemzet és Biztonság, 2010/11. pp. 16–25.

⁵⁴² Erre részletesen lásd FM 100-2-1. pp. 2-6–2-7, 4-1–4-9.

⁵⁴³ Forrás: FM 31-85. pp. B-1–B-7, FM 90-14 Rear Battle. Headquarters, Department of the Army, June 1985. pp. 1-2–1-6, FM 100-2-2 p. 14-1, MC 14/2 (1957) pp. 5, 14–18, MC 14/3 (Final) A Report by the Military Committee to the Defence Planning Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. NATO Military Committee, 16 January 1968. pp. 13–15.

tagország területvédelmi szervezete általában olyan képességekkel rendelkezett, amelyek ezen jócskán túlmutattak.⁵⁴⁴ Kifejezetten a hátszág- és a mögöttes területek védelmére korlátozódó területvédelmi rendszert a NATO-ban csak Belgium és Hollandia hozott létre. Ez korlátozott erőforrásaik és a két ország szövetséges hadműveletekben betöltött szerepéből következett, amely fejlett infrastrukturális hálózatuk miatt elsősorban az *előretolt védelmi zónájában* települt csapatok megerősítő erőinek fogadásával és mozgásbiztosításával függött össze. A területvédelem legfontosabb feladata ezért a szövetséges hadműveletek szempontjából létfontosságú infrastruktúrák védelme volt, elsősorban az ellenséges légideszant csapatokkal szemben.⁵⁴⁵ Belgiumban a területvédelem művelési feladataiért a *Honi Erők Parancsnoksága (Commandement des Forces de l'Intérieur)*, valamint 11 alárendelt tartományi parancsnoksága felelt. Utóbbiak alárendeltségébe 1-1 tartalékos tartományi (könnyű)gyalogezred tartozott. Ezeket kiegészítette még 3 területvédelmi rendeltetésű aktív katonai szervezet (2 gépesített könnyűdandár és 1 légiszállítású gyalogezred), illetve hadiállapotban a *Csendőrség (Gendarmerie)*. Utóbbi különösen a területvédelmi művelet első fázisában játszott nagyon fontos szerepet, miután a tartalékos erők – így a tartományi ezredek – mozgósításának biztosítása a *Csendőrség* feladata volt. Az aktív és a csendőr erők egy részét a statikus védelmi, járőr és felderítési feladatokat ellátó tartományi ezredek megerősítésére is kijelölték. Így pl. a *Csendőrségnek* volt 1 légiszállítású svadronja, valamint 1 gyorsreagálású, páncélozott harcjárművekkel, tüzérséggel és páncéltörő képességekkel rendelkező alegysége is ilyen feladatokra. A szoros együttműködést jelzi, hogy a területvédelmi erők feladataikat adott esetben a csendőr kerületi parancsnokságok alárendeltségében is elláthatták.⁵⁴⁶ Hollandiában a területvédelemért felelős *Nemzeti Területi Parancsnokság (Nationaal Territoriaal Commando)* szintén 11 alárendelt (tartományi) parancsnoksággal rendelkezett. A területvédelmi rendeltetésű erők azonban Hollandiában – a *Királyi Csendőrséget (Koninklijke Marechaussee)* leszámítva –, kizárólag tartalékos erőkből álltak, illetve Belgiummal ellentétben, a holland

⁵⁴⁴ Itt elsősorban arra gondolunk, hogy a legtöbb NATO országban a területvédelmi erők között több harcoló erőt is jegyeztek, jóllehet ezek nem egy esetben valójában területvédelmi rendeltetésű aktív, és nem tartalékos erők voltak. Lásd az alábbi alfejezeteket.

⁵⁴⁵ vö. Pratt, Clayton A.: The Benelux and Northern German Plains Approach. In: Military Review, 1978/6. (pp. 2–8) pp. 2–4, Stein (1990/a.) i.m. p. 34, Tripp i.m. pp. 6, 49–50, Ulin, Robert R.: Belgium: The Strategic Hub. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 397–421) pp. 398, 406, 411, 415–417, Volten, Peter M. E.: The Dutch Contribution to NATO. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 427–446) p. 436, Vuren i.m. pp. 13–15, Wierda, Wiebe: The Armed Forces of the Netherlands. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964 (pp. 62–68) pp. 62–63.

⁵⁴⁶ vö. Andrade i.m. pp. 20–21, Kassander, Peter J.: National Security. In: Wickman, Stephen B. (ed.): Belgium: a country study. Foreign Area Studies, The American University. November 1984. (pp. 257–292). pp. 264–269, Tripp i.m. p. 6, Ulin i.m. pp. 411–413, 416–417.

területvédelmi rendszernek volt egy önkéntes tartalékos komponense is (*Koprs Nationale Reserve – KNR*). A KNR képezte a területvédelmi erők leggyorsabban mozgósítható részét, miután állományát kizárólag az adott alegység felelősségi területén védelemre kijelölt létesítmények 10 mérföldes hatósugarán belüli lakhellyel rendelkező polgárokból egészítették ki. A KNR szervezete az ország teljes területét lefedve, 140 önálló biztosító szakaszból állt. A KNR szakaszok megerősítő erőit 50 önálló területvédelmi század képezte, a NATO megerősítő erők fogadás- és mozgásbiztosítására pedig 4 önálló területvédelmi zászlóalj volt kijelölve. Végezetül rendelkezésre állt még 2 könnyűgyalogos területvédelmi dandár, melyeket reagálóerőként, elsősorban az ellenséges légideszantcsapatokkal szembeni harcfeleladatok végrehajtására terveztek alkalmazni.⁵⁴⁷

Mint jeleztük, a VSZ-en belül a területvédelmi rendeltetésű erők és képességeik jelentős eltérést mutattak a NATO-ban megszokottól. A leglényegesebb különbséget a területvédelmi tartalékos erők alul-, és az aktív, illetve a különböző paramilitáris szervezetek felülreprezentáltsága jelentette. A szovjet mintákat követő VSZ országokban a hagyományos területvédelmi tartalékos erők szinte kizárólag „M” alakulatokból álltak, minimális harcképességekkel, felkészítésük és képességeik inkább csak őrszolgálatra, rendészeti feladatokra és a polgári védelem támogatására tették alkalmassá őket.⁵⁴⁸ Ugyancsak elhanyagolható, alapvetően csak önvédelmi harcképességekkel rendelkeztek az aktív területvédelmi rendeltetésű erők is. Ennek oka, hogy elsődleges feladatuk a szövetséges csapatok hadműveleti területre történő előrevonásának és mozgásának biztosítása volt, ezért főleg szállító-, műszaki-, komendáns- és őrlegységekből álltak. A háterszág és a (honi) mögöttes területek fegyveres védelmével kapcsolatos feladataik a kisebb ellenséges felderítő- és diverzáns csoportokkal szembeni küzdelemre korlátozódtak. A háterszág fegyveres védelme a legtöbb VSZ országban inkább a paramilitáris szervezetek feladata volt. Ezek egy részét a katonailag szervezett, nem egy esetben gépesített lövész képességekkel is rendelkező belbiztonsági csapatok, másik részét pedig a már említett, az állampártnak alárendelt milíciák alkották. A VSZ-ben inkább utóbbiak képezték a *területi-elv* alapján szervezett területvédelmi tartalékos erőket. Szervezeteiket és alegységeiket általában a polgári igazgatás szintjein,

⁵⁴⁷ vö. Andrade i.m. p. 143, Stein (1990/a.) i.m. pp. 34–36, Tripp i.m. 50–52, Volten i.m. p. 436, Vuren i.m. pp. 17, 23.

⁵⁴⁸ vö. Berki (1974) i.m. pp. 66–68, Chapska, Marta: Territorial defence forces in Poland after the second world war. In: Defence Science Review, 2021/12. (pp. 112–126) pp. 113–114.: <http://www.defencesciencereview.com.pl/pdf-151534-76517?filename=Territorial%20Defense.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.22.), FM 100-2-2. pp. 14-1–14-2, Keefe i.m. pp. 231–232.

valamint a nagyobb üzemekben hozták létre. Ezek könnyebb fegyverzetű, de általában páncéltörő képességekkel rendelkező alegységek voltak.⁵⁴⁹

Ország	aktív	tartalékos	Összesen
Szovjetunió	460 000 bb.	N/A.	460 000 + ?
Bulgária	15 000 hő., 12 000 bb.	150 000 milícia	177 000
Csehszlovákia	11 000 hő.	120 000 milícia	131 000
Lengyelország	18 000 hő., 56 000 bb.	350 000 milícia	424 000
NDK	46 500 hő., 25 000 bb.	500 000 milícia	571 500
Rövidítések: hő. (határőr), bb. (belbiztonsági)			

19. sz. ábra: a VSZ országok területvédelmi rendeltetésű erőinek megoszlása⁵⁵⁰

Az itt ismertetett területvédelmi rendszerek közül leginkább az orosz maradt érintetlen. A területvédelem feladatrendszere a mai napig *hidegháborúban* kialakult szovjet megközelítést tükrözi, illetve a területvédelmi erők gerincét továbbra is a belbiztonsági csapatok alkotják. Ezeket 2016-ban egy új belbiztonsági szervezetbe, az *Orosz Gárdába* integrálták.⁵⁵¹ Ezzel szemben a legtöbb volt VSZ ország már vagy felszámolta egykori szovjet típusú területvédelmi rendszerét vagy más formában szervezte újjá. Bulgáriában már egyáltalán nem működik területvédelmi rendszer, és a jelenlegi haderőfejlesztési programjában sem szerepel területvédelemmel kapcsolatos utalás.⁵⁵² Ukrajnában 2021-ben számolták fel a szovjet típusú területvédelmet.⁵⁵³ Csehország ugyan 2016-ban megkezdte egykori, a hátszág és a mögöttes területek védelmét ellátó területvédelmi szervezete újbóli megalakítását, de a folyamat még nem fejeződött be, illetve már értelemszerűen nem az egykori szovjet mintákat követi. A cseh területvédelmi erőket jelenleg a békeidőszakban adminisztratív, toborzási és kiképzési feladatokat ellátó 14 regionális parancsnokságnak alárendelt 1-1 lövészszázad képezi, kb. 1500

⁵⁴⁹ vö. Gawdiak, Ihor: Czechoslovakia: a country study. Federal Research Division. Library of Congress, August 1987. p. 251.

⁵⁵⁰ Forrás: The Military Balance (1980) pp. 2–18. A táblázatban nem szerepelnek a logisztikai és az „M” alakulatok, továbbá Románia, amelynek területvédelmét az 4.1.1. fejezetben ismertettünk, illetve hazánk, amelyet a 6. fejezetben mutatunk be.

⁵⁵¹ vö. Darczewska i.m. p. 30, Kardash i.m. p. 3–4.

⁵⁵² vö. Programme for the Development of the Defence Capabilities of the Bulgarian Armed Forces 2032. Endorsed by the 44-th National Assembly on 11 February 2021. pp. 26–27. Bulgária fegyveres erőinek egy részét ugyan területvédelmi jelzővel illetik, ez azonban azokat az aktív csapatokat jelöli, amelyek nem rendelkeznek a *területen kívüli műveletek* végrehajtásához szükséges képességekkel. vö. Paszyn, Maciej: Territorial Defence in the structures of the Member States of NATO defence derived from the former Warsaw Pact. In: AARMS, Vol. 13. Issue: 2014/3. pp. 477–491, Tagarev, Todor -Velkova, Lidia: Bulgaria’s Defence Policy and Force Size from a Comparative Macro Perspective. In: Information & Security, 2009/1. pp. 115–128.

⁵⁵³ Erről részletesebben lásd az értekezés mellékletét.

fős létszámmal. Feladatuk a kijelölt létesítmények védelme, a hadszíntér-előkészítés, határvédelem, a polgári szektor támogatása, illetve a NATO műveletekkel összefüggésben a mögöttes területek biztosítása, továbbá HNS feladatok ellátása. A területvédelmi rendszer kialakításának befejezését 2025-re tervezik.⁵⁵⁴ Bár nem a *területi-elv* alapján működik, de hasonló feladatok ellátására tervezik alkalmazni a tartalékos erőket Szlovákiában is.⁵⁵⁵ Ami a NATO nemzeteket illeti, az itt tárgyalt belga és holland területvédelmi rendszer sem működik már egykori formájában. Belgium azt lényegében teljesen felszámolta, meglévő tartalékos erőit pedig már inkább az aktív csapatok megerősítésére és támogatására alkalmazza.⁵⁵⁶ Hollandia esete ettől annyiban tér el, hogy az egykori területvédelmi szervezetek közül a KNR még mindig funkcionál, és azt továbbra is a honi területen, őrzésvédelmi- és fegyveres biztosítási feladatokra alkalmazzák.⁵⁵⁷

4.2.2. ELŐRETOLT VÉDELME TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM

Az ilyen típusú területvédelmi rendszerek legfőbb jellemzője, hogy azokat olyan hadművelleti alapelvek mentén alakították ki, melyek az ország katonai védelmét a határövezetben folytatott sikeres védelmi harcokra alapozzák⁵⁵⁸, és nem számolnak a *mélylégi védelem elve* alapján szervezett védelem lehetőségével, nem egy esetben kifejezetten elutasítva azt.⁵⁵⁹ Ezekben a koncepciókban a területvédelem általában kettős rendeltetéssel jelenik meg.

⁵⁵⁴ vö. Czech Armed Forces 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021. pp. 36, 57, 63, The Czech Armed Forces Development Concept 2030. Government of the Czech Republic, October 31, 2019. pp. 7–8, 15–20, 26, 30.

⁵⁵⁵ vö. White Paper on Defence of the Slovak Republic. Ministry of Defence of the Slovak Republic, 2016. pp. 66, 81.

⁵⁵⁶ Update of the Strategic Vision 2030: Recommendations. Royal Higher Institute for Defence, June 2021. p. 14.

⁵⁵⁷ Reservists in the Armed Forces: Ambition, Objective & Necessity. Bureau Reservisten en Samenleving (BRoS) [Reservist and Society Bureau]. Plein Kalvermarktcomplex, The Hague, 2014. pp. 8, 13–16, 21.

⁵⁵⁸ Bár az *előretolt védelem* kifejezés elsősorban a NATO stratégiai koncepcióiban megjelenő alapelveként vált ismertté, amely szerint a szárazföldi védelmi hadműveleteket lehetőleg a szövetséget alkotó nemzetek határövezetére kell korlátozni, azonban ez az elgondolás nemzeti szinten egyértelműen a határvédelemmel azonosítható. Egyetértünk **Fülöp Imrével**, aki ezt „a támadás által veszélyeztetett határszakaszon kiépített védelemként” határozta meg. Az *előretolt védelem* tehát nemcsak és kizárólag NATO koncepcióként értelmezhető, hanem a katonai erőnek egy olyan hadművelleti elgondolás szerinti alkalmazásaként, amelynek célja, hogy a hadműveleteket a határövezet térségére korlátozza, és már ott sikert érjen el a támadóval szemben. Az alábbiakban is ilyen értelemben használjuk a kifejezést. vö. Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 21–22

⁵⁵⁹ Az ebben a fejezetben tárgyalt országok közül az NSZK vezetése olyannyira elutasította a *mélylégi védelem* elvét, hogy több stratégiai dokumentumában is külön bekezdést, vagy fejezetet szánt annak kifejtésére, hogy az miért nem elfogadható az ország számára. vö. Weißbuch 1983. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Der Bundesminister der Verteidigung, 1983. pp. 161–166. Olaszországban és Görögországban ezzel szemben, bár hivatalosan szintén az *előretolt védelem elvét* követték, azonban többször is komoly viták bontakoztak ki azt illetően, hogy rendelkeznek-e azokkal a képességekkel, amelyek ennek megvalósításához szükségesek. vö.

Mivel az *előretolt védelem* feltételezi, hogy fegyveres konfliktus esetén a szárazföldi hadműveletek tekintetében a hadművelleti terület és a háterszág elválasztható lesz egymástól, ezért a területvédelem itt is elsősorban a háterszág és a mögöttes területek védelmét látja el. Másfelől viszont, mivel a sikeres *előretolt védelem* előfeltétele a szilárd védelem, ami az erők határövezetbe történő koncentrációját követeli meg, ezért a területvédelem feladata a harcoló erők tevékenységének közvetlen támogatása és biztosítása, illetve opcionálisan, a harcokban való részvétel is. A területvédelmi erők egy részének képességeit ezért általában úgy alakítják ki, hogy azok képesek legyenek a magasabb intenzitású harctevékenységek végrehajtására is. Tipikusan ilyen volt a nyugatnémet, az olasz és a görög területvédelem is, jóllehet a megvalósítás tekintetében több különbség is megmutatkozott közöttük.

A nyugatnémet területvédelmi rendszer kialakítása az 1950-es évek közepén vette kezdetét, a teljes művelési képesség elérése azonban csak a 70-es évekre valósult meg.⁵⁶⁰ Mivel az NSZK területe számított a NATO és a VSZ közötti közvetlen fegyveres összeütközés legvalószínűbb színterének, ezért a szövetség számára az ország védelme startégiai prioritással bírt.⁵⁶¹ Mindez jelentős hatással volt a *Bundeswehr* kialakított struktúrájára és az erők alkalmazásának elgondolására is. Haderőstruktúra tekintetében a *Bundeswehrt* két pilléres fegyveres erőként hozták létre. Az első pillért az aktív, NATO alárendeltségű csapatok képezték, melyek közül a legnagyobb harcértéket képviselő 12 gépesített hadosztály – a szövetséges csapatokkal együtt – a *kollektív védelem* szempontjából legfontosabb területen az NSZK keleti határán települt.⁵⁶² A nemzeti alárendeltségű szárazföldi csapatok alkották a második pillért, a TerrH-t, amely tartalékos erőkből állt, egyes alakulatai azonban igen magas békeidőszaki feltöltöttséggel rendelkeztek.⁵⁶³ A legtöbb ország területvédelmi erőivel szemben a TerrH megfelelt valamennyi, az önálló (szárazföldi) haderőnemiséggel szemben támasztott képességekvetelménynek; vezetésbiztosító, harcoló, harctámogató, harci kiszolgáló támogató, egészségügyi stb. egységekkel is rendelkezett.⁵⁶⁴ Parancsnoki struktúrájában a legmagasabb szervezeti elemet 3, közvetlenül a *Hadsereg Szemlélőségnek (Inspekteur des Heeres)* alárendelt *Területi Parancsnokság (Territorialkommando – TerrKdo)* képezte. Alárendeltségükben 5 *Kerületi- (Wehrbereichskommando – WBK)*, 30 *Védelmi Körzeti- (Verteidigungs-*

Hatzivassiliou, Evanthis: Greece and the Cold War. Frontline state, 1952–1967. Routledge, London and New York, 2006. pp. 26–27, 71–74.

⁵⁶⁰ vö. A nyugatnémet területiális csapatokról. In: Honvédségi Szemle, XXXVII. évf. 1983/12 (pp. 97–100) p. 97, Wenzke – Zündorf i.m. p. 110.

⁵⁶¹ vö. MC 14/2 pp. 16–17.

⁵⁶² Corum i.m. p. 41.

⁵⁶³ Mendershausen (1973) i.m. p. 49, Stein (1990/a) i.m. p. 30.

⁵⁶⁴ Mendershausen (1973) i.m. p. 49.

Bezirkskommando – VBK) és 75 Védelmi Járási Parancsnokság (Verteidigungs-Kreiskommando – VKK) működött.⁵⁶⁵ A parancsnokságok felelősségi területe általában 1-2 polgári közigazgatási egységre (tartomány, kerület, járás stb.) terjedt ki.⁵⁶⁶

Az NSZK *frontország* jellege miatt a területvédelem hadműveleti feladatait teljességgel a szövetséges hadműveleti elgondolások alapján határozták meg. Ezt tükröződött vissza a már ismertetett nyugatnémet területvédelmi meghatározásban is, amely első helyen a szövetséges erők tevékenységeinek támogatását és biztosítását nevesítette, és csak azt követően tett említést a nemzeti vonatkozású feladatokról.⁵⁶⁷ Mivel a nyugatnémet hadműveleti doktrína lényegében a NATO által is követett USA hadműveleti doktrína adaptációja volt⁵⁶⁸, ezért a hadműveleti koncepció itt is abból az alapesetből indult ki, hogy az *előretolt védelem* képes egy esetleges VSZ támadást már a határövezetben feltartóztatni, illetve az *áttörést* megakadályozni. A védelmi harcok ezért térben a határövezetre korlátozódnak majd, és így a hátszország elválasztható lesz a hadműveleti területtől. A TerrH hadműveleti feladatai ugyanakkor térben nem korlátozódtak csupán a hátszóra. Területi szempontból a TerrH tevékenységét három szintre lehet tagolni; hátszóra, az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területeire és az *előretolt védelmi zónára*. A hátszországban a csapatok alapvető feladata az objektumvédelem volt. A 80-as években erre a feladatra a VKK-k alárendeltségében 150 objektumvédelmi századot és 300 biztosítószakaszt hoztak létre. Ezeknél az alegységeknél érvényesült leginkább a *területi-elv*, mivel az állományt a kijelölt objektumok 50 km-es vonzáskörzetéből egészítették ki. A hátszorgvédelem manőver erőit 15 VBK alárendelt honvédelmi ezred képezte. Feladatuk az objektumvédelmi erők megerősítése és a szövetséges műveletek szempontjából fontos terepszakaszok és utánpótlási vonalak védelme volt. Az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területein a területvédelem feladata a felderítő-, átszivárgó- és diverziós erők, valamint a légi- és tengeri deszantcsapatok elleni küzdelem volt, amelyre a WBK-nak alárendelt 12 (gépesített) honvédelmi dandárt jelöltek ki. Ezek voltak a területvédelem harcoló erői. Békeidőszaki

⁵⁶⁵ Ezt a struktúrát 1970-ben, a területvédelem teljes műveleti képességének elérését követően alakították ki. Ezt megelőzően csak egy, a szárazföldi csapatok szemléltetésének alárendelt területi parancsnokság működött, akkor még *Területvédelmi Parancsnokság (Kommando Territoriale Verteidigung)* néven. vö. Weißbuch 1970 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage der Bundeswehr. Bundesrepublik Deutschland, Der Bundeskanzler, Bonn, den 14. Mai 1970. p. 52. Az NSZK hidegháborús haderőstruktúra-átalakításaira lásd Kanarowski i.m. pp. 71–73, Mendershausen (1973) i.m. pp. 45–50, Schröter, Lothar: A Bundeswehr negyedik „szervezési struktúra” programjának előzményei, kidolgozása és megvalósítása. In: Honvédelem, XXXV. évf. 1984/6. pp. 55–66. A hidegháború végén a VBK száma 29-re csökkent, a VKK száma pedig 80-ra nőtt. vö. Stein (1990/a.) i.m. p. 36.

⁵⁶⁶ A nyugatnémet területiális csapatokról. p. 97.

⁵⁶⁷ Lásd 2.1. alfejezet.

⁵⁶⁸ Mearsheimer i.m. p. 107.

feltöltöttségük 65–85%-os volt, míg a TerrH egészét tekintve, ez az arány 10–20% között mozgott.⁵⁶⁹

TÁBORI HADSEREG		TERÜLETI HADSEREG	
36 dd.	68 páncélos zlj.	6 honvédelmi dd.	10 páncélos zlj.
			14 vadász zlj.
			6 tábori tüzér zlj.
	65 páncélgránátos zlj.	6 honvédelmi dd.	16 páncélos zlj.
			12 vadász zlj.
			6 tábori tüzér zlj.
	12 légiszállítású vadász zlj.	15 honvédelmi ezred	45 gépesített gyalog zlj.
		150 gépesített gyalog század	
		300 biztosító szakasz	

20. sz. ábra: A Bundeswehr szárazföldi harcoló erőinek struktúrája (1980)⁵⁷⁰

A honvédelmi dandárok voltak azok az erők, amelyekkel opcionálisan a területvédelem harmadik színterén, tartalékként, illetve a szárnyak biztosítására, az *előretolt védelmi zónában* is számoltak. A 12 dandárból 2 dandár már békeidőszakban is kettős alárendeltségű volt, és a NATO LANDJUT⁵⁷¹ tartalékát képezte, szükség esetén azonban mind a 12 dandár NATO alárendeltségbe került volna.⁵⁷² A felsoroltak mellett a TerrH felelőssége volt továbbá valamennyi szintéren a saját és szövetséges erők mozgás- és manőverszabadságának biztosításában, logisztikai, egészségügyi és műszaki támogatásában közreműködni, illetve nemzeti szinten, támogatni a polgári védelmet.⁵⁷³ A TerrH hátszágtól az *előretolt védelmi zónáig* terjedő alkalmazása ugyanakkor nem párosult a *mélyiségi védelem elvével*. Az elgondolás szerint ugyanis, ha az *előretolt védelembé* települt csapatok hátrálni kényszerültek volna, akkor mereven tartva a nemzeti és NATO alárendeltségű erők közötti felelősségmegosztás elvét, a *záróvonalat*⁵⁷⁴ és a hátszág csapatait is hátrébb vonták volna. Ez, valamint az a tény, hogy az *előretolt védelmi zónában* nem hoztak létre TerrH csapatokat, kizárta a *visszamaradó erők elvének* alkalmazását. Ugyancsak ezt támasztja alá, hogy a hadműveleti koncepció elutasította a városharc és a polgári ellenállás lehetőségét is; a csapatok kényszerű hátra mozgása esetén a

⁵⁶⁹ A nyugatnémet területiális csapatokról. p. 99, Mendershausen (1973) i.m. p. 48, Stein (1990/a.) i.m. p. 30.

⁵⁷⁰ Schauer, Hartmut: Weissbuch 1979 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. In: Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift, 1980/3. (pp. 121–124) p. 124.

⁵⁷¹ Allied Land Forces, Schleswig-Holstein and Jutland.

⁵⁷² A nyugatnémet területiális csapatokról. p. 99, Stein (1990/a.) p. 31.

⁵⁷³ Gerhardt, Wolfgang: What About Multinational Corps in NATO? One Example: NATO Corps LANDJUT. In: Military Review, 1979/3. pp. 10–16, Karber, Phillip A. – Milam, John H.: The Federal Republic of Germany. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (245–268) pp. 252–253, Mendershausen (1973) i.m. pp. 50–52, Seybold i.m. p. 24, Weißbuch 1970. p. 38, Weißbuch 1972. p. 31.

⁵⁷⁴ A hátszágot és a hadműveleti területet egymástól elválasztó vonal (terepszakasz).

városok *nyílt városokká* váltak volna.⁵⁷⁵ A nyugatnémet koncepció tehát kizárólag a hagyományos – elsősorban a gépesített erőkre támaszkodó – harc- és hadművelleti elgondolásokat követte. Összességében megállapítható, hogy struktúráját, alkalmazását és képességeit tekintve a TerrH inkább a szárazföldi haderőnem aktív erői mellett egy párhuzamosan működő tartalékos szervezetnek tekinthető, amelyet elsődlegesen a szövetségi és a nemzeti szintű felelősségmegosztás különböztetett meg egymástól.

Olaszországra ez a megállapítás még inkább igaz volt. A szárazföldi csapatok *Műveleti Hadsereg*re (*Escercito di Campagna – EC*) és *Területvédelmi Erőkre* (*Force per la Difesa Interna del Territorio – FDIT*) történő felosztása kizárólag a felelősségi terület megosztásból következett. Az olasz területvédelemben még békeidőben működő tartalékos területvédelmi szervezetek sem voltak. Változó arányú békeidőszaki feltöltöttséggel, de az EC és az FDIT is aktív csapatokból állt. Az FDIT vonatkozásában területvédelmi tartalékos erőkről ezért legfeljebb az annak struktúrájában megalakuló háborús hadrendi „M” alakulatok esetében lehet beszélni.⁵⁷⁶ A szárazföldi csapatok vezetése 4 vezérkar közvetlen hadtestparancsnokság feladata volt, melyből 3 az EC, 1 pedig az FDIT csapatokért felelt. Háború esetén a tervezetten NATO alárendeltségbe kerülő 3 EC hadtest feladata volt az olasz *előretolt védelmi zónát* jelentő északkeleti, a nemzeti alárendeltségben maradó FDIT hadtestté pedig az ország többi részének védelme. Az EC felelősségi területén 2, az FDIT-en 4 regionális parancsnokság működött, további alsóbb szintű parancsnokságokkal.⁵⁷⁷ Az *előretolt védelem* prioritását jelzi, hogy amíg a 60-as években a szárazföldi csapatok több mint 30%-át alkották az FDIT erők, addig ez az arány a 80-as évek közepére közel felére csökkent.⁵⁷⁸ A területvédelem feladatrendszere – eltekintve az *előretolt védelmi zónában* is végrehajtott harctevékenységektől – a nyugatnémethez volt hasonló. A csapatok elsődleges feladata a háország és az *előretolt védelmi zóna* mögöttes területeinek, valamint a beérkező szövetséges megerősítő erők vonatkozásában a HNS és RSOMI feladatok végrehajtásához szükséges létesítmények és infrastruktúrák biztosítása és védelme volt. Mivel az olasz hadművelleti koncepció sem számolt azzal, hogy az *előretolt védelmi zónát* az ellenséges leküzdené, áttörné, ezért az FDIT harctevékenységet csak az átszivárgó-, felderítő- és diverziós erőkkel, illetve a tengeri- és légideszant csapatokkal

⁵⁷⁵ Mendershausen (1973) i.m. pp. 53–55.

⁵⁷⁶ Az olasz tartalékos rendszerre lásd Keegan, John: *World Armies*. The Macmillan Press Ltd., 1979, London and Basingstoke. p. 376–377, Tripp i.m. pp. 45–46.

⁵⁷⁷ vö. Minaev, A.: Az olasz szárazföldi haderő. In: *Honvédelem*, XXXIII. évf. 1982/12 (pp. 57–60) pp. 57–58, Oliva, Gianni: 70 Years, 1946–2016 The Italian Armed Forces serving the Republic. In: *ID: Informazioni della Difesa*, 2016/2. (pp. 24–33) pp. 27–28, Siegbert, Rietzler: Italy's Armed Forces. In: *Military Review*, Vol. XLIV. No. 1964/12 (pp. 92–97). p. 95.

⁵⁷⁸ vö. Keegan i.m. p. 375, Minaev i.m. p. 58, Rietzler i.m.

szemben folytatott volna.⁵⁷⁹ A harc- és a fegyveres biztosítási feladatok végrehajtására regionális parancsnokságokként 1-1 önálló (gépesített) dandárt szerveztek, összesen 4-et. A területvédelmi feladatokba bevonható további erőként számoltak az egyébként NATO alárendelt, de az FDIT felelősségi területén állomásozó, hadosztály szintű *Szárd Gránátosokkal* (*Granatieri di Sardegna*), valamint a *Csendőrséggel* (*Carabinieri*) is. Utóbbiak gépesített és légiszállítású alegységekkel is rendelkeztek.⁵⁸⁰

Regionális Dandár	1 gépesített gyalogezred
	1 páncélos zászlóalj
	1 tüzérezred
	1 híradószázad
	1 műszaki század
	1 csapatrepülő kötelék

21. sz. ábra: a regionális dandárok alegységei⁵⁸¹

Az eddigiektől merőben eltérő módon jelenet meg az *előretolt védelem* és a területvédelem kapcsolata Görögországban. Ez elsősorban az ország geostratégiai helyzetéből és katonaföldrajzi adottságaiból következett. Görögország a NATO *déli szárnyának* periferiáján helyezkedett el, és egyértelműen kisebb jelentőséggel bírt, mint a szintén *déli szárnyhoz* tartozó, de a *középső fronthoz* közel fekvő Olaszország. A *kollektív védelem* prioritási sorrendjét tekintve a *déli szárny* pedig önmagában is a *középső front* és az *északi szárny* mögé szorult. A görög védelmi tervezésben ezért kérdéses volt, hogy a másik két hadszíntér fenyegetettsége estén az ország reálisan számolhat-e a szövetséges megerősítő erőkkel, vagy sem. A kijelölt *görög előretolt védelmi zóna* eredetileg Kelet-Makedónia és Thrákia régió⁵⁸² Bulgáriával határos szakasza volt. Tekintettel azonban arra, hogy a határszakasz és a tengerpart közötti tér nem rendelkezett kellő mélységgel, és a határ egyes szakaszai kedveztek a gépesített erők alkalmazásának, amelyben Bulgária egyértelmű erőfölényt élvezett, a görög hadműveleti koncepció ezért valójában a Sztruma vonalával számolt, mint fő védelmi vonal. Emiatt az *előretolt védelmi zónában* a csapatok nem *állóvédelemre*, hanem *késleltetésre* és *ellenlökések* végrehajtására készültek fel.⁵⁸³ Az *előretolt védelem* fenntarthatóságát bonyolította a görög-

⁵⁷⁹ Az olasz vezérkar elgondolásának bírálata. In: Honvédelem, 1981/3. pp. 112–113, Keegan i.m. p. 376, Minaev i.m. p. 58.

⁵⁸⁰ vö. Andrade i.m. pp. 103–104, Keegan i.m. pp. 375–376.

⁵⁸¹ Keegan i.m. pp. 375–376.

⁵⁸² Kelet-Makedónia és Thrákia Görögország Bulgáriával és Törökországgal határos adminisztratív régiója.

⁵⁸³ vö. Curtis, Glenn E.: Greece: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1995. pp. 286–287, Hatzivassiliou i.m. pp. 9–11, 24–27, 66–79, 144–152, Keegan i.m. p. 262, MC 14/2 Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Area. pp. 22–24, Veremis, Thanos: Greece and NATO: Continuity

török viszony romlása, amely Ciprus 1974-es török inváziójával tetőzött. Görögország úgy ítélte meg, hogy a későbbiekben is számolnia kell a török agresszió lehetőségével, és hogy a NATO az ilyen, a *ciprusi válsághoz* hasonló eseteket, ahol a konfliktus a szövetségesek között alakul ki, nem képes kezelni. A szövetséggel szembeni bizalomvesztést Görögország 1980-ig, erőinek a NATO struktúrából történő kivonásával demonstrálta.⁵⁸⁴ A prognosztizált török fenyegetés módosította az *előretolt védelem* koncepcióját is. Az *előretolt védelmi zónában* a görög-török határ, tehát egy új hadműveleti irány védelmére is fel kellett készülni. Itt állomásozott a magaskészenlétű *I. Török Hadsereg*, amelyre Görögország állandó fenyegetésként tekintett. A török fenyegetéssel összefüggésben váltak az *előretolt védelmi zóna* részévé az anatóliai partokhoz közel fekvő égei-tengeri szigetek is.⁵⁸⁵ Ebben az új stratégiai környezetben Görögország az önvédelmi képességei fejlesztését és a csapatok új diszlokációját volt kénytelen végrehajtani, és ezzel párhuzamosan egy sajátos *megtagadási* stratégiát is kidolgoztak.⁵⁸⁶ Ezek a tényezők vezettek Görögországban az *előretolt védelem* és a területvédelem eddigiektől eltérő viszonyrendszerének kialakításához.

A görög területvédelmi erőket a hadtest szintű *Hátország és a Szigetek Katonai Főparancsnoksága* (*Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων – ASDEN*) alárendelt csapatai képezték. Emellett még 2 (később 3) hadtestparancsnokság működött. Utóbbiak felelősségi területe a thrákiai *előretolt védelmi zónára*, míg az ASDEN-é az ország többi részére terjedt ki, beleértve az „*égei előretolt védelmi zónát*” is.⁵⁸⁷ A területvédelmi erők között itt is voltak aktív katonai szervezetek, döntő részüket azonban a milíciarendszerű *Nemzeti Gárda* (*Δυναμεις Εθνοφυλακή – DE*) képezte.⁵⁸⁸

and Change. In: Chipman, John (ed.): NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges. An Atlantic Institute for International Affairs, Research Volume. Routledge, London and New York, 1988 (pp. 236–286) pp. 272–273.

⁵⁸⁴ Franciaországhoz hasonlóan ugyanakkor a NATO-val való együttműködés bilaterális egyezmények útján fennmaradt. vö. Platias, Athanasios: Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence. In: Conostas, Dimitri: The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences. Palgrave Macmillan, 1991. (pp. 91–108) pp. 97–98, Tsilikas, Stergios: Greek Military Strategy: The Doctrine of Deterrence and its Implications on Greek-Turkish Relations (Thesis). Naval Postgraduate School, 2001. pp. 14–15, Veremis i.m. pp. 268–269.

⁵⁸⁵ Platias i.m. pp. 95–96, Tsilikas i.m. pp. 19–20, Veremis i.m. pp. 268–269.

⁵⁸⁶ Erre a görög stratégiára részletesen lásd Platias i.m. pp. 99–105.

⁵⁸⁷ Keegan i.m. p. 264, The Military Balance 1991–1992. The International Institute for Strategic Studies, London, 1991. pp. 61–62, Tripp i.m. p. 42.

⁵⁸⁸ Hatzivassiliou i.m. p. 70, The Military Balance (1991) p. 62, Tripp i.m. pp. 41–42.

AKTÍV ERŐK	TARTALÉKOS
1 gyaloghadosztály 1 légiszállítású ezred 8 tüzérezászlóalj 4 légvédelmi zászlóalj 1 csapatrepülő zászlóalj	80 Nemzeti Gárda zászlóalj

22. sz. ábra: Az ASDEN alárendelt erők⁵⁸⁹

A görög hadászati védelmi hadműveleti koncepció a *ciprusi válság* után elfogadott, és sokkal inkább Törökországgal, mintsem a VSZ-szel szembeni *megtagadás* stratégiájának szellemében született meg. A görög *megtagadás* logikája meglehetősen egyedi volt. Kulcselemét az *előretolt védelmi zónában* történő szilárd védelem, a lehető legnagyobb veszteségokozás, valamint a védelmi harcokkal egy időben, a támadó mögöttes területe elleni, a légierő és a haditengerészet által végrehajtott csapások jelentették. Mindez a konfliktus mielőbbi eszkalációját célozta, amely a másik fél részéről válaszcsepásokat válthat ki. Ez a korai eszkaláció arra irányult, hogy a NATO számára a szövetséges műveletek végrehajtása szempontjából létfontosságú görög infrastruktúrák rombolásának lehetőségét felvetve tegye érdekeltté a NATO-t abban, hogy a görög érdekek mentén közvetítsen.⁵⁹⁰ A védelmi hadművelet során a területvédelem rendeltetése kettős volt, amely egy hátszágvédelmi és egy *előretolt védelmi* feladatrendszer foglalt magába. Előbbiben a hagyományos objektumvédelmi és a hátszágot fenyegető kisebb szárazföldi, valamint légi- és tengerideszant kötelékek elleni harcfeladatok mellett igen nagy hangsúlyt fektettek a belbiztonságra is. Ez elsősorban az esetlegesen megalakuló kommunista fegyveres csoportok elleni küzdelmet jelentette.⁵⁹¹ Igazán sajátosnak a területvédelem *előretolt védelmi zónával* kapcsolatos feladatrendszere tekinthető. Szemben a nyugatnémet és az olasz példával, ahol a területvédelmi erők inkább csak támogató erőként, illetve opcionálisan vettek volna részt az *előretolt védelem* harctevékenységeiben, és ezért ezen a szintén nem is hozták létre helyi szervezeteiket, addig a DE országos lefedettségű szervezet volt, tehát alegységeik jelen voltak az *előretolt védelmi zónában* is. Ez különösen az *ékei előretolt védelmi zónára* volt

⁵⁸⁹ The Military Balance (1991) p. 62.

⁵⁹⁰ vö. Curtis i.m. pp. 286–287, Platias i.m. pp. 99–105.

⁵⁹¹ Görögországban 1944 és 49 között *polgárháború* zajlott, amely ugyan a kommunista csoportok vereségével zárult, de azok komoly befolyással rendelkeztek. Nemzeti szinten a görög vezetés a fegyveres erők alkalmazását tekintve ezt a belbiztonsági fenyegetést valószínűbbnek tekintette, mint egy esetleges VSZ támadást. Ezt a szemléletet képviselte az USA is. Ennek a védelemmel kapcsolatos vonatkozásaira lásd Keegan i.m. p. 259, Platias i.m. p. 97, Tsilikas pp. 13–14, Veremis i.m. 237–241.

igaz. Itt települt legtöbb alegységük, és a parti őrséggel kiegészülve, lényegében a DE látta el a szigetek védelmét. Feladatuk a deszant erők elleni küzdelem és az ellenség feltartóztatása volt addig, amíg a légierő és a haditengerészet az ellenség tengeri utánpótlási vonalait elvágja, megsemmisíti.⁵⁹² Tekintettel arra, hogy Görögország a „ciprusi szcenáriót” tekintette a legnagyobb fenyegetésnek, tehát egy, vagy több sziget gyors deszantművelettel történő elfoglalását, és ennek elhárítása a területvédelemhez tartozott, ezért a görög koncepció indokoltan tekinthető egyedinek az *előretolt védelemmel* összefüggő területvédelmi rendszerek között, hiszen a DE aktívan részt vett volna az *előretolt védelemben*.

Az itt bemutatott területvédelmi rendszerek közül – tekintettel a Törökországgal azóta is fennálló rendezetlen viszonyára – ma már csak a görög működik. Kelet-Thrákiát Görögország továbbra is *előretolt védelmi zónának* tekinti, az ASDEN és alárendelt katonai szervezetei pedig, beleértve a DE-t is, gyakorlatilag változatlan feladatrendszerrel funkcionálnak. Érdemben nem változott az eszkalációs *megtagadás* stratégiája sem, mivel az már akkor is elsősorban Törökország, és nem az azóta már felbomlott Jugoszlávia, illetve az egykori VSZ tag Bulgária ellen irányult.⁵⁹³ Olaszországban, miután az EC és az FDIT közötti különbségek egyébként is csak a felelősségmegosztásból és a parancsnoki struktúrából következtek, a területvédelmi struktúrák lényegében már a *hidegháború* idején is névlegesek voltak.⁵⁹⁴ Az elmúlt évtizedben ugyanakkor megfogalmazódott az olasz fegyveres erők strukturális „*regionalizálása*”, melynek keretében a jelenlegi önkéntes tartalékos rendszer *területi-elv* alapján történő kialakítását is tervezik.⁵⁹⁵ Németországban az ezredfordulóra a TerrH tartalékos szervezeteit teljesen felszámolták, a megmaradt, ekkor már csak adminisztratív feladatokat ellátó területi parancsnokságok pedig a 2000-ben megalakult *Összhaderőnemi Támogató Parancsnokság (Streikräftebasis – SKB)* alárendeltségébe kerültek. Az SKB a harcfelelősség kivételével számos olyan feladatot átvett, amely korábban a TerrH felelőssége volt (logisztika, vegyivédelem, katonai rendészet stb.), és a Bundeswehr honi területi műveleteinek vezető szervévé vált. A *krími válság* és az európai terrorhullám hatására azonban újra megfogalmazódott a területvédelmi tartalékos rendszer újjászervezésének igénye. Ezzel

⁵⁹² vö. Curtis i.m. pp. 286–287, Platias i.m. pp. 95–99, Tripp i.m. pp. 41–42.

⁵⁹³ Természetesen ma már Görögország is nagyobb hangsúlyt helyez a nemzetközi szerepvállalásra, de a honvédelemmel kapcsolatos nézetei alapvetően még mindig a *hidegháborús* elgondolást követi. vö. The Military Balance (2022) pp. 112–115.

⁵⁹⁴ A hidegháború utáni olasz haderőreformokra lásd Oliva i.m. pp. 29–33, Sallai Imre: Haderőreform az olasz fegyveres erőkben. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. pp. 128–132, Bittner István – Csabai György: Az új olasz védelmi modell. In: Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/2. pp. 116–123, Juhász Dezső: Olaszország és a NATO. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/3. pp. 15–24.

⁵⁹⁵ vö. White Paper for international security and defence. The Ministry of Defence, July 2015. pp. 57–58, 81.

összefüggésben 2019-ben kiadtak egy tartalékos stratégiát⁵⁹⁶, valamint egy tartalékos fejlesztési tervet⁵⁹⁷, majd *pilot-projektként* felállították az SKB alárendelt *Bajor Tartományi Parancsnokság (Landeskommando Bayern)* első területvédelmi tartalékos alegységét, a *Bajor Tartományi Ezredet (Landesregiment Bayern)*.⁵⁹⁸ 2027-ig további 4 tartományi ezred felállítása tervezett. Ezeket elsősorban a honi területen végrehajtandó, a saját és a szövetséges erők tevékenységeivel összefüggő fegyveres biztosítási és támogató, valamint belbiztonsági és polgári védelmi feladatokban tervezik alkalmazni.⁵⁹⁹

4.2.3. ERŐKIVETÍTÉST TÁMOGATÓ TERÜLETVÉDELEM

A területvédelemnek ez a típusa elsősorban az angolszász országokra⁶⁰⁰ jellemző, amely azok sajátos geostratégiai helyzetével magyarázható. Az angolszász országok szigetország, vagy szigetország jellegű geostratégiai adottságokkal rendelkeznek; vagy nincsenek szárazföldi szomszédaik, vagy azokkal szövetséges, vagy partneri kapcsolatot ápolnak, illetve azok katonai szempontból nem jelentenek rájuk fenyegetést.⁶⁰¹ Ebből következik területvédelmi rendszereik kettőssége is. Egyfelől, miután nem kell érdemben számolniuk azzal, hogy honi területükön magasabb intenzitású szárazföldi harcoló műveletek végrehajtására kényszerülnének, ezért a honi terület a háborús katonai műveletek során is megőrzi hátszág jellegét⁶⁰², így a területvédelem alapvetően hátszágvédelmi feladatokat jelent. Másfelől viszont, a katonaföldrajzi adottság nyújtotta relatív biztonság a nemzeti és biztonsági érdekek érvényesítése tekintetében megköveteli a fegyveres erők expedíciós képességein alapuló erőket, amely képességeket területvédelmi erőiknél is kialakítanak.

A hátszágvédelem és az expedíciós képességek kapcsolatrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy előbbi elem az Egyesült Királyságban volt a leginkább hangsúlyos, amely a légierő megjelenésének tudható be. Az *első világháborúban* elszenvedett légicsapások okozta

⁵⁹⁶ A már hivatkozott K-10/5 jelzésű stratégiát.

⁵⁹⁷ Strategie der Reserve 2019. Vision 2032+. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 18. Oktober 2019.

⁵⁹⁸ Englmann, Felicia: Ein Jahr Landesregiment Bayern.: <https://www.bundeswehr.de/de/organisation/streitkraeftebasis/aktuelles/pilotprojekt-der-reserve-ein-jahr-landesregiment-bayern-261120> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)

⁵⁹⁹ <https://www.bundeswehr.de/de/ueber-die-bundeswehr/die-reserve-der-bundeswehr/reservist-werden-in-der-bundeswehr-territoriale-reserve> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)

⁶⁰⁰ Angolszász országok alatt itt az szűkebb értelemben vett (ún. „core Anglosphere”) országokat értjük, az Egyesült Királyságot, az USA-t, Kanadát, Ausztráliát és Új-Zélandot. Jelen alfejezetben ezek közül csak a NATO tagországok területvédelmét ismertetjük.

⁶⁰¹ Molnár (2020) i.m. p. 37.

⁶⁰² Ebből következik, hogy a hátszágakra még a katonai terminológiában is csupán haza, hon, honi terület elnevezéssel utalnak. Lásd 2.1. alfejezet.

pusztítás ugyan nem volt számottevő, lélektani hatása azonban annál nagyobb volt.⁶⁰³ Megszűnt az a több évszázada fennálló biztonságérzet, amely a *Királyi Haditengerészet* tengeri fölényén nyugodott; a honi terület az új műveleti dimenzióból, a légtérből, sebezhetővé vált. A megváltozott műveleti környezetben a TA feladatrendszere ezért a *második világháborúban* már légvédelmi, légideszant erők elleni harc- és polgári védelmi feladatokkal bővült.⁶⁰⁴ A légvédelem prioritását jelzi, hogy a háborút követő demobilizáció ugyan a TA-t érintette a legnagyobb mértékben, légvédelmi alegységei azonban aktívak maradtak.⁶⁰⁵ A légierő és a nukleáris fegyverrendszerek fejlődése, valamint a *Brit Rajnai Hadsereg (British Army of the Rhine – BAOR)* állandó németországi jelenléte a 60-as évektől új követelményeket támasztott a TA-val szemben. Az ellenség légi- és nukleáris csapásaival szemben a polgári védelmi, míg a BAOR megerősítése és támogatása kapcsán az expedíciós képességek további fejlesztése vált szükségessé. A 60-as évektől a TA ezért már rendszeresen hajtott végre polgári védelmi gyakorlatokat, míg expedíciós képességei kialakítása 1962-ben, egy gyorsreagálású alegység felállításával vette kezdetét. Ez 5 évvel később, az *adeni válság*⁶⁰⁶ idején, már éles bevetésen is részt vett.⁶⁰⁷ Ez a fejlesztési folyamat a 80-as évekre fejeződött be, amelynek eredményeként egy új TA struktúra jött létre. Az új struktúra szerint a TA csapatokat képességeik alapján „A”, „B” és „C” kategóriákba sorolták. Az „A” kategóriába az expedíciós műveletekben önállóan is alkalmazható, a „B” kategóriába az expedíciós erőket megerősítő és támogató, míg a „C” kategóriába a kizárólag háterszágvédelmi feladatokat végrehajtó csapatok tartoztak.⁶⁰⁸ A TA csak szárazföldi csapatokból állt, amelyek között voltak azonban légiszállítású, illetve a *Különleges Légi Szolgálatnak (Special Air Service – SAS)* alárendelt különleges műveleti erők is.⁶⁰⁹ Az eredetileg területvédelmi feladatokra létrehozott TA expedíciós műveleti képességeit jelzi, hogy a 80-as években a BAOR harcoló erőinek mintegy 30%-át biztosította, de emellett számos alegysége látott el a BAOR felelősségi területén CSS és RAS feladatokat is.⁶¹⁰ Összességében pedig a mozgósított Brit Hadsereg harcoló erőinek mintegy harmadát, a

⁶⁰³ A német légicsapások során mindössze 300 tonna bombát dobtak az Egyesült Királyságra, a halottak száma kb. 1400 fő volt. vö. Buckley i.m. pp. 61–62.

⁶⁰⁴ vö. A History of Our Reserves. p. 18, Mackenzie i.m. pp. 549–551.

⁶⁰⁵ A History of Our Reserves. p. 29.

⁶⁰⁶ Dél-Arábiai Szövetség brit protektorátus elleni jemeni fegyveres felkelés 1963 és 1967 között.

⁶⁰⁷ A History of Our Reserves p. 29, Blyth, Gareth – Harwood, Derrick: Twice a Citizen. Celebrating a century of service by the Territorial Army in London. pp. 16–17.: https://glrfca.org/uploads/editor_images/1440682201_ta100.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.08.)

⁶⁰⁸ A History of Our Reserves. pp. 29–30, Stein (1990/a.) i.m. pp. 33–34.

⁶⁰⁹ Isby, David C: The United Kingdom. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. (pp. 317–350) p. 329.

⁶¹⁰ Isby i.m. pp. 329, 333, 336.

gyalogságnak több mint a felét, a logisztikai alegységeknek a 61%-át, az egészségügyi szolgálatoknak pedig 50%-át a TA biztosította.⁶¹¹

Fegyvernem/csapatnem	Fegyvernem/csapatnem
21 gépesített könnyűgyalogezred	3 felderítőezred
17 gépkocsizó könnyűgyalogezred	2 páncélos felderítőezred
6 műszaki ezred	2 biztosító könnyűgyalogezred
4 légvédelmi ezred	2 különleges műveleti (SAS) ezred
3 légiszállítási gyalogezred	3 tűzérési megfigyelő üteg
+ 1 ezredjogállású protokolláris- és ISTAR feladatokat ellátó alegység	

23. ábra: a Területi Hadsereg harcoló és harctámogató szervezetei az 1980-as évek elején⁶¹²

A területvédelem, azaz a honi területen végrehajtott műveletek vezetése az országban kialakított 11 regionális hadműveleti és 77 harcászati területi parancsnokság feladata volt. Ezek felett 1972-ben hozták létre a stratégiai szintű honi *Szárazföldi Erők Parancsnokságát* (HQ UK Land Forces – UKLF), amelynek felelősségi területe az ország teljes területét lefedte.⁶¹³ Az UKLF békeidőszakban csak a toborzásért és a kiképzésért, valamint a csapatok BAOR-ba történő áttelepítéséért felelt, hadiállapotban viszont átvette a honi erők vezetését is.⁶¹⁴ Ez mintegy 100 000 fős, döntően tartalékos TA erőt jelentett.⁶¹⁵ A területvédelem 3 nagyobb feladatrendszerbe foglalt magába; a kijelölt létesítmények védelmét, az ellenséges deszantcsapatok felkutatását és megsemmisítését, valamint a polgári szektor támogatását.⁶¹⁶ A területvédelmi hadművelet során a mozgósított alegységeket a kijelölt létesítmények, a „kulcspontok” (keypoints) védelmére irányították, ahol statikus védelmi- és az objektumok körzetében aktív járőr (felderítés, megfigyelés, azonosítás stb.) feladatokat láttak el. Minden hadműveleti parancsnokság rendelkezett egy zászlóalj erejű, ún. *mozgó reagáló erővel* (Mobile Reaction Force), amelyet a veszélyeztetett kulcspontokon, a statikus védelmet ellátó erők megerősítésére alkalmaztak. 1982-ben a TA szervezetén belül egy kb. 5000 fős, 47 századba szervezett új „C” kategóriás szervezeti elemet is létrehoztak, a *Honi Szolgálati Erőt* (Home Service Force – HSF). A HSF feladata kifejezetten a közepes és alacsonyabb veszélyeztetettségű kulcspontok védelme volt.⁶¹⁷ A TA területvédelmi és BAOR megerősítő

⁶¹¹ Tripp i.m. p. 80.

⁶¹² Forrás: lásd az előző jegyzetben.

⁶¹³ A parancsnokság tehát a NATO elvek szerint háború idején, mint nemzeti területi parancsnokság funkcionált.

⁶¹⁴ Isby i.m. p. 331, Stein, George J.: The Home Service Force. In: Defence Analysis, Vol. III. No. 1987/3. (pp. 213–223) p. 216.

⁶¹⁵ Stein (1987) i.m. p. 216.

⁶¹⁶ Defence without the Bomb. p. 129.

⁶¹⁷ Stein (1987) i.m. p. 216–218, Stein (1990/a.) i.m. p. 33–34.

képességeit az 1984-es LIONHART és 1985-ös BRAVE DEFENDER gyakorlat során „tesztelték”. Előbbiben mintegy 130 000, utóbbiban pedig 65 000 aktív és TA katona vett részt.⁶¹⁸ Ezek a számok a korábbi területvédelmi gyakorlatokkal összevetve kirívóan magasnak számítottak, ami azzal magyarázható, hogy a MAD miatt ekkor már komolyabban számoltak a konvencionális fenyegetések lehetőségével, amely az Egyesült Királyság esetében értelemszerűen deszantműveletek formájában jelentkezhetett. Így amíg a 60-as évektől a TA fejlesztése elsősorban az expedíciós képességekre irányult, addig a *hidegháború* utolsó évtizedében a területvédelmi képességek irányába történt elmozdulás.

Egészen más volt a helyzet az USA-ban és Kanadában. Mivel a két észak-amerikai ország jóval messzebb feküdt a NATO és a VSZ közötti fegyveres összeütközés legvalószínűbb színterétől, ezért azok nem, vagy csak korlátozott mértékben számoltak ellenséges deszant műveletekkel. Az 1957-es NATO stratégiai koncepció egyik előkészítő jelentése a régió területvédelmének rendeltetését a kollektív védelem vonatkozásában a következőképp határozta meg: „*Hogy a lehető legnagyobb erő álljon rendelkezésre az általános háborús erő kifejlesztés támogatására, a Kanada és Egyesült Államok Régió összhaderejéből csak akkora részt alkalmazzanak területvédelemre, amely az észak-amerikai hadipotenciál létfontosságú rendszerelemeinek védelméhez szükséges.*”⁶¹⁹ Ennek szellemében, az utóbb elfogadott stratégiai koncepció a hadászati nukleáris erők védelmével és az NSZK-ban települt szövetséges csapatok megerősítésével kötötte össze a régió stratégiai jelentőségét.⁶²⁰ Az amerikai és a kanadai területvédelmi rendszer rendeltetése és feladatrendszere ebben a kontextusban vizsgálható. A területvédelmi erők képességfejlesztési irányvonalai alapján ezzel kapcsolatban 2 korszakot különböztethetünk meg, amelyek között a választóvonalat az 1970-es esztendő jelenti. Az első korszakban a területvédelmi erőknek a honi terület védelmével, a másodikban az expedíciós műveleti képességekkel kapcsolatos képességfejlesztése és feladatrendszere volt hangsúlyosabb. A honi területtel kapcsolatos fenyegetések közé az atomtámadást, valamint az ellenséges légierő és haditengerészet csapásait sorolták. Deszant műveletekkel csak korlátozottan, Alaszka területén számoltak. Az azonosított fenyegetések között a legvalószínűbb és egyben a legnagyobb veszélyt jelentő, az atomtámadás volt, így a területvédelem feladatrendszere is elsősorban ehhez kapcsolódott. Az ilyen jellegű fenyegetések elleni védelem természetesen alapvetően a légvédelem feladat volt, ezért a két

⁶¹⁸ Stein (1987) i.m. p. 213.

⁶¹⁹ MC 14/2 (1956). p. 24.

⁶²⁰ MC 14/2 (1957) pp. 26–27.

ország 1958-ban nemzeti légvédelmi rendszerük koordinált irányítására létrehozta az *Észak-Amerikai Légvédelmi Parancsnokságot* (*North American Aerospace Defense Command – NORAD*).⁶²¹ A területvédelem a nukleáris fenyegetésekkel szemben csak támogató és kiegészítő feladatok ellátására volt alkalmas, ezek jellegét tekintve azonban igen komoly eltérések mutatkoztak meg a két nemzet között.

Kanadában a területvédelmet az első korszakban, azaz 1970-ig, az 1956-ban meghirdetett „nemzeti túlélés” doktrínája határozta meg. Ez a nukleáris fenyegetésekkel szembeni *passzív védelmi* képességek fejlesztését irányozta elő; az elszenvedett csapások következményeinek és hatásainak csökkentését, ami inkább polgári védelmi képességeket követelt meg. Az ehhez kapcsolódó katonai feladatokat a területvédelmi erők, a Milícia hatáskörébe utalták, amelynek a következménye az lett, hogy a Milícia gyakorlatilag egy katonailag szervezett polgári védelmi erővé alakult. Kiképzési rendszerében a harctevékenységekkel kapcsolatos elemek minimálisra csökkentek.⁶²² Az USA ezzel szemben az NG-t az *aktív védelemben*, döntően az 50-es években felállított *Hadsereg Légvédelmi Parancsnokság* (*Army Air Defense Command – ARADCOM*) erőinél alkalmazta. 1954-ben az ARADCOM alárendeltségében már 105 NG légvédelmi üteg működött, majd az NG erőit bevonták az új légvédelmi rakétaprogramokba is, tehát azokat a legkorszerűbb légvédelmi eszközökkel láttak el. Ennek eredményeként 10 évvel később az NG már 76 NIKE-AJAX és 48 NIKE-HERCULES rakétaüteggel rendelkezett.⁶²³

A második korszak kezdetét az USA 1970-es *Összhaderő* (*Total Force*) koncepciója jelképezte, amelyet Kanada is adaptált, így a két ország területvédelmi erőinek feladatrendszere és fejlesztési irányvonala közel azonos pályára lépett. A koncepció célja az aktív és a tartalékos erők azonos képességeinek és legmagasabb fokú interoperabilitásának megvalósítása volt, amely elsősorban az expedíciós műveletek végrehajtásával függött össze. Az USA-nak ezen a területen kevesebb tennivalója volt, miután az NG a honi terület védelme mellett részt vett a koreai és a vietnami háborúban is, illetve erői ott állomásoztak az NSZK-ban, így az interoperabilitás fejlesztése lényegében már a koncepció meghirdetését megelőzően kezdetét vette. A koncepció az USA-ban ezért inkább a vezetési és a kiképzési rendszer integrációját és az NG eszközparkjának fejlesztését célozta. A fejlesztések a *hidegháború* végére az aktív és az

⁶²¹ Részletesebben lásd Crosby, Anne Denholm: Dilemmas in Defence Decision-Making. Construczing Canada's Role in NORAD, 1958–96. Macmillan Press Ltd., 1999. pp. 19–37.

⁶²² Dawson, Peter F.: Canadian Military Mobilization. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. (pp. 37–57) p. 48, Urquhart, George: The Changing Role of the Canadian Militia, 1945–1975. University of Victoria, 1978. p. 76.

⁶²³ Doubler, Michael D.: I am the Guard. A History of the Army National Guard, 1636–2000. Army National Guard, Washington, 2001. pp. 209–211, NORAD/CONAD: Historical Summary. North American Aerospace Command, January–June, 1961. p. 54.

NG szárazföldi csapatok harcoló és harctámogató erői vonatkozásában az alábbi arányokat eredményezték:

Egységek/alegységek (NG aránya)	
felderítő csoportok (100%)	gépesített lövészzászlóaljak (47%)
különleges műveleti csoportok (25%)	harckocsi zászlóaljak (47%)
páncélos felderítő ezredek (40%)	tüzérszászlóaljak (51%)
gyalogzászlóaljak (53%)	harcihelikopter zászlóaljak (35%)
Összes szárazföldi harcoló erő (44%)	

24. sz. ábra: A Nemzeti Gárda aránya a szárazföldi harcoló csapatokon belül⁶²⁴

Az expedíciós képességek fejlesztése természetesen nem azt jelentette, hogy megszűntek volna az NG hagyományos honi védelmi feladatai. A szövetségi alárendeltségben végrehajtott honi tevékenységek mellett csak 1973-74 között nem kevesebb, mint 73 állami alárendeltségben végrehajtott feladatra mozgósították az NG-t, összesen 318 alegységet. Erre döntően katasztrófavédelmi, kisebb részben karhatalmi feladatok végrehajtása miatt került sor.⁶²⁵

Kanadában az *Összhaderő Konceptió* megvalósítása már nagyobb erőfeszítéseket követelt, mivel a *nemzeti túlélés* doktrínájával átalakított Milícia, amely korábban a területvédelem mellett az NG-hez hasonlóan, az expedíciós erők jelentős részét biztosította⁶²⁶, harcképességeit lényegében felszámolta. Az *Összhaderő* koncepciót az 1970-es *Fehér Könyv* fogalmazta meg, amely a Milícia rendeltetésénél az első helyen már az aktív erők támogatását, illetve az aktív erők megerősítésére és feltöltésére rendelt tartalékosok felkészítését említette, majd ezt követően a belbiztonsági és polgári védelmi feladatokat.⁶²⁷ A meghatározott képességfejlesztési irányvonalnak megfelelően a tartalékos rendszert is átszervezték és egy 4 komponensű tartalékos struktúrát alakítottak ki. Az első komponens az *Elsődleges Tartalék (Primary Reserve – PR)* volt. Ez képezte a tartalékos szervezetek önálló, összhaderőnemi képességekkel rendelkező, hadműveleti rendeltetésű elemét. A PR-hoz a következő tartalékos alakulatok tartoztak:

⁶²⁴ Tripp. i.m. pp. 90–91.

⁶²⁵ Stein (1984) i.m. p. 7.

⁶²⁶ Ez az aktív erők és a Milícia közötti jelentős létszámkülönbségből következett. Az *első világháború* előtt a Kanadai Hadsereg engedélyezett létszáma 4000, míg a Milíciáé 75 000 fő volt. A *második világháború* előtt a Miliciának már 120 000 fős engedélyezett létszáma volt, míg a hadseregnek 10 000. Lásd Dawson i.m. pp. 42–44.

⁶²⁷ White Paper on Defence: Defence in the 70s. Minister of National Defence, Information Canada, Ottawa, 1971. pp. 44–46.

Milícia	106 ezred/zászlóalj, 25 század, 4 helikopter svadron
Légierő Tartalék	1 parti őrség légi svadron, 4 helikopter svadron, 2 szállító és kutató-mentő svadron
Haditengerészeti Tartalék	1 haditengerészeti légierő svadron

25. sz. ábra: az Elsődleges Tartalék haderőnemi alegységei⁶²⁸

A második komponens a *Kiegészítő Tartalék (Supplementary Reserve)* volt. Állományát az aktív erőknél vagy a PR-nál korábban szolgálatot teljesítők alkották. Ez biztosította a PR „M” létszámát és veszteségpótlását, illetve volt a bázisa azoknak a szervezeteknek, amelyeket a honi területen abban az esetben kellett aktiválni, ha a PR expedíciós műveletekben való részvétele miatt a területvédelemben nem volt alkalmazható. A harmadik komponenst a kadéthallgatók kiképzéséért felelős *Kadét Oktató Részleg (Cadet Instructor List)*, a negyediket pedig a *Járőr Szolgálat (Rangers)* képezte. Utóbbi egy 1000 fő alatti, kis járőr csoportokból álló, az ország gyéren lakott és sarkvidéki területein felderítő és kutató-mentő feladatokat ellátó tartalékos szervezet volt.⁶²⁹ Bár ez a struktúra kifejezetten az expedíciós képességek fejlesztésével függött össze, azonban az 1987-es *Fehér Könyv* már nagyobb hangsúlyt helyezett a területvédelemre is. A stratégia ugyanis, bár kihangsúlyozta, hogy a kisebb beszivárgó, illetve szabotőr csoportokkal szembeni küzdelemtől eltekintve kicsi a valószínűsége annak, hogy az ország a honi területen védelmi harcokra kényszerülne, ugyanakkor a korábban hátszágvédelmi feladatrendszerrel azonosított területvédelmet már a honi területen végrehajtott összhaderőnemi védelmi hadműveletként határozta meg.⁶³⁰

Amennyiben a legtöbb nemzettel kapcsolatban megállapítható, hogy a honi terület külső katonai fenyegetéssel szembeni védelme, és így a területvédelem a *hidegháborút* követően veszített jelentőségéből, úgy az angolszász országok esetében – vázolt katonaföldrajzi adottságaikból következően – ez hatványozottan igaz. Mint láthattuk, az eredetileg a honi terület védelmére létrehozott tartalékos szervezeteik elsődleges rendeltetése valójában már a *hidegháború* idején is inkább a *területen kívüli műveletekben* történő részvétel volt, így azok egyre inkább elvesztették területvédelmi jellegüket. A folyamat szimbolikus záró aktusának tekinthető a TA 2014-es Tartalék Hadseregére történő átnevezése, amely módosítást az előző évben kiadott tartalékosfejlesztési stratégia is kifejezetten a TA megváltozott szerepére

⁶²⁸ Forrás: Challenge and Commitment. A Defence Policy for Canada. National Defence, 1987. pp. 30–37.

⁶²⁹ vö. Challenge and Commitment. 1987. pp. 65–66, Willett, Terence C.: The Reserve Forces of Canada. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. (pp. 59–76) p. 65, Tripp i.m. p. 18.

⁶³⁰ Challenge and Commitment. 1987. p. 60.

(területen kívüli műveletek) történő hivatkozással indokolt.⁶³¹ Az angolszász országokban a honi területen végrehajtott feladatok ma már a DSCA/MACA feladatrendszerhez kapcsolódnak, melyek közül a leglényegesebb a katasztrófavédelmi és a rendvédelmi szervekkel a belbiztonság területén történő együttműködés. Utóbbi feladatrendszer különösen a 2001. szeptember 11-i merényletet követően vált kiemeltté. Ezzel összefüggésben aktivizálták az USA-ban újra az állami önkéntes milíciaként működő SDF-t, amelynek alegységei, ellentétben az NG-vel, kizárólag az adott állam területén alkalmazhatók.⁶³² Összességében megállapítható, hogy a honi területen végrehajtott katonai műveletek az angolszász országokban ma már inkább csak támogató feladatokat takarnak, a szűkebb értelemben vett katonai védelem csak utalás szintjén jelenik meg hatályos stratégiai dokumentumaikban, illetve doktrínaikban.⁶³³

4.2.4. ELŐRETOLT ÉS MÉLYSÉGI VÉDELMEK KOMBINÁLÓ TERÜLETVÉDELEM

Az ide sorolható területvédelmi rendszerek egyfajta átmenetet képeznek az *átfogó* és a *partikuláris megközelítések* között. Partikulárisak, mert stratégiai koncepciójuk túlmutat a *megtagadáson* és a *szűkebb értelemben vett védelmen*, ugyanakkor abban megjelenik az *átfogó megközelítéseket* jellemző *népfelkelés elvén* alapuló *megtagadás* is, és ezzel összefüggésben olyan hadművelleti koncepciót és haderőstruktúrát alakítanak ki, amely az *előretolt védelem* mellett számol a *mélyiségi védelemmel* is. A *hidegháború* idején ilyen volt a francia területvédelem, illetve az azt adaptáló – még elnevezésében is azonos – spanyol, valamint korlátozottabb keretek között a portugál is, míg az utóbbi években leginkább a lengyel területvédelmi fejlesztések mutatnak ebbe az irányba.

Amint azt már említettük, Franciaország stratégiai koncepciója az *elrettentés* két elemét különböztette meg; a *büntetést* megvalósító *nukleáris elrettentést*, és a DOT által biztosított, *megtagadást* megvalósító *népi elrettentést*.⁶³⁴ A DOT rendszerének kialakítására a NATO-ból való „kivonulás” és az *algériai háború*⁶³⁵ folyamatában végrehajtott haderő-átszervezés következtében került sor. Ekkor egy olyan 4 komponensű haderőstruktúrát hoztak létre,

⁶³¹ Reserves in the Future Force: 2020. Valuable and Value. Ministry of Defence, 2013. p. 9.

⁶³² Lásd a 3.3. fejezetben.

⁶³³ A teljesség igénye nélkül, az USA-ra lásd JP 3-27 (2018). Az Egyesült Királyságra: Reserve Forces Review 2030. Unlocking the reserve's potential to strengthen a resilient and global Britain. Ministry of Defence, May 2021. Kanadára: Strong, Secure, Engaged. Canada's Defence Policy. National Defence, 2017.

⁶³⁴ Lásd 2.1. alfejezet.

⁶³⁵ 1954 és 62 között zajló gyarmati háború, amelynek következtében Algéria függetlenné vált.

amelyben az egyes komponenseket eltérő rendeltetésük alapján csoportosították. Ezek a következők voltak: Nukleáris Erők (*Forces Nucléaire*), Intervenciós Erők (*Forces d'Intervention*), Manőver Erők (*Force de Manœuvre*) és Területvédelmi Műveleti Erők (*Forces de Défense Opérationnelle du Territoire*). A nukleáris erők rendeltetése a büntetésen alapuló elrettentés megvalósítása, az intervenciós erőké az expedíciós műveletek végrehajtása és a NATO erőkkel való együttműködés, a manőver erőké Franciaország védelme, míg a területvédelmi műveleti erőké a DOT volt. A DOT magába foglalta a többi komponens tevékenységének biztosítását és támogatását, valamint az országba behatoló ellenséges erőkkel szembeni küzdelmet is.⁶³⁶ Utóbbi kapcsán jelent meg a *népfelkelés* jellegű általános fegyveres ellenállás, amelynek végső célja az állam működésének, és végső soron az állami lét túlélésének a biztosítása volt, azaz a *túlélés stratégiája*. Ezzel összefüggésben fogalmazódott meg a *mélyégi védelem* elve is. Egy 1962-es rendelet ugyanis egyértelműen kimondta, hogy az ellenséges légideszant- és átszivárgó erőkkel szembeni küzdelem mellett a DOT magába foglalja az ország teljes mélységére kiterjedő szárazföldi védelmi hadműveletek végrehajtását is.⁶³⁷ A védelem tehát számolt azzal a lehetőséggel, hogy az ország teljes területe hadműveleti területté válhat. A *mélyégi védelem* elvének támogatói – köztük **De Gaulle** államelnök – a *második világháborús* tapasztalatokból indultak ki, amelyből két fontos következtetést vontak le. Az egyik, hogy olyan védelmi rendszert szükséges kialakítani, amely biztosítja, hogy ha a támadót nem sikerül a határövezetben feltartóztatni, akkor az még ne jelentse automatikusan a további fegyveres ellenállás ellehetetlenülését. A másik – a *Maquis*⁶³⁸ példáján okulva –, hogy egy ilyen hadműveleti helyzetre történő felkészülés decentralizált struktúrák kialakítását és gerilla jellegű műveleti eljárások, illetve erők alkalmazását követelheti meg.⁶³⁹ Ennek szellemében a DOT struktúráját az ország teljes területét lefedő 7 regionális hadműveleti parancsnokság és 22 alárendelt katonai körzet parancsnokság felelősségi területre tagolták. Ezek alárendelt erői képezték a területvédelmi csapatokat, melyek gerincét 21 gyalog-, 2 páncélos felderítő- és 1 tüzérezred képezte. Ezek döntően tartalékos erők voltak, de a DOT

⁶³⁶ Messmer, Pierre: France's Military Policy. In: Military Review, Vol. XLIII. No. 1963/8. (pp. 24–34) p. 27, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶³⁷ vö. Bizard i.m. p. 88, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶³⁸ A *második világháborúban* a német megszállás idején alulról szerveződött francia ellenálló gerilla csoportok általános megnevezése. A háború utolsó szakaszában, a szövetséges erők ellentámadását követően „regularizálták” őket *Francia Honi Erők* (*Forces françaises de l'Intérieur*) néven. vö. Vigner, Marcel: Rearming the French. United States Army in world War II. Special Studies. Office of the Chief of Military History, Department of the Army, Washington, D.C., 1957. pp. 103, 300–306, 324–326, 341, 389.

⁶³⁹ vö. Livre blanc sur la Défense (1972) pp. 16–17, Le Puloch, L. J.: The Future of the French Army. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/11. (41–49) p. 45, Mendl, Wolf: French Defense Policy. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1968. (pp. 76–83) p. 79.

szervezetéhez tartozott 3 aktív dandár is, továbbá minden régióban működött egy légierő parancsnokság 1 svadron erejű légikötelékkel, amit még a tengerparti régiók néhány partvédelmi alegysége egészített ki. Ugyancsak a DOT-ba integrálódott minősített időszakban a *Csendőrség (Gendarmerie)*, valamint a polgári védelem is.⁶⁴⁰

Területvédelmi csapatok	Béke	Hadi
<i>Hadsereg kijelölt erői</i>	40 000	200 000
<i>Csendőrség</i>	70 000	160 000
<i>Manőver és intervenció csapatai</i>	145 000	200 000
Egyéb	140 000	150 000

26. ábra: A francia szárazföldi csapatok (1970-es évek első fele)⁶⁴¹

A területvédelem hadműveleti szerepe a DOT hármas feladatrendszeréből vezethető le, amely egyben mutatja az *előretolt védelemből a mélységi védelmébe* történő átmenetet is. Ez a hármas feladatrendszer, mint már említettük⁶⁴², a következő volt: létfontosságú infrastruktúrák védelme, a *manőver erők* támogatása, valamint fegyveres ellenállás invázió esetén.⁶⁴³ Az első feladatrendszer egy olyan hadműveleti helyzetet feltételez, amikor a francia Intervenció Erők *területen kívüli műveletet*⁶⁴⁴ hajtanak, illetve a *nukleáris erők* készenlétének fokozására, mozgósításra kerül sor. Ekkor a DOT még hátszágvédelmi feladatokat lát el. Ez kiemelten magába foglalta a Nukleáris Erők védelmét is, ami elsősorban a DOT-ba integrált 3 aktív dandár feladata volt.⁶⁴⁵ A második feladatrendszer egy olyan hadműveleti helyzetre vonatkoztatható, amikor a hadműveletek már az ország területére is kitéjednek, de még csak részlegesen, így a hátszág, mint adminisztratív hadszíntéri elem még fenntartható. A védelem ekkor még elsősorban a Manőver Erőkre támaszkodik. A DOT ebben a fázisban elsősorban a hátszág és a harcoló erők mögöttes területeinek védelmét látja el, de a harcterületen települt alegységei már a harcoló műveletekben is részt vehetnek.⁶⁴⁶ Az utolsó fázis, az invázióval szembeni védelem a határövezetben folytatott sikertelen védelmi harcok után kialakult hadműveleti

⁶⁴⁰ vö. A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT) pp. 111–112, France's Defence Policy. In: Military Review, 1977/2. (pp. 26–36) pp. 29–30, Mendershausen (1973) i.m. p. 73, Messmer i.m. pp. 29–30.

⁶⁴¹ Mendershausen (1973) i.m. p. 72.

⁶⁴² Lásd 2.1. alfejezet.

⁶⁴³ Bizard i.m. p. 89, Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense opérationnelle du territoire, Livre le Blanc sur de la Défense (1972) pp. 14–17, Mendershausen (1973) i.m. p. 71.

⁶⁴⁴ Ezalatt elsősorban a gyarmati expedíciós műveleteket, valamint a NATO-val történő együttműködést kell értenünk. A NATO-ból való „kivonulás” ugyanis csak a NATO alárendeltségű francia csapatok nemzeti alárendeltségbe történő helyezését jelentette, a francia csapatokat ettől függetlenül egy VSZ támadás esetén, mint hadműveleti tartalékos tervezték alkalmazni. Erről bővebben lásd Palmer, Diego A. Ruiz: France. In: Simon, Jeffrey: NATO – Warsaw Pact Forces Mobilization. The National Defense University Press, Washington DC, 1988. (269–311.) pp. 288–307.

⁶⁴⁵ vö. Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. p. 73.

⁶⁴⁶ Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. p. 73.

helyzetre utal, melynek következtében már az ország jelentős területe hadműveleti területté válik. Ez már a DOT legvégső célja, az állami lét fenntartásáért vívott küzdelemnek a hadműveleti fázisa, a tulajdonképpeni *népfelkelés*. Ebben a fázisban a békeidőszakban is működő DOT tartalékos ezredek mellett – időszaktól függően – további 70–100 „M” zászlóalj és ezred erejű alegység felállításával⁶⁴⁷, és az erők gerilla jellegű műveleti alkalmazásával számoltak. Utóbbit itt is a *visszamaradó erők elve* alapján tervezték végrehajtani, azon belül is különösen nagy hangsúlyt fektetve a városi gerilla harctevékenységekre. Mindez a támadó lekötését célozta, ebben a műveleti fázisban ugyanis a cél már az elhúzódó fegyveres ellenállás fenntartása volt, azaz a *kifárasztás* mechanizmusának érvényre juttatása.⁶⁴⁸

Ezt a francia modellt adaptálta 1965-ben Spanyolország is.⁶⁴⁹ Ennek oka, hogy bár Spanyolország csak 1982-ben csatlakozott a NATO-hoz, azonban az 50-es évektől már „*látens*” tagországnak számított, és mivel az USA rendelkezésére bocsátotta légi- és tengeri bázisait, ezért számolnia kellett azzal, hogy egy NATO-VSZ összeütközés esetén hadviselő féllé válhat. A legvalószínűbb VSZ támadási iránynak az északkeleti számított, amely a Pireneusok miatt ugyan jól védhető volt, ugyanakkor a Szovjetunió nyugat-mediterráneumi térnyerése a Spanyolországgal hagyományosan rossz viszonyt ápoló *Magreb* országokban fokozatosan a *mélyégi védelem elve* alapján szervezett területvédelmi rendszer kialakításának igénye felé mutatott.⁶⁵⁰ Mivel Spanyolország nem rendelkezett atomfegyverrel, illetve expedíciós képességei is korlátozottabbak voltak, mint Franciaországnak, ezért itt a haderőkomponensek rendeltetés szerinti felosztása csak két komponenst különböztetett meg; a Gyorsreagálású Intervenciós Erőket (*Fuerzas de Intervencion Inmediata*) – ezek lényegében a francia Intervenciós és Manőver Erők szerepét látták el – és a Területvédelmi Műveleti Erőket (*Fuerzas de Defensa Operativa del Territorio – FDOT*).⁶⁵¹ A francia minták alapján az FDOT a regionális hadműveleti parancsnokságok alárendelt erőit jelentette, melyek száma Spanyolországban 9 volt. Alárendeltségükbe tartozott 9 regionális és 2 városi (Madrid és Barcelona) tartalékos FDOT dandár, 2 hegyi hadosztály és 1 magashegyi dandár, valamint néhány helyőrségi alegység, illetve minősített időszakban a *Csendőrség* (*Guardia Civil*).⁶⁵² A koncepció a hadművelet első fázisában a Gyorsreagálású Intervenciós Erők, valamint a hegyi

⁶⁴⁷ Az „M” alakulatok száma az évtizedek során változott. Erre vonatkozólag lásd A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT) pp. 111–112, Mendershausen (1973) i.m. p. 73, Messmer i.m. p. 31.

⁶⁴⁸ Le Puloch i.m. p. 44, Mendershausen (1973) i.m. pp. 71–72.

⁶⁴⁹ Estes – Serrano i.m. p. 141, Palmer, Diego Ruiz: Spain’s Security Policy and Army in the 1990s. In: Parameters, Vol. 20. No. 1990/6. (pp. 90–98.) p. 92.

⁶⁵⁰ vö. Solsten – Meditz i.m. pp. 209–291.

⁶⁵¹ Keegan i.m. pp. 646–647, Palmer (1990) i.m. p. 92.

⁶⁵² vö. Estes – Serrano i.m. p. 144, Keegan i.m. p. 647, Palmer (1990) i.m. 92, Solsten – Meditz i.m. pp. 323–328.

hadosztályok és a magashegyi dandár határvédelmi műveleteivel számolt, melynek célja a *késleltetés* és ezáltal a mozgósítás biztosítása volt. Az FDOT tartalékos erőinek feladata ebben a fázisban a határövezetben harctevékenységet folytató csapatok manőverszabadságának és mögöttes területeinek, illetve a hátszágnak a biztosítása volt. Tekintettel az akkori baszk és egyéb anarchista gerilla csoportokra, ennek szerves részét képezték a *Csendőrséggel* együtt végrehajtott belbiztonsági feladatok is. Az országba behatoló támadókkal szemben az FDOT már harc feladatokat is ellátott volna, illetve strukturális bázisukon tervezték megszervezni a gerilla műveletekre támaszkodó fegyveres ellenállást is. Ennek előkészítéséhez a regionális parancsnokságok részére jelentős anyagi készleteket is felhalmoztak, melyek elvben 3 manőver hadosztály, számos megerősítő alegység, valamint régióként további 2-2 FDOT dandár felállítását tették volna lehetővé.⁶⁵³

Kevésbé volt szervezett, de hasonló elveket követett a portugál területvédelem is. Itt a *mélyléségi védelem elve* inkább azáltal érvényesült, hogy a portugál haderő kiképzési rendszere alapvetően a *mélyléségi védelem* kapcsán jellemzően megjelenő gerilla típusú harctevékenységekre irányult. Már **Salazar** elnök is⁶⁵⁴ számos, a hadsereg harctevékenységeit gerilla műveletekkel támogatni képes belbiztonsági paramilitáris szervezetet hozott létre, melyek közül a legjelentősebb az 1974-ig működő, mintegy 20 000 fős *Portugál Légión* volt.⁶⁵⁵ Mindemellett, mivel a reguláris erőket 1961 és 1974 között elsősorban a gyarmatokon, gerillaháborúkban kellett alkalmazni⁶⁵⁶, ezért a gyarmatokra rotációs rendszerben kivezényelt portugál erők felkészítése is elsősorban a gerilla- és a *felkelés elleni műveletekre* irányult. A gyarmati műveleti területekről hazatelepült erőkből ún. „*területi gerilla hadviselő*” egységek felállítását is tervezték.⁶⁵⁷ Ez ebben a formában ugyan nem valósult meg, azonban a gerilla harctevékenységek, amelyek nemzeti szinten értelemszerűen csak a *mélyléségi védelem elve* alapján szervezett hadműveleti koncepciókban lehettek meghatározóak, a portugál csapatok legjellemzőbb képességévé váltak, ezért a honi területen folytatott védelmi harcokat is alapvetően gerilla műveletek végrehajtásával tervezték. A területvédelem strukturális bázisát Portugáliában is a regionális hadműveleti parancsnokságok képezték. Számuk a *hidegháború*

⁶⁵³ vö. Estes – Serrano i.m. p. 144, Keegan i.m. p. 648.

⁶⁵⁴ Portugália 1932 és 1968 közötti, lényegében diktatórikus hatalmat gyakorló miniszterelnöke.

⁶⁵⁵ Keegan i.m. p. 579, Solsten, Eric (ed.): Portugal: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994. p. 226.

⁶⁵⁶ Az eseményekre bővebben lásd Solten i.m. pp. 227–229, Teixeira, Nuno Severiano: The Portuguese at War. From the Nineteenth Century to the Present Day. Sussex Academic Press, Brighton – Chicago – Toronto, 2019. pp. 146–161.

⁶⁵⁷ Lásd Keegan i.m. p. 580, Teixeira i.m. pp. 145–146.

idején többször módosult, a korszak végén 6 volt.⁶⁵⁸ A szűkebb értelemben vett területvédelmi erők „M” alakulatok voltak, de az egy NATO alárendelt hadosztályt nem számolva, valamennyi szárazföldi aktív és tartalékos erő a regionális parancsnokságok alárendeltségébe tartozott. A területvédelmi feladatok végrehajtásában részt vett a katonailag szervezett Köztársasági Nemzeti Gárda (*Guarda Nacional Republicana*) és a Pénzügyőrség (*Guarda Fiscal*) is. Az ország védelme Spanyolországhoz hasonlóan, leginkább a NATO RSOMI szempontjából lényeges bázisok, valamint a tengeri utánpótlási vonalak biztosításához kapcsolódott. A területvédelem elsődleges feladata ezek ellenséges légideszant erőkkel szembeni védelme volt, míg a *mélyégi védelem elve* alapján végrehajtott szárazföldi védelmi hadművelet a spanyol elgondolást követte, illetve a két ország egy ilyen scenárió esetén a védelmi harcok során szorosan együttműködött volna.⁶⁵⁹

Ezek közül a rendszerek közül a spanyol és a portugál területvédelem már a *hidegháború* végét sem élte meg. Spanyolország 1984-ben, 2 évvel a NATO csatlakozást követően számolta fel azt⁶⁶⁰, míg a portugál területvédelem, tekintettel arra, hogy egyébként is „M” alakulatokra támaszkodott, már korábban is inkább csak papíron létezett. Ellenben a francia területvédelmi rendszer viszonylag sokáig, 1996-ig fennmaradt, és csak ezt követően számolták fel annak strukturális kereteit.⁶⁶¹ A területvédelem alapelvei, illetve *hidegháborús* rendeltetése és feladatrendszere ugyanakkor még a mai napig érvényes, és változatlan formában szerepel a hatályos francia honvédelmi törvényben.⁶⁶² A honi terület védelme azonban ma már Franciaországban is inkább a belbiztonsághoz kötődik, amely különösen az európai terrorhullám során vált kiemeltté. Ezzel összefüggésben állították fel 2016-ban a Nemzeti Területi Parancsnokságot, illetve hozták létre a fegyveres erők, a Csendőrség és a rendőrség tartalékos állományából a kifejezetten csak honi területen alkalmazható Nemzetőrséget. A Nemzetőrség azonban nem egy új tartalékos komponenst, vagy kifejezetten területvédelmi feladatokra létrehozott erőt jelent, hanem egy, a védelmi és belügyi tárca közös szakmai irányítása alatt működő olyan tartalékos szolgálati formát, melyet kifejezetten a terrorizmussal szemben hoztak létre. A nemzetőrök feladata elsősorban az objektumvédelem – beleértve a

⁶⁵⁸ vö. Teixeira i.m. p. 120, Tripp i.m. p. 65.

⁶⁵⁹ vö. SG 111 Note by the Secretaries to the Standing Group on the Military Effort of Portugal. 27 February 1951. pp. 9–10.: https://archives.nato.int/uploads/r/mull/1/1/112915/SG_111_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.14.), Keegan i.m. p. 579, MC 14/2 Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Area. pp. 31–32, Solsten i.m. p. 223, 263–264, Tripp i.m. p. 65.

⁶⁶⁰ Palmer (1990) i.m. p. 93.

⁶⁶¹ Hémez, Rémy: The French Army at a Crossroads. In: The The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 47. No. 2017/1. (pp. 103–112) p. 103.

⁶⁶² Code de la défense, Article R*1421-1.

polgári létesítményeket is –, illetve a jelenlétfokozó járőrszolgálat az ország nagyobb városainak frekventált területein.⁶⁶³

Jelenleg Lengyelország az egyetlen olyan nemzet, amelynek területvédelmi koncepciója az itt tárgyalt területvédelemhez hasonló rendszer kialakításának irányába mutat. A lengyel területvédelmi koncepciót 2016-ban hagyta jóvá a Nemzetvédelmi Minisztérium, amelynek értelmében megkezdődött a WOT, mint önálló haderőnem megalakítása.⁶⁶⁴ A koncepció vajdaságonként 1-1 WOT dandár, illetve Mazóvia vajdaságban, ahol a főváros található, további 1 dandár felállítását irányozta elő.⁶⁶⁵ Ez összesen 17 WOT dandárt jelentett, de 2021-ben az ország legveszélyeztetettebbnek tekintett keleti vajdaságaiban, illetve a fővárosban további 1 dandár létrehozásáról született döntés, így azok száma 20-ra emelkedett.⁶⁶⁶ A 2017-ben kiadott védelmi koncepció a WOT rendeltetését az aktív erők támogatásában és az ellenséges irreguláris erők elleni harctevékenységekben jelölte meg.⁶⁶⁷ Utóbbit a háborús küszöb alatti fegyveres konfliktusokkal kapcsolatban nevesítették, amely annak tudható be, hogy a WOT létrehozásának oka kifejezetten a Donbászban kialakult hibridháborús scenárióra való felkészülés volt, melyet inkább az alacsonyabb intenzitású harcoló műveletek jellemeznek.⁶⁶⁸ A hibrid konfliktusokra történő reagálás mellett a WOT-val természetesen az ország hagyományos összhaderőnemi védelmi művelete, a *Hadászati Védelmi Hadművelet* során is számolnak.⁶⁶⁹ Lengyelország ugyan az *előretolt védelmet* tekinti elsődlegesnek, azonban a 2018-as WOT doktrína egyértelmű utalásokat tesz a *mélyégi védelem* elvére is. A doktrína ugyanis a csapatok alkalmazási alapelveként nevesíti az ún. „*állandó felelősségi terület*” elvét, amely azt jelenti, hogy a WOT dandárokat csak kivételes esetben tervezik kijelölt felelősségi területükön kívül alkalmazni.⁶⁷⁰ Ez a kivételes eset azonban nem a WOT-nak az előnyomuló támadókkal szemben a mélységbe történő visszavonására vonatkozik. A doktrína

⁶⁶³ Hémez i.m. p. 104, 109.

⁶⁶⁴ Żuchowski, Remigiusz – Stachowski, Marcin: Poland's Ministry of Defence Concept for Territorial Defence Forces. In: Ante Portas, 2016/2. (107–117). 109–110. A Lengyel Fegyveres Erők 5 haderőnemből áll: szárazföldi csapatok, légierő, haditengerészet, különleges rendeltetésű erők és a WOT.

⁶⁶⁵ Żuchowski – Stachowski i.m. p. 111.

⁶⁶⁶ Klisz, Maciej: The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF): a significant component in national resilience and resistance. In: Kingston Consortium on International Security, August 2022 (online). p. 7 (23. jegyzet).: <https://static1.squarespace.com/static/6034150d85deb0136ad574f2/t/62e943e3d638fb7137283256/1659454439093/KCIS+INSIGHTS+Klisz+2-8+August+2022.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.18.)

⁶⁶⁷ Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej/The Defence Concept of the Republic of Poland. Ministerstwo Obrony Narodowej/Ministry of National Defence, May 2017/May 2017. p. 7.

⁶⁶⁸ Żuchowski – Stachowski i.m. p. 109.

⁶⁶⁹ Ezzel kapcsolatban kifejezetten érdekes gyakorlati kérdéseket és javaslatokat fogalmazott meg **Waldemar Skrzypczak** tábornok egy online elérhető cikkében: Skrzypczak, Waldemar: Poland's Territorial Defence Force – Its Role, Significance and Tasks. In: Pulaski Policy Papers, Wasaw, 21.08.2017.: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Pulaski_Policy_Paper_No_9_17_EN.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.07.)

⁶⁷⁰ DD-3.40. p. 3-2.

ugyanis egyértelműen felsorolja, hogy a WOT a hadszíntér különböző területein milyen feladatokat kell, hogy ellásson. Eszerint a mögöttes területeken a polgári szektor támogatása az aktív csapatokkal együttműködve, a harcterületen támadás, védelem, konszolidáció és „*indirekt tevékenységek*”, míg harmadik hadszíntéri elemként, a jugoszláv és román területvédelemből megismert *átmenetileg megszállt területeket* nevesítik, ahol feladatuk a „*nem konvencionális hadviselés*”.⁶⁷¹ Önmagában az *átmenetileg megszállt területek* kifejezés is igazolja, hogy a WOT-t a *visszamaradó erők elve* alapján tervezik alkalmazni, amit csak megerősít a *nem konvencionális hadviselés*, mint tevékenységek nevesítése is. Ez ugyanis a lengyel értelmezés szerint kifejezetten a honi területen végrehajtott védelmi műveletek részeként, a nemzeti fegyveres ellenállásra utal, amelynek célja a tényleges megszállás megakadályozása.⁶⁷²

4.3. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A fejezetben vázoltak igazolják, hogy indokolt a területvédelmi rendszerek *átfogó és partikuláris megközelítések* szerinti csoportosítása. Az előbbit követő nemzetek esetében a területvédelem mindenütt katonai stratégiai szinten jelent meg, mivel a területvédelmi rendszerek a stratégiai célt, a *megtagadást* voltak hivatottak megvalósítani. Ennek eszköze mindenütt az ellenség *kifárasztására*, illetve korlátozott *felőrlésére* irányuló, a *mélyégi védelem elve* alapján kidolgozott hadműveleti koncepció volt. A hadműveleti koncepció strukturális alapkövetelményét pedig az erős milíciarendszerrel rendelkező haderőstruktúra képezte, amely elvben lehetővé teszi azt az össznemzeti fegyveres ellenállást, amely a képesség-aszimmetriából következő hátrányokat hivatott mérsékelni. Ugyancsak közös jellemzőjük, hogy változó mértékben, de valamennyi koncepcióban megjelent az erők gerilla jellegű műveletekben történő alkalmazása, és a vezetési rendszer optimális decentralizációjának igénye. Ezzel szemben a *partikuláris megközelítésekben* a területvédelem minden esetben a katonai védelem részelemeként jelent meg, így annak rendeltetése nem maga a háborús cél megvalósítása, hanem a háborús célt megvalósítani képes hadrendi elemek tevékenységének támogatása és biztosítása volt. Egyes országok területvédelmében (pl. Franciaország) ugyan felfedezhetőek voltak olyan elemek, amelyek az *átfogó megközelítésekre* emlékeztetnek, de nem érvényesült a stratégia, a hadműveleti elgondolás és a haderőstruktúra

⁶⁷¹ DD-3.40. p. 4-2.

⁶⁷² Klisz i.m. p. 5.

hármaskohéziója. Stratégiai céljaik túlmutattak a honi területen, és így a *megtagadáson*, hadműveleti koncepciójukban pedig csak végső szcenárióként számoltak azzal az esettel, amely az *átfogó megközelítésekben* az alapszcenáriót jelenti, viszont hadműveleti elgondolásuk ez esetben hasonló volt, amelyet változó mértékben haderőstruktúrájuk is tükrözött.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a területvédelmi erők fejlesztése ugyan „*reneszánszát*” éli, azonban ezek a fejlesztési folyamatok a legtöbb országban még csak néhány éve kezdődtek meg. Területvédelmi rendszerekről beszélni, leszámítva azokat a nemzeteket, ahol ezek a rendszerek évtizedek óta, megszakítás nélkül működnek, nem megalapozott, mivel a „*rendszernek*” jobbra csak egy rendszereleme, a területvédelminek nevezett erő adott. Az alkalmazásukhoz szükséges koncepciók, doktrínák csak kevés országban léteznek, illetve hiányzik az az infrastrukturális háttér és képesség, amely valóban lehetővé tenné, hogy ne csak a *területi kiegészítés*, de a *területi alkalmazás elve* is érvényesüljön. Az mindenesetre megállapítható, hogy az utóbbi években egyre több nemzet tett olyan lépéseket, amelyek azt mutatják, hogy tartalékos erőiket, még azokat is, amelyeket nem a *területi-elv* alapján hozták létre, elsősorban már a honi területen tervezik alkalmazni.

5. A TERÜLETVÉDELEM KÉRDÉSE A NATO-BAN

Jelen fejezetben azokat a koncepciókat mutatjuk be, amelyek a területvédelem és a területvédelmi erők alkalmazását illetően a NATO-ban elfogadott elvektől eltérő javaslatokat fogalmaztak meg. Ezeket a szakirodalom az ún. *alternatív védelmi* koncepciók nagy családjába sorolja⁶⁷³, melyeken belül a területvédelmi koncepciók száma olyan nagy volt, hogy pl. **Walter Laqueur** és **Leon Sloss** egyik közös munkájukban egyenesen úgy fogalmaztak, hogy „*az alternatív védelem területvédelem könnyűgyalogossággal, szemben a páncélosokon alapuló előretolt védelemmel, és utóbbi nukleáris opciója nélkül.*”⁶⁷⁴ Ezek a koncepciók azért is érdekesek témánk szempontjából, mivel jelentős részük a semleges országok területvédelmi megközelítéseit vette alapul. Stratégiai szinten a NATO deklarált *büntetésen alapuló elrettentésével* szemben a *megtagadásra* helyezték a hangsúlyt, az erők hadműveleti alkalmazását pedig általában a *mélylési védelem elve* alapján képzeltek el, valamint a haderőstruktúra tekintetében a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erők fejlesztését támogatták.

Ezek az *alternatív védelmi* – köztük területvédelmi – koncepciók minden esetben egy, a NATO egészének védelmét érintő döntés, vagy elgondolás kritikájaként születtek meg, ami alapján azoknak négy nagyobb korszaka határozható meg; a német újrafegyverkezéssel, a *tömeges megtorlás* stratégiájával, valamint a *rugalmas reagálás* stratégiájával kapcsolatos viták, illetve az utóbbi részeként, a 80-as évektől kibontakozó, de önálló korszaknak tekinthető, *nem provokatív védelmi alternatívák* körüli viták korszaka.⁶⁷⁵ Az alábbiakban ezt a korszakolást alkalmazva mutatjuk be a legfontosabb, a NATO védelmét a területvédelem szempontjából érintő javaslatokat.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Lásd a 11. jegyzetben.

⁶⁷⁴ Laqueur – Sloss i.m. 56.

⁶⁷⁵ A témával kapcsolatban rendkívül gazdag szakirodalom áll rendelkezésre külföldön, ahol különböző szempontok alapján ettől eltérő korszakolások is fellelhetők. Véleményünk szerint azonban ez felosztás az, amely a leginkább releváns értekezésünk szempontjából. Ettől eltérő korszakolást közöl pl. a témában született talán leginkább részletes tanulmánykötetben **Hans Brauch**, aki döntően a nemzetközi kapcsolatokkal összefüggésben végezte el az *alternatív védelmi koncepciók* korszakolását. vö. Brauch (1993) i.m. p. 7.

⁶⁷⁶ Ezek száma, különösen a 70-es évektől, olyan nagy, hogy túlmutatna értekezésünk terjedelmi keretein, ezért az alábbiakban csak azokat ismertetjük, amelyek a kor szakmai vitáiban, illetve az utókor elemzéseiben is meghatározónak bizonyultak. Általános, összefoglaló jelleggel ezekre vonatkozólag lásd az 1.3.1. alfejezetben ismertetett szakirodalmat.

5.1. A NÉMET ÚJRAFEGYVERKEZÉS IDŐSZAKA

Miután a *második világháborút* követően a nyugati szövetségesek és a Szovjetunió között szinte azonnal kirajzolódtak az érdeellentétek, a szövetséges európai országok 1948-ban létrehozták saját kollektív védelmi szervezetüket, a *Nyugati Unió Védelmi Szövetséget* (*Western Union Defence Organization – WUDO*), ami 1951-re gyakorlatilag „beolvadt” a NATO-ba. A WUDO parancsnokság vezetője **Montgomery** volt, aki már 1946-ban, **Churchill** híres *vasfüggöny beszédét* követően hozzálátott Nyugat-Európa Szovjetunióval szembeni védelmi tervének kidolgozásához. Ezzel párhuzamosan az USA is megkezdte saját hadműveleti tervei kimunkálását. Tekintettel a Szovjetunió szárazföldi erőfölényére, mindkét angolszász ország elgondolása abból indult ki, hogy a szárazföldi csapatok elsődleges feladata a támadók előnyomulásának lassítása lesz, ezzel biztosítva a megerősítő erők, és mindenekelőtt a hadászati légierő mozgósításához és bevetéséhez szükséges időt. A tervek a háborús célt (*status quo ante bellum*) a hadászati légierő *ellentámadásával*, a támadó mögöttes területei és hátszaga ellen végrehajtott csapásaival vélték megvalósíthatónak.⁶⁷⁷ Ezek az elgondolások ugyanakkor több problémát is felvetettek. Egyfelől a Szovjetunió 49-ben kifejlesztette első atomfegyverét, így a nyugati szövetségeseknek, noha ekkor még abszolút nukleáris fölényrel rendelkeztek, de már számolniuk kellett a potenciális atomháború veszélyével, másfelől pedig a szárazföldi csapatok vonatkozásában a szovjet erőfölény olyan nagy volt, hogy a hadműveleti tervek egészen a Pireneusokig történő *visszavonulással*, illetve *késleltetéssel* és így Európa jelentős részének átmeneti szovjet megszállás alá kerülésével számoltak. Ez értelemszerűen elfogadhatatlan volt Franciaország számára, továbbá kérdéses volt az is, hogy a mozgósítást követően a szövetségesek képesek-e egyáltalán sikeres *ellentámadást* végrehajtani és a szovjet csapatokat visszaszorítani.⁶⁷⁸ Az amerikai és a brit vezetés úgy ítélte meg, hogy a franciák által követelt rajnai fő védelmi vonal csak akkor megvalósítható, ha a szövetségesek már a folyótól keletre is képesek magas intenzitású védelmi harcokat folytatni, amelynek előfeltétele azonban egy olyan mértékű haderőnövelés, amely csak német hozzájárulással valósítható meg. A német újrafegyverkezésről és az NSZK jövőbeli NATO tagságáról 1954-ben született döntés. A vonatkozó egyezmények a létrehozandó Bundeswehr tekintetében 12 NATO alárendelt páncélos és gépesített hadosztály, egy kisebb, a szárazföldi csapatok műveleteit támogatni

⁶⁷⁷ vö. DC 13. (1 April 1950) pp. 10–11, 43, 61. Ilyen korai elgondolások voltak az ismert BLACKMOON és az OFF TACKLE hadműveleti tervek.

⁶⁷⁸ vö. Blackwell i.m. pp. 64–70, Kocs, Stephen A.: *Autonomy or Power? The Franco-German Relationship and Europe's Strategic Choices, 1955–1995*. Praeger, Westport, Connecticut, London, 1995. p. 51.

képes harcászati légierő, és elsősorban partvédelmi feladatok ellátására alkalmas haditengerészet megalakítását engedélyezték.⁶⁷⁹ Az NSZK *kollektív védelem*hez történő hozzájárulása ugyanakkor nyugatnémet oldalról ugyanazt az igényt fogalmazta meg, mint amit Franciaország korábban a Rajna védelmi vonallal kapcsolatban; az *előretolt védelem* elvét. Ezzel az igénnyel kapcsolatban született meg az első olyan *alternatív védelmi* javaslat, amely az NSZK-n belül kisebb belpolitikai botrányhoz vezetett; **Bogislav von Bonin**, a kvázi védelmi minisztériumi funkciót betöltő *Blank Hivatal*⁶⁸⁰ haderőszervezésért felelős főnöksége vezetőjének védelmi koncepciója.

A katonai és politikai körökben is köztiszteletben álló⁶⁸¹ **Bonin** 1954-ben dolgozta ki a német újrafegyverkezési programban megjelölt haderőstruktúrától, valamint a NATO hadműveleti doktrínájától radikálisan eltérő koncepcióját. Ennek alapelveit az általa később nagy nyilvánosság előtt is közreadott, *Újraegyesítés és újrafegyverkezés – ellentmondások nélkül*⁶⁸² című memoranduma foglalta össze. Amint az a címéből is látható, **Bonin** egy politikai célt is megfogalmazott, mégpedig Németország újraegyesítését. Ennek szellemében dolgozta ki tervezetét is. Elgondolásának kiindulópontja az volt, hogy a NATO és a Szovjetunió szembenállása miatt a szovjetek csak abban az esetben fogják kiüríteni a megszállt német területeket, ha a bizalomépítés jegyében országa – az eredeti tervektől eltérően – nem a NATO struktúrába integráltan hozza létre a Bundeswehrt, illetve ha annak struktúrája erős védelmi, de csak korlátozott támadó képességekkel fog rendelkezni, és így az nem hat fenyegetőleg a Szovjetunióra.⁶⁸³ A bizalomépítés és hadműveleti megfontolások jegyében javasolta továbbá, hogy a NATO páncélos erőket – amelyek jellegükből következően támadó erők – vonják vissza a Rajna vonaláig, és a védelem első vonalát kizárólag a nyugatnémet erők alkossák.⁶⁸⁴ Komoly kritikákat fogalmazott meg a NATO hadműveleti koncepciójával szemben is. A szövetség 1952-es, MC 14/1 jelzésű stratégiai útmutatója a korábbi francia igényeknek megfelelően, a

⁶⁷⁹ Ezekre a folyamatokra lásd Blackwell i.m. pp. 64–70, 'Cormorant': A senior serving officer in the British Army: Strategies of European Nations. In: Garnett, John C. (ed.): The Defence of Western Europe. National Defence College, 1972. (pp. 109–133.) p. 112, Gates (1991) i.m. pp. 4–10, Kocs i.m. p. 51.

⁶⁸⁰ Lásd a 14. jegyzetben.

⁶⁸¹ **Bogislav von Bonin** a „tipikus” konzervatív porosz katonai elit megtestesítőjének számított. Pomerániai nemesi családból származott, a *második világháborúban* vezérkari tisztként szolgált a *Wehrmachtban*, ahol már 38 évesen a műveleti osztály vezetőjévé nevezték ki. A háború végét a *dachau koncentrációs táborban* élte meg, ahová **Adolf Hitler** személyes parancsának megtagadása miatt internálták. Előélete miatt mind a katonai, mind pedig a politikai körökben nagy megbecsülésnek örvendett. Életére vonatkozóan lásd: Corum i.m. pp. 41–42, Verteidigungs-Pläne. Was sag' ich meinem Sohn? In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. (pp. 7–12) p. 7.

⁶⁸² Bonin, Bogislav von: Wiedervereinigung und Wiederbewaffnung – kein Gegensatz. Die Denkschrift des Obersten von Bonin. In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 8–9. A memorandumot az előző jegyzetben hivatkozott, a Der Spiegel magazinban közölt cikk mellékleteként adták közre.

⁶⁸³ Bonin (1955) i.m. pp. 8–9.

⁶⁸⁴ Bonin (1955) i.m. p. 8.

Rajna vonalának biztosítása céljából a nyugatnémet területeken folytatott, a lehető legnagyobb veszteségokozással járó *késleltető* hadművelet végrehajtását írta elő.⁶⁸⁵ **Bonin** koncepciójának kidolgozásakor is még ez az elképzelés élt, az újrafegyverkezési egyezmény megkötését követően elfogadott MC 48 jelzésű stratégiai dokumentum ugyanis kiemelte, hogy ez a *késleltető* hadművelet, valamint a Rajna – és az Ijssel – védelmi vonal csak a nyugatnémet hozzájárulás eredményeként vált reális céllá.⁶⁸⁶ A NATO tehát úgy számolt, hogy háború esetén az NSZK területe a Rajna vonaláig, annak védelmében, hadműveleti területté válik. **Bonin** ezt elfogadhatatlannak tartotta, és nyilvános média felületeken is hangot adott azon véleményének, hogy „*a német katonáknak nem Európát kellene védeniük a Rajnánál, hanem a Szövetségi Köztársaságot a határövezetben.*”⁶⁸⁷ Különösen a NATO nukleáris erők alkalmazására vonatkozó elvei ismeretében ellenezte, mivel azok a nukleáris csapásokat adott esetben az NSZK területén is lehetővé tették volna a támadókkal szemben. Egy ilyen szcenárió „*következményeit az atomfegyverek korában aligha kell részletezni*”⁶⁸⁸ – írta **Bonin**.

Mindezt szem előtt tartva, az újrafegyverkezési programban meghatározott 6 páncélos- és 6 gépesített NATO alárendelt hadosztály helyett csak a 6 páncélos hadosztály létrehozását támogatta, a fennmaradó erőkből pedig ún. „*új típusú záró-hadosztályok*”⁶⁸⁹ felállítására tett javaslatot. Tervében ezek páncéltörő- és légvédelmi fegyverekkel, önjárólövegekkel felszerelt, valamint „*kétszemélyes gépkocsizó páncélelhárító csapatokból*”⁶⁹⁰ álló erők voltak. Harmadik komponenseként szorgalmazta továbbá, egy területvédelmi milícia létrehozását is.⁶⁹¹ A védelem szempontjából a legfontosabbnak a határvédelmet tartotta. Mivel a rendelkezésre álló, illetve megalakuló erőket önmagukban nem tartotta elégségesnek erre a feladatra, ezért a határövezetben erősítési munkálatok végrehajtását tartotta szükségesnek. A határvédelmi erődöket nem egy összefüggő erődrendszerként, hanem szórtan telepített, kisebb erődök hálózataként képzelte el, amelyek a páncélelhárító kötelékek számára biztosítanak kellő rejtést és a védettséget.

⁶⁸⁵ MC 14/1 (Final) North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 14/1. A Report by the Standing Group on Strategic Guidance. 9 December 1952. pp. 17–18.

⁶⁸⁶ MC 48 North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 48. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years. 22 November 1954. p. 12.

⁶⁸⁷ Verteidigungs-Pläne p. 7.

⁶⁸⁸ Bonin (1955) i.m. p. 8.

⁶⁸⁹ Az eredeti szövegben: „*Sperrdivisionen neuen Typs*”. Lásd Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁶⁹⁰ Az eredeti szövegben: „*zwei Mann starken motorisierten Panzervernichtungs-Trupps*”. Lásd Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁶⁹¹ Verteidigungs-Pläne p. 10.

27. sz. ábra: Az előretolt védelem kialakulása⁶⁹²

Bonin a terepadottságok függvényében egy 50-100 km mélységű erősített határvédelmi övezettel számolt, amelynek védelme a *záró-hadosztályokat* és a helyi területvédelmi milíciák feladata lett volna.⁶⁹³ Hogy a védelem mélységét tovább növelje, a 6 páncélos hadosztályt a határvédelmi övezet mögöttes terepszakaszaira tervezte telepíteni, míg a NATO erőket a Rajna vonaláig vonta volna vissza. Ezeket a mögöttes területek és a hátszág védelmére szervezett további területvédelmi milíciák egészítették volna ki.⁶⁹⁴ Hadművelési koncepcióját a *második világháború* keleti frontján szerzett tapasztalatok, mindenekelőtt a CITADELLA hadművelet alapján dolgozta ki.⁶⁹⁵ Itt a szovjetek a német páncélosokkal szemben eredményesen alkalmazták az egyszerű földmunkával kiépített, sáncokra és árokrendszerükre támaszkodó, kézi páncéltörő fegyverekkel felszerelt könnyűgyalogság kis alegységeit. A határvédelmi övezet erőinek alkalmazását is ekként képzelte el, melyek feladata a támadók előnyomulásának lassítása és a veszteségokozás lett volna. A *Bundeswehr* páncélos erőit a veszélyeztetett terepszakaszok megerősítése, illetve a határvédelmi zónán áttörő kisebb erők leküzdésére tervezte alkalmazni, míg a NATO erőket a szárnyak biztosítására, valamint az *ellentámadás* végrehajtására, vagy annak támogatására.⁶⁹⁶

⁶⁹² Kép forrása: <https://zms.bundeswehr.de/de/zmsbw-dossier-ukraine-moellers-lybv-5423504> (Letöltés ideje: 2022.10.19.)

⁶⁹³ Bonin, Bogislaw von: Die Schlacht von Kursk – ein Modell für die Verteidigung der Bundesrepublik. In: Der Spiegel, Heft 48 vom 21. November 1966. (42–53) p. 52.

⁶⁹⁴ Bonin (1966) i.m. pp. 52–53, Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁶⁹⁵ Bonin (1966) i.m. p. 53, Verteidigungs-Pläne p. 10.

⁶⁹⁶ Verteidigungs-Pläne p. 10.

Bonin koncepciója tehát egy olyan, az ország teljes mélységében tagolt védelemi elgondolás volt, amelyben a védelem első vonalát a határvédelmi övezetben a reguláris és területvédelmi erőkből létrehozott *fedező hadsereg*⁶⁹⁷, második vonalát a *Bundeswehr* páncélos erői, harmadik vonalát pedig a szövetséges haderő képezte.⁶⁹⁸ Tervezetét abban a hitben dolgozta ki, hogy az defenzív jellege miatt nemcsak a Szovjetunióval szembeni bizalomépítésre lehet alkalmas, elősegítve ezzel az ország újraegyesítését, de a megerősített határvédelmi övezettel egy, az NSZK és a NATO számára is elfogadható, valós *előretolt védelmet* valósít meg. Bár a koncepció a katonai szakmai köröket is megosztotta⁶⁹⁹, **Bonin** „bukásához”, azaz a védelmi szektorból történő elbocsátásához, annak politikai vetülete vezetett. A kutatók ma már egyetértenek abban, hogy a világháború után helyét kereső német politika számára ugyanis ekkor nem a bizonytalan német egység, hanem a reálisan elérhető nyugati integráció megvalósítása volt (EU és NATO) az elsődleges cél, **Bonin** terve pedig, amely nagyon komoly kritikákat fogalmazott meg a NATO védelmi koncepciójával szemben, ebben a kontextusban politikailag kínossá vált, különösen, hogy az a nyilvánosság elé került.⁷⁰⁰ Ezzel kapcsolatban jegyezte meg **James A. Blackwell Jr.**, hogy „*ami igazán jelentős volt von Bonin tervezetében, az nem az, hogy egy valós, konvencionális erővel megvalósuló előretolt védelem kialakítására tett javaslatot, hanem az, hogy azt a nyugatnémetek elutasították. (...) Ironikus, hogy (...) feltételezhetően a németek, franciák és a kisebb kontinentális államok is ezt akarták, mégis, a leginkább fenyegetett szövetséges, Nyugat-Németország számára elfogadhatatlan volt.*”⁷⁰¹ Habár **Bonin** koncepciójából semmi sem valósult meg, az utókorra gyakorolt hatása igen jelentős volt. Egyfelől azért, mert a bizalomépítéssel összefüggő *defenzív védelmi* megközelítése miatt az 1980-as évek *nem-provokatív védelmi* koncepciói szinte mind merítettek belőle⁷⁰², másfelől pedig azért, mert a valós *előretolt védelem* megvalósítására tett törekvése miatt az a közbeszéd tárgya maradt. Ennek legfőbb oka, hogy 1955-ben a NATO végrehajtotta a CARTE BLANCHE hadgyakorlatot, melynek során a szövetségesek a **Bonin**

⁶⁹⁷ „A fegyveres erőnek az államhatár közelében elhelyezett és megfelelő készenlétben tartott része. Megj.: feladata: az állam határainak védelme az ellenség váratlan támadásával szemben, valamint a mozgósítás, a felvonulás és a hadászati szétbontakozás biztosítása.” Lásd KTÉSZ p. 135.

⁶⁹⁸ Brauch (1993) i.m. pp. 7-8, Freeman p. 7, Garnett i.m. p. 130, Unterseher, Lutz: Emphasising Defence: an Ongoing Non-debate in the Federal Republic of Germany. In: Barnaby, Frank-Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. (pp. 116–126) pp. 116-117

⁶⁹⁹ vö. Brauch (1993) i.m. p. 7, Corum i.m. p. 41, Verteidigungs-Pläne p. 9–10.

⁷⁰⁰ Laqueur – Sloss i.m. p. 55.

⁷⁰¹ Blackwell i.m. p. 73. o.

⁷⁰² vö. Brauch, Hans Günter: West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. The Macmillan Press, 1988. (pp. 146–182) p. 160, Gates (1991) i.m. p. 304.

által mindenáron elkerülni kívánt szcenárió szerint, az NSZK területén atomcsapásokat „hajtottak végre”. A kiértékelés szerint ez a Germán-alföld szinte teljes pusztulásával járt, a lakosság veszteségeit pedig 1,7 millió „halottra” és 3,5 millió „sérülte” becsülték.⁷⁰³

Bonin mellett a korszak másik jelentős területvédelmi alternatívájának a szakirodalom **Sir John Slessor**, a RAF marsalljának koncepcióját tekinti, amely a *Stratégia a nyugat számára* című, 1954-ben kiadott könyvében jelent meg.⁷⁰⁴ Tézisének központi elemét a Szovjetunióval szembeni, a NATO „korlátlan eszközén”, a hadászati légierőn alapuló *elrettetés*⁷⁰⁵ kérdése képezte, melyet a közelmúlt eseményei alapján, az általa meghatározott három lehetséges konfliktus szcenárió vonatkozásában vizsgált. Ezek a szcenáriók az alábbiak voltak:

1. korlátozott konfliktusok kisebb stratégiai jelentőségű térségekben, közvetett szovjet részvétellel;
2. szovjet diverziós, illetve politikai eszközökkel megvalósított, elsősorban belpolitikai válság formájában a NATO országokban jelentkező konfliktusok;
3. közvetlen globális háború a Szovjetunió és szövetségesei, valamint a NATO között.⁷⁰⁶

Az első szcenárióba alapvetően a *második világháború* utáni gyarmati konfliktusokat sorolta.⁷⁰⁷ Ezek közül is kiemelten a *koreai háborút*, mivel abban a Szovjetunió, még ha csak korlátozottan is, de részt vett, így Koreában a kelet és nyugat közötti szembenállás gyakorlatilag egy „izolált”, korlátozott konfliktus keretén belül realizálódott.⁷⁰⁸ A második szcenáriós konfliktusokra példaként a *görög polgárháborút* említette, amely ekkor ugyan még nem volt NATO tag, de azon a véleményen volt, hogy a jövőben a Szovjetunió a szövetséges országokban is hasonló metódusokat fog alkalmazni.⁷⁰⁹ Úgy vélte, hogy önmagában már ezen konfliktusok kialakulásának ténye is bizonyítja, hogy ebben a két szcenárióban a hadászati légierő nem képes az *elrettetésre*, tényleges alkalmazása pedig, szövetséges, partnerország, vagy érdekeltségi területen a politikai célok és morális szempontok alapján nem lehetséges.

⁷⁰³ vö. Davis II, Robert T.: Cold War Infamy: NATO Exercise Carte Blanche. In: Heuser, Beatrice – Heier, Tormod – Lasconjarias, Guillaume (ed.): Military Exercises: Political Messaging and Strategic Impact. NATO Defence College, Research Division, 2018. pp. 48–49.

⁷⁰⁴ Slessor, John: Strategy for the West. Cassel, London, 1954.

⁷⁰⁵ A hadászati légierő *elrettetése* értelemszerűen a *büntetésen alapuló elrettentést* jelenti.

⁷⁰⁶ **Sir Slessor** tételesen ugyan nem sorolta fel ezt a három szcenárió, azonban munkája vonatkozó részében a hadászati légierő és az *elrettetés* kapcsolatát, valamint a területvédelem kérdését ezek alapján vizsgálta. vö. Slessor i.m. 59–60, 69–74.

⁷⁰⁷ Korea mellett a gyarmati konfliktusok közül a *maláj*, a *kenyai* és az *indokínai felkelést* nevesítette. Ezek mindegyikében megjelentek a kommunista fegyveres csoportok. vö. Slessor i.m. p. 73.

⁷⁰⁸ vö. Slessor i.m. 73.

⁷⁰⁹ Slessor i.m. p. 74.

Továbbá, ha arra sor kerülne, akkor az eskalációt idézhetne elő, így egy kisebb stratégiai jelentőségű térségben kialakult konfliktus következménye éppen az lenne, amelyet az *elrettetés* megelőzni hivatott; a globális háború. Ezekben az esetekben véleménye szerint a légierő csak a szárazföldi hadműveletek támogatására alkalmazható. Egyedül a harmadik szcenáriós konfliktus esetén tartotta reálisnak, hogy a hadászati légierő képes megvalósítani az *elrettetést*, de hozzátéve, hogy ekkor is számolni kell azzal az esettel, hogy az *elrettetés* esetlegesen csődöt mond, és így a hadászati légierő tényleges alkalmazása válik szükségessé. E tekintetben az *időtényezőit* tartotta a legfontosabbnak. Úgy vélte, hogy a konvencionális védelem legfőbb feladata a támadó feltartóztatása, amely nemcsak a hadászati légierő mozgósításához szükséges időt kell, hogy biztosítsa, hanem azt is, hogy a támadó ne tudjon behatolni a mélységbe, és ezzel olyan hadműveleti helyzetet teremteni, hogy a hadászati légierő csapásait saját területen kelljen végrehajtani.⁷¹⁰ A lehetséges szcenáriók értékelése alapján arra a következtetésre jutott, hogy azok a konvencionális védelmi képességek, és azon belül is elsősorban a területvédelmi erők fejlesztését követelik meg.

Slessor a területvédelmi erők fejlesztését gazdasági megfontolások, az aktív erők tehermentesítése és hadműveleti szempontok alapján szorgalmazta. Gazdasági tekintetben úgy vélte, hogy bár egyértelmű, hogy a NATO konvencionális erőit növelni kell, azonban a világháború utáni helyzetben a legtöbb államnak nincs lehetősége arra, hogy a költséges és nagy logisztikai háttérrel igénylő gépesített erők vonatkozásában érdemi fejlesztéseket hajtson végre.⁷¹¹ A konvencionális védelmi képességek fejlesztése tekintetében ezért inkább a miliciarendszerű, egyszerűbb fegyverzettel ellátott, és így kisebb logisztikai támogatást igénylő, könnyűgyalogságként létrehozandó területvédelmi erők fejlesztését preferálta. Az aktív csapatok tehermentesítése kapcsán az *expedíciós erők* – vagy ahogy nevezte, a „*hadászati tartalék*” – kérdéséből indult ki, amelyet az USA és az Egyesült Királyság vonatkozásában tárgyalt. Alapproblémának tekintette, hogy az említett két nemzet a NATO területeken kívüli régiókban is jelentős erőket kénytelen állomásoztatni, amely ugyan nemzeti érdekérvényesítésükkel is összefügg, azonban ugyanúgy szolgálja a szövetség közös érdekeit is, mivel ezek az erők hivatottak megakadályozni az első szcenáriós konfliktusokat, illetve azokra reagálni. A globális jelenlét követelményéből következően ugyanakkor csökken az

⁷¹⁰ Slessor i.m. pp. 59–60, 73–74.

⁷¹¹ Slessor i.m. 68, 70–72.

európai hadszíntéren alkalmazható erők aránya.⁷¹² Úgy gondolta, hogy erre is a területvédelmi erők szervezése jelenthetne megoldást, amelyek a honi területen, valamint az északatlanti térségen kívüli régiókban is tehermentesíteni tudnák az *expedíciós csapatokat* a helyi védelmi feladatok alól, és így lehetségessé válna azokból létrehozni egy nagyobb, az európai hadszíntér megerősítésére rendelt *hadászati tartalékot*.⁷¹³ A hadműveleti szempontok tekintetében a területvédelmi erők alkalmazását az adott régió, illetve térség szerepe és az azonosítható fenyegetések alapján, eltérő módon képzelte el. Erről csak a NATO térség vonatkozásában értekezett részletesen, az azon kívül eső érdekeltségi területek kapcsán csupán annyit jegyzett meg, hogy a *koreai háború* hadműveletei igazolták, hogy a helyi területvédelmi erők fontos kiegészítő elemei lehetnek a szövetséges csapatoknak.⁷¹⁴

A NATO vonatkozásában az erőket rendeltetésük alapján három komponensre, *első-, másod- és harmadvonalbeli erőkre* tagolta. Az *elsővonalbeli erők* rendeltetéseként az invázióval szembeni védelmet határozta meg. Ide a NATO gépesített erőit, a harcászati légierőt és a jövőben hadrendbe állítandó atomtüzérséget sorolta. Javasolta, hogy ezeket miliciarendszerű, „*félstatikus*” könnyűgyalogos területvédelmi erőkkel egészítsék ki, amelyek struktúrája hálózatszerűen, a közvetlenül veszélyeztetett kontinentális NATO országok teljes területét lefedi. Fegyverzetük tekintetében az egyéni fegyver mellett kollektív fegyverzetként géppuskák, harckocsi aknák és kézi páncéltörő fegyverek rendszeresítését tartotta célszerűnek, a csapatok mozgékonyágát pedig polgári járművek biztosításával képzelte el.⁷¹⁵ Hadműveleti feladataik tekintetében 3 fő tevékenységet különböztetett meg. A védelmi hadművelet kezdeti szakaszában, mivel a *területi kiegészítési elv* miatt gyorsan mozgósítható erőként számolt velük, elsődleges feladatukként a műszaki zárák⁷¹⁶ telepítését határozta meg, illetve szükség esetén a „*stratégiai rombolást*”, vagyis az ellenség előnyomulása szempontjából fontos infrastruktúrák megsemmisítését.⁷¹⁷ A hadművelet második szakaszában a területvédelmi erők feladatának a *halogatóharcok* megvívását tekintette, amelyet a terep adta lehetőségek maximális kihasználásával kell végrehajtani. Végül, harmadik feladatként a területvédelmi erők

⁷¹² Slessor i.m. pp. 72–73. Hazája példáját kiemelve jegyezte meg, hogy az Egyesült Királyság szárazföldi erői 12 harcoló hadosztályából 1953-ban mindössze egy, az ún. „*Udvari Csapatok*” (*Household Troops*) állomásozott csak a Brit-szigeteken. vö. Slessor i.m. p. 73.

⁷¹³ vö. Slessor i.m. pp. 72–75.

⁷¹⁴ Slessor i.m. pp. 72–73.

⁷¹⁵ Slessor i.m. pp. 76–77.

⁷¹⁶ A műszaki zárák fajtái közül **Sir Slessor** konkrétan a harckocsi aknákat és az úttorlaszokat említette. vö. Slessor i.m. p. 77.

⁷¹⁷ A „*stratégiai rombolással*” kapcsolatban külön kitért rá, hogy annak végrehajtása ugyan a lakosság szempontjából népszerűtlen eljárásnak tekinthető, de véleménye szerint, ha a másik alternatívát a szovjet okkupáció lehetősége jelenti, akkor legalábbis elfogadható lesz számukra is. vö. Slessor i.m. p. 78.

visszamaradó erők elve alapján történő, gerilla típusú műveleti alkalmazását nevesítette.⁷¹⁸ Úgy vélte, hogy a területvédelmi erők a *területi-elvből* következően sikeresen tudnák végrehajtani ezeket a feladatokat, mivel az állomány tevékenységét segítené jó terepismerete, helyi kötődésük pedig motiváltabbá tenné őket: „*ismernék a terület minden szegletét, minden csapást, patakot, sikátort és mellékutcat, saját területükért, településükért, falvaikért felelnének, amit ösztönözne, hogy ismerőseiket és családtagjaikat védelmezik.*”⁷¹⁹ Habár **Slessor** az ilyen, *elsővonalbeli erökhöz* sorolt területvédelmi csapatok létrehozását az európai hadszíntéren leginkább fenyegetett NSZK területén tartotta célszerűnek megvalósítani, azonban úgy vélte, hogy megalakításuk a többi NATO országban is előnyös lehet. Utóbbiak között Törökországot, Olaszországot és Görögországot említette, hozzátéve, hogy azok katonaföldrajzi adottságai egyébként is kedveznek az ilyen típusú erők alkalmazásának.⁷²⁰

Slessor a *másod- és harmadvonalbeli erők* tekintetében is számolt a területvédelmi csapatokkal. Előbbiekhez a már említett *hadászati tartalék*, azaz a honi területen állomásozó, de a hadszíntér megerősítésére, vagy a NATO térségen kívül eső régiókban alkalmazható, expedíciós erőket sorolta. Ezekről kifejezetten hazája vonatkozásában értekezett, hozzátéve, hogy geostratégiai helyzetét és a szövetséges hadműveletekben betöltött funkcióját tekintve, az USA is hasonló kondíciókkal rendelkezik.⁷²¹ Szárazföldi hadműveletektől védett katonaföldrajzi helyzetükből következően elsősorban a NATO *hadászati tartalék* bázisának tekinthetők. A brit haderő vonatkozásában *hadászati tartalékként* egy 2-3 gyorsreagálású, az *elsővonalbeli* gépesített erőkkel azonos, vagy közel azonos képességekkel rendelkező hadosztály megalakítását vélte szükségesnek. Ezek képeznék a BAOR megerősítéséhez és az expedíciós műveletek végrehajtásához szükséges erőt. Úgy vélte ugyanakkor, hogy fel kell készülni arra az eshetőségre is, hogy a BAOR megerősítése olyan helyzetben válik szükségessé, amikor ezt a 2-3 hadosztályt expedíciós műveletekben alkalmazzák, így azok nem elérhetőek a honi területről, további aktív hadosztályok fenntartására az országnak pedig nincs lehetősége. Alternatívaként javasolta ezért, hogy 2-3 TA hadosztályt jelöljenek ki erre az esetre, amelyek ugyanúgy alkalmazhatók a BAOR megerősítésére és az expedíciós műveletekben is. A

⁷¹⁸ A területvédelmi erők gerilla típusú műveletekben történő sikeres alkalmazásának lehetőségeit a második világháborús francia ellenállás (*Maquis*) példájára hivatkozva nevesítette. Lásd Slessor i.m. 78.

⁷¹⁹ Slessor i.m. p. 77.

⁷²⁰ Slessor i.m. p. 78. Bár **Sir Slessor** ezt nem fejtette ki, de itt értelemszerűen az említett országok domborzati viszonyaira utalt, amely alapvetően kedvez a könnyűgyalogság harctevékenységének.

⁷²¹ Slessor i.m. p. 79.

másodvonalbeli erőkhöz sorolt területvédelmi erők tehát már a honi terület védelmén túlmenően, *területen kívüli műveletekben* is alkalmazásra kerülnének.⁷²²

Végezetül, koncepciójában a *harmadvonalbeli erőkhöz* kizárólag azokat a területvédelmi csapatokat sorolta, amelyek rendeltetése a „*honvédelemi*” (itt: hátszágvédelmi) feladatok ellátása. Miként a *másodvonalbeli erőkről*, úgy ezekről is elsősorban az Egyesült Királyság vonatkozásában értekezett, ezúttal is utalva arra, hogy megállapításai részben az USA tekintetében is helytállóak lehetnek. Katonaföldrajzi adottságaikból következően célszerűtlennek tartotta az *elsővonalbeli erőkhöz* sorolt területvédelmi csapatok létrehozását, mivel reálisan egyik országnak sem kell számolnia azzal, hogy a szárazföldi műveletek tekintetében magas intenzitású védelmi harctevékenységekkel kell számolniuk.⁷²³ Még a „*nagyarányú légideszant-invázió*” jelentette fenyegetésekkel kapcsolatban is szkeptikus volt. Ezekről azt vallotta, hogy bár azok „*károkat okozhatnak*”, de valós fenyegetést csak akkor jelentenek, ha az ellenség egyidejűleg „*tengeri deszant inváziót*” is végrehajt. Ennek lehetőségét az angolszász országok tekintetében teljességgel kizárta. Nagyarányú légi és tengeri deszant műveletekkel csak a második scenáriós konfliktusok esetében számolt.⁷²⁴ Még a kisebb (különleges rendeltetésű) erők légideszant műveleteinek valószínűségét is fenntartásokkal kezelte, azonban ezzel a fenyegetéssel kapcsolatban már úgy vélte, hogy ezek elhárítására a *harmadvonalbeli erőknek* már képesnek kell lenniük. Feladatrendszerükben ezért megjelenne a létfontosságú infrastruktúrák védelme, azonban a csapatok felkészítésének elsődlegesen a polgári védelemre kell irányulnia. A *második világháború* tapasztalataira hivatkozva hangsúlyozta ki, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben, a polgári védelem a jövőben már nem támaszkodhat a csupán konfliktusok idején *ad hoc* megalakított szervezetekre. Helyettük felkészített, és megfelelő technikával rendelkező, katonailag szervezett, „*mobil egységeket*” kell felállítani. Az ilyen típusú *harmadvonalbeli erők* létrehozására a legalkalmasabbnak a nem *hadászati tartalék erőnek* kijelölt TA szervezeteket tekintette.⁷²⁵

Slessor koncepciója több tekintetben is különbözött **Boninétól**. A területvédelemmel és a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatos elgondolása ugyanis – bár ő maga is elsősorban az NSZK védelme tekintetében foglalkozott a kérdéssel – a teljes NATO-ra, sőt a globális

⁷²² Slessor i.m. p. 79.

⁷²³ Slessor i.m. p. 80.

⁷²⁴ Példaként az indokínai és a koreai háború műveleteire utalt. Ezek közül azonban csak az utóbbi során végrehajtott *inchoni partraszálló hadműveletet* nevesítette. vö. Slessor i.m. pp. 81–82.

⁷²⁵ Slessor i.m. p. 80–81.

színtérre vonatkozólag is javaslatokat tett. Különösen lényeges, hogy légi marsallként ugyan maga is a *légi uralom* elvének támogatója volt, amely ekkor már a nukleáris fegyverekkel felszerelt hadászati légierőt is magába foglalta, azonban rámutatott annak az *elrettentés* mechanizmusában megnyilvánuló korlátaira is. A légi uralom vezető teoretikusai közül ez általában kevés személyről volt elmondható. Szintén nem elhanyagolható szempont, hogy a konvencionális védelmi képességek megerősítését a területvédelmi erők által vélte elsősorban megvalósíthatónak, amely viszont a szárazföldi hadműveleti elméleteket akkoriban meghatározó páncélos hadviselés teoretikusainak a nézeteivel állt szemben. Ami javaslatait illeti, az a *másod- és harmadvonalbeli* területvédelmi erők tekintetében az Egyesült Királyságban, mint láthattuk megvalósult, bár ez nem feltétlenül személyének tudható be. Ezzel kapcsolatos elgondolásainak ugyanis megvoltak a történeti előzményei, és más brit teoretikusok is foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Konceptiója ugyanakkor nemcsak az Egyesült Királyságban, de az USA-ban később kidolgozott *alternatív védelmi* javaslatok alapműve lett, így a hadelmélet szintjén hatása nem elhanyagolható.⁷²⁶

5.2. A TÖMEGES MEGTORLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM

A NATO 1955-ben felvette tagjai közé az NSZK-t és a csatlakozást követően, még ugyanebben az évben, a Katonai Bizottság elkészítette az MC 48/1 jelzésű stratégiai iránymutatást. Ebben már szerepelt az *előretolt védelem* NSZK-ra történő kiterjesztésének terve, amelynek megvalósítását 1957-re tervezték.⁷²⁷ A kijelölt évben elfogadták az új, MC 14/2 jelzésű stratégiai koncepciót is, amely utóbb, mint a „*tömeges megtorlás*”, a NATO *büntetésen alapuló elrettentési* koncepciója vált ismertté. Az MC 14/2 a korábbi koncepciókkal összevetve, sokkal határozottabban foglalt állást a nukleáris erők alkalmazását illetően: „*A NATO védelme nukleáris képességeink azonnali kihasználásán alapul, függetlenül attól, hogy a szovjetek alkalmaznak nukleáris fegyvert, vagy sem. (...) mindenekelőtt az azonnali és pusztító nukleáris*

⁷²⁶ Slessor koncepciójának szakirodalmi feldolgozására és hatására lásd Brauch (1993) i.m. p. 37, Kennedy, Robert: The American Debate on Conventional Alternatives for the Defense of Europe. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992. (pp. 35–56) pp. 36–37, Mendershausen (1973) i.m. p. 37.

⁷²⁷ vö. MC 48/1 North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48/1. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years – Report No. 2. 9 December 1955. p. 13.

*ellentámadás képességét kell biztosítanunk (...).*⁷²⁸ A stratégia célja az volt, hogy egy olyan alacsony nukleáris eszkalációs szintet deklaráljon, amely lényegében még a korlátozott konfliktusok lehetőségének is gátat szab.⁷²⁹ Ennek integráns részét képezte az *előretolt védelem* is, így a fő irányelv a tagországok határövezetében megvalósuló szilárd védelme lett.⁷³⁰ Ezt a stratégiai végrehajtásáról szóló MC 48/2 jelzésű dokumentum is megerősítette, amikor célként a következőket határozta meg: „*az ellenség támadásának feltartóztatása bármilyen nagyobb visszavonulási szándék nélkül.*”⁷³¹ Az *előretolt védelem* ténylegesen csak a 60-as évekre valósult meg⁷³², a *tömeges megtorlással* összefüggő kapcsolata pedig az említett alacsony eszkalációs küszöbből következett. A célja az volt, hogy már az *előretolt védelmi zónában* települt NATO erőkkel történő első harcérintkezés is nukleáris eszkalációval fenyegetsen, és mindemellett úgy biztosítsa a nukleáris erők mozgósításához szükséges időt, hogy a szövetség eközben nem kényszerül nagyobb területfeladásra. A stratégiát már elfogadásakor is számos kritika érte, miután az 50-es évek második felére a NATO egyértelmű nukleáris fölénye lényegében megszűnt, a második berlini, valamint a kubai válság pedig kérdésessé tette a *nukleáris elrettentés* hatásosságát.⁷³³ A kialakuló nukleáris egyensúly következtében létrejött – a már említett – MAD elve. Számos stratégia jutott arra a következtetésre, hogy a nukleáris fegyverrendszerek valójában csak a nukleáris háború megelőzésére alkalmasak; márpedig, ha mindkét fél el akarja kerülni a nukleáris eszkalációt, akkor a jövő háborúját konvencionális eszközökkel vívják meg. Mivel ezen a területen a NATO hátrányba volt a VSZ-szel szemben, ezért komoly szakmai diskurzus bontakozott ki a konvencionális erők növelését, illetve hadműveleti alkalmazását illetően, amely megkérdőjelezte az *előretolt védelem* fenntarthatóságát is. A javasolt alternatívák között több a területvédelem, illetve a területvédelmi erők fejlesztését szorgalmazta.

Ennek a korszaknak az első meghatározó személyisége, aki a NATO védelmi elképzelései kapcsán kitért a területvédelemre, **George Kennan** volt. Ezzel kapcsolatos gondolatait az 1958-ban megjelent, *Oroszország, az atom és a nyugat* c. monográfiájában⁷³⁴ fejtette ki. Bár **Kennan**

⁷²⁸ MC 14/2 (1957) pp. 9, 13.

⁷²⁹ Varga (2010) i.m. p. 17.

⁷³⁰ MC 14/2 (1957) p. 13.

⁷³¹ MC 48/2 Final Decision on MC 48/2. A Report by the Military Committee on Measures to Implement the Strategic Concept. 23 May 1957. p. 3.

⁷³² vö. Hammerich, Helmut: Defense at the Forward Edge of the Battle or rather in the Depth? Different approaches to implement NATO's operation plans by the alliance partners, 1955-1988. In: Journal of Military and Strategic Studies, Vol. 15. No. 2014/3. (pp. 156–172) pp. 159–160.

⁷³³ Varga (2010) i.m. p. 18.

⁷³⁴ Kennan, George F.: Russia, the Atom and the West. (Reprint) Greenwood Press, Publishers, Westport, Connecticut, 1974.

csak érintette a kérdést, és nem egy részletesen kidolgozott koncepciót alkotott meg, munkájának hatása mégis jelentősnek tekinthető. Ez mindenekelőtt személyének tudható be, ő volt ugyanis az első olyan, széles körben elismert amerikai szakember, aki értekezett a témáról. Többek között az ő munkásságán alapult az USA hivatalos külpolitikai stratégiáját meghatározó ún. *Truman-doktrína*.⁷³⁵ **Kennan** tézisét már a MAD elvéből kiindulva fogalmazta meg, noha az csak néhány évvel később vált a stratégiai elméletekben elfogadott alaptétellé. Úgy vélte, hogy a *nukleáris elrettentés* már mindkét oldalon kölcsönösen működik, és a felek valójában el akarják kerülni a nukleáris fegyverek alkalmazását. Ebből következően a nukleáris fegyverrendszerek hadrendben tartását szükségszerűnek tartotta, mivel éppen azok biztosítják a nukleáris háború prevencióját, amiből azonban az következik, hogy a jövő fegyveres konfliktusaiban konvencionális eszközökkel kell számolni.⁷³⁶ A NATO védelme ezért a konvencionális védelmi képességek fejlesztését követeli meg. Ehhez első lépésben az azonosított fenyegetések ártértékelését tartotta szükségesnek, ami alapján ki lehet dolgozni egy olyan „*stratégiai doktrínát*”, amely a valós fenyegetés függvényében valósítja meg a védelmet. Ezt a védelmet pedig úgy kell kialakítani Európában, hogy az az USA és a brit erők nélkül is működőképes legyen.⁷³⁷ Azon az állásponton volt, hogy a NATO által azonosított elsődleges fenyegetés, a szovjet agresszió abban a formában, ahogy arról vélekednek, nem helytálló: „*Túl kell lépniünk azon a meggyőződésen, hogy az oroszok meg akarják támadni és el akarják foglalni Nyugat-Európát, azon, hogy ez az elsődleges veszély. A szovjet fenyegetés (...) katonai és politikai, és a politikai a hangsúlyosabb.*”⁷³⁸ A politikai fenyegetés tekintetében abból indult ki, hogy a szovjet szövetségi rendszert a nemzetközi kommunista hálózat tartja össze, a katonai erő csak másodlagos tényező. Véleménye szerint ezért a Szovjetunióval szembeni védelemben a külső, vagy katonai védelem mellett legalább annyira fontos a belső, vagy belbiztonsági védelem, mivel egy esetleges szovjet katonai siker csak akkor tudja a politikai célt megvalósítani, ha az elfoglalt területeken megvan a kommunizmus politikai, vagy társadalmi bázisa. Ez alapján fogalmazta meg a fennálló védelmi struktúrákkal szembeni kritikáját.

Kennan a „*második világháborús mintákat*” követő, a NATO konvencionális védelmének gerincét képező páncélos erőket önmagukban nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az általa valósnak tekintett fenyegetéssel szemben hatásos védelmet valósítsanak meg. Egyfelől azért,

⁷³⁵ A szovjet befolyás akár katonai beavatkozással történő „*feltartóztatásának*” kül- és geopolitikai irányelve, amelyet **Truman** elnök 1947-ben hirdetett meg.

⁷³⁶ Kennan i.m. pp. 11–12, 52–53.

⁷³⁷ Kennan i.m. pp. 62–63.

⁷³⁸ Kennan i.m. p. 62.

mert a belső védelemben nem alkalmazhatók, másfelől azért, mert a NATO hadműveleti elgondolás lényegében egy statikus, „*lineáris*” védelmet feltételez, míg ezeknek az erőknek a legfontosabb tulajdonsága épp a nagy tűzerővel kombinált manőverezőképesség.⁷³⁹ Úgy gondolta, hogy a politikai és a katonai fenyegetéssel szemben is egyaránt eredményes védelem egy svájci típusú „*területi milícia*” létrehozását tenné szükségessé Európa országaiban. Konkrét hadműveleti elgondolást ugyanakkor **Kennan** már nem fogalmazott meg, az erők alkalmazásával kapcsolatban csak rövid, általános megállapításokat tett, munkája ugyanis alapvetően csak a stratégiai szintet vizsgálta. A milíciák alkalmazásával kapcsolatban ezért csak annyit jegyzett meg, hogy azok elsődleges feladata a békeidőszaki belbiztonság feladatok ellátása lenne, míg háború esetén ezek alkotnák a megszállt területeken a fegyveres és a polgári ellenállás magját. Bár ezt sem fejtette ki részletesen, de utalás szintjén megfogalmazta a *mélyégi védelem* elvét is: „*az elsődleges cél (...) nem az ország védelme a határon, jóllehet természetesen mindenki igyekszik mindent megtenni ennek érdekében, hanem annak védelme minden településnél.*”⁷⁴⁰ **Kennan** valószínűsíthetően a svájci megtagadás, a magas belépési ár stratégiája ihlette meg⁷⁴¹: „*A cél az lenne, hogy az ország olyan helyzetben legyen, hogy a Kreml felé fordulva azt mondhatja: »Nézd, lehet, hogy képes vagy lerohanni minket, már ha elég megfontolatlan vagy, hogy megpróbáld, de semmilyen előnyöd nem származik majd ebből; olyan helyzetben vagyunk, hogy egyetlen egy kommunistát, vagy egyéb személyt nem fogsz találni, aki politikailag támogat majd célod elérésében; nem találsz itt megfelelő sejtet egy bábkormányhoz; ellenben egy egységes és szervezett nemzet ellenállásával nézel majd szembe; itt tartózkodásod nem lesz felhőtlen; gondoskodunk róla, hogy minden egyes napért keservesen megfizess; hosszútávú, kedvező politikai kilátások nélkül.*»”⁷⁴²

Kennan nézeteit is érte kritika, szaktekintélye, illetve a NATO stratégiai koncepcióban a *nukleáris elrettentés* és az *előretolt védelem* kapcsán egyértelműen jelenlévő ellentmondások miatt azonban már ekkor komoly szakmai viták bontakoztak ki a kérdéssel kapcsolatban. **John F. Kennedy** 1961-es elnöki kinevezését követően maga is a konvencionális védelmi képességek fejlesztését szorgalmazta, hadügyminisztere, **Robert McNamara** pedig attól sem zárkózott el, hogy amíg az *elrettentés* továbbra is a nukleáris fegyverendszerekre támaszkodna,

⁷³⁹ Kennan i.m. p. 62.

⁷⁴⁰ Kennan i.m. p. 64. Az eredeti szövegben a településnél „*village crossroads*” szerepel, ennek magyar fordítása nehézkes, mivel az egy speciális, amerikai falusi településszerkezeti elemre utal.

⁷⁴¹ Könyvében nem szerepeltetett hivatkozásokat és szakirodalmat, azonban, hogy svájci típusú milíciarendszert javasolt, valamint az itt közlendő idézet, egyértelműen arra utal, hogy a svájci területvédelmi rendszer határozta meg gondolkodását. **Geoffrey Wiseman** mindenesetre tényként kezelte, hogy **Kennan** a svájci védelmi koncepció ihlette meg. vö. Wiseman i.m. p. 41.

⁷⁴² Kennan i.m. pp. 64–65.

addig a védelem kizárólag a konvencionális eszközökre. Ezzel az USA-ban alig néhány évvel az MC 14/2 elfogadását követően, már kezdetét is vette a stratégiai koncepció felülvizsgálata.⁷⁴³ Hasonló viták indultak a NATO második vezető országában, az Egyesült Királyságban is. **Patrick S. Blackett**, a *második világháború* idején a brit stratégiai vezetés egyik vezető tanácsadója, élesen bírálta hazája és a NATO stratégiai koncepcióját. Úgy vélte, hogy az csak a remélt *elrettentésre* irányul, amely mögött azonban nem mutatkozik meg a Szovjetunióval szembeni valós védelmi képesség.⁷⁴⁴ **Blackett** tehát, akárcsak **McNamara**, különválasztotta az *elrettentést*, amely lényegében egy elméleti tétel, és a védelmet, amely egy kézzelfogható tényező. A MAD miatt előbbi hitelességét ekkor már egyre több szakértő – **Kennanhoz** hasonlóan – csak a nukleáris, de nem a korlátozott háborúk prevenciójában tartotta megalapozottnak. Ez volt az alaptézise a kor talán legnagyobb hatású brit teoretikusának, **Sir Basil Henry Liddell Hartnak** is, aki 1960-ban megjelent, *Elrettentés vagy védelem* című munkájában⁷⁴⁵ fejtette ki ezzel kapcsolatos álláspontját⁷⁴⁶, és tett javaslatot egy, a NATO-ban tervezettől eltérő védelmi koncepció kialakítására, komoly szerepet szánva benne a területvédelmi erőknél is.

Liddell Hart a stratégiai környezetben azonosított fenyegetéseket tekintve gyakorlatilag ugyanazt a három háborús scenáriót különböztette meg, mint **Slessor**⁷⁴⁷, munkájában azonban inkább csak a NATO és a VSZ közötti általános fegyveres konfliktus kérdésével foglalkozott. A MAD és a VSZ képességei ismeretében úgy vélte, hogy a NATO-nak elsősorban egy konvencionális, döntően gépesített erőkkel végrehajtott invázióval szembeni védelemre kell felkészülnie.⁷⁴⁸ **Liddell Hart** ezzel kapcsolatban két lehetséges alternatívát is felvázolt. Az elsőben egy kétpilléres, további 2-2 komponensre tagolt haderőstruktúra létrehozását javasolta. Az első pillér két komponensébe a „*csapásmérő*”⁷⁴⁹ páncélos-, és a könnyűgyalogos hadosztályokat sorolta. A csapatok légi és esetleges nukleáris csapásokkal szembeni védelme érdekében – noha utóbbival a MAD miatt érdemben nem számolt –, az erők szórt telepítését

⁷⁴³ vö. Booth – Baylis i.m. p. 114, Tarpgaard, Peter T.: McNamara and the Rise of Analysis in Defence Planning. A Retrospective, In: Naval War College Review, 1995/4. pp. 67–87.

⁷⁴⁴ Stromseth i.m. pp. 153–154.

⁷⁴⁵ Liddell Hart, B. H.: Deterrent or Defence: a fresh look at the West's military position. Stevens, London, 1960.

⁷⁴⁶ A MAD okozta „*stratégiai patthelyzetre*” lásd Liddell Hart (1960) i.m. pp. 22–24, 49–50, 58, 62–63

⁷⁴⁷ **Liddell Hart** munkájában a nukleáris elrettentés vonatkozásában hivatkozik is **Slessorra**. vö. Liddell Hart (1960) i.m. pp. 22–24.

⁷⁴⁸ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 64–65.

⁷⁴⁹ Az eredeti szövegben „*striking element*”. Liddell Hart (1960) i.m. p. 64.

szorgalmazta. Részben emiatt, hadműveleti alkalmazásukat tekintve a *rajzó hadviselést*⁷⁵⁰ tartotta előnyösnek, tehát az egységek és alegységek viszonylag önálló, de koordinált, mozgáscentrikus harctevékenységet.⁷⁵¹ Ez az elgondolás gyakorlatilag korábban, a két világháború között megfogalmazott, és **Fuller** által is képviselt hadműveleti elgondolását követte.⁷⁵² A második pillért alkotó 2 komponenshez a „*svájci típusú milíciákat*”⁷⁵³ és a csendőrséget sorolta. Ezeket mindenekelőtt a kontinentális NATO országokban tartotta célszerűnek létrehozni. Elképzelése szerint a könnyűgyalogos milíciák, azaz a területvédelmi erők egy „*mély védelmi hálózat*”⁷⁵⁴ lennének, háttérinfrastruktúráikat pedig földalatti telepítésű, raktárként is használható óvóhelyek képeznék. A milíciák fő feladata, invázió esetén a támadókkal szembeni gerillatevékenység lenne, amelyet a csendőrséggel együttműködve hajtának végre.⁷⁵⁵ Ez a javaslat tehát a *mélyvédelmi elv*ét követve, az első és a második pillér erőinek is kisebb kötelekekben történő hadműveleti alkalmazása mellett tört lándzsát.

Második alternatívája a NATO deklarált stratégiai és hadműveleti koncepciójának kisebb módosítására tett csupán javaslatot, az *előretolt védelem* hatékonyabbá tétele érdekében. A kérdést elsősorban a VSZ *meglepés*en alapuló hadászati támadása, az erőviszonyok, valamint a tér és az erők arányának összefüggésében vizsgálta. A sikeres védelem előfeltételének a NATO erők és a szovjet támadó csapatok vonatkozásában a 2:3 arány kialakítását tartotta szükségesnek.⁷⁵⁶ Bár azon a véleményen volt, hogy a szovjet erőket lehetetlen felbecsülni⁷⁵⁷, viszont a *meglepés*, amelynek célja, hogy a támadó ne fedje fel idő előtt a szándékát, kizárja a nagyobb csapatösszevonások és átcsoportosítások lehetőségét. Ebből következően az első hullámban alkalmazható támadó erőket a *középső fronthoz* közel állomásozó csapatok képezhetik csak, amelyek viszont felbecsülhetőek. Ez az NKD-ban állomásozó 20, az M+10 napon pedig összesen 40 hadosztályt jelenthet. A védelemnek ezért minimálisan 13, illetve 26

⁷⁵⁰ **Liddell Hart** egészen pontosan úgy fogalmazott, hogy úgy tevékenykednének, mint a „rajzó darazsak”. vö. Liddell Hart (1960) i.m. pp. 65. A rajzó hadviselésre, illetve rajzásra lásd bővebben: Arquilla, John–Ronfeldt, David: *Swarming & The Future of Conflict*. RAND, National Defense Institute. Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/documented_briefings/2005/RAND_DB311.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.), Edwards, Sean J. A.: *Swarming on the Battlefield. Past, Present, and Future*. RAND, Santa Monica, 2000.: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1100.html (Letöltés ideje: 2021.08.03.). Magyar nyelven Kiss Roland: A rajzó hadviselés és az osztott műveletek kialakulása. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. pp. 3–15.

⁷⁵¹ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 64–65.

⁷⁵² vö. Fuller (1985) i.m. pp. 512–514, Liddell Hart (1985) i.m. pp. 557–558.

⁷⁵³ Liddell Hart (1960) i.m. p. 65, 172.

⁷⁵⁴ Liddell Hart (1960) i.m. p. 65.

⁷⁵⁵ Liddell Hart (1960) i.m. p. 65.

⁷⁵⁶ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 165–166.

⁷⁵⁷ Az akkor általánosan elfogadott hírszerzési adatok a Szovjetunió által alkalmazható gépesített erőket 175 hadosztályra becsülte, ennek megalapozottságát megkérdőjelezte. vö. Liddell Hart (1960) i.m. pp. 3–4.

M+10 hadosztállal kell rendelkeznie.⁷⁵⁸ A tér és az erők arányánál számításai alapját az képezte, hogy a 2:3 erőviszony miként tartható fenn az erők térbeli elosztását tekintve. Alapproblémaként azt fogalmazta meg, hogy minél szélesebb arcvonalon kell a védelmet megszervezni, a támadónak annál nagyobb tere van manőverezni és egy ponton áttörni a védelmet, még úgy is, hogy az áttörési ponton egyébként kedvezőtlenebb számára az erők aránya, mint a teljes arcvonalon.⁷⁵⁹ A NATO hadosztályok tekintetében úgy számolt, hogy azok kb. 40 km-es arcvonalat képesek védeni.⁷⁶⁰ Az NSZK *előretolt védelmi zónájának* 700 km-es arcvonalával számolva megállapította, hogy ez elvben 17½ NATO hadosztály állandó jelenlétét követelné meg az akkor rendelkezésre álló 13 helyett. Hozzátette, hogy ez is csak a *lineáris védelem* megvalósítását tenné lehetővé, megfelelő mélység nélkül, így a gépesített erők nem tudnák kihasználni legfőbb erősségüket, a manőverezőképességüket. Úgy vélte azonban, hogy lehetséges lenne ennek a NATO *lineáris védelmi* elgondolásnak a módosítása, mivel a 700 km-es határnak csak a Csehszlovák hegyvidékig húzódó 400 km-es szakasza alkalmas a gépesített hadviselésre. Ezen a szakaszon is a védelemnek kedvez, hogy a földrajzi és infrastrukturális adottságok miatt a támadás kezdeti szakaszában már meghatározható az ellenség szándéka és a fő támadási irány.⁷⁶¹ Mindezek alapján, a 26 M+10 hadosztállal számolva, azt javasolta, hogy ezen a 400 km-es szakaszon az első lépcsőt 10 hadosztály alkossa, mint „*harcászati minimum*”, és a gépesített csapatok harctevékenységeinek kevésbé kedvező déli 300 km-es szakasz biztosítására egy 3 hadosztályból álló fedező csoportosítást hozzanak létre. Így a fennmaradó 13 hadosztály tartalékban biztosítaná a megfelelő mélységet, a „*hadászati rugalmasságot*”⁷⁶², melyek feladata az arcvonalon áttörő ellenséges erők megsemmisítése lenne.⁷⁶³ Úgy vélte, hogy

⁷⁵⁸ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 166–167.

⁷⁵⁹ Példaként a második világháború keleti frontján a német védelmet említette, miszerint a németek még 7:1 arányú erőfölénnyel szemben is sikeresen tudtak védelmi harcokat folytatni, ugyanakkor a szovjeteknek egyes pontokon sikerült jóval kisebb, 3:1 arányú erőfölénnyel is sikeres áttörést végrehajtani. vö. Liddell Hart (1960) i.m. pp. 165–166.

⁷⁶⁰ Liddell Hart (1960) i.m. p. 169.

⁷⁶¹ Liddell Hart (1960) i.m. p. 171.

⁷⁶² A *hadászati rugalmasság* **Liddell Hart** *hadászati elvágás* elméletével függött össze. Ez a páncélos erőknek a klasszikus harcászati-hadműveleti elvek alapján történő alkalmazásából indult ki. Eszerint a támadó páncélos erők kisebbik részét, mint lekötő-biztosító erőt alkalmazza, míg az erők zöméből egy páncélos manővercsoportot hoz létre, de azt már nem szárnytámadására, hanem a *hadászati mélységbe* (a szembenálló fél hátsóháza, politikai, ipari, gazdasági és katonai erőforrásai) végrehajtott manőverrel a védelem utánpótlási bázisától és egyéb erőforrásaitól történő „*elvágásra*” alkalmaz. Hogy **Liddell Hart** egy ilyen jellegű VSZ támadásra is fel akarta készíteni a védelmet a Szovjetunió vonatkozásában egyébként utóbb helytállónak bizonyult, ugyanis a szovjet hadműveleti doktrína az elsődleges *mély hadműveleti* koncepció mellett, amely elsősorban a védelem elleni direkt támadásra irányult, kidolgozott egy, a *hadászati elvágást* megvalósítani képes elgondolást is, és ennek szellemében a hadseregcsoportokon belül egy páncélos hadsereg szintű kötelék manővercsoportot is létrehozta, amelynek hasonló feladata lett volna a támadó *front hadművelet* során. vö. FM 100-2-1. p. 2-7.

⁷⁶³ Liddell Hart (1960) i.m. p. 171–172.

tovább erősítené az *előretolt védelem* szilárdságát, ha a területvédelmi erőket az NSZK teljes területén létrehoznák, nemcsak a hátszágban. A *területi-elv* miatt ezek egy gyorsan mozgósítható erőt képezhetnének az *előretolt védelmi zónában* is, és támadás veszélye esetén gyorsan elfoglalhatnák a békeidőben előkészített támpontjaikat, amelyek egy „*mély hálózatát*” képeznék a védelemnek. Hadműveleti alkalmazásukkal kapcsolatban a „*statikus, vagy helyi mozgó védelmet*”⁷⁶⁴ és a *halogatóharcot* nevesítette. Feladatuk elsősorban a támadók előnyomulásának lassítása lenne és a második lépcső manővereinek, ellenlökéseinek a támogatása, illetve mögöttes területeken és a hátszágban a légideszant csapatok elleni küzdelem. Számításai szerint, ha egy 10 hadosztály méretű területvédelmi erő rendelkezésre állna, akkor az nemcsak, hogy jelentősen erősítené a védelmet, de lehetővé tenné az erőviszonyoknál általa meghatározott arányok módosítását is. Eszerint a védők és a támadók mobil hadosztályai közötti optimálisnak ítélt 2:3 erőviszony 1:2 arányúra csökkenhetne olyan módon, hogy a számított 26 M+10 hadosztály helyett, csupán 20-ra lenne szükség.⁷⁶⁵

Jelentős részben a területvédelemmel összefüggésben vizsgálta a NATO konvencionális védelmi képességeinek fejlesztési lehetőségeit a korszak másik elismert teoretikusa, **Ferdinand Otto Miksche** is. **Miksche** két fő kutatási területe a páncélos hadviselés és a nukleáris stratégia volt. **Miksche** már az 50-es években is szkeptikus volt a *nukleáris elrettentést* illetően, ezért több munkájában is a konvencionális védelem szükségességét hangoztatta. Úgy vélte, hogy a legvalószínűbbnek tekinthető szcenárió, a VSZ gépesített erőivel végrehajtott meglepetésszerű hadászati támadása ellen a leghatásosabb védelmet a páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság alkalmazása jelentheti. A könnyűgyalogos csapatnemnek a páncélos erőkkal szembeni eredményes védelmi harctevékenységeit a *második világháborús* tapasztalatok alapján, már a háború alatt, egy, a német *villámháborús* hadműveleti koncepcióról született munkájában⁷⁶⁶ kifejtette. Ezzel kapcsolatos hadműveleti elgondolása az ún. „*ellenállás szigetei*” koncepció volt, amely nagy hasonlóságot mutat **Fuller** és **Liddell Hart** vonatkozó tételeivel. Eszerint az egyszerű, kézi páncéltörő fegyverzettel rendelkező könnyűgyalogságot már békeidőszakban szórta, „*sakktáblaalakzatban*”, nagy mélységben kiépített támpontok hálózatában kell telepíteni, ahonnan viszonylag biztonságosan tudják az előnyomuló páncélosokat pusztítani, míg a hézagok közötti terepszakaszokon a saját manővercsapatok

⁷⁶⁴ Liddell Hart (1960) i.m. p. 167.

⁷⁶⁵ Liddell Hart (1960) i.m. pp. 167, 172.

⁷⁶⁶ Miksche, Ferdinand Otto: Blitzkrieg. Faber and Faber, London, 1941.

tevékenykednek.⁷⁶⁷ A könnyűgyalogyságnak a páncélos erőkkel szembeni általa vélt eredményes védelmi harctevékenységeinek elgondolását az 1960-as években kötötte össze a területvédelmi erők fejlesztésével. **Miksche** abból indult ki, hogy a gépesített csapatok tekintetében a NATO nem képes utolérni a VSZ-t, ugyanakkor, mivel a cél a védelem, a gépesített erők pedig, közöttük is elsősorban a páncélos csapatok, sokkal inkább támadásban alkalmazhatók, ezért ez nem is szükséges, illetve a nyugat-európai országok gazdasága nem is teszi lehetővé. A célt (védelem) és a költséghatékonyságot (könnyűfegyverzetű erők a költséges és nagy logisztikai háttérrel igénylő gépesített erők helyett) szem előtt tartva⁷⁶⁸, ezért azt javasolta, hogy a páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogyságot a területvédelmi tartalékos erőkből kellene létrehozni. Mivel ekkor már folyamatban volt a TerrH szervezése, és a NATO védelmét is elsősorban az NSZK-ban kellett megvalósítani, ezért a Bundeswehr vonatkozásában a kérdés kiemelten foglalkoztatta. Azon a véleményen volt, hogy a Bundeswehr tervezett aktív 12 páncélos hadosztálya helyett 2 páncélos-, 4 gépesített lövész- és 1 légiszállítású hadosztályt alakítsanak ki, a fennmaradó költségekből pedig a területvédelmi erők harcképességeit fejlesszék. A határövezetben 6 területvédelmi hadosztály, az ország többi részében pedig további 72 területvédelmi dandár felállítását javasolta. Az aktív manőver csapatok – **Bonin** tervezetére utalva – a határvédelmi övezet mögött települtek volna. Hadműveleti elgondolása a *mélyégi védelem elvét* követte, amelyben a csapatokat az „ellenállás szigetei” koncepció alapján alkalmaznák.⁷⁶⁹

Miksche az itt vázolt, a Bundeswehr átszervezésére tett javaslatát 1967-ben dolgozta ki, abban az esztendőben, amely a következő korszak választóvonalának tekinthető. Ebben az évben fogadta el a NATO az új, „*rugalmas reagálásra*” keresztelt stratégiai koncepciót, amely az USA nem sokkal korábban elfogadott stratégiájáról kapta a nevét.⁷⁷⁰ Mivel az új stratégia már deklaráltan is nagyobb hangsúlyt helyezett a konvencionális védelemre, ezért a konvencionális, köztük a területvédelmi erők fejlesztésével kapcsolatos szakmai vitáknak is egy új korszaka vette kezdetét.

⁷⁶⁷ vö. Miksche (1941) i.m. p. 183, Miksche, Ferdinand Otto: The Failure of Atomic Strategy: A New Proposal for the Defense of the West. Praeger, New York, 1959. pp. 180–186, Miksche, Ferdinand Otto: Defense Organization for Western Europe. In: Military Review, Vol XLI. No. 1961/1. pp. 52–62.

⁷⁶⁸ vö. Miksche (1961) i.m. pp. 52–54.

⁷⁶⁹ Mendershausen (1973) i.m. pp. 37–40.

⁷⁷⁰ Az USA *rugalmas reagálás* stratégiájára lásd Fisher, Ernest F.: A Strategy of Flexible Response. In: Military Review, XLVII. No. 1967/3. pp. 41–55., Stromseth i.m. pp. 3–5.

5.3. A RUGALMAS REAGÁLÁS STRATÉGIÁJA ÉS A TERÜLETVÉDELEM

Az 1967 decemberében elfogadott új NATO stratégiai koncepció 1968-ban, az MC 14/3 jelzésű dokumentummal lépett hatályba, és egy jelentős szemléletbeli változást eredményezett. A *rugalmas reagálás az elrettentést* ugyanis már nemcsak a nukleáris fegyverrendszerek által törekedett megvalósítani, mint korábban, hanem konvencionális eszközökkel is, melyet a koncepció már az „*elrettentés alapvető elemeként*” nevesített.⁷⁷¹ Ennek háttérében az a szintén nem elhanyagolható új megközelítés állt, hogy a szövetség hivatalosan is felismerte, hogy a *nukleáris elrettentés* nem minden esetben működhet, így a NATO és a VSZ között is elképzelhető olyan fegyveres összeütközés, amely – nincs nevesítve a stratégiában, de nyilvánvalóan a MAD miatt – nem feltétlenül eszkalálódik nukleáris háborúvá. Ez volt a *rugalmas reagálás* leglényegesebb eleme, miután ezzel a NATO olyan *elrettentési* és védelmi képességek kialakításának szükségességét fogalmazta meg, amely a „*támadás természetétől függetlenül*”, tehát korlátozott, konvencionális fegyveres konfliktus esetén is képes az *elrettentést* megvalósítani, illetve annak kudarca esetén biztosítani a megfelelő védelmet. Mindez természetesen nem jelentette a nukleáris fegyverek alkalmazásáról történő lemondást, ugyanakkor a stratégia a lehetséges válaszadások között, a korábbi stratégiai koncepciókkal ellentétben, melyekben a nukleáris reagálás szerepelt az első helyen, itt utolsóként került említésre.⁷⁷² A stratégia, noha azt *expressis verbis* nem fogalmazta meg, de lényegében egy kétpilléres *elrettentési elvet* fogadott el, amelyben a nukleáris fegyverek a *büntetést*, a konvencionális erők pedig a *megtagadást* voltak hivatottak megvalósítani. Utóbbi vonatkozásában a stratégia a tartalékos és általában a nemzeti alárendeltségű – tehát a NATO értelmezésben területvédelmi – erők kapcsán meghatározta, hogy azoknak képesnek kell lenniük az *előretolt védelem* aktív támogatására és akár megerősítésére is.⁷⁷³

A másfél évtizede tartó vita ezzel eldőlt; a NATO a konvencionális képességek fejlesztését irányozta elő, teret adva ezzel olyan nyilvános szakmai párbeszédnek, amelyek a korábbi, szinte kizárólag a nukleáris fegyverrendszerekre támaszkodó stratégia miatt korábban „*tabunak*” számítottak. Ezek középpontjában már kifejezetten a NATO hadműveleti elgondolásának és a nemzetek haderőstruktúrájának kérdése állt, amelyet a nukleáris eszkaláció nélküli eredményes védelem megvalósításának és a konvencionális erők struktúrája és

⁷⁷¹ MC 14/3 Final Decision on MC 14/3 A Report by the Military Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 16 January 1968. p. 18.

⁷⁷² MC 14/3 (1968) pp. 12–14.

⁷⁷³ MC 14/3 (1968) pp. 13–14, 17.

kialakítandó képességei fejlesztésének kontextusában vizsgáltak. A „*nagy vitaindító*” ezúttal **Charles H. Bonesteel** tábornok, a *koreai háború* USA és ENSZ erőinek egykori főparancsnoka volt, aki egy 1970-ben megjelent tanulmányában értekezett a kérdésről.⁷⁷⁴ **Bonesteel** határozottan a milíciarendszerű (területvédelmi) erők fejlesztésével vélte megvalósíthatónak a konvencionális védelem erősítését, amely a *koreai háborúban* szerzett tapasztalataiból következett. Itt a háború során az északi területi milíciák komoly nehézségeket és veszteségeket tudtak okozni a mélységbe előnyomuló szövetséges erőknek. Az ilyen típusú erőknek a manőver csapatokkal szembeni eredményes alkalmazhatósága miatt **Bonesteel** már a szövetséges Dél-Koreában is kezdeményezte ilyen erők felállítását, ami végül 1968-ban meg is valósult.⁷⁷⁵ Úgy gondolta, hogy miután a VSZ hadműveleti elgondolása is az ellenség mélységébe történő gyors behatolással törekszik a hadműveleti – adott esetben a hadászati – cél megvalósítására, ezért arra a megfelelő válasz az észak-koreaiak által alkalmazott védelemhez hasonló, a *mélyégi védelem elve* alapján kidolgozott hadműveleti koncepció és struktúra lehet. **Bonesteel** elgondolása az ún. „*darázs-fészek*” hadműveleti koncepció volt, amely lényegében az erőknek a *rajzás* elvei alapján történő alkalmazására, tehát kisebb kötelékek által végrehajtott korlátozott célú támadások sorozatára utal. A koncepció követelményének egy hárompilléres haderőstruktúra kialakítását tartotta szükségesnek; aktív gépesített manővererők, páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság és gerilla csapatok. Utóbbi kettő képezte volna a területvédelmi erőket, de eltérő feladatrendszerrel. Előbbieket a manővercsapatok támogatására, utóbbiakat pedig *visszamaradó erőként*, az előnyomuló támadók mögöttes területein történő gerilla harctevékenységek végrehajtására szervezett csapatokként javasolta létrehozni. A gerillacsapatok fontos feladatának tekintette továbbá a felderítést és a célmeghatározást is. A manőver erőket ugyanis szintén több, kisebb, de nagyobb tűzerővel rendelkező kötelékben tartotta célszerűnek alkalmazni, amelyek ez alapján hajtják végre a mögöttes területek elleni tűzcsapásaikat.⁷⁷⁶

A 70-es években már tucatszámra születtek a **Bonesteel** által javasolt koncepcióhoz hasonló elgondolások, ami jelentősen összefüggött a haditechnika, különösen a gyalogsági kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverek fejlődésével. Az említett fegyverrendszerek hatékonyságának és alkalmazhatóságának kérdése különösen az 1973-as *jom kippuri háború*

⁷⁷⁴ A tanulmányt végül nem publikálták, csak kéziratként, szakmai körökben használták fel. Annak rövid, kivonatolt tartalmára lásd Mendershausen (1973) i.m. pp. 40–41.

⁷⁷⁵ Bolger, Daniel P.: *Scenes from an Unfinished War: Low-Intensity Conflict in Korea, 1966–1969*. Leavenworth Papers, Number 19. Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 1991. p. 119.

⁷⁷⁶ Mendershausen (1973) i.m. pp. 40–41.

tapasztalatai miatt került az érdeklődés középpontjába.⁷⁷⁷ Az alig három hétig tartó műveletek során ugyanis a hadviselő felek vesztesége több ezer páncélos és több mint félezer repülőeszköz volt, és ezek jelentős részét az említett fegyverzettel felszerelt, kis kötelékben alkalmazott gyalogság semmisítette meg. Ez a gyalogság ráadásul jelentős részben milíciarendszerű erőkből állt, amely azt bizonyította, hogy a modern gyalogsági fegyverzettel rendelkező, de alacsonyabban képzett, kisebb harcértékű erőket is eredményesen lehet a konvencionális katonai műveletek során alkalmazni. A háborút követően ezért az USA-ban és az Egyesült Királyságban is több szakmai elemző platform alakult, hogy az új fegyverrendszerek és a gyalogsági csapatnem jövőbeli alkalmazásának lehetőségeit elemezzék és megvitassák. Az USA-ban leginkább a Hadsereg két kiemelt intézménye, a *Hadi Kollégium* és *Stratégiai Tanulmányok Intézete* kezdeményezésére jöttek létre a szárazföldi csapatok átalakítása és hadművelleti alkalmazása módosításával kapcsolatos szakmai fórumok.⁷⁷⁸

Az amerikai szakértők közül főleg **Steven L. Canby**, doktrínakutató értekezett sokat a kérdésről. **Canby** már a *jom kippuri háborút* megelőzően is azon a véleményen volt, hogy az új fegyverrendszerekkel felszerelt könnyűgyalogság fontos kiegészítő eleme lehet a *kollektív védelemnek*. Úgy vélte, hogy az USA és a NATO védelmi elgondolásának a legfőbb problémája az, hogy a konvencionális erők képességei valójában nincsenek összhangban a deklarált stratégiai célokkal, mivel azok a páncélos csapatokra és a légierőre támaszkodnak, amelyek inkább támadásra alkalmasak, nem pedig a deklarált védelem megvalósítására. Mivel egy nukleáris eszkaláció nélküli NATO-VSZ konfliktus esetén az utóbbi fél „*Blitzkrieg jellegű*” hadművelleti doktrínája a gyors siker elérésére törekszik, ezért **Canby** egy olyan védelmi koncepció kialakítását tartotta szükségesnek, amely leginkább ennek megakadályozására alkalmas.⁷⁷⁹ Több tanulmányában is kifejtette, hogy a legkézenfekvőbb és egyben legköltséghatékonyabb módja ennek a páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogos csapatok arányának növelése lenne, amely részben a területvédelmi erők fejlesztésével is megvalósulhat. Az ilyen típusú erőknek a hadművelleti alkalmazását a „*sakktábla*” koncepció alapján képzelte el. Ez alatt a NATO országok határain nagy mélységben kialakított, századszintű, aktív és tartalékos (területvédelmi) könnyűgyalogos kötelékek szórt támpontjainak „*hálózatát*” értette, amely magába foglalná az ilyen típusú erők alkalmazásának kedvező településeket és erdős területeket is. Elgondolásában a *hálózat* erőinek feladata a VSZ

⁷⁷⁷ Strachan, Hew: Conventional defence in Europe. In: International Affairs, Vol. 61. No. 1984-1985/1. pp. (27–43) p. 28.

⁷⁷⁸ Kennedy i.m. pp. 37–38.

⁷⁷⁹ vö. Canby, Steven L.: More Shadow Than Substance. In: Foreign Policy, 1972/8. pp. 38–49.

támadó erői előnyomulásának lassítása és a lehető legnagyobb veszteségokozás volt, míg a védelmi zóna mögöttes területein települő manőver csapatokat hadműveleti tartalékként, az *ellenlökések* és a támadó csoportosítás megsemmisítésére irányuló *ellentámadás* végrehajtására javasolta alkalmazni. Az *ellenlökések* és az *ellentámadás* során erős légi támogatással számolt, amelynek elsődleges feladataként a támadó második lépcső elleni csapásokat tekintette.⁷⁸⁰

A *mélyégi védelem elve* alapján és a páncéltörő képességekkel rendelkező területvédelmi erők létrehozásának előnyei mellett foglalt állást az USA kormányzati szervek egyik külsős, tanácsadó-fejlesztő kutatóintézete, a *Mitre Társaság* is. A kutatóintézet szintén a *jom kippuri háború* hatására folytatta elemző munkáját. Az elemzések eredményeiről egyik vezető kutatójuk, **W. Gordon Welchman**⁷⁸¹, 1974-ben közölt egy rövid szakcikket. A társaság a NATO védelmének „*területi milíciákkal*” történő megerősítését javasolta, különös tekintettel az NSZK területén. Az elgondolás kihangsúlyozta, hogy mivel a tartalékos erők felkészítésére csak korlátozott időkeret áll rendelkezésre, ezért a területi milíciák kiképzése kizárólag a hadműveleti feladataik végrehajtásához szükséges ismeretek elsajátítására irányulhat. Ezek a hadműveleti feladatok a koncepció szerint a következők: légideszant csapatok és a páncélos erők elleni harctevékenységek, valamint gerilla jellegű műveletek. A gerilla műveletek jelentőségét nemcsak a hagyományos, az elfoglalt területek feletti tényleges kontroll megakadályozása miatt tartották fontosnak, hanem a szövetséges csapatok ellentámadásával összefüggésben is, kiemelve, hogy azok sikere jelentős mértékben függhet a területi milíciák helyismeretéből és helyi kapcsolatrendszeréből fakadó előnyöktől. A javaslat nem vetett el az *előretolt védelem* elvét, de a manőver erők mélységbe történő telepítését tartotta kézenfekvőnek, továbbá a *mélyégi védelem elve* miatt a területi milícia szervezetnek az ország egészére történő kiterjesztését.⁷⁸²

Részben **Welchman**, illetve a már többször említett **Horst Mendershausen** és **Adam Roberts** munkái alapján támogatta a területvédelmi struktúrák fejlesztését és a *mélyégi védelem* elvét **William O. Staudenmaier**, az USA Hadsereg *Hadi Kollégium Stratégiai Tanulmányok Intézetének* kutatója is. **Staudenmaier** azon a véleményen volt, hogy a VSZ konvencionális erőfölényét kihasználva kb. 2 hét alatt képes lenne elérni a Rajna vonalát és ezzel lényegében eldönteni a konfliktus kimenetelét. Ennek megakadályozását úgy vélte

⁷⁸⁰ vö. Canby (1975) i.m. pp. 16–27, Canby (1980) i.m. pp. 54–65, Canby (1983) i.m. pp. 121–122.

⁷⁸¹ **W. Gordon Welchman** brit születésű, később az amerikai állampolgárságot felvett matematikus volt. A második világháború óta – ahol tagja volt az *Enigma* feltörését megvalósító kutatócsoportnak – dolgozott a védelmi szektorban, elsősorban a légierő és a légvédelem területét érintő fejlesztésekben.

⁷⁸² Welchman, Gordon W.: An Integrated Approach to the Defence of West Germany. In: The RUSI Journal, 1974/3. pp. 48–52.

megvalósíthatónak, ha az *előretolt védelmi zónát* a NATO műszaki záarakkal erősítené meg, és a mögöttes területeken az NSZK teljes területére kiterjedően, a *mélyiségi védelem elvének* megfelelő struktúrákat hoznának létre, amelyhez igazodna az erők alkalmazásának hadművelati koncepciója is. Utóbbi vonatkozásában kifejezetten a csapatok gerilla típusú művelati alkalmazása mellett foglalt állást, különös tekintettel a városi gerilla műveletekre, és bírálta azt a nyugatnémet alapelvet, ami támadás esetén a városok feladását és a lakosság evakuálását írta elő. Helyette a polgárok városi gerillaharca történő felkészítését támogatta, amely így megfelelő humánbázist tudna biztosítani a városi gerilla csapatok megalakításához a mélységbe előnyomuló támadókkal szemben.⁷⁸³

A korszak utolsó olyan amerikai területvédelmi alternatívája, amely nagyobb figyelmet kapott szakmai körökben **Edward A. Corcoran**, a *Hadi Kollégium* vezető kutatójának javaslata volt. **Corcoran** koncepciójában az NSZK területén három védelmi zóna kialakítását javasolta, ami alapján az országot egy *előretolt védelmi*, egy ún. *semlegesítő* és egy *hátszágvédelmi zónára* tagolnák, míg az erőket rendeltetésük szerint *reguláris*-, a területvédelmi tartalékos erőket jelentő *területi harcoló*- (*Area Combat Troops – ACT*), *támogató*-, valamint *behatoló* erőkre.⁷⁸⁴ Az *előretolt védelmi zónában* műszaki záarak, támpontok és kisebb erődök telepítését tartotta szükségesnek, hogy a zónában tevékenykedő erők minél nagyobb veszteségeket tudjanak okozni a támadóknak, és képesek legyenek azok előnyomulását lassítani. Elgondolása szerint az *előretolt védelmi zónában* a szövetséges reguláris manőver erők és a nyugatnémet ACT csapatok szorosan együttműködve folytatnának védelmi harcokat, de a védelmi hadművelet második szakaszában a reguláris erőket fokozatosan kivonnák a *semlegesítő zónába*, amelyet addig a támogató csapatok különböző műszaki akadályokkal erősítenének meg, hogy az *előretolt védelmi zónán* átjutó támadó erők ellen a lehető legkedvezőbb körülmények között tudjanak a reguláris erők *ellenlökéseket* végrehajtani. A koncepció szerint a *semlegesítő zóna* irányába előnyomuló támadók erejének megosztása és folyamatos zavarása céljából, az *előretolt védelmi zónában* visszamaradó ACT alegységek eközben gerilla jellegű műveleteket hajtanának végre, míg a semlegesítő zóna ACT alegységeinek feladata a reguláris erők manővereinek biztosítása és az ellenséges felderítő erők megsemmisítése lenne.⁷⁸⁵ A védelmi hadművelet során a *behatoló erők* (légierő, tüzérség, rakétacsapatok) feladata

⁷⁸³ Staudenmaier (1978) i.m. pp. 37–38.

⁷⁸⁴ Corcoran, Edward A.: Improving Europe's Conventional Defenses. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1 June 1983. pp. 13–14.

⁷⁸⁵ Corcoran i.m. pp. 14–15.

folyamatos csapások mérése lenne a VSZ területére, míg a *hátszágvédelmi zónát* a helyi ACT-k biztosítanák az ellenséges légideszant csapatokkal szemben.⁷⁸⁶

Mint említettük, az itt vázolt, a NATO *kollektív védelmét* területvédelmi képességekkel történő megerősítésének lehetőségét vizsgáló szakmai viták folytak az Egyesült Királyságban is. A szakmai diskurzust itt elsősorban **Kenneth Hunt**, a *Brit Hadsereg* nyugállományú tábornoka és a *Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézete* igazgatóhelyettesének egy 1974-ben megjelent tanulmánya indította el.⁷⁸⁷ **Hunt** szintén a *jom kippuri háború* tapasztalatai alapján⁷⁸⁸ javasolta, hogy a NATO konvencionális képességeit a könnyűgyalogos csapatok létszámnövelésével fejlesszék. Ezt egyrészt jóval költséghatékonyabbnak is tartotta, mint a gépesített csapatok és a légierő fejlesztését, másrészt pedig úgy vélte, hogy a modern páncéltörő és légvédelmi fegyverrendszerek miatt ezek az erők eredményesebben is alkalmazhatók a védelemben. **Hunt** álláspontja szerint az a nyugatnémet nézet, amely az NSZK-t hátszágra és hadműveleti területre osztja olyan módon, hogy az aktív és a területvédelmi (nála: milícia) erők együttes alkalmazását lényegében a felelősségi terület megosztása alapján kizárja⁷⁸⁹, nem fenntartható. A sikeres védelmet csak a *mélyléségi védelem elve* alapján kidolgozott hadműveleti koncepcióval, valamint az aktív és a területvédelmi csapatok együttes alkalmazásával tartotta megvalósíthatónak. Ennek előfeltételének tekintette, hogy a *területi alkalmazás* követelményeinek megfelelően, az alegységek számára a felelősségi területük terepadottságainak megfelelő képességeket hozzanak létre. A területvédelmi erőket kifejezetten páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogoságként képzelte el, amelyek számára az ország teljes területén, de különösen az *előretolt védelmi zónában*, már békeidőszakban előkészített támpontokat kell létrehozni. Könnyűgyalogoságként történő alkalmazásukkal összhangban javasolta továbbá, hogy a területvédelmi erőket legfeljebb csak zászlóalj szintű csapatokba szervezzék. Mivel az *előretolt védelmi zóna* mélységét ő is elégtelennek ítélte meg, továbbá a VSZ erőfölénye miatt nem tartotta lehetségesnek, hogy a NATO erők ott képesek lennének egy nagy erejű támadást megállítani, ezért a szövetséges csapatokat ő is a mélységbe tartotta célszerűnek visszavonni. Hadműveleti elgondolása szerint így az *előretolt védelmi zónában* a védelem elsősorban a területvédelmi erőkre hárulna, amelyek célja csupán a támadók

⁷⁸⁶ Corcoran. i.m. pp. 18–19.

⁷⁸⁷ Hunt, Kenneth: The Alliance and Europe: Part II. Defense with Fever Men. Adelphi Paper 98, IISS, London, 1973.

⁷⁸⁸ A háború tapasztalatairól írt szócikke: Hunt, Kenneth: The Military Lessons. In: Survival, Vol. 16. No. 1974/1. pp. 4–7.

⁷⁸⁹ A nyugatnémet felelősségi terület megosztással kapcsolatos ellentmondásra lásd 4.2.2. fejezet.

lassítása lenne, míg a manőver erők a mélységből, légi támogatással hajtánának végre *ellenecsapásokat*.⁷⁹⁰

A *mélyégi védelem* kialakításának szükségessége mellett szállt síkra **Michael Howard**, a *King's College Hadtudományi Karának* egyik alapítója is.⁷⁹¹ **Howard** egyetértett ugyan a *rugalmas reagálás* stratégiájával, de azon a véleményen volt, hogy annak a konvencionális védelemre vonatkozó passzusai csak elméleti síkon értelmezhetőek, mivel a NATO nem rendelkezik a sikeres védelemhez szükséges képességekkel és hadműveleti koncepcióval sem. Úgy vélte, hogy a NATO még rövid ideig sem lenne képes az *előretolt védelemben* a VSZ támadó erőit feltartóztatni, ezért „*szinte azonnal*” a nukleáris fegyverek alkalmazásáról való döntés válna szükségszerűvé.⁷⁹² A problémát abban látta, hogy a vélelmezhetően gyors VSZ siker miatt ezt a döntést nagyon rövid időn belül kellene meghozni, amit viszont felelős politikusok, tekintettel arra, hogy a NATO egyértelmű nukleáris fölénye már nem áll fenn, és így a nukleáris válaszcsepás a kölcsönös megsemmisítéssel fenyeget, legalábbis kétséges, hogy meghoznának. **Howard** szerint ez a NATO védelmének egyik legfőbb hiányossága, hogy egyáltalán nincs felkészülve egy ilyen eshetőségre, és a kellő konvencionális képességek nélkül az kész tények elé állítaná a szövetséget. Megoldásnak a konfliktus első, konvencionális fázisának idő- és térbeli „*kiszélesítését*” tekintette. Az időtényezőt a VSZ gyors hadműveleti sikerének megakadályozása szempontjából tartotta fontosnak, hogy kellő idő álljon rendelkezésre a döntéshozóknak arra, hogy mérlegeljék a lehetőségeiket, beleértve a nukleáris eszkalációt is. Ezt az időkeretet biztosítaná véleménye szerint a hadműveletek térbeli kiszélesítése, a „*mélyégi védelem stratégiája*”, ami alatt egy hadászati védelmi hadműveleti koncepciót értett. A hadászati védelem alapkövetelményeinek az általános, harcászati szinten is érvényes alapelveket tekintette, és bírálta a NATO *előretolt védelmi* koncepcióját. Kihangsúlyozta, hogy az előretolt állások nem alkothatnak összefüggő vonalat, csak lazán kapcsolódó védelmi állásokat, és ezeket mindig az erők kisebbik része kell, hogy védelmezze, mivel azok rendeltetése felfedni a támadás főirányait. Az erők zömét ezért a mélységben kell elhelyezni, ezzel teret biztosítva számukra a manőverek, az *ellenlökések*, illetve az *ellentámadás* végrehajtásához. A NATO védelem ezzel szemben az erők zömét az *előretolt védelemben* koncentrálja, megfosztva ezzel a csapatokat manőverezőképességüktől, az *ellenlökések*, *ellentámadás* végrehajtásához pedig nem képeznek tartalékot. **Howard** szerint az

⁷⁹⁰ vö. Hunt (1974) i.m. pp. 15–19, 31–32, 37–39. Tanulmánya feldolgozására: Levine et al. pp. 41–44.

⁷⁹¹ **Howard** a *második világháború* idején a brit testőrezred, a *Coldstream Guards* kötelékében szolgált, és részt vett a szövetségesek olaszországi hadműveleteiben is, ahol helytállásáért utóbb katonai kitüntetésben is részesült.

⁷⁹² Howard, Michael: NATO and the Year of Europe. In: Survival, Vol. 16. No. 1974/1. (pp. 21–27) p. 26.

NSZK hadászati védelmével szemben a legfőbb követelmény, hogy „*még ha az orosz harckocsik el is érik a Rajnát, az még ne jelentse a világvégét Európa és Németország számára.*”⁷⁹³ Úgy gondolta, hogy a VSZ-nek az ország mélységébe történő előnyomulása, amelyet a NATO egyébként sem tud megakadályozni, elfogadható, amennyiben az ország stratégiai jelentőségű körzeteit szilárdan tudják tartani. Javasolta, hogy a várható hadműveleti irányokban már békeidőben létesítsenek műszaki zárat és támpontokat, és ott az ellenség előnyomulásának lassítására, elsősorban modern kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverekkel rendelkező könnyűgyalogságot alkalmazzanak. A szövetséges manőver csapatokat az NSZK mélységében, tartalékként, az *ellencsapások* és *ellentámadás* végrehajtására alkalmazta volna. Végezetül pedig, hogy a támadónak minél nagyobb veszteségeket lehessen okozni, illetve erejét megosztani kényszerüljön, az ország egészén, kifejezetten gerillaharc-tevékenységekre felkészített milíciák (területvédelmi erők) létrehozását javasolta, különös tekintettel a városokra. Ő sem értett egyet azzal, hogy a NATO egyáltalán nem tervezi kihasználni a városharc nyújtotta előnyöket, hozzátéve, hogy a városi polgárokkal csak evakuálandó tömegként számolnak, ahelyett, hogy gerillaharcra kiképzett milíciákba szerveznék azokat.⁷⁹⁴

Ugyancsak a *mélységi védelem elve* és azzal kapcsolatban a területvédelmi erők gerilla jellegű hadműveleti alkalmazása képezte **D.M.O. Miller** egyik nagy érdeklődést keltett tanulmányának⁷⁹⁵ központi elemét. **Miller** szempontjait kora műveleti, és saját harctéri tapasztalatai határozták meg⁷⁹⁶; az északír, a baszkföldi, a malajziai és vietnámi műveletek. Úgy vélte, hogy a „*nehézfegyverzetű*” csapatoknál sokkal eredményesebben alkalmazhatók a könnyűfegyverzetű, terepismeret adta előnyüket kihasználó, gerilla típusú erők, ezért a fennálló NATO struktúráknak és hadműveleti elgondolásoknak a gerilla hadviselés hadműveleti követelményeihez igazított módosítását támogatta.⁷⁹⁷ Javasolta, hogy az aktív, a tartalékos és a területvédelmi tartalékos erőket egyaránt egy három szintű gerillastruktúrába integrálják. Elgondolásában az első szintet a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos *gerillacsoportok* képezték, amelyek felelősségi területükön már békeidőben előkészített óvóhelyekkel, vezetési pontokkal és kidolgozott, helyi védelmi tervekkel rendelkeznek. A második szintet az ezek fölött létrehozott *gerilla körzetek* jelentették, amelyek már rendelkeznek aktív, de a fennállónál

⁷⁹³ Howard i.m. p. 26.

⁷⁹⁴ Howard i.m. pp. 26–27.

⁷⁹⁵ Miller, D.M.O.: Strategic Factors Affecting the Defence by NATO of Western Europe: A Reappraisal. In: The RUSI Journal, Vol. 125. No. 1980/3. pp. 37–43.

⁷⁹⁶ **Miller** a Brit Hadsereg több műveletében is részt vett a *hidegháború* során, de utóbb elsősorban, mint hadtörténész és kutató vált ismertté.

⁷⁹⁷ vö. Miller i.m. p. 42.

könnyebb fegyverzetű gépesített csapatokkal is, melyek háború esetén a harmadik, „nemzeti szintű” erők szervezetébe „integrálódnak”. Utóbbiak képezték koncepciójában az aktív manőver csapatokat, melyeket véleménye szerint ugyanakkor szintén könnyebb fegyverzetű erőként lenne célszerű létrehozni, így pl. legfeljebb 15 tonnás harcjárművekkel rendelkeznének, illetve hadműveleti alkalmazásuk a „gerilla eljárások szerint” történne. Külön kiemelte, hogy a manőver csapatok állományának kiképzése is elsősorban a gerilla harcászatra kell irányuljon, hogy harcjárműveik üzemképtelenné válása esetén gyalogságként tudják folytatni a harcot.⁷⁹⁸ Hadműveleti koncepciója szerint a gerilla csoportoknak minél önállóan kellene tevékenykedniük, ezért a második és harmadik szinten létrehozott parancsnokságok csak koordinálnák a műveleteket, de nem vezetnék a csapatokat. A parancsnokságoknak közvetlenül alárendelt manőver csapatok tartalékot képeznének, melyeket a veszélyeztetett helyi, körzeti, vagy nemzeti felelősségi területen védelmi harcot folytató erők megerősítésére alkalmaznának. Hadműveleti célként **Miller** a támadók *kifárasztását*, illetve lassú *felőrlését* jelölte meg, ugyanakkor nem tagadta a „hagyományos” (gépesített) NATO erők szükségességét, és kihangsúlyozta, hogy azokkal a védelemnek rendelkeznie kell. Alkalmazásukat ugyanakkor a gerilla erőkkel szoros együttműködésben, a *mélyégi védelem elve* alapján képzelte el, hadműveleti koncepciójának vezérelvét pedig úgy foglalta össze, hogy „*minél tovább hatolnak a Varsói Szerződés erői, annál jobb, mert így válnak a legsebezhetőbbé, és annál nagyobb veszteségeik lesznek.*”⁷⁹⁹

Az itt vázolt amerikai és brit javaslatok, bár komoly szakmai vitákat váltottak ki, és utóbb jelentős szakirodalom bontakozott ki azok vizsgálatával kapcsolatban, de gyakorlati megvalósításuk kérdése az 1980-as évek elejére lényegében aktualitását veszítette. Ennek oka, hogy 1981-ben az USA kidolgozta, majd a következő évben kiadott FM 100-5, az USA elsőszámú hadműveleti doktrínájával doktrinális szintre emelte az ún. *AirLand Battle* hadműveleti koncepciót⁸⁰⁰, amelynek szellemisége teljességgel összeegyeztethetetlen volt a területvédelmi alternatívákban általában megjelenő alapelvekkel (*mélyégi védelem*, támadó erők fokozatos, lassú pusztítása, gerilla típusú műveletek stb.). Az elfogadott doktrína kifejezetten támadó szellemiséget tükrözött és a védelemnek feltűnően kevés jelentőséget

⁷⁹⁸ Miller i.m. p. 42. Bár **Miller** nem említi, illetve nem hivatkozik rá, de az elgondolás, hogy a manőver csapatok is gerilla típusú erőkké alakuljanak át, az a jugoszláv területvédelmi koncepció jellegzetes eleme volt. Lásd 4.1.1. alfejezet.

⁷⁹⁹ Miller i.m. pp. 42–43.

⁸⁰⁰ Erről bővebben lásd Romjue, John L.: From Active Defense to AirLand Battle: The Development of Army Doctrine, 1973-1982. Historical Office, United States Army Training and Doctrine Command, Fort Monroe, Virginia, June 1984.

tulajdonított⁸⁰¹; a hangsúlyt a tűzerőre és a manőverezőképességre helyezte, illetve a támogató légierőre, amelynek legfőbb feladata a támadók mögöttes területeinek pusztítása volt.⁸⁰² A doktrína a NATO nemzetek területvédelmi erőinek a védelemben történő aktív alkalmazásával egyáltalán nem számolt, feladataik felsorolásánál csak a következő tevékenységek szerepeltek: a NATO erők logisztikai és műszaki támogatása, helyi erőforrások biztosítása, a NATO erők és a polgári védelmi szervezetek közötti együttműködés biztosítása, biztonsági-, kárelhárítási- és forgalomszabályozási feladatok, valamint az ellenséges tömegpusztító fegyverek alkalmazásával kapcsolatos előrejelzés, jelentés.⁸⁰³

Jóllehet, a doktrína hatálya csak az USA erőkre és azok felelősségi területére terjedt ki, de azáltal, hogy a NATO csapatok alkalmazása tekintetében általában az USA doktrínák voltak mérvadók, ezért a szakma számára egyértelmű volt, hogy a NATO védelmében is előbb-utóbb az *AirLand Battle* doktrína alapelvei fognak érvényesülni. Ennek következtében a korábbi területvédelmi alternatívákkal kapcsolatos szakmai viták okafogyottá váltak, ugyanakkor a nemzetközi helyzet, a NATO és VSZ kapcsolatok romlása, mindenekeelőtt az NSZK szakemberei körében, egy új megközelítés, a *nem provokatív védelmi* elméletek kialakulásához vezetett, amelyek szintén, döntően a területvédelem alapján kezdeményezték a NATO védelmi rendszerének átalakítását.

5.4. A NEM PROVOKATÍV VÉDELMI JAVASLATOK

Mivel a *hidegháború* végéig a NATO stratégiája már nem változott, így az a *rugalmas reagálás* stratégiája koncepcióján alapult, ezért végső soron a *nem provokatív védelmi koncepciók* is annak kritikájaként azonosíthatók, azonban megszületésük közvetlen kiváltó oka nem az MC 14/3 elfogadása volt, illetve jellegüket tekintve is eltértek a korábbi *alternatív védelmi* koncepcióktól. Előbbi tekintetében a *nem provokatív védelmi koncepciók* inkább a nemzetközi helyzetre, a NATO és a VSZ közötti kapcsolatrendszer újabb romlására reagáltak, amely olyan regionális konfliktusok formájában öltött testet, mint az *északkelet-afrikai* és a *perzsa-öböli válságok*, valamint az *afgán háború*. Ezzel összefüggésben hozott döntést a NATO 1979-ben a *közepes hatótávolságú nukleáris fegyverrendszerek (Intermediate-range Nuclear Forces – INF)* fejlesztéséről és Európába történő telepítéséről. Ez az USA által elfogadott

⁸⁰¹ vö. FM 100-5 (1982) pp. 10-3–10-4.

⁸⁰² vö. FM 100-5 (1982) pp. 7-1–7-3.

⁸⁰³ FM 100-5 (1982) p. 17-6.

AirLand Battle doktrínával, valamint a *Hadászati Védelmi Kezdeményezéssel (Strategic Defense Initiative – SDI)* kiegészülve, a 80-as évek Európájában jelentősen növelte a nukleáris háborútól való félelmet, amelynek hatására politikai és társadalmi szinten is kibontakozott az ún. „békemozgalom”.⁸⁰⁴ A *békemozgalom* képviselői az offenzívának tekintett USA/NATO védelmi elgondolások helyett a *szűkebb értelemben vett védelem* megvalósítását pártolták, hogy ezáltal megelőzhetővé váljék a közvetlen konfrontáció a NATO és a VSZ között. Ebből következett ezeknek a javaslatoknak a korábbiaktól merőben eltérő jellege is, ezek ugyanis lényegében a semleges államokra jellemző területvédelmi koncepciók elemit kívánták a NATO-n belül megvalósítani. Hadműveleti szinten, ami az erők alkalmazását illeti, ez önmagában nem jelentett újdonságot, hiszen a korábbi védelmi alternatívák is sokat merítettek a semleges országok elgondolásaiból. A különbség inkább stratégiai szinten, a koncepciók célja tekintetében mutatkozott meg. Amíg a korábbi javaslatok a NATO stratégiai és hadműveleti koncepcióinak hatásossága növelését célozták, addig a *nem provokatív védelmi* koncepciók teljesen elvetették a *büntetésen alapuló elrettentés* létjogosultságát, és olyan haderőstruktúrák, illetve hadműveleti doktrínák kialakítására tartották szükségesnek, amelyek képesek a hiteles *megtagadás* megvalósítására, azonban nem, illetve csak olyan mértékű, a *büntetéshez* szükséges képességekkel rendelkeznek – még a konvencionális erők tekintetében is –, amely a másik fél számára nem hat fenyegetőleg, és így nem szolgáltat alapot egy megelőző csapásra.⁸⁰⁵ Ezek a *nem provokatív védelmi koncepciók* döntően az NSZK-ban születtek meg, ott, ahol **Bonin** óta a NATO hivatalos koncepcióival szembeni minden jellegű kritika évtizedekig „*tabunak*” számított.⁸⁰⁶ A *békemozgalom* kibontakozásával azonban a helyzet megváltozott, mivel a NATO védelmi elgondolásaival szembeni kritikák ekkor már az egész kontinensen nagy nyilvánosságot kaptak, ami teret engedett a nyugatnémet szakértők számára is. Az első ilyen, és alighanem legmegosztóbb *nem provokatív védelmi* koncepció **Horst Afheldt** fizikus, civil stratégia nevéhez köthető.

Horst Afheldt elgondolását – amelynek már elnevezése is beszédes, ugyanis az osztrák területvédelmi koncepció nevét viselte (*Raumverteidigung*) – már a 70-es években elkezdte kidolgozni, végleges formáját azonban csak a 80-as évek elejére érte el.⁸⁰⁷ **Afheldt** abból indult ki, hogy a NATO nukleáris *elrettentése* két okból sem lehet hiteles. Egyfelől azért, mivel az

⁸⁰⁴ A *nem provokatív védelmi* koncepciók kialakulását befolyásoló nemzetközi folyamatokra lásd Brauch (1993) i.m. pp. 6–11, Valki i.m. pp. 99–104, Wiseman i.m. pp. 49–56.

⁸⁰⁵ vö. Brauch (1993) i.m. pp. 3–4, Laqueur – Sloss i.m. pp. 54–55, Valki i.m. pp. 102–103.

⁸⁰⁶ vö. Mendershausen (1973) i.m. pp. 35–36, Unterseher i.m. p. 118.

⁸⁰⁷ Brauch (1993) i.m. pp. 13–14.

első nukleáris csapásmérés bizonyosan atomháborúhoz vezet, az ezzel való fenyegetés pedig, tekintettel arra, hogy már nem áll fenn a NATO egyértelmű nukleáris fölénye, nem lehet hiteles. Másfelől pedig azért, mert a *második csapásmérő képesség* sem megfelelően biztosított, mivel a nukleáris fegyverrendszerek nem rendelkeznek a kellő védettséggel, így azok egy szovjet megelőző csapással megsemmisíthetők. A *nukleáris elrettentés* véleménye szerint ezért inkább politikai szinten, a Szovjetunióval történő valamely konfliktus tárgyalásos rendezése kapcsán rendelkezik csak relevanciával, a hadműveletek vonatkozásában azonban nem.⁸⁰⁸ Másik fontos alaptétele az volt, hogy a NATO annak ellenére, hogy a védelmet deklarálja, valójában támadó fegyverrendszerekre támaszkodik még a konvencionális erők tekintetében is: „*az Európában állomásozó hadseregek Hitler páncélos erőinek gyermekei, amelyeket a második világháborúban történő támadásra és Blitzkriegre terveztek.*”⁸⁰⁹ Úgy vélte ezzel az a probléma, hogy azon túl, hogy ezek az erők nem alkalmasak a védelemre, de ezen a területen a NATO nem is képes versenyezni a VSZ-szel, tehát a konvencionális erők támadóképességeiben megnyilvánuló aszimmetria fennmarad. További problémaként fogalmazta meg, hogy ezek az erők támadó jellegükből következően provokatívak, ami a másik fél részéről ezért adott esetben egy *megelőző csapást* is kiválthat. Hozzátette, hogy ráadásul ezeknek az erőknek sem biztosított a védettsége, mivel azok sűrűn, kis térben elosztva települnek az *előretolt védelmi zónában*. Egy esetleges szovjet *első csapás* ezért a NATO nukleáris és konvencionális eszközeit is képes lenne megsemmisíteni, vagy legalábbis akkora károkat okozni bennük, hogy a konfliktus kimenetelét lényegében el is döntené.⁸¹⁰ Afheldt ezeket a tényezőket figyelembe véve dolgozta ki javaslatát, amelynek központi elemét a „*nem célpontot nyújtani vezérelv*” és a *nem provokatív* haderőstruktúra és hadműveleti koncepció kialakítása volt. Mindezt a *mélylégi védelem elve* alapján egy meglehetősen radikális haderőátalakítással vélte megvalósíthatónak.

Afheldt gyakorlatilag a Bundeswehr szárazföldi erőit több ezer szakaszszintű könnyűgyalogos kötelékre tagolta volna, amelyek a védelmet – a városok és a hegyvidék kivételével – az NSZK teljes területére kiterjedő támpontok hálózatával valósítják meg. A szakaszok javasolt felelősségi területe 10-15 km² volt. A támpontokat szórta, de a tűzösszeköttetés fenntartásával javasolta létrehozni. Ennek megvalósítását, valamint a fő fenyegetésnek tekintett VSZ gépesített támadása elleni védelem szempontjából is a leghatásosabbnak a szakaszoknál rendszeresített modern precíziós páncéltörő és légvédelmi

⁸⁰⁸ H. Afheldt (1984) i.m. pp. 164–166.

⁸⁰⁹ H. Afheldt (1984) i.m. p. 167.

⁸¹⁰ H. Afheldt (1984) i.m. p. 164.

rakétákkal vélte kivitelezhetőnek. Az *előretolt védelmi zónában* a szakaszokat aktív, míg az ország többi részén a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erőkből tervezte megalakítani. A mögöttes területeken települt erőknél az *előretolt védelmi zóna* szakaszainál alkalmazott nagyobb hatótávolságú, de a VSZ területét még nem fenyegető rakétarendszereket javasolt rendszeresíteni. **Afheldt** számításai alapján, ha a védők négyzetkilométerenként 5 db precíziós páncéltörő rakétával rendelkeznének, akkor egy 10 000 harcokocsiból álló támadó erő 50 km széles arcvonalon előnyomulva, 20%-os találati pontosság mellett 10 km-es, 10%-os találati pontosság mellett, pedig 65 km-es mélységben erői felét elveszítené.⁸¹¹ Úgy vélte, hogy egy ilyen védelmi rendszer, mivel abban az erők csak védelmi képességekkel rendelkeznének, ezért nem provokálna ki a Szovjetunió részéről *első csapást*, illetve az alkalmazott erők kis mérete és szórt telepítése miatt, az nem is érhetné el a célját, valamint alkalmasabb lenne a konvencionális támadással szembeni védelemre, mint a NATO fennálló struktúrája.

Afheldt elgondolása érthető módon komoly kritikákat kapott, a szakmai viták komolyságát jelzi azonban, hogy a Bundeswehr több prominens alakja is számolt koncepciója egyes elemeinek adaptálásával, illetve később a müncheni *Bundeswehr Egyetemen* több ezer szimulált tesztet is lefuttattak, hogy megbizonyosodjanak azok alkalmazhatóságáról.⁸¹² A nyilvános vitákat serkentette, hogy azokat olyan elismert katonai vezetők támogatták, mint pl. **Franz Uhle-Wettler**, akit néhány évvel később, 1984-ben a római *NATO Védelmi Kollégium* parancsnokának is kineveztek. **Uhle-Wettler** az NSZK védelmét terepadottságai alapján – amellyel kapcsolatban nagyjából **Liddell Hart**tal azonos nézetet vallott – maga is a könnyűgyalogság fejlesztésével tartotta megvalósíthatónak.⁸¹³ Miután **Afheldt**, illetve az ő elgondolása hatására megszületett egyéb koncepciók is döntően ennek a csapatnemnek a védelemben történő nagyobb szerepét kezdeményezték, ezért azok szorosan összefüggtek az ekkor már a katonai és politikai felső vezetés által is igényelt védelmi alternatívák kidolgozásával. A kidolgozók nagyjából maguk is az **Afheldt** köré csoportosuló, a *Max Planck Kutatóintézet*en belül megalakult munkacsoport tagjai voltak. Közülük elsőként **Jochen Löser**, nyugállományú tábornok 1981-ben kidolgozott, ún. *területfedező védelem* (*Raumdeckende Verteidigung*) koncepciója kapott nagyobb figyelmet.

Löser koncepciójának stratégiai alapvetései lényegében megegyeztek **Afheldt**téval, az általa javasolt védelmi rendszer és haderőstruktúra azonban attól több ponton is eltért. **Löser** az

⁸¹¹ H. Afheldt (1984) i.m. pp. 170. Részletesebb számításaira lásd H. Afheldt (1983) i.m. pp. 100–120.

⁸¹² Brauch (1988) i.m. p. 162, Brauch (1993) i.m. p. 18,

⁸¹³ vö. Brauch (1988) i.m. p. 162, Brauch (1993) i.m. p. 16, Gates (1991) i.m. p. 305, Laqueur – Sloss i.m. 56.

NSZK területének 3 védelmi zónára történő tagolására tett javaslatot, amely az NSZK keleti határától 50 km-es mélységben egy *határövezeti védelmi (Grenzraumverteidigung)*, mögötte egy 150 km-es mélységű *területvédelmi hálózati (Raumverteidigungsnetz)*, végezetül pedig az ország többi részét magába foglaló, *hátszágvédelmi (Heimatschutz)* zónából állna. **Löser** ugyan egyetértett **Afheldtnek** az erők kisebb alegységekbe történő szervezésével és szórt telepítésével, azonban ezt egészen másként tartotta célszerűnek megvalósítani. Az általa javasolt haderőstruktúrában az erők gerincét a század, zászlóalj és dandár méretű vadászcsapatok (*Jäger*) alkották. Ezek szintén nagyban támaszkodtak volna a modern páncéltörő rakétarendszerekre, amelyek alapján **Löser** úgy vélte, hogy egy vadászszázad zászlóalj-, egy vadász zászlóalj egy dandár-, a vadász dandár pedig egy hadosztály erejű kötelék tűzerejével is rendelkezhet. A vadászcsapatok aktív és tartalékos állományának megoszlása koncepciójában 50-50% volt. Megalakulásukat és alkalmazásukat a *területi-elv* alapján képzelte el, hogy az egyes alegységek a terepismeret adta előnyüket minél jobban ki tudják használni. A vadászszázadok felelősségi területét 90, a zászlóaljakét 270, a dandárokét pedig legfeljebb 800 km²-ben határozta meg. Bár **Löser** koncepciójában is fontos szerepet játszott a támpontok hálózata és a műszaki zárok (főleg aknák) telepítése, azonban ezek inkább a határövezetben folytatott védelmi harcokban játszottak volna nagyobb szerepet. **Afheldttel** ellentétben **Löser** a támpontokat nem a statikus védelem, hanem az alegységek mozgásának biztosítása szempontjából tartotta fontosnak, a vadászcsapatok alkalmazásánál ugyanis a gerilla típusú harctevékenységeket tartotta követendőnek. Ez elsősorban a vadászszázadok és zászlóaljak vonatkozásában érvényesült volna, a vadász dandárokat már reagáló-, illetve megerősítő erőként a veszélyeztetett terepszakaszokon tervezte alkalmazni, ezért azok struktúrájába egy harci helikopter századot is integrált volna. Elgondolása szerint a *határövezeti védelmi zónában* a csapatok elsődleges feladata a *késleltetés*, a *területvédelmi hálózatban* a támadók fokozatos *felörlése*, illetve az *ellenlökések* és az *ellentámadás* végrehajtása, míg a *hátszágvédelmi zónában* a deszant- és diverziós csapatok megsemmisítése lett volna.⁸¹⁴

Ugyancsak az **Afheldt**-féle munkacsoporthoz tartozott, és dolgozta ki a maga alternatív védelmi koncepcióját **Horst Afheldt** unokatestvére, az 1981-ben nyugállományba vonult **Eckart Afheldt** tábornok. Bár az ő koncepciója is rokona *nem provokatív védelmi* megközelítését követte, így stratégiai szinten elvetette a *nukleáris elrettentést*, hadműveleti szinten pedig a NATO hadműveleti elgondolását, de összességében egy viszonylag „NATO

⁸¹⁴ vö. Brauch (1993) i.m. pp. 14–15, Levine et al. pp. 45–47.

kompatibilis” alternatívára tett javaslatot. Konceptiójában a legjelentősebb változást az *előretolt védelem* átalakítása jelentette, ahonnan valamennyi gépesített NATO erő visszavonását tartotta szükségesnek. **Eckart Afheldt** az *előretolt védelmi zónában* egy, a terepadottságok függvényében kialakítandó, 70-100 km-es mélységű határvédelmi övezet kialakítását javasolta, amely könnyűgyalogos vadászcsapatok álcázott támpontjainak „*hálózatából*” állna.⁸¹⁵ Ez a *hálózat* lényegében a **Horst Afheldt** féle elgondolást tükrözte, így abban a csapatok szórt telepítése és a modern precíziós páncéltörő fegyverrendszerek rendszeresítése képezte a központi elemet. Lényeges különbség azonban, hogy nála ez csak a határvédelmi zónára terjedt ki, a mögöttes területeken **Eckart Afheldt** alapvetően nem változtatott volna a fennálló struktúrákon. Hadműveleti elgondolása szerint a határvédelmi zónában települt vadászcsapatok feladata így a támadók feltartóztatása, illetve előnyomulásuk lassítása lett volna, míg a mögöttes területekre visszavont hagyományos NATO hadosztályoké a határvédelmi erők támogatása, és az átszivárgó, vagy áttörő ellenséges csapatok megsemmisítése.⁸¹⁶ Konceptiójában a határvédelmi hálózat aktív erőit 100 000 fő alkotta, melyet háború esetén további 35 000, a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erő egészített volna ki.⁸¹⁷

A mérvadó nyugatnémet *nem provokatív védelmi* alternatívák sorát végül a **Lutz Unterseher** biztonságpolitikai szakértő által alapított *Alternatív Biztonságpolitikai Tanulmányi Csoport* (*Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik – SAS*) 1984-es ún. „*integrált előretolt védelmi*”, illetve későbbi, kisebb módosításokat követően, „*pókháló védelemre*” átkeresztelt koncepciója zárta. A SAS koncepció a korábbi javaslatok egyfajta egybedolgozásának is tekinthető, amely a **Horst Afheldt** által megfogalmazott alapelveket követte, de az annál rugalmasabb védelmi alternatívákat módosítva fogalmazódott meg. Hadszervezet tekintetében a koncepció egy hárompilléres struktúrából indult ki, amelyben az erők statikus határvédelmi, manőver, és hátszágvédelmi csapatokból állnak.⁸¹⁸ A határvédelmi csapatok itt is modern páncéltörő fegyverekkel rendelkező könnyűgyalogosként jelentek meg, amelyek számára egy műszaki zárákkal, támpontokkal és kicsi, 2-3 fő befogadására képes, álcázott betonszerkezetű erődök hálózatával megerősített határvédelmi zóna kialakítását tartották szükségesnek. A határvédelmi

⁸¹⁵ Afheldt, Eckart D.: Vorschlag für den Einsatz einer leichten Infanterie. In: Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983. pp. 67–68, 76–80.

⁸¹⁶ E. Afheldt i.m. pp. 66–68, 70–76.

⁸¹⁷ E. Afheldt i.m. p. 69.

⁸¹⁸ Boeker, Egbert–Unterseher, Lutz: Emphasising Defence. In: Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. (pp. 89–109) pp. 100–101, Grin, John–Unterseher, Lutz: The spiderweb defense. In: Bulletin of the Atomic Scientists, 1988/7. (pp. 28–30) p. 28.

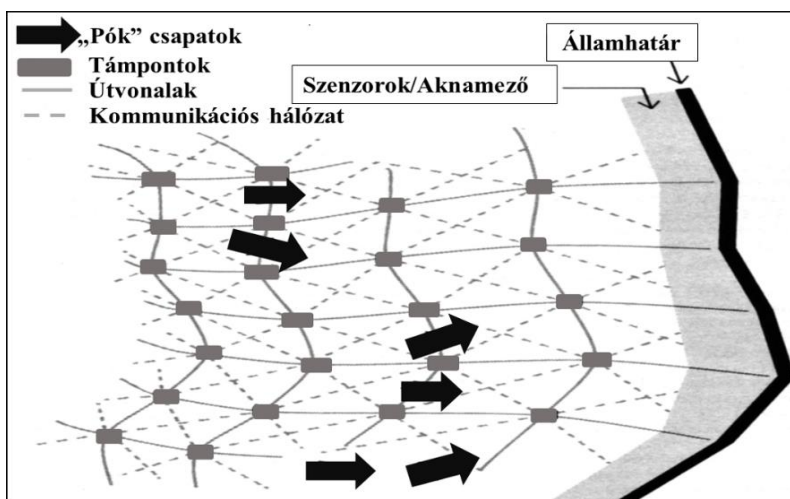
zónát két övezetre tagolták; egy, a határtól 25 km-es mélységben kialakított övezetre, ahol az aktív állományú, magas készenléti erők települnek, valamint egy a mögött kialakított, 50 km-es mélységű övezetre, amelyben az erők döntő részét területvédelmi tartalékos erők képezik. A határvédelmi zóna alegységeinél itt is a szórt telepítés elvét követték, ami alapján az első övezetben 16 km²-re, a második övezetben 6-9 km²-re számoltak egy 28 fős szakasszal. A határvédelmi erők ellenséges csapásokkal szembeni védelmét ezenfelül álcázási rendszabályokkal, színlelt objektumokkal, valamint a szakaszok számára létesített erődök számának – szakaszonként 3-5 db. – növelésével tervezték fokozni. A manőver erők állományát – amelybe beletartoztak a NATO erők is – kizárólag aktív, míg a hátszágvédelmi alakulatokét 90%-ban tartalékosok alkották. A koncepcióban előbbiek könnyű páncélos-, páncélvadász és gépesített lövész, utóbbiak gépkocsizó lövész és könnyű páncélos alegységekként jelentek meg.⁸¹⁹ A csapatok hadművelleti alkalmazását tekintve a koncepció a határvédelmi és a manőver erők szoros együttműködését irányozta elő, amely a fentebb említett *pókháló védelem* elgondolásban nyerte el végső formáját. A SAS koncepcióban a „*pókhálót*” a határsávban telepített aknamezők és érzékelő szenzorok, valamint a határvédelmi zóna erődítései, és az azokat összekötő, föld alá telepített kommunikációs hálózat képezte. Az elgondolás szerint előbbiek azonnal felfedték volna a támadás lehetséges irányát, ami alapján a határvédelmi zóna erői felkészülhetnek a védelmi harcokra. Az első védelmi harcok célja ugyanakkor csak a veszteségokozás és a támadók előnyomulásának lassítása, illetve a szétbontakozó ellenség mozgásának megfigyelése. A koncepció nem számolt azzal, hogy a határvédelmi csapatok képesek lennének a támadást megállítani, ugyanakkor az általuk továbbított információk alapján reagáltak volna a „*pók*” csapatok, azaz a manőver erők, amelyek feladata a veszélyeztetett terepszakaszok megerősítése és az *ellenlökések* végrehajtása volt. A koncepcióban a manőver erők műveleteinek műszaki és logisztikai támogatása a határvédelmi csapatok feladata lett volna, amelynek infrastrukturális hátterét ugyancsak a határvédelmi övezetben létesített, föld alatti telepítésű raktárakkal tervezték biztosítani.⁸²⁰

A koncepció ugyanakkor, a többi *nem provokatív védelmi* elgondoláshoz hasonlóan, kifejezetten elvetette annak lehetőségét, hogy a támadók ilyen módon történő megsemmisítését követően az erők *ellentámadást* hajtsanak végre és átlépjék az NSZK területét. Ennek szellemében a légierő és a haditengerészet, melyek hadművelleti alkalmazására ténylegesen csak a SAS koncepció tért ki, csak korlátozott feladatrendszerrel rendelkeztek. Előbbi feladata

⁸¹⁹ Boeker–Unterseher i.m. pp. 101–102.

⁸²⁰ Grin – Unterseher i.m. pp. 28–29.

a szárazföldi csapatok védelmi hadműveleteinek támogatása, utóbbi pedig a partvédelem lett volna.⁸²¹

28. sz. ábra: A „pókháló védelem” koncepciója⁸²²

Bár a *nem provokatív védelmi* elméleteknek Európa szerte voltak támogatói, a nyugatnémet szakértők mellett kevés akadt, amelyik olyan, önálló alternatív koncepciót dolgozott volna ki, amely komolyabb visszhangra lelt volna a szakmai körökben. Kivételként az Egyesült Királyságban 1980-ban megalakult *Alternatív Védelmi Bizottság* (*Alternative Defence Commission - ADC*) egy 1983-ban megjelent jelentése, valamint **Ken Booth** brit biztonságpolitikai szakértő egy kései, a *hidegháború* végén tett javaslata említhető meg. Az ADC jelentés Európa és az Egyesült Királyság vonatkozásában is vizsgálta a kérdést, amellyel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy szintén tényként kezelte, hogy a semleges államok területvédelme valójában a *nem provokatív védelem* elvét követő olyan stratégiai koncepciók, melyeknek integráns elemeit a *mélyléségi védelem elve* alapján megalkotott hadműveleti elgondolások, illetve ezzel összefüggésben a gerilla jellegű műveletek, valamint a milíciarendszerű haderőstruktúrák képezik.⁸²³ **Booth** már a *hidegháború* utáni világ vonatkozásában elemezte a kérdést, illetve dolgozott ki egy védelmi modellt az újraegyesülő Németország számára, mint lehetséges alternatívát, ami alapvetően a korábbi koncepciókkal mutatott hasonlóságot.⁸²⁴

Összességében a *nem provokatív védelmi* elméletek NATO-n belüli gyakorlatba való átültetésének, noha egy évtizeden keresztül folytak élénk és nyilvános viták azokról, valójában

⁸²¹ Boeker – Unterseher i.m. pp. 103–104.

⁸²² Forrás: Grin – Unterseher i.m. p. 29.

⁸²³ vö. Defence without the Bomb. pp. 112–119, 132–138.

⁸²⁴ vö. Booth – Baylis i.m. pp. 121–125.

sosem volt realitása. Ezeket az elméleteket ugyanis már az *AirLand Battle* koncepció tervezési szakaszában, illetve annak doktrinális szintre emelését követően dolgozták ki, amely doktrínával az USA, mint a NATO vezető nemzete, egyértelműen kifejezte, hogy a konvencionális védelemről alkotott nézete teljesen más megközelítést követ. A NATO ennek a doktrínának a szellemében kezdte meg 1984-ben kidolgozni a *követő* – azaz második lépcsős – *erők támadásának (Follow-On Forces Attack – FOFA)* hadműveleti koncepcióját⁸²⁵, amellyel gyakorlatilag lezártnak is lehetett tekinteni az ettől eltérő védelmi javaslatok megvalósításával kapcsolatos vitákat. Az ezt követően megfogalmazott javaslatok így már inkább csak a szakmai értelmiségi köröket foglalkoztató elméleti kérdések tekintetében rendelkeztek relevanciával.

5.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

Mint láthattuk, a NATO-n belül, a szövetség fennállása óta vissza-visszatérő kérdés volt a konvencionális védelmi képességek fejlesztésének szükségessége, amelynek kapcsán számos olyan javaslat született, amelyek ezt a területvédelmi képességek erősítésével vélték megvalósíthatónak. Amint az utókor bebizonyította, ezekből gyakorlatilag semmi sem valósult meg, így ezek a tervezetek ma már inkább csak (had)történelmi jelentőséggel bírnak. Érdekes azonban röviden szót ejtenünk arról, hogy milyen kritikák érték ezeket a koncepciókat, ez ugyanis témánk szempontjából egyáltalán nem irreleváns. Az itt vázolt koncepciók többségét ért bírálatok ugyanis – eltekintve most a politikai és gazdasági kritikáktól⁸²⁶ – már azok alapvető elgondolását is megkérdőjelezték, különösen a *nem provokatív védelem* elvét követő javaslatokat. A kritikusok tagadták, hogy olyan hadműveleti elgondolás, amely nem helyezi kilátásba a szembenálló fél országának, vagy érdekeltségi területeinek még konvencionális eszközökkel történő pusztítását sem, és csupán a támadó erők, nem pedig az ellenség teljes

⁸²⁵ Erről bővebben lásd Technologies for NATO's Follow-On Forces Attack Concept. A Special Report of OTA's Assessment on Improving NATO's Defense Response. U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, July 1986.

⁸²⁶ Politikai szinten a legtöbbet hangoztatott kritika az NSZK vezetésétől származott, amely Bonin óta úgy tekintett minden, a határövezetben létesítendő erősítési munkálatokra, hogy azok konzerválják az ország széttagoltságát. A másik tipikus politikai szintű bírálat a NATO, elsősorban az angolszász szakértőktől származott, akik úgy vélték, hogy ezek a koncepciók túlságosan is a semleges országok megközelítését követik, és amíg túl nagy hangsúlyt fektetnek a nemzeti önvédelmi képességekre, addig a szövetséges erőknek a védelemben betöltött szerepét elhanyagolják, ami így a tagországok egymással szembeni szolidaritását csökkentik. A gazdasági jellegű kritikák ezzel szemben a konvencionális erők fejlesztésére (új fegyverrendszerek hadrendbe állítása, erősítések stb.) költendő összegeket túl magasnak tartották. Értekezésünknek nem célja állást foglalni ebben a kérdésben, és aligha lehetne; a pro és kontraérvek képviselői ugyanis számos tanulmányban „bizonyították” a maguk igazát, illetve cáfolták meg egymást. A kritikákra lásd Strachan i.m. p. 30, Gates (1991) i.m. p. 308–313, Unterseher i.m. p. 117–119.

hadipotenciáljának *kifárasztására*, illetve *felőrlésére* törekednek, képesek lennének az *elrettentést* megvalósítani. Az ilyesfajta kritikák lényegében a *szűkebb értelemben vett védelem* által megvalósítandó, *megtagadáson alapuló elrettentés* létjogosultságát kérdőjelezték meg, arra célozván, hogy a hiteles *elrettentés* mindenképpen megköveteli a *büntetéshez* szükséges képességeket, legyenek azok nukleárisak, vagy csak konvencionálisak.⁸²⁷ De sok kritika érte magukat a hadműveleti elgondolásokat is. A koncepciók ellenzői úgy vélték, hogy a *mélyléségi védelem* elve az NSZK katonaföldrajzi adottságai miatt nem megvalósítható, továbbá, hogy a *mélyléségi védelem* során az ellenség által elfoglalt területek visszaszerzésére nem állnának rendelkezésre a szükséges páncélos csapatok, ha azok arányát a koncepciókban elképzelt könnyűgyalogos erők fejlesztése érdekében csökkenteni kellene. A *mélyléségi védelem* részeként az *előretolt védelmi zónában* javasolt erősítéseket pedig gyakorta illették a „*Maginot-vonal*” kritikájával is, amely kifejezést akkoriban – de részben még ma is – az eleve kudarcra ítélt védelem szinonimájaként használták.⁸²⁸ Bírálták továbbá azt is, hogy ezek a koncepciók jelentős részben a tartalékos erőkre támaszkodtak volna, melyek állománya – a tartalékos szolgálati forma jellegéből következően – nem rendelkezhet akkora harcértékkel, mint az aktív állomány.⁸²⁹

A kritikákkal szemben a koncepciók kidolgozói és pártolói viszont azzal érveltek, hogy a *büntetés* elvét követő elgondolások vagy azonnali nukleáris eszkalációhoz vezetnek, és így megvalósul a MAD, vagy éppen ellenkezőleg, a *kölcsönös elrettentés* miatt az nem következik be, viszont így a konvencionális védelem nem biztosítható a *büntetéssel*, csak a *megtagadással*.⁸³⁰ Olvasatukban tehát a *megtagadás* ebben a stratégiai patthelyzetben hiteles *elrettentést* valósíthat meg. A hadműveleti elgondolásokat ért bírálatokra adott válaszuk pedig az volt, hogy a *Maginot-vonal* kritika azért nem helytálló, mert az általuk elképzelt védelmi rendszer nem egy összefüggő lineáris erődrendszer, hanem kis erődök mélységében tagolt hálózata, amely szemben a két világháború közötti francia elgondolással, a *mélyléségi védelem elvéből* következően az erők zömét a mélységbe, nem pedig az erődrendszerekbe koncentrálja. A francia példával ellentétben tehát, ha a támadó leküzdi a határvédelmet, akkor a mélységben további, egyre fokozódó ellenállással kell számolnia. Olvasatukban éppen a NATO védelmi elgondolása volt egy, gépesített erőkkel megvalósított *Maginot-vonal*, mivel a szövetség az erőit úgy koncentráta az *előretolt védelmi zónába*, hogy a mélységben nem álltak rendelkezésre

⁸²⁷ vö. Gates (1991) i.m. pp. 309–313, Laqueur–Sloss i.m. pp. 64–66, Strachan i.m. pp. 32–33.

⁸²⁸ vö. Bradley i.m. p. 57, Freeman i.m. p. 12, Strachan i.m. p. 30, Unterseher i.m. p. 117, Wiseman i.m. p. 72.

⁸²⁹ vö. Canby (1980) i.m. pp. 51–52, Mendershausen (1973) i.m. p. 20.

⁸³⁰ vö. Brauch (1993) i.m. p. 12.

további erők.⁸³¹ Vitatták azt is, hogy az NSZK területe nem lenne alkalmas a *mélyégi védelemre*, mivel területének jelentős része erdős és erősen szegdelt terep, számos szórt kis településsel, amely a *mélyégi védelem* során törvényszerűen alkalmazott gerilla jellegű harctevékenységeknek kedvez.⁸³² Végezetül, a tartalékos erőkkel kapcsolatos kritikákra adott válaszuk az volt, hogy mivel ezek a *területi-elv* alapján szervezett, alacsonyabb felkészítési szintet igénylő, kis kötelékben végrehajtott harcfeladatokra kiképzett erők lennének, ezért nem is szükséges, hogy az aktív erőkkel azonos képzettséggel rendelkezzenek, és miután alkalmazási területük a lakóhelyük vonzáskörzetével lenne azonos, ezért helyismeretük további előnyöket jelentene.⁸³³

Az itt felsorolt pro és kontra érvekben valójában az a szemléletbeli különbség mutatkozott meg, amelyre értekezésünkben már többször is utaltunk, ti. a nagyhatalmi és a kis állami katonai gondolkodás közötti ellentmondások. Ezek a koncepciók ugyanis alapvetően a *semleges államok átfogó területvédelmi megközelítése*in alapuló védelmi alternatívákat próbálták NATO szinten elfogadtatni, ami egy olyan katonai szövetség számára, amelynek érdekeltségei jócskán túlmutatnak tagországai határain, értelemszerűen nem lehetett reális cél. A nagyhatalmi státusz, legyen szó katonai szövetségről, vagy állami szereplőről, természetéből következően megköveteli, hogy rendelkezzen azokkal a képességekkel, amelyekkel a klasszikus háborús célt, a saját akarat ellenségre történő rákényszerítését megvalósíthatja. Ezekről a képességekről való lemondás ezért, amint azt nem egy alternatív védelmi koncepció javasolta, nem lehet opció. **Wilhelm Agrell** ide vonatkozó gondolatait idézve, a nagyhatalmak számára „*nemzeti, vagy többnemzeti biztonsági igényeik*” érvényesítése miatt a „*hadászati támadás alapelvei váltak katonai doktrínáik legfőbb elemévé (...) a kis államok esetében más a helyzet, mivel területük, határaik, vagy néhány kulcsterület védelme jelenti a legvégső célt, ezért az egyetlen lehetséges alternatíva a hadászati védelem.*”⁸³⁴ Elsősorban ezek a szemléletbeli különbségek voltak az okai annak, hogy a lényegében USA vezette NATO még az olyan „mészkeltetebb” és viszonylag „NATO kompatibilis” koncepcióknak sem szentelt nagyobb figyelmet, mint amilyen **Slessoré, Liddel Harté, Canbyé**, vagy éppen **Corcorané** volt, jóllehet az itt felsorolt személyeket a korszak legelismertebb szakértői között tartották számon.

⁸³¹ vö. Slessor i.m. p. 77, Staudenmaier i.m. pp. 37–38, Unterseher i.m. p. 117, Wiseman i.m. p. 72.

⁸³² vö. Brauch (1993) i.m. p. 39, Canby (1980) i.m. p. 52, Gates (1991) i.m. pp. 302–303.

⁸³³ vö. Cormorant i.m. p. 132, Mendershausen i.m. p. 21, Strachan i.m. pp. 29–30.

⁸³⁴ Agrell (1987) i.m. pp. 77–78.

6. A TERÜLETVÉDELEM MAGYARORSZÁGON

Értekezésünk utolsó fejezetében a hazai területvédelem és a területvédelmi erők történeti fejlődését, jelenét, és lehetséges jövőbeni irányvonalait mutatjuk be. Ezzel kapcsolatban a „klasszikus” kronológiai megközelítés módszerét alkalmazzuk, ami alapján négy korszak, a Habsburg Birodalom⁸³⁵, a két világháború közötti, a *hidegháború* és a rendszerváltás utáni korszak viszonylatában vizsgáljuk a kérdést. Áttekintjük, hogy az egyes korszakokban milyen területvédelmi elgondolások, rendszerek, *területi-elv* alapján működő katonai, vagy paramilitáris szervezetek léteztek, illetve, ha voltak, akkor milyen alternatív javaslatok születtek ezek átalakítására vonatkozólag, továbbá, hogy azok miként illeszkedtek a nemzetközi folyamatokba. Végezetül, mindezek alapján összefoglaljuk, hogy milyen tendenciák, vagy sajátosságok mutathatóak ki hazánk területvédelemről és a területvédelmi erőkről alkotott nézeteivel kapcsolatban.

6.1. A TERÜLETVÉDELEM A HABSBURG BIRODALOM KORÁBAN

A Habsburg Birodalom az 1867-es *Kiegyezést* megelőző időszakban egy közjogi szempontból meglehetősen bonyolult felépítésű államalakulat volt, amelyet számos egyedi jogrendszerrel rendelkező, és az önkormányzatiság különböző fokán álló tartomány együttese alkotott. Az egyes tartomány, illetve tartománycsoportok között fennálló különbségek természetesen a hadügyekben is megmutatkoztak.⁸³⁶ A Lajtán túli tartományokban⁸³⁷ ugyan már a 15. századtól működtek különböző, a *területi-elv* alapján szervezett milíciák, ezek azonban a svájci mintát követő tiroli, valamint a Határőrvidék⁸³⁸ milíciáitól eltekintve, meglehetősen alulszervezettek voltak. Csak *ad hoc*, háborúk idején alakultak meg, regisztrált állományuk, egységes kiegészítési és kiképzési rendszerük nem volt.⁸³⁹ Jelleget tekintve

⁸³⁵ Tekintettel arra, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia elnevezést csak az 1867-es *Kiegyezést* követően alkalmazható, a vonatkozó fejezetben azonban az ezt megelőző időszakot is érintjük, ezért, noha a Habsburg Birodalom kifejezés csak informálisan utal erre a különböző királyságok, hercegségek stb. konglomerációját alkotó dinasztikus államalakulatra, hiszen azt sosem nevezték így hivatalosan, az elnevezés elterjedtsége miatt mégis ezt érezzük a legkifejezőbbnek.

⁸³⁶ Molnár (2015) i.m. p. 130.

⁸³⁷ Ebbe beleértendők a *Habsburg-dinasztia* által uralt cseh korona tartományai is.

⁸³⁸ A Magyar Királyság déli, Oszmán Birodalommal határos területén kialakított, és közvetlenül Bécs alá rendelt, katonai igazgatás alá vont területe.

⁸³⁹ A 18. század első felében ugyan történtek kísérletek, hogy a tiroli példa alapján megreformálják, és egységesítsék a tartományi miliciarendszert, ez azonban nem valósult meg. vö. Molnár (2015) i.m. p. 132–133.

hasonlóan, békeszervezet nélkül működött a magyar *insurrectio*⁸⁴⁰ intézménye is, de abban általában kevésbé érvényesült a *területi-elv*, mint a Lajtán túli milíciák esetében.⁸⁴¹ Az első, már a modern haderőszervezési elveknek megfeleltethető, *területi-elven* szervezett milíciarendszer a birodalomban a *napóleoni háborúk* idején, a Landwehr felállításával valósult meg. A Landwehr csapatokat, eltérően az aktív erőktől, a polgári közigazgatási egységek keretein belül, egy meglehetősen szelektív hadkötelezettségen alapuló kiegészítési rendszert⁸⁴² alkalmazva hozták létre, az állományt pedig minden vasárnap és ünnepnapokon gyakorlatoztatták. A Landwehr reform ugyanakkor csak a Lajtán túli területeket érintette, így hazánkban továbbra is az *insurrectio* működött. Bár a háborúra való tekintettel 1808-ban 3 éves intervallumra itt is elrendelték a potenciális felkelők nyilvántartását, valamint éves gyakorlatoztatását, ennek mértéke azonban jócskán elmaradt a Landwehrétől.⁸⁴³ A Landwehrt alapvetően az aktív erők, a *császári-királyi hadsereg* hátszágbeli szolgálat alóli tehermentesítésére alkalmazták. Ez többnyire helyőrségi őrszolgálatot, a felvonulási útvonalak biztosítását és karhatalmi feladatokat jelentett, de az állományból önkéntes, a tábori hadsereghez rendelt könnyűgyalogos alegységeket is szerveztek. A háború utolsó szakaszában továbbá, miután a birodalom más tartalékos szervezettel nem rendelkezett, a Landwehr zászlóaljkat az aktív ezredek alárendeltségébe utalták, így a hátszágvédelmi feladataik mellett már területen kívüli műveletekben is alkalmazhatóvá váltak. Ezzel szemben a *napóleoni háborúk* során négyszer mozgósított *insurrectiot* minden alkalommal, elsősorban a nyugati végeken, a határ védelmére vonták össze, ami szintén jelzi, hogy annak rendeltetése alapvetően nem a *területi-elv* alapján végrehajtandó védelmi feladatokra irányult.⁸⁴⁴

A *napóleoni háborúkat* követően ezek az intézmények már inkább csak papíron léteztek. Az *insurrectiot* 1848-ban, míg a Landwehrt 1853-ban számolták fel.⁸⁴⁵ Az 1848-as polgári átalakulással ugyanakkor egy új fegyveres intézmény is megalakult hazánkban; a Nemzetőrség.

⁸⁴⁰ Bár az utókor *nemesi felkelésként* hivatkozik általában erre az intézményre, azonban az *insurrectio* meghirdetése esetén – amelyre kizárólag a magyar országgyűlés volt jogosult – nem csak és kizárólag a nemesi rendűek keltek fel. Az intézményre részletesen lásd Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Universitas, Budapest, 2003.

⁸⁴¹ Az *insurrectio* során alakultak ugyan pl. megyei „zászlóaljak” (*banderium*), azonban alkalmazásuk elsősorban országos, és nem a helyi védelemre irányult, illetve a csapatok felállítása is inkább a korabeli személyi- és közjogi, valamint a birtokviszonyokkal függött össze. Az *insurrectiot* ezért nem tekinthetjük *területi-elven* szervezett erőnek.

⁸⁴² A nemesség mellett foglalkozási és családi állapot alapján a lakosság jelentős része, alanyi jogon mentesült a Landwehr szolgálat alól. vö. Molnár (2016) i.m. pp. 172–173.

⁸⁴³ Molnár (2016) i.m. 172–173. Az ezt szabályozó törvény évi legfeljebb 14 nap gyakorlatozást írt elő, lehetőleg egyhuzamban levezetve, míg a Landwehr esetében ez a szám csak a vasárnapokkal, ünnepnapok nélkül is évi 52 napot jelentett. vö. 1808. évi III. törvénycikk a hadi szemlérlől és az összes nemes hadgyakorlatairól. 1–2. §, 13. §.

⁸⁴⁴ vö. Molnár (2016) i.m. pp. 172–173.

⁸⁴⁵ Molnár (2017) i.m. p. 92.

Ez tekinthető az első, már a modern haderőszervezés kritériumaival is rendelkező, és a *területi-elv* alapján szervezett hazai tartalékos erőnek, jóllehet, eredetileg nem ilyen céllal hozták létre. A Nemzetőrség, amely elnevezését, rendeltetését, de nagyvonalakban még későbbi sorsát tekintve is az 1789-es francia Nemzetőrség hazai variánsának tekinthető⁸⁴⁶, eredetileg egy karhatalmi feladatokat ellátó, kvázi fegyveres polgárőrség volt. A „nemzeti őrseregről” szóló törvény megfogalmazása szerint: „A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása, az ország polgárainak örökösére biztatik (...) hol a törvényes felsőbbbségnek eljárásához karhatalom szükséges, a karhatalom kiszolgáltatása a nemzeti őrségnek állandó kötelességében.”⁸⁴⁷ A törvény egyértelműen meghatározta azt is, hogy a nemzetőr csapatokat az autonóm közigazgatási egységek szintjén kell felállítani, és hogy alapesetben ugyanezen közigazgatási egységek határain belül is kell alkalmazni.⁸⁴⁸ A kibontakozó polgárháborús körülmények, majd a szabadságharc eseményei közepette a Nemzetőrség feladatrendszere azonban fokozatosan katonai feladatokkal is kibővült. A nemzetőr csapatokat már az első önálló magyar reguláris hadsereg, a formálódó Honvédséggel együtt is alkalmazták a hadműveletekben, illetve maguk az első honvédszászlóaljok is a Nemzetőrségből alakultak meg. A kiegészítési területükről elvezényelt nemzetőrök ugyanis, mivel nem volt idő az állományt megfelelően kiképezni⁸⁴⁹, több esetben sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A kormány ezért elrendelte, hogy a nemzetőrök közül jelentkező önkéntesekből szervezzenek ún. „önkéntes mozgó nemzetőrséget”, akik lakóhelyüktől távol, és hosszabb időre is vállalják a tábori szolgálatot. Ezekből, valamint a *császári-királyi hadsereg* magyar ezredeiből jött létre a 48-as Honvédség.⁸⁵⁰ Az így létrejött haderőstruktúrában Magyarország fegyveres erejének gerincét az aktív Honvédség, valamint a Honvédségbe nem integrált, a *területi-elv* alapján

⁸⁴⁶ vö. Hermann Róbert: 1848–1849: A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest, 2001. pp. 47–48.

⁸⁴⁷ 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. Bevezető rész, 20. §.

⁸⁴⁸ 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. 2. §., 22. §.

⁸⁴⁹ A *nemzeti őrseregről szóló törvény* szerint az állomány kiképzésért alaptól a „katonai egyének” feleltek. vö. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről. 11. §. Az állomány kiképzése tehát már katonai harcoló műveletekben történő alkalmazásukat megelőzően is a katonai felkészítésre irányult, azonban a déli megyékben kibontakozó fegyveres felkelés során, ahol a felkelők között nagy számban vettek részt a jelentős katonai tapasztalattal rendelkező *határőrök* is, az éppen csak megalakult, sokszor rossz fegyverzettel rendelkező, és rövid kiképzésen átesett nemzetőrök nem mindig váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. vö. Hermann i.m. pp. 47–49, Hautzinger Gyula: A modern Nemzetőrségről – tények és gondolatok. Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem – Társadalomtudományi Intézet. Budapest, 2005. pp. 25–26.

⁸⁵⁰ vö. Hermann i.m. pp. 49–58.

tovább működő Nemzetőrség képezte, amit még az *ad hoc* népfelkelő⁸⁵¹, a „guerilla”, vagy szabadcsapatok, valamint a külföldi segédc csapatok⁸⁵² egészítették ki.

Mivel a háborús helyzet miatt a Nemzetőrség feladatrendszerében ekkor már legalább annyira hangsúlyosak voltak a katonai, mint a karhatalmi feladatok, melyeket, mint említettük, a *területi-elv* alapján láttak el, ezért a korabeli normák alapján azt indokolt egyfajta területvédelmi tartalékos erőnek tekintenünk.⁸⁵³ A katonai feladatokkal összefüggésben a Nemzetőrség rendeltetése alapvetően a harcoló hadműveletekben alkalmazott Honvédség tehermentesítése és támogatása volt. A nemzetőrök rendszerint helyőrségi őrszolgálatot, valamint az erődök és egyéb katonai infrastruktúrák védelmét látták el, biztosították a tábori csapatok szállításait, a hágókat és folyami átkelőket, illetve a számukra kijelölt egyéb külsterületeket.⁸⁵⁴ Alacsonyabb szintű kiképzettségük miatt a nyílt csatákra kevésbé alkalmas nemzetőrök képezték az egyik legfőbb toborzási bázisát a gerilla csapatoknak is. Így **Kossuth Lajos**, az *Országos Honvédelmi Bizottmány*⁸⁵⁵ elnökének 1848. december 15-i felhívásában a következők olvashatók: „A nemzetőrség – nem lévén időnk azt kellően kifejtetni, s organizálni, az ellenség visszaverésében ritkán mutatkozott sikeresnek. (...) Alakíttassanak azonnal a törvényhatóságbeli nemzetőrség s más önkéntes vállalkozók köréből gyalog és lovas mozgó nemzetőrségi csapatok (...) gyakorolják magokat nem tömött csatarendi szabályokban, hanem a száguldó csatározásban. (Guerilla harcz).”⁸⁵⁶ A felhívást követő második napon kelt leveléből ismerhető meg **Kossuth** akkori védelmi elgondolása is: „Tervem: egy bizonyos körvonalat jelölni ki a rendes hadseregeink működésére, ezen a vonalon kívül pedig a határok felé mindenütt illy szabad guerilla csapatokat organisálni, melyek ne legyenek egy vagy más táborhoz attachierozva, szabadon mozogjanak, otthon mozogjanak, de mindig mozogjanak, s a szomszéd ellenséget nyugtalanítva, a mi seregeink mozdulatait elősegítsék (...). Ezen guerilla csapat (mozgó nemzetőrség) mindenütt alakíttatik (...).”⁸⁵⁷ A következő napon, december 18-

⁸⁵¹ jogilag nem utódszervezete az *insurrectionnak*. Népfelkelésről törvény nem született, a népfelkelést a különleges jogrendi intézkedések keretén belül időről-időre kiadott egyéb jogforrások szabályozták.

⁸⁵² A külföldi önkéntesekből szerveződött, magyar oldalon harcoló erők. A szabadságharc során ilyen volt a lengyel, a német, a bécsi és az olasz légio. vö. Hermann i.m. pp. 60–61.

⁸⁵³ Ezt az ilyen jellegű szervezetek történeti fejlődése is alátámasztja. Az 1789-es francia Nemzetőrség mintájára a *napóleoni háborúk* alatt létrehozott más nemzetek hasonló erői is jobbra a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erőkbe alakultak át. vö. Molnár (2016) i.m. pp. 157–174. A 48-as szabadságharc alatt ugyanez a folyamat kezdődött meg hazánkban is, a vereséget követően azonban az intézmény felszámolása miatt elakadt.

⁸⁵⁴ vö. Hautzinger (2005) i.m. pp. 25–30.

⁸⁵⁵ A szabadságharc idején a rendkívüli hatalmat gyakorló legfelsőbb végrehajtó szerv.

⁸⁵⁶ Barta István (szerk.): Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első Rész: 1848 szeptember–december. Akadémia Kiadó, Budapest, 1952. pp. 767–769.

⁸⁵⁷ Barta i.m. p. 786.

án kelt rendeletben el is rendelték a teljes országra kiterjedően a népfelkelő és gerilla csapatok megalakítását.⁸⁵⁸

A szabadságharc során számos ilyen népfelkelő és nemzetőrökből, illetve önkéntesekből szervezett gerilla csapat alakult, amelyek mindvégig részt vettek a Honvédség védelmi műveleteiben. Ez ugyanakkor semmiféle „nemzeti sajátosságot” nem jelentett, mivel a magyar szabadságharc jellegét tekintve ugyanazon szabadságharcok sorába illeszkedett, amelyet mintegy három évtizeddel korábban a franciák által megszállt, vagy francia szövetségbe kényszerített nemzetek vívtak Franciaország ellen.⁸⁵⁹ Ezek voltak a már említett, **Jomini** által a „legfélelmetesebbnek” titulált „nemzeti háborúk”, melyekkel kapcsolatban később kialakult az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemző, a *megtagadásra* irányuló „népi”, vagy „nemzeti elrettentés” elmélete, illetve az ezen háborúk hadműveleti tapasztalatai alapján kidolgozott, a *mélyégi védelem elvét* követő hadműveleti koncepciók, és a megvalósításhoz szükséges, miliciarendszerre (is) támaszkodó haderőstruktúra-modellek.⁸⁶⁰ A szabadságharcban az itt felsorolt valamennyi attribútum megjelent, ebből azonban korántsem következik az, hogy kijelenthetnénk, hogy a szabadságharc során hazánk lényegében már – a később kialakult – *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemző védelmi koncepció alapján szervezte meg a honvédelmet. Itt kell visszautalnunk arra a megállapításunkra, hogy az *átfogó megközelítések* esetében „a területvédelem minden esetben védelmi háború, de nem minden védelmi háború területvédelem.”⁸⁶¹ A szabadságharc során hozott valamennyi intézkedés ugyanis, beleértve az *átfogó megközelítésekre* emlékeztetőket is, a kialakult helyzetre való tekintettel születtek meg. A forradalom eredeti célja nem az ország függetlenségének elérése volt, ezért nem is volt olyan szándék, illetve az események gyors eszkalációja miatt idő sem arra, hogy hazánk egy saját védelmi koncepciót megalkosson. Minden olyan aktus, amely emlékeztet az *átfogó területvédelmi megközelítésekben* megjelentekre, a kényszerszülte körülmények, nem pedig egy előre kidolgozott védelmi koncepció eredménye volt.

A szabadságharc vereségét követően Bécs a létrehozott magyar katonai intézményeket, beleértve a Honvédséget és a Nemzetőrséget is, felszámolta. A magyar katonák nagyrészt leszerelték, másik részüket a közös katonai alakulatok vették át. Magyarországot – korábbi autonómiáját jelentősen korlátozva – reintegrálták a birodalomba, ami a katonai dimenzió

⁸⁵⁸ A rendelet szövegére lásd Barta i.m. pp. 794–795.

⁸⁵⁹ A német és az osztrák történelemben ezek a háborúk *Befreiungskrieg*, azaz a szabadságharc. De ugyanígy jelennek meg a franciák elleni háborúk pl. a spanyol, portugál, belga és holland történelemszemléletben is.

⁸⁶⁰ Lásd 3. fejezet.

⁸⁶¹ Lásd p. 87.

tekintetében alapvetően a 48 előtti állapotokhoz való visszatérést jelentette. Ezeket az állapotokat a magyar hadtörténelem máig legnagyobb volumenű alkotását jegyző **Bánlaky (Breit) József** ekként jellemezte: „*a néphadseregek eszméjét, a többi országokhoz hasonlóan, Ausztriában is elejtették (...) az európai hadseregek most ismét a XVIII. századbeli kabinet-hadseregekhez váltak hasonlókká. (...) minden állam legfőbb gondját az állandó hadsereg szaporítására és erősítésére fordított, ellenben a néphadsereg fölvételére szolgáló kereteket vagy megszüntette, vagy csak névleg tartotta fenn s azok fejlesztésére gondot nem fordított.*”⁸⁶²

A területi-elv alapján létrehozott erők újjászervezésére a birodalomban a 48-as eseményeket követően két évtizedet kellett várni. Ez a porosz haderőstruktúra adaptációjával valósult meg, amelynek háttérében a poroszoktól elszenvedett 1866-os vereség állt. Itt szembesültek az osztrák és a magyar katonai gondolkodók a porosz haderő már ismertetett azon hadászati támadás koncepciójával, amely jelentős mértékben támaszkodott az alapvetően területi-elven működő Landwehr támogató tevékenységeire, illetve a Landwehr struktúrából következő mobilizációs-képesség nyújtotta előnyökre. **Vadnai Károly**, egykori 48-as veterán egy, az 1866-os háborút elemző tanulmánykötetben közölt cikkében a következőképp jellemezte az akkori porosz Landwehrt: „*Nem zengünk nekik glóriát, mert magunk is tudjuk, hogy az északi csatátér győzelmeit a testőrség és a sorkatonaság roppant harcosai küzdötték ki, de hogy ezek ily roppant harczsorokban jelenhettek meg, már magában is a Landwehr-rendszernek tulajdonítható. Poroszország ezúttal sorkatonaságát – a maga teljes létszámában – állíthatá ki a síkra. Nem kellett neki ezeket meg ezeket hagyogatni hátra várak védelmére, városok helyőrségi szolgálataira, benső biztosság végett, tartalékra. Mindez a Landwehrtől bőven kitelt, sőt jutott belőle a csatamezőre is elég.*”⁸⁶³

A porosz mintájú haderőstruktúra létrehozásának jogi alapjait hazánkban az 1868-as véderőtörvény fektette le. Eszerint a Monarchia haderejét „*a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés*” képezi.⁸⁶⁴ Ebből a védelem első vonalát az aktív közös, Császári és Királyi Hadsereg (*kaiserliche und königliche Armee*) és a Császári és Királyi Haditengerészet (*kaiserliche und königliche Kriegsmarine*) képezte. Rendeltetésük „*Ő Felsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek elleni megvédése és a belrend és biztosság fentartása.*”⁸⁶⁵ volt. Az elsővonalbeli erők tehát a Monarchia védelme mellett – amely

⁸⁶² Bánlaky József: A Magyar nemzet hadtörténelme, Arcanum, adatbázis Kft., 2001.: <https://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0022/2573.html> (Letöltés ideje: 2017.03.14.)

⁸⁶³ Vadnai Károly: A porosz Landwehr eredete In: Nagy Miklós és Zilahy Imre (szerk.): Háború-könyv. Az 1866-ki hadjáratok ismertetése. Pest, 1866 (174-184. o.) p. 175.

⁸⁶⁴ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 2. §.

⁸⁶⁵ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 2. §.

természetesen nem a *szűkebb értelemben vett védelmet* jelentette – karhatalmi feladatokat is elláttak. A *másodvonalbeli erőkhöz* sorolt Magyar Királyi Honvédség (*königlich ungarische Landwehr*) – és a birodalom másik felében, azonos feladatrendszerrel a *Cászári-királyi Landwehr* (*kaiserlich-königliche Landwehr*) – rendeltetését a törvény a következőképp határozta meg: „*A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fentartására is van hivatva.*”⁸⁶⁶ Ugyanezeket felsorolva, a *honvédségről szóló törvény* már azt is nevesítette, hogy a Honvédség „*a fegyveres erőnek kiegészítő része*”, tehát tartalékos szervezet.⁸⁶⁷ Ennek megfelelően békeidőben csak a törzsek, valamint néhány feltöltött alegység teljesített aktív szolgálatot, az állomány többi részét csak időszakos gyakorlatokra hívták be.⁸⁶⁸ A csapatokat önkéntesekkel, a Honvédségbe közvetlenül sorozottakkal, valamint a közös hadseregnél sor- és tartalékos szolgálati idejüket kitöltött, és onnan a honvéd alakulatok állományátáblájára átvezetett polgárokkal egészítették ki.⁸⁶⁹ Ez a *területi kiegészítés elve* szerint történt, ami alapján az országot – a horvát és szlavón területekkel – 6 honvédkerületre, azon belül pedig a „*törvényhatóságok*”, azaz a polgári közigazgatás beosztásához igazított, *zászlóalj- és századjárásokra* osztották.⁸⁷⁰ Ha ezt összevetjük a Honvédség fentebb idézett rendeltetésével, akkor láthatjuk, hogy az ekkor létrehozott Honvédség a *tágabb értelemben vett területvédelmi erők* tipikus példájának tekinthető. Elsőként említett feladata, a „*hadsereg támogatása*” alapesetben ugyanis az országon belül valósult meg, mivel a törvény kimondta, hogy „*a honvédség kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható; de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.*”⁸⁷¹ Emiatt ezért alapvető feladatának valójában a másodikként említett „*belvédelem*” tekinthető, ami akkoriban elsősorban a határvédelmet, és az ország határain belüli helyőrségi szolgálatot, illetve az erődök védelmét jelentette.⁸⁷² Mindemellett a Honvédség karhatalmi feladatokat is ellátott. Ezt az 1868-as törvények még „*kivételes*” békeidőszaki, ellenben az 1912-es véderőtörvény már alapfeladatként nevesítette.⁸⁷³

A *védelem harmadik vonalát* képező *népfelkelés* – Ausztriában *Landsturm* – rendeltetését a *véderőtörvény* a következőképp határozta meg: „*A népfelkelés háború idején a védelmi erőnek*

⁸⁶⁶ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 8. §.

⁸⁶⁷ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 1. §.

⁸⁶⁸ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 11. §., 14. §.

⁸⁶⁹ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 15. §., 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 4. §., 5. §.

⁸⁷⁰ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 7. §., 8. §.

⁸⁷¹ 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 3. §.

⁸⁷² vö. Pesti Napló. Szombat, december 15. 1866. 17. évfolyam. p. 3.

⁸⁷³ vö. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 8. §., 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. 2. §., 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről. 4. §.

végso megfeszítése, a hadsereg és honvédség támogatására, az ellenség behatolásának megakadályozása, vagy az országba már benyomult ellenség leküzdése végett. A felkelés evégből, mint a véderő kiegészítő része (...)”⁸⁷⁴ A népfelkelésről szóló törvény ezt még kiegészítette azzal, hogy „a sorhadat és honvédsereget támogatni az által, hogy a harczszintér előkészítésénél alkalmaztassék, az ellenséget minél több oldalról nyugtalanítsa és károsítsa, a közlekedést megszakítsa vagy helyreállítsa, akadályokat vessen, végre, hogy a küldöncz- és a hadi czélok által igényelt egyéb szolgálatokat teljesitse.”⁸⁷⁵ Eszerint a népfelkelés tehát eredendően szintén a honi területen folytatott védelmi harcokra létrehozott tartalékos erő volt. A közös hadsereggel, a haditengerészettel, valamint a Honvédséggel – és a *Landwehrrel* – ellentétben eleinte önkéntes erőként működött, 1886-ban azonban már itt is a hadkötelezettség lett a csapatok kiegészítésének elsődleges módja.⁸⁷⁶ A törvények kimondták továbbá, hogy a hadműveleti helyzet függvényében az ország egyéb fegyveres szervezetei (csendőrség, pénzügyőrség, állami erdészlet stb.) is betagolódhatnak a népfelkelésbe.⁸⁷⁷ A hadkötelezettség bevezetését követően a potenciális népfelkelők nyilvántartása a honvéd parancsnokságok feladata lett⁸⁷⁸, csapataik kiegészítése pedig a honvéd adminisztráció bázisán valósult meg, így a megalakuló népfelkelő csapatok a Honvédség magasabbegység szervezetébe tagolódtak be.⁸⁷⁹ Ennek szellemében módosult a népfelkelés rendeltetése is, és az 1886-os új szabályozás kimondta, hogy a népfelkelés – miként a Honvédség – „rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges.”⁸⁸⁰

A vonatkozó jogszabályok alapján látható, hogy a Monarchia a védelem három vonalának klasszikus elvét követte, és aszerint különböztette meg az egyes haderőstruktúra-elemek rendeltetését és feladatrendszerét. Ez alapján rekonstruálható az erők hadműveleti alkalmazásának eredeti elgondolása is. Eszerint alacsonyabb intenzitású konfliktusokban a Monarchia a harcoló hadműveletekben elsősorban a közös hadsereg (és haditengerészet) erőivel számolt, a Honvédséget pedig csak a hátország és a honi hadtápterület biztosítására tervezte alkalmazni, míg magasabb intenzitású fegyveres konfliktusokban már az aktív erőkkel

⁸⁷⁴ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 9. §.

⁸⁷⁵ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 1. §.

⁸⁷⁶ vö. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. 5. §., 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 1. §., 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 2. §.

⁸⁷⁷ 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről. 5. §., 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 2. §.

⁸⁷⁸ 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 10. §.

⁸⁷⁹ Danczer Alfons (szerk.): A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Franklin-Társulat, Budapest, 1889. p. 100.

⁸⁸⁰ 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről. 5. §.

együtt. Ez esetben a hátszágvédelmi feladatokat és a honi terület védelmét az ekkor mozgósítandó népfelkelés feladata volt átvenni, amelynek egységeit, alegységeit adott esetben a már Honvédséggel kiegészített hadműveleti csapatok további megerősítésére is alkalmazhatták. Erre a két scenárióra a példa Bosznia-Hercegovina 1878-as okkupációja, mint alacsony, és az *első világháború*, mint magas intenzitású fegyveres konfliktus. Előbbi esetben a közös haderő mellett 9 honvédszászlóaljat (6 horvátot és 3 magyart) mozgósítottak. Feladatuk elsősorban a horvát-bosnyák határövezetben a határvédelem, határrendészet, katonai szállítmányok kísérése, az utánpótlási útvonalak biztosítása, valamint járőr- és helyőrségi szolgálat ellátása volt, bár egy részük a határ túloldalán, ostromokban és ütközetekben is részt vett.⁸⁸¹ Ezzel szemben az *első világháború* kezdetén a Honvédség nagyarányú mozgósítására már eleve úgy került sor, hogy a honvédc csapatokat nagyjából az aktív hadsereg megerősítésére lehessen alkalmazni, miközben a hátszágvédelmi feladatokra és a az ország területére behatoló ellenséges erőkkel szembeni küzdelemre mobilizálják a népfelkelőket. Mivel a megmerevedett frontvonalak miatt a honi terület viszonylag biztonságban volt, ezért a hátszágban jelentkező fenyegetések is azonban inkább karhatalmi, semmint katonai eszközöket követeltek, és így a népfelkelőket is nagy arányban lehetett a frontra vezényelni.⁸⁸²

Ha csupán a csapatok jogszabályok által meghatározott rendeltetését vennénk alapul, akkor azt mondhatnánk, hogy az egy olyan elgondolást takart, amelyben a Monarchia szinte minden eshetőséggel számolt, beleértve a honi területen folytatott aktív harcoló védelmi hadműveletek kényszerű esetét is, hiszen a népfelkelés meghatározott rendeltetése ezt feltételezné. A valóság azonban ennek épp az ellenkezője volt. A Monarchiának valójában egyáltalán nem volt olyan hadműveleti koncepciója, amely érdemben számolt volna a saját területen folytatott védelmi harcokkal, ezért a területvédelem valójában itt is a hátszágvédelmi feladatokhoz kapcsolódott. Ennek oka, hogy a Monarchia egy tipikus katonai nagyhatalom volt, és mint ilyen, hadműveleti tervezésében a hadászati támadás képezte a központi elemet, védelemmel csak átmenetileg, a keleti határövezetben számoltak. „*Minden nagyhatalom vezérkara a háború gyors eldöntésének egyetlen lehetőségét az ellenfél hadserege gyors felkeresésében,*

⁸⁸¹ Erre vonatkozólag részletesen lásd Balla Tibor: A Magyar Királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja. In: Hadtörténelmi Közlemények, 121. évf. 2008/1. pp. 3–38.

⁸⁸² vö. Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996. pp. 290, 295–301. A hátszágban jelentkező karhatalmi tevékenységekre és a katonai szervezetek karhatalmi tevékenységeire lásd Balla Tibor: Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében. In: Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 12. Hadtörténelmi Múzeum, Budapest, 2012. pp. 63–74.

*megverésében és az ellenséges főváros elfoglalásában látta; ezért a támadást készítette elő*⁸⁸³
– jegyezte meg **Julier Ferenc**, a Monarchia vezérkari tisztje, a Vörös Hadsereg későbbi vezérkari főnöke.

6.2. TERÜLETVÉDELEM A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború közötti időszak a területvédelem tekintetében egyfajta átmeneti korszaknak tekinthető. Ennek oka, hogy amíg a Monarchia, majd a *második világháborút* követően a pártállami korszakban egyaránt működött valamilyen hosszútávú tervezés eredményeként létrehozott területvédelmi rendszer, addig a két világháború közötti időszakban nem. Ez az időszak valójában több rövid szakaszra bontható, melyeken belül mindegyik során, valamilyen külső tényező hatására, nem épülhetett ki olyan haderőstruktúra, amelyben a *területi-elv* alapján szervezett erők hosszú ideig a honvédelem integráns részévé válhattak volna. A *Károlyi-kormány* és a *Tanácsköztársaság* első lépései között szerepelt ugyan *területi-elven* szervezett erők felállítása, azonban mindkét rendszer túl rövid életűnek bizonyult ahhoz, hogy egy hosszútávú védelmi koncepció, illetve kiforrott haderőstruktúra keretén belül lehessen vizsgálni azokat. A *Horthy-korszak* ezzel szemben mintegy negyedévszázadig állt fenn, azonban ebben az időszakban a *trianoni békeszerződésben* meghatározott haderőkorlátozás miatt a 30-as évek végéig nem volt lehetőség jelentősebb haderőfejlesztésre, a szerződés pedig nem tette lehetővé a tartalékos rendszer fenntartását, így területvédelmi tartalékos erők szervezésére sem volt lehetőség.⁸⁸⁴ A háború során ugyan újra felállításra kerültek ilyen erők, de inkább a kialakult hadműveleti helyzetre való tekintettel, semmint azért, mert a vezetés hosszabb távon számolt volna azokkal. Nem kevésbé problémás a területvédelemről, mint a honi területen végrehajtott tevékenység(ek)ről, illetve, ha az *átfogó megközelítés* szemszögéből nézzük, akkor az ország katonai védelméről alkotott nézetek vizsgálata. Mivel 1920 után a magyar politika legfőbb célja a *revízió* volt, ezért a lehetőségeihez képest megvalósítható haderőfejlesztések is olyan képességek és struktúrák kialakítására törekedtek, amelyek a leginkább alkalmasak ennek a célnak a megvalósítására. Mivel a politikai cél, az ország

⁸⁸³ Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.: https://mek.oszk.hu/02200/02221/html/1_3.html (Letöltés ideje: 2022.02.05.)

⁸⁸⁴ vö. 1921. évi XXXIII. törvény az az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről. II–III. fejezet.

érdekeltségei a határon túlmutattak, ezért a vezetés számára a *szűkebb értelemben vett védelem* nem volt opció, hiszen az ország nem *védelmi háborúval* számolt, hanem azzal, hogy – majd valamely szövetséges nagyhatalom segítségével – az elcsatolt területek, vagy legalábbis egy részük visszaszerzése reményében a fennálló határokon kívül fog hadműveleteket végrehajtani.⁸⁸⁵ Mindezek alapján ezen időszak területvédelmének vizsgálata jobbra a *terület- elven* felállított, valamint egyéb olyan katonai szervezetek és feladatrendszerük ismertetésével lehet elvégezni, amelyek rendeltetését, vagy legalábbis elsődleges feladatát a honi területen végrehajtott katonai tevékenységek határozták meg.

Az első ilyen szervezetek 1918-ban, gyakorlatilag ugyanazzal a rendeltetéssel jöttek létre, mint amire a világháború alatt a megmerevedett frontvonalak mögött a hátszországban maradt katonai alakulatokat többségét alkalmazták; karhatalmi feladatok végrehajtására. A hátszorgvédelem részeként a karhatalom legfőbb feladata a világháború utolsó válságos időszakában a sztrájkok letörése, és így a hadigazdaság működésének fenntartása, valamint a romló életszínvonal miatt a katonai és polgári közúti és vasúti szállítások biztosítása volt a fosztogatókkal szemben, de elláttak katonai rendészeti és egyéb feladatokat is.⁸⁸⁶ A frontról visszatérő katonatömegek, és az *őszirózsás forradalom* közepette a rend fenntartása egyre nagyobb terhet rótt a kormányra; a fosztogatás, az erőszakos cselekmények mindennapossá váltak. A hazatérő csapatok felbomlásával, leszerelésével, és részben fosztogató csoportokká alakulásával a Monarchia korában kialakult hazai haderőstruktúra felbomlott, a belügyi szervezetek pedig nem bizonyultak elégségesnek a jelentkező problémák kezelésére. Ilyen körülmények között került sor **Károlyi Mihály** november 11-én kiadott, a „*belső rend*” biztosítására újonnan létrehozandó szervezeteiről szóló rendelete. Ebben a rendvédelmi szervek⁸⁸⁷, és az egykori monarchiabeli csapatok 5 legfiatalabb korosztályának visszatartásával megalakuló „*hadsereg*” mellett került említésre, a Nemzetőrség és a Polgárőrség, mint a *területi-elv* alapján megalakítandó, karhatalmi feladatokat ellátó szervezetek. Amíg előbbi katonai szervezatként hozták létre, és „*lényegében a milícia elvére épülő territoriális erőnek*

⁸⁸⁵ Kollega i.m. p. 324.

⁸⁸⁶ vö. Balla (2011) i.m. pp. 66–70.

⁸⁸⁷ A rendeletben felsoroltak: csendőrség, államrendőrség, határrendőrség, pénzügyőrség, közigazgatási (vidéki) rendőrség, budapesti rendőrség, budapesti védőrség, katonai rendőrség, budapesti önkéntes őrsereg, vasúti mozgóőrség. vö. 5,220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek.

szánták”⁸⁸⁸, addig utóbbi az önkormányzatoknak alárendelt polgárőrség volt. A rendelet az országban 6 nemzetőr „központ” (parancsnokság) felállítását is elrendelte és meghatározta, hogy a nemzetőrök felszerelése és ruházata lehetőleg a hadseregével legyen azonos. A nemzetőröket karhatalmi feladatokra szakaszszintű kötelékekben tervezték alkalmazni. A Nemzetőrség rendeltetését a következőképp határozták meg: „*Hivatása a nemzetőrségnek, hogy egységeit a veszélyeztetett rend védelmére kiküldje.*”⁸⁸⁹ Legfontosabb szervezeti komponensüket a vasúti nemzetőr csapatok képezték, melyek feladata a vasúthálózat és a pályaudvarok biztosítása volt.⁸⁹⁰ A nemzetőr alakulatok jelentős része jött létre továbbá olyan módon, hogy a monarchiabeli hátországi – döntően tartalékos – alakulatok, továbbá csendőr, rendőr, de még önkéntes tűzoltó szervezetek is Nemzetőrséggé alakultak át.⁸⁹¹ A Nemzetőrség feltöltése meglehetősen gyorsan haladt, 3 héttel a rendelet kihirdetését követően létszámuk már elérte a 100 000 főt, míg a hadsereg létszáma alig 37 000 fő volt.⁸⁹² A Nemzetőrség létszámának gyors növekedése jelentősen összefüggött a *területi-elv* egyik legfontosabb tényezőjével, a *lokálpatriotizmussal*, amit jelez, hogy még a helyi szolgálatot tisztességesen ellátó nemzetőrök is volt, hogy megtagadták a kiegészítési kerületükről történő elvezénylésüket, és ebben nem egyszer maguk a helyi törvényhatóságuk is támogatták őket, mivel szükségük volt a helyi védelmi erőkre.⁸⁹³

Ugyanilyen nemzetőr alakulatokat szerveztek az ország nemzetiségei által létrehozott nemzeti tanácsok is, melyek azonban gyakran összetűzésbe kerültek a magyar hatóságokkal, illetve az ország területére behatoló román, csehszlovák és szerb csapatok számára egyfajta „*előőrsként*” tevékenykedtek, majd csatlakoztak azokhoz.⁸⁹⁴ Ugyanez történt a magyar nemzetőrcsapatok egy részével is azokon az országrészekén, ahol az idegen csapatok megjelentek, itt ugyanis azokat vagy lefegyverezték, vagy azok a közelben állomásozó, megalakulóban lévő hadsereg egységeihez csatlakoztak. Így pl. a *Székely Hadosztályba* is több erdélyi nemzetőralakulat beolvadt.⁸⁹⁵ Amint egyre egyértelműbbé vált, hogy Magyarország

⁸⁸⁸ Révész Tamás: Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések: Trianon-dokumentumok és tanulmányok 4. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019. p. 103.

⁸⁸⁹ 5220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek. B. pont.

⁸⁹⁰ Révész i.m. pp. 154–155.

⁸⁹¹ Révész i.m. pp. 157–158, 174.

⁸⁹² Révész i.m. p. 163.

⁸⁹³ vö. Révész i.m. pp. 167–168.

⁸⁹⁴ vö. Breit József: A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I. kötet. A Károlyi korszak főbb eseményei. Magy. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1925. pp. 94–98, Révész i.m. pp. 83–84.

⁸⁹⁵ vö. Révész i.m. pp. 145–152, 168.

területi integritása veszélyben van, egyre sürgetőbbé lett a védelem kérdése, a *Károlyi-kormány* hozzákezdett a hadsereg fejlesztéséhez is. A cél egy 8 hadosztályból álló⁸⁹⁶, 70 000 fős önkéntes haderő felállítása volt, a toborzás azonban lassan haladt. A Magyarország számára rendkívül hátrányos, további területek feladását meghatározó *Vix-jegyzék* átnyújtásakor, 4 hetes toborzással alig 5000 fő jelentkezett a hadseregbe. A jegyzék elutasítását követően **Károlyi** lemondott, és a hatalmat a szociáldemokrata-kommunista koalíció vette át, megalakítva a *Tanácsköztársaságot*.⁸⁹⁷

Az 1919. március 21-én megalakult *Tanácsköztársaság* első intézkedései a hadsereg újjászervezése volt, mivel a jegyzék elutasítása egyet jelentett azzal, hogy az országnak védelmi háborúra kell felkészülnie. Március 25-én elrendelték a Vörös Hadsereg felállítását, amely a korábbi gyakorlatot követve, önkéntesek toborzásával folytatta a csapatok feltöltését, továbbra is megtartva a korábbi 8 hadosztályos szervezetet. A Vörös Hadsereg természetesen nem a semmiből folytatta a haderőszervezést, az új fegyveres erő „átvette” a *Károlyi-kormány* haderejét, és a korábbiakhoz képest, a szakszervezetekre támaszkodva, sokkal aktívabb toborzótevékenységet folytatott, mint az elődkormány. Újdonságként jelentek meg a Vörös Hadsereg kapcsán az üzemekben megalakított új szervezeti elemek, a „*munkás tartalékszázaljak*”. Az erről szóló rendelet kimondta, hogy: „*A kiképzés a rendes munkaidőn kívül [sic!] történik. A fegyvereket a gyári munkástanács őrzi.*”⁸⁹⁸ Két nappal később a belügyi népbiztosi (belügyminiszteri) rendeletben elrendelték továbbá a Vörös Őrség felállítását is, amelynek rendeltetése a következő volt: „*A Magyar Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fentartása [sic!] a Vörös Őrség feladata. A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadseregnek kiegészítő részét képezi és tagjai bármikor hadiszolgálatra rendelhetők, illetve a Vörös Hadseregbe áthelyezhetők.*”⁸⁹⁹ Az alapesetben belügynek alárendelt Vörös Őrség tehát egyben a Vörös Hadsereg tartalékos komponense is volt. A rendelet a Vörös Őrség kiegészítését és szervezetét – egészen községi szintig – a *területi-elv* alapján határozta meg, továbbá kimondta, hogy valamennyi működő karhatalmi szervezet, így a *Károlyi-féle* Nemzetőrség megmaradt erői is a Vörös Őrségbe integrálódnak.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ Ekkora haderőt engedélyezett a már korábban, 1918. november 13-án Belgrádban megkötött egyezmény Magyarország számára. vö. Kollega i.m. pp. 303–304.

⁸⁹⁷ Kollega i.m. pp. 307–308.

⁸⁹⁸ A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról. Különösen 1., 11. A munkás tartalékszázaljakra részletesebben lásd Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. In: Hadtörténelmi Közlemények, II. évf. 1955/3–4. sz. pp. 213–242.

⁸⁹⁹ A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról. 1. §.

⁹⁰⁰ A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról. 2. §., 9. §. A Vörös Őrségre lásd Takács Gyula: A Vörös Őrség. In: Közép-európai Közlemények, 5. évf. 2012/1. pp. 157–164.

Ezek a munkás tartalékszázlójak és a Vörös Őrség – beleértve annak „létszámfeletti tartalékos” alegységeit – képezték a hátszág védelmére rendelt, *területi-elv* alapján szervezett erők gerincét, amelyet még néhány egyéb alegység egészített ki, pl. a budapesti ún. Vörös Tengerészdandár.⁹⁰¹ Egy májusi rendelet értelmében a hadműveleti területet és a hátszágot adminisztratív szinten is különválasztották. A hadműveleti csapatok vezetése és irányítása a Vörös Hadsereg Parancsnoksága, míg a hátszági csapatok és katonai intézetek a Hadügyi Népbiztosság (hadügyminisztérium) felelősségebe kerültek.⁹⁰² A felelősség megosztás alapján tehát a munkás tartalékoszázlójak, valamint a Vörös Őrség egyfajta területvédelmi erőként jöttek létre, melyek feladata ez esetben a hátszágvédelem volt. Ebbe beletartozott a hadműveleti területnek nem részét képező déli és nyugati, valamint az északi határ egy szakaszának védelme is, amely teljes egészében utóbbi szervezet felelőssége volt.⁹⁰³ Ezeknek a hátszági alakulatoknak egy része az északi, majd a keleti hadműveletben is részt vett, a keleti fronton összeomló offenzívát követően azonban, mivel a *Tanácsköztársaság* augusztus 1-ével lemondott a hatalomról, és az új kormány a harcok beszüntetése mellett döntött, az előnyomuló román csapatok az ország mélységében már nem találkoztak érdemi ellenállással.⁹⁰⁴

A Vörös Hadsereg hadműveleteivel párhuzamosan kezdett formálódni Szeged, majd Siófok központtal az „ellenforradalmi kormány” fegyveres ereje, a **Horthy Miklós** monarchiabeli ellentengernagy vezette Nemzeti Hadsereg. Ezt a Tanácsköztársasággal szembenálló önkéntesekkel, valamint sorozottakkal töltötték fel, de a felbomló Vörös Hadsereg állományából is – amennyiben a politikai ellenőrzésen megfelelték – sokakat átvettek. A Nemzeti Hadsereg létszáma 1920 februárja körül már 100 000 fő körüli volt, és a kivonuló román csapatoktól fokozatosan átvették az ország feletti ellenőrzést. Az új kormányt az antant is elismerte, így Magyarország jogot nyert, hogy képviseltesse magát a béketárgyalásokon, amelynek eredményeként megkötötték a *trianoni békeszerződés*.⁹⁰⁵ Ennek értelmében haderőcsökkentést kellett végrehajtani, miután a magyar fegyveres erők maximális létszámát a békeszerződés 35 000 főben határozta meg, a csapatok feltöltését pedig kizárólag önkéntes kiegészítéssel engedélyezte. Magyarország fegyveres erőinek megnevezése Magyar Királyi Honvédség lett, rendeltetése „a belső rendnek és biztonságnak fentartása [sic!] s az ország

⁹⁰¹ vö. Breit i.m. pp. 16–17, Révész i.m. p. 182.

⁹⁰² Breit i.m. p. 34, Kollega i.m. p. 311.

⁹⁰³ vö. Szöcs Ferenc: Adalékok az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság határőrzetének történetéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 16. évf. 1969/2. pp. 272–283.

⁹⁰⁴ Kollega i.m. p. 309.

⁹⁰⁵ vö. Révész i.m. pp. 252–259.

határainak megvédése.”⁹⁰⁶ A létrehozásáról szóló törvény indoklása – eltekintve annak az objektív történelmi tényeknek nem megfeleltethető egyes pontjaitól – ugyanakkor a realitást figyelembe véve helyesen állapította meg, hogy „ezek a békefeltételek nemcsak gazdasági tekintetben veszélyeztetik a megmaradó csonk életképességét, (...) hanem katonai rendelkezéseikben az állami fennmaradás pilléreit is megtámadják, amikor egyrészt az általános hadkötelezettség megszüntetését, (...) másrészt oly megkötő rendelkezéseket – létszám megállapítása, tartalékok képzésének lehetetlensége, létszámhiányok pótlásának korlátozása, hadianyag beszerzés korlátozása, mozgósítás megtiltása – tartalmazzak, amelyek a jogos önvédelem lehetőségétől teljesen megfosztanak.”⁹⁰⁷ A helyes helyzetfelismerés ellenére a katonai vezetés elgondolásai azonban mindvégig nélkülözték a realitást. Egyet kell értenünk azzal a megállapítással, miszerint: „A jövő háborújával, mint világháborúval számolt a magyar katonai vezetés, melyben szövetséges csoportosulások fognak összecsapni. Ezért a (...) megfelelő szövetségi rendszer ösztönzését és az ahhoz való csatlakozást fontos stratégiai feladatnak tartották. (...) A lehetőségeket messze túlértékelve a jövő magyar hadseregét is olyan gépesített haderőnek képzelték el, mely majd a megfelelő szövetségi rendszerben, az általa támogatva és fedezve, gyors és hatásos csapást képes mérni, azaz a fő hadászati elvet a támadásban látták.”⁹⁰⁸ A stratégiai környezet értékelés a jövő háborúját és a szövetségkeresés szükségességét illetően kétségtől helytálló volt, mint ahogy a politikai cél, a revízió is a hadászati támadáshoz szükséges képességek kialakítását követelte meg, ami azonban az ország lehetőségeit tekintve illuzórikus volt. Paradox módon ezt az 1924-ben elfogadott E-1 jelzésű harcszabályzat is elismerte, és bevallottan olyan alapelveket fogalmazott meg, amelyek nem voltak összeegyeztethetőek az ország lehetőségeivel: „Hogy a szabályzat e célját elérhesse, szükséges volt, azt nem a trianoni békeszerződés engedélyezte haderőre, hanem egy középnyagyságú államnak oly hadseregére alapozni, amelynek korszerű a fegyverzete és a felszerelése. (...) Csak a támadás töri meg az ellenség erkölcsi és anyagi erejét. Csak a támadás hozza meg a döntést. A támadás rákényszeríti az ellenségre akaratunkat, törvényt szab cselekedeteinek, biztosítja számunkra az erkölcsi fölényt. (...) a támadó szellemet a csapatnál a végletekig kell fejleszteni.”⁹⁰⁹ Ez láthatóan a klasszikus clausewitzzi háborús cél, eszköz és módszer, a megsemmisítés mechanizmusára történő utalás volt, amely a szabályzat későbbi,

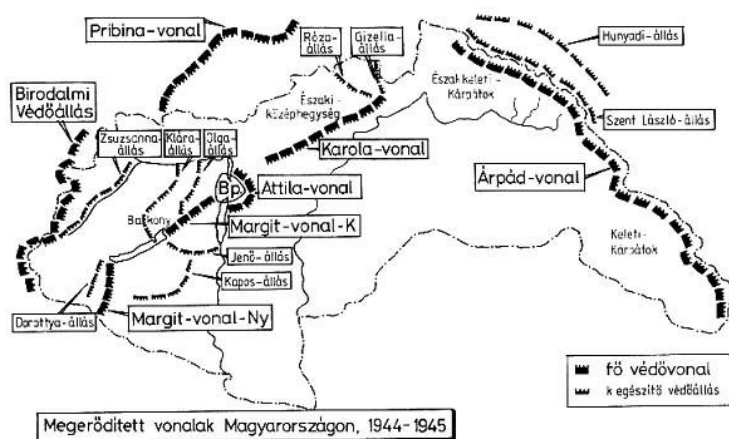
⁹⁰⁶ 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről. 1–2. §.

⁹⁰⁷ 1921. évi XLIX. törvénycikk indoklása a m. kir. honvédségről. I.

⁹⁰⁸ Kollega i.m. p. 324.

⁹⁰⁹ vö. E-1. Harcszati Szabályzat (II. Sz.) I. Rész. Harcszati Elvek. 1. Füzet. A magy. kir. honvédelmi ministerium kiadványa. Budapest, 1924. pp. XIII, 220–222.

1939-es kiadásában még egyértelműbben jelent meg: „*Gyors döntést csak a mozgóharc hozhat. (...) Csatával kényszerítjük ki hadászati elgondolásunk teljességét. (...) A támadás célja az ellenség megsemmisítése. Támadjunk már eleve merészen és mindig teljes erővel. Mindenkit hasson át a győzni akarás.*”⁹¹⁰ A politikai célokkal összefüggésben kétségtelenül érthető volt ez a gondolkodás, de a valós helyzet tekintetében aligha szorul magyarázatra, hogy az erők hadműveleti alkalmazásának *hadászati támadásra*, és az *ellenség megsemmisítésére* irányuló elgondolása a kisantant országokkal szemben, amelyek együttes erőfölénye még a 30-as években is húszszoros volt, továbbá Magyarország háromirányból történő megtámadására és megszállására kidolgozott hadműveleti tervekkel rendelkeztek, legalábbis megalapozatlan volt. Kiváltképp, hogy ekkor még nem volt az országnak olyan szövetségese sem, amely katonailag támogatta volna.⁹¹¹ A magyar vezetés tehát, hiába húzódott hatalmas szakadék a politikai célok és az eszközök között, nem védelemben gondolkodott. Ennek megfelelően olyan hadműveleti elgondolások, amelyekben az *átfogó területvédelmi megközelítések* jellemzői megjelentek volna, nem születtek. *Hadászati védelemmel* a vezetés legfeljebb a határvédelemben számolt, a *mélyiségi védelem* elve idegen volt a hazai gondolkodástól, illetve az csak az 1944-ben kialakult hadműveleti helyzetre való tekintettel, kényszerűen jelent meg, miután már a szovjetek magukhoz ragadták a hadászati kezdeményezést. Ezt egyértelműen igazolják az ország erősítési munkálatai is; amíg a keleti Kárpátokban a területi visszacsatolásokat követően az *Árpád-vonal* kiépítése szinte azonnal megkezdődött, addig az ország belső védelmi vonalai csak 1944-ben, már a szovjet előnyomulás hatására létesültek.⁹¹²

29. sz. ábra: Magyarország erősítései az 1940-es években⁹¹³

⁹¹⁰ vö. E-1. (1939) pp. 128–130, 148.

⁹¹¹ vö. Kollega i.m. pp. 325–326.

⁹¹² Ravasz István (szerk.): Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1996. pp. 100–101.

⁹¹³ Forrás: Ravasz i.m. p. 101.

Emiatt a honi területen védelmi feladatok végrehajtására tervezett erők rendeltetése ezért a háterszágvédelem lett. Ezek az erők ugyanakkor sokdrangú szerepet kaptak csak a lassan meginduló haderőfejlesztés során, hiszen a prioritást a támadóképességek fejlesztése jelentette. A magyar vezetés a létszámkorlátozást és a tartalékképzés problémáit különböző fedőszervekkel igyekezett kijátszani, de ugyanezt a célt szolgálta a *testnevelésről szóló törvény* is, amely lényegében az üzemi dolgozók és a fiatalok fedett katonai előképzését volt hivatott megvalósítani.⁹¹⁴ Ez fektette le a *leventeszervezetek* alapjait.⁹¹⁵ Magyarország csak 1938 után, a kisantant országokkal kötött *bledi egyezményt* követően kezdhette meg a nyílt haderőfejlesztést.⁹¹⁶ Elindult a *Győri Program*, illetve megalkották a *honvédelmi törvényt*, amely már hadkötelezettségen alapuló kiegészítési rendszert hozott létre. Ennek megfelelően került visszavezetésre a tartalékos rendszer, illetve nyert szabályozást a *leventekötelezettség*, nyíltan vállalva már annak katonai jellegét.⁹¹⁷ Kifejezetten háterszágvédelmi rendeltetésű erőkről a jogszabály külön nem tett említést, de a kortársak azokhoz alapesetben továbbra is a karhatalmi erőket sorolták; a csendőrséget, a rendőrséget, a pénzügyőrséget és az állami erdészet fegyveres szervezeteit. Állományukat csak katonailag kiképzett személyekkel lehetett feltölteni.⁹¹⁸ A törvény továbbá nevesítette, hogy a felsorolt szervezetek azon része, amely „*a hadi események miatt működését megszüntetni kénytelen, a honvédséghez csatlakozik.*”⁹¹⁹ A karhatalom mellett a háterszágvédelem másik feladatrendszerét a polgári védelem képezte, amelyre a *légoltalom* (itt: „*légvédelem*”) kapcsán tért ki a törvény⁹²⁰, de annak szabályozásáról már korábban is született jogszabály.⁹²¹

Kifejezetten a háterszágban végrehajtandó védelmi feladatokra, a *területi-elv* alapján szervezett tartalékos erők felállítására csak 1944-ben került sor. A tartalékos állományt ezt megelőzően többnyire a hadműveleti csapatok feltöltésére, illetve a hadtápterület, és nem a háterszág biztosítására létrehozott különböző alegységek felállítására használták fel. Tipikusan

⁹¹⁴ vö. 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.

⁹¹⁵ Levente szervezetekre lásd Ravasz i.m. pp. 256–257.

⁹¹⁶ Kollega i.m. pp. 329–331.

⁹¹⁷ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 1–2. §., 6–14. §., 19–27. §.

⁹¹⁸ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 73. §.

⁹¹⁹ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 14. §. (5).

⁹²⁰ vö. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. 131–139. §.

⁹²¹ Lásd 1935. évi XII. törvénycikk a légvédelemről. Értekezésünkben a polgári védelemmel kapcsolatos feladatrendszerekre, mint ahogy eddig, úgy hazánk esetében sem térünk ki, csupán említés szintjén.

ilyen erők voltak a *hadtápszázlójak*.⁹²² Mivel a hátszág védelmére nem állt rendelkezésre elegendő erő, 1944 szeptemberében miniszterelnöki rendeletet adtak ki arról, hogy a „közbiztonsági érdekek fokozottabb védelmének biztosítása és egyes honvédelmi feladatok ellátása céljából nemzetőrséget kell szervezni.” A rendelet az új szervezetet, mint a „*m. kir. honvédség része*” hozta létre, feladatai között pedig a következőket sorolta fel: a „*közbiztonsági szervek (...) támogatása, (...) kisebb ellenséges partizán és ejtőernyős csoportok leküzdése; szabotázs cselekmények megelőzése és elhárítása; katonai szempontból fontos vagyontárgyak őrzése; szükség esetén a működő seregtest-parancsnokságok rendelkezései szerint a hadműveletek hátsó területének biztosítása.*”⁹²³ A Nemzetőrség feladatrendszerében tehát karhatalmi, valamint a hátszág és adott esetben a hadtápterület katonai védelmével összefüggő feladatokat nevesítettek. A csapatok felállítása a fegyveres erők legfőbb (hadtestsztintű) területi irányító szervei, a *honvéd kerületi parancsnokságok* alárendeltségébe tartozó *leventeszervezetek parancsnokságainak* a feladata volt.⁹²⁴ Szervezésük tehát a fiatalabb tartalékos korosztályokra (leventék) és a *területi-elve* támaszkodott. Az alegységek jelentős része a németellenes fiatal értelmiségiekből, egyetemi hallgatókból alakult meg. A nyilas hatalomátvételt követően a Nemzetőrség bázisán hozták létre az ún. honvéd Kisegítő Karhatalmi Alakulatok (KISKA) 19 budapesti zászlóalját, amelyek mellett még néhány kisebb vidéki szervezet is megalakult. A feladatrendszer tekintetében ez nem jelentett változást, elsősorban a közlekedési csomópontokat és üzemeket védelmezték, ugyanakkor a KISKA szervezet lett – noha a nyilas kormány idején alakult meg – az egyébként nem túl jelentős, fegyveres nemzeti ellenállás alapsejtje is. A KISKA csapatok rendszeresen hajtottak végre rajtaütéseket a felfegyverzett nyilas pártszolgálatosokon, és kivették a részüket az embermentésből is. A KISKA szervezetet ezért 1945. januárjában a nyilaskormány felszámolta.⁹²⁵ A KISKA működése idején, december 21-én Debrecenben már megalakult az

⁹²² Az elnevezéssel ellentétben ezek az alegységeknek nem logisztikai támogató szakcsapatok voltak, hanem éppen ellenkezőleg, a logisztikai szervezeteknek a hadtápterületen történő tevékenységének minél zavartalanabb biztosítása volt a feladatuk. vö. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. (pp. 193–217) pp. 203–204, 213–215.

⁹²³ 30.430/1944. M. E. számú rendelete a nemzetőrségről.

⁹²⁴ Ravasz i.m. p. 327.

⁹²⁵ Többek-között így részesült a *Jad Vasem* által adományozott *Világ Igaza* kitüntetésben a XIII/1. század parancsnoka, **Gidófalvy Lajos**. A KISKA tevékenységére részletesen lásd Bartha Ákos: A kisegítő honvéd karhatalom és az ellenállás Budapesten. 1944–1945. In: Századok, 154. évf. 2020/2. pp. 281–326, Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai

Ideiglenes Nemzetgyűlés, amely egy január 16-i moszkvai távirat értelmében már azt a feladatot kapta, hogy állítsa fel az első honvéd hadosztályt.⁹²⁶ Ezzel a magyar fegyveres erők történetének egy újabb időszaka vette kezdetét, amely a korábbi időkhöz képest jelentős változást hozott a területvédelemnek a honvédelmen belül betöltött helyét és szerepét illetően is.

6.3. A TERÜLETVÉDELEM A HIDEGHÁBORÚ KORÁBAN

Az 1945 és 1990 közötti időszak a magyar államiság szovjetizálásának korszaka volt. Ez természetesen kiterjedt a fegyveres erők struktúráinak és képességeinek kialakítását meghatározó haderőfejlesztési folyamatokra és a magyar katonai gondolkodásra is. A háborúkról alkotott nézetek, a stratégiai gondolkodás, a hadművelleti koncepciók és a haderőstruktúra is egyaránt a szovjet mintákat követte. A háború után a haderő újjászervezése első lépéseként, az ország újjáépítése miatt, elsősorban a műszaki csapatok fejlesztésére törekedtek, a harcoló erők ekkor még nem élveztek prioritást. A minimális cél a határvédelem erősítése volt, ezért az anyagi készletek nagyrésztét a megalakított Határőrség számára biztosították.⁹²⁷ A kommunista hatalomátvételt követően a haderőfejlesztés felgyorsult, az 1951-ben Magyar Néphadsereg (MN) átkeresztelt Honvédség az év végén már 183 000 főt számlált. Ezt követően egy újabb csökkenés következett, az 1956-os forradalom következtében pedig az MN lényegében felbomlott, és csak azt követően indult meg egy viszonylag egyenletes fejlődés.⁹²⁸

A VSZ tagjaként az MN képességeinek alapvetően két követelménynek kellett megfelelnie. Az első a gépesített képességek biztosítása volt, hogy az interoperabilitás jegyében az MN aktívan részt tudjon venni a *front hadműveletben* a szovjet és a szövetséges csapatokkal. A másik követelmény a hátszágvédelem volt. Ez alapján az akkori terminológia az MN erőit a *koalíciós hadműveletekben* résztvevő „*elvonuló*”, és a honi területen maradó „*hátszágvédelmi*” csapatokra tagolta. A hátszágvédelmi csapatok közé kezdetben a műszaki csapatokat, a polgári védelemnek átadott katonai szervezeteket, valamint a karhatalmi

Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229, Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kisegítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.

⁹²⁶ Kollega i.m. p. 399.

⁹²⁷ vö. Kollega i.m. pp. 399–403.

⁹²⁸ vö. Kollega i.m. pp. 406–414, 427–429.

alakulatokat sorolták, illetve ide tartoztak a különböző katonai intézetek is. Közvetlenül a világháború után a hangsúly az ország újjáépítése és aknamentesítése miatt a műszaki és a polgári védelmi, míg a forradalmat követő időszakban a karhatalomra helyeződött.⁹²⁹ Egységes vezetési rendszere ezeknek az erőknek nem volt, az egyes szakfeladatok koordinálását ugyanakkor segítették az egyes szervezetek között fennálló együttműködési tervezetek, illetve átfedések. A *Polgári Védelem Országos Parancsnokság (PVOP)* parancsnoka pl. maga a honvédelmi miniszter volt,⁹³⁰ míg a karhatalmi feladatokra a BM Karhatalom és az 1957-ben megalakult Munkásőrség mellett, jelentős számban alkalmaztak honvéd karhatalmi erőket is.⁹³¹ A PVOP a parancsnoki beosztásának miniszteri betöltése ugyanakkor már a hátszágvédelemről alkotott addigi nézetek egy új megközelítését tükrözték. A *sztyálini szovjet katonai doktrína* ugyanis még, dacára annak, hogy 1949-től már a Szovjetunió is rendelkezett atomfegyverrel, a jövő háborúját a *második világháborúhoz* hasonló világháborúként képzelte el, amelyben a három „klasszikus” haderőnem összhaderőnemi műveletei – különös tekintettel a páncélos erőkre – játszájk majd a döntő szerepet.⁹³² Ez a nézet az 50-es évekre módosult, a 60-as évekre pedig teljesen új doktrína megfogalmazásához vezetett. **Malinovszkij** marsall, a Szovjetunió Fegyveres Erőinek minisztere 1961-ben már egy olyan szcenárióval számolt, amelyben a „*VSZ csapatai az első tömeges méretű atomcsapások kiváltását követően azonnal, illetve a csapásokkal egy időben (...) szétbontakozási körleteikből, vagy egyenesen a riadókörleteikből, de az is előfordulhat, hogy a békehelyőrségükből mennek át döntő támadásba.*”⁹³³ A következő évben jelent meg **Szokolovszkij** marsall, korábbi vezérkari főnök Hadászat című, nagyhatású műve, amelyben a következőket állapította meg: „*A jövő világháborújában a kitűzött célok elérését illetően döntő szerepet az összpontosított rakéta-atomcsapások játsszájk (...) nagy számban lesznek rombolt és sugárszennyezett területek. Így kedvező lehetőség nyílik majd széles körű, manőverező jellegű támadó tevékenység folytatására, nagy mozgékonyágú gépesített csapatokkal (...) a szovjet hadászat egyik legégetőbb problémája a hátszág megóvása a rakétacsapásoktól (...) Ezért nemcsak a fegyveres erőknek kell magas fokú harcászaltságban lenniük, hanem az egész országot is messzemenően fel kell készíteni az agresszor elleni háborúra.*”⁹³⁴ A szovjet koncepció tehát

⁹²⁹ vö. Germuska – Horváth i.m. p. 112, Helgert Imre – Mészáros Gyula: A Magyar Honvédség a Rendszerváltás sodrában. Néphadseregéből Magyar Honvédség. I-II. Kötet. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017. I. k. pp. 159–160, Horváth – Kovács i.m. p. 91.

⁹³⁰ Kiss Dávid: A Munkásőrség története és előzményei. Veritas Könyvek 8. Veritas, Budapest, 2017. p. 288.

⁹³¹ vö. Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 102–107.

⁹³² Horváth – Kovács i.m. pp. 15–16.

⁹³³ Horváth – Kovács i.m. pp. 48–49.

⁹³⁴ Szokolovszkij i.m. pp. 290–293.

abból indult ki, hogy a jövő világháborúja a NATO és a VSZ között nukleáris csapásokkal veszi kezdetét, és az a fél tud majd győzelmet aratni, amelyik a csapásokat követően képes a hagyományos erőkkel hadászati támadást végrehajtani. Ennek előfeltétele a hátszágvédelem, amely a létfontosságú infrastruktúrák védelmétől, a csapások hatásainak csökkentésétől és az okozott károk mihamarabbi helyreállításától függ, ezzel biztosítva, hogy a szárazföldi csapatok magukhoz ragadják a hadászati kezdeményezést.

Ez a szovjet megközelítés volt a mérvadó a többi VSZ országban, így hazánkban is, amellyel kapcsolatban **Berki Mihály** a következőket írta: „*Az ellenséges csapásokkal egyidőben folyik majd a mozgósítás befejezése, a csapatok felvonulása alkalmazási körleteikbe, a polgári lakosság és a vezető szervek kitelepítése (...) a mentés és mentesítés (...) a hátszágban szükséges rend biztosítása (...) országrészek és megyék kapcsolata az országos vezetéssel átmenetileg megszakadhat (...) nagy károkat okoznak a közlekedési vonalakban és objektumokban (...). Ezek a károk jelentősen befolyásolják és időlegesen akadályozzák a fegyveres erők (...) mozgását, a szövetséges csapatok manővereit, az után- és hátraszállítást.*”⁹³⁵ Az új szovjet katonai doktrína tehát az első csapásokkal szembeni túlélés képessége mellett, amely elsősorban polgári védelmi – és a hátszágvédelemmel szorosan összefüggő, de önálló feladatrendszerként jelentő légvédelmi – képességeket követelt meg, létfontosságúnak tekintették a hátszágvédelmi alakulatok kárelhárítási-, műszaki- és helyreállító stb. képességeinek kialakítását is. Az atomcsapásokkal szembeni védelem és mindeközben a „*koalíciós erők*” hadászati támadó hadműveletének biztosítása honi területen egészen új hadműveleti követelményeket támasztott a fennálló hátszágvédelmi szervezetekkel szemben. Szükségessé vált a hátszágvédelmi rendeltetésű erők háborús időszaki tevékenységeinek szervezettebb előkészítése, és szakmai, valamint műveleti vezetési rendszerének átalakítása. Ezek a tevékenységek addig a HM – és a HM-be integrált MN Vezérkari Főnökség (MNVKF) – hatáskörébe tartoztak, amely azonban leterhelte a tárca működését.⁹³⁶ Ilyen körülmények között indult meg 1970-ben a közvetlen HM (MNVKF) alárendelt *Hátszágvédelmi Alakulatok Parancsnokságának (HAP)* felállítása.⁹³⁷ A HAP megalakításáról szóló parancs szerint „*a hátszág fegyveres védelmi feladatok végrehajtása operatív tervezésére, szervezésére, koordinálására és a hátszágvédelmi erők és szervek vezetésére, felkészítésére olyan középszintű parancsnokság létrehozása válik szükségessé,*

⁹³⁵ Berki (1975) i.m. pp. 26–27.

⁹³⁶ Kiss (2017) i.m. 341.

⁹³⁷ Sztanek Endre: Az országvédelem fontos elem. In: Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001. (pp. 95–120.) pp. 96–97.

amely képes a hátszágvédelem sokrétűségéből fakadó tevékenységek összefogására, s ezzel a Honvédelmi Minisztérium központi szervek mentesítésére a csapatparancsnoksági funkcióktól.”⁹³⁸ A vezetés a hátszági rendeltetésű erők rendeltetését a „hátszág fegyveres védelmével, valamint a hadműveleti csapatok és az ország területén működő /átvonuló/ szövetséges csapatok tevékenységének biztosításával” összefüggő feladatrendszerben határozta meg. Ezek a következő lényegesebb feladatokat foglalták magukba: a szövetséges és a saját erők manővereinek és mozgásának biztosítása, ellenséges légideszant csapatok és diverziós erők felderítése és megsemmisítése, határvédelem és határőrizet, tömegpusztító- és hagyományos fegyverek elleni védelem, az állami és katonai felső-, valamint a területi vezetés működésének biztosítása, kijelölt objektumok őrzés-védelme, vezetéstámogató- és biztosító feladatok, polgári védelem. Ezeket még különböző adminisztratív jellegű, pl. a hadkiegészítéssel és a veszteségpótlással összefüggő feladatok egészítették ki.⁹³⁹ Ezek a feladatok „tárcaközi” együttműködést követeltek meg. A HAP műveleti képességei és koordináló feladatai további fejlesztése céljából ezért a HAP-nak rendelték alá a polgári védelem katonai szervezeteit; a sugárfigyelő - és jelzőrendszert (SUFI), 1 műszaki ezredet, 1 műszaki építődandárt, valamint a fővárosi és megyei polgári védelmi „M” szervezeteket (6 műszaki ezredet és 19 műszaki zászlóaljat). Ugyancsak a HAP alárendeltségébe került az MN több szakcsapata, ör alegysége, valamint a helyőrségi komendáns szolgálatok és önálló komendáns alegységek, és számos egyéb hátszági intézet is. 1973-ban az „M” polgári védelmi szervezetek bázisán hozták létre a területvédelmi tartalékos ezredek és zászlóaljakat. Ugyanebben az évben, a kibővült struktúrával, a HAP-ot átnevezték *Hátszágvédelmi Parancsnoksággá (HÁVP)*.⁹⁴⁰ Az így kialakított struktúrában a HÁVP alárendelt szervezeteit, rendeltetésük alapján a következőképp csoportosították:

- 1) vezetésbiztosító alakulatok és intézetek;
- 2) központi rendeltetésű szakcsapatok és intézetek;
- 3) többrendeltetésű központi és megyei területvédelmi alakulatok;
- 4) MN hadrendjébe békében nem tartozó alakulatok.⁹⁴¹

A vezetésbiztosító alakulatok elsődleges rendeltetése az állami és katonai felső vezetés, valamint a szövetséges csapatok közötti összeköttetés biztosítása volt. Ezzel kapcsolatos

⁹³⁸ A parancs szövegét közli: Germuska – Horváth i.m. pp. 386–388.

⁹³⁹ Kiss (2017) i.m. p. 341.

⁹⁴⁰ vö. Germuska – Horváth i.m. pp. 114–118, Kiss (2017) i.m. pp. 346–347, Sztanek i.m. p. 97.

⁹⁴¹ Berki (1975) i.m. p. 55, Germuska – Horváth i.m. p. 118.

feladataik a vezetési pontok, objektumok és kommunikációs hálózatok fizikai védelmével és telepítésével függtek össze, beleértve azok csapások esetén történő műszaki mentési és mentesítési feladatait is. Ezzel összefüggésben elláttak katonai rendészeti és karhatalmi feladatokat, továbbá feleltek a SUFI rendszer működtetéséért is. Az ide sorolt erőket nagyjából műszaki-, híradó-, rendészeti komendáns, valamint SUFI csapatok alkották.⁹⁴² A *központi rendeltetésű szakcsapatok* rendeltetése az ország szárazföldi- és vízi szállítási útvonalainak, a honi és szövetséges csapatok mozgásának műszaki és fegyveres biztosítása volt. Feladataik lényegében a csapatmozgások és katonai szállítások mindenoldalú biztosítására kiterjedtek, amellyel kapcsolatban rendészeti, objektumvédelmi és erősítési munkákat is elláttak, de pl. hozzájuk tartozott a hadifogolytáborok létesítése és őrzése is. Az egységek, alegységek többnyire „*pontonos-*”, közlekedési-, építő-, hadihajós-, tűzszerész-, valamint őrbiztosító csapatok voltak.⁹⁴³

A *többrendeltetésű központi és megyei területvédelmi alakulatok*, mint a hátszázvédelmi rendszer területvédelmi komponense, több tekintetben is sajátos szervezeti elemnek tekinthetők. Egyfelől ezek az alakulatok a többi komponenssel szemben tartalékos erők voltak, másfelől pedig, a HÁVP csak a szakmai irányításukért felelt, szolgálati előjárójuk az MNVKF volt. Az MNVKF a fővárosi és megyei kiegészítési parancsnokságok bázisán 1974-ben megalakult területvédelmi és hadkiegészítési parancsnokságokon keresztül látta el ezt a feladatot.⁹⁴⁴ Ugyancsak sajátosnak tekinthető, amint azt fentebb már említettük, hogy ezek a területvédelmi erők eredetileg polgári védelmi „M” műszaki alakulatok voltak, tehát eredetileg nem fegyveres védelmi feladatok végrehajtására hozták létre azokat. Területvédelmi szervezetté történő átalakításukat követően is megőrizték a polgári védelemmel összefüggő egyes feladataikat. Rendeltetésük az volt, hogy biztosítsák az „*ország egyes területein (tájegységein), illetve a megyékben jelentkező ellenséges cselekmények vagy elemi csapások elhárítását, illetve azok következményeinek felszámolását.*”⁹⁴⁵ Erre utalt a „*többrendeltetésű*” megnevezésük is, ti. hogy minden, a védelmi szektort érintő kihívásra képesnek kellett lenniük reagálni. Ez az ambiciózus elgondolás a területvédelmi erők feladatrendszerébe – noha azokat tervezetten nem önállóan, hanem az aktív MN és a hátszázvédelembe bevont nem katonai erőkkel (BM, Munkásőrség, polgári védelem) hajtották volna végre – olyan tevékenységeket sorolt, mint „*biztosítani a harcoló csapatok felvonulását, a saját és szövetséges csapatoknak a*

⁹⁴² Berki (1975) i.m. pp. 55–56.

⁹⁴³ Berki (1975) i.m. pp. 55, 57–58.

⁹⁴⁴ Berki (1975) i.m. p. 56, Germuska – Horváth i.m. p. 116.

⁹⁴⁵ Berki (1975) i.m. p. 59.

megye területén történő manőverét, személyi, anyagi, és fontos népgazdasági szállítások végrehajtása”, részvétel a határvédelemben, a megye területén tevékenykedő ellenséges felderítő- és diverziós erők, valamint „*belső ellenforradalmi csoportok*”, légideszant csapatok megsemmisítésében, a helyi polgári és állami vezetés működésének biztosításában, objektumok védelmében, a lakosság kitelepítésében, kárelhárítási feladatokban, a SUFI működésének biztosításában stb.⁹⁴⁶ A területvédelmi erők végrehajtóként, vagy közreműködő-, támogató erőként tehát alapvetően azokat a feladatokat kellett, hogy ellássák helyi szinten, amit a *vezetésbiztosító és központi rendeltetésű alakulatok* országosan. A másik, a területvédelmi erők megnevezésében szereplő jelző, a *központi* és a *helyi*, az erők alkalmazási körzetére utalt. A helyi területvédelmi csapatokat 19 megyei és 1 fővárosi zászlóalj, vagy ezred erejű alakulat képezte. Ezeket az adott közigazgatási körzeteken belül alkalmazták. A fennmaradó további 5 központi ezred ellenben a közigazgatási határokon átvélő felelősségi területtel rendelkezett. Ezek voltak a *tájégségek*, és az ezredek papíron az adott *tájégségen* reálisan jelentkező fenyegetésekre történő reagáláshoz szükséges, eltérő képességekkel rendelkeztek. Az 5 központi ezred egyfajta területileg korlátozott mozgó tartaléknak is tekinthető, mivel feladatuk volt a megyei csapatok megerősítése is, amennyiben az szükségessé vált.⁹⁴⁷

A HÁVP negyedik komponense, a békeidőszakban nem az MN hadrendjébe tartozó alakulatok, szintén sajátos szervezési elv alapján jöttek létre. Ezek gerincét az ún. „*új kiképzési rendszerű műszaki csapatok*” képezték; 1 általános műszaki- és 1 közlekedési műszaki dandár. Ezeket még 1964-ben állították fel azzal a céllal, hogy felkészülve az atomháborúra, megerősítsék az MN azon képességét – a fentebb ismertetett szovjet hadműveleti elgondolással összhangban –, hogy a háború első szakaszában csapást szenvedett azon infrastruktúrákat, amelyek szükségesek az azt követően meginduló hadászati támadó (*front*) hadművelet sikeres végrehajtásához, helyre tudják állítani, ezzel biztosítva a csapatok előrevonását, mozgását, majd utánpótlásbiztosítását a honi területről. Ugyanakkor volt egy másodlagos célja is a 2 dandár felállításának, mégpedig az, hogy a társadalmi perifériáról sorozott, iskolázatlan állomány számára az MN keretén belül úgy biztosítsanak szakmai képeztést, hogy mindeközben hozzájárulnak a nemzetgazdasághoz. Ebből következett a csapatoknak az elnevezése is. Állományukat ugyanis az alapkiképzést követően különböző nemzetgazdasági

⁹⁴⁶ Berki (1975) i.m. p. 60.

⁹⁴⁷ vö. Berki (1975) i.m. pp. 59–65.

építőmunkákban alkalmazták, hogy ennek keretén belül sajátítsák el azokat az ismereteket, amelyek a 2 dandár rendeltetéséből fakadó feladatokkal összefügg.⁹⁴⁸

Az itt ismertetett katonai szervezetek mellett a hátszágvédelem fontos elemét képezték még a BM és a Munkásőrség erői, valamint a polgári védelem is. A *területi-elv* alapján történő szervezésük, valamint feladatrendszerük miatt, ezek közül a Munkásőrségről érdemes még szót ejtenünk. Miként korábban azt már jeleztük, ezek a „*pártmilíciák*” a szovjet típusú területvédelmi (itt: hátszágvédelmi) szervezetek integráns részét képezték. A Munkásőrséget az 56-os forradalom idején megalakult, a pártállamot támogató fegyveres csoportokból hozták létre.⁹⁴⁹ Szervezetét és az erők alkalmazását a *terület-elv* alapján alakították ki. Legmagasabb vezető szerve, az állampártnak közvetlenül alárendelt *Munkásőrség Országos Parancsnoksága* (MOP) volt. Ennek alárendelten hozták létre a területi parancsnokságokat; a budapesti kerületi és a megyei parancsnokságokat. A területi parancsnokságok közvetlen alárendelt zászlóaljakkal, önálló századokkal rendelkeztek, illetve irányították az alsóbb szintű, járási és városi munkásőr erőket. A testület⁹⁵⁰ zászlóalj, század és szakasz kötelékekből állt. A parancsnokságok és az önálló alegységek száma a rendszerváltás előtt 135 volt. Mindemellett országosan 188 fegyverraktárral rendelkeztek. A fegyverzeti anyagot a Munkásőrség számára az MN biztosította. Az állomány aktív, „*társadalmi*” és tartalékos komponensekből állt. Az aktív állományúak látták el a törzsfeladatokat. A „*társadalmi*” komponensbe a Munkásőrség állományához a polgári munkájuk mellett időszakosan szolgálók tartoztak, míg a tartalékba a korábban munkásőri szolgálatot teljesítők. Utóbbiak voltak a Munkásőrség kvázi „M” állománya.⁹⁵¹ Magát a szervezetet eredetileg karhatalmi feladatok ellátására hozták létre, azonban feladatrendszerük fokozatosan bővült. Kiemelt feladatukká vált a különböző népgazdasági objektumok, üzemek védelme, majd a Határőrség határőrizeti, de még határvédelmi feladatokban történő támogatása, illetve az MN és a polgári védelem erőivel történő együttműködés is. A HÁVP létrehozásakor az MOP a HM és a BM mellett már a hátszágvédelmi feladatok tervezése, szervezése és koordinálása terén a harmadik legfontosabb szervezet volt. A kialakított hátszágvédelmi rendszer tehát a kezdetektől számolt a Munkásőrséggel.⁹⁵²

⁹⁴⁸ vö. Csécs István: Az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok története 1964–1991. Zrínyi Kiadó, 2017. pp. 6–10, Germuska – Horváth i.m. pp. 118–119.

⁹⁴⁹ Az előzményekre lásd Kiss (2017) i.m. pp. 49–65.

⁹⁵⁰ A Munkásőrség az akkori jogszabályok alapján ún. „*fegyveres testület*” volt. Ide soroltak valamennyi nem katonai, fegyveres szolgálatot ellátó szervezetet, így a rendőrséget is.

⁹⁵¹ Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 321–322.

⁹⁵² Erre vonatkozólag részletesen lásd Kiss (2017) i.m. pp. 280–291, 335–359.

Maga az ún. „integrált hátszágvédelmi rendszer” koncepciója valójában a különböző szervezetek közötti együttműködést, illetve egymás tevékenységeinek támogatását jelentette. Strukturális szempontból az „integrált hátszágvédelem” ugyanis nem integrálta ezeket a szervezeteket, csupán létrehozta a hatásosabb együttműködés, és a tevékenységek koordinálásának kereteit. **Berki Mihályt** idézve: „*A hátszágvédelmi rendszer egysége ma abban van, hogy a feladatokat, azok elosztását, a feladatok végrehajtásában résztvevő erők együttműködését és irányítási rendjét az illetékesek meghatározták.*”⁹⁵³ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a HM, a BM és MOP alárendelt erői a *Honvédelmi Bizottság (HB)* által meghatározott együttműködési és irányítási rend alapján látták el, külön-külön, vagy együttműködve a hátszágvédelmi feladatokat, illetve kialakították az egyes feladatrendszerek „területfelelősség” szerinti felosztását. Az MN hátszágvédelmi rendeltetésű erőinek felelőssége (tervezés, szervezés, koordinálás, irányítás, végrehajtás) elsősorban az állami és katonai felső vezetés, a katonai objektumok, a honi és szövetséges katonai erők tevékenységeinek és mozgásának biztosítására, támogatására, valamint az ellenséges felderítő-, diverziós- és légideszant erők elleni küzdelemmel kapcsolatos feladatrendszerre terjedt ki. A BM erőké a határőrizetre, karhatalmi feladatokra, a számukra kijelölt objektumok őrzés-védelmére, valamint a lakosság kitelepítésére. A Munkásőrség az ipari és hírközlési létesítmények, közlekedési csomópontok és egyéb kijelölt objektumok védelmére, biztosítására. Minden szervezet részt vett ugyanakkor támogatóként a más szervezetek felelősségébe tartozó feladatok végrehajtásában is. A rendőrség és a Munkásőrség bevonható volt a honi és szövetséges erők mozgásbiztosításába, de még az ellenséges légideszant erők elleni harc feladatokba is, míg az MN erői, illetve kiemelten a Munkásőrség, támogató erőként vett részt a rendőrség karhatalmi feladataiban. Továbbá, az olyan kettős rendeltetésű szervezetek esetében, mint pl. a Határőrség, amely határőrizeti és határvédelmi feladatokat is ellátott, értelemszerűen az MN és rendőri együttműködés megkerülhetetlen volt. Mindemellett a területvédelmi erők és a Munkásőrség is igénybe vehető volt nemcsak határőrizeti, de határvédelmi feladatokra.⁹⁵⁴ A csapatok vezetését az adott területfelelős látta el, szorosan együttműködve a többi szervezettel, amelyek végrehajtó alegységei természetesen egy-egy feladat során kvázi átalárendelésre kerülhettek. A HÁVP-t tehát nem a hátszágvédelmi műveletek egészének, csupán az alárendelt hátszágvédelmi rendeltetésű

⁹⁵³ Berki (1975) i.m. p. 50.

⁹⁵⁴ Berki (1977) i.m. pp. 50–52, Germuska – Horváth i.m. pp. 116–122, Helgert – Mészáros i.m. I. k. pp. 356–357, Kiss (2017) i.m. pp. 335–359.

MN alakulatok vezetésére hozták létre. Csak és kizárólag rendkívüli helyzetben számoltak a HÁVP-vel, mit a háterszági műveletek egészéért felelős szervezettel, beleértve a társszervezetek vezetését is.⁹⁵⁵ Ez esetben valóban indokolt lenne *integrált háterszágvédelmi rendszerről* beszélni. Bizonyos, az „*integráció*” irányába mutató lépések ugyanakkor történtek. Ilyennek tekinthető az a rövidéletű, 1988 és 1990 között fennálló állapot, amikor is a HÁVP és a PVOP bázisán létrehozták a *Háterszági és Polgári Védelmi Parancsnokságot (HPVP)*, amely nemcsak átvette a két elődszervezet erőit, de kiegészült egy mai szemmel nézve igen tekintélyes képességekkel rendelkező⁹⁵⁶, objektumvédelmi és karhatalmi feladatokra szervezett őrszászlóaljjal is.⁹⁵⁷

Mindent egybevetve, a *hidegháború* időszakában kialakított hazai háterszágvédelmi rendszer alapvetően megegyezett a többi VSZ országban – leszámítva Romániát – működővel. Ennek a komplex háterszágvédelmi elgondolásnak képezte részét a területvédelem, amely itt lényegében a területvédelmi erők által végrehajtott helyi védelmi feladatrendszert jelentette, mint a háterszágvédelem egyik alkotóeleme. 1986. január 1-én az MN háborús hadrendjében 555 hadművelleti- és 231 háterszági rendeltetésű alakulat volt. Utóbbiak mellé ugyanakkor még odasorolható 49 polgári védelmi szervezet is. Összesen tehát a háterszágvédelmi műveletekben alkalmazható katonai és polgári védelmi erőket 280 szervezeti elem képezte. Az MN „M” létszáma – a polgári védelem katonai szervezeteinek állományával – 355 120 fő volt.⁹⁵⁸ Ehhez képest a területvédelmi erőket 25 ezred és zászlóalj szintű kötelék alkotta, melyek összlétszáma a 20 000 főt sem érte el. Itt kell megjegyeznünk, hogy a nem MN hadrendjét képező, de alapvetően hasonló feladatok ellátására alkalmazott Munkásőrség létszáma a 80-as évek végén ezzel szemben az 52 000 főt is meghaladta.⁹⁵⁹ Lényeges szempont továbbá, hogy valójában a Munkásőrségnél sokkal jobban érvényesült a *területi-elv*, mint a területvédelmi alakulatoknál. A Munkásőrség ugyanis korlátozottabb, de feladatcentrikus képességekkel rendelkezett. Fegyverzetük az egyéni lőfegyverek mellett főleg géppuskákból és páncéltörő fegyverekből

⁹⁵⁵ Berki (1975) i.m. p. 96.

⁹⁵⁶ Ez a 20. önálló őrszászlóalj volt (Budapest). Helgert Imre kutatásai alapján a 498 fős zászlóalj 4 századból és 1 könnyű légvédelmi ütegből állt. A zászlóalj rendelkezett 22 magyar gyártmányú, D-944 típusú PSZH-val, melyek toronyfegyvere harcjárművenként 1 db 145 mm-es toronygéppuska volt. A légvédelmi ütegnél 9 db ZU-2,23 mm gépágyú volt rendszeresítve. Az egyéni lőfegyverek a „*hagyományos*” 7,62 mm-es gépkarabélyok voltak, kollektív fegyverként rendelkezésükre állt még 36 db PKMSZ géppuska és 18 db RPG-7 gránátvető. Lásd Helgert–Mészáros i.m. I. k. p. 298.

⁹⁵⁷ vö. Helgert–Mészáros i.m. I. k. p. 298, Kiss (2018) i.m. pp. 190–191. A megalakítás folyamatára lásd Komáromi István: Az egységes háterszági és polgári védelem. In: Honvédségi Szemle, XLII. évf. 1988/2. pp. 1–4.

⁹⁵⁸ Mészáros László Antal: Rubin-feladat: A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak hadrendi változásai 1987-ben (Kitekintéssel a Magyar Néphadsereg egészére). Zrínyi Kiadó, 2020. pp. 31–32.

⁹⁵⁹ Helgert–Mészáros i.m. I. k. p. 322.

állt, míg a területvédelmi erők struktúrájában, éppen a „*többszörösítésből*” következően, szinte minden támogató elem megtalálható volt (vegyvédelmi, egészségügyi, műszaki stb.). Beszédes, hogy pl. a *központi többszörösítésű területvédelmi ezredek*, melyek feladata volt többek-között a veszélyeztetett megyei területvédelmi csapatok megerősítése is, a 70-es években egy teljes műszaki zászlóaljjal rendelkeztek.⁹⁶⁰ Ez is mutatja, hogy nem a harcfelelősség végrehajtása volt az elsődleges szempont az erők alkalmazásánál. Ez alapján egyet kell értenünk **Beóthy Mihály**, egykori honvédelmi államtitkár megállapításával: „*Groteszk, de igaz: a jó okkal felszámolt munkásőrség [sic!] tulajdonképpen csírájában területi milícia volt...!*”⁹⁶¹

6.4. A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KORSZAK

A rendszerváltás az élet minden területén, így a védelmi szektorban is mérföldkövet jelentett Magyarországon. Eltekintve az 1918-at követő rövid 3 évtizedes időszakról, hazánk évszázadok után került először olyan helyzetbe, hogy honvédelmét a reálisan számításba vehető források, a rendelkezésre álló, illetve kialakítható katonai képességek és az ország katonaföldrajzi adottságai, geopolitikai- és stratégiai helyzetének figyelembevételével szervezze meg. Bár maga a VSZ csak 1991-ben szűnt meg, azonban már a rendszerváltozás folyamatában megkezdődött – a hazánkban addig, de még ma sem túlságosan jellemző nyilvános (!) – vita a jövőben létrehozandó honvédelmi rendszerről. Mindez jelentős hatást gyakorolt a területvédelemről alkotott nézetekre is. Miután Magyarország *de facto* semleges állammá válásával kellett számolni, ezért a hazai szakértők vizsgálni kezdték a semleges államok védelmi koncepcióit, és hogy azokból milyen elemek adaptálhatók esetlegesen majd az új honvédelmi rendszerbe. Ez volt az első, és lényegében az utolsó időszak, amikor a hazai szakirodalomban legalább az elméleti munkák szintjén, még ha csak érintőlegesen is, de megjelentek a külföldi *átfogó területvédelmi megközelítések*.

Magyarország új katonai doktrínájának kialakítása a korábbi, támadó szellemű szovjet típusú doktrína módosítását követelte meg. Szükségessé vált azoknak a stratégiai elméleteknek, hadműveleti koncepcióknak és haderőstruktúráknak a vizsgálata, amelyek mérvadók lehetnek egy olyan állam számára, amely nem tekint egyetlen nemzetet sem ellenségének, ezért védelmi

⁹⁶⁰ Berki (1975) i.m. p.

⁹⁶¹ Beóthy Mihály: „Ha még egyszer azt üzeni...” (Gondolatok honvédelmünk gondjairól). In: Beszélő, II. évf. 1991. július 13. (pp. 8–9) p. 9.

képességeit a *szűkebb értelemben vett védelem* szellemében tervezi kialakítani. **Kőszegvári Tibor**, a *HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének* megbízott igazgatója egy 1990-ben készített interjúban úgy nyilatkozott, hogy a semleges országok „*fegyveres erői kizárólag az adott ország területének védelmére épülnek, így a hazai katonapolitikai gondolkodásban feltétlenül modellül szolgálhatnak. (...) Előtérbe kerülnek a sikeres védelmi harcot segítő eszközök és módszerek.*”⁹⁶² Ezzel összhangban vette kezdetét a katonai és biztonságpolitikai doktrína kidolgozása.⁹⁶³ Bár ezeket csak 1993-ban fogadták el, alapelveik azonban visszavetíthetők az előző 3 évre is, mivel azokat már egy 1990-ben elkészült tervezetben megfogalmazták.⁹⁶⁴ Ezek az alapelvek egyértelműen a semleges államok megközelítéseit követték. A biztonságpolitikai doktrínában ez a következőképp jelent meg: „*olyan méretű és minőségű fegyveres erők szükségesek, amelyek (...) a velünk összemérhető nagyságrendű erővel támadó agresszorral szemben hatékony visszatartó erőt képeznek, míg a nálunk jelentősen nagyobb erejű feltételezett ellenséget is olyan anyagi, élőerő- és időveszteséggel fenyegetik, amely nem áll arányban az általa várható hadászati nyereséggel.*”⁹⁶⁵ A katonai doktrína ez alapján egyértelműsítette, hogy a „*visszatartás elve azt jelenti, hogy (...) az tegye kockázatosná az ország ellen irányuló fegyveres agressziót, számottevő veszteséggel, a kudarc veszélyével fenyegetse az ország területére betörni szándékozó ellenséges erőket (...).*”⁹⁶⁶ A fegyveres erőkkel szembeni követelményrendszerénél pedig, hogy „*legyenek képesek az ország határainak és légterének megbízható védelmére, a bármely irányból támadó ellenséggel szemben aktív védelmi harctevékenységek folytatására, a támadó félnek jelentős veszteség okozására, az agresszió visszaverésére, illetve a konfliktus politikai rendezéséhez szükséges feltételek biztosítására.*”⁹⁶⁷ Kimondta továbbá, hogy a „*szárazföldi csapatok (...) rendelkezzenek (...) meghatározott körzetek védelmére felkészített, békeidőben jórészt keretjellegű területvédelmi csapatokkal.*”⁹⁶⁸ Az idézett részekből látható, hogy a döntéshozók a megtagadás stratégiája („*visszatartás elve*”), az erők hadműveleti alkalmazása célját tekintve a korlátozott *felőrlés* és a *kifárasztás* („*anyagi-, élőerő és időveszteség*”), a haderőstruktúra

⁹⁶² Horváth Miklós: Megkérdeztük a HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének megbízott igazgatóját a nemzetvédelemről. In: Magyar Honvéd, 1990/9. p. 4.

⁹⁶³ A biztonságpolitikai doktrína a 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről, a katonai doktrína a 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről volt.

⁹⁶⁴ Ennek tartalma többször változott, frissítésre került.

⁹⁶⁵ 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről. (10).

⁹⁶⁶ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. III. 18.

⁹⁶⁷ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 26.

⁹⁶⁸ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 27.

tekintetében pedig a *területi-elven* szervezett erők („keretjellegű területvédelmi csapatok”) létrehozása mellett foglaltak állást. A doktrínákban tehát az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemző mindhárom lényeges elem megfogalmazódott, a megvalósítás mikéntje azonban nyitott kérdés maradt.

A szakma már 1989-ben elkezdett foglalkozni „*A védelmi hadművelet*”, azaz a honi területen folytatott hadászati védelmi hadművelet kérdésével.⁹⁶⁹ Ez radikális változást jelentett a korábbi nézetekhez képest, mivel a honi terület hadműveleti területté válásának scenáriójából indult ki, amellyel a korábbi, szovjet típusú támadó szellemű hadműveleti koncepciók érdemben nem foglalkoztak.⁹⁷⁰ Mivel ekkor már lehetett számolni a VSZ esetleges felbomlásával is, ezért a szakmát egyre inkább foglalkoztatta az „*önálló védelmi hadműveleti*” koncepció megalkotásának kérdése is, amely már nem számol a szövetségesek által nyújtott katonai támogatással.⁹⁷¹ A kvázi semleges Magyarország védelmére vonatkozó elgondolásként jelent meg az ún. „*körkörös védelem*” elve, amely arra utalt, hogy az országnak bármilyen irányból bekövetkező támadásra tudnia kell reagálni. Ez első lépésként a csapatok diszlokációjának módosítását tette szükségessé, mivel a magyar első lépcsős alakulatok a VSZ *front támadó hadművelet* elgondolása miatt az ország nyugati részében települtek.⁹⁷² Ezzel szemben a *visszatartás (megtagadás) elve* az követelte meg, hogy a csapatok diszlokációja is tükrözze az ország elszántságát, hogy „*bármely irányból támadó ellenséggel szemben aktív védelmi harctevékenységet*” fog folytatni.⁹⁷³ A *visszatartás elvének* másik két fontos tényezője magának a *védelmi hadműveletnek* a koncepciója és a kialakítandó haderőstruktúra volt.

Gyarmati István, az európai hagyományos erők csökkentéséről akkor folyó bécsi tárgyalások magyar delegációjának tagja, már 1990-ben – hazánk még fennálló VSZ tagsága idején – úgy vélte, hogy „*Magyarország (...) katonailag már ma is de facto az (...) Ausztria és*

⁹⁶⁹ Az 1990-es évek elejére kialakult meghatározása szerint, amelyet utóbb az 1994-es *Ideiglenes Hadműveleti Utasítás* közölt, a hadászati védelmi hadművelet a „*Magyar Köztársaság fegyveres erőinek az országot ért agresszió elhárítását szolgáló fegyveres küzdelme, a Magyar Honvédség csapatai által – alapvetően az ország területén és légtérében, egységes hadászati elgondolás és terv alapján – végrehajtott védelmi hadműveletek, ütközetek és harcok összessége.*” Lásd A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása. A Honvédelmi Minisztérium Kiadványa, 1994. p. 20.

⁹⁷⁰ vö. Helgert–Mészáros i.m. II. k. pp. 297–298.

⁹⁷¹ Pekó József egy 1990-ben megjelent tanulmányában nevezte „*önálló védelmi hadműveletnek*”. vö. Pekó József: Az önálló védelmi hadművelet elvi alapjairól. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/5. pp. 33–39. Miután a VSZ felbomlott a szakirodalom már csak mint *védelmi hadművelet* utalt arra. Tehát az nem egy védelmi hadművelet fajta volt, hanem az ország honvédelmét megvalósító hadászati védelmi hadművelet.

⁹⁷² A „*körkörös védelemmel*” kapcsolatos vitákkal nem kívánok foglalkozni, mivel azok többnyire félreértésen, merev terminológiai értelmezéseken alapultak, politikai szempontból fogalmazódtak meg. A témára lásd Helgert–Mészáros i.m. II. k. pp. 335–337, Reményi Gyula: Gondolatok a honvédelem alapkérdéseiről folyó munkálatokhoz. In: Új Honvédségi szemle, XLV. évf. 1991/4. pp. 37–41.

⁹⁷³ 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. V. 26.

Svájc alkotta semleges öv meghosszabbítása.”⁹⁷⁴ Lehetséges katonai fenyegetésnek ezért ugyanazt a scénáriót tartotta, mint amit Ausztria és Svájc is magára vonatkozólag, ti. a NATO és a Szovjetunió közötti fegyveres konfliktus során hazánk területét a felek felvonulási területként használva, manőverek végrehajtása céljából sérthetik meg. Úgy számolt, hogy ez esetben a támadó erők legfeljebb 3 támadó hadtestet alkalmaznának, mivel a hadművelet célját tekintve ennél nagyobb erőt elvonni a fő hadműveleti irányból már „értelmetlen lenne.”⁹⁷⁵ A magyar haderő képességeit tekintve ugyanakkor ez az erő is jelentős fenyegetésnek volt tekinthető. Ezt mérlegelve, a következő megállapításra jutott: „a támadás elhárítása nyilvánvalóan nem lehetséges vonalvédelemmel (...) a siker reményében felvenni a harcot csak akkor lehet, ha készek vagyunk mélységi védelem – azaz a védelem első vonalát áttörő ellenség elleni küzdelem – folytatására az ország területén. Ez nemcsak a konkrét hadműveletek szempontjából fontos, hanem azért is, hogy a támadást túlságosan megdrágítsa az ellenség számára, s eleve világossá tegye, hogy a területszerzésért igen magas árat kell fizetnie (...) a mélységi védelem esetén a terület elfoglalásával nem valósulhat meg fő célja: utánpótlási vonalainak biztosítása a központi hadszíntér felé, hiszen a mélységi védelem (bizonyos esetben gerillaharc) ezt megghiúsítja a terület elfoglalása után is.”⁹⁷⁶ Kiemelte, hogy egy ilyen védelmi koncepcióval szemben támasztott követelmény, hogy abban részt vegyen „saját területének védelmével, az egész lakosság.” Ez alapján egy három komponensű haderőt képzelt el, amelyet gyors reagálású, gépesített képességekkel rendelkező „azonnali készenléti erők”, a lakóhelyük védelmére felkészített területvédelmi csapatok, valamint a határőrség alkotná.⁹⁷⁷ A nagyvonalakban általa javasolt koncepció teljességgel az átfogó területvédelmi megközelítést tükrözte, hiszen abban annak minden eleme megjelent. A mélységi védelem és a területvédelmi erők fejlesztéséről folyó viták hamar középpontba kerültek. **Kiss Zoltán** ugyanebben az évben egy Magyarország jövőbeni lehetséges semlegességét taglaló pályázati tanulmányában azon véleményének adott hangot, hogy a többi semleges ország által létrehozott területvédelmi rendszert nagyban segítik katonaföldrajzi adottságaik, míg „Magyarország területe viszonylag sűrűn lakott síkság és dombvidék, amely nem alkalmas a területvédelemre, a gerillaháborúra.”⁹⁷⁸ Az ország katonaföldrajzi adottságainak értékelése komoly tényezőnek bizonyult a hadműveleti koncepció kérdését illetően.

⁹⁷⁴ Gyarmati i.m. p. 48.

⁹⁷⁵ Gyarmati i.m. p. 48.

⁹⁷⁶ Gyarmati i.m. pp. 48–49.

⁹⁷⁷ Gyarmati i.m. p. 49.

⁹⁷⁸ Kiss (1990) i.m. p. 41.

Kuti György és Szántó Imre a semlegesség esetén kialakítandó új védelmi koncepció vonatkozásában a többi semleges állammal összevetve szintén hátrányosan ítélte meg Magyarország katonaföldrajzi adottságait, ugyanakkor nem vetették el utóbbiak védelmi elgondolásai egyes elemeinek adaptációját.⁹⁷⁹ Egy aktív magas készenléti és egy jelentős mobilizációs képességgel rendelkező, *területi-elven* szervezett tartalékos erőből álló haderőstruktúra létrehozását tartották célszerűnek. Utóbbiak vonatkozásában különösen a terepismeret és lokálpatriotizmus tényezőit emelték ki. Azon az állásponton voltak, hogy a területvédelmi állományt a lakóhelyüktől számított 30 km-es körzeten belül kellene alkalmazni: „*A lakóhelyük közelében kialakuló védelmi harcban szinte páratlan előnyt jelent a részletes és pontos helyismeret (...)*.”⁹⁸⁰ A védelmi hadművelet alapját koncepciójukban az ország „*védelmi gyűrűkre*” történő felosztása képezte. Ezt az alábbi módon képzeltek el:

Külső védelmi gyűrű	határtól 30–50 km-es mélységben
Erők	7–11 aktív dd. (5–6 hk., 4–5 gép.) + 9–11 területvédelmi dd.
Belső védelmi gyűrű	külső védelmi gyűrű hátsó vonalától 50–100 km-es mélységben
Erők	Külső védelmi gyűrűhöz hasonló összetételű, döntően „M” erők
Központi körzet	fennmaradó országrész
Erők	őr- biztosító-, hadtáp csapatok + honi légvédelem

30. sz. ábra: a védelmi gyűrűk elgondolása⁹⁸¹

A szerzők a *védelmi hadművelet* felépítésére nem tértek ki részletesen, azt azonban kihangsúlyozták, hogy az aktív és a területvédelmi erőknek mindenhol szorosan együtt kell működniük. A *védelmi gyűrűk* felosztása és a javasolt erők figyelembevételével megállapítható, hogy miután a *külső védelmi gyűrűt* az ország teljes határövezetében, minden irányban ki akarták alakítani, illetve itt tervezték alkalmazni az aktív erők zömét, míg a *belső védelmi gyűrűben* döntően „M” alakulatok lettek volna, ezért az elgondolás egyfajta „*előretolt körkörös védelemként*” értelmezhető. Az első lépcsős alakulatok tehát nem tartalékban, *ellenlökések* végrehajtására kerültek volna alkalmazásra. Ebben a formában a hadászati védelem tehát csak a magasabbegységek (seregtestek) „*hagyományos*” védelmi hadműveleti felépítésére

⁹⁷⁹ Kuti György – Szántó Imre: Gondolatok egy semleges Magyar Köztársaság honvédelmének kérdéseiről. In: Honvédségi Szemle, 1990/2. (pp. 32–41.) p. 34.

⁹⁸⁰ Kuti – Szántó i.m. p. 36.

⁹⁸¹ Kuti – Szántó i.m. p. 38.

támaszkodhatott volna. A területvédelmi erőket, bár azok dandárstruktúra kialakítását javasolták, a védelmi hadművelet során elsősorban területspecifikus képességekkel, kisebb kötelékben javasolták alkalmazni: „*elsőbbiséget kell adni a szakasz- és század erejű alegységek változó számának a védeni kívánt terület adottságainak megfelelően.*”⁹⁸² Itt érdemes megjegyezni, hogy **Kuti Györgynek** volt egy meglehetősen sajátos elképzelése is a területvédelmi erők kialakítása tekintetében. Úgy vélte, hogy miután Magyarország katonaföldrajzi adottságai egyik európai semleges államéhoz sem hasonlítanak, ezért inkább a szintén kis területű, és a minden irányú támadással szembeni védelemre berendezkedett Izrael védelmi koncepcióját lenne érdemes megvizsgálni. Izrael ráadásul szintén az *előretolt védelem* elvét követte, amelynek hazai szükségességét **Kuti** ebben a javaslatban is kihangsúlyozta: „*a védelem a túlerejű támadóval szemben sem számolhat még kisebb területek feladásával sem. Az országot lehetőleg a határok mentén kell megvédeni.*”⁹⁸³ Elgondolása abból indult ki, hogy Izrael sikeres védelmi háborúinak kulcselemét a nemzeti összetartás, az össznemzeti erő kifejtés képezte, és a fegyveres erők mellett jelentős szerepet játszott a védelemben az izraeli kibuc rendszer is. Ez alapján javasolta, hogy a kibucokban helyi gazdálkodást folytató, a helyi önkormányzatnak alárendelt önvédelmi fegyveres erőkhöz hasonlóan is létre lehetne hozni a hazai területvédelmi csapatokat.⁹⁸⁴ Ezek az önkormányzatoknak alárendelt 5–10 fős „*csoportokból*” és 30–50 fős „*osztagokból*” állnának, melyek felelősségi területe szigorúan a *területi-elvet* követve, az állomány lakóhelyétől 1–2 órás járóföldnyi távolság által közrezárt területre terjedne ki. A csoportok és osztagok az önkormányzat által biztosított polgári szállítójárműveket használnának, illetve fegyvereiket otthon, elzárva tárolhatnák, míg a löszert „*a helyi önkormányzat által kijelölt és biztosított bázisokon.*”⁹⁸⁵

Az *előretolt védelem* területvédelmi erőkké történő megerősítését tükrözte **Mórocz Lajos**, az MN korábbi vezérkarifőnök-helyettese, és **Bognár Károly** 1991-ben megjelent közös tanulmányában közölt koncepció is. A szerzők szintén az ország katonaföldrajzi viszonyaira történő hivatkozással állapították meg, hogy „*a védelmi tevékenység alapvető formája a határnál kezdődő hadászati védelem lesz, illetve lehet.*”⁹⁸⁶ Bár nem fejtették ki részletesen, de elgondolásukból arra lehet következtetni, hogy nem a határövezetben védelemre berendezkedett magasabbegységek hagyományos védelmi hadműveleti felépítéséből indultak

⁹⁸² Kuti – Szántó i.m. p. 37.

⁹⁸³ Kuti György: A helyi önkormányzatok és a területvédelem. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/1. (pp. 30–35) pp. 30–31.

⁹⁸⁴ Kuti i.m. p. 31.

⁹⁸⁵ Kuti i.m. p. 32.

⁹⁸⁶ Mórocz – Bognár i.m. p. 25.

ki. Kihangsúlyozták ugyanis, hogy a védelmet nem összefüggő, „széles és nagy mélységű védelmi sávokra, hanem alegységszintű védelmi támpontokra, körletekre, csomópontokra, les- és színlelt támadásokra, dandár védelmi szakaszokra, mesterséges (beleértve a közlekedési műtárgyak, hidak robbantására való előkészítését is) és természetesen akadályokra, kombinált, elsősorban páncéltörő tűzrendszerre támaszkodva” kell megvalósítani.⁹⁸⁷ Ez a 70-es és 80-as évek alternatív védelmi koncepcióiban megjelenő, az előretolt védelmi zóna erősítéseire és a jelentős páncéltörő képességekkel rendelkező könnyűgyalogság nagyarányú alkalmazására vonatkozó szemlélettel mutat hasonlóságot. Ugyanígy a javasolt kétpilléres haderőstruktúra is, amely a magas készenléti aktív erőket és „területi rendszerben mozgósított »milic« rendszerű katonai szervezetek tömegét” nevesítette.⁹⁸⁸ A védelmi hadművelet során a határvédelmi övezet támpontjaira támaszkodva a támadóval szembeni veszteségokozást tartották a fő célnak, és kedvező körülmények között, *ellenlökések* és *ellencsapások* sorozatával, az eredeti helyzet visszaállítását. Ellenben nagy erőfölénnyel rendelkező ellenséggel szemben a cél csupán „az agresszor jelentős térnyerésének megakadályozása”, amely a diplomáciai úton történő rendezéshez szükséges feltételek megteremtésére irányul.⁹⁸⁹

Egyfajta köztes javaslattal állt elő **Fülöp Imre**, aki egy 1991-ben megjelent tanulmányában a hadászati védelem két fajtáját, az *előretolt védelmet* és a *mélységi védelem elve* alapján szervezett területvédelmet állította szembe egymással. Előbbit – az AirLand Battle és FOFA koncepciókra emlékeztetően –, a határszakaszon nagy tűzerővel rendelkező szárazföldi csapatok védelmi harcai és a támadó csoportosítást teljes mélységében pusztítani képes légierő összehangolt tevékenységeként írta le. Míg a területvédelem „*alapelveként*”, a „*határtól egyre fokozódó intenzitású és az időlegesen megszállt területen is folytatandó fegyveres ellenállást (...) az erők decentralizált (...) alkalmazását*” említette.⁹⁹⁰ Úgy vélte, hogy az *előretolt védelem* megvalósítása az ahhoz szükséges nagy mennyiségű korszerű fegyverrendszerek beszerzése, míg a területvédelem a katonaföldrajzi adottságok, továbbá „*a történelmi hagyományok és a társadalmi feltételek*” miatt nem lehetséges. Ezért a kettő kombinációját tartotta megvalósíthatónak, bár az általa leírt hadműveleti elgondolás inkább a területvédelemhez állt közelebb. Elgondolása szerint a reguláris erők a támadóval szemben időleges *védelmi* és *halogatóharcot* folytatnának, kedvező körülmények között pedig *ellenlökéseket* hajtanának végre, amellyel fokozatosan csökkenteni lehet a támadás „*ütemét*”, ami a területvédelmi erők

⁹⁸⁷ Mórocz – Bognár i.m. p. 25.

⁹⁸⁸ Mórocz–Bognár i.m. pp. 23–24.

⁹⁸⁹ Mórocz–Bognár i.m. p. 26.

⁹⁹⁰ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 21.

egyidejű, a támadó szárnyai és mögöttes területe, puhacélpontjai elleni „gerilla (vadászharc-) tevékenységével egészülne ki, amely a betörés mélységének növekedésével arányosan fokozódna.”⁹⁹¹ A területvédelmi erőknél elsősorban modern kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverek rendszeresítését tartotta szükségesnek, továbbá ő is kiemelte a területi-elv fontosságát, a „szociális kötődések” és a lakóhely védelme kontextusában, mint lényeges motivációs tényezőt. A működő területvédelmi rendszerek – ebben a kontextusban az átfogó megközelítésekre utalt – sajátosságának tekintette még az erők „decentralizált alkalmazását”, és javasolta, hogy az ország területén előnyös lenne olyan körzetparancsnokságokat létrehozni, melynek parancsnokai nagyobb önállósággal rendelkeznének a csapatok vezetését, és a felelősségi területen lévő nem katonai szervezetekkel történő együttműködést illetően is.⁹⁹²

A mélységi védelem elve alapján kialakított védelemről közölt tanulmányt **Berek Lajos** és **Vojnits Pál** is 1991-ben. Konceptiójukban a védelmi hadművelet során az országot az államhatártól számított 3–5 km-es mélységű határsávra, 35–80 km-es mélységű határmenti körzetekre, 20–150 km-es mélységű védelmi hadműveleti zónára tagolták.⁹⁹³ A fennmaradó országrészt központi körzetként nevesítették, ami alatt az ország azon részét értették, amely „egy kifejezetten nagy erejű agresszió esetén biztosítja a központi állami vezetés működését (...) az állami lét fenntartásáért folytatott végső védelmi hadművelet eredményes megvívását (...).”⁹⁹⁴ Ez az elgondolás a klasszikus átfogó területvédelmi megközelítésekben megjelenő túlélés stratégiájával mutat hasonlóságot, hiszen azok sosem a területi integritás, hanem az állami kontinuitás biztosítására törekedtek, amely lehetővé teszi a *fait accompli* elkerülését, és a konfliktus nemzetközi beavatkozással történő rendezését. A szerzők a tanulmányukban ugyanakkor, mivel egy olyan nagy erejű támadás lehetőségét kizárták, amely a védelmi hadműveleti zónára és a központi területre kiterjedő védelmi harcokat tenne szükségessé, ezért a védelmi hadművelet kérdését csak a határsávban és a határmenti körzetek vonatkozásában vizsgálták.⁹⁹⁵ Elgondolásukban a védelem alapvetően mindkét területen a gócjellegű harctevékenységre támaszkodott volna, tehát nem összefüggő védelmi vonalakra, erőrendszerre. Javaslatukban a védelmi góccokat a műszaki zárankkal megerősített települések, természetes akadályok, átkelőhelyek és támpontok alkották. A határsávban és a határmenti körzetekben elsősorban a területvédelmi erők alkalmazásával számoltak, melyek a góccok

⁹⁹¹ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 22.

⁹⁹² Fülöp (1991/a.) i.m. pp. 21, 24 – 25.

⁹⁹³ Berek Lajos – Vojnits Pál: Az új honvédelmi politika gyakorlati kérdéseinek megvalósításáról. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/2. (pp. 28–36.) pp. 29–30.

⁹⁹⁴ Berek – Vojnits i.m. p. 30.

⁹⁹⁵ Berek – Vojnits i.m. p. 30.

védelmére berendezkedett statikus, és „mozgékony” csapatokból állnának. Elsődleges feladatuknak a támadók lekötését, zavarását tekintették. Úgy vélték, hogy a *gócjellegű harctevékenység* azonfelül, hogy biztosítja az időnyerést, de a *gócok* szórt elhelyezkedése miatt a támadót erői megosztására kényszerítheti. A koncepcióban megjelent a *visszamaradó erők elve* is, így a területvédelmi csapatok a *gócokat* leküzdő, illetve a hézagok között előnyomuló támadó csapatok szárnyai és mögöttes területe elleni harctevékenységeket hajtottak volna végre. Bár ezt nem fejtették ki részletesen, de a *visszamaradó erőkkel* kapcsolatban utalás történt közvetetten a kvázi *népfelkelés* intézményére is, miszerint azok „együttműködnek a polgári lakosságból szerveződő ellenálló csoportokkal.”⁹⁹⁶ A támadók megállítása és az eredeti helyzet visszaállítása a mélységben települő, a szerzők által *Központi Fegyveres Erőknek (KFE)* nevezett csapatok által végrehajtott *ellencsapásokkal* valósult volna meg.⁹⁹⁷

Alapvetően ezen elgondolás „továbbfejlesztett” változatának tekinthető a következő évben, 1992-ben két folyóiratban is közölt⁹⁹⁸, **Kurta Gábor** nevéhez köthető „*hierarchikus körzetvédelem*” koncepciója is. Ez lényegében az osztrák és a svájci területvédelmi elgondolás hazai követelményrendszerének megfeleltethető változatának is tekinthető.⁹⁹⁹ Egyértelműen megfogalmazódott benne a *túlélés stratégiája* is: „Az állami szuverenitás az ország fontos központi körzeteinek megvédésével fenntartható, következésképp a területi integritás biztosítása ennek alárendelhető. (...) Ha elveszítjük önállóságunkat és függetlenségünket, akkor mindent elvesztettünk.”¹⁰⁰⁰ Ez alapján javasolta a fegyveres ellenállás alapját képező gazdasági, ipari és demográfiai tényezők figyelembevételével az ország *védelmi körzetekre* tagolását. Ez három körzetből állna; *keleti és nyugati*, valamint *központi körzet*. A *központi körzet* védelme képezte a szuverenitás fenntartása, azaz a túlélés zálogát: „A körzet rendelkezik az ország legfontosabb erőforrásaival. A többi körzet elvesztése esetén is működtethető a nemzetgazdaság döntő hányadát kitevő termelői potenciál (...) az ország minden erőforrását a központi körzet megvédésére kell mozgósítani.”¹⁰⁰¹ Hadművelési elgondolása szerint ezért a két másik körzet védelme „alárendelt szerepet játszik”, ahol a védelmi harc célja nem a körzet „minden áron

⁹⁹⁶ Berek – Vojnits i.m. p. 34.

⁹⁹⁷ Berek – Vojnits i.m. pp. 33–35. **Berek Lajos** a koncepcióval kapcsolatban kisebb módosításokat tartalmazó, későbbi tanulmányában részletesebben is kifejtette a területvédelmi erők alkalmazásával kapcsolatos nézeteit. Lásd Berek Lajos: A területvédelmi erők tevékenysége a védelmi hadművelet során. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/5. pp. 42–48.

⁹⁹⁸ Lásd a 56. jegyzetben.

⁹⁹⁹ Bár **Kurta Gábor** erre nem tért ki, de alighanem erre vezethető vissza még a koncepció megnevezése is, hiszen a *körzetvédelem* az osztrák területvédelmi rendszer hadászati védelmi hadművelési koncepciójának elnevezése (*Raumverteidigung*) volt.

¹⁰⁰⁰ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 1, 4.

¹⁰⁰¹ Kurta (1992/a.) i.m. p. 8.

való megtartása, hanem az ellenség pusztítása.”¹⁰⁰² Ezekben 3 védelmi zóna kialakítását javasolta. Az első a határtól számított 8–10 km-es mélységű *határvadász harcászati zóna* volt. Itt aktív, mozgékony, nagy tűzerővel rendelkező *határvadász zászlóalj* alkalmazását javasolta, melyek feladata, hogy műszaki zárokra támaszkodva, harccal szétbontakozásra kényszerítsék a támadót, majd a mélységbe visszavonuljanak. A következő, a 60–100 km mélységű *területvédelmi harcászati zónában*, kézi páncéltörő és légvédelmi fegyverzetrel rendelkező területvédelmi tartalékos erőket alkalmazott volna.¹⁰⁰³ A zónában kisebb erődök és támpontok létrehozását tartotta célszerűnek, kihangsúlyozva, hogy ez az osztrák példa alapján „nem hasonlít a klasszikus értelemben vett támpontok, védőállások, körletek és sávok összefüggő rendszerére (...) a területvédelmi zóna egy laza védelmi rendszer.”¹⁰⁰⁴ A javasolt erősítéseket egyszerű, földmunkával létrehozható és vasbetonszerkezetű, acélkupolás kis erődökként képzelte el. Továbbá, az erődök mellett ebben a zónában számolt a településekre támaszkodó helységarcokkal is. A területvédelmi erők feladata az objektumok (erődök, támpontok, települések stb.) statikus védelme lett volna, tehát alapvetően *állóvédelemre*, illetve az objektumok szórt elhelyezkedése miatt a *bekerítésben vívott harcra* kellett felkészülniük. Támogatásukra a zóna mélységében települt gépesített erők feladata a *bekerített erők felszabadítása*¹⁰⁰⁵, valamint *ellenlökések* végrehajtása lett volna. Az elgondolás szerint a zónában érvényesült volna a *visszamaradó erők* elve is, így a szórt erődök közötti hézagokban előnyomuló támadó szárnyai és mögöttes területe ellen a csapatok *vadászharcot* folytattak volna.¹⁰⁰⁶ A koncepcióban az utolsó zónát a *központi védelmi körzetben* létrehozott *védelmi hadműveleti zóna* képezte, ami magába foglalta volna a *területvédelmi harcászati zóna* mögöttes területeit is. Itt a totális mozgósítás és a Magyarország számára meghatározott nemzetközi fegyverkorlátozási egyezményben meghatározottak figyelembevételével **Kurta Gábor** 6 hadtesttel számolt, beleértve a területvédelmi csapatokat is. A *védelmi hadműveleti zónában* 4 *védelmi hadműveleti körzet* (északi, déli, keleti, nyugati) kialakítását javasolta. Az

¹⁰⁰² Kurta (1992/a.) i.m. p. 11.

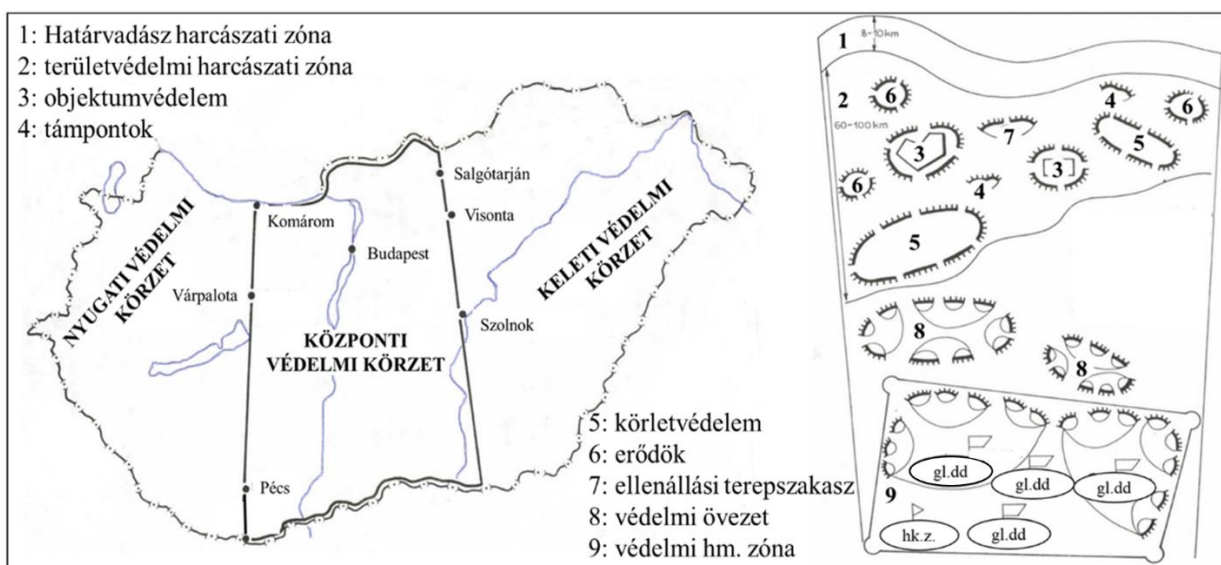
¹⁰⁰³ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 12–15.

¹⁰⁰⁴ Kurta (1992/a.) i.m. p. 15.

¹⁰⁰⁵ A harcszabályzatokban megjelenő *bekerítésben vívott harc*, mint a védelmi, és a *bekerítésből való kitörés*, mint támadó (harc)tevékenység, valamint a *bekerített erők felszabadítása*, mint kiegészítő tevékenység az akkori védelmi hadműveleti koncepciók kapcsán kiemelt témának számított, hiszen a honi területen folytatott védelmi hadművelet során azzal mindenképp számolni kellett. A kérdéskör akkori részletes vizsgálatára lásd Burián László: A bekerítésben vívott harc minden oldalú biztosításának néhány kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. pp. 45–53, Hajdú István: A bekerítésben vívott harc és a kitörés néhány főbb kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/11. pp. 24–27, Vágner Béla: A bekerítésben vívott harc és a bekerítésből való kitörés anyagi-technikai biztosítása. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/3. pp. 58–71.

¹⁰⁰⁶ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 15–16.

erőket itt már a hagyományos védelmi hadműveleti felépítés alapján alkalmazta volna, mivel a *központi védelmi körzet*, mint a szuverenitás letéteményese, a szilárd védelem megvalósítását követelte meg. Így az első lépcsőben elhelyezett – döntően területvédelmi – erők védőkörletei már összefüggőek, „*hézagmentesek*” lettek volna. A területvédelmi erők alkalmazásával a seregtest védelmében és a mögöttes területeken is számolt. Utóbbiban feladatuk az objektumvédelem, valamint a szakcsapatok védelme lett volna a légideszant erőkkel szemben, a veszélyeztetett objektumok és terepszakaszok megerősítésére alkalmazható mobil területvédelmi zászlóaljok támogatásával.¹⁰⁰⁷

31. sz. ábra: A hierarchikus körzetvédelem¹⁰⁰⁸

Az itt vázolt elgondolások ismeretében kijelenthető, hogy a rendszerváltást követően már igen komoly szakmai diskurzus bontakozott ki a területvédelemről, amelynek kapcsán megjelentek olyan elgondolások is, amelyek az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemezték. Stratégiai szinten, a *megtagadás* vonatkozásában ugyan egyetértés uralkodott a szakmában, ami nem is lehetett másként, hiszen azt a politikai szint egyértelműen meghatározta, ugyanakkor a hadműveleti koncepció tekintetében korántsem volt egységes álláspont. Az *előretolt védelem* és a *mélyszégi védelem* közötti vita ugyanakkor 1992 második felére előbbi javára lényegében eldőlni látszott. **Lőrincz Kálmán**, az MH akkori parancsnoka egy, a *hadászati védelmi hadművelettel* összefüggésben rendezett konferencián egyértelműen kijelentette: „Az ország védelmére irányuló tevékenységünk egyik fontos kiindulópontja, hogy

¹⁰⁰⁷ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 16–20.

¹⁰⁰⁸ Kurta (1992/a.) i.m. pp. 6, 13.

semmilyen esetben nincs területfeladási szándékunk! A területfeladás gondolatát mi nem tudjuk elfogadni. (...) Nekünk az első falu első kilométere a hazát jelenti.”¹⁰⁰⁹ Innentől a legfőbb kérdés már a területvédelmi erőknek az *előretolt védelemben* történő alkalmazása volt. Ezzel kapcsolatban vezetői szinten egy olyan konszenzusos elgondolás alakult ki, hogy az MN idejéből még legalábbis papíron létező területvédelmi erők „*hagyományos területvédelmet*” látnak el, amely lényegében a korábbi hátszágvédelmi feladataikhoz hasonló. Jóllehet a hátszágvédelem feladatrendszer már 1992-ben megszűnt¹⁰¹⁰, azonban ilyen módon történő továbbélését jelzi, hogy a hazai terminológia ennek a „*hagyományos területvédelemnek*” a leírásánál a hátszágvédelem korábbi katonai feladatait sorolta fel, illetve sorolja fel még ma is.¹⁰¹¹ Emellett, mint új feladatrendszer jelent meg a „*határ menti területvédelem*”, amelyet a határ közeli területeken és a fővárosban felállítandó, új típusú területvédelmi erők, a gépkocsizó lövész csapatokként létrehozott honvédelmi dandárok felelősségébe utaltak.¹⁰¹² Eredetileg 17 honvédelmi dandár felállítását tervezték, amelyből kísérleti jelleggel 2 (Nyíregyháza, Békéscsaba) ténylegesen megalakult, a „*pilot-projektet*” azonban 1995-ben – a 2 dandárral együtt – felszámolták.¹⁰¹³ A kudarc oka a honvédelmi költségvetésben ekkor már jelentkező problémák mellett az erők alkalmazásával kapcsolatos elgondolás volt. Mivel a vezetés az *előretolt védelem* mellett tört lándzsát, ezért az ország védelmét a hagyományos seregtest védelmi hadműveleti felépítése alapján törekedtek megvalósítani.¹⁰¹⁴ Ebben pedig az 1993-ban elfogadott új harcszabályzat és az 1994-es *Ideiglenes Hadműveleti Utasítás* egyes pontjai alapján, a könnyűfegyverzetű, minimális védettséggel és tüzerővel rendelkező dandárokat a biztosítási öv védelmére, valamint „*széles arcvonalon*” – kellő mélység nélkül – folytatott *halogatóharcra* tervezték alkalmazni.¹⁰¹⁵ A végrehajtott gyakorlatok során hamar

¹⁰⁰⁹ Lőrincz Kálmán: Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem. Lőrincz Kálmán vezérezredesnek, a Magyar Honvédség parancsnokának a felszólalása az MHTT hadtudományi konferenciáján. In: Hadtudomány, III. évf. 1993/1. pp. 1–10.

¹⁰¹⁰ A HPVP szervezetéből 1990-ben a polgári védelmet a BM alá rendelték, így a neve újra Hátszágvédelmi Parancsnokság lett, majd 1992-ben ennek bázisán létrehozták a Budapest Katonai Kerületet. vö. Kiss (2018) i.m. p. 200, Hautzinger (2005) i.m. p. 110.

¹⁰¹¹ vö. Hadtudományi Lexikon (1995) p. 1325, Hadtudományi Lexikon (2019) p. 1085, KTÉSZ p. 641.

¹⁰¹² vö. Bíró–Császár i.m. pp. 76–80.

¹⁰¹³ Vágner (1997) i.m. p. 27.

¹⁰¹⁴ Az *előretolt védelem* prioritását jelzi, hogy a védelmi hadművelet felépítésében (feltételelesen) az első lépcsőben 2 megerősített hadtesttel, míg a második lépcsőben csak 1 hadtesttel számoltak, ami mutatja, hogy még a harcászati-hadműveleti mélységet is minél inkább csökkenteni törekedtek. vö. A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása (1994) p. 82.

¹⁰¹⁵ vö. A harcszabályzat ezt a széles arcvonalon folytatott *halogatóharcot* ráadásul opcionálisan még a honvédelmi dandároknak egylépcsős harcalakzatával is kivitelezhetőnek vélte. Itt kell megemlítenünk, hogy az *Ideiglenes Hadműveleti Utasítás* a biztosítási övben 10–20 km-es mélységgel számolt, tehát még ha többlépcsős harcalakzatot is alkalmaztak volna a honvédelmi dandárnál, azok manőverszabadsága így is rendkívül korlátozott lett volna. vö.

bebizonyosodott, hogy irreális követelményeket támasztottak a honvédelmi dandárokkal szemben. A HM hivatalos hetilapja, a *Magyar Honvéd* 1995. márciusi számában már a következő volt olvasható: „*A Rózsa Sándorok ideje lejárt – az Alföldön képzetlen, anyaggal-eszközzel el nem látható területiális alakulatokat bevetni egy jól felkészült hadosztállyal szemben, enyhén szólva is, értelmetlen áldozatvállalás.*”¹⁰¹⁶ Többen már a kezdetektől szkeptikusak voltak a honvédelmi dandárok seregtest biztosítási övében történő alkalmazását illetően. Ezek a szkeptikusok pedig jellemzően a területvédelemmel korábban behatóbban foglalkozó szakemberek voltak, így pl. **Fülöp Imre, Berek Lajos és Vojnits Pál.** A *biztosítási öv* helyett inkább a településeken helység harcban, illetve az előkészített védelem mélységében létrehozott támpontokban, a fővédő erők szárnyain és hézagaiban vélték alkalmazhatónak ezeket az erőket, amelyeknek inkább *vadászharcot*, illetve esetlegesen *visszamaradó erőként* gerillaharcot kellene folytatniuk.¹⁰¹⁷

A 90-es évek második felére, kiváltképp a NATO-hoz való csatlakozás folyamatában a katonai védelem és azon belül is különösen a területvédelem kérdése háttérbeszorult. 1997-ben pedig a még megmaradt területvédelmi erők előkészítő törzseit is felszámolták.¹⁰¹⁸ Az ezredfordulóra lényegében maga a tartalékos rendszer is megszűnt létezni. A helyzetet kívánta orvosolni az MH hosszútávú átalakításával kapcsolatban, 2000-ben elfogadott OGY határozat, amely kimondta, hogy „*meg kell vizsgálni a területvédelmi erők átalakításának, a nemzetőrség fokozatos létrehozásának (...) feltételeit.*”¹⁰¹⁹ A következő évben egy újabb OGY határozat már a Nemzetőrség felállításának szükségességét fejezte ki¹⁰²⁰, melynek hatására számos tanulmány, szakkikk látott napvilágot a kialakítandó szervezettel kapcsolatban. Ezek egyöntetűen a *területi-elv* alapján létrehozott erőként képzelték el, melynek feladata elsősorban a háttérországvédelemmel függne össze, illetve ennek keretén belül, tekintettel NATO tagságunkra, esetlegesen a HNS feladatokban történő közreműködéssel.¹⁰²¹ A szervezet végül nem alakult meg, a határozatot pedig 2003-ban hatályon kívül helyezték.¹⁰²² A tartalékos

A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcászabályzata. I. rész. Hadtest, dandár. HM 1993. pp. 91, 105, A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása (1994). p. 86.

¹⁰¹⁶ Költségvetés – alulnézetben. In: Magyar Honvéd, 1995/11. (pp. 32–33) p. 32.

¹⁰¹⁷ vö. Berek Lajos: A védelmi harc új módja a halogató harc. In: Új Honvédségi Szemle, 49. évf. 1995/2. pp. 28–31, Fülöp Imre: A honvédelmi dandárok alkalmazásáról. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/9. pp. 51–56, Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregtest védelmi hadműveletében. In: Új Honvédségi Szemle, Új Honvédségi Szemle, 1993/3. pp. 43–51.

¹⁰¹⁸ Sztanek i.m. p. 98.

¹⁰¹⁹ 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól. 5. g).

¹⁰²⁰ 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról. 1.

¹⁰²¹ Lásd Szombath i.m.

¹⁰²² 17/2003. (III. 7.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról szóló 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat hatályon kívül helyezéséről.

rendszer újjászervezése ténylegesen csak az *Önkéntes Tartalékos Rendszer (ÖTR)* 2010-es létrehozásával vette kezdetét. A 2011-ben elfogadott, a következő év január 1-étől hatályos Alaptörvény pedig már külön nevesítette, hogy „*Magyarország önkéntes honvédelmi tartalékos rendszert tart fenn.*”¹⁰²³ Az ugyanebben az évben elfogadott *Nemzeti Katonai Stratégia (NKS)* az ÖTR rendeltetéseként az MH és a társadalom közötti kapcsolatok erősítését, az állampolgárok békeidőszaki önkéntes katonai kiképzését, valamint az MH – nem felsorolt feladatok alóli – tehermentesítését nevesítette.¹⁰²⁴ Az ÖTR-en belül két tartalékos szolgálati forma jelent meg; az Önkéntes Művelti Tartalékos (ÖMT) és az Önkéntes Védelmi Tartalékos (ÖVT). Előbbiek az MH békeidőszakban állandó feltöltést nem igénylő beosztásait töltik fel, míg utóbbiak a HM EI Zrt. alkalmazásában fegyveres biztonsági őr munkakörben dolgoznak a katonai objektumokban, egyébként pedig az MH hadiállománytáblájának őr beosztásaira vannak tervezve.¹⁰²⁵ Végül, 2016 telén megfogalmazódott egy új tartalékos szolgálati forma, az Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (ÖTT) létrehozásának terve is.¹⁰²⁶ Az elgondolás szerint az ország 174 járásában és a 23 fővárosi kerületben 1-1 területvédelmi század, megyénként 1-1, illetve a fővárosban további 2 területvédelmi zászlóalj, összesen pedig 7 területvédelmi ezred megalakítása tervezett.¹⁰²⁷ Bár a az ÖTT-t a kezdetektől hátszágvédelmi feladatok ellátására tervezték¹⁰²⁸, azonban az MH a létrehozás óta eltelt 5 évben még mindig nem rendelkezik sem hátszágvédelmi, sem területvédelmi koncepcióval¹⁰²⁹, vagy doktrínával. Az egyetlen olyan hivatalos dokumentum, amely valamennyire támpontot adhat a területvédelmi erők alkalmazására vonatkozólag, az a 2021-ben elfogadott új NKS. Ebben külön fejezet szól a „*honvédelmi kiegészítő és hátszágvédelmi képességekről.*” A hátszágvédelmi képességeknél az NKS a következő fejlesztéseket fogalmazza meg: „*a létfontosságú rendszerelemek védelmét, a haderő kiegészítésének és veszteségpótlásának, valamint a fő felvonulási és ellátási útvonalai védelmének, illetve a nem katonai hatóságok támogatásának rendszerét.*”¹⁰³⁰ Hozzáteszi továbbá, hogy a „*hátszágvédelmi szervezet – a Magyarország területén folyó szövetségi műveletekhez kapcsolódó befogadó nemzeti támogatásban történő közreműködés mellett képes lesz Magyarország műveletekbe nem bevont*

¹⁰²³ Magyarország Alaptörvénye. XXXI. cikk (2).

¹⁰²⁴ vö. Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Honvédelmi Minisztérium, 2012. I/4., II/16., III/60., IV/76.

¹⁰²⁵ Hegedűs i.m. p. 55.

¹⁰²⁶ Az előzményekre lásd Kladek András: Néhány gondolat az önkéntes tartalékos rendszer megújításáról. In: *Hadtudomány*, XXVI. évf. 2016/Különszám. pp. 166–178.

¹⁰²⁷ A szervezési időszakra részletesen lásd Horváth (2019) i.m. pp. 25–36.

¹⁰²⁸ vö. Horváth (2019) i.m. pp. 39–44.

¹⁰²⁹ Hátszágvédelmi koncepció tervezet már több is kidolgozásra került, elfogadott azonban nincs.

¹⁰³⁰ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet. 5.1.5.

*területei katonai biztonságának fenntartására, különös tekintettel a kijelölt létfontosságú rendszerelemek védelmére és a működésbiztonsági feltételek fenntartására, a műveletek központi és területi alapon szervezett logisztikai háttérének biztosítására, a közrend és jogrend fenntartásához történő hozzájárulásra, valamint a hadkötelesek és tartalékosok felkészítésére és veszteségpótlás végrehajtására.*¹⁰³¹ A területvédelmi erők alkalmazása tekintetében tehát irányadónak a hátszágvédelemmel összefüggő feladatokat tekinthetjük, amely elsősorban objektumvédelmi, DSCA/MACA, illetve a HNS vonatkozásában a csapatok mozgásbiztosításával összefüggő feladatokat feltételez, amit különösen alátámaszt a „Magyarország műveletekbe nem bevont területei” megfogalmazás, amely csak hátszágként definiálható. Egyelőre kérdéses, hogy a stratégiaalkotók mennyire számolnak az ÖTT-vel az aktív erők harcoló műveleteiben, ugyanis az NKS erre pontosan nem tér ki. Az MH kialakítandó képességei kapcsán ugyanakkor úgy fogalmaz, hogy „ez az összefegyvernemi struktúra, kiegészülve a különleges műveleti képességek által biztosított műveleti hatásokkal és együttműködésben az önkéntesen szerveződő területvédelmi erőkkel, képes lesz minden Magyarország méretével és potenciáljával összemérhető agresszort megállítani és garantálni az ország területi egységének sérthetlenségét.”¹⁰³²

6.5. RÉSZKÖVETKEZTETÉSEK

A vázoltak alapján megállapítható, hogy a területvédelem kérdése hazánkban meglehetősen ellentmondásosan jelent meg. Területvédelmi erőket az *első felelős magyar kormány* óta minden politikai rendszer létrehozott. Mint láthattuk, ez minden esetben a hátszágvédelemhez kapcsolódó feladatok végrehajtásával függött össze, tehát a *partikuláris megközelítés* érvényesült. A magyar katonai gondolkodásban az *átfogó területvédelmi megközelítések* jellemző alapelvek csak egy szűk szakmai értelmiség munkáiban jelentek meg, a létrehozott területvédelmi rendszerek tekintetében nem érvényesültek. Az 1993-ban elfogadott biztonságpolitikai és katonai doktrína ugyan tartalmazta azokat az elemeket, amelyek az *átfogó megközelítéseket* jellemzik, azonban, ha a rendszerszintű vizsgálatot nézzük, akkor láthatjuk, hogy az valójában nem valósult meg. A hadműveleti koncepció és a haderőstruktúra rendszerelemek hiányoztak. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi lehet ennek az oka? Úgy

¹⁰³¹ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet. 5.1.5.

¹⁰³² 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. 1. melléklet. 5.1.

véljük erre a válasz egyszerű: Magyarországon, annak ellenére, hogy egy kicsi, meglehetősen korlátozott erőforrásokkal és katonai képességekkel rendelkező állam, azonban történeti okokból kifolyólag nem alakult ki az a *stratégiai kultúra*¹⁰³³, amely a kis nemzetekre jellemző. A modern magyar katonai gondolkodás ugyanis egy nagyhatalom, az Osztrák-Magyar Monarchia keretén belül született meg, amely a porosz-német mintákat követte. A két világháború közötti rövid független időszakban sem tudott az ország ettől elvonatkoztatni, illetve politikai céljaival (revízió) nem is volt összeegyeztethető a kis állami, defenzív gondolkodás. A *hidegháború* után – kényszerűen – megint csak egy nagyhatalom, a Szovjetunió katonai gondolkodását adaptáltuk, majd a NATO csatlakozással a szövetség, szintén katonai nagyhatalmak által meghatározott tételeit. Egyedül a 90-es évek első felében kezdett kibontakozni egy, az önállóság és a kis államiság kereteinek megfeleltethető katonai gondolkodás, ami azonban az évszázadok alatt kialakult stratégiai kultúrával nehezen volt összeegyeztethető. Az *átfogó területvédelmi megközelítések* jellemzőit, ha tételesen nem is tárgyaló, de legalább felismerő szakértők erre többször is felhívták a figyelmet. **Fülöp Imre**, mikor 1991-ben közölte területvédelmi elgondolását, a következőket jegyezte meg mellé: „*A fegyveres küzdelemnek ez a (...) módja (...) mind a hadművészeti elvek és eljárások, mind a végrehajtó fegyveres erők kialakítása terén a régi beidegződésektől és sablonoktól való elszakadást, valamint a problémák újszerű megközelítését feltételezi.*”¹⁰³⁴ Ezek a „régibeződések” olyannyira meghatározták a hazai stratégiai kultúrát, hogy nem egy esetben még azt is megkérdőjelezték, hogy az *átfogó megközelítésekben* megjelenő védelmi hadműveletek hadászati hadműveletként értékelhetők. Ezzel kapcsolatban érdemes **Pekó Józsefet** idéznünk: „*Az MH által folytatható hadászati tevékenységi formák az önálló védelmi hadászati hadművelet és a kedvező helyzetben a korlátozott célú ellentámadó hadművelet lehetnek. Első hallásra ezek a hadászati tevékenységi formák (...) megalapozatlannak tűnhetnek. Ez a megítélés abból adódhat, hogy azokat összehasonlítjuk a koalíciós méretekben (fegyveres erőkkel és hadszíntéren) folytatott hadászati tevékenységekkel, megfeledkezve az ilyen tevékenységek alapvető kritériumairól. Ez pedig nem más, mint az adott állam (államok szövetsége) fegyveres erőinek vagy jelentős részének, közvetlenül a hadászati vezetés által előkészített és vezetett haditevékenysége az adott hadszíntéren. Kritériuma tehát nem az adott*

¹⁰³³ Több meghatározása is létezik, itt most **Yitzhak Klein** széleskörben elfogadott definícióját idézzük: „*A katonai intézményrendszer által elfogadott, a háború politikai céljai és annak megvalósítása tekintetében a leghatásosabb stratégiai és hadműveleti eljárásokkal kapcsolatos magatartásformák és elgondolások.*” Lásd Klein, Yitzhak: A Theory of Strategic Culture. In: Comparative Strategy, Vol. 10. No. 1991/1. (pp. 3–23) p. 5.

¹⁰³⁴ Fülöp (1991/a.) i.m. p. 22.

fegyveres erő haderőnemeinek száma és azok nagyságrendje vagy éppen a hadszíntér mérete.”¹⁰³⁵ Ezzel a problémával magam is többször szembesültem. A jelen értékezésben ismertetett számos stratégiai dokumentum, doktrína és hadelméleti munka, továbbá azon országok szakértőinek munkái alapján, akik hazája az *átfogó megközelítést* követte, tehát a leginkább kompetensek ennek megítélésében, pedig egyértelműen igazolható, hogy a területvédelmet stratégiai koncepcióként, a *megtagadás* egyik formájaként kezelik, amelynek eszköze egy olyan védelmi hadművelet, amely lévén, hogy politikai célt (*status quo ante bellum*) valósít meg, kizárólag hadászati szintű lehet.

7. ÖSSZEGZÉS

7.1. ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Értekezésünkben a területvédelem kérdéskörének átfogó, rendszerszemléletű elemzésére törekedtünk. Megvizsgáltuk a különböző területvédelmi megközelítések, és az azok alapján kialakított területvédelmi rendszerek főbb jellemzőit. Kutatási célként a területvédelem hadelméleti hátterének, a különböző megközelítéseknek (1. sz. kutatási cél), koncepcióknak és rendszereknek a bemutatását, értékelését (2. sz. kutatási cél), valamint a területvédelmi képességek kialakításával kapcsolatos kérdések vizsgálatát fogalmazzuk meg (3. sz. kutatási cél). Munkánk kiindulópontját a területvédelem vonatkozásában megmutatkozó eltérő megközelítések közötti ellentmondások feloldása, elemzése képezte. Alapvető hipotézisünk az volt, hogy a terminológiában is fellelhető sokszínűség önmagában sokdrangú kérdés, a meghatározások mögöttes folyamatainak feltárása, amelynek hatására azok megfogalmazódtak, ellenben a területvédelem átfogó elemzésére, és az ellentmondások feloldására ad lehetőséget (1. sz. hipotézis). Ezt a 2. fejezetben ismertetett, különböző nemzetek stratégiai dokumentumai, doktrínái, valamint az adott nemzetek szakértőinek munkái alapján igazoltuk. Következtetesként levonhattuk, hogy számba véve a különböző megközelítéseket, azoknak alapvetően két nagy, egymástól jól megkülönböztethető típusa van, melyeket jelen értekezésben *átfogó* és *partikuláris területvédelmi megközelítések*ként definiáltunk. A 3. fejezetben a két megközelítés közötti különbségek hadelméleti hátterét, a stratégiai, a hadműveleti és haderőszervezési elméletek vonatkozásában vizsgálva, meghatároztuk azok

¹⁰³⁵ Pekó i.m. p. 35.

főbb jellemzőit, ami alapján azokat a 4. fejezetben további altípusokra tagoltuk (2. sz. hipotézis). Az 5. és a 6. fejezetben, még ezzel összefüggésben külön-külön fejezetet szántunk arra, hogy bemutassuk a NATO-ban a *hidegháború* idején született azon alternatív védelmi koncepciókat, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak a területvédelemhez, továbbá ismertettük, hogy hazánk vonatkozásában milyen területvédelmi rendszerek létrehozására került sor a történelem során, illetve milyen területvédelmi elgondolások születtek. Utolsó hipotézisünket, miszerint a területvédelmi tartalékos erők hasznos kiegészítő elemei lehetnek korunk fegyveres erőinek, amennyiben azok rendelkeznek a megfelelő képességekkel és az alkalmazásukhoz szükséges koncepciókkal és a fejlesztésükre vonatkozó hosszútávú stratégiai vízióval, illetve, hogy a tartalékos erőket inkább a honi területen végrehajtandó védelmi feladatokban célszerű alkalmazni (3. sz. hipotézis), itt kívánjuk, összegzett következtetés formájában igazolni.

Láthattuk, hogy a (had)történelmi tapasztalatok igazolják, hogy fegyveres konfliktusok során a hadviselő felek számára szinte minden esetben szükségessé vált, hogy a *területi-elv* alapján szervezett erőket állítsanak fel, jóllehet ezeknek az erőknek a rendeltetése és a feladatrendszere nem feltétlenül azonos. Egyes nemzetek azért szerveztek háborúk idején ilyen erőket, hogy a harcoló hadműveletekben alkalmazott csapatokat tehermentesítsék a hátszágvédelmi és egyéb biztosítási, illetve támogató feladatok alól, míg más nemzetek a honi területükön védelmi harcokra kényszerülve, az erőfölényben lévő támadóval szemben, a lakosság mozgósításával, a harcoló erők számát törekedtek ezáltal növelni. Nem véletlen, hogy a ma is működő vagy újjászervezett területvédelmi erők jogelődszervezeteiknek ezeket a sok esetben csak *ad hoc*, a kialakult hadműveleti helyzetre való tekintettel megalakított katonai szervezeteket tekintik. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy milyen relevanciája lehet korunkban ezeknek a hadtörténelmi tapasztalatoknak, melyek olyan idöket idéznek, amikor a hagyományos, állami szereplők közötti konfliktusok, illetve azok veszélye „*természetes velejárója*” volt a nemzetközi rendszer keretén belül történő érdekérvényesítésnek, és nem álltak fenn azok a biztonsági garanciák, amelyek a *hidegháborút* követően e tekintetben egy viszonylag biztonságos nemzetközi rendszert hoztak létre? Ha végig tekintünk a *hidegháború* óta eltelt időszakon, akkor láthatjuk, hogy valójában még ebben a – legalábbis az euroatlanti térség esetében – viszonylag biztonságos stratégiai környezetben megnyilvánuló, nem háborús, vagy háborús küszöb alatti konfliktusok során is az egyes államok a területvédelmi erők újjászervezésével, vagy felállításával erősítették meg biztonságukat. A 2001. szeptember 11-i merénylet során a kutatói-, mentési és a polgári védelem, valamint a rendvédelmi szervezetek

támogatására az USA kormánya újra mozgósította a *második világháború* óta szinte csak papíron létező SDF erőket. Ma már közel az államok fele rendelkezik aktív SDF csapatokkal, amelyek alkalmazásával a *honvédelmi* és *belbiztonsági* doktrínák is számolnak a honi területet érintő fenyegetések kapcsán. 2014-ben a krími és a kelet-ukrajnai válság közepette Ukrajna egyik első lépése a területvédelmi erők újjászervezése volt. Mindeközben Európa nyugati felében, a 2010-es évek terrorhulláma hatására, Franciaország 2016-ban a belbiztonsági képességeit a *Nemzetőrség* felállításával erősítette meg. A *Nemzetőrség* ugyan nem tekinthető kifejezetten területvédelmi erőnek, azonban a létrehozására kifejezetten a honi terület védelmével összefüggésben került sor, azaz a tartalékos erőket elsősorban Franciaország határain belül tervezik alkalmazni. Az ugyanebben az évben rendezett varsói NATO csúcson a szövetséges nemzetek vezetői elfogadták a *reziliencia*, a *nemzeti ellenállóképesség* megerősítésére vonatkozó nyilatkozatukat. A *reziliencia* elsősorban a honi terület létfontosságú rendszerelemeinek a védelméhez függ össze, tehát olyan feladatokkal, amelyek a *hidegháború* idején a hátszágvédelem szerves részét képezték. Természetesen ez ma már nem az ellenséges légideszant erők elleni küzdelmet, vagy a légi-, és atomcsapásokkal szembeni védelmet jelenti, ugyanakkor a nemzetek reakciója a területvédelmi erők újjászervezése volt. Németország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia és hazánk is a varsói csúcs hatására tette mindezt. Míg azok az országok, ahol ezek az erők szakadatlanul tovább éltek a *hidegháború* után, továbbfejlesztették azok képességeit (skandináv és balti országok). Az orosz-ukrán háború árnyékában pedig egyre inkább tapasztalható, hogy belbiztonsági feladataik mellett fokozatosan előtérbe kerül azok harcképességeinek fejlesztése is.

A vázolt folyamatok alapján megállapítható, hogy olyan tendenciák tapasztalhatók, amelyek a tartalékos erők honi területen történő alkalmazásának megnövekedett szerepét feltételezik. Ugyancsak levonható az a következtetés, hogy nem számolva az olyan nemzetekkel, mint az angolszász országok, melyek tartalékos erői hosszú ideje kettős rendeltetésűek voltak, és évszázadok(!) óta vettek részt a honi terület védelme mellett az expedíciós műveletekben, a tartalékos erők alkalmazásának reális színterének a honi terület tekinthető. A tartalékosok kiképzésére rendelkezésre álló idő néhány nemzettől eltekintve, ahol sajátos körülmények, a katonai nevelésnek sajátos hagyományai vannak, az esetek többségében nem teszi lehetővé, hogy azokat önálló tartalékos kötelékben, *területen kívüli* műveletekben alkalmazzák. Különös szakértelmet kívánó egyéni beosztásokban van realitása, azonban egyéni beosztások feltöltése aligha tekinthető plusz képességnek. A tartalékos állomány véleményünk szerint a kevésbé bonyolult és összetett feladatok ellátására ugyanakkor alkalmas lehet, különösen, ha a *területi-*

elv érvényesülni tud. A helyismeret, a lokálpatriotizmus valóban nagy előnyt jelenthet, azonban ahhoz, hogy ezt egy tartalékos kötelék ki tudja használni, fontos, hogy a felkészítés célirányos legyen, illetve ne állítsunk irreális elvárásokat ezekkel az erőkkel szemben. Mint láhattuk – megint csak az angolszász országok kivételével – még a legkiforrottabb területvédelmi rendszerekben is, a tartalékos erőket alapvetően kis kötelékekben, egyszerűbben végrehajtható feladatokra – közte harc feladatokra – tervezték alkalmazni. Különösen a hadkötelezettség hiányában, katonai előképzettséggel nem rendelkező állomány esetében hibás lenne önálló zászlóalj, ezred, dandár stb. erejű tartalékos gépesített erőket vizionálni. A kis alegységben végrehajtott feladatok ellátásában is azonban ahhoz, hogy a terepismeret adta előnyök érvényesüljenek, tekintettel a rövid kiképzési időre, feladat- és területspecifikus felkészítés szükséges. Legyen az a feladat harc-, támogató, vagy egyéb. Ehhez természetesen elsősorban az infrastrukturális háttér kialakítása szükséges, amely finanszírozási kérdés, ugyanakkor a feladat-specifikus felkészítés már a szakma felelőssége. Ide vonatkozó gondolatunkat értekezésünk mottójából kiemelt **Clausewitz** tartalékos erőkre vonatkozó idézetével zárjuk: „Mindazonáltal ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy erőteljes alkalmazása (...) védelmi háborúból ered (...) a tökéletlen szervezés szükségképpen inkább a védelemre, mint támadásra teszi alkalmassá. Ezenkívül a tartalék sereg fogalmában mindig benne rejlik az egész nép háborúban való rendkívüli, többé-kevésbé önkéntes közreműködésének gondolata is, annak minden fizikai erejével, gazdaságával és érületével együtt.”¹⁰³⁶

7.2. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Feltártam a területvédelemmel kapcsolatos ellentmondások gyökereit, és hogy az eltérő területvédelmi megközelítések mögött milyen, a hadelmélet különböző területein fogant alapelvek, illetve folyamatok húzódnak meg, amelyek eredményeként ezek kialakultak.
2. A stratégiai, a hadműveleti és a haderőszervezési elméletek kontextusában bizonyítottam az átfogó területvédelmi megközelítések (katonai) stratégiai koncepcióként való értékelésének megalapozottságát a katonai erő, a háborús cél és eszközrendszer viszonyrendszerében.
3. A területvédelmi rendszerek rendeltetése, a megvalósítás módja, valamint a szervezeti keretek, mint tényezők figyelembevételével megalkottam az eltérő megközelítések

¹⁰³⁶ Clausewitz i.m. p. 396.

szellemében kialakított különböző területvédelmi rendszerek közös jellemzőik alapján történő csoportosításának egy lehetséges változatát.

4. A (had)történelmi példák és a jelenlegi nemzetközi, valamint hazai haderőfejlesztési folyamatok alapján igazoltam, hogy a nemzetek minden olyan esetben, amikor a honi területet valamilyen, a katonai szektort is érintő biztonsági fenyegetés veszélyezteti, a területvédelmi erők megalakításával reagálnak, azonban ahhoz, hogy ezekre az erőkre alapozva egy működő területvédelmi rendszert lehessen építeni, az csak egyértelmű stratégiai szintű iránymutatással, és hosszútávú haderőfejlesztési tervek eredményeként valósítható meg.

7.3. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK FELHASZNÁLHATÓSÁGA

Véleményünk szerint értekezésünk alkalmas arra, hogy a téma további kutatásához megfelelő alapot nyújtson. A szűkebb értelemben vett tudományos kutatások tekintetében a stratégiai, a hadműveleti és a haderőszervezés elméletével kapcsolatos alfejezetek ezenkívül egyéb szakterületek kutatására, adott esetben átértékelésére is alkalmasak lehetnek. A feldolgozott szakirodalom és értekezésünk tartalma ugyanakkor a tágabb értelemben vett szakma számára is felhasználható lehet, különös tekintettel arra, hogy már évek óta esedékes a hátszágvédelmi és területvédelmi doktrína kidolgozása, amely kapcsán azonban még csak el nem fogadott koncepciók megalkotásáig jutottunk el. Ennek természetesen előfeltétele az egyértelmű stratégiai szintű iránymutatás, amely meghatározza, hogy miként is számol a területvédelmi erőkkel. A 2021-es NKS ugyanis hiába ad támpontot ezzel kapcsolatban, a szakmai fórumokon az *orosz-ukrán háború* okozta helyzet már több új kérdést is felvetett. Itt kell megint csak visszautalnunk arra, hogy munkánk, jóllehet elsősorban a *hidegháború* korát vizsgálta, azonban a területvédelem vonatkozásában a mai napig ez a korszak tekinthető mérvadónak, miután azokban az országokban, ahol valóban működő területvédelmi rendszerek vannak, továbbra is az akkori feladatrendszerek, illetve az erők alkalmazására vonatkozó alapelvek érvényesek, természetesen igazodva a kor kihívásaihoz és követelményeihez. Ezek pedig, beleértve a jelenleg hatályos szabályozókat is, fellelhetőek értekezésünkben. Úgy gondoljuk, hogy az értekezés összességében a területvédelemről alkotott nézetek egy újszerű megközelítését teszik lehetővé, amely véleményünk szerint, ha valóban rendszert kívánunk létrehozni, akkor felhasználható lehet a jövőben.

MELLÉKLET: AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM ÁTALAKÍTÁSA AZ OROSZ-UKRÁN KONFLIKTUS SORÁN

AZ UKRÁN TERÜLETVÉDELEM A KONFLIKTUST MEGELŐZŐ IDŐSZAKBAN

Az ukrán területvédelmi rendszer kialakítása ugyan már a *krími és kelet-ukrajnai válság* folyamatában vette kezdetét, azonban az ukrán vezetés már ezt megelőzően tervbe vette egy területvédelmi tartalékos erő felállítását, melyet egy átfogó haderőfejlesztési reform keretén belül kívánt megvalósítani. Ez a haderőreform már régóta váratott magára, hiszen a 2012-es *Nemzetbiztonsági Stratégiában* felsorolt fenyegetések és biztonsági kihívások között kiemelten nevesítésre került a fegyveres erők „*folyamatosan romló*” állapota.¹⁰³⁷ A haderőreform célkitűzése a kisebb, hivatásos haderő kialakítása volt, ezért már 2013-ban törvényjavaslat született a békeidőszaki hadkötelezettségen alapuló személyi kiegészítés önkéntes alapokra történő helyezéséről.¹⁰³⁸ Emellett jelent meg a *területi-elv* alapján szervezett területvédelmi erők kialakításának igénye is.¹⁰³⁹ A területvédelem feladatrendszerének jogszabályi keretei már ezt megelőzően is adottak voltak, miután az 1992-ben elfogadott *Ukrajna védelméről* szóló törvény (2008-as módosításokkal) tételesen is felsorolta a területvédelem feladatait. Az ukrán területvédelmet egészen 2022 januárjáig ez a törvény szabályozta. A törvény meghatározása szerint a területvédelem „*különleges időszakban*” foganasított katonai és különleges rendszabályok „*rendszer*”, melynek feladata:

- az államhatárok védelme;
- a hatóságok és a fegyveres erők tevékenységének biztosítása;
- a létfontosságú létesítmények őrzés-védelme;
- az ellenséges diverziós és felderítő csoportok, „*államellenes paramilitáris szervezetek*” és „*egyéb fegyveres agresszorok*” elleni küzdelem;
- az állampolgárok védelme az ellenséges csapásokkal, szabotázs és terrorista stb. akciókkal szemben;
- különleges jogrendben foganasított jogszabályok érvényre juttatása.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁷ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹⁰³⁸ Ukraine reinstates conscription as crisis deepens: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés ideje: 2020.12.07.)

¹⁰³⁹ Makar, Yuriy – Novoskoltseva, Liudmila: The Place and role of territorial defence in the National Security System of the Ukrainian State. In: Ante Portas, 2016/2. (pp. 277–288) p. 280

¹⁰⁴⁰ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

A törvény az ország területvédelmével kapcsolatos feladatok szervezését a vezérkar hatáskörébe utalta, de regionális szinten a sajátos státusú, nagyobb helyi autonómiával rendelkező *Krími Autonóm Köztársaságban*, továbbá Kijev és Szevasztopol városában a helyi adminisztráció is ellátott a területvédelem szervezésével összefüggő feladatokat.¹⁰⁴¹ A vezetés ugyanakkor a vezérkari főnök (fegyveres erők főparancsnoka) felelőssége volt, de a jogszabály kihangsúlyozta, hogy a területvédelemmel összefüggő tevékenységek megtervezése, a felkészítés és a végrehajtás a különböző ágazatok és a regionális adminisztráció közötti együttműködésen alapul. A végrehajtás sem korlátozódott csupán a fegyveres erőkre, abban egyéb szervezetek is aktívan részt vettek, így például a rendvédelmi szervek, valamint a különböző speciális állami szolgáltató (pl. szállítási, távközlési) szervezetek is.¹⁰⁴² Az ismertetett feladatrendszerből látható, hogy a jogszabály az ukrán területvédelmet alapvetően a hátszágvédelmi megközelítés alapján határozta meg. Ez a megközelítés értelemszerűen még a szovjet időszak doktrínáinak szellemiségét tükrözte.¹⁰⁴³ Ebből kifolyólag a területvédelem feladatrendszere elsősorban az ellenséges csapások hatásainak csökkentésére és a kisebb, átszivárgó, illetve deszant csapatok elleni küzdelemre irányult.

Az *ukrán védelmi törvény* alapján tehát megállapítható, hogy az már a konfliktust megelőzően is biztosította a területvédelem kereteit olyan formában, hogy külön meghatározta a területvédelmi feladatokat a honvédelmi rendszeren belül, ugyanakkor specifikusan, a *területi-elv* alapján létrehozott tartalékos szervezettel az ukrán haderő ténylegesen nem rendelkezett. Ezért is fogalmazódott meg az igény a területvédelmi erők létrehozására az említett haderőfejlesztési programban. Az ez irányú fejlesztésekkel kapcsolatos első lépéseket Ukrajna már 2013-ban megtette; a 2013-as *Fehér Könyvben* már a területvédelmi csapatok megalakulásáról és tartalékos állománnyal történő feltöltésükről értesülhetünk. Fontos azonban kihangsúlyozni, hogy ekkor még a kialakítandó önkéntes tartalékos rendszeren belül mindenekelőtt a hadművelati csapatok tartalékosokkal történő feltöltése és kiképzése élvezett prioritást. A területvédelmi erőkkel ráadásul ekkor még inkább a polgári védelem területén számoltak.¹⁰⁴⁴

A haderőfejlesztés céljait természetesen még a válságidőszakot megelőzően határozták meg, ezért a tartalékos – és azon belül a területvédelmi tartalékos – erők felkészítése az akkori

¹⁰⁴¹ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹⁰⁴² Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

¹⁰⁴³ Lapaiev, Yuri: Reforming Territorial Defense in Ukraine: Danger in Delay. Eurasia Daily Monitor. Vol. 18, Issue: 30. <https://jamestown.org/program/reforming-territorial-defense-in-ukraine-danger-in-delay/> (Letöltés ideje: 2021.04.07.)

¹⁰⁴⁴ White Book 2013. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2014.

igényeknek megfelelően vette kezdetét. Márpedig az egy évvel korábban elfogadott, 2012-es *Ukrán Katonai Doktrína* egyértelműen kizárta annak lehetőségét, hogy Ukrajnának a közeljövőben olyan „fegyveres agresszióval” kellene számolnia, amely „regionális, vagy helyi háborúhoz vezetne”.¹⁰⁴⁵ Ennek megfelelően Ukrajna tehát nem a területvédelmi, hanem a nyugati tendenciáknak megfelelően az expedíciós képességeinek a fejlesztésére törekedett, így az új tartalékos rendszer kialakítását is ennek a célnak rendelték alá. A haderőreformot azonban utóbb az *EuroMaidan Mozgalom* és a „forradalom” okozta belpolitikai válság közepette értelemeszerűen nem lehetett olyan módon végrehajtani, ahogyan azt tervezték. A hamarosan kibontakozó krími és kelet-ukrajnai konfliktus közepette ráadásul a vezetés úgy látta, hogy a területvédelmi rendszer minél gyorsabb kialakítása vált szükségessé, ami tekintettel a fennálló helyzetre, értelemeszerűen nem szűkülhet le a polgári védelem területére.

A HÁTORSZÁG BIZTOSÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁJA A KONFLIKTUS KEZDETÉN

A belpolitikai válság, amely a hibrid eljárásokat alkalmazó Oroszország beavatkozásával csak még inkább elmélyült és már egy külső katonai fenyegetéssel is párosult, az ukrán államot rendkívül nehéz helyzetbe hozta. A közbiztonság és az ország védelmi képességei, melyek egyébként is kívánni valót hagytak maguk után, csak még tovább romlottak; több katonai és rendvédelmi alakulat részlegesen vagy teljesen dezorganizálódott. Ez mindenekelőtt a közvetlenül fenyegetett Krímben és a kelet-ukrajnai régióban volt jellemző, de az ország középső és nyugati felének egyes részein is egyre kevésbé érvényesült az államhatalom. Az ukrán haderő 2014 tavaszán – tehát már a Krím orosz annexióját követően és a keleti régióban éppen kibontakozó konfliktus kezdetén – katasztrofális állapotban volt. Akkori becsült aktív létszáma 140 000 fő körüli volt, amelyből egyes vélemények szerint mindössze egy alig 6000 fős(!) harcoló köteléket lehetett kiállítani. Hasonlóan rossz állapotban voltak a rendvédelmi és biztonsági erők is; a konfliktusban közvetlenül érintett Donbasz régióban alakulataik 25-30%-a felbomlott, vagy a „szakadárok” mellé állt.¹⁰⁴⁶

A legnagyobb problémát az jelentette, hogy az egyébként is politikai válságokkal és gazdasági nehézségekkel küszködő állam egy meglehetősen rosszul funkcionáló háttérrel

¹⁰⁴⁵ Fluri – Koziel – Yermolaiev i.m. p. 141.

¹⁰⁴⁶ Facon, Isabelle: Reforming Ukrainian Defense: No Shortage of Challenges. Notes de l'Ifri. Russie. Nei.Visions. 101. ifri. Russia/NIS Center. p. 5.: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_reforming_ukrainian_defense_2017.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)

rendelkezett, amely tekintettel a fegyveres-, a biztonsági erők és a rendvédelmi szervek említett problémáira, valamint a romló közbiztonságra, jelentős mértékben csökkentette azok bevetettségét. **Turcsinov** ukrán elnök pedig már 2014. április 15-én deklarálta, hogy a keleti régióban Ukrajna „*terrorellenes hadműveleteket*” fog végrehajtani.¹⁰⁴⁷ Az ukrán vezetés ugyanis az Oroszország által támogatott kelet-ukrajnai felkelőket „*terroristának*” minősítette, ezért a térségben végrehajtott hadműveleteket és magát a konfliktust *terrorellenes műveletnek*, a hadműveleti területet pedig *terrorellenes műveleti területnek*, illetve *zónának* (angolul: *Anti-Terrorist Operation Zone*, rövidítve *ATO zone*) nevezték el.¹⁰⁴⁸ A politikai-katonai felső vezetésnek a sikeres hadműveletek végrehajtásához alapvetően két kihívással kellett szembenéznie. Az egyik maguknak a fegyveres erőknek a mozgósítása, a másik pedig az ezt lehetővé tevő és a hadműveletek fenntartásához szükséges háterszág rendjének biztosítása volt. A fennálló helyzetben természetesen a korábban célként megfogalmazott, meghatározó expedíciós képességekkel rendelkező, kisebb méretű hivatásos haderő kialakításának nem volt realitása. A vezetés ezért a korábbi gyakorlatnak megfelelően, a hadköteles állampolgárok mozgósításával kísérelte meg biztosítani a létszámszükségletet. A konfliktus kezdeti szakaszában, 2014 és 2015 között 6 részleges mozgósítást rendeltek el, azonban ezek végrehajtása meglehetősen sikertelennek bizonyult. Ez részben a védelmi igazgatási szervezetek nem megfelelő működésével, részben pedig a hadköteles polgárok ellenállásával magyarázható, akik vagy vonakodtak eleget tenni a behívóparancsnak, vagy egész egyszerűen a bevonulást követően dezertáltak.¹⁰⁴⁹ A háterszág biztosításának tekintetében a hagyományos rendőri és biztonsági erők újjászervezése, illetve feltöltése mellett fontos lépésnek bizonyult, hogy az addig leginkább még csak papíron létező tartalékos *Területvédelmi Zászlóaljak* megalakítása ténylegesen megkezdődött, valamint *Nemzeti Gárda* néven létrejött egy új szervezet is. Problémát jelentett azonban, hogy mindkét esetben az állomány feltöltéséért az a védelmi igazgatási rendszer felelt, amely az ukrán haderő reguláris csapatainak kiegészítését sem tudta megfelelően biztosítani. A konfliktus első szakaszában ezért különösen fontos szerepet játszottak a különböző alulról szerveződő félkatonai szervezetek, az ún. „*Önkéntes Zászlóaljak*”, és a szintén alulról szerveződő polgári szervezetek, melyek aktivitását jelzi, hogy azokat úgy definiálták, mint „*Önkéntes Mozgalom*”.

¹⁰⁴⁷ Puglisi, Rosaria: Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine. In: IAI Working Papers 15. 2015. p. 5.: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf> (Letöltés ideje: 2020.01.06.)

¹⁰⁴⁸ A konfliktusnak ez a megnevezése 2018-ban változott meg. vö.: <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/goodbye-ato-hello-taking-measures-ensure-national-security-defense-repulsing-detering-armed-aggression-russian-federation-donetsk-luhansk-oblasts.html?cn-reloaded=1> (Letöltés ideje: 2021.08.14.)

¹⁰⁴⁹ Facon i.m. pp. 7–8.

ÖNKÉNTES MOZGALOM, ÖNKÉNTES ZÁSZLÓALJAK

A Krím orosz annexiója és a keleti régió válsága az ukrán állampolgárok igen jelentős részét készítette arra, hogy lehetőségeihez mérten valamilyen szerepet vállaljon Ukrajna védelmében. Számos alulról szerveződő önkéntes civil szervezet jött létre a konfliktus kezdeti időszakában azzal a céllal, hogy a védelmi és a biztonsági szektor erőit támogassa. Egészségügyi és szállító szolgálatok alakultak, de fontos szerepet játszottak a civilek a különböző önkéntes beszolgáltatások terén is; ruházatot, élelmiszereket és nem egy esetben olyan különleges eszközöket is biztosítottak a fegyveres erők, illetve a rendvédelmi és biztonsági erők számára, mint például az éjjellátó készülékek. Ez az *Önkéntes Mozgalomnak* nevezett szerveződés végül annyira jelentőssé nőtte ki magát, hogy a 2014 utáni *Fehér Könyvek* gyakorlatilag már a logisztikai támogatás integráns részeként kezelik. Az önkéntes szervezetek a kezdetben még *ad hoc* jelleggel, leginkább a helyi védelmi igazgatási szervekkel együttműködve vállaltak szerepet a fegyveres és rendvédelmi erők támogatásában, de felértékelődött szerepüket jelzi, hogy a *Védelmi Minisztérium* a saját alárendeltségében létrehozott egy, a legfontosabb szervezetek képviselőit tömörítő „*Önkéntes Bizottságot*” is azzal a céllal, hogy a legfelsőbb szinten is megvalósulhasson az együttműködés, illetve a tevékenységek irányítása. Egyes civil szervezetek ráadásul nemcsak a hátszágban, de még az ATO-ban is aktív szerepet vállaltak az erők támogatásában.¹⁰⁵⁰

Az *Önkéntes Mozgalomhoz* szorosan kapcsolódik, hogy a belpolitikai válság és a romló közbiztonság következtében országszerte alakultak különböző „*önvédelmi szervezetek*” is. Jellemzően ezek is alulról szerveződtek, a hatóságoktól függetlenül, illetve különböző politikai vezetők és helyi oligarchák támogatásával. Jellegüket tekintve egyfajta önkéntes polgárőrségként jöttek létre, de miután létrehozásukban különböző politikai csoportok is szerepet játszottak, gyakran használták fel őket politikai erődemonstrációkra is.¹⁰⁵¹ 2014 tavaszától az *önvédelmi szervezetek* jelentős részéből, illetve egyéb, újonnan szervezett csoportokból, különböző irreguláris fegyveres milíciák, úgynevezett „*önkéntes zászlóaljok*” alakultak. Általános elnevezésükkel ellentétben azonban ezek az erők valójában igen

¹⁰⁵⁰ White Book 2014. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2015. pp. 3–4, 11, 19, 24, 47–48.

¹⁰⁵¹ Bulakh, Anna – Senkiv, Grigori – Teperik, Dmitri: First on the Front Lines. The Role of Volunteers in countering Russia's Military Aggression Against Ukraine. RKK-ICDS. International Centre for Defence and Security. Estonia. 2017. pp. 1, 4.: https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés ideje: 2020.02.07.)

változatosak képet mutattak. Egyfelől nem feltétlenül zászlóalj méretű kötelékek voltak, ugyanis a szakasz méretű kis alegységektől kezdődően egészen ezred szintű egységek is alakultak, másfelől feladatrendszerük is eltérő volt. Többségük a háterszágban látott el rendfenntartási és helyi védelmi feladatokat, de az ATO-ban harcoló reguláris erők mögöttes területeinek a biztosításában is jelentős szerepet vállaltak, illetve voltak közöttük kifejezetten harcoló alakulatok is.¹⁰⁵² A 2014-es *Fehér Könyvben* az ATO-ban folyó műveletekkel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „Az állami vezetés döntést hozott arról, hogy *terrorellenes műveletet hajt végre Donyeck és Luhanszk régióban és területvédelmi feladatokat hajt végre, tekintettel az illegális fegyveres csoportok agresszív cselekményeire, amely a helyi hatóságok összeomlását idézte elő.*”¹⁰⁵³

Miután a közrend biztosítása, a fegyveres erők mozgósítása, valamint a hadművelleti feladatok végrehajtása olyan mértékű humán- és anyagi erőforrásokat igényelt az állam részéről, melyet az nem tudott biztosítani, ezért, ha fenntartásokkal is – hiszen az *önkéntes zászlóaljak* megalakulása több szempontból is sértette az állam *erőszak-monopólium* kizárólagosságának elvét –, de a vezetés kénytelen volt elfogadni ezeknek az erőknek a létrejöttét. A kormány természetesen törekedett minél nagyobb ellenőrzést gyakorolni felettük, majd fokozatosan kezdetét vette az *Önkéntes Zászlóaljaknak* a fegyveres és a belbiztonsági erők struktúrájába történő integrálása. Ezt a vezetés egyébként olyannyira fontosnak tartotta, hogy a 2015-ben elfogadott új ukrán katonai doktrína külön említést is tett erről a feladatról.¹⁰⁵⁴ Az integráció alapvetően kétféleképpen valósult meg. Az egyik megoldást az *Önkéntes Zászlóaljaknak*, mint önálló alegységeknek – általában szervezetük és parancsnoki állományuk meghagyása mellett – a fennálló struktúrákba történő integrálása jelentette, tehát magát az alakulatot „*regularizálták*”, míg a másik megoldást a fennálló struktúrákban szolgáló sorozott, szerződéses és hivatásos állomány, valamint az *Önkéntes Zászlóaljak* állományának összevonásával létrehozott új alegységek jelentették. Előbbi inkább a *Belügyminisztériumnak*, utóbbi a *Védelmi Minisztériumnak* alárendelt erőknél volt jellemző. Az integráció folyamatában az *Önkéntes Zászlóaljaknak* 4 fajtája alakult ki:

1. területvédelmi (tartalékos) zászlóaljak;
2. *Nemzeti Gárda* (tartalékos) zászlóaljak;
3. különleges rendeltetésű rendőr zászlóaljak;

¹⁰⁵² Bostan, Sergii: The Role of the territorial defence in hybrid war on the example of the events in Ukraine. In: Ante Portas/2. (pp. 307–314) p. 312, Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. pp. 4–7.

¹⁰⁵³ White Book 2014. p. 9.

¹⁰⁵⁴ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 70.

4. (még) nem integrált önkéntes zászlóaljok.¹⁰⁵⁵

2014 őszére mintegy 44 területvédelmi, 32 különleges rendeltetésű rendőr, valamint 3 *Nemzeti Gárda* zászlóalj integrációja valósult meg, és mindössze 1 önálló *Önkéntes Zászlóalj* maradt, a szélsőjobboldali *Jobb Szektor* nevezetű párt fegyveres csoportja. A *Nemzeti Gárdába* integrált zászlóaljok alacsony számának az oka, hogy ekkor még maga a szervezet is csak formálódóban volt. Az integrációt követően a területvédelmi zászlóaljok létszámát 426, a *Nemzeti Gárda* zászlóaljakét pedig 460 főben határozták meg, a rendőrségbe integrált különleges rendeltetésű „zászlóaljaké” azonban továbbra is széles skálán mozgott, a 33 fős szakasz alegységtől egészen a 400 fős zászlóalj méretű kötelékig bezárólag.¹⁰⁵⁶ Az integráció fontos állomását jelentette, hogy a területvédelmi zászlóaljok utóbb a vezérkartól, illetve a regionális katonai parancsnokságoktól a hadsereg lövészdandárjainak alárendeltségébe kerültek, mint gépkocsizó lövészcsapatok. Ez a folyamat legkésőbb 2016-ra fejeződött be, az akkori hadrendben ugyanis már valamennyi területvédelmi zászlóalj a reguláris erők magasabbegység szervezetének egy-egy alegységeként szerepelt. A hadrend mindemellett már a 2014-ben megalakult *Nemzeti Gárda* kiforrott szervezetéről árulkodott.¹⁰⁵⁷

Ezek az *Önkéntes Zászlóaljok* képezték a válság folyamatában kialakított – és még mindig formálódó – ukrán területvédelmi rendszer gerincét. A hátszág és a műveleti terület, illetve utóbbi mögöttes területeinek biztosításában és védelmében vállalt szerepükkel ugyanis jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy a reguláris erőket tehermentesíteni lehessen ezen feladatok alól, lehetővé téve azok nagyobb arányú alkalmazását a hadműveletekben. Kisebb mértékben ugyan, de az *Önkéntes Zászlóaljok* is részt vettek harc feladatok ellátásában, tehát nemcsak biztosítóerőként alkalmazták őket. Egy felmérés szerint 2017 nyaráig bezárólag állományuk 32,2%-a több, 10,3%-a pedig már legalább egy alkalommal részt vett a harcokban. Mindemellett érdemes megemlíteni, hogy a nem harc feladatok végrehajtására rendelt, a rendőrség szervezetébe integrált *Önkéntes Zászlóaljok* mintegy 600(!) különleges műveletet hajtottak végre a hadműveleti területen 2017 februárjáig.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁵ Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. p. 4.

¹⁰⁵⁶ Puglisi i.m. 6–7. o.

¹⁰⁵⁷ vö. Holcomb, Franklin: The Order of Battle of the Ukrainian Armed Forces: A Key Component in European Security. ISW. Washington, DC, 2016. online: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukrainian%20ORBAT%20Holcomb%202016_0.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)

¹⁰⁵⁸ Bulakh – Senkiv – Teperik i.m. pp. 4, 14–15.

AZ EGYSÉGES TERÜLETVÉDELMI RENDSZER LÉTREHOZÁSA

Az önkéntes zászlóaljak integrációjukat követően elvesztették korábbi, területvédelmi tartalékos erő jellegüket. Megváltozott az állomány státusa is; az integráció folyamatában szerződéses katonákká váltak. 2016-ban 63 500 korábbi önkéntes vállalt szerződéses szolgálatot és az integráció, valamint további önkéntesek bevonultatásával az ukrán hadsereg létszáma 3 év alatt 140 000-ről 250 000 főre nőtt. Lényeges szempont, hogy ez a létszámnövelés tette lehetővé, hogy a 2016-ra tervezett *7. részleges mozgósítást* már nem kellett végrehajtani.¹⁰⁵⁹ A szerződéses állomány létszámnövekedése folytán – melynek jelentős része az *Önkéntes Zászlóaljakból* került át – a hadműveleti területen 2016-tól már szinte csak önkéntes katonák szolgálnak, a sorállományúakat harcfeleladatok végrehajtására már nem alkalmazták.¹⁰⁶⁰ A vezetés ugyanakkor az alapvetően hátországvédelmi feladatok végrehajtására megalakult *Önkéntes Zászlóaljak* integrációját követően is szükségesnek tartotta, hogy a háterszágbban rendelkezésre álljon egy olyan erő, amely biztosítani tudja a műveleti csapatok zavartalan tevékenységét, ezért ezen feladatok végrehajtására újabb erőket szerveztek. Ezzel összefüggésben született döntés a már megalakult *Nemzeti Gárda* szervezetének és képességeinek továbbfejlesztéséről, valamint egy új területvédelmi erő létrehozásáról.

A *Nemzeti Gárda* lényegében a korábbi szovjet, katonailag szervezett belügyi csapatok jogutód szervezete volt. A szovjet szellemiséggel természetesen nem azonosult a szervezet, a 2016-ban elfogadott *Biztonsági és Védelmi Szektor Fejlesztési Koncepció* a *Nemzeti Gárda* létrehozása kapcsán úgy fogalmazott, hogy a „*legjobb európai gyakorlattal összhangban, Ukrajna Nemzeti Gárdája az Ukrán Belügyminisztériumhoz tartozik, mint rendvédelmi katonai szervezet.*”¹⁰⁶¹ A „*legjobb európai gyakorlat*” értelemszerűen a csendőr szervezetekre történő utalás volt. Így a korábban, még 2014-ben elfogadott *Nemzeti Gárda* törvény a szervezet rendeltetését elsősorban a belbiztonsági feladatokkal hozta összefüggésbe, úgy, mint az „*ukrán állampolgárok életének, jogainak, szabadságának és jogos érdekeinek, a társadalomnak és az országnak a bűnöző és egyéb illegális cselekményekkel szembeni védelme, a közrend és a közbiztonság biztosítása*” stb.¹⁰⁶² Mindemellett azonban nevesítésre kerültek olyan feladatok is, mint a terrorizmussal és az illegális paramilitáris szervezetekkel szembeni küzdelem,

¹⁰⁵⁹ Facon i.m. p. 7.

¹⁰⁶⁰ Facon i.m. p. 8.

¹⁰⁶¹ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

¹⁰⁶² Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

továbbá az *Ukrán Fegyveres Erőkkel* történő együttműködés az országot ért támadás esetén, beleértve a harcoló műveletek végrehajtását is, és a területvédelmet.¹⁰⁶³ A *Nemzeti Gárda* törvényben felsorolt feladatai igen sokrétűek, ezért alább csak néhányat ismertetünk:

- rendvédelmi és karhatalmi feladatok;
- terrorizmussal, fegyveres bűnöző csoportokkal és egyéb illegális fegyveres csoportokkal szembeni küzdelem;
- az országot ért támadás esetén a fegyveres erőkkel együttműködve harc és területvédelmi feladatok végrehajtása;
- rendezvények és a közrend biztosítása;
- az államhatár védelme;
- kijelölt létesítmények fegyveres védelme, különös tekintettel a kormányzati, külképviseleti, ipari és nukleáris objektumokra;
- katonai és polgári szállítások fegyveres biztosítása.¹⁰⁶⁴

A *Nemzeti Gárdát* klasszikus kettős rendeltetésű félkatonai szervezatként hozták létre; békeidőben a belügy, hadiállapotban pedig a hadügy alárendeltségébe tartozik. Létszámát a törvény 60 000 főben határozta meg, fenntartva opcionálisan, hogy szükség esetén, mozgósítás útján a létszámát megnövelhetik. A *Nemzeti Gárda* vegyes kiegészítésű szervezet, állományát hivatásosok és sorkötelesek alkotják, illetve rendelkezik önkéntes tartalékos zászlóaljakkal is.¹⁰⁶⁵

A *Nemzeti Gárda* fejlesztésével párhuzamosan vette kezdetét a hadműveleti csapatokba integrált korábbi területvédelmi erők pótlása, és 2016-ban a vezetés területvédelmi dandárok felállításáról döntött.¹⁰⁶⁶ Az első dandárok csak 2018-ban alakultak meg, ugyanakkor a köztes, kétéves szervezés időszakában is már rendszeresen gyakorlatoztatták a meglévő állományt. 2017-ben az ukrán haderő 238 gyakorlatot(!) hajtott végre, közte területvédelmi törzsgyakorlatokat is.¹⁰⁶⁷ A következő évben sikerült felállítani az első 5 területvédelmi dandárt.¹⁰⁶⁸ A területvédelmi dandár struktúrát a *területi-elv* alapján hozták létre, azzal a céllal, hogy minden régió és a főváros rendelkezzen 1-1 területvédelmi dandárral. Az elvesztett területekkel nem számolva ez az elgondolás 24 regionális és 1 fővárosi területvédelmi dandár

¹⁰⁶³ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 459.

¹⁰⁶⁴ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. pp. 459–460.

¹⁰⁶⁵ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. pp. 461–464.

¹⁰⁶⁶ Lapaiev i.m.

¹⁰⁶⁷ White Book 2017. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2018. p. 12.

¹⁰⁶⁸ White Book 2018. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2019. pp. 35–36, 70.

létrehozását tűzte ki célul. A dandárok zászlóaljai szintén a *terület-elvet* követve, kerületenként alakultak meg. A dandárok aktív állományát dandáronként 20–25 fő képezte, összesen kevesebb mint 600 fő, utóbb ez a szám azonban 10 000 főre emelkedett, illetve további 1000 főt a különleges műveleti erőkhöz vezényeltek. Ezzel a területvédelmi erők eredeti előirányzott 80 000 fős „M” létszáma is megemelkedett.¹⁰⁶⁹ Ez az új struktúra azonban már nem a *nemzetvédelmi törvényben* a területvédelem számára meghatározott hátszágvédelmi feladatok ellátására jött létre, és egy, a régi szovjet területvédelmi (hátszágvédelmi) megközelítéstől teljesen eltérő koncepció megvalósítását volt hivatott előkészíteni. Ezzel függött össze az említett 1000 fő különleges műveleti erőkhöz történő vezénylése is.

A NEMZETI ELLENÁLLÁS KONCEPCIÓJA

A 2015-ös ukrán katonai doktrínában egy, az Ukrajna által is képviselt szovjet katonai gondolkodástól merőben eltérő tétel jelent meg. A doktrína a fegyveres erők alkalmazásának alapelveként az aktív védelmet nevezte meg, hozzátéve, hogy az ország védelmében a *„műveleteket a területvédelemmel és az átmenetileg megszállt területeken szervezett ellenálló mozgalommal együttesen”* kell végrehajtani.¹⁰⁷⁰ Ebben a rövid megállapításban több olyan elem is megjelent, amely az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadműveleti koncepcióit jellemezte. Az *„ideiglenesen megszállt területek”* és az ott szervezett *„ellenálló mozgalmak”* a *mélyszégi védelem* egyik sarkalatos elemére, a *visszamaradó erőkre*, illetve a klasszikus *népfelkelés* elvére utalnak. Az új területvédelmi struktúra létrehozásának folyamatában ugyanis egyre több támogatója volt annak az elgondolásnak, hogy a területvédelmi erőket nem a hagyományos, szovjet időkből megmaradt feladatrendszerben meghatározott feladatokra kellene alkalmazni, hanem a balti országokhoz (és ekkor már Lengyelországhoz) hasonlóan, gerilla jellegű harctevékenységek folytatására a megszálló erőkkel szemben. Az ez irányba mutató szimbolikus *„első lépésnek”* tekinthető, hogy az *Afganisztáni Veteránok Ukrainai Szövetsége* már 2015-ben, tehát még az új területvédelmi struktúra kialakítás előtt kidolgozta az ún. *Területvédelmi Harcosok Kézikönyvét*.¹⁰⁷¹ Mivel afganisztáni veteránokról van szó, ezért értelemszerűen az a gerilla jellegű harctevékenységekről értekezett. A területvédelmi erőknek

¹⁰⁶⁹ Lapaiev i.m., Muraveinyk, Anton: The Territorial Defense System of Ukraine: New Innovations but Incomplete Approach. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 179: <https://jamestown.org/program/the-territorial-defense-system-of-ukraine-new-innovations-but-incomplete-approach/> (Letöltés ideje: 2022.01.23.)

¹⁰⁷⁰ Lytvynenko – Fluri – Badrack i.m. p. 155.

¹⁰⁷¹ White Book 2015. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2016. p. 58.

ilyen jellegű alkalmazását támogató hangok különösen 2020-ra erősödtek meg, amikor is a politikai vezetés már nyíltan kizárta annak lehetőségét, hogy az ukrán erők képesek lennének sikeres támadó hadművelet végrehajtani és visszaszerezni elvesztett területeiket.¹⁰⁷² Ezért került sor az említett 1000 fős területvédelmi állomány különleges műveleti erőkhöz vezénylésére. Az USA *Európai Különleges Műveleti Parancsnoksága (Special Operations Command Europe – SOCEUR)* vezetésével és több NATO ország részvételével, már 2014 óta zajlott egy kidolgozó munka, amely a hagyományos védelem vonatkozásában a nem konvencionális műveleti eljárások alkalmazását vizsgálta. Ebben a programban vett részt Ukrajna is. 2019-re a SOCEUR kidolgozta az ún. *Ellenállási Műveleti Koncepciót (Resistance Operation Concept – ROC)*, amelynek egyik eleme, hogy a különleges műveleti erők miként tudnak az erőfölényben lévő támadó által megszállt területeken a polgárokból fegyveres ellenálló csoportokat alakítani és kiképezni. Beszédes, és itt szeretnénk visszautalni arra, hogy értekezésünk *hidegháborús* időszakra történő koncentrálása nem tekinthető avíttnak, hogy a ROC-ban megfogalmazott elgondolások a *második világháború* nemzeti ellenálló mozgalmai, valamint a *hidegháború* időszakának titkosszolgálati, a szovjet megszállás esetére kidolgozott fegyveres felkelések kioltására vonatkozó tervei alapján születtek meg.¹⁰⁷³ Ukrajna a ROC-kal összhangban dolgozta ki a *nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvényjavaslatot*, amelyet 2021 nyarán fogadtak el, a következő év január 1-ével pedig hatályba lépett. Az új törvény módosította a *nemzetvédelmi törvény* több passzusát, így a területvédelemre vonatkozókat is. A korábban meghatározott területvédelmi feladatok újakkal bővültek, és a területvédelmi erőket, valamint az állampolgárokat a nemzeti fegyveres ellenállás bázisaként határozta meg. Részletezte a területvédelmi struktúrák, szigorúan *terület-elv* alapján történő működtetését, közvetetten utalva arra, hogy ez képezi az ellenállás, a kvázi *népfelkelés* alapját. A törvény ezenkívül egyértelműen megfogalmazta a *megtagadás* elvét is, kimondta ugyanis, hogy az agresszorral szembeni *elrettentést* a számára elfogadhatatlan arányú veszteségokozással valósítja meg.¹⁰⁷⁴

KÖVETKEZTETÉSEK

¹⁰⁷² McLaughlin, Sean: Unconventional Warfare in Ukraine. Why Ukraine Needs a Territorial Defense Force With CMO Capabilities.: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/unconventional-warfare-ukraine-why-ukraine-needs-territorial-defense-force-cmo> (Letöltés ideje: 2021.08.07.)

¹⁰⁷³ vö. Fiala, Otto C.: Resistance Operating Concept (ROC). The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida, 2020.

¹⁰⁷⁴ A nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20?lang=en#Text> (Letöltés ideje: 2022.01.27.)

Az ukrán területvédelmi rendszer transzformációja témánk szempontjából több tekintetben is figyelemreméltó. Kronológiai sorrendben haladva a következő tényezőket érdemes számításba vennünk. Először is, hogy Oroszország hibrid eljárások alkalmazásával is képes volt olyan körülményeket teremteni, és megbontani Ukrajna belső rendjét, hogy egy háborús küszöb alatti konfliktus esetén is szükségessé vált a fegyveres és a belbiztonsági erők területvédelmi csapatokkal történő megerősítése, támogatása. Az események megmutatták, hogy ezek az erők az első vonalbeli csapatok tehermentesítésében, illetve adott esetben műveleteik közvetlen támogatásában is hasznosak lehetnek. A magasabb harcértékű csapatok állományát az ör- és fegyveres biztosítási feladatok alól mentesítve, illetve műveleteik mögöttes területeit biztosítva, a területvédelmi erők alkalmazása lehetővé tette, hogy az első vonalbeli erőket nagyobb arányban lehessen alkalmazni az ATO harcoló műveleteiben. Az akkori ukrainai események alaposabb elemzése – témánk szempontjából, különösen a területvédelmi erők alkalmazása tekintetében – mindenképp további, alaposabb kutatásokat igényel. Bár ahogy a konfliktus elvesztette hibrid jellegét, és abból egy „*hagyományos*” háborús konfliktus alakult ki, amely háttérbe szorítja jelenleg a hibrid fenyegetések korábbi, évekig tartó „*primátusát*”, azonban ez közel sem jelenti azt, hogy ilyen jellegű kihívásokkal a jövőben nem fogunk szembesülni. A területvédelmi csapatoknak a fegyveres erőkkel, belbiztonsági szervezetekkel és a polgári szektorral történő együttműködésének akkori tapasztalatainak elemzése mindenképp hasznos gyakorlati kérdésekre adhat válaszokat.

A területvédelmi erők átalakításának évei és a nemzeti ellenállás koncepciója ellenben teljesen más szempontból tarthat számot további érdeklődésre. Egyfelől, értekezésünk vonatkozásában mindenképp kihangsúlyozandó, hogy a szovjet katonai gondolkodásban „*szocializálódott*” Ukrajna felismerte, hogy a fennálló helyzetben azzal a fenyegetéssel, amellyel reálisan számolnia kellett, nem tud a „*régi iskola*” szellemében fogant hadműveleti elgondolások alapján szembe nézni. Ukrajna hirtelen „*kis állam*” lett, és a *hidegháborús* időszak semleges államainak védelmi koncepcióihoz hasonló megközelítést adaptált. Az országot ért támadás során a hadművelet első szakaszában, ez az éppen csak még jogi keretekkel rendelkező megközelítés pedig ma már kijelenthető, hogy sikeresen vizsgázott. Az ország mélységébe előnyomuló orosz erők mögöttes területeit, utánpótlásait pusztítva jelentős veszteségeket tudott okozni a támadónak. Ki kell hangsúlyoznunk azonban, hogy hiba lenne ebből messzemenő következtetéseket levonni. Egyfelől, az orosz támadásra, mivel az a *meglepésre* alapozott, ami bizonyos szintű csapatösszevonások után már nem kivitelezhető,

viszonylag kis számú erők alkalmazásával került sor, illetve most már megállapítható, hogy a hadművelet sem volt kellően előkészítve. Az pedig, hogy a támadók mögöttes területeit az ukrán csapatok, és a frissen megalakult területvédelmi, illetve ellenálló csoportok ilyen sikeresen tudták pusztítani, ahhoz kellett azok a korszerű fegyverrendszerek is, amelyek lehetővé tették, hogy ezek a gyengébben képzett csapatok biztonságos távolságról, magukat nem felfedve, alacsony kockázatvállalással tudják a támadókat pusztítani. A hadművelet második szakaszában, amikor már magas intenzitású hagyományos harcok folytak a felek között, már megmutatkozott ezeknek az erőknek a gyengéje. A másik oldalról nézve ugyanakkor, véleményünk szerint ez csak alátámasztja, hogy az ilyen csapatok alkalmazását a realitások figyelembevételével kell tervezni. Arra kell alkalmazni őket, amelyben sikeresek lehetnek; az alacsony kockázattal járó, kis alegységek által végrehajtható harctevékenységekben, lehetőleg helyben, ahol valóban érvényesülni tudnak a terepismeret adta előnyök.

Végezetül, szigorúan csak hadelméleti szempontból, bármiféle törvényszerűség megállapítását nélkülözve, hiszen nincsen két teljesen azonos fegyveres konfliktus, de véleményünk szerint az orosz-ukrán háború eddigi folyamata, bizonyos tekintetben, noha még folyó konfliktus, de egyben az első igazi „*tesztje*” annak a logikának, ami az *átfogó területvédelmi megközelítéseket* jellemezte. Még akkor is, ha Ukrajna esetében túlzás lenne azt állítani, hogy egy *átfogó területvédelmi megközelítés* alapján létrehozott területvédelmi rendszerrel rendelkezne, hiszen a *nemzeti ellenállásról* szóló törvény, és az orosz támadás közötti rövid időszakban egy ilyen rendszert kiépíteni nem lehetséges. Hadelméleti szinten számunkra a háború legfőbb érdekessége abban áll, hogy – amint láthattuk – az *átfogó megközelítések* abból az alapszcenárióból indultak ki, hogy a jelentős erőfölényben lévő potenciális agresszor számára a legkézenfekvőbb egy kis országgal szemben, ha a *megsemmisítés mechanizmusát* alkalmazza, és egy nagy erejű támadással a minél gyorsabb siker elérésére törekszik. Ezzel kész tények elé tudja állítani a nemzetközi közösséget, amely, ha el akarja kerülni az eszkalációt, különösen egy atomhatalommal szemben, akkor kénytelen lesz azt elfogadni, és a megtámadott ország számára ezzel a további ellenállás lehetősége gyakorlatilag ellehetetlenül. Ezért irányultak az *átfogó területvédelmi megközelítések* hadműveleti koncepciói a *kifárasztásra*, illetve a korlátozott, csak a támadó erővel szembeni *felőrlésre*, hogy ezt az időtényezőt megtagadják tőle, fenntartva a lehetőséget, hogy közvetett, vagy közvetlen nemzetközi támogatással meg tudják valósítani az eredeti állapot visszaállítását,

vagy legalábbis az állami kontinuitás fenntartását. Ukrajna pedig éppen ezt az elméletet követte, amikor elfogadta a *nemzeti ellenállásról szóló törvényt*.

HIVATALOS RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- ACT: *Area Combat Troops*, Területi Harcoló Csapatok (USA)
- ADC: *Alternative Defence Commission*, Alternatív Védelmi Bizottság (Egyesült Királyság)
- AR: *Army Reserve*, Tartalékos Hadsereg (Egyesült Királyság)
- ARADCOM: *Army Air Defense Command*, Hadsereg Légvédelmi Parancsnokság (USA)
- ASDEN: *Ανώτερη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων*, Hátország és a Szigetek Katonai Főparancsnoksága (Görögország)
- BAOR: *British Army of the Rhine*, Brit Rajnai Hadsereg (Egyesült Királyság)
- BM: Belügyminisztérium (Magyarország)
- BHKK: Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja (Magyarország)
- CONUS: *Continental United States*, Kontinentális Egyesült Államok (USA)
- CSS: *Combat Service Support*, Harci Kiszolgáló Támogatás (NATO)
- DE: *Δυναμεις Εθνοφυλακή*, Nemzeti Gárda (Görögország)
- DOT: *Défense opérationnelle du territoire*, Hadműveleti Területvédelem (Franciaország)
- DSCA: *Defense Support of Civil Authorities*, Polgári Hatóságok Védelmi Támogatása (USA)
- EC: *Esercito di Campagna*, Tábori Hadsereg (Olaszország)
- EK: *Eesti Kaitseliit*, Észt Védelmi Liga (Észtország)
- FDIT: *Force per la Difesa Interna del Territorio*, Honi Területi Védelmi Erők (Olaszország)
- FDOT: *Fuerzas de Defensa Operative del Territorio*, Területvédelmi Műveleti Erők (Spanyolország)
- FOFA: *Follow-On Forces Attack*, Követő Erők Támadása (NATO)
- GP: *Gărzile Patriotice*, Patrióta Gárda (Románia)
- HAP: Hátországvédelmi Alakulatok Parancsnoksága (Magyarország)
- HÁVP: Hátországvédelmi Parancsnokság (Magyarország)
- HD: *Homeland Defense*, Honvédelem (USA)
- HM: Honvédelmi Minisztérium
- HNS: *Host Nation Support*, Befogadó Nemzeti Támogatás (NATO)

- HPVP: Hátországi és Polgári Védelmi Parancsnokság (Magyarország)
- HS: *Homeland Security*, Belbiztonság (USA)
- HSF: *Home Service Force*, Honi Szolgálati Erő (Egyesült Királyság)
- HV: *Hjemmeværnet*, *Heimevernet*, *Hemvärnet*, Honi Gárda (Dánia, Norvégia, Svédország)
- KASP: *Krašto apsaugos savanorių pajėgos*, Nemzetvédelmi Önkéntes Erők (Litvánia)
- KISKA: Kisegítő Karhatalmi Alakulatok (Magyarország)
- KNR: *Koprs Nationale Reserve*, Nemzeti Tartalékos Erők (Hollandia)
- MACA: *Military Aid to Civil Authorities*, Polgári Hatóságok Katonai Támogatása (Egyesült Királyság)
- MAD: *Mutual Assured Destruction*, Kölesönösen Biztosított Megsemmisítés (USA)
- MH: Magyar Honvédség (Magyarország)
- MHD: *Military Homeland Defence*, Katonai Honvédelem (Egyesült Királyság)
- MN: Magyar Néphadsereg
- MNVKF: Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökség (Magyarország)
- MOP: Munkásőrség Országos Parancsnoksága (Magyarország)
- NATO: *North Atlantic Treaty Organization*, Észak-atlanti Szerződés Szervezete
- NatTerrVg: *Nationale Territoriale Verteidigung*, Nemzeti Területvédelem (Németország)
- NDK: Német Demokratikus Köztársaság
- NG: *National Guard*, Nemzeti Gárda (USA)
- NKS: Nemzeti Katonai Stratégia (Magyarország)
- NORAD: *North American Aerospace Defense Command*, Észak-Amerikai Légvédelmi Parancsnokság (USA, Kanada)
- NSZK: Német Szövetségi Köztársaság
- ÖMT: Önkéntes Műveleti Tartalékos (Magyarország)
- ÖT: Önkéntes Tartalékos (Magyarország)
- ÖTR: Önkéntes Tartalékos Rendszer (Magyarország)
- ÖTT: Önkéntes Területvédelmi Tartalékos (Magyarország)
- ÖVT: Önkéntes Védelmi Tartalékos (Magyarország)
- PR: *Primary Reserve*, Elsődleges Tartalék (Kanada)
- PVOP: Polgári Védelem Országos Parancsnoksága (Magyarország)
- RADC: *Rear Area Damage Control*, Mögöttes Terület Kárelhárítás (NATO)

- RAS: *Rear Area Security*, Mögöttes Terület Biztosítás (NATO)
- SAS (I.): *Special Air Service*, Különleges Légi Szolgálat (Egyesült Királyság)
- SAS (II.): *Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik*, Alternatív Biztonságpolitikai Tanulmányi Csoport (NSZK)
- SDF: *State Defense Forces*, Állami Védelmi Erők (USA)
- SUFI: Sugárfigyelő és Jelző (Magyarország)
- TA: *Territorial Army*, Területi Hadsereg (Egyesült Királyság)
- TerrH: *Territorialheer*, Területi Hadsereg (NSZK)
- TerrKdo: *Territorialkommando*, Területi Parancsnokság (NSZK)
- TO: *Територијална одбрана*, Területvédelmi Erők (Jugoszlávia)
- UKLF: *HQ UK Land Forces*, Egyesült Királyság Szárazföldi Erők Parancsnoksága (Egyesült Királyság)
- VBK: *Verteidigungs-Bezirkskommando*, Védelmi Körzeti Parancsnokság (NSZK)
- VKK: *Verteidigungs-Kreiskommando*, Védelmi Járási Parancsnokság (NSZK)
- VSZ: Varsói Szerződés
- WBK: *Wehrbereichskommando*, Kerületi Parancsnokság (NSZK)
- WOT: *Wojska Obrony Terytorialnej*, Területvédelmi Erők (Lengyelország)
- ZS: *Zemessardze*, Nemzetőrség (Lettország)

NATO STRATÉGIAI ÉS EGYÉB DOKUMENTUMOK

1. Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon, 19-20 November 2020.
2. DC 13 Report from the Military to the North Atlantic Defense Committee on North Atlantic Treaty Organization Medium Term Plan. NATO Military Committee, 29 March 1950.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/9/9/99197/DC_013_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.08.)
3. MC 14/1 (Final) North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 14/1. A Report by the Standing Group on Strategic Guidance. 9 December 1952.
4. MC 14/2 A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 14 October 1956.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/0/104687/MC_0014_2_ENG_PDP.pdf
(Letöltés ideje: 2021.09.07.)
5. MC 14/2 (Revised) (Final Decision) A Report by the Military Committee to the North Atlantic Council on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 23 May 1957.
6. MC 14/3 (Final) A Report by the Military Committee to the Defence Planning Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. NATO Military Committee, 16 January 1968.

7. MC 14/3 Final Decision on MC 14/3 A Report by the Military Committee on Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area. 16 January 1968.
8. MC 48 North Atlantic Military Committee Decision on M. C. 48. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years. 22 November 1954.
9. MC 48/1 North Atlantic Military Committee Decision on M.C. 48/1. A Report by the Military Committee on the Most Effective Pattern of NATO Military Strength for the Next Few Years – Report No. 2. 9 December 1955.
10. MC 48/2 Final Decision on MC 48/2. A Report by the Military Committee on Measures to Implement the Strategic Concept. 23 May 1957.
11. Report of OTA's Assessment on Improving NATO's Defense Response. U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, July 1986.
12. SG 111 Note by the Secretaries to the Standing Group on the Military Effort of Portugal. 27 February 1951.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/112915/SG_111_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.14.)
13. SG 70/3 Note by the Secretaries to the Standing Group on Definition of Missions and Responsibilities of the Supreme Commander Atlantic Powers Europe. 18 October 1950.: https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/111678/SG_070_3_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2022.04.19.)
14. SG 134/1 Report by the International Working Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Comamnders. 15 May 1951.:

https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113241/SG_134_1_ENG_PDP.pdf

(Letöltés ideje: 2022.04.19.)

15. SG 134/2 Report by the International Planning Team to the Standing Group on Division of Responsibilities in Wartime between the National Territorial Commanders and the Supreme Commanders and Subordinate Allied Commanders. 15 August 1951.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/113249/SG_134_2_ENG_PDP.pdf
(Letöltés ideje: 2022.04.19.)

16. SG 161/3 (Revised Final) A report by the Standing Group Ad Hoc Intelligence Committee on the Soviet Bloc Strength and Capabilities. 30 September 1953.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/115251/SG_161_3_FINAL_REV_ENG_PDP.pdf (Letöltés ideje: 2021.02.07.)

17. SGM 1257-51 North Atlantic Military Committee Standing Group. 7 august 1951.:
https://archives.nato.int/uploads/r/null/1/2/120455/SGM-1257-51_ENG_PDP.pdf
(Letöltés ideje: 2022.04.19.)

18. The North Atlantic Treaty, Washington D.C. 4 April 1949.

NEMZETI STRATÉGIÁK, DOKTRÍNÁK ÉS EGYÉB SZABÁLYOZÓK, HIVATALOS KIADVÁNYOK

1. A Magyar Honvédség Ideiglenes Hadműveleti Utasítása. A Honvédelmi Minisztérium Kiadványa, 1994.
2. A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. I. rész. Hadtest, dandár. Honvédelmi Minisztérium, 1993.
3. A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei és követelményrendszere. HM Biztonságpolitikai és Nemzetközi Főosztály, 1990. december 2.

4. ADP Land Operations. Army, Headquarters Field Army, Waterloo Lines, Land Warfare Development Centre, Imber Road, Warminster, Wiltshire, 2017.
5. ADP 3-90 Offense and Defense. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 31 July 2019.
6. A A History of Our Reserves. Ministry of Defence, Fast Stream Project, 2014.: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/283812/a-history-our-Reserves-Epub-v2.pdf (Letöltés ideje: 2019.07.03.)
7. Ált/54 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. II. rész. Zászlóalj. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014.
8. Ált/55 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. III. rész. Század. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2014.
9. Ált/59 A Magyar Honvédség Szárazföldi Haderőnemének Harcshabályzata. IV. rész. Szakasz, raj, kezelőszemélyzet, honvéd. A Magyar Honvédség Kiadványa, 2013.
10. Armed Forces 2020. Ministry of Defence of the Czech Republic – MHI Prague, 2021.
11. Army Regulation 10-87. Organization and Functions. Army Commands, Army Service Component Commands, and Direct Reporting Units. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 11 December 2017.
12. C. (57) 84. Statement on Defence, 1957. Note by the Secretary of the Cabinet. 1st April, 1957.
13. C (66) 33. Defence Review: The Statement on the Defence Estimates 1966, Part I. Memorandum by the Secretary for Defence. 11th February, 1966.
14. C (75) 21. Statement on the Defence Estimates 1975. Memorandum by the Secretary of State for Defence. 25 February 1975.

15. Challenge and Commitment. A Defence Policy for Canada. National Defence, 1987.
16. Danish Armed Forces. International Perspectives. Ministry of Defence, 2004. pp. 6, 29, 33, Defence Agreement 2005–2009. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 10 June 2004.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-eng-forsvarsforlig-2005-2009-inkl-bilag-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.09.11.)
17. DD-3.40 Wojska Obrony Terytorialnej w operacji. Ministerstwo Onrony Narodowej, Dowóztwo Wojsk Obrony Terytorialnej. Warszawa, 2018.
18. Defence Agreement 2018–2023. Danish Ministry of Defence, Copenhagen, 28 January 2018.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-danish-defence-agreement-2018-2023-pdf-2018.pdf> (Letöltés ideje: 2021.09.06.)
19. Defence Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2020.
20. Defence White Paper of the Republic of Slovenia. Republic of Slovenia, Ministry of Defence, 2020.
21. DFT 3.2 Tome 1 (FT-03) L’emploi des forces terrestres dans les opérations interarmées. Édition 2015. Amendé le 1er juillet 2015. Armée de Terre, Ministère de la Défense.
22. DGO 20 Doktrin för Gemensamma operationer. Försvarsmakten, Stockhol, 2020.
23. Die Konzeption der Bundeswehr. Ausgewählte Grundlinien der Gesamtkonzeption. Bundesministerium der Verteidigung. April 2018.
24. D-LK-1 Lietuvos Karinė Doktrina. Lietuvos Kariuomenė. Vilnius, 2016.
25. E-1. Harcászati Szabályzat (II. Sz.) I. Rész. Harcászati Elvek. 1. Füzet. A magy. kir. honvédelmi ministerium kiadványa. Budapest, 1924.

26. E-1 Harcászati Szabályzat. A m. kir. honvédelmi minisztérium 43.000/el. szab. szerk. 1939. sz. körrendeletéhez. A M. Kir. Honvédelmi Minisztérium Kiadványa. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Nyomdája, 1939.
27. Evaluation of Department of Defense Interaction with State Defense Forces. Report No. DODIG-2014-065. Inspector General, Department of Defense, April 30, 2014.: <https://media.defense.gov/2014/Apr/30/2001713359/-1/-1/1/DODIG-2014-065.pdf> (Letöltés ideje: 2022.08.18.)
28. Field Service Regulations. Vol. I. Organizations and Administration, War Office, 1923.
29. Field Service Regulations. Vol. III. Operations – Higher Formations. The War Office, 1935.
30. FM 3-0 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 6 December 2017.
31. FM 31-85 Rear Area Protection (RAP) Operations. Headquarters, Department of the Army, July 1970.
32. FM 90-14 Rear Battle. Headquarters, Department of the Army, June 1985.
33. FM 100-2-1 The Soviet Army: Operations and Tactics. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984.
34. FM 100-2-2 The Soviet Army. Specialized Warfare and Rear Area Support. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 16 July 1984.
35. FM 100-5 Field Service Regulations – Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington D.C., February 1962.
36. FM 100-5 Operations. Department of the Army, Washington D.C., 20 August 1982.

37. FM 100-5 Operations. Headquarters, Department of the Army, Washington, DC, 5 May 1986.
38. FM 100-10 Field Service Regulations. Administration. Department of the Army. July 1963.
39. FM 100-10 Combat Service Support. Department of the Army. October 1968.
40. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2014.
41. Forsvarets fellesoperative doktrine. Forsvarsstaben, Oslo, 2019.
42. Fremtidens forsvar. Hovedbind. Beretning fra Forsvarskommissionen af 1997.
43. Future Soldier Guide. Army.: https://www.army.mod.uk/media/14919/adr010310-futuresoldierguide_25nov.pdf (Letöltés ideje: 2022.08.17.)
44. Government's Defence Report. Publications of the Finnish Government, Helsinki, 2021.
45. Homeland Defense and Civil Support. Joint Operating Concept. Department of Defense, Version 2.0. 01 October 2007.
46. If crisis or war comes. Important information for the population of Sweden. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB), Karlstad, 2018.: <https://www.msb.se/siteassets/dokument/amnesomraden/krisberedskap-och-civilt-forsvar/stod-till-kommuner/krisberedskapsveckan/broschyren-pa-olika-sprak/if-crisis-or-war-comes.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.13.)
47. JDN 2-19 Strategy. Joint Chief of Staff, 10 December, 2019.

48. JDP 0-01 UK Defence Doctrine. Fifth Edition. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre.
49. JDP 02 Operations in the UK: The Defence Contribution to Resilience. 2nd Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2007.
50. JDP 02 UK Operations: the Defence Contribution to Resilience. 4th Edition. Ministry of Defence, Developments, Concepts and Doctrine Centre, 2021.
51. JDP 0-20 UK Land Power. Ministry of Defence, Development, Concepts and Doctrine Centre. June 2017.
52. JP 1 Doctrine for the Armed Forces of the United States. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 March 2013 Incorporating Change 12 July 2017.
53. JP 3-10 Joint Doctrine for Rear Area Operations. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 28 May 1996.
54. JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 August 2006.
55. JP 3-10 Joint Security Operations in Theater. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 25 July 2019. validated on 6 august 2021.
56. JP 3-27 Homeland Defense. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication 10 April 2018.
57. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 16 June 2017.
58. JP 5-0 Joint Planning. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 01 December 2020.
59. K-10/5 Strategie der Reserve. Bundesministerium de Verteidigung. 18 October 2019.

60. Key Elements of the Bundeswehr of the Future. Federal Ministry of Defence, Berlin, 18 May 2021. p. 13, Weisung für die-0 Reservistenarbeit in den Jahren 2020 – 2022. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 9. Oktober 2020.
61. Koncepcja Obronna Rzeczypospolitej/The Defence Concept of the Republic of Poland. Ministerstwo Obrony Narodowej/Ministry of National Defence, May 2017/May 2017.
62. Livre Blanc sur la Défense Nationale. Tome I. Ministère de la défense. Paris, 1972.
63. Magyar Honvédség Tartalékképző és Támogató Parancsnokság. Szervezeti és Működési Szabályzat. 2021. január 04.
64. Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Honvédelmi Minisztérium, 2012.
65. Main elements of the Government bill – Totalförsvaret 2021–2025. Government Offices of Sweden, Ministry of Defence.
66. Militärstrategisches Konzept 2015. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2015.
67. Militärstrategisches Konzept 2017. Bundesministerium für Landesverteidigung, 2017.
68. Military Strategy of Romania. Credible defensive capacity, for a safe Romania, in a world marked by new challenges. Romania Ministry of Defence, Bucharest, 2021.
69. MSD-16 Militärstrategisk doktrin. Försvarsmarkten, 2016.
70. National Security Strategy of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2021.
71. Norwegian Armed Forces Joint Operational Doctrine. 1st Edition. The Defence Staff, Oslo, 2007. p. 16.

72. Fremtidens forsvar. Beretning fra Forsvarkommissionen af 1997.: <https://www.fmn.dk/globalassets/fmn/dokumenter/forlig/-forsvarkommissionen-af-1997-beretning-.pdf> (Letöltés ideje: 2020.02.03.)
73. Om kriget kommer. Vägledning för svergies medborgare. Stockholms slott i maj 1961.
74. Programme for the Development of the Defence Capabilities of the Bulgarian Armed Forces 2032. Endorsed by the 44-th National Assembly on 11 February 2021.
75. Reserve Forces Review 2030. Unlocking the reserve's potential to strengthen a resilient and global Britain. Ministry of Defence, May 2021. Kanadára: Strong, Secure, Engaged. Canada's Defence Policy. Natioanl Defence, 2017.
76. Reserves in the Future Force: 2020. Valuable and Value. Ministry of Defence, 2013.
77. Reservists in the Armed Forces: Ambition, Objective & Neccessity. Bureau Reservisten en Samenleving (BReS) [Reservist and Society Bureau]. Plein Kalvermarktcomplex, The Hague, 2014.
78. Support and Cooperation. A description of the total defence in Norway. Norwegian Ministry of Defence – Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2019.: <https://www.regjeringen.no/contentassets/5a9bd774183b4d548e33da101e7f7d43/support-and-cooperation.pdf> (Letöltés ideje: 2021.01.18.)
79. Strategie der Reserve 2019. Vision 2032+. Bundesministerium der Verteidigung, Berlin, 18. Oktober 2019.
80. Strategi for utvikling av Heimevernet mot 2030.: https://www.forsvaret.no/heimevernet/om-heimevernet/Strategidokument_LAVOPPL.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.03.)
81. Strategic Defence Review. Presented to Parliament by the Secretary os Stated Defence by Command of Her Majesty. July, 1998.

82. Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., June 2005.
83. Strategy for Homeland Defense and Civil Support. Department of Defense, Washington D.C., February 2013.
84. The Czech Armed Forces Development Concept 2030. Government of the Czech Republic, October 31, 2019.
85. TM 20-205 Dictionary of the United States Army Terms. War Department, 18 January 1944.
86. Troop Topics. Mission and Organization of the Army. Department of the Army Pamphlet, No. 355-1. Department of the Army. January 1955.
87. Update of the Strategic Vision 2030: Recommendations. Royal Higher Institute for Defence, June 2021.
88. Weißbuch 1983. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. Der Bundesminister der Verteidigung, 1983.
89. Weißbuch 1970 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage der Bundeswehr. Bundesrepublik Deutschland, Der Bundeskanzler, Bonn, den 14. Mai 1970.
90. Weißbuch 1971/72. Zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Entwicklung der Bundeswehr. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. Im Auftrage der Bundesregierung herausgegeben vom Bundesminister der Verteidigung. 1971.
91. Weissbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. Die Bundesregierung, Berlin, 2016.

92. White Book 2013. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2014.
93. White Book 2014. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2015.
94. White Book 2015. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine. Kyiv, 2016.
95. White Book 2017. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2018.
96. White Book 2018. The Armed Forces of Ukraine. Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2019.
97. White Paper for international security and defence. The Ministry of Defence, Italy, July 2015.
98. White Paper on Defence: Defence in the 70s. Minister of National Defence, Information Canada, Ottawa, 1971.
99. White Paper on Defence of the Republic of Serbia. Ministry of Defence, Defence Policy Sector, Strategic Planning Department, Belgrade, 2010.
100. White Paper on Defence of the Slovak Republic. Ministry of Defence of the Slovak Republic, 2016.
101. White Paper – Lithuanian Defence Policy. Ministry of National Defence of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2017.

TERMINOLÓGIAI KIADVÁNYOK, LEXIKONOK

1. AAP-06 NATO Glossary of Terms and Definitions. North Atlantic Treaty Organization, NATO Standardization Office (NSO), 2021.
2. Angleško-Slovenski Vojaški Terminološki Slovar. Poveljstvo za doktrino, razoj, izobraževanje in usposabljanje. Ljubljana, 2006.
3. Berkáné Danesch Marianne (szerk.): Katonai Terminológiai Értelmező Szótár. Zrínyi Kiadó, 2015. /a főszöveg hivatkozásaiban KTÉSZ rövidítéssel szerepel/
4. DC-004 Glossaire interarmées de terminologie opérationnelle. N° 212/DEF/CICDE/NP du 16 décembre 2013. Amendée le 1er juin 2015. Centre interarmées de concepts, de doctrines et d'expérimentations.
5. DoD Dictionary of Military and Associated Terms. November 2021. p. 116.: <https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf> (Letöltés ideje: 2022.02.04.)
6. Észrt Enciklopédia: http://stage.estonica.ee/en/National_defence_system/Territorial_defence/ (Letöltés ideje: 2021.08.02.)
7. Harcászati Feladatok. 1. füzet. Alapfogalmak a harcászati vezetés terén. Budapest Honvéd Tiszti Szabályzatismertető Tanfolyam, 1934.
8. JP 1-02 Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Chairman of the Joint Chief of Staff Publication, 8 November 2010 (As Amended Through 15 February 2016).
9. Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. Új kötet. Dialóg Camus, Budapest, 2019.

10. Litván Egyetemes Enciklopédia: <https://www.vle.lt/straipsnis/teritorine-gynyba/>
(Letöltés ideje: 2021.11.08.)
11. NATO Encyclopedia 2019. NATO Public Diplomacy Division, NATO Headquarters,
Brussels, Belgium, 2019.:
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf (Letöltés ideje: 2020.12.05.)
12. Szabó József (főszerk.): Hadtudományi Lexikon. I-II. kötet. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.
13. Szovjet Katonai Enciklopédia. Nyolcadik kötet 3. MNVK Tudományos Osztály. MNVK Szabályzatszerkesztő és Koordinációs Osztály. Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.
14. Tóth Lajos – Kovács József – Móricz Lajos – Kovács Jenő – Bokor Imre (szerk.): Katonai értelmező szótár. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1972.

JOGSZABÁLYOK

1. 1808. évi III. törvénycikk a hadi szemléről és az összes nemes hadgyakorlatairól.
2. 1848. évi XXII. törvénycikk a nemzeti őrseregről.
3. 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről.
4. 1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről.
5. 1868. évi XLII. törvénycikk a népfelkelésről.
6. 1886. évi XX. törvénycikk a népfelkelésről.

7. 1921. évi XXXIII. törvény az az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.
8. 1912. évi XXX. törvénycikk a véderőről.
9. 1921. évi XLIX. törvénycikk a m. kir. honvédségről.
10. 1921. évi XLIX. törvénycikk indoklása a m. kir. honvédségről.
11. 1921. évi LIII. törvénycikk a testnevelésről.
12. 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről.
13. 1935. évi XII. törvénycikk a légvédelemről.
14. 11/1993. (III. 12.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelveiről.
15. 27/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről.
16. 61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól
17. 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról.
18. 17/2003. (III. 7.) OGY határozat a Nemzetőrség létrehozásáról szóló 100/2001. (XII. 21.) OGY határozat hatályon kívül helyezéséről.
19. 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

20. 1998 No VIII-723 Republic of Lithuania Law on the Organization of the National Defence System and Military Service <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a02d70a507f311e8802fc9918087744d?jfwid=32wf7zg4> (Letöltés ideje: 2021.01.03.)
21. 5220/1918. M.E. sz. rendelete. Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetek.
22. A Forradalmi Kormányzótanács XXIII. K. T. E. rendelete a Vörös Hadsereg alakításáról.
23. A belügyi népbiztos 1. B. N. sz. rendelete a Vörös Őrség felállításáról.
24. Az ukrán nemzeti ellenállás alapelveiről szóló törvény: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (Letöltés ideje: 2022.02.02.)
25. Charter of the United Nations and the Statue of the International Court of Justice. San Fransisco, 1945.
26. Code de la défense, Article R*1421-1.: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071307/LEGISCTA000006151858/2020-11-16/#LEGISCTA000006151858 (Letöltés ideje: 2022.01.30.)
27. Constitution du 24 juin 1793. Article 55
28. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Genava, 12 August 1949.
29. Décret n°73-235 du 1 mars 1973 relatif à la défense operationnelledu territoire.
30. Magyarország Alaptörvénye.

31. U.S. Code: Title 32.

KÖNYVEK, MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK, SZAKCIKKEK

1. A milicrendszer alkalmazása a katonai és a polgári területvédelem szerveinél. Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások. 1996.
2. Afheldt, Horst: Verteidigung und Frieden. Politik mit militärischen Mitteln. Hanser Verlag, 1976.
3. Afheldt, Horst: The End of The Tank Battle. Atomic War or Area Defense. In: Bulletin of Peace Proposals, Vol. 8. No. 1977/4. pp. 328–331.
4. Afheldt, Eckart D.: Vorschlag für den Einsatz einer leichten Infanterie. In: Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983. pp. 67–68.
5. Afheldt, Horst: Defensive Verteidigung. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH. Reinbek bei Hamburg, 1983.
6. Afheldt, Horst: Egy nem nukleáris fegyverek elsőkénti alkalmazására épülő politika szükségessége, előfeltételei és következménye. In: Konfliktus és Együttműködés. MTA Intézetközi Bék kutató Központ. Budapest, 1984. 163–176. o.
7. Afheldt, Horst: New policies, old fears. In: Bulletin of the Atomic Scientists, Vol. 44, No. 1988/7. pp. 24–28.
8. Agrell, Wilhelm: Small but not Beautiful. In: Journal of Peace Research, Vol. 21. No. 1984/2. Special Issue on Alternative Defense. pp. 157–167.
9. Agrell, Wilhelm: Offensive versus Defensive: Military Strategy and Alternative Defence. In: Journal of Peace Research, Vol. 24. No. 1987/1. pp. 75–85.

10. Albrecht, Ulrich – Volger, Helmut: Lexikon der Internationalen Politik. R. Oldenbourg Verlag, München – Wien, 1997.
11. Amery L.S.: The Problem of the Army. London, 1903.
12. Andrade, John: World Police & Paramilitary Forces. Macmillan, 1985.
13. Andžāns, Māris–Veebel, Viljar: Deterrence Dilemma in Latvia and Estonia. In: Journal on Baltic Security, 2017/3. pp. 29–41.
14. Aron, Raymond: Peace & War. A Theory of International Relations. Routledge, London and New York, 2003.
15. Arquilla, John – Ronfeldt, David: Swarming & The Future of Conflict. RAND, National Defense Institute. Santa Monica, 2000.:
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/documented_briefings/2005/RAND_DB_311.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.)
16. Aspects of NATO. The Importance of Civil Emergency Planning. NATO Information Service, Paris, 1963.
17. Åselius, Gunnar: Swedish Strategic Culture after 1945. In: Cooperation and Conflict, Vol. 40. No. 2005/1. pp. 25–44.
18. Auguste Blanqui válogatott művei. Gondolat, Budapest, 1968.
19. Balla Tibor: A Magyar Királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja. In: Hadtörténelmi Közlemények, 121. évf. 2008/1. pp. 3–38.
20. Balla Tibor: Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében. In: Acta Musei Militaris in Hungaria. A Hadtörténeli Múzeum Értesítője 12. Hadtörténeli Múzeum, Budapest, 2012. pp. 63–74.

21. Bald, Detlef: Zur ‚strategischen Defensive‘ – ein Rückblick auf ein Verteidigungskonzept in der Reichswehr. In: S+F Sicherheit und Frieden/Security and Peace, 1986/4. pp. 138–142.
22. Bald, Detlef: Traditions in Military-Strategic Thought in Germany and the Problem of Deterrence. SOWI-Arbeitspapier Nr. 18. Paper presented to 30th Annual Convention International Studies Association, London, March, 28 - April, 1, 1989.: <https://opus4.kobv.de/opus4-zmsbw/files/391/12005541.pdf> (Letöltés ideje: 2020.11.23.)
23. Balkelis, Tomas: Civilekből katonák: paramilitáris mozgalmak a Baltikumban az első világháború után. In: Gerwath, Robert – Horne, John (szerk.): Háború béke idején. Paramilitáris erőszak Európában az első világháború után. L'Harmattan, Budapest, 2018.
24. Barnaby, Frank – Boeker, Egbert: Non-Nuclear, Non-Provocative Defence for Europe. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. Macmillan. 1988. pp. 135–145.
25. Barnaby, Frank – ter Borg, Marlies (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986.
26. Barta István (szerk.): Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első Rész: 1848 szeptember–december. Akadémia Kiadó, Budapest, 1952.
27. Bartha Ákos: A kisegítő honvéd karhatalom és az ellenállás Budapesten. 1944–1945. In: Századok, 154. évf. 2020/2. pp. 281–326.
28. Bartholomees, Boone: J.: The Issue of Attrition. In: The US Army War College Quarterly? Parameters, Vol. 40. No. 2010/1. pp. 1–19.

29. Bartholomees, Boone J.: A Survey of the Theory of Strategy. In: Theory of War and Strategy. In: Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy. U.S, Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012. pp. 13–44.
30. Bartholomees Jr., J. Boone (ed.): U.S. Army War College Guide to National Security Issues. Volume I: Theory of War and Strategy. U.S, Army War College, Strategic Studies Institute Book, 2012.
31. Bathurst, Robert B.: Soviet Military Doctrine: Form and Content. In: Frank Willard C., Jr.–Gillette, Philips S. (ed.): Soviet Military Doctrine from Lenin to Gorbachev 1915-1991. Greenwood Press, Westport, Connecticut–London, 1992. pp. 21–40.
32. Baylis, John: Alternative Approaches to British Defence Policy. Macmillan Press, London, 1983.
33. Baylis, John – Wirtz, James J.: Bevezetés. In: Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
34. Blyth, Gareth – Harwood, Derrick: Twice a Citizen. Celebrating a century of service by the Territorial Army in London. : https://glrfca.org/uploads/editor_images/1440682201_ta100.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.08.)
35. Baylis, John et al. (szerk.): A stratégia a modern korban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
36. Beaufre, André: Deterrence and Strategy. Faber and Faber, 24 Russel Square, London, 1965.
37. Beaufré, Andre: Strategy for Tomorrow. Crane, Russak & Company, Inc., New York, 1974.

38. Beene Eric A.: An Enduring Framework for Assessing the Contribution of Force Structure to a Coercive Strategy. Air University Press, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2002.
39. Beőthy Mihály: „Ha még egyszer azt üzeni...” (Gondolatok honvédelmünk gondjairól). In: Beszélő, II. évf. 1991. július 13. pp. 8–9.
40. Berek Lajos: A területvédelmi erők tevékenysége a védelmi hadművelet során. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/5. pp. 42–48.
41. Berek Lajos: A védelmi harc új módja a halogató harc. In: Új Honvédségi Szemle, 49. évf. 1995/2. pp. 28–31.
42. Berek Lajos – Vojnits Pál: Az új honvédelmi politika gyakorlati kérdéseinek megvalósításáról. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/2. pp. 28–36.
43. Berki Imre: A magyar polgári védelem történeti áttekintése. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Histroiae Praesidii Ordinis), XXIV. évf. (2014) pp. 15–24.: http://real.mtak.hu/118564/1/RTF_35-36-37-38_0410_BERKI.pdf (Letöltés ideje: 2021.03.02.)
44. Berki Mihály: A korszerű hátszágvédelem kialakítása hazánkban és sajátos feladatai békében és háborúban. Kandidátusi értekezés. Magyar Néphadsereg Hátszágvédelmi Parancsnokság, 1974.
45. Berki Mihály: Hátszágvédelem. Magyar Néphadsereg, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1975.
46. Berki Mihály: A hátszág hadseregéről. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/8. pp. 24–30.
47. Berzina, Ieva: From 'total' to 'comprehensive' national defence: the development of the concept in Europe. In: Journal on Baltic Security, No. 2020/6. pp. 7–15.

48. Binnendijk, Hans – Simon, Jeffrey: Baltic Security and NATO Enlargement. In: Strategic Forum, Number 57, December, 1995.
49. Bittner István – Csabai György: Az új olasz védelmi modell. In: Honvédségi Szemle, XLVII. évf. 1993/2. pp. 116–123
50. Bizard, Alain: La Défense opérationnelle du Territoire (DOT). In: Pouvoirs, revue française d'études constitutionnelles et politiques, n°38, - L'armée. pp. 87–97.
51. Bíró Béla – Császár József: Területvédelmi csapatok és honvédelem. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 76–83.
52. Blackwell, James A.: The Laps of the Gods. The Origins of NATO Forward Defense. In: Parameters, Vol. 15. No. 1985/4. pp. 64–75.
53. Boeker, Egbert–Unterseher, Lutz: Emphasising Defence. In: Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. pp. 89–109.
54. Bolger, Daniel P.: Scenes from an Unfinished War: Low-Intensity Conflict in Korea, 1966–1969. Leavenworth Papers, Number 19. Combat Studies Institute, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 1991.
55. Bonard, Claude: The Cornerstones of the Swiss Security Policy. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 187–191.
56. Bonin, Bogislaw von: Wiedervereinigung und Wiederbewaffnung – kein Gegensatz. Die Denkschrift des Obersten von Bonin. In: Der Spiegel, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 8–9.
57. Bonin, Bogislaw von: Opposition gegen Adenauers Sicherheitspolitik. Eine Dokumentation. Verlag Neue Politik, Hamburg, 1976.

58. Bonin, Bogislaw von: Die Schlacht von Kursk – ein Modell für die Verteidigung der Bundesrepublik. In: Der Spiegel, Heft 48 vom 21. November 1966. pp. 42–53.
59. Booth, Ken – Baylis, John: Britain, NATO and Nuclear Weapons. Alternative Defence versus Alliance Reform. Macmillan, 1989.
60. Bostan, Sergii: The Role of the territorial defence in hybrid war on the example of the events in Ukraine. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 307–314.
61. Bowen, Wayne H.: The Spanish Military During World War II. In: Bowen, Wayne H. – Alvarez, José (ed.): A Military History of Modern Spain: From the Napoleonic Era to the International War on Terror. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 110–121.
62. Böhn, Leif: Meet the Minutemen On NATO's Northern Flank. In: Military Review, Vol. XL. No. 1960/6. pp. 43–49.
63. Bradford, James C.: The Citizen Soldier in America: Militia, National Guard, and Reserves. In: Bradford, James C. (ed.): A Companion to American Military History. Vol. I. Wiley-Blackwell, 2010. pp. 472–496.
64. Brauch, Hans Günter: West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons. In: Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. The Macmillan Press, 1988. (pp. 146–182)
65. Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992.
66. Breit József: A Magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. I. kötet. A Károlyi korszak főbb eseményei. Magy. Kir. Hadtörténelmi Levéltár, 1925.

67. Brill, Heinz: Das Problem einer Wehrpolitischen Alternative für Deutschland. Die Auseinandersetzungen um die wehrpolitischen Alternativvorschläge des Obersten Bogislaw von Bonin (1952–1955). Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr. Göttingen, 1977.
68. Brill, Heinz: Bogislaw von Bonin im Spannungsfeld zwischen Wiederbewaffnung – Westintegration – Wiedervereinigung. Erster Band. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, 1952–1955. Bd. 49. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1987.
69. Brill, Heinz: Bogislaw von Bonin im Spannungsfeld zwischen Wiederbewaffnung – Westintegration – Wiedervereinigung. Zweiter Band. Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Bundeswehr, Dokumente und Materialien. Bd. 53. Militär, Rüstung, Sicherheit. Nomos-Verlag, Baden-Baden, 1989.
70. Brodie, Bernard: Strategy in the Missile Age. RR-335, January 15, 1959.
71. Bródy András: Horst Afheldt: Defenzív védelem. In: Valóság, XXVII. évf. 1984/5. sz. pp. 108–109.
72. Buckley, John: Air Power in the Age of Total War. UCL Press, 1999.
73. Bulakh, Anna – Senkiv, Grigori – Teperik, Dmitri: First on the Front Lines. The Role of Volunteers in countering Russia's Military Aggression Against Ukraine. RKK-ICDS. International Centre for Defence and Security. Estonia. 2017. pp. 1, 4.: https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés ideje: 2020.02.07.)
74. Bulloch, Vern L.: The Roman Empire vs. Persia, 363-502: a study of successful deterrence. In: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 7. No. 1963/1. pp. 55–68.

75. Burián László: A bekerítésben vívott harc minden oldalú biztosításának néhány kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/7. pp. 45–53.
76. Buzan, Barry: An Introduction to Strategic Studies. Military Technology & International Relations. Palgrave Macmillan Press, 1987.
77. Bühlmann, Christian: Defense Through Insurrection: A Simple Model of Swiss Concepts (1815–1989) In: Vautravers, Alexandre – Goulding, Matwe (ed.): Counterinsurgenci Security Forum 2011. Webster University, Geneva, 2012. pp. 54–75.
78. Canby, Steven L.: More Shadow Than Substance. In: Foreign Policy, 1972/8. pp. 38–49.
79. Canby, Steven L.: The Alliance and Europe: Part IV. Military Doctrine and Technology. Adelphi Papers, No. 109, The International Institute for Strategic Studies, 18 Adam Street, London WC2n 6AL, 1975.
80. Canby, Steven L.: Reassessing the Conventional Wisdoms. In: Survival, Vol. 19. No. 1977/4. pp. 164–168.
81. Canby, Steven L.: Territorial Defense in Central Europe. In: Armed forces & Society, Vol. 7, No. 1, Fall 1980. pp. 51–67.
82. Canby, Steven L.: Swedish Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 23. No. 1981/3. pp. 116–123.
83. Canby, Steven L.: Military Reform and the Art of War. In: Survival, Vol. 25. No. 1983/3. pp. 120–127.
84. Carafano, James Jay: Homeland Defense and Homeland Security. Distinctions and Difference. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland

Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military's Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. pp. 1–15.

85. Chivvis, Christopher S.—Cohen, Raphael S.—Frederick, Bryan—Hamilton, Daniel S.—Larrabee, F. Stephen—Lin, Bonny: NATO's Northeastern Flank. Emetging Opportunities for Engagement. RAND Corporation, Santa Monica, 2017.: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1053400.pdf> (Letöltés ideje: 2018.03.09.)
86. Cioffi-Revilla, Claudio: Origins and Age of Deterrence: Comparative Research on Old World and New World Systems. In: Cross-Cultural Research, No. 1999/3. pp. 227–238.
87. Clauswitz, Carl von: A háborúról. Zrínyi Kiadó, 2013.
88. Clemmsen, Michael H.: Territorial Defence in Baltic Defence College. In: Baltic Defence Review, No. 2000/3. pp. 83–86.
89. Colomb, John Charles Ready: The Defence of Great Britain. Sketches of its Naval Military and Political Aspects. Annotated with extracts from discussions they have called forth in the press of Greater Britain. London, 1880.
90. Corcoran, Edward A.: Improving Europe's Conventional Defenses. Strategic Studies Institute, US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1 June 1983. pp. 13–14.
91. 'Cormorant': A senior serving officer in the British Army: Startegies of European Nations. In: Garnett, John C. (ed.): The Defence of Western Europe. National Defence College, 1972. pp. 109–133.
92. Corum, James S.: Adenauer, Amt Blank, and the Founding of the Bundeswehr 1950–1956. In: Corum, James S. (ed.): Rearming Germany. History of Warfare, Volume 64. Koninklijke Brill, Leiden, The Netherlands, 2011.

93. Corvisier, André: Armies and Societies in Europe 1494 – 1789. Indiana University Press, 1979.
94. Coulton, George Gordon.: Democracy & Military Service. An abbreviated translation of the „Armée Nouvelle” of Jean Jaurès. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Limited, London, 1916.
95. Coulton, George Gordon: A Strong Army in a Free State. A Study of the Old English and Modern Swiss Militias. Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. Stationers Hall Court, London, 1941.
96. Crosby, Anne Denholm: Dilemmas in Defence Decision-Making. Construczing Canada’s Role in NORAD, 1958–96. Macmillan Press Ltd., 1999.
97. Curtis, Glenn E.: Greece: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1995.
98. Csabai Károly – Kiss Jenő – Móricz Lajos: A területvédelemről. In: Új Honvédségi Szemle, 50. évf. 1996/2. sz. pp. 91–95.
99. Csécs István: Az új kiképzési rendszerű műszaki csapatok története 1964–1991. Zrínyi Kiadó, 2017.
100. Csóka Attila: Az önkéntes területvédelmi tartalékos alegységek ABV-védelmi feladatai. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. sz. pp. 58–66.
101. Csuka Imre: Leküzdés, vagy áttörés? In: Honvédelem, XXXII. évf. 1981/10. sz. pp. 14–26.
102. Dach, Hans von.: Der totale Widerstand. Kleinkriegsanleitung für Jedermann. Dritte Auflage, Bern, 1966.

103. Danczer Alfons (szerk.): A mi hadseregünk. Az Osztrák-Magyar Monarchia népei fegyverben és zászlók alatt. Franklin-Társulat, Budapest, 1889.

104. Darányi Miklós: 15 éves a hátszágvédelem. In: Honvédségi Szemle, XL. évf. 1986/4. sz. pp. 1–4.

105. Darczewska, Jolanta: Rosgvardiya. A Special-Purpose Force. OSW. Point of View, Number 78, Warsaw May, 2020.: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/PV_ENG_Rosgvardiya_net.pdf (Letöltés ideje: 2021.08.03.)

106. Davis, Milton Paul: Overview of the Guard and Reserve Forces of the Baltic Sea Countries at the Beginning of the Twenty-first Century. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2014/1. pp. 164–193.

107. Davis II, Robert T.: Cold War Infamy: NATO Exercise Carte Blanche. In: Heuser, Beatrice – Heier, Tormod – Lasconjarias, Guillaume (ed.): Military Exercises: Political Messaging and Strategic Impact. NATO Defence College, Research Division, 2018.

108. Dawson, Peter F.: Canadian Military Mobilization. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. pp. 37–57.

109. Defence without the Bomb. The Report of the Alternative Defence Comission. Taylor & Francis Ltd. London and New York, 1983.

110. Dennis, George T.: Three Byzantine Military Treatises. Dumberton Oaks, Research Library and Collection, Washington, D.C. 1985.

111. Derkovics Jenő: A magyar Vörös Hadsereg gyári munkásezredeinek szervezése. In: Hadtörténelmi Közlemények, II. évf. 1955/3–4. sz. pp. 213–242.

112. Doubler, Michael D.: I am the Guard. A History of the Army National Guard, 1636-2000. Army National Guard, Washington, 2001.
113. Douhet, Giulio: A légi uralom. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 577–625.
114. Dreifelds, Juris: Latvia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies. Federal Research Division, Library of Congress, 1996.
115. Dulić, Tomislav – Kostić, Roland: Yugoslavs in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma. In: Europe-Asia Studies, No. 2010/7. pp. 1051–1072.
116. Dunn, Keith A. – Staudenmaier, William O.: Alternative Military Strategies for the Future. Westview Press, 1985.
117. Duyvesteyn, Isabelle – Worrall: Global strategic studies: a manifesto. In: Journal of Strategic Studies, No. 2017/3. pp. 347–357.
118. Edström, Håkan–Gyllensporre–Westberg, Jacob: Military Strategy of Small States. Responding to External Shocks of the 21st Century. Routledge, London and New York, 2019.
119. Edwards, Sean J. A.: Swarming on the Battlefield. Past, Present, and Future. RAND, Santa Monica, 2000.:
https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1100.html (Letöltés ideje: 2021.08.03.).
120. Englmann, Felicia: Ein Jahr Landesregiment Bayern.:
<https://www.bundeswehr.de/de/organisation/streitkraeftebasis/aktuelles/pilotprojekt-der-reserve-ein-jahr-landesregiment-bayern-261120> (Letöltés ideje: 2022.10.15.)

121. Erlach, Franz von: Die Kriegführung der Polen im Jahr 1863. Nach eigenen Beobachtungen von März bis August an Ort und Stelle gesammelt. Darmstadt & Leipzig, 1866.

122. Erlach, Franz von: Die Freiheitskriege kleiner Völker gegen große Heere. Bern, 1867.

123. Ernest A.: Does the Army Have an Effective Doctrine for the Conduct of Rear Area Security and the Protection of Support Troops? School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1996.

124. Esdaile, Charles J. (ed.): Popular Resistance in the French Wars. Patriots, Partisans and Land Pirates. Palgrave Macmillan, 2005.

125. Estes, Kenneth W. – Serrano – José M.: Rejoining Europe: From Isolation to Integration. In: A Military History of Modern Spain. Praeger Security International, Westport, Connecticut – London, 2007. pp. 136–160.

126. Facon, Isabelle: Reforming Ukrainian Defense: No Shortage of Challenges. Notes de l'Ifri. Russie. Nei.Visions. 101. ifri. Russia/NIS Center.: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/facon_reforming_ukrainian_defense_2017.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)

127. Fabian, Sandor: Irregular Warfare. The Future Military Strategy For Small States. Wrocław: Amazon Fullfilment, 2013.

128. Faivre, Maurice: Védelmi alternatívák. In: Honvédelem, XXXVI. évf. 1985/6. sz. pp. 3–10.

129. Felber, A. E.: Gépesített erők ellenlökése kulcsfontosságú övezetekben. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/3. sz. pp. 64–71.

130. Fiala, Otto C.: Resistance Operating Concept (ROC). The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida, 2020.
131. Fisher, Ernest F.: A Strategy of Flexible Response. In: Military Review, Vol. XLVII. No. 1967/3. pp. 41–55.
132. Fodor Lajos: Önkéntes kötelezettségvállalás a honért. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 20–23.
133. Forgács Balázs: Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák. Studia Universitatis Communia, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
134. Forgács Balázs: Gerillák, partizánok, felkelők. Az irreguláris hadviselés elméletének története – korunk kihívásai. Zrínyi Kiadó, 2020.
135. Forster, Anthony – Edmunds, Timothy – Cottey, Andrew: The Challenge of Military Reform in Postcommunist Europe. Building Professional Armed Forces. Palgrave Macmillan, 2002.
136. Fortescue, John: A History of the British Army. Vol. I–XII. Macmillan and Co., London, 1899–1930. Vol. IV.
137. Frederick the Great on The Art of War. Edited & Translated by Jay Luvas. Da Capo Press, New York, 1999.
138. Freeman, Waldo D. Jr.: NATO Central Region Forward Defense: Correcting the Strategy/Force Mismatch. National Security Affairs Issue Paper, No. 81-3. National Defense University, Research Directorate. Washington D.C. 1981.
139. French, David: Military Identities. The Regimental system, the British Army & the British People c. 1870–2000. Oxford University Press, 2005.

140. Fridberg, Torben – Latsen, Mona: *Volunteers in the Danish Home Guard* 2016. The Danish National Centre for Social Research. Copenhagen, 2017.
141. Frontinus: *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*. With English Translation by Charles E. Bennett. William Heiemann, G.P. Putnam's Sons, London – New York, MCMXXV.
142. Frunze, M. V.: *Válogatott művei*. I-II. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1959.
143. Fuller, John Frederic Charles: *A gépesített háború*. In: Kocsis Bernát: *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 449–518.
144. Fülöp Imre: *Néhány európai semleges ország és a Magyar Köztársaság katonai védelmi rendszerei*. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLV. évf. 1991/7. sz. pp. 11–22.
145. Fülöp Imre: *A Magyar Köztársaság katonai védelméről*. In: *Hadtudomány*, I. évf. 1991/1. sz. pp. 17–25.
146. Fülöp Imre: *A honvédelmi dandárok alkalmazásáról*. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLVI. 1992/9. sz. pp. 51–56.
147. Gates, David: *Area Defence Concepts: The West German Debate*. In: *Global Politics and Strategy*, Volume 29, No. 1987/4. pp. 301–317.
148. Gates, David: *Non-offensive Defence. An Alternative Strategy for NATO?* St. Martin's Pres, New York, 1991.
149. Gawdiak, Ihor: *Czechoslovakia: a country study*. Federal Research Division. Library of Congress, August 1987.
150. Gál Péter (szerk.): *A hátszágvédelmi alakulatok (szervek) elvonuló csapatokkal való együttműködésének területei, formái és sajátosságai (tanulmány)*. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1974.

151. Gerhardt, Wolfgang: What About Multinational Corps in NATO? One Example: NATO Corps LANDJUT. In: Military Review, No. 1979/3. pp. 10–16.

152. Germuska Pál – Horváth Miklós: A magyar honvédelmi igazgatás története, 1945–1990. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15213/Germuska_Pal-Horvath_Miklos_A_magyar_honvedelmi_igazgatas_tortenete_1945-1990.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2021.01.04.)

153. Gneisenau: August Wilhelm Anton Neithardt von: A népfelkelés eszméjéről. In: Gottreich László et al.: Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. pp. 524–529.

154. Gönczi Gabriella: A légierő kényszerítő alkalmazásának teóriái. In: Repüléstudományi Közlemények, XXIV. évf. 2012/2. pp. 844–853.: http://real.mtak.hu/9118/1/69_Gonczi_Gabriella.pdf (Letöltés ideje: 2022.05.24.)

155. Grecu, Dan-Florin: The Role of the Patriotic Guards within national defence of Romania (1968-1989). In: Ante Portas, 2016/2 (7) pp. 201–2018.

156. Grin, John–Unterseher, Lutz: The spiderweb defense. In: Bulletin of the Atomic Scientists, 1988/7. pp. 28–30.

157. Grossman, Andrew: Neither Dead nor Red. Civilian Defense and American Political Development During the Early Cold War. Routledge, London – New York, 2001.

158. Gyarmati István: Egy lehetséges honvédelmi koncepció vázlata. In: Társadalmi Szemle, XLV. évf. 1990/3. pp. 46–52.

159. Gyertyánfy Kornél: Kis erő, nagy tér. In: Magyar Katonai Szemle, IV. évf. 1934/2. pp. 5–20.

160. Gyertyánfy Kornél: Az ellentámadás és ellenlökés. In: Magyar Katonai Szemle, V. évf. 1935/4. pp. 26–32.
161. Hajdú István: A bekerítésben vívott harc és a kitörés néhány főbb kérdése. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/11. pp. 24–27
162. Hammerich, Helmut: Defense at the Forward Edge of the Battle or rather in the Depth? Different approaches to implement NATO's operation plans by the alliance partners, 1955-1988. In: Journal of Military and Strategic Studies, Vol. 15. No. 2014/3. pp. 156–172.
163. Hatzivassiliou, Evanthis: Greece and the Cold War. Frontline state, 1952–1967. Routledge, London and New York, 2006.
164. Haugan, Arne: The Defense of Norway. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/1. pp. 17–23.
165. Hautzinger Gyula: Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/3. sz. pp. 52–62.
166. Hautzinger Gyula: Nemzetőrségről másképpen. In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/2. sz. pp. 113–118.
167. Hautzinger Gyula: Az átalakuló honvédelem koncepciójának aspektusai különös tekintettel a nemzetőrség megalakításának lehetőségére. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2002.
168. Hautzinger Gyula: A modern Nemzetőrségről – tények és gondolatok. Zrínyi Nemzetvédelmi Egyetem – Társadalomtudományi Intézet. Budapest, 2005.
169. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és

katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. (pp. 193–217)

170. Hegedűs Ernő–Vedó Attila–Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kiegészítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229.
171. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kiegészítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.
172. Hegedűs János: A Magyar Honvédség tartalékerejének helyzete. In: Honvédségi Szemle, 147. évf. 2019/3. sz. pp. 46–60.
173. Heitman, Clemens: Schützen und Helfen? Luftschutz und Zivilverteidigung in der DDR 1955 bis 1989/90. Ch. Links Verlag, Berlin. 2006.
174. Helgert Imre – Mészáros Gyula: A Magyar Honvédség a Rendszerváltás sodrában. Néphadseregből Magyar Honvédség. I-II. Kötet. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017.
175. Hermann Róbert: 1848–1849: A szabadságharc hadtörténete. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
176. Herrick, Richard Clinton: The Yugoslav People's Army: Its Military and Political Mission (Thesis). Naval Postgradual Schoool, 1980.
177. Héjja István: A területvédelem nemzetközi gyakorlata, helye az országvédelemben. In: Honvédelem, XLI. évf. 1990/6. sz. pp. 38–40.

178. Héjja István – Pohl Árpád: Ausztria biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/1. sz. pp. 8–17.
179. Hémez, Rémy: The French Army at a Crossroads. In: The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 47. No. 2017/1. pp. 103–112.
180. Hirdman, Sven: Tröskelförsvarets strategi och taktik – oklara skrivningar om militärt stöd.: <https://kkrva.se/troskelforsvarets-strategi-och-taktik-oklara-skrivningar-om-militart-stod/> (Letöltés ideje: 2022.04.03.)
181. Hochauer, Günther: Osztrák területvédelem és territoriális (Landwehr) elgondolás. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/9. sz. pp. 33–42.
182. Hofstetter, Edwin: Fegyveres semlegesség és szolidaritás – Svájc biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/2. sz. pp. 61–69.
183. Holcomb, Franklin: The Order of Battle of the Ukrainian Armed Forces: A Key Component in European Security. ISW. Washington, DC, 2016. online: http://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISW%20Ukrainian%20ORBAT%20Holcomb%202016_0.pdf (Letöltés ideje: 2020.04.07.)
184. Homoki János: Gondolatok a jövő magyar nemzetőrség létrehozásáról. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 6–13.
185. Hopmann, Terrence P. – Barnaby, Frank (ed.): Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe. Macmillan. 1988.
186. Horncastle, Jamie: A House of Cards: The Yugoslav Concept of Total National Defence and its Critical Weakness. In: Macedonian Historical Review, 2011/2. pp. 285–302
187. Horváth István: A védelem néhány aktuális kérdése. In: Hadtudomány, V. évf. 1995/3. sz. pp. 49–58.

188. Horváth Miklós: Megkérdeztük a HM Katonapolitikai és Hadtudományi Intézetének megbízott igazgatóját a nemzetvédelemről. In: Magyar Honvéd, 1990/9. p. 4.
189. Horváth Zoltán: Háterszágvédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljak a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében. In: Katonai Logisztika, 37. évf. 2019/3. sz. pp. 24–62.
190. Howard, Michael: NATO and the Year of Europe. In: Survival, Vol. 16. No. 1974/1. pp. 21–27.
191. Hörhager, Axel: Yugoslavia's Defense: The Logic of Politics. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1977/6. pp. 56–63.
192. Hughes, Daniel J.: Moltke On the Art of War. Selected Writings. Presidio Press, 1993.
193. Huitfeldt, Tonne: Force Mobilization in Norway. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 519–541.
194. Hungerbühler, Werner: Haderőreform '95. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/8. sz. pp. 70–83.
195. Hunt, Kenneth: The Military Lessons. In: Survival, Vol. 15. No. 1974/1. pp. 4–7.
196. Hunt, Kenneth: The Alliance and Europe: Part II. Defense with Fever Men. Adelphi Paper 98, IISS, London, 1973.
197. Hvidt, A.N.: Denmark's New Territorial Army. In: Military Review, Vol. XXXII. No. 1952/4. pp. 92–95.

198. Isby, David C: The United Kingdom. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 317–350.
199. Ismay, H.L.: NATO – The First Five Years, 1949–1954. North Atlantic Treaty Organization, 1954.
200. Jacobs, Walter Darnell: Frunze: The Soviet Clausewitz (1885-1925). Martinus Nihoff, The Hague, 1969.
201. Jakab Barnabás: A szovjet erődök. In: Magyar Katonai Szemle, XII. évf. 1942/1. pp. 363–370.
202. Jany, Curt: Geschichte der königlich Preußische Armee. 4. Band. 1807 bis 1914. Berlin, 1933.
203. Johann, Karl Ludwig: A magasabb hadművészet alapelvei. In: Rázsó Gyula (szerk.): A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. pp. 484–506.
204. Johnson, A. Ross: Total National Defence in Yugoslavia. National Technical Information Service, 1971.
205. Johnson, A. Ross: Yugoslav Total National Defence. In: Military Review, Vol. LIII. No. 1973/12. pp. 40–46.
206. Johnson, A. Ross.: Yugoslav Total National Defence. In: Global Politics and Strategy, Vol. 15. No. 1973/2. pp. 54–58.
207. Jokubauskas, Vytautas: Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience). In: Lithuanian Annual Strategic Review, Vol. 16. No. 2018/1. pp. 331–371.

208. Juhász Dezső: Olaszország és a NATO. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/3. pp. 15–24.
209. Julier Ferenc: Seeckt vezérezredes. In: Magyarország, X. évfolyam, 122. (2485.) szám, 1929. június 2. I. sz. „Vasárnap” melléklet.
210. Julier Ferenc: A világháború magyar szemmel. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.: https://mek.oszk.hu/02200/02221/html/1_3.html (Letöltés ideje: 2022.02.05.)
211. Juusti, Jukka – Matthews, Ron: Finland’s Defense Posture. In: Defense & Security Analysis, Vol. 6. No. 1990/1. pp. 85–89.
212. Kanarowski, Stanley: The German Army and NATO Strategy. National Security Affairs Monograph Series no. 82-2. National Defense University Press, Fort Lesley, Washington DC, 1982.
213. Karber, Phillip A. – Milam, John H.: The Federal Republic of Germany. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 245–268.
214. Kardash, I.L.: Ways to Improve Territorial Defense. In: Military Thought. A Russian Journal of Military Theory and Strategy, Vol. 23. No. 2014/1. pp. 1–9.
215. Kassander, Peter J.: National Security. In: Wickman, Stephen B. (ed.): Belgium: a country study. Foreign Area Studies, The American University. November 1984.
216. Kállai László: A területvédelem új lehetséges szervezetéről. In: Hadtudomány, I. évf. 1990/1. sz. pp. 63–67.
217. Keefe, Eugene (ed.): East Germany: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1982.

218. Keegan, John: World Armies. The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke, 1979.
219. Kennan, George F.: Russia, the Atom and the West. (Reprint) Greenwood Press, Publishers, Westport, Connecticut, 1974.
220. Kennedy, Robert: The American Debate on Conventional Alternatives for the Defense of Europe. In: Brauch, Günter Hans – Kennedy, Robert (ed.): Alternative Conventional Defense Postures in the European Theater. Force Posture Alternatives for Europe After the Cold War. Volume 3. Taylor & Francis Inc., Washington – Philadelphia – London 1992. pp. 35–56.
221. Kevés István: Az önvédelem helye és szerepe a polgári védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXIII. évf. 1969/5. sz. pp. 87–94.
222. Kevés István: A polgári védelem önvédelmi szervezeteinek feladatairól. In: Polgári Védelem, XII. évf. 1970/3. sz. pp. 10–11.
223. Killingray, David: Imperial Defence. In: Winks, Robin W. (ed.): The Oxford History of the British Empire. Historiography. Oxford University Press, 1999. pp. 342–354.
224. Kiss Álmos Péter – Takács Attila Géza: Territorial Defence Forces: a key element of Hungary's resilience in postmodern war. In: Peter A. Kiss (ed.): Proceedings of the Conference on National Resilience. Opportunities and Challenges in a Changing Security Environment. HDF General Staff Scientific Research Centre, May 9-10 2018. Budapest, Hungary.
225. Kiss Dávid: A Munkásőrség története és előzményei. Veritas Könyvek 8. Veritas, Budapest, 2017.

226. Kiss Dávid: A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között. Veritas Könyvek 14. VERITAS Történetkutató Intézet, 2018.
227. Kiss J. László: Alternatív biztonság – új békemozgalom. In: Világosság, XXIII. évf. 1982/11. sz. pp. 725–731.
228. Kiss Roland: A rajzó hadviselés és az osztott műveletek kialakulása. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/6. pp. 3–15.
229. Kiss Zoltán: Illúzió, vagy realitás? Gondolatok Magyarország semlegességéről. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/2. pp. 37–42.
230. Kladek András: Néhány gondolat az önkéntes tartalékos rendszer megújításáról. In: Hadtudomány, XXVI. évf. 2016/Különszám. pp. 166–178.
231. Klein, Yitzhak: A Theory of Strategic Culture. In: Comparative Strategy, Vol. 10. No. 1991/1. pp. 3–23.
232. Klisz, Maciej: The Polish Territorial Defence Forces (POL TDF): a significant component in national resilience and resistance. In: Kingston Consortium on International Security, August 2022. (online): <https://static1.squarespace.com/static/6034150d85deb0136ad574f2/t/62e943e3d638fb7137283256/1659454439093/KCIS+INSIGHTS+Klisz+2-8+August+2022.pdf> (Letöltés ideje: 2022.10.18.)
233. Kocs, Stephen A.: Autonomy or Power? The Franco-German Relationship and Europe's Strategic Choices, 1955–1995. Praeger, Westport, Connecticut, London, 1995.
234. Kollega Tarsoly István (főszerk.): Magyarország a XX. században. I. kötet. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996.
235. Komáromi István: Az egységes hátszági és polgári védelem. In: Honvédségi Szemle, XLII. évf. 1988/2. pp. 1–4.

236. Konradsen, Henrik B.: Denmark Key to the Baltic Gate. In: Military Review, Vol. XLVI. No. 1966/6. pp. 47–54.
237. Kovács Jenő: Az ellenség előkészített védelmének áttörése. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/2. pp. 11–20.
238. Krajnc Zoltán: A légtér igénybevételeének specifikumai a közszolgálat sajátos igényeinek megfelelően. Dialóg Campus, Budapest, 2020. pp. 23–34.: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15778/848_legter.pdf?sequence=1 (Letöltés ideje: 2022.05.24.).
239. Kurta Gábor: A hierarchikus körzetvédelem, mint az új védelmi koncepció egy lehetséges változata. In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 49–62.
240. Kurta Gábor: Az állami létet veszélyeztető nagy erejű támadás elhárítása a „hierarchikus” körzetvédelem keretében. In: Új Honvédségi Szemle, 1992/3. sz. pp. 1–20.
241. Kuti György: A védelmi jellegű katonai doktrína és a haderőstruktúra. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. sz. pp. 13–17.
242. Kuti György: A helyi önkormányzatok és a területvédelem. In: Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/1. pp. 30–35.
243. Kuti György – Szántó Imre: Gondolatok egy semleges Magyar Köztársaság honvédelmének kérdéseiről. In: Honvédségi Szemle, 1990/2. pp. 32–41.
244. Kveder, Dushan: „Territorial War” – The New Concept of Resistance. In: Foreign Affairs, Vol. 32. No., 1953/1. pp. 91–108.

245. Laaenots, Ants: The Estonian Defence Forces – 2000. In: Baltic Defence Review, No. 1999/1. pp. 1–4.: https://www.baltdefcol.org/files/files/BSDR/BDR_01.pdf (Letöltés ideje: 2018.19.17.)

246. Lakatos László: A különleges jogrend és a honvédelem szabályzása. MTA Law Working Papers, 2014/49.: http://real.mtak.hu/121264/1/2014_49_Lakatos.pdf (Letöltés ideje: 2019.06.04.)

247. Lampersberger, Thomas: Der Weg zur Raumverteidigung. Teil 3: Die Realisierung des Konzepts der Raumverteidigung. In: Truppendienst, Magazin des Österreichischen Bundesheeres (továbbiakban Lampersberger Teil 3): <https://www.truppendienst.com/themen/beitraege/artikel/der-weg-zur-raumverteidigung-3> (Letöltés ideje: 2022.02.04.)

248. Lapaiev, Yuri: Reforming Territorial Defense in Ukraine: Danger in Delay. Eurasia Daily Monitor. Vol. 18, Issue: 30. <https://jamestown.org/program/reforming-territorial-defense-in-ukraine-danger-in-delay/> (Letöltés ideje: 2021.04.07.)

249. Laqueur, Walter–Sloss, Leon: European Security in the 1990s. Deterrence and Defense after the INF Treaty. Springer Science+Business Media, LLC. 1990.

250. Lebow, Richard Ned: Thucydides and Deterrence. In: Security Studies, Vol. 16. No. 2007/2. pp. 163–188.

251. Le Puloch, L. J.: The Future of the French Army. In: Military Review, Vol. XLIV. 1964/11. pp. 41–49.

252. Lesky, Vylius: „Forest Brothers” 1945: The Culmination of the Lithuanian Partisan Movement. In: Baltic Security & Defence Review, No. 2009/11. pp. 58–86.

253. Levine – Robert A. – Connors T.T. – Weiner Milton G. – Wide Richard: A Survey of NATO Defence Concepts. RAND Corporation. N-1871-AF. June 1982.: <https://www.rand.org/pubs/notes/N1871.html> (Letöltés ideje: 2022.01.09.)

254. Liddell Hart, Basil Henry.: Deterrent or Defence: a fresh look at the West's military position. Stevens, London, 1960.
255. Liddel Hart, Basil Henry: History of the First World War. Pan Books Ltd., London, 1973.
256. Liddell Hart, Basil Henry: Emlékiratok. In: Kocsis Bernát: Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 521–573.
257. Liddel Hart, Basil Henry: Strategy. The Classic Book on Military Strategy. Second Revised Edition. A Meridian Book, 1991.
258. Linch, Kevin: Britain and Wellington's Army. Recruitment, Society and Tradition, 1807-15. Palgrave Macmillan, 2011.
259. Lioe, Kim Eduard: Armed Forces in Law Enforcement Operations? The German and European Perspective. Springer, Heidelberg Dordrecht London, New York, 2011.
260. Lockwood, Jonathan Samuel: The Soviet View of U.S. Strategic Doctrine. Implications for Decision Making. Transaction Books, New Brunswick and London, 1985.
261. Lőrincz Kálmán: Konfliktusmegelőzés, konfliktuskezelés, aktív védelem. Lőrincz Kálmán vezérezredesnek, a Magyar Honvédség parancsnokának a felszólalása az MHTT hadtudományi konferenciáján. In: Hadtudomány, III. évf. 1993/1. pp. 1–10.
262. Ludendorff, Erich: My War Memories. Vol. I-II. Huthinson, 1919.
263. Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentyn: The Security Sector Legislation of Ukraine. Center of Army, Conversion and Disarmament Studies, Kyiv, 2017.:

https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés ideje: 2021. 08.22.)

264. Machiavelli, Niccoló: A háború művészete. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2022.
265. Mackenzie, S.P.: Citizens in Arms: The Home Guard and the Internal Security of the United Kingdom, 1940-41. In: Intelligence and National Security, 1991/3. pp. 548–572.
266. Magyar Róbert – Molnár Gábor: A háterszág a hadelméleti munkákban és a szakterminológiában. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152.
267. Maisaia, Vakhtang: Territorial Defence Forces Operations in Actions. Georgian and Ossetian Territorial Defence Forces Combat Strategies Analyses in Russia-Georgia 2008 August War: Comparative Study. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 249–269.
268. Makar, Yuriy – Novoskoltseva, Liudmila: The Place and role of territorial defence in the National Security System of the Ukrainian State. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 277–288.
269. Malkasian, Carter: A History of Modern Wars of Attrition. Praeger, Westport, Connecticut – London, 2002.
270. Markovits Árpád: A védelem technikájának megerősödéséről. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/3. sz. pp. 57–64.
271. Marolz, Josef: A gépesített és gyalog erők harctevékenységeinek lehetőségei Ausztria területén. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 46–53.
272. Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy. Translated by George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984.

273. Mayer, Walter: Az osztrák területvédelem – Spannocchi tábornok tévútja? In: Új Honvédségi Szemle, 48. évf. 1994/1. sz. pp. 120–127.
274. Mayer-Csejkovits Károly: A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1927, XXVIII. kötet pp. 152–187.
275. McClendon, R. Earl (reviewed): Air Power and Unification, by Louis A. Sigard (Military Science Publishing Company, \$2.50)
276. McCloughry, E. J. Kingston: The Direction of War. A Critique of the Political Direction and High Command in War. Frederick A. Praeger, New York, 1958.
277. McLaughlin, Sean: Unconventional Warfare in Ukraine. Why Ukraine Needs a Territorial Defense Force With CMO Capabilities.: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/unconventional-warfare-ukraine-why-ukraine-needs-territorial-defense-force-cmo> (Letöltés ideje: 2021.08.07.)
278. Mearsheimer, John J.: Maneuver, Mobile Defense, and the NATO Central Front. In: International Security, Vol. 6. No. 1981-1982/3. pp. 104–122.
279. Mendershausen, Horst: Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe. RAND Corporation. R-1184-ISA, February 1973.
280. Mendershausen, Horst: Reflections on Territorial Defense. A RAND Note prepared for the United States Air Force. RAND Corporation. N-1265-AF. January 1980.
281. Mendl, Wolf: French Defense Policy. In: Military Review, Vol. XLVIII. No. 1968. pp. 76–83.
282. Messmer, Pierre: France's Military Policy. In: Military Review, Vol XLIII. No. 1963/8. pp. 24–34.

283. Mező András: A katonai stratégiaalkotás és doktrínafejlesztés Magyarországon. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2019.
284. Mészáros László Antal: Rubin-feladat: A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak hadrendi változásai 1987-ben (Kitekintéssel a Magyar Néphadsereg egészére). Zrínyi Kiadó, 2020.
285. Miksche, Ferdinand Otto: Blitzkrieg. Faber and Faber, London, 1941.
286. Miksche, Ferdinand Otto: The Failure of Atomic Strategy: A New Proposal for the Defense of the West. Praeger, New York, 1959.
287. Miksche, Ferdinand Otto: Defense Organization for Western Europe. In: Military Review, Vol. XLI. No. 1961/1. pp. 52–62.
288. Military Balance 1980-81. The International Institute for Strategic Studies, London/Melbourne: Arms and Armour Press – New York: Facts on File, Inc., 1980.
289. Military Power Revue der Schweizer Armee/de l' Armée Suisse/of the Swiss Armed Forces. Chef der Armee, Nr. 2/2018.
290. Miller, D.M.O.: Strategic Factors Affecting the Defence by NATO of Western Europe: A Reappraisal. In: The RUSI Journal, Vol. 125. No. 1980/3. pp. 37–43.
291. Minaev, A.: Az olasz szárazföldi haderő. In: Honvédelem, XXXIII. évf. 1982/12 pp. 57–60.
292. Mitchinson, K.W.: The Territorial Force at War, 1914-1916. Palgrave Macmillan, 2014.

293. Moch, Gaston: *L'Armée d'Une Démocratie*. Editions de la Revue Blanche, Paris, 1900.
294. Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). In: *Hadtudományi Szemle*, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.unike.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
295. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) II. rész (A francia háborúk időszaka 1789–1815). In: *Hadtudományi Szemle*, IX. évf. 2016/4. sz. pp. 154–182.: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00033/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_04_154-182.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
296. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: *Hadtudományi Szemle*, X. évf. 2017/3. sz. pp. 78–106.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
297. Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: *Hadtudományi Szemle*, XI. évf. 2018/3. sz. pp. 118–129.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
298. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: *Honvédségi Szemle*, 148. évf. 2020/5. sz. pp. 35–46.

299. Moltke, Helmuth Karl: Hadtudományi írások. In: Kocsis Bernát (szerk.): Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. pp. 331–381.
300. Montecuccoli, Raimondo: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
301. Móricz Lajos: Katonai szakkifejezések. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/12. pp. 102–104.
302. Móricz Lajos: A megváltozott hadászati nézetek és a területvédelem. In: Hadtudomány, VI. évf. 1996/3. sz. pp. 59–67.
303. Mórocz Lajos – Bognár Károly: A kis országok védelmének dilemmái. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/5. sz. pp. 17–26.
304. Moses, John W.: NATO Standardization in Action. In: Army Digest, 1964/10. pp. 41–46.
305. Mueller, Karl P.: Conventional Deterrence Redux: Avoiding Great Power Conflict in the 21st Century. In: Strategic Studies Quarterly, Vol. 12. No. 2017/4. pp. 76–93.
306. Muraveinyk, Anton: The Territorial Defense System of Ukraine: New Innovations but Incomplete Approach. Eurasia Daily Monitor Volume: 18 Issue: 179: <https://jamestown.org/program/the-territorial-defense-system-of-ukraine-new-innovations-but-incomplete-approach/> (Letöltés ideje: 2022.01.23.)
307. Nagy László: Gondolatok Finnország biztonságpolitikájáról. In: Új Honvédségi Szemle, XLVI. évf. 1992/11. sz. pp. 38–45.
308. Nagy Péter: Észtország és az integráció. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/3. sz. pp. 35–45

309. Nagy Péter: Lettország biztonság- és védelempolitikája. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/1. pp. sz. 40–51.
310. Nagy Péter: Litvánia biztonságpolitikai helyzetéről. In: Új Honvédségi Szemle, LVIII. évf. 2004/7. sz. pp. 36–48.
311. Niska, Juhani A.: Finland's Security and Defense Policy; Origins and Current Developments. US Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, 1986.
312. Nokkala, Arto: Non-Offensive Defence. A Criteria Model of Military Credibility. Finnish Defence Studies 3. War College, Helsinki, 1991.
313. NORAD/CONAD: Historical Summary. North American Aerospace Command, January–June, 1961.
314. Nordberg, Erkki: The Baltic Republics. Finnish Defence Studies, National Defence College, Helsinki, 1994.
315. Nouveau Dictionnaire Militaire. Comité d'Officiers de Toutes Armes. Nabu Press, 2012.
316. Nógrádi György: Nyugatnémet biztonságpolitikai elképzelések a 80-as években. In: Honvédelem, XXXIX. évf. 1988/6. sz. pp. 3–11.
317. Nyeman, Dorte – Staun, Jørgen: From Territorial Defence to Expeditionary Forces. Mastering International Relations and Coping with Different Cultures Has Become a Strategic Necessity For Danish Officers. In: International Relations in Professional Military Education. 2016 Special Edition. pp. 35–39.
318. Obrona Terytorialna i jej rola we współczesnych systemach bezpieczeństwa. Ante Portas, Studia nad Bezpieczeństwem. No. 2(7)/2016.: https://anteportas.pl/wp-content/uploads/2018/08/AP.VII_.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.09.)

319. Oliva, Gianni: 70 Years, 1946–2016 The Italian Armed Forces serving the Republic. In: ID: Informazioni della Difesa, 2016/2. pp. 24–33.
320. Owens, Elmer G.: rear Area Security and Rear Area Damage Control. In: Military Review, Vol. XXXIX. No. 1959/5. pp. 9–20.
321. O’Ballance, Edgar: Defense Problems of Denmark. In: Military Review, Vol. XLII. No. 1962/6. pp. 24–36.
322. O’Day, Alan: War on Terrorism. The International Library of Essays in Terrorism, Routledge, 2017.
323. Öövel, Andrus: Estonian defence policy: independence and international cooperation. In: NATO Review, No. 1996/5. pp. 7–10.
324. Packard, Kyle D.: Fabian Strategy for a Twenty-First Century Hannibal. In: Military Review, Vol. 97. No. 2017/5. pp. 60–67.
325. Palmer, Dave R.: General George Washington: Grand Strategist or Mere Fabian? In: The US Army War College: Parameters, Vol. 4. No. 1974/1. pp. 1–16.
326. Palmer, Diego A. Ruiz: France. In: Simon, Jeffrey: NATO – Warsaw Pact Forces Mobilization. The National Defense University Press, Washington DC, 1988. pp. 269–311.
327. Palmer, Diego Ruiz: Spain’s Security Policy and Army in the 1990s. In: Parameters, Vol. 20. No. 1990/6. pp. 90–98.
328. Panckoucke, Charles-Joseph: Encyclopédie Méthodique. Art Militaire. Tome Troisième. A Paris, Chez Panckoucke, Libraire, hôtel de Thou, rue des Poitevins; A Liège, Chez Plomteux, Imprimeur des Etats. M. DCC. LXXXVII. Avec Approbation et Privilège du Roi.

329. Pape, Robert: *Bombing to Win: Air Power and Coercion in War*. Cornell University Press, Ithaca and London, 1996.
330. Paszyn, Maciej: Territorial Defence in the structures of the Member States of NATO defence derived from the former Warsaw Pact. In: *AARMS*, Vol. 13. Issue: 2014/3. pp. 477–491.
331. Payne, Keith B.–Watson, Dale C.: Elrettetés a hidegháború utáni világban. In: Baylis, John et al. (szerk.): *A stratégia a modern korban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. pp. 205–232.
332. Pálhíday Béla: A tüzérségi tűzvezetés fejlődése. In: *Magyar Katonai Szemle*, XI. évf. 1941/2. pp. 139–146.
333. Pekó József: Az önálló védelmi hadművelet elvi alapjairól. In: *Honvédelem*, XLI. évf. 1990/5. pp. 33–39.
334. Penttilä, Risto E. J.: *Finland's Search for Security through Defence, 1944-89*. Palgrave Macmillan, 1991.
335. Pettai, Vello A.: Estonia. In: Iwaskiw, Walter R. (ed.): *Estonia, Latvia, and Lithuania. Country Studies*. Federal Research Division, Library of Congress, 1996.
336. Pikner, Ivo – Zuna, Pavel – Spisak, Jan – Galatik, Vlastimil: *Military Operating Concepts Development*. SHOPMYBOOK, Peleman Industries, NV, Rijksweg 7, 2870 Puurs, Belgium, USA, 2012.: <https://www.unob.cz/fvl/struktura/k105/Lists/PUBLIKACE/Attachments/4/Military%20Operating%20Concept%20Development.pdf> (Letöltés ideje: 2021.08.15.)
337. Platias, Athanasios: Greece's Strategic Doctrine: In Search of Autonomy and Deterrence. In: Conostas, Dimitri: *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s. Domestic and External Influences*. Palgrave Macmillan, 1991. pp. 91–108.

338. Plăvițu, Dan: Territorial Defence as Part of the Romanian National Defence System. In: Ante Portas, 2016/2. pp. 216–227.
339. Pleiner, Horst: Lehetséges konfliktusok és azok következménye az osztrák Szövetségi Hadsereg. In: Új Honvédségi Szemle, 52. évf. 1998/2. pp. 66–77.
340. Pohl Árpád: Ausztria katonaföldrajzi adottságai és katonai doktrínája közötti összhang (jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1994.
341. Pohl Árpád: Az új osztrák biztonsági és védelmi doktrína. In: Hadtudomány, XII. évf. 2002/2. sz. pp. 27–35.
342. Pohl Árpád: Az osztrák biztonságpolitika és a hadsereg alkalmazási elveinek változásai a második köztársaság megalakulásától napjainkig. In: Katonai Logisztika, 10. évf. 2002/4. sz. pp. 16–39.
343. Pohl Árpád: Az Osztrák Szövetségi Hadsereg és a Magyar Honvédség szervezeteinek átalakulása a 90-es évektől napjainkig. In: Katonai Logisztika, 13. évf. 2005/3. sz. pp. 52–75.
344. Pohl Árpád: A Magyar Honvédség és az Osztrák Szövetségi Haderő logisztikai rendszerének összehasonlítása. Doktori értekezés. ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola. 2008.
345. Poór János: Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12. Universitas, Budapest, 2003.
346. Poór László: Áttörés, vagy az „ellenség védelmének leküzdése”. In: Honvédelem, XXVII. évf. 1976/8. pp. 23–28.
347. Pratt, Clayton A.: The Benelux and Northern German Plains Approach. In: Military Review, 1978/6. pp. 2–8.

348. Puglisi, Rosaria: Heroes or Villains? Volunteer Battalions in Post-Maidan Ukraine. In: IAI Working Papers 15. 2015.: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1508.pdf> (Letöltés ideje: 2020.01.06.)
349. Rakolczai László: Védelem az új francia harcászati szabályzatban. In: Magyar Katonai Szemle, VIII. évf. 1938/2. pp. 17–27.
350. Raugh, Harold E.: The Victorians at War, 1815–1914: An Encyclopedia of British Military History. ABC-CLIO, 2004.
351. Ravasz István (szerk.): Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs. Magyar Hadtudományi Társaság, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 1996.
352. Reid, Brian Holden: J. F. C. Fuller: Military Thinker. St. Martin's Press, New York, 1987.
353. Reményi Gyula: Gondolatok a honvédelem alapkérdéseiről folyó munkálatokhoz. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/4. pp. 37–41.
354. Report József –Pataky Iván – Kovács Sándor: Hátország és honvédelem. Hadtudományi Füzetek. Budapest, 1983.
355. Révész Tamás: Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések: Trianon-dokumentumok és tanulmányok 4. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2019.
356. Rickli, Jean-Marc: European small states' military policies after the Cold War: from territorial to niche strategies. In: Cambridge Review of International Affairs, 2008/3. pp. 307–325.

357. Roberts, Adam: Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Second (Revised and Enlarged) Edition. Studies in International Security: 18. An International Institute for Strategic Studies book. Macmillan in association with International Institute for Strategic Studies, Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 2XS and London, 1986.
358. Romaneski, Albert Leo: Sweden and Nordic Balance. In: The US Army War College Quarterly: Parameters, Vol. 1. No. 1971/1. pp. 54–65.
359. Romjue, John L.: From Active Defense to AirLand Battle: The Development of Army Doctrine, 1973-1982. Historical Office, United States Army Training and Doctrine Command, Fort Monroe, Virginia, June 1984.
360. Roush, John H.: Norway's Significance From a Military Point of View. In: Military Review, Vol. XXVI. No. 1975/7. pp. 18–27.
361. Róžański, Mirosław – Duda, Adam – Rajchel, Jan – Drewniak, Tomasz – Stróżyk, Jarosław: Territorial Defense Troops. Present State Forward Direction Changes. Report, Realized for the Bureau of Research. Stratpoints Publications, Warszawa, February 2018.: https://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2018/03/WOT-Raport_ENG.pdf (Letöltés ideje: 2020.03.27.)
362. Rusinow, Dennison I.: The Yugoslav concept of „All-National Defense”. A Deterrence to Great Powers. Southeast Europe Series, Flagstaff Reports, 1970/1. pp. 1–10.
363. Sallai Imre: Haderőreform az olasz fegyveres erőkből. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/1. pp. 128–132.
364. Salminen, Pertti: The Impact of Arms Technology on Military Doctrines. Finnish Defence Studies 5. War College, Helsinki, 1992.

365. Sándor István – Lendér László: Hátországvédelem (Jegyzet). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Hadműveleti-hadászati tanszék, 1977.
366. Schauer, Hartmut: Weissbuch 1979 zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland. In: Allgemeine schweizerische Militärzeitschrift, 1980/3. pp. 121–124.
367. Schäfer, Karen: Die Militärstrategie Seeckts. Frank & Timme GmbH. Berlin, 2016.
368. Schelling, Thomas: Arms and Influence. With a New Preface and Afterword. Yale University Press, New Heaven and London, 2008.
369. Schelling, Thomas: The Strategy of Conflict. Harvard University Press, 2010.
370. Schneeberger, Josef: A vadászcsapatok fejlesztésének várható irányai – a 80-as években. In: Honvédelem, XXIX. évf. 1978/9. sz. pp. 56–62.
371. Schoeller, Karl: Harc a kulcsfontosságú övezetben. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/12. sz. pp. 27–41.
372. Schöne, Florian: Heimatschutz und Verteidigung. militärische Dimension einer gesamtgesellschaftlichen Aufgabe. Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und sicherheit. Forschungsgruppe Sicherheitspolitik, Ap Nr. 02, November 2021.: https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Heimatschutz_und_Verteidigung.pdf (Letöltés ideje: 2022.02.12.)
373. Schröter, Lothar: A Bundeswehr negyedik „szervezési struktúra” programjának előzményei, kidolgozása és megvalósítása. In: Honvédelem, XXXV. évf. 1984/6. pp. 55–66.
374. Seybold, Calvin C.: But Who is Guarding the Rear? In: Military Review, Vol. LIX. No.1979/1. pp. 23–28.

375. Shea, Jamie: Resilience: a core element of collective defence.: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html> (Letöltés ideje: 2019.04.05.)
376. Sheehan, Regis P.: The Militia Army of Switzerland. In: Military Review, Vol. LIX. No. 1979/10. pp. 34–40.
377. Siegbert, Rietzler: Italy's Armed Forces. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964/12. pp. 92–97.
378. Simicskó István: Kérdések a nemzetőrségről. In: Új Honvédségi Szemle, 55. évf. 2001/1. sz. pp. 14–19
379. Skzypczak, Waldemar: Poland's Territorial Defence Force – Its Role, Significance and Tasks. In: Pulaski Policy Papers, Wasaw, 21.08.2017.: https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/Pulaski_Policy_Paper_No_9_17_EN.pdf (Letöltés ideje: 2019.02.07.)
380. Slensvik, Thomas – Ydstebø, Palle: The Norwegian joint operational doctrine as a case: heritage, content, process. In: Journal of Strategic Studies, Vol. 39. No. 2016/2. pp. 297–314.
381. Slessor, John: Strategy for the West. Cassel, London, 1954.
382. Snyder, Glenn H.: Deterrence by Denial and Punishment. Research Monograph No. 1. Woodrow Wilson School of Public and International Studies, Princeton University, January 2, 1959.
383. Sokolski, Henry D. (ed.): Getting MAD: A nuclear mutual assured destruction, its origins and practice. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2004.

384. Solsten, Eric – Meditz, Sandra W.: Spain a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1988.
385. Solsten, Eric (ed.): Portugal: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994.
386. Solsten, Eric – McClave, David E.: Austria: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, 1994.
387. Soper, Karl Wheeler: National Security In: Bachman, Ronald D. (Ed.): Romania: a country study. Federal Research Division, library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1991.
388. Soper, Karl Wheeler: National Security. In: Curtis, Glenn E. (ed.): Yugoslavia: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1992.
389. Spannocchi, Emil – Brossollet, Guy: Verteidigung ohne Schlacht. 2nd Edition. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG. 1 Jan. 1977.
390. Stein, George J.: State Defence Forces: The Missing Link in National Security. In: Military Review, 1984/9. (pp. 2–16)
391. Stein, George J.: Total Defense: A Comparative Overview of the Security Policies of Switzerland and Austria. In: Defense Analysis, Vol. 6. No. 1990/6. pp. 17–33.
392. Stein, George J.: Home Guard Forces in NATO. In: Military Review, Vol. LXX. No. 1990/2. pp. 27–36.
393. Stoker, Donald – Schneid, Frederick C. – Blanton, Harold D. (ed.): Conscription in the Napoleonic Era. A revolution in military affairs? Routledge, 2009.

394. Storrs, Christopher: The Spanish Resurgence 1713–1748. Yale University Press, New Heaven & London, 2016.
395. Strachan, Hew: Conventional defence in Europe. In: International Affairs, Vol. 61. No. 1984-1985/1. pp. (27–43)
396. Staudenmaier, William O.: Territorial Defense: An Ace in the Hole for NATO. In: Army, February 1978. pp. 35–38.
397. Stein, George J.: The Home Service Force. In: Defence Analysis, Vol. III. No. 1987/3. pp. 213–223.
398. Strohn, Matthias: Hans von Seeckt and His Vision of a 'Modern Army'. In: War in History, No. 2005/3. pp. 319–337.
399. Stromseth, Jane E.: The Origins of Flexible Response. NATO's Debate over Strategy in the 1960's. Macmillan Press, 1988.
400. Szabó László: Románia biztonságpolitikájáról. In: Honvédségi Szemle, 1991/2. pp. 90–97.
401. Szendy István: Hadügy és hadviselés. Studia Universitatis Communa. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.
402. Szentnémedy Ferenc: Vélemények és eszmék Douhet „Az 19.. évi háború” című tanulmánya kapcsán. In: Légügyi Közlemények, 1931/3. pp. 102–117.
403. Szigeti Lajos: Mi a baj a nemzetőrséggel? In: Új Honvédségi Szemle, 56. évf. 2002/3. sz. pp. 102–107
404. Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001.

405. Sztanek Endre: Az országvédelem fontos elem. In: Szombath Csaba (szerk.): A Nemzetőrség létrehozásának lehetséges útjai. HM Társadalmi Kapcsolatok és Kulturális Főosztály. 2001. pp. 95–120.
406. Strengthened Resilience Commitment.:
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185340.htm (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
407. Szabó János: Fegyveres semlegesség. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985.
408. Szalai László: A tűzoltó alakulatok tevékenysége a kárterületen. In: Honvédségi Szemle, XXV. évf. 1971/2. pp. 91–94.
409. Szántó Imre: A defenzív védelemről. In: Honvédelem, 1989/1. sz. pp. 54–62.
410. Szigeti Lajos: A haderő szervezésének kérdései. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2004.
411. Szirtes J. János: Ausztria katonapolitikája. In: Honvédségi Szemle, XXXIV. évf. 1980/12. sz. pp. 100–107.
412. Szokolovszkij, V.D.: Hadászat. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964.
413. Szőcs Ferenc: Adalékok az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság határőrizetének történetéhez. In: Hadtörténelmi Közlemények, 16. évf. 1969/2. pp. 272–283.
414. Sz. P.: Védelmi kezdeményezések. In: Néphadsereg. A Honvédelmi Minisztérium Központi Politikai Hetilapja, XL. évf. 1987. szeptember 5. p. 5.
415. Szymański, Piotr – Gotkowska, Justyna: The Baltic state's Territorial Defence Forces in the face of hybrid threats. In: OSW Centre for Eastern Studies, Number 165,

19.03.2015.: https://www.files.ethz.ch/isn/191351/commentary_165.pdf (Letöltés ideje: 2016.02.08.)

- 416. Tagarev, Todor -Velkova, Lidia: Bulgaria's Defence Policy and Force Size from a Comparative Macro Perspective. In: Information & Security, 2009/1. pp. 115–128.
- 417. Takács Gyula: A Vörös Őrség. In: Közép-európai Közlemények, 5. évf. 2012/1. pp. 157–164.
- 418. Tartter, Jean R.: National Security. In: Solsten, Eric – Meditz, Sandra W. (ed.): Finland: a country study. Federal Research Division, Library of Congress, Headquarters, Department of the Army, 1990.
- 419. Teixeira, Nuno Severiano: The Portuguese at War. From the Nineteenth Century to the Present Day. Sussex Academic Press, Brighton – Chicago – Toronto, 2019.
- 420. Területvédelmi Rendszer (tanulmány). Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központja. 1992.
- 421. The Military Balance 1991–1992. The International Institute for Strategic Studies, London, 1991.
- 422. The Military Balance 2022. The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics. Routledge, Taylor & Francis Group, 2022.
- 423. Thune, Christian: Danish Defence Problems. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO – Warsaw Pact Force Mobilization. The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 501–518.
- 424. Trapans, Jan Arved: The Baltic States: Defence and Geopolitics. In: European Security, Vol. 7. No. 1998/3. pp. 92–100.

425. Tresch, Szvircsev: The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform. In: *Armed Forces & Society*, Vol. 37. No. 2011/2. pp. 239–260.

426. Tripp, Robert E.: Reserve Forces of the NATO Armies. Study Project. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA, March 1991.

427. Troxell, John F.: Military Power and the Use of Force. In: *Theory of War and Strategy*. pp. 217–246.

428. Tsilikas, Stergios: Greek Military Strategy: The Doctrine of Deterrence and its Implications on Greek-Turkish Relations (Thesis). Naval Postgraduate School, 2001.

429. Turbville, Graham H. Jr.: Rear Service Support Concepts and Structures. In: *Military Review*, Vol. XLVIII. No. 1988/12. pp. 71–79.

430. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A napóleoni haderő manőverező hadviselése. In: *Katonai Logisztika*, 2010/1. sz. pp. 179–199.

431. Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az előltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.

432. Tuhacsevszkij, M. Ny.: A háború mint a fegyveres küzdelem problémája. In: Kocsis (szerk.): *Válogatás szovjet hadtudományi írásokból*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. pp. 301–431.

433. Tussing, Bert B.: Likelihood versus Consequence: The Application of the Land Component in Homeland Defense. In: Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): *Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military's Role to Support and Defend*. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015. pp. 99–122.

434. Tussing, Bert B. – McCreight, Robert (ed.): Introduction to Homeland Defense and Defense Support of Civil Authorities (DSCA). The U.S. Military's Role to support and Defend. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2015.
435. Twenty-fifth Meeting of the North Atlantic Assembly of Ottawa, Canada October 22 to October 27, 1979. Report of the U.S. delegation. US Government Printing Office, Washington 1980.
436. Ulin, Robert R.: Belgium: The Strategic Hub. In: Simon, Jeffrey (ed.): NATO-Warsaw Pact Force Mobilization, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 397–421.
437. Ulriksen, Ståle: European Military Forces: Integration by Default. In: Matlary, Janne Haaland – Østerund, Øyvind (ed.): Denationalization of Defence. Convergence and Diversity. Ashgate, 2007. pp. 47–69.
438. Ukraine reinstates conscription as crisis deepens: <https://www.bbc.com/news/world-europe-27247428> (Letöltés ideje: 2020.12.07.)
439. Urbán Aladár: A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben. PhD értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2010.
440. Urquhart, George: The Changing Role of the Canadian Militia, 1945–1975. University of Victoria, 1978.
441. Unterseher, Lutz: Emphasising Defence: an Ongoing Non-debate in the Federal Republic of Germany. In: Barnaby, Frank–Borg, Marlies, ter (ed.): Emerging Technologies and Military Doctrine. A Political Assessment. Palgrave Macmillan. 1986. pp. 116–126.

442. Unterseher, Lutz: Defensive ohne Alternative. Kategorischer Imperativ und militärische Macht. Deutscher Universitäts-Verlag GmbH, Wiesbaden, 1999.
443. Vadnai Károly: A porosz Landwehr eredete In: Nagy Miklós és Zilahy Imre (szerk.): Háború-könyv. Az 1866-ki hadjáratok ismertetése. Pest, 1866 (174-184. o.)
444. Vardi, Gil-li: Joachim von Stülpnagel's Military Thought and Planning. In: War in History, 2010/2, pp. 193–216.
445. Varga Mihály: A svájci fegyveres erők. In: Honvédségi Szemle, XLIV. évf. 1990/6. sz. pp. 108–110
446. Vágner Béla: A bekerítésben vívott harc és a bekerítésből való kitörés anyagi-technikai biztosítása. In: Új Honvédségi Szemle, XLV. évf. 1991/3. pp. 58–71.
447. Vágner Béla: Területvédelem és honvédelem. In: Új Honvédségi Szemle, 51. évf. 1997/1. sz. pp. 20–29.
448. Vigneras, Marcel: Rearming the French. United States Army in world War II. Special Studies. Office of the Chief of Military History, Department of the Army, Washington, D.C., 1957.
449. Valki László: Defenzív védelem? In: Élet és Irodalom. Irodalmi és Politikai Hetilap, 1984. április 20. XXVIII. évf. 16. sz. p. 3.
450. Valki László: A defenzív védelem koncepciója. In: Külpolitika, 12. évf. 1985/1. sz. pp. 99–112.
451. Valki László: Viták és nézetek a strukturális támadóképtelenség koncepciójáról. In: Külpolitika, 15. évf. 1988/2. sz. pp. 68–85.

452. Veebel, Viljar – Ploom, Illimar – Vihmand, Liia – Zaleski, Krzystof: Territorial Defence, Comprehensive Defence and Total Defence: Meanings and Differences in the Estonian Defence Forces. In: *Journal on Baltic Security*, 2020/6. pp. 17–29.
453. Veremis, Thanos: Greece and NATO: Continuity and Change. In: Chipman, John (ed.): *NATO's Southern Allies: Internal and External Challenges*. An Atlantic Institute for International Affairs, Research Volume. Routledge, London and New York, 1988. pp. 236–286.
454. Verteidigungs-Pläne. Was sag' ich meinem Sohn? In: *Der Spiegel*, Heft 14 vom 30. März. 1955. pp. 7–12.
455. Viotti, Paul R. – Opheim, Michael A. – Bowen, Nicholas: *Terrorism and Homeland Security. Thinking Strategically About Policy*. CRC Press Taylor & Francis Group, Boca Raton – London – New York, 2008.
456. Visuri, Pekka: *Evolution of the Finnish Military Doctrine*. Finnish Defence Studies 1. War College, Helsinki, 1990.
457. Vojnits Pál: A területvédelem lehetőségei a seregtest védelmi hadműveletében. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLVII. évf. 1993/1. sz. pp. 43–51.
458. Vojnits Pál: A honvédelmi dandár harci lehetőségei a tábori hadsereg biztosítási övében. In: *Új Honvédségi Szemle*, XLVII. évf. 1993/4. sz. pp. 11–24.
459. Volten, Peter M. E.: The Dutch Contribution to NATO. In: Simon, Jeffrey (ed.): *NATO-Warsaw Pact Force Mobilization*, The National Defense University Press, Washington, DC, 1988. pp. 427–446.
460. Welchman, Gordon W.: An Integrated Approach to the Defence of West Germany. In: *The RUSI Journal*, 1974/3. pp. 48–52.

461. Wenzke, Rüdiger – Zündorf, Irmgard: »Ein Eiserner Vorhang ist niedergangen.« - Militärgeschichte im Kalten Krieg 1945–1968/70. In: Neugebauer, Karl-Volker: Die Zeit nach 1945. Armeen im Wandel. Grundkurs deutsche Militärgeschichte, Band 3. pp. 1–151.
462. Wiberg, Håkan: The Security of Small Nations: Challenges and Defences. In: Journal of Peace, Vol. 24. No. 1987/4. pp. 339–363.
463. Wiener, Friedrich: Osztrák nézetek a páncélelhárításról. In: Honvédelem, XXXI. évf. 1980/4. sz. pp. 34–39.
464. Wierda, Wiebe: The Armed Forces of the Netherlands. In: Military Review, Vol. XLIV. No. 1964 pp. 62–68.
465. Willett, Terence C.: The Reserve Forces of Canada. In: Armed Forces & Society, Vol. 16. No. 1989/1. pp. 59–76.
466. Wiseman, Geoffrey: Concepts of Non-Provovative Defence. Ideas and Practices in International Security. Palgrave, Houndmills – Basingstoke – Hampshire RG21 6XS and 175 Fifth Avenue, New York, N. Y., 2002.
467. Yvon Bourges: A tartalékosok szerepe a francia haderőreformban. In: Honvédelem, XXX. évf. 1979/3. sz. pp. 65–71
468. Zaleski, Krystof – Śliwa, Zdzislaw – Veebel, Viljar: Baltic visions and dilemmas of territorial defence after 16 years in NATO. In: Journal of International Studies, 13(4). pp. 184 – 196.
469. Żuchowski, Remigiusz – Stachowski, Marcin: Poland's Ministry of Defence Concept for Territorial Defence Forces. In: Ante Portas, 2016/2. 107–117.

SZAKMAI FOLYÓIRATOKBAN, ÚJSÁGOKBAN SZERZŐ NÉLKÜL KÖZÖLT
HÍRADÁSOK, BESZÁMOLÓK

1. A dán ellenzék „védelmi terve” és a NATO. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/7. sz. pp. 116–117.
2. A dán ellenzék védelmi terve nyugtalanítja a NATO-t. In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/12. p. 101–102.
3. A francia Territoriális Védelmi Erő (DOT). In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 111–112.
4. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium In: Hadtudomány, II. évf. 1992/1. sz. pp. 20–31.
5. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (II. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/2. sz. pp. 41–48.
6. A katonai doktrínákkal kapcsolatos második bécsi szeminárium (III. rész). In: Hadtudomány, II. évf. 1992/3-4. sz. pp. 41–48.
7. A norvég területi védelem. In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 112–113.
8. A nyugatnémet területi csapatokról. In: Honvédségi Szemle, XXXVII. évf. 1983/12 pp. 97–100.
9. A nyugatnémet területvédelmi koncepció ellentmondásai. In: Honvédelem, XXIX. évf. 1978/5. sz. pp. 126–127.
10. Az amerikai gépesített és harckocsizó alegységek szervezése és harci lehetőségei. In: Honvédségi Szemle, XXVIII. évf. 1974/9. pp. 92–98.
11. Az amerikai hadászat új vonásai. In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/12. pp. 96–97.

12. Az amerikai harcokszialegységek szervezése és harcászati elvei (II. rész). In: Honvédségi Szemle, XIX. évf. 1965/1. pp. 130–134.
13. Az amerikai puskás raj, szakasz, század védelemben. In: Honvédségi Szemle, XXVIII. évf. 1974/2. pp. 86–93.
14. Az „előretolt védelem” és a „hagyományos fegyvereken nyugvó elrettentés” In: Honvédelem, XXXVII. évf. 1986/11. sz. pp. 118–119.
15. Az osztrák alegységek harctevékenysége erdős-hegyes terepen. In: Honvédségi Szemle, XXXV. évf. 1981/8. sz. pp. 85–89.
16. Az osztrák erőrendszer. In: Honvédségi Szemle, XXXVI. évf. 1982/7. sz. pp. 93–96.
17. Az osztrák haderő hadászati védelmi koncepciója. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/3. sz. pp. 121–123.
18. Az osztrák haderő őszi hadgyakorlata. In: Honvédelem, XXXI. évf. 1978/1. sz. pp. 125–128.
19. Az osztrák katonai doktrína néhány új vonása. In: Honvédelem, XXXI. évf. 1978/11. sz. pp. 126–127.
20. Helységvédelem elvei az amerikai haderőben. In: Honvédségi Szemle, XXIX. évf. 1975/8. pp. 82–90.
21. Költségvetés – alulnézetben. In: Magyar Honvéd, 1995/11. sz. pp. 32–33.
22. Nyugatnémet kétségek a „rugalmas reagálás” doktrínájával szemben (atomháború helyett területvédelem). In: Honvédelem, XXVIII. évf. 1977/7. sz. pp. 110–111.
23. Osztrák területiális haderő szervezése. In: Honvédelem, XXVI. évf. 1975/11. sz. pp. 124.

24. Sweden. In: Military Review, Vol. LII. No. 1972/2. pp. 95–104.
25. The Report of the Congressional Aviation Policy Board. In: Air Force. The Official Journal of the Air Force Association, 1948/2. pp. 12–15.
26. Vita a nyugatnémet haderő harcképességéről. In: Honvédelem, XXXII. évf. 1981/2. sz. pp. 129–131.

BIBLIOGRÁFIA

1. Ács Tibor (szerk.): A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995.
2. Ács Tibor: Hadászati gondolkodásunk gyökerei. In: Hadtudomány, X. évf. 2000/2. sz. pp. 55–60.
3. Battaglia, Roberto – Garritano, Guiseppe: Az olasz ellenállás története. Kossuth Könyvkiadó, 1965.
4. Csabai György: A stratégia általános jegyei az ókortól a XXI. századig. In: Új Honvédségi Szemle, 57. évf. 2003/2. pp. sz. 116–124.
5. Deák Péter: A Varsói Szerződés doktrínájáról – modern katonai szemmel. In: Új Honvédségi Szemle, LIX. évf. 2005/5. sz. pp. 21–27.
6. Engelmann, Bert: Poroszország. A lehetőségek hazája. Gondolat, Budapest, 1986.
7. Forgács Balázs: A néppel a népért – korai baloldali partizánelméletek (Marx, Engels és Lenin a forradalmi háborúról). In: Hadtudomány, XVIII. évf. 2018/2. sz. pp. 41–55.
8. Forgács Balázs: Abraham Guillén és a városi gerilla-hadviselés. In: Hadtudomány, XXIX. évf. 2019/3. sz. pp. 3–14.
9. Kocsis Bernát (szerk.): Marx a háborúról és a hadseregről. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.
10. Kocsis Bernát (szerk.): A hadtudomány általános elmélete és a hadművészet. Részletek hadtudományi disszertációkból. Zrínyi Katonai Kiadó, 1987.

11. Kocsis Bernát (szerk.): Harcbiztosítás, hadkiegészítés, polgári védelem. Részletek hadtudományi disszertációkból. HVK Hadműveleti Csoportfőnökség Tudományos Munkaszervezési Osztály, Budapest, 1992.
12. Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája. I–III. kötet. (kézirat). 1993, 1995, 1996.
13. Lider, Julian: Az Egyesült Államok katonai doktrínája. Kossuth Könyvkiadó, 1966.
14. Mannerheim, G.: A téli háború (1939–1940). Püski Kiadó, Budapest, 1997.
15. Pekó József: A katonai doktrína-korszerűsítés elvi háttéréről. In: Hadtudomány, IX. évf. 1999/1. sz. pp. 55–66.
16. Pethő Tibor: A háborúk ára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
17. Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
18. Scheich Vilmos: Gerillák, diverzánsok, szabotőrök, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1971.
19. Szabó Miklós: A hadtudományi munka a Magyar Néphadseregben az 1950-es évek második felében. In: Hadtudomány, XIX. évf. 2009/3–4. sz. pp. 68–80.
20. Szemirjaga, M.I.: Antifasiszta népfelkelések, 1941 – 1945. Kossuth Könyvkiadó, 1968.
21. Székely Zoltán – Ujházy László: The Perspectives for the Volunteer Reserve System in Hungary. In: Nemzet és Biztonság, 2017, Special Issue. pp. 94–101.
22. Székely Zoltán – Ujházy László: Strengthening the resilience of the Hungarian society using volunteer reserves. In: Vojenské Reflexie, Vol. 15, 2020/1. pp. 7–28.:

http://ak.aos.sk/images/dokumenty/vojenske_reflexie/22020/vojenske_reflexieXV_2-8-28.pdf (2022.02.07.)

23. Szép László – Felházi Sándor: A területellenőrzés, mint a szárazföldi csapatok tevékenységének új eleme. Egy tudományos-szakmai konferencia margójára. In: Hadtudomány, VIII. évf. 1998/4. sz. pp. 108–117.
24. Tomolya János: A „34 napos” izraeli-libanoni háború. In: Hadtudomány, XVII. évf. 2007/1. sz. pp. 62–73.
25. Ujházy László: What about the Reserves in Hungary. Some Thoughts in the Transformation to All-Volunteer Force in Hungary from Perspective of the Reserve Forces. In: Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle, 2017, Special Issue. pp. 87–93.
26. Ujházy László: The Evolution of the Hungarian Defence Forces’ Volunteer Reserve Component after the Cold War. In: Security and Defence, Vol. 40. 2022. No. 2. pp. 75–86.
27. Vadász Sándor (szerk.): 19. századi egyetemes történelem. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
28. Varga Mihály: Magyarország katonai stratégiája. In: Új Honvédségi Szemle, 50. évf. 1996/1. sz. pp. 21–23.
29. Végh Ferenc: A haderőreform folytatásának koncepciója az ezredforduló után. In: Hadtudomány, IX. évf. 1999/1. sz. pp. 25–40.

PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. I. rész. In: Katonai Logisztika, 28. évf. 2020/3. sz. (pp. 193–217)
2. Hegedűs Ernő–Vedó Attila–Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség kisegítő karhatalmi zászlóaljainak rendvédelmi és katonai tevékenysége a hadtápterület biztosítása során. II. rész. In: Katonai Logisztika, 29. évf. 2021/3–4. sz. pp. 205–229.
3. Hegedűs Ernő – Vedó Attila – Molnár Gábor: A területvédelmi elven felállított tartalékos katonai erők szervezésének és alkalmazásának történeti előzményei (1944–1945). A Magyar Királyi Honvédség Kisegítő Karhatalmi Zászlóaljainak szervezete. III. rész. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 196–230.
4. Magyar Róbert – Molnár Gábor: A hátország a hadelméleti munkákban és a szakterminológiában. In: Katonai Logisztika, 30. évf. 2022/1–2. sz. pp. 130–152.
5. Molnár Gábor: Haderőszervezés és személyi kiegészítés. In: Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. A fegyvergyártás, a fegyverzet és haderőszervezés hatása a hadművészet fejlődésére. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. pp. 125–156.
6. Molnár Gábor: A hadkiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) I. rész (A „régí rend” kora, 1648–1789). In: Hadtudományi Szemle, VIII. évf. 2015/1. sz. pp. 109–142.: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10473/15_1_hm_molnarg.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltés ideje: 2022.03.29.)

7. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) II. rész (A francia háborúk időszaka 1789–1815). In: Hadtudományi Szemle, IX. évf. 2016/4. sz. pp. 154–182.: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00033/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_04_154-182.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
8. Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870) III. rész. In: Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/3. sz. pp. 78–106.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
9. Molnár Gábor: Britain's Defence Strategy and her Home Defence Forces between the 17th and 19th Century. In: Hadtudományi Szemle, XI. évf. 2018/3. sz. pp. 118–129.: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00040/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2018_03_118-129.pdf (Letöltés ideje: 2022.03.29.)
10. Molnár Gábor: A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások. In: A hadtudomány és a XXI. század. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály, 2018. pp. 157–172.
11. Molnár Gábor: Területvédelmi elméletek és koncepciók – a területvédelem szerepe korunk biztonságpolitikai környezetében. In: Honvédségi Szemle, 148. évf. 2020/5. sz. pp. 35–46.

KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

1. „Haderőszervezés és személyi kiegészítés” c. (könyvbemutató) előadás, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2016. március 6.
2. „A személyi kiegészítés az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig (1648–1870)” c. előadás, Stefánia Palota és Honvéd Kulturális Központ, Mindenki Hadtudománya Szabadegyetem, 2016. március 10.

3. „Újszerű területvédelmi koncepciók Európában?” c. előadás, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, A hadtudomány és a 21. század Konferencia, 2017. február 22.
4. „Területvédelmi Koncepciók – A területvédelmi koncepciók vizsgálatának és kategorizálásának lehetőségei” c. előadás, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Területvédelmi Szeminárium, 2020. január 30.
5. „Role of the Rear Area (tasks and system elements) in the period before NATO membership – Historical overview” c. előadás, Nemzetközi Hátországvédelmi Tudományos Konferencia, 2021. június 9.